

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

AA0004068078

REESE LIBRARY

OF THE

UNIVERSITY

Received

Accessions No. 50

PA

6105

V24

v.179

Valpy -

Delphin classics.

Southern Branch
of the

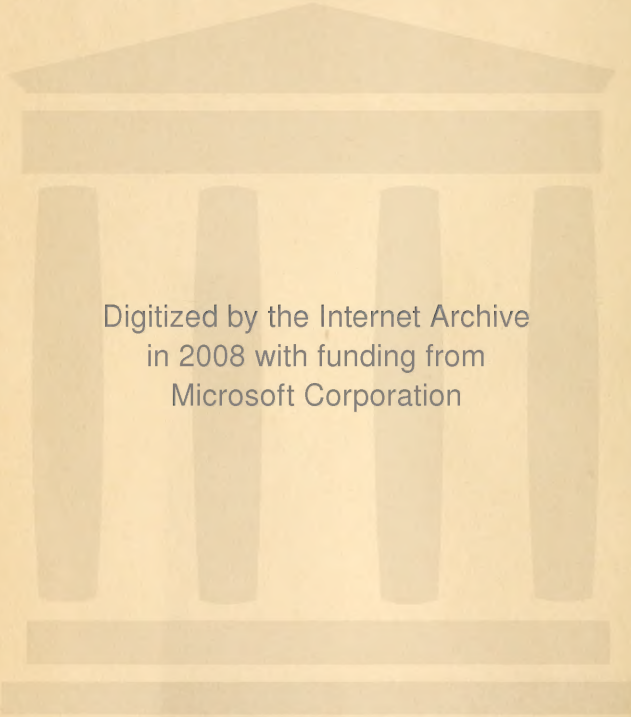
University of California
Los Angeles

Form L 1

PA
6105
V24
v.179

This book is DUE on the last date stamped below

Form L-9-15m-8,'26

Digitized by the Internet Archive
in 2008 with funding from
Microsoft Corporation

P. VIRGILII MARONIS

OPERA OMNIA.

VOL. III.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICORUM

LIBER PRIMUS

DE CULTU AGRICULTURAE

ET DE VITA PASTORIS

ET DE VITA PASTORIS

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICORUM

LIBER PRIMUS

DE CULTU AGRICULTURAE

ET DE VITA PASTORIS

ET DE VITA PASTORIS

ET DE VITA PASTORIS

ET DE VITA PASTORIS

ET DE VITA PASTORIS

ET DE VITA PASTORIS

ET DE VITA PASTORIS

ET DE VITA PASTORIS

P. VIRGILII MARONIS
OPERA OMNIA

EX EDITIONE HEYNIANA

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

EXCURSIBUS HEYNIANIS

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITA.

76000

VOLUMEN TERTIUM.

T

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M

1819.

2017-11-10 14:00:00

P. VITELLI MARONIS

OPERA OMNIA

IN VOLUMEN UNUM

PER VITELLI MARONIS

IN VOLUMEN UNUM

PER VITELLI MARONIS

50856

IN VOLUMEN UNUM

PER VITELLI MARONIS

IN VOLUMEN UNUM

PER VITELLI MARONIS

50856

IN VOLUMEN UNUM

F

LIBRARY

IN VOLUMEN UNUM

Quodque ab stirpe fores geminis conjunctus Atridis ; 130
 Sed mea me virtus, et sancta oracula Divum,
 Cognatique patres, tua terris didita fama,
 Coniunxere tibi, et fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacæ primus pater urbis et auctor,
 Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus, 135
 Advehitur Teucros ; Electram maximus Atlas
 Edidit, ætherios humero qui sustinet orbes.
 Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
 Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit ;
 At Maiam, auditis si quicquam credimus, Atlas, 140
 Idem Atlas generat, cœli qui sidera tollit.
 Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.

mea, et sacra monita Deorum, et majores nostri consanguinei, et fama tua sparsa per terras, sociaverunt me tibi, et auctoritate factorum impulerunt me jam volentem. Dardanus, primus parens et fundator urbis Trojanæ ; natus, quemadmodum Græci testantur, Electra filia Atlantis ; appulsus est ad Teucros. Maximus Atlas, qui portat humeris orbes cœlestes, genuit Electram. Mercurius parens est vester, quem candida Maia peperit conceptum in frigido cacumine Cyllenes. At, si aliquam damus fidem iis quæ audirimus ; Atlas, idem Atlas qui portat astra cœli, genuit Maiam. Ita gens utriusque dividit se ab eodem sanguine. Confisus his

//////////

130. *ab stirpe* Heins. e Medic. Vulgo *a stirpe*.—131. *Sed tua me virtus, tua terris didita fama, Cognatique patres et sancta oracula Divum Coniunxere tibi ; vir doctus Obs. Misc. Vol. I, p. 19. Potuisset quidem poëta et illud velle ; ut ap. Horat. tua me tibi virtus fecit amicum. Sed poëta nunc alterum voluit.*—132. *dedita* Rom. et alii, et *debitu* ap. Pier. et Burm.—135. Rufinianus de Schem. Lex. p. 254 corrupte : *Electram Graii p. A. cretam.*—136. *maximus Atlans* Rom.—137. *axes* ed. Ven. *auxes* Goth. tert.—139. *Cyllene* Medic. et al., *perperam*. *Cylleni* Mentel. pr. a m. pr. *Cilleni* Dorvill. *Cyllenes* edd. ante Pier., et ante Heins. *in vertice*.—140. *quicquam si* Goth. tert. *si cuiquam* Rom. aliquot Pier. *auditi si quicquam creditis* Gud. a m. pr., unde Heins. conj. *auditi si quicquam credimur*, quod nemo facile præstare dicat. *auditus* Dorvill. cum Goth. sec.—141. *genuit duo* Burm. *qui s. torquet* Schol. Horat. et ed. Junt. ex aliis locis, IV, 482. VI, 798, ait Heinsius ; at h. l. aliter habere scriptos. Neque tamen satis placet *τὸ tollit*. Saltem est, *βαράζει*, pro sustulit, sublatum humeris fulcit, portat.—142. *findit*

NOTÆ

131 *Mea me virtus, &c.*] Conscientia virtutis meæ, qua nihil mihi videbar commisisse, quod odio tuo dignum esset.

134 *Dardanus, &c.*] De *Dardani origine*, Æn. III. 167. De *Atlante*, Æn. IV. 247. De *Electra*, et *Maia*, et *Pleidibus* sororibus, Ge. I. 138. De *Mer-*

curio, et *Cyllene* monte Arcadiæ, Æn. I. 301.

138 *Vobis Mercurius pater est*] Vel *vobis* Arcadibus : quia natus ille in Arcadia. Vel *vobis* *Exandro* et *Pallanti* : diximus enim 51. Mercurium habitum esse patrem *Evandri*.

His fretus, non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi : me, me ipse, meumque
Objeci caput, et supplex ad limina veni. 145

Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Insequitur ; nos si pellant, nihil afore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant,
Et mare, quod supra, teneant, quodque alluit infra.
Accipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello 150
Pectora, sunt animi, et rebus spectata Juventus.

Dixerat Æneas. Ille os, oculosque loquentis
Jamdudum, et totum lustrabat lumine corpus.
Tum sic pauca refert : Ut te, fortissime Teucrum,
Accipio agnoscoque libens ! ut verba parentis, 155
Et vocem Anchisæ magni vultumque recorder !
Nam memini Hesione visentem regna sororis

rebus, non adhibui cum calliditate legationes et prima experimenta tuæ voluntatis : ego memet exposui, et accessi supplex ad domum tuam. Eadem natio Rutula, quæ te persequitur bello inhumano, nos etiam persequitur : si nos ejiciat ; nihil putat defuturum, quominus subjiciat sub ditionem suam omnium omnino Italiam ; et occupet mare quod allambit eam supra, et quod infra. Accipe, et præbe fidem : sunt nobis corpora robusta ad bellum, sunt animi, et juvenes insignes rebus gestis. Æneas sic dixerat : Evander jamdum circumspiciebat oculis cultum et oculos et omne corpus dicentis. Tunc ita respondet pauca : O generosissime Trojanorum, quam libenter agnosco te et excipio ! quam bene reminiscor sermonem et vocem et speciem magni patris tui Anchisæ ! Nam memini Priamum, filium Laomedontis, invisentem regnum sororis suæ Hesiones, et euntem Salamina, continuo itinere perlustrasse

////////

Dorvill. ab imo Goth. sec.—144. memet ipse codd. Burm., qui infimi loci libros habuit : etiam aliquot Pier. cum Goth. sec.—147. Heins. distinguebat : *Insequitur nos : si p. pellat* duo Heins. *adfore* Medic. *offore* pr. Moret. a m. pr. pro *obfore*, ex *affore*, quod alii scribunt, ut Gothani.—149. *quodque supra* ed. Junt. *abluit* aliquot Pier. et Burm.—151. *e rebus* aliquot Pier.—152. *osque ocul.* Leid., quod Cunningham. conjiciebat. *Iste os* Witt.—153. *l. l. pectus* Witt. a m. pr.—154. *Tunc ante* Heins. *justissimo* Exc. Burm.—155. *Adspicio* aliquot Pier. et ed. Ven.—157. *Hesiones* ante Heins.,

NOTÆ

146 *Daunia*] *Rutula*, a Danno rege, patre Turni, Æn. vii. 794. De *Hesperia*, Æn. i. 534.

149 *Et mare, quod, &c.*] *Superum*, sive Adriaticum : ad septentrionem Italiæ : *inferum*, sive Tyrrhenum, ad meridiem.

157 *Hesione, &c.*] *Hesione*, Laomedontis filia, uxor Telamonis *Salaminis*

insulæ regis, inter Peloponnesum et Atticam. Æn. iii. 476. De *Arcadia*, Ecl. iv. 58.

Visentem regna sororis Priamum] Alii non visentem animi causa ; sed captivum illum abductum a Telamone sororis marito aunt : ut jam dictum Æn. iii. 476. De *Laomedonte* Priami patre, Ge. i. 502.

Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
 Protenus Arcadiæ gelidos invisere fines.
 Tum mihi prima genas vestibat flore juvena ; 160
 Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
 Laomedontiaden : sed cunctis altior ibat
 Anchises. Mihi mens juvenali ardebat amore
 Compellare virum, et dextræ conjungere dextram.
 Accessi, et cupidus Phenei sub mœnia duxi. 165
 Ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
 Discedens chlamydemque auro dedit intertextam,
 Frænaque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
 Ergo et, quam petitis, juncta est mihi fœdere dextra :
 Et, lux cum primum terris se crastina reddet, 170
 Auxilio lætos dimittam, opibusque juvabo.

frigidam regionem Arcadiæ. Tunc prima juvenus tegebat mihi malas lanugine : et admirabar principes Trojanos, et admirabar ipsum Laomedontis filium : sed Anchises incedebat sublimior omnibus. Animus fervebat mihi juvenili desiderio alloquendi hominem, et sociandi dextram dextræ. Adiri eum, et cupidus deduxi eum ad urbem Pheneum. Ille abiens donavit mihi illustrem pharetram, et sagittas Lycias, et chlamydem intextam auro, et fræna duo aurea, quæ meus filius Pallas modo habet. Itaque hæc etiam dextra, quam rogatis, jam a me sociata est fœdere vobiscum : et quando primum dies crastina se referet terris, remittam vos refectos

quem vide. *Hesione* al. *Hisionæ* Rom. *Hesionis* Goth. sec.—158. *Laomedontiadem* alii, præter edd. vett. Macrobr. cum Goth. pr. et v. 162 alter.—159. *Protenus* Pier. et al., ut alibi, h. l. est porro, ulterius pergendo. Ceterum offendit *viscentem invisere*. Vidit hoc idem sagax vir, Jac. Bryant, qui totum versum sublatum esse malit, quippe otiosum ad sensum, et ingrato modo interpellantem reliqua. Verum, si id feceris, ad sententiam explendam senties aliquid deficere.—160. *Cum Ven. vesteibat* codd. Pier., quem vide. *juvenus*, *juvenas*, variant codd. Pier. et Heins.—161. *duces Teucrum* Gud. pro diversa lectione, quod ornat Heins. Sic quoque Goth. sec.—163. *juvenali* e codd. suis et Pier. restituit Heins. pro vulgari, *juvenili*.—164. *dextram et c. dextræ* aliquot Pier. et *dextram c. dextræ* Parrhas. et Eif. et *dextræ jungere dextram* Ven.—165. *Phinei, Phænei, Phænei, Finci, Pencî, Phinci*, aberrant. Est δ et η Φ νεός.—167. *intertexto* Rom. cum Moret. sec. Rottend. pr. a m. pr. tert. Mentel. Reg. et Exc. Burm. et arridet Heinsio. Scilicet inest aliquid prisce roboris, δ τῆς ἀρχαϊότητος πίνος. Recepit quoque Wakefield; alterum tamen docte dictum, epitheto translato ad alterum.—169. *et erasum* Dorvill. et nunc quam Leid. que Montalb.—170. *lux quam* Bigot. *terris primum* Leid.—171. *tutos* aliquot Pier. tresque Burm. *demittam* ed. Junt. *dimittam*

NOTÆ

165 *Phenei*] *Pheneum* vel *Pheneus*, commendabantur sagittæ et pharetra, Æn. iv. 143. De *chlamyde*, *casaque*, Æn. iii. 484.

Interea sacra hæc, quando huc venistis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, et jam nunc sociorum assuescite mensis.

Hæc ubi dicta, dapes jubet et sublata reponi 175

Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili
Præcipuumque toro et villosi pelle leonis
 Accipit Æneam, solioque invitat acerno.
 Tum lecti juvenes certatim aræque sacerdos
 Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris 180
 Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
 Vescitur Æneas, simul et Trojana juvenus,
 Perpetui tergo bovis et lustralibus extis.

Postquam exenta fames, et amor compressus edendi,
Rex Evandrus ait : Non hæc solennia nobis, 185
 Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram

subsidio, et adjuvabo viribus meis. Interim, quandoquidem accessistis huc ut amici, perficite benevoli nobiscum hæc annua sacrificia, quæ non licet differre, et jam inde assuescite epulis sociorum. Postquam hæc dicta fuerunt, imperat cibos et pocula subducta referri, et ipse constituit homines in herbida sede : et admittit principem Æneam in torum et pellem setosi leonis, et inducit in solum ex æcere. Tunc juvenes electi et sacerdos aræ certatim portant viscera tosta taurorum, et accumulanti in calathis munera confecti panis, et proferunt vinum. Æneas, et simul Trojana juvenus, comedit dorsum longi bovis et viscera piacularia. Postquam fames ablata fuit, et cupido comedendi satiata: rex Evander dixit: Non superstitio falsa, et inscia Deorum antiquorum, indixit nobis has ceremonias, has epulas ex consuetudine,

Puget.—172. *s. huc quando v.* Menag. pr.—173. *Annuē alter Hamb. celebrare*
alter Menag.—174. *ac jam* Goth. tert. *jam* abest Parrhas.—177. *Principio-*
que Menag. pr.—179. *lati tres* Burm. cum uno Goth.—180. *ferant pr.* Mentel.
—181. *frequentant ed.* Ven.—183. *Perpetuo* Goth. tert., ex interpret.—184.
comprehensus Rom. ap. Pier.—185. *Evander pauci v.* Pier. *Evandros duo* Burm.
—186. *tanti nominis aram* malit Cerda; quia *ara maxima v.* 271.—187. *vete-*
rumve ante Hems. conf. Pier.; sicque omnes Goth. cum Erf. *Donatum*

NOTÆ

175 *Sublata....Pocula*] Metu navium
adventantium. De *toris*, herbeis se-
dilibus, Æn. III. 224. *Accerno*, ex acere
arbore, *erabile*. De more *sedendi* ad
mensas, Æn. I. 702. De *asis* et *elixis*
carnibus, Æn. I. 215. De *Cirere*, pro
pane, Æn. I. 181. De *Baccho*, pro
vino, Ecl. v. 69.

183 *Perpetui tergo bovis, &c.*] Boves
constat integros ad ignem et epulas

apponi solitos apud veteres : et apud
Homerum aliosque apponi præcipue
viris principibus *dorsum*, illudque *δι-
νερὲς*, *longum*, *continuum*, *porrectum* :
quod hic *perpetuum* dicitur. *Extalustralia* : quæ religiose comesa, *lustrare*, id est, purgare putabantur, *Æn.*
III. 279. De extis, Æn. iv. 64.

185 *Evandrus*] Græca forma, Εὐαν-
δρος; Latina, *Evander*.

Vana superstitio veterumque ignara Deorum
 Imposuit: sævis, hospes Trojane, periclis
 Servati facimus, meritosque novamus honores.
 Jam primum saxis suspensam hanc aspice rupem: 190
 Disjectæ procul ut moles, desertaque montis
 Stat domus, et scopuli ingentem traxere ruinam.
 Hic spelunca fuit, vasto submota recessu;
 Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
 Solis inaccessam radiis; semperque recenti 195
 Cæde tepebat humus; foribusque affixa superbis

hæc altaria tanti Dei: exequimur istud, o hospes Trojane, erepti e gravibus periculis; et renovamus meritum cultum. Considera nunc primo hanc rupem sustentatam saxis: quemadmodum moles longe disruptæ, et domus in monte stat vacua, et saxa accumulaverunt magnam ruinam. Hic fuit caverna subducta in longam profunditatem: quam dira species Caci semihominis occupabat, inviam luci Solis: et terra semper illic calida erat stragibus novis: et capita hominum fixa ad crudeles

//////////

suspicio veterumque ignara parentum legisse; sed recte Deorum se habet; non novam hanc esse ait religionem et a priscorum Deorum cultu temere recedentem. Bene exponit locum Lactant. iv Inst. 28.—188. *hostes Franc. h. servata* pr. Menag.—189. *S. colinus* Menag. pr. *meritos sacramus* Dorvill. et Esc. Burm. *renovamus* pr. Moret. *novare* bene dictum de sacro anniversario.—190. *Jam pridem* unus pervetus Pierii (est is Romanus) cum Palatino ap. Benedictum, et pars Heins. *accipe* Franc. a m. pr. *Hanc primum s. s. suspice* r. Serv. ad Æn. 442.—191. *dejectæ* Rom. et Palat. idem, *perperam*. conf. I Ge. 283.. conf. inf. 355. *disjecta est p.* Goth. sec.—192. *texere* duo Burm.—193. *Hæc qu.* Moret. *huic* Ven.—194. Interponxi post Ruæum et alios: *Semihominis Caci facies quam dira t.*, ut sit *facies Caci* pro *Caco*. cf. inf. 298. vi, 575 et Burm. h. l. Vulgo interpungebatur, *Hic spelunca fuit*—*Semihominis Caci: facies quam dira tenebat*; ita sententia est: *cujus spelunce facies erat dira, quem d. sec. Moret. tenebat* revocavit Heins., alii cum Rom. *tegebat*; ut sit: *facies quam dira tegebat*, quod et Cuningham. prætulit.—195. *inaccessam* duo Heins. *inad spectam* Schol. Statii Theb. i, 362, quod non displicebat Burmanno.—196. *que abest* Medic. Pierii et aliquot Heins. *for. suspensa sup.*

NOTE

187 *Veterum ignara Deorum*] Non colimus Herculem, recentiore Deum, contemtu antiquiorum et majorum Deorum, quales Jupiter, Apollo, &c.

194 *Semihominis Caci, &c.*] Media parte fera, media homo fuisse dicitur: nihil tamen ei affingit Virgilius ex fera, præter villosum pectus, infra 266. Huic Propertius tribuit tria capita, l. iv. 9. Livius pastorem ait fu-

isse, ferocem viribus. Nomen a *κακὸς* *malus*. De *Geryone tergemino*, ejusque bobus ab Hercule direptis, Æn. vii. 662. De *Alcide*, nomine Herculis, infra 288.

Semihominis, &c.] Sic restituit N. Heinsius ex MSS. *Facies Caci tenebat*: id est, *Cacus tenebat*. Sic Æn. iii. 591. 'Ignoti nova forma viri...manus ad littora tendit.' Id est, *vir ignatus manus tendit*.

Ora virum tristi pendebant pallida tabo.
 Huic monstro Vulcanus erat pater; illius atros
 Ore vomens ignes, magna se mole ferebat.
 Attulit et nobis aliquando optantibus ætas 200
 Auxilium adventumque Dei. Nam maximus ultor,
 Tergemini nece Geryonæ spoliisque superbus,
 Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
 Ingentes; vallemque boves amnemque tenebant.
 At furiis Caci mens effera, ne quid inausum 205
 Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
 Quatuor a stabulis præstanti corpore tauros
 Avertit, totidem forma superante juvenecas.
 Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,

portas pendebant liventia tristi sanie. Vulcanus erat parens hujus monstri: monstrum eructans ore nigros ignes Vulcani, efferebat se vasta mole. Tandem tempus attulit nobis cupientibus opem et præsentium Dei. Nam venit Hercules, illustris vindex, insignis morte et spoliis Geryonis tricorporis: et victor pellebat per hanc regionem tauros magnos: et boves implebant vallem et fluvium. Sed animus latronis Caci concitatus, ne superesset quicquam criminis aut fraudis, quod non auderet aut tentaret, abducit a stabulis quatuor tauros eximio corpore, totidem vaccas pulchriore specie. Et ne aliqua vestigia restarent ex unguibus rectis: hos abductos

//////////

aliquot Pier., ex interpretatione.—197. *squalida* Medic. a m. pr. Conjecit quoque *squalida* Bentl. ad Lucan. II, 165.—198. *Huic Vulcanus erat monstro* malebat Cuningham. Itane poëta variare numeros non licebit? *atrox* Franc.—201. *adventus* neminem maluisse miror. *m. heros* aliquot Pier.—202. *Geryonæ* vindicavit Heins. post Guellium, meliorum codd. auctoritate: ex *Γηρυόνης*. Vulgo: *Geryonis*, ex *Γηρυόν*. *Geryoni* Rom.—203. *huc* Franc. a m. pr. cum Goth. tert. et Erf.—205. *furis* retraxit Burn. pro *furiis*, quod Heins. defenderat. Codicum quidem auctoritas utramque lectionem tuetur, priorem inprimis Servius, eamque probavit Stephanus, Broukhus. et Marklandus cum Burmanno; quæ tamen hic affert, levia sunt. Dicuntur *ferus* et *efferus* promiscue cum et sine adjecto casu. Equidem *furiis* *efferus* præfero: primum, quod poëtico ornatui hoc consentaneum; *furis* vero vocabulum epica gravitate indignum et exile. Tum *furiis* in *furis* mutatio prona fuit, e vetere scriptura; non item inversa ratione. Tandem in *furiis* conspirant Rom. et Medic., principes diversarum sectarum: *furis* in recentioribus regnat, ut in tribus Goth.—206. *intractatum* Rom. et Medic. Pierii, cum Gud. et tribus aliis Heins., quod placebat viris doctis, jam olim Benedicto, quia *tractare* et *contrectare* de furibus proprie dicuntur. Recte quidem; sed aliena ista ab h. l. argutia; ante Heins. erat vulgatum: *intentatum*: hoc habet Medic. a m. sec. et pars codd.; si *intentatum* a poëta profectum non est, saltem alterum eo sensu est accipiendum. *fuissent* Medic. et Gud. a m. pr. *tulisset* alter Hamb. Sane *fuisset* dictum pro, esset. Wakefield, qui *intentatum* recepit, dubitat quoque, an non *relinquat* reponendum sit.—208. *Advertit* Dorvill.—209. *Atque has* Ven. *ferent*

Cauda in speluncam tractos, versisque viarum 210
 Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
 Quærenti nulla ad speluncam signa ferebant.
 Interea, cum jam stabulis saturata moveret
 Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
 Discessu mugire boves, atque omne querelis 215
 Impleri nemus, et colles clamore relinqui.
 Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
 Mugiit, et Caci spem custodita fefellit.
 Hic vero Alcidaë furiis exarserat atro
 Felle dolor: rapit arma manu nodisque gravatum 220
 Robur; et ætherii cursu petit ardua montis.
 Tum primum nostri Cacum videre timentem

cauda in cavernam, et raptos aversis signis viæ, abscondebat vasta rupe. Nulla signa ducebant ad cavernam cum qui quasivisset. Interim cum Hercules educeret e stabulis armenta jam saturata, et præpararet discessum: boves in egressu cœperunt boare, et tota sylva cœpit repleri questibus, et colles cœperunt deseri cum clamore. Una vaccarum remisit clamorem, et sub caverna spatiosa reboavit, et inclusa frustravit spem Caci. Tunc autem Herculi dolor inflammatus est in iras nigra bile: sumit manu arma, et truncum gravem nodis, et currendo contendit ad alta spatia montis. Tunc primo nostri homines aspexerunt Cacum metuentem et visu

//////////

pr. Moret. v. certis Parrhas.—210. *tauros pro tractos* sphalma Goth. tert.—211. *raptos post tractos* tautologum esse censens Wakefield, non modo conjicit, sed et reponit: *Indiciis, raptos saxo occ. ut apud Propert. iv, 9, 9 Incola Cacus erat, metuendo raptor ab antro.*—212. *Quærentem* vulgo inde a priscis edd. lectum. *quærenti* Heins. adoptavit e Medic. aliisque, ut *ferebant sit, se ferebant. quærentis* Rom. et alii Pier., quod et Heinsius suspicatur ab initio fuisse in libris exaratum. *quærentes* Gud. a m. sec. cum tribus Heins. *quærente* Medic. Pierii. An *quærentum*, quod Burm. præscripsit, ullibi legatur, non invenio. Versum forte abesse posse, concedo. At Wakefield pro adulterino etiam habet.—213. *movebat* Ven.—214. *abitumque* duo Burm. *parabat* Medic. a m. pr. *pararat* qu. Moret. *pararent* Rom.—215. *Discessum* Gud.—216. *relinquit* Goth. tert. *reliquit* sec. *colles relictis* (scil. impleri clamore) conj. Jo. Schröder.—218. *Mugiit* Rom., aliquot Pier. et Menag. alter.—219. *Alcides* Ven. *antro* Rom. f. *exardet* vel *exarsit et atro* *Felle dolor*: malebat Dorvill., nec male; etsi durior illa structura, duplici auferendi casu juxta apposito, non infrequens est: *furiis*, per *furias*, propter iram.—221. *Robor* Gud. et Mentel. pr. *ætherii* novavit Burm. pro *ærii*, quod alii habent.—222. *tremementem* tres

NOTÆ

219 *Atro Felle dolor*] *Felle*, pro *bile*: in qua videtur poëta iracundiam ponere.

220 *Arma...nodisque gravatum Robur*] Vel eandem rem dixit, *clavam*, quæ ip-

sus erant arma: vel alia arma præter clavam, nempe sagittas; quia 249. desuper Alcides telis premit. De robore, gravi ligno, Ge. i. 162. De Euro, vento orientali, Ge. i. 371.

Dolph, et Var. Clas.

Virg.

3 S

Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocyor Euro,
 Speluncamque petit; pedibus timor addidit alas.
 Ut sese inclusit, ruptisque immane catenis 225
 Dejecit saxum, ferro quod et arte paterna
 Pendebat, fultosque emuniit objice postes:
 Ecce furens animis aderat Tirynthius; omnemque
 Accessum lustrans huc ora ferebat et illuc,
 Dentibus infrendens. Ter totum fervidus ira 230
 Lustrat Aventini montem; ter saxea tentat
 Limina nequicquam; ter fessus valle resedit.
 Stabat acuta silex, præcisis undique saxis,
 Speluncæ dorso insurgens, altissima visu;
 Dirarum nidis domus opportuna volucrum. 235

turbatum. Statim fugit celerior Euro, et currit ad cavernam: metus adjunxerat pennas pedibus. Postquam clausit se; et fractis vinculis demisit saxum ingens, quod pendebat ferro et arte patris Vulcani; et munivit portam defensam hoc obstaculo: ecce Hercules adest furiosus animo, et considerans omnem aditum immittit oculos huc et illuc, stridens dentibus. Ter ardens furore circuit totum montem Aventinum; ter intradit frustra saxæas portas; ter sedit lassus in valle. Erat rupes acuta, saxis undequaque accisis, erecta e dorso caverna, visu excelsissima, latebra accommoda nidis avium funesturarum. Cum illa jugo

////////

Burm.—223. *oculi novatum erat a Burmanno. Sic duo Heins., Bigot. et pro var. lect. Servius. Probat quoque Wakefield. oculos Gud., quod Heinsio merito arridebat. oculis vulgo ubique legitur, quod utique amplector, etiam tanquam magis epicum, pro vulgari: nostri homines viderunt cum turbatos oculos habentem. Argutatur Burm., dum turbatus solum sic sufficere dicat: Lucan. III, 356 cum turbato jam prodita vultu Ira ducis. Sic enim turbatus animo, et animi. Nec aliter Græci: παραχθὲς τὸ ὀφθαλμῷ. Turbari autem non modo ira, amore, furore, verum et timore a poëta aliquis dicitur. fugit illico Montalb. ilico et Goth. sec.—225. includit Goth. sec. que abest Parrhas.—226. Objecit Leid.—227. obice al., ex more. objece ed. Mediol. emunit Rom.—228. animi Leid. que in fine aberat aliquot Pier. et Goth. tert.—230. tunc totum Menag. pr. frendens Rom.—231. Aventinum tert. Rottend. pro div. lect. et Ondart., sed alterum doctius: ut fons Timari, urbs Buthroti, quæ Serv. laudat; conf. Burm.—232. Mire distinguebant aliqui ap. Serv. ter s. t. Limina: nequicquam ter: f. v. r.—233. præruptis Dorvill., a m. sec. interpolatrice.—234. incumbens Menag. pr. et Parrhas. cum Goth. sec. e seqq. v. 236.—*

NOTE

226 *Arte paterna*] Cyclopes enim, 657. Dixitque *montem Aventini*, qua
 ministri Vulcani, artem reperisse di- forma urbem Patavi, Æn. I. 251.
 cuntur muniendarum urbium, Æn. VI. 235 *Dirarum volucrum*] Bubonum,
 630. *Tirynthius*, nomen Herculis, Æn. corvorum, &c.
 VII. 662. *Aventinus mons*, Æn. VII.

Hanc, ut prona iugo lævum incumbibat ad amnem,
 Dexter in adversum nitens concussit, et imis
 Avulsam solvit radicibus; inde repente
 Impulit: impulsu quo maximus insonat æther;
 Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis. 240
 At specus et Caci detecta apparuit ingens
 Regia, et umbrosæ penitus patuere cavernæ:
 Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
 Infernas reseret sedes, et regna recludat
 Pallida, Dis invisæ; superque immane barathrum 245
 Cernatur, trepidentque immisso lumine Manes.
 Ergo insperata deprensam in luce repente,
 Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem,
 Desuper Alcides telis premit, omniaque arma

curva penderet in fluxum sibi sinistrum; Hercules commovit illum et abrupit erutam intimis radicibus, connexus ab dextra parte in partem oppositam: deinde statim propulit, quo pulsu magnum cælum sonuit, ripæ dissiluerunt, et fluvius territus retrogressus est. At spelunca et magna aula Caci apparuit detecta, et antra tenebrosa intime aperta sunt. Non aliter quam si terra per vim intime diffracta aperiat domos infernas, aperiat regna pallida, inaspecta a Diis: et si immunis vorago desuper aspiciatur: et umbra tremant luce infusa. Itaque Hercules desuper urget jaculis Cacus subito interceptum in lumine inopino, et clausum in rupe cava, et vociferantem insueto modo: et adhibet cuncta arma, et opprimit

236. *impendebat* tert. Rottend. in *annem* Rufinian. in Schem. Lex. pag. 255.—237. *Dextera* alter Hamb. *convulsit* Goth. sec.—238. *Advolsam* Medic. *Erulsam* Leid.; cf. III, 575. *volvit* tert. Mentel. *solidis radicibus* Parrhas.—239. *impulso* Mentel. alter. *intonat* aliquot Pier. et Heins.; et sic editum a Cuningham. *aër* Ven.—240. *que abest* aliquot Heins.—241. *Ac* Ven. *ut* Moret. sec. *dejecta* Goth. tert.—242. *caterræ* Goth. sec. Non placet repetita in binis versibus vox *penitus*. Priore loco late non male substituebat Schrader. ex Ennii versu, quem vid. in Nota.—243. *Nec s.* Goth. tert.—244. *reserat* et *recludit* pars Pier. et Heins., quod præferam in poëta. *aperit s. ac r.* Parrhas. et Gud. a m. sec. *recludet* sec. Moret. *recludant* alter Hamb.—245. *que abest* ed. Ven. et ex suis membranis rescissum a Brunckio. *super* est, *superne*, *desuper*.—246. *trepidant* Heins. e codd.; vulgo *trepidant*, quod Rom. quoque exhibet: recte, si quid video, modo *que* absit. Abest etiam a Rom. et aliis *que*. Equidem *trepidant immisso*, quod olim erat, præferam. Verum piget mutare quæ incerta sunt et lubrica. Dorvill. *admisso*.—247. *in abest* parte codd. Pier. et Heins.—248. *insueta parentem* codices ap. Pier. Sed *rudens* est ἐπιβρωµόµενος, ut ap. Callim. in Del. 56 *saxoque insueta* Rom.—

NOTE

236 *Lævum*] *Aventinus*, nunc *Monte di S. Sabina*, Tybrim habet ad occidentem, quam Virgilius sinistram montis partem appellat. Hercules igitur stabat ad orientem illius rupis, quæ erat in monte: si quidem *dexter in adversum*. De *sinistra* et *dextra*, Ecl. ix. 15. De *Barathro*, Æn. iii.

Advocat, et ramis vastisque molaribus instat. 250
 Ille autem, neque enim fuga jam super ulla pericli,
 Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
 Evomit, involvitque domum caligine cæca,
 Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
 Fumiferam noctem commixtis igne tenebris. 255
 Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
 Præcipiti iniecit saltu, qua plurimus undam
 Fumus agit, nebulaque ingens specus æstuat atra.
 Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
 Corripit in nodum complexus, et angit inhærens 260
 Elisos oculos, et siccum sanguine guttur.
 Panditur extemplo foribus domus atra revulsis;
 Abstractæque boves abjuratæque rapinæ

ramis et magnis lapidibus. Ille vero (nam nullum jam restat effugium discriminis) emittit gutture magnum fumum, res miranda dictu, et implet totam speluncam obscuris tenebris, auferens visum oculis: et colligit sub spelunca noctem fumidam, mistis tenebris cum flamma. Hercules præ ira non toleravit hoc: et ipse immisit se præcipiti saltu per flammam, qua parte multus fumus impellit se in undam, et magna spelunca exhalat nigram nubem. Tum apprehendit Cacum vomentem in tenebris inutiles ignes, comprimens eum in nodum: et incumbens stringit oculos extrusos, et jugulum aridum sine sanguine. Stalim aperitur nigra spelunca portis fractis: et exponuntur luci vaccæ abductæ et prædæ ablata cum perjurio: et fœdum

////////

250. *instant* Lutat. ad Statium ap. Burm., *perperam*.—251. *super u. p. est* vulgo *legebatur*. Ejecit *est* Heinsius secundum codd. suos et Pierii. *fuga nunc super illa* Diomedes lib. 1 ap. Heins. *super illa* Leid. *super illa* dabatur alter Menag.—252. *m. dictu* Goth. tert.—255. *Fumigeram* Menag. pr. Bigot. et Goth. tert. *Flammiferam* ed. Ven. *conjunctis* Montalb.—257. *iniecit* Heins. e parte codd. pro vulgari *jecit*, quod Rom. cum aliis tuetur. *ejecit* Hugon. quo aliquot Pier.—259. *Sic* duo Burm. *morentem* Goth. tert. cum tert. Mentel., quod mire blandiri vidi viro docto, qui recte observabat, *vomere* jam antecessisse, *morentem* autem esse exquisitius et proprium in tali re poetarum verbum. *vorantem* alter Hamb.—260. *in medium* Bigot. et Goth. tert. *corripit in nodum* male jungit vetus Grammaticus Anthol. Lat. Tom. 1, lib. 1, Ep. 45, 10.—262. *extemplo vel interea* Gud. *reclusis* aliquot Pier. Dorvill. et Oudart. pro var. lect. codices bini recentes et mendosi. *repulsis* Goth. tert.—263. *abstractique b. objuratæque* ed. Ven. *adjuratæque* Exc. Burm.—264. *im-*

NOTÆ

421. De Manibus, Ge. iv. 469. Æn. vi. 263 *Abjuratæque rapinæ*] Juxta
 713. De verbo *rudere*, Ge. iii. 374. Servium, *per vim retentæ*: juxta Gen-
 250 *Molaribus*] Saxis grandibus, tilem, *emtæ absque persoluto pretio*:
 quæ molarum instar essent. juxta Germanum et alios, quibus as-
 257 *Undam Fumus agit*] Vaporem, sentior, *quas quis habere se negat cum*
 in modum undæ erumpentem. Ge. ii. juramento et perjurio.
 462.

Cœlo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
 Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo 265
 Terribiles oculos, vultum, villosaque setis
 Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
 Ex illo celebratus honos, lætique minores
 Servavere diem, primusque Potitius auctor,
 Et domus Herculei custos Pinaria sacri 270
 *Hanc aram luco statuit, quæ Maxima semper

cadaver raptatur pedibus: animi nequeunt satiari, spectando oculos horribiles, et faciem, et pectus semiferi Caci hispidum pilis, et ignes extinctos in gutture. Ab illo tempore sollemnis est gloria Herculis, et posteri gaudentes coluerunt hunc diem: et primus institutor Potitius, et familia Pinaria, ministra Herculei sacrificii, collocavit hanc aram in hac sylva: quæ ara semper dicetur a nobis Maxima, et quæ sem-

mane Goth. tert.—266. pilosa Dorvill.—267. ac Ven. semifera Goth. tert.—268. celebratur pars Heinsianorum codd. servatur Bigot. servatus Goth. tert. honor ex Prisciano Burm.—269. Poticius. Potius, et in Goth. sec. boëtius erratum.—270. sacris Rom. Jo. Marius Matus ap. Heinsium distinguebat post verba: custos Pinaria sacri, ut seqq. statuit ad ipsum Herculem referatur, quem alii aram maximam dedicasse aiunt; conf. Ovid. Fast. I, 581. Liv. I, 7. Equidem cum versu 270 finiendam arbitror sententiam, et versus 271. 272 ejciendos tanquam commentitios et alterum ex altero procusum. Nihil potest esse jejunius et poëta magis indignum quam: quæ Maxima semper Dicetur nobis, et erit quæ maxima semper.—271. statui legebat Pomponius: “Evander

NOTÆ

269 *Potitius, &c.*] Livius l. I. ait post cædem Caci, tum primum bove eximia de grege capta sacrum Herculi factum: ‘adhibitis ad ministerium dapemque Potitiis ac Pinariis, quæ tum familiæ maxime inclytæ ea loca incolebant. Forte ita evenit, ut Potitii ad tempus præsto essent, iisque exta apponerentur: Pinarii extis adesit ad ceteram venirent dapem. Inde institutum mansit, donec Pinarium genus fuit, ne extis solennibus vescerentur. Potitii, ab Evandro edocti, antistites sacri ejus per multas ætates fuerunt: donec tradito servis publicis solenni familiæ ministerio genus omne Potitiorum in pœnam interiiit.’ Quod excidium Potitiæ familiæ contigit sub Appio Claudio Censore anno u. c. 442. Pi-

nariam durasse ad usque Maximini tempora censet Cerdanus; sed fallitur, siquidem ex hoc loco patet jam Livii ætate excisam fuisse. *Potitios* inde dictos quidam putant, quod extis *potirentur*: *Pinarios, a πῆῖνα fumes*. Sed nugari mihi videntur.

271 *Aram....quæ Maxima, &c.*] Apud Livium l. I. sic Evander Herculem alloquitur: ‘Jove nate Hercules, salve: te mihi mater, veridica interpres Deum, aucturum cœlestium numerum cecinit; tibi que aram hic dicatam iri, quam opulentissima olim in terris gens maximam vocet, tuoque ritu colat. Dextra Hercules data: accipere se omen, impleturumque fata, ara condita, atque dicata, ait.’ Aram illam in foro boario Romæ perstitisse memorat Ovid. Fast.

*Dicetur nobis, et erit quæ maxima semper.

Quare agite, o juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, et pocula porcite dextris,
Communemque vocate Deum, et date vina volentes. 275
Dixerat: Herculea bicolor cum populus umbra
Velavitque comas, foliisque innexa pependit;
Et sacer implevit dextram scyphus. Ocyus omnes
In mensam læti libant, Divosque precantur.

Devexo interea propior fit Vesper Olympo: 280
Jamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.

per erit maxima. Agite igitur, o juvenes: in celebratione tantæ virtutis, coronate capillos foliis, et proferte manibus pocula, et invocate Deum communem, et offerte ei vina libenti animo. Sic dixerat: cum populus arbor gemini coloris, et textit capillos omnium umbra Herculea, et pependit implicata frondibus: et sacrum poculum replevit dextram manum. Statim omnes hilares projiciunt vinum in mensam, et orant Deos. Interim occiduo celo vesper fit vicinior: et jam sacerdotes, et primus Potitius, incedebant cincti pellibus juxta consuetudinem, et portabant faces. Reno-

instituit: ideo eo loquente melius statui, quam statuit.—272. Hic versus aberat a pr. m. Mentel. pr. et Rottend. sec. At in Leid. finiebatur post *erit*. Markland. ad Stat. iii Sylv. i, 9 resecebat hemistichium; et *erit quæ m. s.* Sane nihil hoc versu jejuniis. et *erit quoque Parrhas.*—273. Ergo agite Priscianus ap. Heins.—274. fronte duo Burm. comam alter Leid. porrigite duo alii. spargite Dorvill. et aliquot Pier. sumite Ondart. pro var. lect. porcite pocula Goth. tert.—276. *Herculeæ umbræ* pr. Hamb.—277. nexa Gud. a m. pr.—278. implevat Bigot. dextras alter Hamb. Et dextram implevit sanctus scyphus aliquot Pier.—279. In mensa aliquot ap. Burm. cum Goth. sec. Locum qui sequitur una cum hymno illustravit vir doct. Car. Aug. Böttiger singulari libello 1789.—281. *ibat* tert. Rottend.—282. *flammam* aliquot Pier., inter quos Rom. *gerebant* Goth. pr. Sane parum placet *ferebant, ferunt* trinis vs.; et quam impedita sit interpretatio versuum *Instaurant epulas et Dona ferunt*: in Notis declaravi. Scilicet si dicere licet quod sentio: hi duo versus

NOTE

1. 585. Erat autem forum boarium inter montes Aventinum, Palatinum, et Capitolinum.

275 *Communem Deum*] Dii communis vocantur: qui coluntur ab omnibus populis propter communem utilitatem: sic Mars propter bellum, Mercurius propter artes, Hercules propter debellata ubique monstra. Et singulariter Hercules; qui Arcadibus, Italibus, ac Trojanis perinde

venerandus erat. De populo, arbore viridi et pallida, Herculi sacra, *peuplier*, Ecl. vii. 61.

278 *Scyphus, &c.*] Græca vox, *σκύφος*, vas amplum, Herculi præcipue addictum; ut *cantharus* Baccho, ex Macrobius. De libatione in mensam, Æn. i. 740.

282 *Pellibus in morem cincti*] Vel in morem pastoritiæ vitæ, et Panos Arcadam Dei: vel potius in morem

*Instaurant epulas, et mensæ grata secundæ

*Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum, 285

Populeis adsunt evincti tempora ramis;

Hic juvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes

Herculeas et facta ferunt: ut prima novercæ

vant convivium, et portant jucunda munera mensæ secundæ, et operiunt altaria patinis plenis. Tunc Salii circa aras flammantes accedunt inter cantus, coronati circa capita ramis populeis. Hic est chorus juvenum, ille senum: qui cantu memorant laudes et gesta Herculis: quemadmodum stringens occiderit manu prima monstra

a poeta in margine appositi fuisse videntur ad superiora: *Ocyus omnes In mensam læti libant, Divosque precantur: Instaurant epulas sq. Duobus versibus h. l. ejectis bene procedit narratio: Jamque sacerdotes—flammasque ferebant. Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum, Populeis adsunt evincti tempora ramis.—283. Instaurantque* Gud. a m. pr. *In Menag. pr. hic ordo erat versuum 285. 286. 283. 284. Versus hos importunos, quocumque te vertas, ejiciendos esse, patebit e Nota.—285. Tunc Rom. accantis Goth. sec.—286. adsunt: adveniunt ad cantum. Nisi dicas adesse ad cantum, seu cantui, esse respondere saltatione. Vox est parum commoda. Jo. Schrader. conj. saltant. et vincti aliquot Pier., inter quos Rom. tænis pr. Voss. et pro var. lect. Gud., et Moret. qu. tenis.—287. atque senum aliquot Pier.—288. fata duo Burm. ferant illatum erat ab Heinsio e libris; alii cum edd. ferunt: haud dubie verius;*

NOTÆ

Herculis, qui leonis pelle indutus erat. De *instauratione* et renovatione epularum per *secundas mensas*, ubi poma, bellaria, melleæ placentæ, Æn. I. 727.

284 *Lancibus]* *Lanx*, patina est, a *latitudine* dicta.

285 *Salii]* Primo instituti a Numa, duodecim numero, e patricio genere: duplicati deinde a Tullo Hostilio: armati saltabant ad tibiarum modulos; concussis hasta brevibus scutis, quæ ancilia vocabant. Nomen a *saliendo*: unde licet a Numa instituti sint, et in honorem Martis; tamen apud Evandrum in honorem Herculis inducuntur a Virgilio, qui vim nominis, non rationem temporis spectavit.

288 *Ut prima noverca, &c.] Hercules*, Jovis filius et Alcmenæ, quæ Amphitryonis Thebani uxor erat, Junonis novercæ odio multis laboribus expositus est: unde cum *Alcides* vo-

caretur, ab *Alceo* Amphitryonis patre; vocatus est Ἡρακλῆς, *Hercules*, ab Ἥρα *Juno*, et κλέος *gloria*. Præcipui ejus labores hic recensentur. I. Cum esset in cunis, immissos a Junone angues duos elisit. II. Trojam cepit sub Laomedonte, ob negatam sibi mercedem liberatæ a ceto Hesiones, Ge. I. 502. Æn. III. 476. III. Cum Eurytus Æchaliæ rex, in Thesalia, Iolen filiam ipsi promississet uxorem, et postea denegasset; urbem diruit. IV. Antequam nati essent Hercules, et Eurystheus Mycenarum rex; cum esset in fatiis, hunc alteri servitutum, qui posterior natus esset; effecit Juno, ut Hercules posterior nasceretur: quare subditus Eurystheo, ab eodem ad laboriosissimas expeditiones missus est. Juno hic *iniqua* dicitur, non quidem *injusta*, quod in hymno impium fuisset; sed *infesta, infensa*. *Fata* sumuntur hic

Monstra manu geminosque premens eliserit angues;
 Ut bello egregias idem disjecerit urbes, 290
 Trojamque Œchaliāque; ut duros mille labores

novercæ, et duos serpentes: quemadmodum idem everterit bello illustres urbes, et Trojam et Œchaliā: quemadmodum toleraverit labores mille asperos, sub rege

est enim pro: *ferunt illi*. Retinnit quoque hoc Cuningham.—289. *geminas anguis* Nonius in *elidere*. vid. Heins.—290. *Et b. Ven. dejecerit* aliquot Pier. et Burmann. cum Goth. tert. *devicerit* Ven.—291. *Œthaliā, Œtaliā, Ethaliā, Æthaliā, Echaliā, Œiam*, monstra lectionum: et mox *Aritheo, Euricto. et duros* Rom. Macrobian. vi Sat. 6 et duo Heins. *eduros* Medic. *ut durus* Bi-

NOTÆ

pro auctoritate et voluntate Junonis: sic ait ipsa Juno, Æn. vii. 293. ‘*fatis contraria nostris Fata Phrygum.*’ v. Cum hospitio benigne exceptus esset a Pholo Centauro; et Centauri alii ad vini Herculi appositi odorem hostiliter incurrissent; dicitur eos sagittis confixisse. Virgilius tamen Pholum, non ut hospitem, sed ut hostem ejus memorat. *Bimembres* fingebantur Centauri, superiore parte humana, inferiore equina, Æn. vi. 286. *Nubigenæ*, quia nube et Ixione geniti, Ge. iii. 38. vi. Taurum agros Cretensium populantem non occidit quidem, sed ad Eurystheum adduxit. Hunc aiunt quidam immissum a Neptuneo, quem Minos Cretæ rex offenderat: alii taurum fuisse, qui Europam Minois matrem in Cretam translulerat: alii taurum, cujus amore insanierat Pasiphaë Minois uxor, Æn. vi. 24. vii. Leonem, in sylva Nemea, prope Cleonæ Argiæ urbem in Peloponneso, cum neque sagittis neque impacta clava occidere posset, unguibus apprehensum dissecuit; ejusque pellem, quod non esset ferro penetrabilis, in vestem sibi assumsit. viii. Per Tænari promontorii antrum ingressus ad Inferos, Cerberum canem, ad solium Plutonis metu fugientem, inde pertraxit ad Eurystheum,

et reducere jussus est, Æn. vi. 395. De *Stygiis aquis*, et *Orco*, Æn. vi. 323. ix. Diis magno præsidio fuit contra Gigantes cælum aggressos: quorum inter præcipuos fuit Typhœus, de quo Ge. i. 279. Æn. ix. 716. Ita Apollodorus. Unde patet vanitas fabularum: quæ eundem Herculem, circa Eurysthei Theseique tempora florentem, jam inde a Gigantei belli ætate fuisse inter Deos docent. x. Hydram, serpentem in aquis et terra vivacem, cui nomen ab ὕδωρ *aqua*, in Lerna palude degentem, Mycenæ inter et Argos; capitibus septem, aut juxta alios, quinquaginta terribilem; quorum quoties unum abscisum erat, toties alia duplicato numero pullulabant, admoto ad singula vulnera igni tandem interfecit. xi. Cum Dejanira ejus uxor suspectos haberet ejus in Iolen amores, misit ad eum vestem Nessi Centauri infectam sanguine, cui vim inesse audiverat ad amorem excitandum: quam ille cum induisset, indeque sparso per membra incendio, vim doloris pati non posset, excitata et succensa pyra in Ceta monte Thessaliæ, in eam immisit sese; et sic expurgatus omni contagio mortali transiisse ad Deos creditus est.

Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquæ,
 Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembres
 Hylæumque Pholumque manu, tu Cresia mactas
 Prodigia, et vastum Nemea sub rupe leonem. 295
 Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci
 Ossa super recubans antro semesa cruento;
 Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhoëus,
 Arduus, arma tenens; non te rationis egentem
 Lernæus turba capitum circumstetit anguis. 300
 Salve, vera Jovis proles, decus addite Divis,
 Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.
 Talia carminibus celebrant; super omnia Caci
 Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
 Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant. 305
 Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
 Perfectis referunt. Ibat rex obsitus ævo,

Eurystheo, per potestatem Junonis infensæ. Tu, o heros insuperabilis, occidis manu filios nubis bino corpore, et Hylæum, et Pholum, et monstra Cretica, et immanem leonem sub rupe Nemeæ. Flumina Stygia te timuerunt: te janitor Inferorum, jacens in antro sanguinolento super ossa semivirata. Nec te species ullæ terruerunt; non terruit ipse Typhoëus, sublimis, intendens arma: non hydra Lernæa magna multitudine capitum circumcinxit te inopem consilii. Salve vera progenies Jovis, adjuncte Diis quasi honor eorum: veni pede prospero et ad nos et ad tua sacrificia propitius. Memorant talia cantibus: super cetera addunt cavernam Caci et ipsum exhalantem flammæ. Tota sylva resonat strepitu, et colles resiliunt. Deinde absolutis ceremoniis divinis; omnes redeunt ad urbem. Rex obrutus senio

got. et Goth. tert.—293. *bimembres*: Voc. Cornificium primum ausum esse fingere notatum est ap. Macrobius. vi, 5 extr.—294. *Yleum Pholumque* Parrhas. *Hylocumq. Polumq.* Goth. sec. *Neleum* Marius emendabat perperam ap. Heins. *Crescia* Dorvill. *mitas* Goth. sec.—295. *Nemea sub rupe* Rom. et Medic. Gud., alique doctius, ex *Némeos*, quam quod vulgo adhuc legebatur *Nemeæ sub rupe*.—296. *stervere* Oudart. *timuere* duo alii Burm.—297. *semensa* Rom. cf. Serv. Seneca ep. 82 subjicit versum ex Æn. vi, 401.—298. *Non te Parrhas. Te nulla* Goth. tert. *nec terruit* duo Burm. cum Goth. sec.—299. *nec te idem cum aliis*.—300. *circumstetit* aliquot Burm.—301. *Deus addite* Parrhas.—305. *Quo sonat* Goth. sec.—306. *Exhinc* duo Burm.—308. *trahebat* pro var.

NOTÆ

302 *Dexter*] *Propitius*: de hac voce in bonam partem, Ecl. i. 16.

307 *Obsitus ævo*] Plautus in Menæchmis Act. v. 2. 4. 'Consitus sum senectute:' id est *plenus annis*: quia

agri consiti sive obsiti frugibus, pleni sunt frugibus. Ita plerique omnes. Ego explico *sparsus senectute*, sive *canis*: quia, quæ *seruntur*, *sparguntur*: et jam dixit Virgilius Æn. v. 416.

Et comitem Æneam juxta natumque tenebat
 Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
 Miratur, facilesque oculos fert omnia circum, 310
 Æneas, capiturque locis; et singula lætus
 Exquiratque auditque virum monumenta priorum.
 Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
 Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
 Gensque virum truncis et duro robore nata: 315
 Quis neque mos neque cultus erat; nec jungere tauros,
 Aut componere opes norant, aut parcere parto:
 Sed rami atque asper victu venatus alebat.

incedebat, et ambulans habebat prope se Æneam comitem et filium suum, et solabatur laborem itineris multiplici colloquio. Æneas admiratur, et emittit leves oculos circa omnia, et delectatur aspectu locorum, et gaudens petit discitque singula vestigia veterum hominum. Tunc rex Evander, fundator arcis, quæ deinde fuit Romana, ait: Fauni et Nymphæ, natæ in illis locis, occupabant has sylvas: et natio hominum orta truncis et duris arboribus: quibus neque consuetudines neque cultus erat: nec sciebant alligare tauros iugo, aut colligere divitias, aut moderate uti rebus

~~~~~

lect. pr. Hamb., ut Æn. II, 457, unde huc venisse probabile mihi fit.—309. *Ingrediensque viam vario s. Ven. levabant* Hugen. a m. sec. et Schol. Statii ap. Burm. *lavabat* Rom.—312. *que abest post exquirat* in Ald. pr. *animumque virum* Goth. pr.—315. *et rupto robore tert.* Rottend.—316. *neque jungere* aliquot Pier.—317. *haud* Burm. *nec* Serv. ad Æn. I, 374. *et parcere* alter Hamb. *partis* Leid. *rpto* Medic., sed in litura. *gnorant* Mentel. pr.—318. *victus venatus* Montalb.; per appositionem, ait Heins. *asper cultu* Oudart. *alebant* Ven. et Dorvill.—319. 320. Laudat Augustin. C. D. VII, 26.—

NOTÆ

‘Temporibus geminis canebat sparsa senectus:’ et sane sic explicandus est Lucretius l. II. 210. ‘Sol etiam summo de vertice dissipat omnes Ardorem in partes, et lumine conserit arva:’ id est, *lumine spargit arva.*

313 *Romanæ conditor arcis*] Conditor oppiduli in Palatino monte, ut diximus 51. cujus in ruinis Romulus deinde prima Romanæ urbis initia constituit, loco quadratam in formam munito. Livius, Plutarchus, Festus, &c.

314 *Indigenæ Fauni, &c.*] Videtur hic per *Indigenas* intelligere *Aborigines populos*, eosque primos statuere

Italiæ incolas, ut diximus Æn. VII. 181. et ita censet Justinus. Quamquam probabilius putat Cluverius primos fuisse Siculos; Aborigines vero Siculis posteriores, et aliunde advectos, nempe ex Arcadia; unde sacra eo intulerint Panos et Fauni, qui ab Arcadibus pastoritiæ vitæ deditis colebantur. De *Faunis*, Ecl. VI. 27. De *Nymphis*, Ecl. II. 46.

315 *Robore nata*] Cum enim in cavis arborum truncis primo habitarent, inde nati putabantur. De *robore*, ligno, Ge. I. 161.

Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
 Arma Jovis fugiens, et regnis exul ademptis. 320
 Is genus indocile ac dispersum montibus altis
 Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
 Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
 Aurea quæ perhibent, illo sub rege fuerunt
 Sæcula: sic placida populos in pace regebat. 325
 Deterior donec paulatim ac decolor ætas
 Et belli rabies et amor successit habendi.
 Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanæ;

partis; sed arbores et venatus durus victu nutrebat eos. Saturnus primus venit ab Olympo cælesti, fugiens arma Jovis, et profugus erepto imperio. Hic congregavit gentem inmansuetam et diffusam per montes excelsos, et imposuit ei leges, et voluit appellari Latium, quod tuto occultatus fuisset in hac regione. Aurea ætas, de qua loquuntur, fuit sub illo rege: ita continebat populos in tranquilla pace, donec subrepsit sensim sæculum pejus et alterius coloris, et furor belli, et cupiditas possidendi. Tunc venerunt turmæ Ausoniæ, et nationes Siculæ: et Saturnia regio

320. *regnis: terris pro div. lect. Hugén.—323. tutus latuisset ap. Lactant. Heins. in hortis Goth. sec.—324. Aurea quæ perhibent* Heins. refinxit ex codd. tum suis tum Pier., omnibusque omnino præstantioribus, Rom. Medic. al. (etsi Medicum *quæ ut* exhibere ait; quod Fogginius non expressit). Vulgo lectum erat: *Aureaque, ut perhibent*; quod ortum ex librariorum more *q* per compendium scribendi, quod etiam alii depravationi locum fecit in aliquot Pier. *Aureaque perhibent*—fuisse. Argutatur Burm. *fuere* ante Heins.—325. *longa* Serv. v. Burm.—326. *ac deest* Ven.—328. *manus Ausonia, h. Ausones, præ-*

NOTÆ

319 *Primus ab, &c.*] Saturnus Cre-tensis rex, a Jove filio primum liberatus e manibus Titanum, qui eum, orta de regnandi jure controversia, carcere incluserant: monente oraculo, ut a filio sibi caveret; cum eidem strueret insidias, occupatus a filio et e regno ejectus, navi in Italiam venit: ibique exceptus a Jano antiquissimo rege, populos cum eo composuit legibus: unde propter morum castitatem e cælo venisse creditus est, et aureum nomen suo sæculo fecit. *Latium* Italiam appellavit, quod in ea contra filii insidias latuisset. *Primus* venisse in Italiam ex aliis regionibus dicitur a Virgilio, qui putat Janum et Aborigines fuisse

primos loci indigenas, a quibus Saturnus exceptus est. De *Latium*, Æn. vii. 54. De *Olympo* monte, pro cælo, Ecl. v. 56.

326 *Decolor ætas*] *Argentæa*, ab *aureo* colore deficiens: tum *ærea* et *ferrea*, Ge. i. 125.

328 *Ausonia, &c.*] Et hinc patet, inter Italiæ populos non eum a Virgilio temporis ordinem statui, qui a scriptoribus reliquis statuitur: quanquam fateor confusa admodum hic esse omnia, nec sibi constare scriptores. Diximus enim *Siculos*, qui et *Sicani* deinde dicti sunt, primos fuisse Latii et Sabiniæ regionis incolæ, eosque indigenas, Æn. vii. 794. *Ausones* vero, primos item et indigenas habitatores

Sæpius et nomen posuit Saturnia tellus.

Tum reges, asperque immani corpore Tybris:

330

A quo post Itali fluvium cognomine Tybrim

Diximus; amisit verum vetus Albula nomen.

Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,

Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum

His posuere locis, matrisque egere tremenda

335

Carmentis Nymphæ monita, et Deus auctor Apollo.

Vix ea dicta; dehinc progressus, monstrat et aram,

sæpe mutavit nomen. Tunc venerunt reges, et Tybris ferox vasto corpore, a quo deinde nos Itali appellavimus flumen nomine Tybrim: et vetus Albula perdidit proprium nomen. Fortuna omnipotens et fatum ineluctabile constituerunt his in sedibus me, ejectum e patria, et quærentem ultima spatia maris: et terrificæ vaticiniæ Carmentis Nymphæ matris meæ, et Deus Apollo suasor, duxerunt me. Vix ea prolata

////////

clare Heins. reposuit ex Medic. Gud. et Ven. a m. sec. cum Romano. Vulgo cum Servio: *m. Ausoniæ*. In Bigot. abest *et*.—334. *et i. bellum* sec. Moret., male.—335. *erigere tremendæ* Rom.—336. *et monita* Parrhas.—337. *dein* Mont-

NOTÆ

Italiæ, fretum versus Siculum, Æn. vii. 54. Virgilius vero censet utroque esse advenas, Saturno posteriores. Tum hic alter etiam notatur Virgilio error: quod Saturni ætatem ab Evandri Latiniq[ue] temporibus hic longe removel; cum effluxisse ab eo videatur ætatum quadruplex mutatio, aureæ, argenteæ, æreæ, ferreæ: tamen Æn. vii. 47. Saturnum Latini proavum facit.

330 *Asperque inmani corpore Tybris, &c.*] Rex Tuscorum, qui occisus juxta fluvium Albulam, huic nomen reliquit suum. Ita Festus et alii. Livius tamen et Ovidius hoc nomen repetunt a Tiberino Albanorum rege, qui eo demersus est. Oritur in Apennini jugis, in septentrionali Etruriæ parte, juxta Umbros: dividitque totam Etruriam, seu Tusciam, ad orientem ab Umbria, Sabinis, et Latio: unde quia Tuscis maxime objicitur, dicitur a poëtis *Tuscus amnis*, potius quam *Sabinus* aut *Latinus*. Evolvitur

in mare Tuscum sive Tyrrhenum duobus ostiis: ad orientale ostium urbs est *Ostia*; prope occidentale urbs *Portus*.

336 *Carmentis, &c.*] Seu *Carmentæ*, matris Evandri; quæ Græcis dicta *Themis* juxta Dionys. aut *Nicostrata*, juxta Solinum: Latinis dicta est *Carmenta*, quia futura *carmine* evulgabat. De *Apolline* vaticiniorum præside, Ecl. iii. 104.

337 *Progressus*] Ex ripa orientali Tybris et radicibus Aventini, progressus ad septentrionem, quo loco spectabat Aventinum ad meridiem, Capitolinum ad septentrionem, Palatinum ad orientem: ibidemque forum fuit deinde boarium, ubi ara Herculis maxima.

Aram] Vel *Maximam* Herculis, supra 271. vel aram ipsius *Carmentæ*, juxta Carmentalem portam, sub Capitolino monte; de qua Dionysius l. 1. *Romano nomine* dictam ait Carmentalem: Carmenta enim no-

Et Carmentalem Romano nomine portam
 Quam memorant, Nymphæ priscum Carmentis honorem,
 Vatis fatidicæ: cecinit quæ prima futuros 340
 Æneadas magnos et nobile Pallanteum.
 Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
 Retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
 Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.

fuerunt: deinde progrediens, ostendit et aram, et portam Carmentalem, quod nomen est Romanum, quam narrant esse antiquum honorem Carmentis, vatis aperientis fata: quæ prima prædixit, Romanos illustres etasuros, et Pallanteam celebre fore. Postea ostendit magnam sylvam, quam Romulus deinde convertit in asylum; et ostendit Lupercal sub frigida rupe, appellatum ex cultu Arcadico Panos Lycæi.

alb. et arma Medic.—338. Romani nomine Gud. cum quatuor aliis Heins.; adde Medic.; nec assequor, unde hæc lectio venire potuerit.—339. memorat Goth. sec. primum C. Oudart., ex interpretatione, arbitror. Interpunctione refeci locum: Et Carmentalem Romano nomine portam Quam memorant, Nymphæ priscum Carmentis honorem, Vatis fatidicæ. Apposita sunt: portam—honorem Nymphæ Carmentis. Antea interpungebatur sic: Et C.—portam: Quam memorant Nymphæ priscum Carmentis honorem Vatis fatidicæ. Ita frigeat totus hic versus, ut eum expungere mallet: expeditior enim fuisset oratio: Et Carmentalem Romano nomine portam Vatis fatidicæ.—341. et nomine P. Rom.—342. asper pr. Hamb., sed acer defendit Burm.; recte, nec tamen expedit. Acer, ut δρῦς, est poëtis vocabulum proprium virorum fortium, δραστήων, uti alias impiger, promptus, animosus.—344. Parnasio Rom. de monte Bigot. et Goth. tert. Sicque emendabat Jo. Schraderus, fundo emendationis in Ovidio quæsito: Fast. II, 423 Quid vetat Arcadio ductos a monte Lupercos? Faunus in Arcadia templi Lycæus habet. Ita erit: Lupercal dictum de monte Panis Lycæi Parrhasio. Sane montem Parrhasium putes esse debere τὸ ὄρος Παρρῆσιον. At nunc erit dictum pro Arcadico. Lycæi male excusum a Burmanno. Est urbs Arcadiæ Λύκαια et ὄρος Λύκαιον, vide vel Pausan. VIII, 2 et 38. At Λύκειον

NOTE

men Latinum est. Cecinit Æneadas magnos: quia inter alia, Romanos cecinit gentem fore opulentissimam, supra 271. De Pallanteo, seu Palatino monte, 51.

342 Asylum] Locum a Romulo constitutum inter querceta duo, Capitolinumque et Palatinum: quo quicumque confugerent e vicinis urbibus, salvi ac securi essent: qua arte novam urbem suam frequentem effecit. De asylo, Æn. II. 761.

343 Lupercal] Locum in Palatino monte, ubi Arcades Evandro auctore templum extruxerant Pani Arcadiæ Deo. Illic quotannis ludicrum cele-

brabatur, juvenibus passim discurrentibus nudis, cum scuticis e caprina pelle, quibus obvios quosque cædebant; mulieres præcipue, quæ se his verberibus ad partum juvari existimabant: Luperci ipsi dicebantur. Lupercal, nomen deductum a lupa, seu Lycæo monte Arcadiæ, ubi Pan colebatur: est enim λύκος lupus. Unde quidam Romulum putant hujus ludi auctorem esse, quod eo in loco a lupa nutritus fuisset. Parrhasia dicta est Arcadia, ab Arcadiæ regione et opido ejus nominis: cujus conditor fuit Parrhasus Lycaonis filius juxta Steph. De Panc Deo, Ecl. II. 31.

Necnon et sacri monstrat nemus Argileti, 345
 Testaturque locum, et letum docet hospitis Argi.
 Hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
 Aurea nunc, olim sylvestribus horrida dumis.
 Jam tum religio pavidos terrebat agrestes
 Dira loci; jam tum sylvam saxumque tremebant. 350
 Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
 Quis Deus, incertum est, habitat Deus; Arcades ipsum
 Credunt se vidisse Jovem, cum sæpe nigrantem
 Ægida concuteret, dextra nimbosque cieret.

Præterea ostendit quoque sacram sylvam Argileti, et attestatur locum ipsum, et narrat mortem hospitis Argi. Inde ducit eum ad locum Tarpeium et Capitolia, quæ jam aurea sunt, quondam erant aspera dumis incultis. Jam tunc horrida sanctitas hujus loci terrefaciebat trepidos rusticos, jam tunc metuebant sylvam et rupem. Deus, ait, tenet hanc sylvam, hunc collem cacumine sylvestro: dubium est quis sit ille Deus. Arcades putant se vidisse illic ipsum Jovem: cum sæpe quateret dextra manu obscuram ægida, et commoveret nubes. Cernis præterea has urbes duas eversis nau-

ῥυμδαίων Athenis, et Apollo Ἀρκίος.—345. monstrant Goth. pr.—346. et mortem docet aliquot Pier.—347. ad abest pr. Hamb. et abest Goth. tert.—349. jam tunc Dorvill., etiam vs. sequ.—350. jam jam aliquot Pier. sylvas Rom. saltumque Montalb. tenebant Medic. a m. pr. Bigot.—351. hoc inquit f. v. saxum Gud. pro div. lect. formoso sec. Hamb. Probus i Instit. p. 1395 hoc nemus, hunc, inquit, fontem.—353. vidisse Deum aliquot edd.—354. crearet Hugen. sæpe alieno loco positum meminimus et alibi occurrere: ut statim Ge. i, 354 quid sæpe videntes—et alibi. Mutavi interpunctionem, quam miror nemini moram fecisse. Vulgo: cum sæpe nigrantem Ægida concuteret dextra, nimbosque cieret. Quis quæso clypeum, si ægis pro clypeo est, dextra vibret?

NOTÆ

345 *Nemus Argileti*] Locum pariter inter Aventinum et Capitolinum, circa forum boarium: quæ pars erat Argei campi. Nomen, juxta Varro- nem, vel ab argillosa hujus loci terra; vel ab *Argo*, quem ait Fabius Pictor fuisse hospitem Evandri: aiuntque passim interpretes hunc, ob affectati regni suspicionem, ab Arcadibus occisum fuisse, in scio Evandro, qui eum hoc loco sepultum præcipuis honoribus affecerit: quare *testatur locum* Evander; id est, locum attestatur, et quasi adjurat, se violati hospitii reum non esse. Alii nomen deducunt ab Argivis Herculis comitibus.

347 *Tarpeiam sedem, &c.*] Montem

dictum primo *Saturnium*, ob Saturniam urbem in eo conditam a Jano, ad memoriam suæ cum Saturno societatis: deinde appellatum *Tarpeium*: denique *Capitolinum*, ab humano capite ibidem invento, cum templi fundamenta Tarquinius Priscus jaceret. Ibi magnus honos habitus deinceps Capitolino Jovi, cujus futuri cultus quædam quasi semina spargit hic Virgilius.

354 *Ægida*] Clypeum Jupiter sibi finxisse dicitur ex pelle Amaltheæ capræ, nutricis suæ, Ge. iv. 151. est autem *æg capra*. Sic vocat Homerus, non Jovis tantum, sed Minervæ etiam et Apollinis clypeum: Virgilius item tribuit Minervæ, infra 435.

Hæc duo præterea disiectis oppida muris, 355
 Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
 Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
 Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
 Talibus inter se dictis ad tecta subibant
 Pauperis Evandri, passimque armenta videbant 360
 Romanoque Foro et lautis mugire Carinis.
 Ut ventum ad sedes: Hæc, inquit, limina victor
 Alcides subiit; hæc illum regia cepit.
 Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque dignum
 Finge Deo; rebusque veni non asper egenis. 365
 Dixit, et angusti subter fastigia tecti
 Ingentem Æneam duxit, stratisque locavit

ris, reliquias et vestigia antiquorum hominum. Janus pater fundavit hanc arcem, Saturnus istam: huic nomen fuit Janiculum, isti Saturnia. Talibus inter se colloquiis accedebant ad domum inopis Evandri: et passim spectabant armenta boare in foro deinde dicto Romano, et magnificis Carinis. Postquam perventum est ad domum, ait Evander: Hercules victor intravit has portas, hæc aula excepit eum. O hospes, aude despicere divitias, et ostende te quoque parem Deo, et accede non offensus rebus inopibus. Sic locutus est, et induxit magnam Æneam sub culmina

~~~~~  
 Scilicet jungenda sunt: cum Ægida concuteret, dextra nimbosque cieret. Læva vibrat ægidem, dextra autem jaculatur fulmina. Poterat saltem Servius monere: dextra nimbosque cieret: et de dextra fulmina commoveret. Wakefield præfert antiquam interpunctionem, et simul ægidem pro thorace accipit, qui quomodo dextra concutitur, non intelligo.—355. *delectis* Menag. pr. pro *dejectis*; conf. 191.—357. *arcem* bene Heius. e potioribus post Pierium; vulgg. *urbem*, etiam Rom.—359. *ac t.* Gud. a m. pr.—361. *latis* ap. Schol. Horatii Cruqu. i Ep. 7, 48. *latis cavernis* Parrhas. a m. sec. *cavernis* etiam Rom.—362. In voc. *victor* argutati sunt veteres. v. Macroh. iii, 6.—364. *contingere* Goth. sec.—366. *angusti* Exc. Burm. *subeunt* aliquot Pier. *vestigia* duo Burm.

NOTE

358 *Janiculum, &c.*] Montes Tybri influente discreti: *Janiculum* quidem ad occidentalem ripam; *Saturnius*, sive Capitolinus, ad orientalem: non tamen omnino adversi, nam Capitolinus ad septentrionem magis recedit. In utroque gemina olim urbs fuerat. De *Jano*, Æn. vii. 610. De *Saturno*, supra 319.

361 *Romanoque Foro, &c.*] Deflexo ad orientem itinere, inter Capitolinum et Aventinum, spatium invisunt illud, ubi deinceps fuit *Forum maximum Romanum*, civilibus negotiis trac-

tandis constitutum. Incipiebat autem a radicibus orientalibus Capitolini; ac deinde ad latus item orientale Aventini excurrebat: qua in ultima parte propius attingebat locum, qui *Carinæ* dictæ deinde sunt *lautæ*, ob magnificentiam et lautitiam ædificiorum, in quibus domus fuit Pompeii. Nominis ratio non affertur alia tolerabilis; nisi quod, locus in modum carinæ curvus, ac longus esset. De *Alcide*, supra 288. De *ursa Libystide* seu *Libyca*, Æn. v. 37.

Effultum foliis et pelle Libystidis ursæ.

Nox ruit, et fuscis tellurem amplectitur alis.

At Venus haud animo nequicquam exterrita mater, 370

Laurentumque minis et duro mota tumultu,

Vulcanum alloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo

Incipit, et dictis divinum aspirat amorem:

Dum bello Argolici vastabant Pergama reges

Debita, casurasque inimicis ignibus arces; 375

Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi

Artis opisque tuæ; nec te, carissime conjux,

parvi tecti, et constituit in lectis eum, sustentatum frondibus et pelle ursæ Libycæ. Nox venit, et ambit terram alis obscuris. Sed Venus genitrix Æneæ, non frustra territa animo, et commota minis Laurentum et aspera seditione, alloquitur Vulcanum, et orditur hæc verba in aureo lecto mariti, et verbis immittit ei divinum amorem: Dum reges Græci evertébant armis Trojam sibi destinatam, et arces perituras flammis hostilibus; nullum subsidium, nec arma artis et operis tui imploravi a te pro miseris Tro-

—368. *effectum* pr. Rottend. a m. pr. *spoliis* Goth. tert., quod ipsum in mentem venisse video Jo. Schradero, ut sint ipsa pellis ursæ. *Libistridis* Ven.; Julius Sabinus: *vel legatur Hybistidis* (quod nihili esse arbitror), *ut a Sicilia* (in qua nulla Hybista est), *ut diximus in quinto* (ibi nihil tale occurrit) *vel ut sit a Libya*—*Si volumus intelligere Libystidis, Siculæ, ut Libystinus Apollo in Pachyno.* Fuit utique Apollinis Libystini templum in Pachyno. v. Macrob. i Sat. 17. Sed ab eo nomen ducere alienum est. Pro Λιβυκῇ dictum Λιβυστῆς ursæ.—369. Alii novam sententiam ordiuntur cum hoc versu, alterumque 370 subjiciunt.—371. *duro—tumultu* erit ut *bellum durum: pugna dura.* Præstat tamen cum Jo. Schradero legere *diro. muta* tert. Mentel.—373. *inspirat* aliquot Pier. tum Ven. alter Hamb. Dorvill. Parrhas. ed. Ven. *honorem* idem sec. Hamb. *odorem* pr. Voss.—374. *Cum* sec. Moret. *Tum* Franc. *vastabant* h. l. de oppugnatione. Jo. Schrader. malebat *quassabant*: quod sane magis proprie diceretur.—375. *que* abest Hamb. pr. a m. pr. *urbes* Oudart., ut v. 357.—377. *opusve* aliquot Pier. et pr. Moret. ac Leid. (si

NOTÆ

370 *At Venus, &c.*] Expressus est hic locus ad imitationem Homeri: apud quem Thetis a Vulcano petit arma pro Achille filio, Iliad. xviii. 369. Virgilius quidem hic Homero superior est dignitate sententiarum: videtur tamen parum prudenter ab eo factum, ut legitimum virum deprecetur Venus pro Ænea, quem adulterio ex Anchisa susceperat; seque adeo genitricem ejus esse gloriatur, 'Arma rogo genitrix nato.' Excusat cum tamen, tum meretricia impudentia, cujus exemplum in Venere exhibet; tum vis muliebrium blanditia-

rum apud senes, qualis Vulcanus. De *Venere*, Æn. i. 260. De *Vulcano*, Ge. i. 295. De *Laurentibus*, Æn. vii. 63. Porro *thalamus* ille et aula Vulcani, ubi hoc habetur colloquium; in cælo esse fingitur: siquidem 423. Vulcanus e cælo descendit in officinam suam, ad arma fabricanda, circa Liparen insulam. In quo peccavit Homerus, qui aulam et officinam Vulcani simul in cælo constituit.

374 *Argolici, &c.*] De Argis, urbe regia Agamemnonis, Æn. i. 288. De *Perganis*, arce Trojæ, Æn. i. 470.

Incassumve tuos volui exercere labores;
 Quamvis et Priami deberem plurima natis,
 Et durum Æneæ flevissem sæpe laborem. 380
 Nunc Jovis imperiis Rutulorum constitit oris :
 Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen
 Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
 Te potuit lacrymis Tithonia flectere conjux.
 Aspice, qui coëant populi, quæ mœnia clausis 385
 Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.
 Dixerat ; et niveis hinc atque hinc Diva lacertis
 Cunctantem amplexu molli foveat. Ille repente
 Accepit solitam flammam ; notusque medullas

janis: nec volui adhibere frustra te et tuam operam, o dulcissime marite, quanquam et debebam multa filiis Priami, et sæpe deploraveram asperam calamitatem Æneæ. Nunc ille jussu Jovis stetit in regione Rutulorum. Itaque accedo ipsa supplex: et peto arma a te, Deo mihi venerando; mater pro filio. Te filia Nerei, te conjux Tithonia potuit expugnare fletu. Considera, quæ gentes conveniant, quæ urbes clausis portis acuant gladios in me et ruinam meorum. Sic locuta est Dea, et candidis brachiis ambiit hinc atque hinc dulci amplexu tardum Vulcanum: ille subito suscepit ignem consuetum; et notus ardor penetravit medullas et irrepsit in

~~~~~

opusque usquam legeretur, non improbandum dicerem). opise sex Heins. cum Erf. opesre Franc. Karissime Dorvill.—378. incassumque Medic.—381. imperio Oblongus Pier. cum aliis, et pars Heins., quod vulgarius. arvis Moret. sec.—382. venio et si non m. n. Goth. sec. ex literarum compendio. nomen Leid. Jo. Schrader. conj. et sanctum tibi nomen Arma rogo genetrix nato: ut adeo jungenda sint: genetrix sanctum tibi nomen. An vero Venus Vulcano erit mater veneranda, quæ natum ex alio viro suscepit? Scilicet morabatur virum doctum non animadversa omissio τοῦ te. Nam est: rogo (te,) sanctum mihi numen, arma.—383. Neri aliquot Pier. et Heins. ac Burm., quod Cuningham. edidit; et sic Servius legerat, cujus locum saniozem exhibet Julius Sabinus. Sed male Servius factum putat ex Neres, Neris, abjecta s; nam i contracta est syllaba ei, uti Achilli, Ulyssi. Illud autem bene observatum, veteres eus extulisse es, Nereus, Neres, ut Achilleus, Achilles, Ulysseus, Ulysses.—384. Tritonia Parrhas.—385. quo coëant pr. Moret. pro quos, ut Heins. suspicatur. In Zulich. superscriptum quam; et Schol. Horat. apud Burm. qua.—386. acuant Oudart. et sec. Moret. postis Franc. exitium quart. Moret.—388. mollis pr. Moret.—389. solidum sec. Rottend. cum Goth. pr. famam alter. notasque pr. Hamb. et Lutat. ad Stat. i Achill. 308.—medullis pr. Voss. et Leid. a m. pr. Recte Burm. hoc senioris ævi esse

NOTÆ

379 Priami . . . natis] Pavidi, a quo pulchritudinis præmium tulerat, pomm aureum, Æn. i. 31. De situ Rutulorum, Æn. vii. 795.

383 Filia Nerei, &c.] Thetis, de qua, Ecl. iv. 32. pro filio Achille arma a

Delph. et Var. Clas.

Vulcano impetravit. Aurora, Tithoni uxor, pro Memnone filio, ad Trojanum bellum proficiscente. De Aurora, Ge. i. 249. De Tithono, Æn. iv. 585. De Memnone, Æn. i. 493.

Virg.

3 T

Intravit calor, et labefacta per ossa cucurrit : 390
 Non secus atque olim, tonitru cum rupta corusco
 Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
 Sensit læta dolis et formæ conscia conjux.
 Tum pater æterno fatur devinctus amore :
 Quid causas petis ex alto ? fiducia cessit 395
 Quo tibi, Diva, mei ? Similis si cura fuisset :
 Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset ;
 Nec Pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
 Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
 Et nunc, si bellare paras, atque hæc tibi mens est, 400
 Quicquid in arte mea possum promittere curæ,

ossa liquefacta: non aliter atque cum aliquando hiatus flammeus, apertus fulgenti fulmine, rutilus pervolat nubes. Uxor id animadvertit, gaudens fraudibus, et sciens vim pulchritudinis suæ. Tunc pater Vulcanus sic loquitur captus amore perpetuo: Cur causas repetis e longinquo? quo abiit a te confidentia in me, o Dea? Tunc etiam fuisset mihi facile arma dare Trojanis, si tunc par voluntas fuisset tibi. Neque Jupiter omnipotens, neque fata prohibebant Trojam persistere, et Priamum vivere ad decem alios annos. Et jam, si vis pugnare, et si hoc tibi est consilium;

*****

pronuntiat.—390. *calefacta* plerique Pier. et Heins., etiam Romanus; sed *labefacta* tuetur Medic. cum aliis, et Servio, haud dubie exquisitis. *Proprie mens* amore, cui restiterat, vel alio affectu impulsæ, victa, dicitur *labascere* vel *labefieri*; nunc translatum ad ossa. Sed et *ignis labefacit*, quando incendia ruinas dant. v. Not.—391. *Haud secus* Medic. *raptæ* tres Burm.—392. *limite* nusquam legitur: in quod conjectura incidere possis.—394. *devinctus* ante Heins. in vulgg., quod deterius hic et alibi habendum.—395. *f. sensit* Goth. tert., prave.—396. *Quid tibi* codd. Pier. Parrhas. *Quod t. Rom. Quæ tibi* Medic. a m. pr., quod Heinsius distinctione adjuvat. *fiducia cessit? Quæ tibi, Diva, mei similis si cura fuisset* Rottend. sec. *Quo tibi, vita*, solito inter amantes blandimento, inquit Burm., quod alienum a gravitate epica. *si cura subisset* conj. Heins., ne bis in eandem vocem desinat versus. Atqui hoc studio adeo fecisse dicam poëtam, hic et alibi, ut sententia utraque tanto manifestiorem ex reciprocatione haberet vim ac veritatem (ἐνἀργειαν.) Alias nec sup. 11, 292 simili sibilo extulisset: *Si Pergamæ dextra Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.* Heinsius porro simili de causa delere malebat versus sequentem.—397. *Tum quoque*; qui a Mentel. sec. aberat a m. pr., et quem salvo sensu abesse posse putabat; quod mihi secus videtur; nam sine eo sibi non constat sententia: quam non assequor qualem sibi finxerint viri docti. Agnoscunt versus Rufinianus et Priscianus, Burmanno laudati. Elevat quoque Heinsii suspicionem Cuninghamus.—397. v. ad præced. *Tunc* Dorvill. et Goth. tert. *Teucros nobis* Franc.—398. *omnipotens* Cod. Rutgers. nunc Leid.—399. *decimq.* duo Burm.—400. *si bella reparas* Goth. sec.—401. *possunt p. curæ* Medic. a m. pr. et multi Heins. ac Burm. cum Goth. sec. *prosunt*

NOTÆ

398 *Nec fata vetabant Stare, &c.*] censebantur posse, Æn. 1. 243. De Fata a Diis non immutari, sed differri *Teucris*, Æn. 1. 239.

Quod fieri ferro liquidove potest electro,
 Quantum ignes animæque valent: absiste precando
 Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
 Optatos dedit amplexus, placidumque petivit 405
 Conjugis infusus gremio per membra soporem.
 Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
 Curriculo expulerat somnum; cum fœmina primum,
 Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva

possum tibi polliceri, quodcumque est studii in arte mea, quodcumque potest fabricari ferro et electro liquente, quantum possunt flammæ et flatus: desine orando diffidere tuæ auctoritati. Locutus ea verba, tulit ei cupidos amplexus, et jacens in sinu uxoris quæsit per totum corpus tranquillum somnum. Deinde, postquam prima quies abrupisset somnum, medio spatio noctis jam lapsæ; quando mulier cui præcipuum est sustentare vitam colo et exigua arte, excitat ignem coopertum et

~~~~~

pr. Moret. *possim* Bigot. *committere* sec. Rottend.—402. *potest*: sic Rom. Medic. cum melioribus scriptis et edd. inde ab Aldd. Alii, ut et Erf., cum edd. nonnullis *potestur*, vid. ap. Ge. Fabric. et Pier., quod satis apparet sciolum aliquem ex Lucretio vel Ennio intulisse, ut dactylum in quinta sede haberet. Est tamen ἤλεκτρον. Depravatius Goth. tert. *præstatur*.—403. *ignesque* malebat Cuningham. *obsiste* Exc. Burm. *assiste* Goth. sec.—404. *meis* Zulich. a m. pr. et Dorvill.—405. *oblatus* Bigot. et Goth. tert. *notumque* p. Nonius in *petere*.—406. *in gremio fusus* Zulich. *infusus* aliquot Pier., Julius Sabinus et Probus cum Carminio (de quo v. Fabric. Bibl. Med. et Inf. Lat. h. v.) apud Serv. ex emendatione parum docta. Burmannus conj. *placidusque petivit Conjugis infusum gremio per membra soporem*; quod nemini facile probabitur: sed Vulcanus *infusus gremio conjugis petivit placidum soporem per membra*. cf. Not. ad h. v. et ad VIII, 30. Burm. laudat Misc. Obs. Crit. Vol. 1, p. 98.—407. *abacto* Montalb.—408. *explerant* ed. Masvie. *cum fœmina* revocavit Heins. auctoribus optimis libris inprimis Pierianis; alii *ceu fœmina*. Ita inferitur comparatio: *ceu fœmina—cinerem et sopitos suscitât ignes* etc.: *Haud secus, nec segnior Vulcanus surgit. Sed primum v. 408 ita otiosus est, ut statim de lectionis veritate dubites. Verum uti in Heinsianis et Burmanniana interpungitur, plene scilicet ac perfecte post natos v. 413, equidem omnino sententiarum nexum nullus assequor, ne grammaticum quidem. Itaque medium stigmen posui ad finem versus 413, ut comparatio nulla sit, sed temporis mera designatio: Inde, ubi prima quies—expulerat somnum, cum primum fœmina cinerem et sopitos suscitât ignes,—illo tempore ignipotens, haud secus, nec segnior, surgit.*—409. *calathisque Minervæ* nonnulli Pier. et Montalb. Rottend.

NOTE

402 *Potest electro*] Quidam antiqui codices habent: *potestur electro*. Et est quidem *potestur* Lucretiana et Pacuviana vox: sed prima syllaba in *electro* longa est, tum natura sua, ἤλεκτρον; tum usu Virgillii, ‘sudent electra myricæ,’ Ecl. VIII, 54. Nec obstat versus e Ceiri repetitus, qui a Jos. Scaligero non legitimus putatur. *Electrum*, hic non *succinum* est, ut illud

alterum Eclogæ VIII. sed aurum, quinta argenti portione mixtum; sive ex natura, sive ex arte temperies illa fit. De eo Plinius l. XXXIII. 4. Nomen ob fulgorem, a Sole, qui Græcis poëtis vocatur ἡλέκτωρ.

404 *Indubitare*] *Dubitare*. Et hic augeat particula *in*: ut in voce *infractus*, *incanus*; pro *fractus*, *canus*.

409 *Tenuique Minerva*] *Tenui arte*,

Impositum, cinerem et sopitos suscitāt ignes, 410
 Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo
 Exercet penso; castum ut servare cubile
 Conjugis, et possit parvos educere natos:
 Haud secus ignipotens nec tempore segnior illo
 Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit. 415
 Insula Sicanium juxta latus Æoliamque
 Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:
 Quam subter specus et Cyclopum exesa caminis
 Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
 Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis 420

cinerem superadditum igni, adjiciens noctem labori, et occupat famulas longo penso ad lucernas; ut queat tenere pudicum lectum mariti, et alere parvos liberos: non aliter præses ignis Vulcanus, nec tardior, surgit illo tempore e molli lecto ad laborem fabrillem. Prope latus Siculum et Liparen Æoliam assurgit insula, alta fumantibus scopulis: sub qua insula spelunca et cavernæ Ætnææ resonant, excavatæ ignibus Cyclopum; et magni ictus auditi ex incudibus emittunt plangorem, et strident in cavernis massæ Chalybum, et flamma exspirat e fornacibus: sedes

//////////

pr. et Leid. cum Goth. sec. ex VII. 805.—410. Recte post *Impositum* distinctum a *Burmanno* secundum *Servium*. Habet ista vox notionem necessitatis, quæ urget. Vulgo *impositum cinerem* jungitur, sic, *Cui tolerare* (sc. est, non, ut alii apud *Serv.*, mos est, placet) dure dictum, pro, quæ tolerat.—412. *Exercens* *Medic.*—413. ut p. duo *Burm.* cum *Schol. Cruqn.* *Horatii.* parvos possit aliquot apud eundem.—416. *Sicanium* *Parrhas.* et *Dorvill.* Non male, nisi haberemus exempla sup. III. 692. 1. 561.—417. *Liparem* aliquot *Burm.* *Lipare* *Rom.* atque ita reponere voluit *Marklandus* ap. *Burm.* ad *Propert.* p. 612. quia apud alios *Lipare* officinam *Vulcani* habet. At v. *Notam.*—418. *subtus* aliquot *Pier.* *exosa* *Goth. sec.*—419. *Ætria.* *Etheneæ,* depravatt. *sonant* multi ap. *Burm.* cum *Goth. tert.* *validisque* tres recentiores ibidem. *ictis* *Gud. a m. pr.*—420. *gemitus* *Medic.* cum aliis *Heins.* *gemitus* referunt *Leid.* r. *sonitum* *Parrhas.* *stridentq.* *Medic.* (*tridentq.* super-

NOTE

ut enim *Minerva* texturæ, lanificio, et ejusmodi artibus præest, ita pro iis ipsis sumitur: quemadmodum *Vulcanus* pro igne, *Bacchus* pro vino. De *Minerva*, *Æn.* II. 31.

412 *Castum ut servare cubile,* &c.] Ut otia vitet, infesta pudicitiae.

416 *Insula Sicanium,* &c.] Ad latus septentrionale *Siciliæ*, non longe a promontorio *Peloro* et *Italia*, sunt insulæ septem, *Æoliæ* seu *Vulcanicæ* dictæ: maxima earum *Lipara*, hodie *Lipari*: inter quam et *Siciliam* est *Iliera*, id est *sacra*, quia *Vulcano* di-

cata; unde hodieque dicitur *Bolcano*: quam hic describit *Virgilius*. Ex hac præcipue ignes erumpunt: quod inde fit, ut ait *Solinus* c. 12. 'quia ipsæ insulæ, natura soli igneæ, per occulta commercia, aut mutantur *Ætnæ* incendia, aut subministrant.' Totum enim illud *Italiæ Inferioris* et *Siciliæ* solum, ut alibi monuimus, subterraneis montibus cavum et sulfure succensum est. De iis insulis, *Æn.* I. 56. De *Sicania*, *Sicilia*, *Æn.* III. 687. De *Ætna*, monte ignivomo *Siciliæ*, ibid. 571. De *Cyclopiis*, ibid. 569.

Stricturæ Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
 Vulcani domus, et Vulcania nomine tellus.
 Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
 Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
 Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon. 425
 His informatum manibus jam parte polita
 Fulmen erat; toto genitor quæ plurima cœlo
 Dejecit in terras; pars imperfecta manebat.
 Tres imbris torti radios, tres nubis aquosæ
 Addiderant, rutili tres ignis, et alitis Austri. 430
 Fulgores nunc horridos, sonitumque, metumque
 Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.

est Vulcani, et terra nomine Vulcania. Tunc Vulcanus ab alto cœlo descendit illuc. Cyclopes exercebant artem ferrariam sub immensa caverna, et Brontes, et Steropes, et Pyracmon nudus corpore. Erat illis inter manus fulmen inchoatum, ex his quæ pater Jupiter multa torquet e cœlo: jam parte aliqua perfecta, pars restabat imperfecta. Adjecerant ei tres radios pluriæ, tres nubis aquosæ, tres flammæ refulgentis et venti velocis. Nunc miscebant operi fulgura terrentia, et fragorem, et timorem, et iras cum igne persequente. Ex alia parte deproperabant

////////

picto u) et Vratisl. cum Goth. sec.—421. *Structuræ, stricta re*, stupor librarium Goth. sec. et tert.—423. *Hoc*: recte, antique pro *huc*, quod nonnulli habent. Vid. Pier. Heins. Burm. post Servium; nam in talibus liberalitas virorum doctorum magna plerumque esse solet.—424. *rasti* pr. Hamb.—425. *Pyragmon, Pygramon*, aberratt.—428. *deicit, dejecit*, passim codd. Pier. et Franc. *manebant* alter Mentel. a m. pr.—429. *torto Ven. rapidos* Goth. tert.—430. *addiderat* Medic. Parrhas. Goth. pr., *perperam*; nam de Cyclopum, non Vulcani, opere agitur.—431. *horridos* post Pier. optimorum librorum auctoritate prætulit Heinsius. Vulgg. edd. *terrificos*. Erf. *horrisonos soni-*

NOTÆ

421 *Stricturæ Chalybum*] *Structuræ*: ferrum, ut e fodinis extrahitur: in massas quasi terreas constrictum ac stipatum. *Chalybes*, populi vel Ponti, vel Hispaniæ, ferrariis fodinis et operibus insignes, Ge. I. 58.

425 *Brontesque, &c.*] Nomina Cyclopum e Græcis poetis repetita. *Brontes*, a βροντῇ tonitru: *Steropes*, a στεροπῇ fulgur: *Pyracmon*, a πῦρ ignis, et ἄκμων incus.

429 *Tres imbris torti radios, &c.*] Fulmina in antiquis marmoribus duodecim radiis effinguntur, in circulum dispositis: non rectis illis quidem, sed varios in angulos inflexis, qui trifidam

in cuspidem singuli desinunt. Talis est forma Virgiliani hujus fulminis, de qua sic fere Cerdanus: Solent torqueri fulmina, vel grandinante cœlo, vel ruentibus magnis pluviis, vel aëre fulguribus æstuante, vel ventis flantibus. Grandinem intelligo, per *imbrem tortum*: pluviam immensam, per *aquosam* nubem: æstuantem aërem, per *ignem*: flatus ventorum per *Austrum*: hic enim ventus præ ceteris frequens tempestatibus est, ut diximus Ecl. II. 58. De Marte, Ecl. IX. 12. De agide, ἐκπεο Palladis, supra 354. De Pallade, Æn. I. 43.

Parte alia Marti currumque rotasque volucres
 Instabant; quibus ille viros, quibus excitat urbes;
 Ægidaque horriferam, turbatæ Palladis arma, 435
 Certatim squamis serpentum auroque polibant,
 Connexosque angues, ipsamque in pectore Divæ
 Gorgona, desecto vertentem lumina collo.
 Tollite cuncta, inquit, cœptosque auferte labores,
 Ætnæi Cyclopes, et huc advertite mentem: 440
 Arma acri facienda viro. Nunc viribus usus,
 Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
 Præcipitate moras. Nec plura effatus: et illi
 Ocyus incubuere omnes, pariterque laborem
 Sortiti: fluit æs ravis, aurique metallum; 445
 Vulnificusque chalybs vasta fornace liquescit.

Marti currum et rotas celeres, quibus ille commovet homines, quibus urbes; et certatim ornabant squamis et auro ægida horribilem, clypeum Palladis iratæ, et serpentes implicatos, et ipsam Medusam in pectore Deæ torquentem oculos post abscissum collum. O Cyclopes Ætnæi, ait Vulcanus, auferte hæc omnia, et deponite laborem inchoatum, et huc intendite animum. Arma sunt fabricanda forti viro: nunc opus est robore, nunc promptis manibus, nunc omni arte præcipua: accelerate moras. Nec plura locutus est. Illi autem omnes statim adnixi sunt, et pariter diviserunt laborem: æs et metallum auri fluit in rivos, et chalybs vulnificus liquitur in ampla

tusque.—434. Instaurant Parrhas., de quo cogitandum esse censet Burm. Vitium esse non dubito. Instare (h. urgere opus) exquisite cum quarto casu junctum, ut instare viam. excitet Ven.—435. horrificam edd., quas Pierius inspexerat, et tres Burmann. cum Goth. pr.—436. polebant antique codd. Pier.—438. dejecto Rom. defecto Leid. unus. de deerat Gud. a m. pr., unde Heins. supplebat: tum secto; dissecto et disjecto in codd. Pier. lectum; alterum quoque in Goth. tert. et Erf.—439. certosq. aliquot Pier.; improbat Heinsius et Burm. i ferte sec. Hamb.—440. Ætnæi. Αἰτναῖοι. ad huc Reg. atque huc Parrhas. avertite Gud. cum binis Goth. Talia enotare tantum non flagitium est hominis bonis horis abutentis; sed cum semel in hoc pistrinum nos impeggerimus, obdurandus est animus, ut cum fide exequamur id, quod ab initio, parum forte considerate, receperamus: ne ulla varietas e libris scriptis notata nostris notationibus excidat.—441. faciunda Heins. malit ex Nonio.—442. opus est nunc a. m. Seneca Epist. 95. Bene autem Heins. interpunxit post magistra.—443. moram aliquot Pier. et illi Burmannus novavit

NOTÆ

436 *Squamis, auroque, &c.*] Disjunctio pro *squamis aureis*, Ge. II. 192. 'Pateris libamus et auro,' pro *pateris aureis*. Significat clypeum Palladis squamoso corio serpentis, ex auro tectum fuisse: ipsum vero Gorgonis, id est Medusæ, caput anguiferum;

non in clypeo, ut alias, sed in anteriore loricæ parte ad pectus affixum. De Gorgone et *Palladis clypeo*, Æn. II. 616.

446 *Chalybs*] Genus ferri densissimi ac durissimi, acier: a populis hujus nominis, de quibus supra 421.

Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
 Tela Latinorum; septenosque orbibus orbes
 Impediunt. Alii ventosis follibus auras
 Accipiunt redduntque: alii stridentia tingunt 450
 Æra lacu. Gemit impositis incudibus antrum.
 Illi inter sese multa vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris:
 Evandrum ex humili tecto lux suscitât alma, 455
 Et matutini volucrum sub culmine cantus.
 Consurgit senior, tunicaque inducitur artus,
 Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;

fornace. Componunt magnum clypeum, sufficientem solum adversus cuncta arma Latinorum; et connectunt septem textus rotundos textibus: alii excipiunt et emittunt ventos follibus plenis vento: alii mergunt aquis æra stridula: caverna sonat incudibus in ea defixis. Illi inter se erigunt brachia multo conatu per ordinem, et forcipe mordaci vertunt massam. Dum pater Lemnius urget hæc in regionibus Æoliis: lux alma et cantus matutini avium sub tectis excitant Evandrum ex abjecto cubili. Senex surgit, et induitur tunica circa membra, et circumligat plantis calceamenta

secundum partem codicum. Vulgo lectum at illi; quod nondum displicet.—448. *que* abest quatuor Burm.—449. *Alii* . . . accipiunt; verba exciderant Goth. tert. 449. . . 453. Versus ex Ge. iv, 171. . . 175.—451. *Ætna* pro div. lect. ad antrum Moret. tert. ex Ge. iv, 173.—452. *magna vi* Erf. *tendunt* Rottend. sec. a m. sec.—453. *Innumerant Rom. forcipe* aliquot Pier., inter quos Rom., sed vid. Serv. et Heins. *ferrum* Carisius et alter Hamb.—455. Wakefield Sylva Crit. Vol. v, p. 77. tribus, ut opinatur, mendis sublatis legit: *Evandrum ex humili lecto lux suscitât alba, Et matutinos volucrum sub culmine cantus. Docte hæc variata esse, lubenter concedam. At quæ librorum auctoritate accepimus, præclara et epica sunt.*—456. *sub culmina* Mentel. pr. alter Menag. et Leid., doctius; nisi idem librarii lapsus esse soleret. *sub tegmine* pr. Menag. *matutinus* . . . cantus ap. Macrobr. v, 8.—457. *Confestim surgit, tunicaque*

NOTÆ

453 *In numerum*] Eo ordine, qui numerosum quandam ictuum concentum referat.

454 *Pater Lemnius*] *Vulcanus*: qui a Junone matre, propter deformitatem, e cælo dejectus est in insulam Lemnum, nunc *Stalimene*, in Ægei Mari: ubi a Græcis dictus est officinam suam exercere, ob frequentia ibidem fulmina, Ge. i. 295. De *insulis Æoliis*, supra 416.

458 *Tyrrhena pedum vincula*] Calceamenta Tyrrheno more: quorum solea lignea erat, quatuor digitorum latitudine, lora autem inaurata: ex Polluce, l. vii. 22. Et notandum calceamenta veterum, ut ex antiquis statuis constat, fere soleas fuisse: non latis integumentis desuper, sed vinculis tantum lorisque aptas pedibus. De *Tyrrhenis*, vicinis tunc Evandro populis, mox 479.

Tum lateri atque humeris Tegeæum subligat ensem,
 Demissa ab læva pantheræ terga retorquens. 460
 Necnon et gemini custodes limine ab alto
 Præcedunt gressumque canes comitantur herilem.
 Hospitis Æneæ sedem et secreta petebat,
 Sermōnum memor et promissi muneris, heros.
 Nec minus Æneas se matutinus agebat. 465
 Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
 Congressi jungunt dextras, mediisque residunt
 Ædibus, et licito tandem sermone fruuntur.
 Rex prior hæc :
 Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam 470
 Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor ;

pedum Tusca; deinde accingit lateri et humeris gladium Arcadicum, revocans in dextram pelles pantheræ pendentes a sinistra. Præterea duo etiam canes custodes exeunt ex alta porta, et sequuntur passus domini. Sic ibat heros ad cubiculum et penetrale Æneæ, memor verborum et promissi officii. Nec minus mane expectectus Æneas ferebat se ad eum. Pallas filius aderat comes illi Evandro, Achates huic Æneæ. Cum occurrissent, sociant dextras manus, et sedent in media domo, denique utuntur libero colloquio. Rex primus hæc dicit : Maxime dux Trojanorum, quo salvo nunquam sane existimabo regnum vel res Trojæ excursus ; sunt nobis parvæ

induitur Parrhas. induitur quoque Franc. cum binis Goth.—459. Tegeon, Tegeum, Thegeum librorum errores. vid. ad v, 299.—460. a levo aliquot Pier. dimissa a levo Dorvill. cum binis Goth. et Erf.—461. limine ab alto Marklandus ad Stat. i, 1, 46 reprehendit tanquam absurdum, cum paulo ante dixisset poëta, humili tecto. Defendit Burmannus mira interpretatione, altum esse limen domus in monte positæ. Nec hoc procedit, ut limen proprie accipias et paulo altiore gradu surgere dicas. Aut amplectendam itaque prorsus Marklandi emendationem : limine ab arto, aut discipulum censeo, poëtam epitheton paulo otiosius et ad communem liminum naturam effinxisse. Ouwens Noct. Hag. iii, 26, p. 267 aliam viam ingreditur, ut poëtam dicat dignitatem adicere voluisse ædibus : ut sane facit alias : modo non ab humili tecto v. 455 nunc progressus esset. Apud Macrob. v, 8 in libris : limine in ipso habetur.—462. præcedunt Rom. Medic. Colot. Ursini, et alii libri præstantiores : et sic veteres edd., donec mutatum in Ald. tertia, et hinc in Steph. et al. in procedunt, quod Heins. in parte codd. repertum prætulit, causa quidem parum commode interposita : si comitarentur, non potuissent canes præcedere. Dicitum hoc recte improbat Burmannus ; improbam tamen lectionem non mutavit ; id quod nunc fecimus cum Brunckio. gressumque viri Zulich. a m. sec., interpolatrice pessima. gressusque..heriles Goth. sec.—463. secura Sprot. a m. pr.—466. olli ante Heins.—467. resistunt Parrhas.—468. Latio Oudart. placido Dorvill. a m. sec., unde placito Jo. Schrader. conj., sed licito est, cujus diu desiderati tandem facultas exoptata contingebat. feruntur Goth. sec. Ven. a m. pr.—469. hæc abest alt. Hamb. hæc ait duo Burm.—471. v. an

NOTE

459 *Tegeæum ensem*] *Arcadicum* ; a 460 *Pantheræ*] Fera est, maculosa Tegea urbe Arcadiæ, ubi Pan colebatur.
 pelle, cujus mas est pardus : a πᾶν omne, et θῆρ fera.

Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
 Exiguæ vires. Hinc Tusco claudimur amni,
 Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat armis.
 Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis 475
 Jungere castra paro : quam fors inopina salutem
 Ostentat. Fatis huc te poscentibus affers.
 Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
 Urbis Agyllinæ sedes : ubi Lydia quondam
 Gens, bello præclara, jugis insedit Etruscis. 480
 Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
 Imperio et sævis tenuit Mezentius armis.

vires ad subsidium belli, pro tanta dignitate: hinc coercemur fluvio Etrusco; inde Rutulus urget nos, et sonat armis circa mœnia nostra. Ast ego meditator sociare tibi magnas nationes, et castra e regno divite: sors insperata ostendit tibi hanc viam salutis: et confers te huc fatis vocantibus. Non longe hinc habitatur sedes urbis Agyllinæ, structa lapidibus antiquis: qua parte colonia Lydia, insignis bello, stetit olim in montibus Tuscis. Hanc urbem, per multos annos vigentem, Mezentius rex deinceps gubernavit, severo imperio et duris armis. Quid prodesset narrare im-

belli f. Goth. sec.—472. Nobis auxilium belli pr. Mentel. qu. Moret. et Goth. sec., Heinsius non spernendum ait.—474. bellum c. a. Parrhas. circumtonat Medic. a m. sec., ex emendatione præclara, quam a poetæ manu profectam velim; gravius enim vocabulum hoc est, et poetarum usu frequentatum: sic inf. ix, 709. xii, 700. nec miror Wakefield refinxisse vulgatam: quam tamen omnes codices tuentur. Pro armis Rom. arans, alii ap. Pier. arcens, aliquot Arruns: mira et felix depravatio!—477. adfert variabant codd. Servii ætate, ut ad fortem referretur. adfer aliquot Heins. offers Ven. et Goth. tert. Jam sup. hanc...urbem adferimur vii, 217.—478. colitur aliquot Burm., quem vide. in saxo coluit Goth. sec.—479. Agellinæ, Agelinæ, Aquilinæ aberrant. ap. Burm.—480. luctis ins. Rom.—481. multis annis Bigot. ex Goth. tert.—484. gen-

NOTÆ

472 *Pro nomine tanto, &c.]* Pro dignitate Trojani nominis: pro tanta causa, id est, tanto bello: nomen enim sæpe pro causa sumitur. De Tusco amne, Tybri, supra 330. De Rutulis, Æn. vii. 795.

479 *Urbis Agyllinæ sedes, &c.]* Urbs erat Etruriæ, a Lydis dicta deinde Cære, hodie Cerveteri, Æn. vii. 652. Aiunt Etruscos, sive indigenas, sive aliunde advectos, eam Italiæ regionem, quæ est ad occidentem Tybris, incoluisse: hinc a Pelasgis ex Æmonia, quæ deinde Thessalia dicta est, profectis, bello petitos: qui post

Agyllinam ibi conditam, a Tyrrhenis e Lydia profectis expulsi sunt. Hi sive Etrusci, sive Tyrrheni: etiam Tusci vocati sunt; a θύω sacrificio: ob religionis ceremonias, quæ apud eos vigeabant inprimis in urbe Cære, quam vocat Livius l. vii. 'sacrarium populi Romani, diversorium sacerdotum, ac receptaculum sacrorum:' ab hac, ut aliqui censent, religiones Deorum dictæ sunt cæremonia. Hinc multi scribunt Thusci; multi tamen Tusci, Græcis auctoribus, a quibus vocantur Τοῦσκοι. Etruscorum nomen unde ortum sit, ignoratur.

Quid memorem infandas cædes ! quid facta tyranni
Effera ! Di capiti ipsius generique reservent !

Mortua quin etiam jungebat corpora vivis, 485

Componens manibusque manus, atque oribus ora,

(Tormenti genus) et sanie taboque fluentes

Complexu in misero longa sic morte necabat.

At fessi tandem cives infanda furentem

Armati circumstant ipsumque domumque ; 490

Obtruncant socios, ignem ad fastigia jactant.

Ille inter cædes Rutulorum elapsus in agros

Confugere, et Turni defendier hospitibus armis.

Ergo omnis furis surrexit Etruria justis ;

Regem ad supplicium præsentem Marte repossunt. 495

His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.

Toto namque fremunt condensæ littore puppes ;

Signaque ferre jubent ; retinet longævus haruspex

Fata canens : O Mæoniæ delecta juvenus,

manes strages, quid crudelia facinora tyranni ! Dii rependant ista capiti et familia ipsius ! Immo etiam alligabat corpora mortua corporibus vivis, committens et manus manibus et vultus vultibus, o speciem supplicii ! et sic occidebat lenta nece homines diffuentes tabo et sanie in hoc miserando nexu. Sed cives denique pertæsi, obsident armati sævientem inaudito modo, et ipsum, et ipsius domum : jugulant ejus socios, immittunt flammam ad tecta. Ille elapsus inter strages cœpit fugere in regionem Rutulorum, et protegi armis Turni excipientis eum hospitio. Itaque tota Tuscia rebellavit legitimo furore, repetunt præsentem bello regem ad pœnam. Ego, o Ænea, dabo te ducem his millibus : naves enim eorum congregatæ toto litore fremunt, et volunt inferre signa. Senior aruspex cohibet eos, edicens hæc oracula : O juvenus lectissima Lydiæ, flos et robur antiquorum hominum, quos in-

tique Oudart. pro div. lect. reservant Sprot.—487. fluenti aliquot Heins., unus fluente, quæ vulgarior oratio foret. conf. ix, 472.—488. in aberat Franc. et Goth. tert. necabant duo Burm., ut jungebant alter Hamb.—489. infanda civesque f. Parrhas. ; nec videbat interpolator, infanda esse pro infandum, infande. cf. sup. i, 255.—490. circumstant Goth. tert.—491. atque ignem ad Parrhas.—492. inter cædem Rom. et omnes vetustiores Pier. et Heins., ut hactenus præferendum sit.—495. manifesto M. Oudart. ex glossa. præsentem Rom.—497. fremunt Gud. in littore alter Hamb.—498. ferre jubet Ven. jubent non tam ad puppes referendum, quam omnino ad Agyllæos, quos declaravit in verbis omnis Etruria...his millibus.—499. facta c. Gud. Mæonide Goth.

NOTÆ

498 *Haruspex*] Qui exta conspiciat Quia in arte singularis fuit Etrusco-
arviga, vel *aruga* : est autem *arviga*, rum vatum peritia. De *Mæonia*, *Ly-*
hostia : ab ἄρις aries. Ita Vossius. dia, Æn. iv. 216.

Flos veterum virtusque virum, quos justus in hostem 500
 Fert dolor, et merita accendit Mezentius ira ;
 Nulli fas Italo tantam subungere gentem ;
 Externos optate duces. Tum Etrusca resedit
 Hoc acies campo, monitis exterrita Divum.
 Ipse oratores ad me regnique coronam 505
 Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarcho,
 Succedam castris, Tyrrenaque regna capessam.
 Sed mihi tarda gelu sæclisque effœta senectus
 Invidet imperium, seræque ad fortia vires.
 Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella 510

*dignatio legitima impellit adversus hostem, et quos Mezentius inflamat justo fœ-
 rore; nemini Italo licet subdere tantam nationem; eligite duces externos. Tunc
 exercitus Tyrrhenus, territus oraculo Deorum, stetit in his arvis. Ipse Tarchon
 misit ad me legatos, et coronam cum sceptro, et addidit has notas regni: rogans ut
 veniam in castra, et accipiam regnum Tyrrhenum. At senectus pigra frigore et
 exhausta annis, et robur lentum ad fortia consilia, aufert mihi regnum. Impelle-
 rem ad id filium, nisi junctus cum matre Sabella, ex ea deduceret partem patriæ.*

~~~~~

tert., forte pro *Mæonidæ*; et sic Serv. ad XI, 759. *dilecta* duo Burm.—500. in
armis Leid.—502. *Fas Italo nulli* aliquot Pier. *summittere* ed. Ven.—503. *op-
 tate* alter Menag., at Serv. pro var. lect. *expectate*, forte, *spectate*, eodem
 fere sensu, ut sit *διακρίνειν* adeoque *ἐκκρίνειν* et eligere vel legere. conf. Burm.
resedit Moret. tert.—504. *Hæc acies* Parrhas. *Divorum* sec. Rottend.—506.
Tarchon, quod inde ab Aldo legitur, retinuit Heinsius ob codd. suorum con-
 sensum. Sunt tamen edd., in quibus *Tarcon* legitur, ut e Pierio intelligas;
 sicque Egnatius edidit, ut apud Strabonem scriptum lib. v, p. 336 *Τάρκωνα*;
 quo auctore etiam *Tarconem*, non *Tarcontem* flectendum esse apparet. Adde
 Eustath. ad Dionys. Perieg. 347. Tum Pier. ex antiquo codice *Tarcho* (quod
 et Goth. alter habet). At Brunck. refluxit *Tarco*, memor voc. *Almo* lib. vii,
 532, et inf. 602. *Tarcho* seu, ut et hic scribit, *Tarco et Tyrrheni*. cf. Heins.
 et excitatum a Burmanno Drakenb. ad Silium Ital. viii, 474. Equidem,
 cum diu deliberassem, *Tarcho* e Pieriano admittere malui; nam nomina in *on*
 ita a Marone efferri satis constat. Ut vero *ch* in *c* mutarem paulo animosius,
 a me non obtinui, quia etiam Lycophron 1248 *Τάρχων τε καὶ Τυρσηνός*. Et
 occurrit Tarchon in lapidibus Etruscis. Etsi ceteroqui bene teneo, sequio-
 rum sæculorum pronuntiationem vitiosam hanc fuisse, ut in multis nunc ha-
 beamus *ch* pro *c* et *k*: quid? quod ipsa vox *pulcher* hinc fluxit; Romanis erat
pulcer, pronuntiatum *pulker*. Verum tædet, in his bono otio abuti.—508. *se-
 risq.* Parrhas. *effata juvenis* corrupte Goth. sec.—510. *Gnatum* Rom.—511.

NOTE

506 *Tarcho*] Nomen apud Tyrrhe-
 nos insigne. Fuerat enim alter ejus
 nominis præfectus *Tyrrheni* regis, qui
 eo usus est ad condendas in ea re-
 gione urbes duodecim, ex Strabone.

510 *Matre Sabella*] Vel *Sabino*, vel

Samnitico genere: hoc enim nomen
 inter utramque gentem ambiguum
 est: et Sabellam gentem Italiæ indi-
 genam fuisse, non exteram, probat
 hic locus. Vide *Æn.* vii. 665. De
Cytherea, Venere, *Æn.* i. 261.

Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus et annis
Et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
Ingredere, o Teucrum atque Italum fortissimum ductor.

Hunc tibi præterea, spes et solatia nostri,
Pallanta adjungam : sub te tolerare magistro 515
Militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
Assuescat, primis et te miretur ab annis.

Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo ; totidemque suo tibi nomine Pallas.

Vix ea fatus erat ; defixique ora tenebant 520
Æneas Anchisiades et fidus Achates,

Multaque dura suo tristi cum corde putabant ;
Ni signum cœlo Cytherea dedisset aperto.

Namque improvise vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente, 525

Tu cujus et annis et patriæ oraculum favet, quem Dii vocant, intra in regnum, o dux generosissime Trojanorum et Italorum. Præterea sociabo tibi hunc Pallantem, qui est spes et solamen nostrum. Assuescat sub te institutore pati militiam et durum laborem belli, et contemplari gesta tua ; et admirctur te a tenera ætate. Tradam huic ducentos equites Arcadas, selectam vim juvenutis ; et Pallas tradet tibi totidem suo nomine. Vix ea locutus erat ; et Æneas filius Anchisæ et fidelis Achates tenebant vultum defixum, et meditabantur plurima difficilia cum sua tristi mente : nisi Venus misisset signum e cœlo patente. Quippe fulgur intortum e cœlo inopinate erupit cum strepitu, et statim omnia visa sunt tremere, et sonus buccinæ

////////

Hic Ven. ed. Junt. patrem p. Medic. patriæ partem Dorvill. totius et annis corrupte Goth. sec. in annis tert.—512. fatum indulget lectum ante Heins., qui mutavit ex auctoritate Medicei, trium Moret. alt. Mentel. et alt. Hamb. post Medicum Pierii. fatum indulgent Gud., sc. numina. fatis indulgent Regius. poscant Ven.—513. et Teucrum Zulich.—514. Nunc duo Burm. cum aliquot Pier.—516. et abest pr. Rottend. onus pr. Hamb. pro var. lect. fata Dorvill.—517. pr. et jam m. Parrhas. te imitetur codd. ap. Pier., ex interpretatione.—518. Arcades vett. edd. et codd. aliquot, vitiose, ut et hinc ap. Burm. ter centum Parrhas. corpora pubis Goth. tert., et sic aliquot Pier. Catull. Epith. Pel. 4 lecti juvenes Argivæ robora pubis.—519. suo tibi munere aliquot Pier. Gud. a m. sec. Voss. pr. Hamb. pr. et Scheffer. cum Zulich. At Gudius a m. pr. suo sibi munere, pro se jungere ; placet hæc argutior forma Heinsio. tuo sibi nomine Medic. a m. pr. Burmanno arridet : suo sibi nomine et laudat vi, 142. Sed omnia ista in epigrammate feram ; nunc plus dignitatis epicæ inest vulgari lectioni. suo tibi numine Puget.—520. defixaq. duo Burm. ad vulgarem formam. diffixi Leid. intentique aliquot Pier. e similibus locis. defixi ora malebat Cuningham.—522. Mistaque Goth. tert. dura duo conj. Burmann., parum scite. tum sec. Rottend. tristes Goth. sec. sub corde tert. movebant Hugon. a m. sec., interpretamentum τοῦ putabant.—523. e cœlo Montalb. Tyrrea Goth. sec. d. ab alto Bigot. Leid. pro div.

Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.
 Suspiciunt; iterum atque iterum fragor increpat ingens.
 Arma inter nubem, cœli in regione serena,
 Per sudum rutilare vident, et pulsa tonare.
 Obstupuere animis alii; sed Troius heros 530
 Agnovit sonitum et Divæ promissa parentis.
 Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quære profecto,
 Quem casum portenta ferant; ego poscor Olympto.
 Hoc signum cecinit missuram Diva creatrix,
 Si bellum ingrueret; Vulcaniaque arma per auras 535
 Laturam auxilio.
 Heu quantæ miseris cædes Laurentibus instant!
 Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas

Tyrrhenæ sonare per ærem. Aspiciunt sursum; et rursus magnus fragor tonat: cernunt arma fulgere et commotu resonare, inter nubes, tempore sereno, in parte cœli tranquilla. Ceteri territi sunt animo: sed princeps Trojanus cognovit sonum, et promissa Deæ matris. Tunc ait: Ne autem, tu qui me excipis hospitio, ne sane petas a me qualem exitum prodigia ista prædicant: ego vocor e cœlo ad bellum. Dea mater monuit se daturam hoc indicium, si bellum immineret; et se allaturam per ærem armaturam Vulcani manu factam ad auxilium meum. Heu! quam magnæ strages imminet Laurentibus miseris! O Turne, quale supplicium persolves mihi! O pater Tiberine, quam multos clypeos, et cassides, et robusta cada-

lect. et Goth. tert.—527. *increpat.* Consentiunt in hanc lectionem ab Heinsio illatam, a Burmanno vero incuria, ut arbitror, iterum omisam, omnes præstantiores Heinsii et Pierii codices cum Julio Sabino, quæ et ipsa paulo doctior est, pro *sonat*, ut inf. ix, 504 de *tubæ sonitu*; et locum facit versui hinc tertio, 529 *hinc pulsa tonare*. *Intonat* tantum recentiores codd. insidet, et edd. veteres, quas evolvi, Aldd. et hinc profectas, omnes. Agnoscit quoque Servius. *sonus inonat* Gud. a. m. sec. *insonat* Dorvill. *intonat aures* admodum vetusti codd. apud Pier.—528. *in abest* a pr. m. a Medic. et Gud., et Nonius: *inter nubes cœli regione serena. inter nubes etiam Parrhas.*, minus docte.—529. *Persuidum* Rom. *sonare* idem et aliquot Pier. et Heins. cum Goth. sec.—531. *et abest* Romano.—532. *Tunc vero memorat, hospes ne, Ven. nec vero Exc. Burm. nec quære Oudart. ne quære, hospes, ne quære profecto* aliquot Pier.—533. *ferunt Parrhas. serant* Goth. tert.—534. *Musarum Diva creatrix* Goth. tert., miro stupore.—537. *cædes miseris* Schol. Horatii Epod. x cum Montalb. *clades* Bigot. a. m. sec.—538. *Quas mihi Turne dabis pœnas* Hamb. sec. *tu mihi Turne* Franc. *sed multa Ven. sub undis* sec. Moret. *sub unda* tres

NOTÆ

526 *Tyrrhenusque tubæ mugire, &c.*] a Tyrrhenis ad regnum vocari.
Tyrrhenus clangor tubæ dicitur, quia 537 *Laurentibus, &c.*] Latini regis
 Tyrrheni cornua et tubas dicuntur populis, Æn. vii. 63. De Turno, ibid.
 invenisse, ab Athenæo l. iv. Indicatque sonus ille Tyrrhenus, Æneam 56. De Tybri, supra 330.

Scuta virum galeasque et fortia corpora volves,
Tybri pater! Poscant acies, et fœdera rumpant. 540

Hæc ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto;
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat, hesternumque Larem, parvosque Penates
Lætus adit; mactant lectas de more bidentes
Evandrus pariter, pariter Trojana juvenus. 545
Post hinc ad naves graditur, sociosque revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,

vera impelles inter aquas tuas! Nunc Latini petant bellum, et violent fœdera. Postquam protulit hæc verba, erigit se e solio sublimi; et primo succendit igne Herculis aras ubi ignis erat fere extinctus; et hilaris it ad Larem, quem ab hesterna die noverat, et ad exiguos Penates: immolat juxta consuetudinem oves electas, simul Evander, simul juvenus Trojana. Deinde Æneas incedit ad naves, et redit ad socios: e quorum numero eligit insigniores virtute, qui comitentur se ad bellum;

////////

Burm. cum Rom., minus poetice.—539. *volvens* Rom. Versus jam supra Æn. i, 104. 105 obvii, ad Homeri ductum facti.—540. *et sidera* Goth. tert. *et secla* alter.—542. Me in *Herculeis ignibus* hære, jam in notis significavi. Suspicio vitium inesse scribendumque esse: *Herceis ignibus*. Confirmat me imitator Maronis Lucanus: *Herceas, monstrator ait, non respicis aras?* Commendat quoque emendationem hanc ingenuo cum candore Wakefield ad h. l. Jovis *Hercei*, Ἑρκέλου, religio satis nota, ejusque aram in penetrali regiæ Priami vidimus apud nostrum quoque lib. ii, 512, etsi nomine hoc non expressam: sed v. Exc. xi ad lib. ii, et viri docti passim, v. c. ad Ovid. Heroid. vii, 113, in Ibin 286. *Herculeas....aras* Dorvill.—543. *Suscitat* Rom. et plerique Pierii cum parte codd. Heins. et Burm., etiam edd. nonnullæ, ut Basil., haud dubie magis ad proprietatem verborum; sed dubitare licet, an ex aliis locis, ut sup. 410. v, 743, reflexerint grammatici. *externumque* proclivi lapsu et obvio Rom. cum aliis Pier., tum Serv., pro div. lect. Medic. et aliquot alii Heins. et Burm. cum binis Goth. cf. ad Tibull. ii, 1, 12, etsi hoc loco non incommodum sensum facit: *externumque Larem parvosque Penates Lætus adit*, si jungas: est enim domus externi hominis, a quo hospitio excipitur. *patriosque Penates*, notabilis lapsus, non lectio Goth. sec.; sic suos, Trojanos, non Evandri, Penates adorat Æneas: sic *externum Larem* comparari aliquis censet.—544. *mactant* Heins. a Medic.; adde Zulich. et ad normam v. 57 lib. iv. *lectas mactat* Goth. sec. *lætas* Sprot. et Exc. Burm. Male; sunt ἐχάλπεροι, ἔκκριτοι, eximiae, adeoque τελεῖαι. cf. ad iv, 57. vi, 39.—545. *Evander alii* et h. l.—547. *sequuntur* Franc. *sequentur* alter Hamb.—548. *Præstanti* pr.

NOTÆ

540 *Fœdera rumpant*] Nam Latinus Æneam in socium et generum admitterat, Æn. vii. 260.

542 *Herculeis, &c.*] Non mihi videntur in lucum rediisse, ubi hesterna die sacra Herculi fecerant: sed aras domesticas, in quibus ignis sopitus erat, excitasse prunis ex hesterno sacrificio asservatis; non enim ignem

sacrum nisi ex sacro licebat accendere, ex Phædro, l. iv. f. 10. Vel novos ignes domi accenderunt in honorem Herculis. *Hesternum Larem* interpreto: vel qui pridie cultus ab iis fuerat, antequam decumberent: vel potius, quem Æneas, novus hospes, ab hesterna duntaxat die novarat et colendum susceperat. De La-

Præstantes virtute legit; pars cetera prona
 Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
 Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque. 550
 Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva;
 Ducunt exsortem Æneæ; quem fulva leonis
 Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.
 Fama volat parvam subito vulgata per urbem,
 Ocyus ire equites Tyrrheni ad limina regis. 555
 Vota metu duplicant matres, propiusque periculo
 It timor, et major Martis jam apparet imago.
 Tum pater Evandrus, dextram complexus euntis,
 Hæret, inexpletum lacrymans, ac talia fatur:
 O mihi præteritos referat si Jupiter annos! 560
 Qualis eram, cum primam aciem Præneste sub ipsa

pars reliqua navigat pronis undis, et lenta descendit secundo flumine, reditura ad Ascanium nuntia patris et rerum ab eo gestarum. Equi dantur Trojanis euntibus in regionem Etruscam; adducunt ad Æneam equum extra sortem aliorum, quem tegit flava pellis leonis resplendens unguibus auratis. Statim rumor spargitur emissus per urbem exiguum, equites ire celeriter ad arcem regis Etrusci. Matres præ timore renovant preces, et metus accedit prope ad periculum, et jam species belli videtur major. Tunc pater Evander amplexus dextram Æneæ abeuntis, inhæret illi, flens insatiabiliter, et profert talia: O utinam Jupiter reddat mihi annos clapsos; et me talem efficiat, qualis eram, quando juxta ipsam urbem Præneste

~~~~~

Rottend. a m. pr. *Præstante* Goth. tert.—550. *regnique* alter Hamburg.—551. *T. p. arma* Ven.—552. *exsortem vel ingentem* Zulich.—554. *parvas...per urbes* pr. Hamb. Sed urbs Pallanteum est intelligenda.—555. *ad limina* ex parte codicum suorum et Pierianorum, inter quos Romanus erat, Heinsius probavit: vulgo, *ad littora*, ut omnes Goth. habent, unus etiam Tyrrhena; varietas satis frequens; cf. ad II, 371. *littora* tamen Cuningh. prætulit.—557. *Et timor* Rom., et habet hoc expeditam interpretationem: *propius periculo* (absolute; cum jam res adducta esset propius ad discrimen), *Et timor* (apparet major), *et major Martis jam apparet imago*. Vellem eundem sensum ex vulgata elici posse, sed *it timor* pro grassatur vix usu probari potest. *It minor* Goth. sec. *It metus* Priscian. lib. XVIII. *propiusque periculi* Hic amor Philargyr. excitat ad IV Ge. 47. *jam abest a nonnullis* Pier.—559. *inexpletus lacrymans* aliquot Pier. et Erf. *inpletus* Rom. In aliis ap. Heins. hoc interpolatum: *inexpletus lacrymis*: utrumque pro var. lect. Servius commemorat; *inexpletus* etiam Jul. Sabinus. Comparant ἄμοτον κλάω Iliad. T. 300. cf. ad Hesyh. in ἄμοτον. Porro Pier. aliquot: *in amplexus*, pr. Voss. et alter Hamb. *in amplexum*, et Montalb. cum binis Goth. *in amplexu*.—560. *O ne præterea* Goth. sec.—561. *erat* Priscian. XVII. *cum primum* Rom. et aliquot

NOTÆ

ribus et Penatibus, Æn. II. 717. De 561 Præneste, &c.] Æn. VII. 678.
corum cultu, Æn. III. 177. De *fundatorem* Prænestinæ urbis appellavit Cæculum, qui erat hoc ipso

Stravi scutorumque incendi victor acervos ;
 Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi ;
 Nascenti cui tres animas Feronia mater
 (Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda ; 565
 Ter leto sternendus erat : cui tunc tamen omnes
 Abstulit hæc animas dextra, et totidem exuit armis.
 Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
 Nate, tuo ; neque finitimus Mezentius usquam,
 Huic capiti insultans, tot ferro sæva dedisset 570
 Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
 At vos, o Superi, et Divum tu maxime rector
 Jupiter, Arcadii, quæso, miserescite regis,

delevi primum exercitum, et victor combussi congeriem clypeorum ; et hac manu misi ad Inferos regem Herilum ; cui nascenti genitrix Feronia dederat tres animas, et tria arma tractanda, res terribilis dictu ; occidendus erat triplici morte : tamen hæc dextera eripuit illi omnes animas, et spoliavit illum totidem armis. Ego nunc nullatenus distraherer a jucundo amplexu tuo, o fili ; nec unquam vicinus Mezentius, illudens huic meo capiti, intulisset ense tot crudeles neces, nec privasset urbem tam multis incolis. Sed vos, o Dii, et tu, Jupiter maxime rex Deorum, oro, miserescite regis Arcadis, et exaudite preces paternas. Si vestra potestas, si fuit

////////

Pier. *Præneste sub ipsa* : consentiunt in hoc libri et Grammatici ap. Heins. *ipsa* sc. urbe P., vel poëta extulit hæc *Prænestis*.—562. *sacrorumque* sec. Moret. *accendi* Ven. et Goth. sec.—563. *hac abest* Vratisl. *Erlum* et *Erylum* potiores scribunt : *Erlum* Rom. *Elinum*, *Cerilum*, *Acirilum*, *Helenum*, *Athericum* al.—565. *trique* l. *tria* Muson. malebat in Servii gratiam, *perperam*. *trina* pr. Hamb. pro var. lect. et Flor. Junt. cum binis Goth.—566. *Terque solo* Oudart.—567. *animas, totidem dextra exuit* pr. Mentel.—568. *tunc* Dorvill. *Ergo non d.* Goth. sec. *duplici* Sprot. *divellerer* tres Burm. cum Erf. *divellier* Goth. tert.—569. *Abest versus* Goth. tert. *finitimo* e codd. suis et Pier. Heins. emendavit ; sc. *huic capiti* : quod vix placet ; Burmann. cum al. *finitimo* ferro jungit. Saltem dixerim : *finitimo absolute* pro *in f.* Vulgo lectum *finitimus* inde ab Ald. 1514 adeoque a Nangerio. Servius videtur legisse *finitimos*, sicque Dorvill. a m. sec. et ed. Junt. 1520. *usquam* idem Heins. restituit : vulgo *unquam* ; at Moret. sec. et Gud. a m. sec. *Mezentius hostis* : quæ aut vera lectio est aut pro veriore habenda, in ejus locum successit *usquam*, quod ex superiore versu per errorem iteratum suspicor. Revocavi autem *finitimus* tanquam unice verum : cum scriptum esset *finitimos*, aberratum est in *finitimo*.—571. *vidisset* Goth. tert.—573. *reminis-*

NOTE

bello in auxiliis Turni, proindeque firmæ adhuc ætatis. Quomodo igitur ab Evandro, nunc sene, tunc juvene occidi potuit Herilus sub ipsa Præneste ; nisi dicatur Præneste jam urbis formam habuisse tempore Herili, qui regnasse ibidem

videtur, munitiones vero a Cæculo accepisse ? *Præneste* modo neutrius, modo feminini est generis. *Herilus* hic tricorpor, ad similitudinem Geryonis, fingitur, Æn. vii. 662. *Feronia*, Dea Herili mater, Æn. vii. 800. *Arcadius rex*, Evander, supra 51.

Et patrias audite preces : Si numina vestra
 Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant, 575
 Si visurus eum vivo, et venturus in unum :
 Vitam oro ; patiar quemvis durare laborem.
 Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris :
 Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
 Dum curæ ambiguae, dum spes incerta futuri, 580
 Dum te, care puer, mea sera et sola voluptas,
 Complexu teneo ; gravior ne nuntius aures
 Vulneret. Hæc genitor digressu dicta supremo
 Fundebat : famuli collapsum in tecta ferebant.
 Jamque adeo exierat portis equitatus apertis : 585
 Æneas inter primos et fidus Achates ;
 Inde alii Trojæ procures ; ipse agmine Pallas
 In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis :

relinquunt mihi Pallanta saluum ; si vivo visurus eum, et rediturus in commune cum eo ; peto vitam : paratus ero tolerare quemlibet laborem. Si vero intentas mihi eventum aliquem asperum, o fortuna ; o jam jam liceat finire molestam vitam : dum sollicitudo est adhuc anceps, et spes futuri dubia ; dum te habeo in complexu, o dilecte fili, unicum et ultimum gaudium meum : ne nuntius tristior lædat aures meas. Pater emittebat hæc verba in ultimo discessu : ministri reportabant in aulam eum defectum animo. At equites jam egressi erant portis patentibus : in primis Æneas et fidelis Achates : deinde alii principes Trojæ : ipse Pallas in media turma, spectabilis chlamyde et armis versicoloribus. Qualis est Lucifer, quem

~~~~~

cere regis, Exaudique preces patrias codex apud Pier., interpolate.—575. *resercent* duo Burm. et Goth. tert.—576. *eum vivum* Rom. et aliquot Pier.—577. *patior* Rom. et pæne omnes Pier. tum Medic. et pars Heins. duoque Burm. *oro et patior* ed. Ven. *Vita mora : patior* Goth. sec. *quamvis* Leid.—579. *Nunc, nunc, o liceat* Medic. et ceteri Heins. (excepto Mentel. pr.), item Dorvill. et bini Goth., prætulit quoque Cuningham. *Tunc, tunc, o liceat* Schol. Persii ad Sat. i, 25. Sed cf. lib. ii, 644. *rumpere* Zulich.—580. *Dum spes ambiguae curæ, dum i. f.* Parrhas.—581. *mea sola et sera* alii, etiam Servius, vid. Pier. et Heins. cum Burm. *sola et certa* Goth. tert.—582. *complexus* Rom. Medic. et alii Heins. *amplexu* Parrhas. *neu* Gud. a m. sec., quod maluit Cuningham. *nec—vulnerat* Markland. emendabat ad Stat. v Sylv. 2, 88, sententia prorsus in alium sensum detorta.—583. *Verberet* Goth. tert., et sic Donatus in Terent. Hecyr. iv, 4, quod placebat Heins., sed merito rejectum a Burmanno, quem vide. *Usus τοῦ vulnerare*, qui τοῦ τρώσαι ap. Homerum pro βλάψαι. *masta* supremo Medic. a m. pr.—585. *portas apertas* Hugen.—587. *procures Trojæ* Leid.—588. *It medio* emendat Mark-

NOTE

588 *Chlamyde*] De ea militari veste, ortum ultima videtur in cælo, unde *censaque*, Æn. iii, 484. De *Lucifero*, præire Solem dicitur, Ecl. vi. 86. stella Veneris, quæ mane ante Solis

Delph. et Var. Clas.

Virg.

3 U

Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
 Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes, 590
 Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit.
 Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur
 Pulveream nubem, et fulgentes ære catervas.
 Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
 Armati tendunt. It clamor, et agmine facto 595
 Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
 Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
 Religione patrum late sacer; undique colles
 Includere cavi et nigra nemus abiete cingunt.
 Sylvano fama est veteres sacrasse Pelagos, 600

Venus amat præ ceteris ignibus siderum, quando madens aquis Oceani erigit sacrum vultum in cœlo, et dissipat noctem. Matres timidæ sunt in muris, et visu sequuntur nubem pulverulentam et turmas rutilantes arcis armis. Illi armati incedunt inter repes, qua proximus est terminus viarum: clamor surgit, et collecto agmine ungula equorum feriunt pulverulentos campos strepitu quadrupedante. Est magna sylva, prope frigidum flumen Cæretanæ urbis, late sacra veneratione majorum: colles curvi circumdant undequaque et cingunt sylvam abietibus umbrosis. Fama narrat, antiquos Pelagos, qui primi occupaverunt olim regio-

////////

land. ad Stat. v Sylv. 1, 245. vid. inf. 675 et al.—589. *profusus* sec. Mentel. —591. *removit* Bigot. et Goth. tert. 589. 590 recitantur ap. Julium Capit. in Maximino pr.—592. *Sunt p. pr.* Rottend. a m. pr. *secuntur* plerique Pier.—594. *quam pr.* Goth. pr.—596. *quatit ungula pulverem* Marius Plotius de metris ap. Heins.—597. *Cære.* τὸ Καίρε, Καίρη, Καίρηα. Jam Cære modo non flectitur, modo flecti videtur in Cæritis, et in Cæretis. Est porro et Cæres, unde duplici modo Cærites et Cæretes; tertio quoque modo Cæretani, οἱ Καίρη-ταῖοι, et Καίρηταῖοι. In Virgilio igitur Caritis recte, seu ut a Cære sit, seu ut a Cæres. Caritis ap. Priscian. Cæretis et Ceretis passim alii; vitiose, nam sic media longa: Καίρητος, unde Cæretanus. inf. x, 183 Qui Cærete domo. —599. *ilice cingit* Zulich. a m. pr. *cingit* alii ap. Heins. cum Parrhas. et Goth. sec., repositum a Wakefield; et potest hoc verius videri: nam *nemus cingit* jungenda sunt: mutatum forte ab iis, qui ad colles referebant. Ad eam formam, qua exquisitius dictum esse habetur, *nemus cingunt*, Heinsius revocat eamque formam aliquoties illustravit. Nil refert, utrum sequareis; modo teneas, non *nemus cingere lucum*, sed *colles et nemus*, h. colles nemorosos

NOTE

596 *Quadrupedante putrem, &c.*] *Putrem*, in pulverem facile solubilem. *Quadrupedante sonitu*: quasi numero quadrupedum equorum incessu.

597 *Caritis amnem, &c.*] *Sylva*, in littore maris, prope amnem exiguum, *Cæretanum* olim, nunc *Vacina* dictum:

ad orientem urbis Caritis, quæ est Cære, de qua supra 479. Hujus incolæ Carites, media syllaba brevi; vel Cæretes, media longa dicuntur, Æn. x. 183. De abiete arbore, *sapin*, passim in Ge. De *Sylvano*, Ecl. x. 24. De *Pelagis*, supra 479.

Arvorum pecorisque Deo, lucumque diemque,
 Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
 Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
 Castra locis, celsoque omnis de colle videri
 Jam poterat legio, et latis tendebat in arvis. 605
 Huc pater Æneas et bello lecta juvenus
 Succedunt, fessique et equos et corpora curant.
 At Venus ætherios inter Dea candida nimbos
 Dona ferens aderat; natumque in valle reducta
 Ut procul egelido secretum flumine vidit; 610

nem Latinam, dicarisse sylvam et diem certum Sylvano, Deo agrorum et pecudum. Non longe hinc Tarcho et Tyrrheni habebant castra, secuta ob naturam locorum: et totus exercitus eorum poterat jam aspici ab Ænea ex edito colle, et fixerat tentoria in patentibus campis. Æneas pater et juvenus electa ad bellum descendunt illuc, et fatigati reficiunt equos et corpora. At Venus, alba Dea, erat illic, portans munera per nubes æthereas: et ut eminus aspexit filium remotum a frigidio

cingere lucum et vallem.—601. Agrorum pecorisq. Macrobi. III Sat. 3. *Sylvarum p.* emendabat Cerda, perperam. Est enim omnino Sylvanus inter Deos agrestes. cf. Burm., ut in eo ipso, quod ex Horatio laudat Cerda: *Sylvane, tutor finium*.—603. Tarchon, Tharco, Tarchon et h. l. cf. sup. 506. xi, 727. Tyrrhenus Goth. sec., quod ornari posset, si tanti res esset. *cuncta tenebant* aliquot Pier.—605. *ut latis t.* emendabat Tan. Faber et Barth., non improbane Heinsio, et recepit illud Cuninghamus, cum Wakefield, et præferendum est vulgatæ haud dubie; etsi alterum tuentur exempla similia inprimis Homeri. Heinsius etiam *Latiis* conjecerat. *latis* Franc. a m. pr. in armis Exc. Burm.—606. *Hoc p.* Leid., ut sup. 423. *electa* duo Burm. bello clara Goth. tert.—609. *penitusque* in v. Schol. Cruq. ad Horat. i Od. 17. —610. Et pr. Parrhas. *e gelido* passim scripti et edd. etiam Pieriani, alii (ut fragm. Vatic. a m. sec. apud Bottar. p. 167) *et gelido*: Rom. hæc *gelido*: Montalb. *ingelido*. *egelidum flumen* debet esse tepidum: atque hoc cum per se ab usu poetarum abhorret, tum multo magis in convallibus et lucis. Proclivis itaque et ipse sum in lectionem cod. Rom. *Ut procul, et gelido secretum*

NOTÆ

602 Qui primi, &c.] Tamen post Siculos indigenas, et advenas Ænotros seu Aborigines, venere Pelasgi: deinde Tyrrheni, postea Arcades, tum Trojani. Hic ordo e Dionysio Halicarn. repetitur. *Tendebat in arvis.* Castra metabatur, figebat tentoria: ut Æn. II. 29. 'Hic sævus tendebat Achilles.'

610 Egelido] Ambiguum hujus vocis esse potestatem existimat Scaliger, Poët. l. vi. 7. et modo negare, ut in *enodis*, Ge. II. 78. modo augere, ut in

edurus, Ge. iv. 145. Igitur *egelidus* modo est *tepidus*, modo *frigidus*. Cerdanus contendit semper esse *tepidum*: assertque e Catullo *egelidos tepores*, e Columella *egelidum ver*, &c. sed afferimus etiam e Virgilio *egelidum flumen*, ex Ausonio *egelidum Istrum*, *egelidam Mosellam*, id est, *frigidam*: quis enim nunquam fluvius vocavit *tepidus*? De *Lawrentibus*, Æn. VII. 63. De *Cytherea*, Æn. I. 261.

Talibus affata est dictis, seque obtulit ultro :

En, perfecta mei promissa conjugis arte

Munera ; ne mox aut Laurentes, nate, superbos,

Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.

Dixit, et amplexus nati Cytherea petivit ;

615

Arma sub adversa posuit radiantia quercu.

Ille, Deæ donis et tanto lætus honore,

Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,

Miraturque, interque manus et brachia versat

Terribilem cristis galeam flammisque vomentem,

620

Fatiferumque ensem, loricam ex ære rigentem,

Sanguineam, ingentem, qualis, cum cœrula nubes

Solis inardescit radiis, longèque refulget ;

Tum leves ocreas electro auroque recocto,

Hastamque, et clypei non enarrabile textum.

625

fluvio in valle separata, allocuta est eum talibus verbis, et se ultro exhibuit : Ecce dona fabricata per artem mariti mei, quam tibi promiseram : ne deinceps, o fili, timeas vocare ad pugnam, sive Laurentes gloriosos, sive ferocem Turnum. Sic dixit Venus, et venit in amplexum filii, et deposuit arma fulgentia sub quercu opposita. Ille Æneas gaudens muneribus Deæ et tanto honore, non potest satiari, et mittit oculos per singulas partes, et stupet : et sumit in manus et brachia, cassidem horrendam cristis et ejicientem ignes, et gladium mortiferum, et loricam rigidam ære, cruciatum, amplam : talem, qualis est nubes cœrula, quando accenditur radiis Solis, et resplendet procul : deinde ocreas politas electro et auro repurgato, et hastam, et fabricam inenarrabilem clypei. Vulcanus, non imperitus vaticiniorum,

//////////

flumine, vidit.—612. *promissi* Exc. Burm. cum Goth. sec. *arce* Sprot.—613. *nec mox* Oudart. et ed. Junt. *nec mox his* ed. Ven. *aut abest* Rom.—614. *dubitas* Reg. *arcum* Goth. sec.—616. *aversa* Leid. *radientia* in multis scriptum ap. Burm., ut et aliis locis. *resonantia* conjicit vir doctus ex Iliad. T. 13 τὰ δ' ἀνέβραχε δαίδαλα πάντα ; hoc est variare verba, non emendare.—618. *Impleri* Gud. pro div. lect. et Ms. Thuan. ap. Macroh. v Sat. 8. *per s. versat* sec. Morel.—619. *que post miretur* a nonnullis abest : v. Pier., et sic Ald. pr. *manus sua brachia* Parrhas. *verset* Reg.—620. *flammanque* alter Hamb. *flamisque* Parrhas. a pr. m. *vomentem* Gud. ab altera manu in erasa prisca lectione, e qua *nantem* supererat ; quod Heins. *tonantem*, Burm. *minantem* supplet.—621. *loricamque* pr. Hamb. *et loricam* Bigot., paulo melius cum Goth. tert.—623. *refulsit* Goth. sec.—624. *lentas* Goth. sec. *recoctas* pr. Rottend. parum suaviter. æs—*an satis recoctum sit, splendore deprehendens* : Plin. xxiii. s. 20.

NOTÆ

620. *Cristis galeam, &c.*] *Cristis*, id est, pennis avium, aut júbis equinis, igneo colore tinctis, e cono seu apice galeæ, in modum flammarum erumpentibus, Æn. iii. 468. De *electro*,

supra 402.

625 *Clypei textum*] Quia e multis coriis, aut laminis compacti erant clypei.

Illic res Italas Romanorumque triumphos,
 Haud vatū ignarus venturique inscius ævi,
 Fecerat ignipotens; illic genus omne futuræ
 Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.
 Fecerat et viridi foetam Mavortis in antro 630
 Procubuisse lupam: geminos huic ubera circum
 Ludere pendentes pueros, et lambere matrem
 Impavidos; illam tereti cervice reflexam
 Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
 Nec procul hinc Romam, et raptas sine more Sabinas 635

nec inscius futuri sæculi, expresserat in illo clypeo res Italas et victorias Romanorum: expresserat illic totam seriem familie orituræ ab Ascanio, et bella gesta per ordinem. Expresserat quoque lupam enixam jacere in virenti caverna Martis; duos infantes huic alludere pendulos ad mamma, et intermixtos sugere altricem; illam reflexam collo tereti ablandiri iis alternis, et formare membra eorum lingua. Nec longe inde apposuerat Romam, et Sabinus raptas absque exemplo in cætu cavæ,

nitentem codex Pomponii Læti ap. Pier.—627. *Haud fati* Bigot. cum Goth. tert., quod facile præferrem, nisi emendatorem redoleret. *fatum* tres ap. Burm. pro *fatorum*: sic et Bersman. et Melanchth. in marg., et post Wadde-
 lium prætulit Cuningham, et nuper Wakefield. Scilicet *haud vatū ignarus* Vulcanus videtur inepte dictum esse, quasi Deo futura discenda fuerint a vatibus. Aliter res se habebat iv, 65 *O vatū ignaræ mentes*, ubi *mentes vatū* sunt. In salvo tamen res est. *Vates* dixit poëta, pro vaticiniis: *haud ignarus* erat Vulcanus eorum, quæ prædicta et promissa erant Æneæ ejusque posteritati. *ignarus* duo alii.—628. *genus omne Latinum* ed. Ven.; *inscite*, addit Burm., ex libro i, 10 repetitum.—629. *in abest* Franc. *pugnata ex ordine* Oudart. *pugnantique ordine* Montalb. *pugnantiaq.* Goth. sec.—629. 630 Quid? si distinguas: *illic genus o.—bella Fecerat: et v.—630. feram* Goth. sec. ex *foetam*.—631. *geminosque* Franc. cum edd. nonnullis.—632. *pendentes oculo* Goth. sec.—633. *reflexa* Rom. Gud. et aliquot alii ap. Heins. cum Franc. Non expedit rem Burm. Scilicet dicendum est: esse hanc vulgarem, *cervice reflexa* (etsi et ipsam poëta dignam et Virgilio frequentatam; sic etiam Lucretianum *tereti cervice reposta*), alteram tamen ad vim epicam ornatumque magis assurgentem lectionem, *cervice reflexam*.—634. *lingere* aliquot Pier. cum Goth. tert., quod Catræus venditat; non animadvertens, se plebeium vocabulum anteferre elegantiori.—635. *de more* proferre nonnullos Pierius obser-

NOTE

629 *Stirpis ab Ascanio*, &c.] De *Ascanii stirpe*, Æn. vi. 763. et sequent. De *lupa*, Romuli et Remi, Martis filiorum, altricis, Æn. i. 278.

635 *Raptas sine more Sabinas*, &c.] Romulus, cum, urbe condita, deesse suis civibus feminas videret; ludos indixit, qui *Consuales* tum, deinde *Circenses* dicti sunt. De iis et *cavæ*, Æn. v. 388. Ad eos cum convenissent

vicini, præcipue ex urbe Sabinorum *Curibus*; eorum fœminæ raptæ sunt a Romanis. Hinc bellum grave inter utramque gentem: quod inter Tatium Sabinorum regem, et Romulum denique compositum est; ea lege, ut pars Sabinorum Romanam in urbem *Curibus* commigrarent, in ea Tatius ac Romulus regnarent, urbs quidem a Romulo *Roma*, populus a *Curibus*

Consessu caveæ, magnis Circensibus actis,
 Addiderat, subitoque novum consurgere bellum
 Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
 Post idem, inter se posito certamine, reges
 Armati Jovis ante aram, paterasque tenentes, 640
 Stabant, et cæsa jungebant fœdera porca.
 Haud procul inde, citæ Metum in diversa quadrigæ
 Distulerant (at tu dictis, Albane, maneres!),
 Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
 Per sylvam, et sparsi rorabant sanguine vepres. 645
 Necnon Tarquinium ejectum Porsena jubebat

dum agerentur magni ludi Circenses: et statim novum bellum oriri inter Romanos, et senem Tatium et Cures austeros. Postea iidem reges, relicto pralio, erant ante altaria Jovis, armati et ferentes pateras: et sanciebant inter se pacem icta porca. Non longe hinc quadrigæ concitatæ in oppositas partes dilacerabant Metium: tu vero, Albane, debuisses stare pactis: et Tullus per sylvam trahebat viscera hominis illius perjuri, et sentes stillabant tincti sanguine. Præterea Porsenna jubebat Romanos admittere Tarquinium expulsum, et cingebat urbem magna obsidione.

vat. sine Marte ingenioso lusu conj. Jo. Schrader.—636. *Concessu* passim in Pier. et Burm. *consensu* Rom.—637. *Addiderant* ed. Junt.—638. *Romulidi* Menag. pr.—640. *ante aram* multi Heins. et Burm., cum edd.; al. *aras*, perpetua varietate: h. l. minus scite, *aras paterasque*.—641. *cæsa porco* maluerat Heins., sed *cæsa porca*, elegantius dictum pro tenui et plebeio, *cæso porco*, quod v. c. Livius habet lib. 1, 24, jam Quintil. observavit Inst. Or. viii, 3, 19.—642. *metum* omnes Pier. et plerique Heins. cum Serv., qui perperam disputat. *metium* tantum sec. Moret. et Ven., sed Gud. cum quatuor aliis *metum*. Heinsius *Mettium* refinxit et multus in eo est, ut in marmoribus et numis ita scribi doceat; quod ipsi concedemus, quoties de gente Romana Mettia vel Metia, nam nil referre arbitror, agitur; sed hic Fuffetium habemus cum prænominis Meti. Atque sic Drakenborchium quôque litem dijudicasse video ad Liv. 1, 23.—643. *Dispulerant* Medic. a m. sec. actu Goth. sec.—645. malit abesse Jo. Schrader. *sparsio* Bigot., minus docte.—646. *Tarquinum* Ven.

NOTÆ

Curites seu *Quirites* dicerentur. De *Curibus*, Æn. vi. 809.

641 *Cæsa porca*] Hanc formulam jungenti fœderis affert Livius l. 1. quam tamen Hostilio Tullo tertio Romanorum rege antiquiorem fuisse innuit. Fœcialis, minister sancienti fœderis, sic aiebat: 'Si prior defecerit publico consilio, dolo malo; tu illo die, Jupiter, populum Romanum sic ferito; ut ego hunc porcum hodie feriam. Id ubi dixit, porcum silice percussit.' Inde fœdus *ictum* dici solet.

642 *Metum in diversa, &c.*] Cum Tullus Hostilius, tertius Romanorum rex, Albanos imperio suo subdidisset; susceptoque adversus Fidenates bello, Metius Suffetius Albanorum dictator Romanos in pugna deseruisset: Tullus victor eum duobus curribus per quadrigas in diversa raptis illigari ac discerpi jussit; Albanam urbem dirui, civis Romanum traduci.

646 *Tarquinium, &c.*] Tarquinius Superbus, rex septimus, ob sua filii-que scelera pulsus est, Bruto et Col-

Accipere, ingentique urbem obsidione premebat ;
 Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.

Illum indignanti similem, similemque minanti

Aspiceres ; pontem auderet quod vellere Cocles,

650

Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.

In summo custos Tarpeia Manlius arcis

Stabat pro templo, et Capitolia celsa tenebat,

Romani currebant ad arma pro libertate. Videres illum Porsennam similem irato et similem minanti: ideo quia Cocles audebat diruere pontem, et Clœlia trajiciebat flumen catenis fractis. In suprema parte clypei Manlius, defensor arcis Tarpeia, erat ante templum, et servabat altum Capitolium: et domus adhuc nova rigescebat

Dorvill. ed. Ven. et al., ut et alibi aberratur. *Porsenna* multi passim cum Rom., ut ap. Livium quoque, vid. Gronov. et Drakenb. ad lib. II, 9. Græcis Πορσένος, Πορσένος, Πορσένος; at *Porsenna* etiam Medic.—647. *ingentemque* Gud. a m. pr.—650. *quia* v. omnes Pier. et Hemsiani, Mediceo non excepto. *qui agnoscit Jul. Pomp. qui avellere unus Pier. auderetque avellere Rom. quod vulgg. et Franc. qui auderet vellere* ed. Ven. *Cochles* Medic.—651. *At* Leid. *Cleria, Cloria, Coclea, Coclia, Cordia, Delia, Deria*, monstra librariorum. *ruptis i. C. vinclis* Parrhas.—652. *Malius* Rom., alii Pieriani et plerique Heins. *Mallius*.—653. *pro templis* Goth. tert. *Capitolia celsa tenebat* Wakefield mutavit in *tegebat*, ut XII, 148 *Turnum et tua mœnia texi*. Recte, at nec minus v. c. XII, 705 *quique alta tenebant*, pro *tegebant*. Verum trahit me in viri docti

NOTÆ

latino ducibus : Porsenna rex Etruscorum eos reducere aggressus, Janiculum, partem urbis ad occidentalem Tybris ripam, eidem ponte junctam Sublicio, occupavit.

650 *Cocles*] Etruscis in orientalem urbis partem irrumpere parantibus, Horatius Cocles, qui forte positus in statione Sublicii pontis fuerat, solus iis obstitit in ipso pontis aditu, dum Romani a tergo pontem interrumpere. Quo diruto, armatus in Tybrim desiluit, et multis super incidentibus telis tranavit salvus ad suos.

651 *Clœlia*] Cum de pacis conditionibus ageretur, dataque essent Porsennæ regi puellæ obsides, ut exercitum e Janiculo deduceret, Clœlia virgo, una ex obsidibus, frustrata lavandi prætextu custodes suos, eorum equis conscensis, cum ceteris virginibus tranavit Tybrim: et repetita

a rege, eidemque reddita, iterum ab eo propter virtutis miraculum libera dimissa est cum iis obsidibus quas voluit ipsa eligere. Hanc equestri statua Romani donaverunt.

652 *Tarpeia Manlius, &c.*] Anno u. c. 364. Galli Senones, Brenno duce, cum, fuis ad Alliam fluvium Romanis captaque urbe Roma, Capitolium obsiderent, et noctu in muros per præcipitia adreperent; anseres, Junoni sacri, quibus in summa fame obsessi pepercerant, clangore suo milites excitavere: hi Gallos repulerunt Marco Manlio duce, qui triennio ante consulatum gesserat. Galli deinde, post septem mensium obsidionem, pacem ingenti auri pondere cum parti essent, a M. Camillo Dictatore superveniente cæsi sunt et urbe pulsī. De *Tarpeio* seu *Capitolino* monte, ubi arx et templum Jovis, supra 347.

Romuleoque recens horrebat regia culmo.

Atque hic auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat;
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris et dono noctis opacæ;
Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis;

655

paleis Romuli. Et illic anser ex argento, volans in aureis porticibus, monebat cantu Gallos accedere ad portas: Galli accedebant per sentes, et jam occupabant arcem, tuti tenebris et munere noctis caliginosæ. Illis erat aurea coma, et vestimentum

//////////

partes, quod statim 657 iterum est: *arcemque tenebant*.—654. *Romuleo Rom.* Totus hic versus scrupulum injicit. *Romuli casam* in Capitolio fuisse nemo dubitet. v. Vitruv. II, 1, alios, quos Cerda laudat, et Ovid. Fast. III, 189 sqq. Sed mentionem ejus hic factam video tam importune, ut nihil magis; nam nec structura nec sententia ullo eum versum vinculo comprehendit. Casa nude commemorata quorsum referri debet? Et tum sequuntur *aurata porticus*. Quæ tandem hæc paupertatis et luxuriæ in eundem locum coacervatio! At *recens regia?* in tanto temporum intervallo inde a Romulo ad Manlium. Nec res expeditur, si regiam de ipso Capitolio et Jovis templo accipias. Manent enim reliqua, in quibus laboramus. Alienum itaque et mala manu illatum versum esse arbitror. In edit. Parmensi versus retractus est post v. 641 *Stabant* et 642 *Romuleoque* 643 *Haud procul inde*.—655. *hinc* aliquot Pier. unus Heins. et unus Burm.—656. *abesse Rom.*—657. *Olli* unus ap. Pier., isque Romanus; et hoc præferam cum Jo. Schradero, qui laudat Stat. IV Theb. 798 *Illic per dumos et opaca virentibus umbris Devia* etc.—659. *illis* alii ap. Pier.

NOTÆ

654 *Romuleoque recens, &c.*] Casa Romuli multiplex fuit, in Palatino monte una, ut monet Dionys. I. II. altera in Capitolino: eaque, ut ferebant mores temporis, stramento et paleis tecta: quæ Ovidii, Senecæ, ac Vitruvii tempore adhuc supererat, et ad monumentum priscae frugalitatis colebatur. Ovid. Fast. III. 183. Senec. contr. 9. Vitruv. I. II. c. 1. *Recens* dicitur, ratione sculpturæ; quia cum recens a Vulcano sculpta esset et ex auro efficta, videbatur fulgore suo referre rutilum quendam horrorem recentium palearum, quibus tegebatur.

659 *Aurea cæsaries, &c.*] Habitus et arma Gallorum. I. *Aurea coma*: describuntur enim a Livio et aliis comæ Gallorum promissæ et rutilatæ, sen flavæ. II. *Laetea colla*: candido etiam colore insignes fuisse prædicantur,

unde et nomen habuisse a γάλα lac. III. *Aurea vestis*, quam hic multi sumunt *probarba*, quia Lucretius I. v. 672. dixit 'impubem molli pubescere veste.' Potest tamen intelligi de veste interiore, cui sagula superinducta essent. IV. *Sagula*. Fuerunt *chlamys*, *sagum*, *paludamentum*, ejusdem prope formæ vestes exteriores, breviores, apertæ, fibula circa dextrum humerum annexæ: sed *paludamentum*, proprium imperatorum et longius; *sagum* et *chlamys*, militum et brevius. Quidam volunt *saga*, vel *sagula* Gallorum, habuisse manicas, et fibulatas fuisse vestes; sed instar tunicæ inductas, apertas tamen ante pectus. *Virgata sagula* dicuntur: id est, virgis sive segmentis distincta, versicoloribus, et in longum varia serie porrectis. v. *Torques aurei*, e collo penduli: quos apud Gallos in

Virgatis lucent sagulis; tum lactea colla 660
 Auro innectuntur; duo quisque Alpina coruscant
 Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.
 Hic exultantes Salios, nudosque Lupercos,
 Lanigerosque apices, et lapsa ancilia cœlo
 Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem 665

aureum: splendebant sagis virgatis: præterea colla candida cingebantur aureis monilibus: unusquisque librat manu duo gæsa Alpina, tecti clypeis longis secundum corpora. Inde sculpsit Salios saltantes, et Lupercos nudos, et acumina pileorum lanea, et scutula emissa e cœlo: ibant ad sacrificia per urbem pudicæ matronæ in

////////

solis Menag. pr.—660. *Virgatis fulgent* pars codd. Heins. cum Goth. sec. cf. Burm.—661. *immiscentur* Oudart. *duo cuique* Parrhas. interpolate. *Albina* duo Burm. et tert. Goth. *coruscat* Ald. pr. cum aliquot Heins. et binis Goth. —662. *Gessa* Medic., ut passim alibi scribitur. Eo alludunt Dorvill. et Franc. *Cesa*. Goth. sec. *Cæsa*. Sed *Gæsa* communior scriptura. vid. Heins. Vox est Celtica *Gess*, ut nuper docuit *Bullet Mémoires sur la Langue Celtique* Tom. II hac voce. *pectora* Goth. pr.—663. *Hic* e Pierianis et suis recepit Heins. pro vulg. *hinc*. *ancylia* passim: ut Gr. ἀγκύλια.—664. *Laries* Medic., ait Heins., a pr. m. pro *apices*. Litura saltem est in Foggini exemplo. *Abest* que post *lanigeros* a ms. Wakefield.—665. *Extuderant* Rom. *extulerat* aliquot Heins. cum Goth. tert. *excuderat* et *exsiderat* alii. Sed *extundere* exquisitius est idem quod *excudere*, nec modo de opere eminenti et anaglypho, sed simpl. de sculptura; Tum et omnino: proferre, invenire, ut Ge. I, 133. IV, 315. 328.

NOTÆ

usu etiam militari fuisse, patet ex Manlio Torquato, qui nomen hoc obtinuit ob detractum in pugna Gallorum duci torquem, Æn. VI. 825. VI. *Gæsa*: hastæ longiores, sed leves et exiles, quæ binæ una manu ferri poterant. *Alpina* dicuntur: vel quia e ligno Alpinarum arborum: vel quia Gallorum propria, qui circa Alpinos montes habitabant. VII. *Scuta longa*, non *clypei*: *clypeus* enim rotundus est; *scutum* longius multo, quam latius.

664 *Lanigerosque, &c.*] De *Saliis*, supra 285. De *Lupercis*, 343. Sacerdotes porro, præcipue flamines, pileos gestabant oblongos, quorum ex fastigio virga eminebat, cui lana erat filo circumligata: quod si per ætatem gestare pileum molestius ducerent, filare illo caput circuibant, quod nefas esset eos nudo esse capite: hinc *Flamines* dicti, quasi *Filamines*; et lana

illa, *apex*, ab *apo*, quod est ab ἀπὼ ligo.

Lapsa ancilia, &c.] *Scuta* brevia, quasi *amcisa*, id est *circumcisa*, quod ovali figura essent absque angulis. Ovid. Fast. III. 377. 'Atque ancile vocat, quod ab omni parte recisum est: Quemque notes oculis, angulus omnis abest.' Horum unum, regnante Numa, decidisse dicitur e cœlo: et edita vox: omnium potentissimam fore civitatem, quamdiu id in ea mansisset. Ideo Mamurius Veturius auctor fuit, ut ejusdem modi fierent plura, quibus id misceretur, ne internosci cæleste posset. Quod factum est, omniaque in sacrario Martis reposita, sub custodia Saliorum: qui certis diebus efferebant ea pulsabantque per urbem, ac deinde recondebant. Ovid. loco citato, &c.

Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
 Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
 Et scelerum pœnas, et te, Catilina, minaci
 Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem;
 Secretosque pios: his dantem jura Catonem. 670
 Hæc inter tumidi late maris ibat imago
 Aurea; sed fluctu spumabant cœrula cano;
 Et circum argento clari delphines in orbem
 Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.

vehiculis pensilibus. Procul hinc adjicit quoque infernas plagas, profundos aditus Plutonis: et supplicia criminum: et te, o Catilina, suspensum ex imminente scopulo, et metuentem vultus Furiarum: et pios segregatos ab impiis, et Catonem his dicentem jus. Inter hæc apparebat late ex auro species inflati maris, at aquæ cœruleæ spumabant fluctu albo: et delphines circum lucidi argento agitabant in orbem mare

*****

—666. *Huic p.* duo Burm.—669. *in scopulo* Oudart. *fremtentem* pr. Rottend. et ed. Genev. *timentem* Goth. tert.—670. *pilos* Goth. tert.—671. *Hoc inter* Franc.—672. *spumabat* plerique Pier. Medic. Gud. Moret. sec., etiam ex Goth. alter, ut scilicet *imago spumabat* jungatur; sed recte *cœrula spumabant* prætulere Heins. et Burm. *spumabant æquora* Zulich. *cœrula ponto* Montalb. a m. pr. Distingui quoque potest: *Hæc inter—ibat imago; Aurea sed fluctu spumabant cœrula cano*; nescio, an rotundior sic exeat oratio.—673. *arcano clari* Ven. *in orbe et in orbes* aliqui Heins.—674. *vertebant* aliquot Burm. et

NOTÆ

666 *Pilentis matres, &c.*] Cum Camillus aurum Apollini Delphico vovisset, bello Veienti, nec auri satis repiriretur; matronæ nobiles aurum illud ex muliebri mundo contulerunt: ob eamque munificentiam, is honor iis est habitus, ut *pilento* ad sacra ludosque veherentur. Ita Livius, ann. circiter u. c. 362. De *pilenti* vehiculi forma nihil reperio.

667 *Tartareas sedes, &c.*] De *Tartaro*, Æn. vi. 134. De *Dite*, Plutone, Ge. iv. 467. De *ostiis* Inferorum, Æn. vi. 237.

668 *Catilina*] *L. Sergius Catilina*, patricia familia vir, cum bis in petitione consulatus repulsam tulisset: de eade consulum et senatus, de incendenda urbe, opprimendaque republica conjuravit cum nobilissimis aliis compluribus viris: deprehensus a M.

Tullio Cicerone tum consule, urbe excedere coactus est: ejus socii P. Lentulus et C. Cethegus prætores in carcere præfocati sunt: ipse commissa in agro Pistoriensi pugna victus et interfectus est, duce C. Antonio, Ciceronis collega, anno u. c. 691. De *Furiis*, Ge. iii. 552.

670 *Catonem, &c.*] Non majorem, sed minorem: siquidem Catilinæ et eorum temporum hic mentionem facit, quæ propius attigit minor Cato. De utroque Æn. vi. 841. Hunc præficit juri dicendo apud pios homines in Elysiis campis, ob severam virtutem; non ut eum irrideat, quasi hostem Julii Cæsaris, ut argutatur Cerdanus, alique.

673 *Delphines, &c.*] De *delphinibus*, Æn. iii. 427. De *Actio* promontorio Epiri, et *victoria* ibidem ab Augusto

In medio classes æratas, Actia bella,
Cernere erat; totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar
Cum Patribus, Populoque, Penatibus et magnis Dis,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammæ 680
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus.
Parte alia ventis et Dis Agrippa secundis
Arduus agmen agens: cui, belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata corona.

caudis, et scindebant fluctus. In medio mari videre erat classes æratas prorsus, certamina Actiaca: et aspexisses totum Leucaten fervere pugna ordinata, et undas resplendere argento. Hinc erat Augustus Cæsar ducens ad pugnam Italos, cum senatoribus, et populo, et Penatibus, et magnis Diis, erectus in puppe sublimi: cui caput latum emittit geminas flammæ, et paterna stella apparet in capite. Alia parte erat Agrippa, Diis et ventis propitiis, sublimis, impellens aciem: cui caput radiat rostratum navali corona, quod est nobile monumentum victoriæ. Inde Anto-

duo Goth. æstuque Sprot.—675. classes auratas ed. Ven. Actia aberrant aliquot codd. Pier. et Parrhas. Actia vela conjecerat Heins.—676. instructo alii. videre Montalb.—677. Leuchatem, Leucatem, Leucantem, Leucothoen, aberrat. auroque effulgere fluctus; hoc hemistichium prorsus otiosum et languidum esse arbitror, quodque Tucca Variusque rescindere debebant. Quorsum enim hoc pertinet? inprimis cum jam satis declaratum esset vss. 671. 672 mare esse aureum. Et debebat esse albosque fluctus, ut cum v. 672 conveniret fluctu spumabant cæcula cano.—678. Hic Franc.—679. populisque ed. Ven. populo patribusque Goth. sec.—680. Stat Rom. cum aliis Pier. et Heins., item Goth. sec., quod præstare puto. prima in puppi Priscian. agnoscit lib. vii. cf. iii, 527. g. huic Gud.—681. volunt Medic. a m. pr. morent Sprot. a m. pr. aperit se Goth. sec. aperitur a vertice Medic., vitiose. Quis tamen credat hoc Cuninghamum recepisse?—684. lustrata

NOTE

relata, ibid. 270. 280. De Leucate, ibidem monte et insula, 274. De Augusto, Octaviani cognomine, Æn. vi. 792. De Penatibus, Æn. ii. 717. De magnis Dis, Æn. iii. 12.

680 *Tempora flammæ vomunt*] Alii qui referunt ad galeam, cujus conus cristas habebat flammivomas, ut 620. Alii ad diadema rutilis gemmis hinc inde distinctum. Alii ad Augusti oculos, quos acres inprimis et igneos fuisse testatur Suetonius.

681 *Patrium vertice sidus*] Stella Julii Cæsaris: quæ, quia ejus in morte effulserat, pro eo habita est; ideo ejus simulacris in capite imposita, Ecl. ix. 46.

682 *Agrippa*] M. Agrippa, omnium Augusti operum ac victoriarum administrator, præcipue Actiaco bello. Ter consul fuit, consors tribunitiæ potestatis cum Augusto, gener ejusdem, et adoptione filius. Obiit anno u. c. 742.

684 *Rostrata corona, &c.*] Corona navalis aurea, in speciem rostrorum navium conformata, data raro: primum a Pompeio Magno M. Varroni, bellis piraticis: secundo ab Augusto M. Agrippæ, bellis Siculis adversus

Hinc ope barbarica, variisque Antonius armis, 685
 Victor ab Auroræ populis et littore rubro,
 Ægyptum viresque Orientis et ultima secum
 Bactra vehit; sequiturque (nefas) Ægyptia conjux.
 Una omnes ruere, ac totum spumare, reductis

nus victor diversis bellis et auxilio barbarorum, adducit secum Ægyptum, et robora Orientis, et extrema Bactra, ab usque gentibus Auroræ et Mari Rubro; et prohi sceus! uxor Ægyptia sequitur ipsum. Omnes videntur simul irrumperere, et totum mare spumare commotum remis revolutis et rostris trifidis. Proce-

////////

Goth. pr.—685. *que* a Pierianis aliquot abest; nec male. *Phariis* conj. Heinsius, eleganter; sed *variis* multo elegantius habendum, ut populos multos ac diversos habituque aspectuque varios designaret. *Autronius, attonitus*, prave Gothani.—686. *ab europe* Rom. et Goth. tert. *aurora* pr. Rottend. et Leid., iste etiam *populos*. Marklandus ad Statium p. 109 *Ductor* ab emendat; quod ad meum sensum jejunum est. *Victor* et per se splendidius est, et respectu certe eorum populorum, quos secum trahebat, verissimum; sed et Parthorum et Armenorum respectu non omnino falsum. Nam et Ventidius Parthos vicit u. c. 713, et Canidius, et ipse Antonii legatus, Armeniam devicit et in Iberos Albanosque exercitum duxit u. c. 716, et ipse Antonius u. c. 718, Artavasde capto Armeniam occupavit u. c. 718. Schraderus ad Musæum p. 258 acumen τῷ victor inesse dicit, quasi victor, qui talem se haberi volebat.—687. *Ægypto* codd. Pier. *que* abest Parrhas. Hic Erfurt. alias haud magni momenti codex memorabilem lectionem suppeditat *scresque*: ita ut refingi possit:

NOTE

Sextum Pompeium, quæ ille confecit extrema ad fretum Siculum pugna, anno u. c. 718. Plin. l. xvi. 4.

686 *Victor ab Auroræ, &c.*] *M. Antonius*, omnium Julii Cæsaris expeditionum socius, ejusdem in dictatura magister equitum, consul anno u. c. 710. quo Cæsar occisus est: ac deinceps triumvir cum Octaviano ac Lepido: multa eo in magistratu crudeliter egit; Brutum et Cassium conjunctis cum Octaviano copiis vicit: mox ad bellum Parthicum et administrandum orientem profectus, Parthos quidem vicit per Ventidium, qui anno 716. de illis triumphavit: sed ipse ab iisdem affectus variis cladibus, in Ægyptum secessit, amore Cleopatrarum, Ægypti reginarum: quam cum orbis terrarum reginam constituere meditaretur, hostis a senatu judicatus,

victus est ab Octaviano apud Actium Epiri promontorium, anno u. c. 723. sequente anno capta ab eodem Octaviano Alexandria, sibi ipse mortem intulit: Cleopatra cum Octavianum irretire amore suo non potuisset, verita ne in triumphum duceretur, aspidis inter ficus delitescens punctu sibi mortem accersivit. *Auroræ populos* vocat orientales. *Littus rubrum*, accolas Maris Rubri; quod Arabiam ad occidentem et meridiem alluit; et in sinum influens, Asiam ab Africa separat, Ægyptumque prætexit ab oriente. *Bactra, orum*, urbs est præcipua Bactrianæ regionis, inter Parthiam ab occidente, Indiam ab oriente, Sogdianam a septentrione, Asiam a meridie. Ex iis omnibus regionibus auxilia secum habuit Antonius.

Convulsum remis rostrisque tridentibus, æquor. 690
 Alta petunt: pelago credas innare revulsas
 Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
 Tanta mole viri turritis puppibus instant.
 Stuppea flamma manu telisque volatile ferrum
 Spargitur; arva nova Neptunia cæde rubescunt. 695
 Regina in mediis patrio vocat agmina sistro;

dunt mari: diceret Cycladas erutas fluitare mari, aut excelsos montes congregi cum montibus: tanta est moles turriturum puppium unde homines imminet. Projicitur manu ignis in stupa, et spiculis volucre ferrum: campi Neptuni rubescunt nova strage. In medio regina Cleopatra revocat acies patrio sistro:

//////////

Ægyptum, Seresque, Orientis et ultima secum Bactra vehit.—690. *rostrisque stridentibus* pessime legitur cum metri vitio in nonnullis, etiam in Ald. pr. et ex ea excusis; at omissum *que* in Ald. sec. et hinc in aliis; ita *rostris stridentibus* vulgo editum, et lectum quoque in codd., ut Leid. Menag. Goth. pr. Hinc *rostrisque tridentibus* editum in ed. Commelin. ex Palatino; quod secutus est Pulman. et alii, firmavitque post Cerdam et alios Heins. ex Co't. Medic. Gud. cf. v, 143. *rostrisque rudentibus* Hamb. pr. pro var. lect.—691. *credet* Gud. Versum acumine rhetorico insignem miratur Seneca Suas. i sub. f. adjecto iudicio: *non dicit hoc fieri, sed credi.* Nam addit poeta: *credas innare.*—692. *et duo* Burm. *altis* tres ibid.—694. *telique* ab Heinsio præscripta est tanquam vulgata lectio: fuit ea saltem in ed. Dan. Heinsii; nam vulgo ubique legitur *telisque*, quod firmavit Heins. e Medic., aliisque melioribus; an sic *tela* machinæ sunt? ballistæ, quibus *tela* emittuntur? ut manu flamma, machinis sagittæ spargantur; quod videtur vulgari interpunctione effici: *Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum Spargitur.* Sustuli interpunctionem, ut sit: *manu spargitur stuppea flamma et ferrum volatile telis.* Vide tamen an recitari possit: *Stuppea flamma, manu telisque volatile ferrum Spargitur.* Ita *flamma* per se, tum *tela* manibus et machinis emissa, memorantur. Quo tamen exemplo dictum esse putabimus: *ferrum volatile telis?* Brunckius monet telis esse pro *telorum*: ut v, 609 *per mille coloribus arcum.* Agnosco analogiam; sed quam durum est: *ferrum telis!* Lenior esset ratio, si *telum ferro* esset scriptum. Saltem dicam, *spargi ferrum telis*, per *tela*, h. e. spargi missilibus. Præfero tamen vel sic alteram lectionem, cui præsidium in cod. Rom. est *telique volatile ferrum.* Tum *volabile* Montalb., sed *volatile* jam sup. iv, 71, quod e Suevio adoptasse fertur Virgilius ap. Macrob. vi, 5 extr., e quo laudatur *volucrumque volatile telum.*—696. *Reginam* et agmine Rom. *in medio* Franc. v. Burm.—697. *Nec-*

NOTÆ

690 *Rostrisque tridentibus*] Ita legendum esse diximus, et explicuimus *Æn.* v. 143.

692 *Cycladas*] Naves Antonii, magnitudine conspicuas, comparat cum insulis Maris *Ægæi Cycladibus*, de quibus *Æn.* iii. 74. Cum autem dicat, 'montes concurrere montibus altos:' innuit utriusque exercitus naves mole ac turribus fuisse insig-

nes: at præcipuam fuisse Antonianarum molem consentiunt historici. De *Neptuno*, *Æn.* i. 129.

696 *Patrio sistro*] *Sistrum*, æreum crepitaculum, *Ægyptiorum* proprium, instar reticuli quo pilæ per ludum impelluntur, hoc fere modo compactum erat. *Ærea lamina* in ovalem figuram inflexa desinebat in manubrium: hanc laminam arcem quatuorve

Necdum etiam geminos a tergo respicit angues.
 Omnigenumque Deum monstra, et latrator Anubis,
 Contra Neptunum et Venerem contraque Minervam
 Tela tenent. Sævit medio in certamine Mavors 700
 Cœlatus ferro, tristesque ex æthere Diræ;

et nondum adhuc spectat a tergo serpentes duos. Et portenta Deorum omnis generis, et latrator Anubis, ferunt arma adversus Neptunum et Venerem, et adversus Minervam: Mars exsculptus ferro sævit in medio prælio, et fanestæ Furia ex aëre, et

////////

dum et Dorvill. gelidos conj. Burm. Sane vulgo una tantum aspis brachio admota a Cleopatra memoratur (cf. Anthol. Lat. lib. II, 71); cum tamen secundum Plutarch. Anton. p. 955 B varii et incerti de necis, quam Cleopatra sibi intulit, via et ratione rumores fuerint; cf. inprimis ad Propert. III, 11 (ed. Scal. 9), 53. 54; potuit forte et hoc narrari, binos eam angues sibi admovisse, singulis forte brachiis singulos. Quod idem narrat, fuisse qui in brachio Cleopatrarum notas duas tenues et obscuras agnovisse se dicerent, vix ad binas aspides referri potest. At Vellei. II, 87 admotis ad venas serpentibus: ut plures fuerint. Cleopatrarum morientis simulacra frustra advoces, sunt enim partim Nympharum signa, partim recentis manus sunt. Nec de lamina argentea Pompeiana (Bronzi di Ercolano Tom. I. extr.) satis exploratum est, rectene illa ad Cleopatram referatur.—698. natator aliquot Pler. Anobis Medic. Anubis sec. Rottend.—699. et abest Dorvill.—700. tenens Schol. Horat. III Od. 4. in abest Parrhas.—701. Velatus Goth. tert. Diræ Rom. et Medic. Pierii, Medic. a m. pr., aliique Heins., idem agnoscit

NOTÆ

fidiculæ, item æreæ, hinc inde trahiebant, laxis foraminibus insertæ: ita ut, quoties sistrum manubrio commovebatur, fidicularum capita crebro affricu ad laminam allisa tinnitum ederent. Sistri usus præcipuus erat in sacris Isidis, Ægyptiæ Deæ, cujus simulacra sistrum aliquando manu præferabant. Nomen a *œlæw*, *quatio*. Atque ejus quidem crepitaculi sonum levem fuisse necesse est; neque satis canorum aut gravem, ut naves a prælio revocare posset: quare hoc a Virgilio dictum puto per ironiam, ut est a Propertio quoque de Cleopatra dictum I. III. 9. 41. ‘Ausa Jovi nostro latrantem opponere Anubim, Et Tyberim Nili cogere ferre minas, Romanamque tubam crepitanti pel-lere sistro.’

698 *Omnigenumque Deum*, &c.] Cicero de Nat. I. III. 39. ‘Omne fere

genus bestiarum Ægyptii consecra-runt.’ Plutarchus numerat *felem*, *gryphem*: Plinius, *scarabæos*: Prudentius, *simiam*: alii alias. Præcipua tamen eorum numina *Osiris* rex, ejusque uxor *Isis*: et *Anubis*, eorum vel filius, vel miles, vel satelles: ideo canino capite depictus; quia vel regem fide custodiebat; vel venator erat; vel ejus, quasi canis indagantis, opera *Isis* usa est, in investigandis mariti membris, a Typhone fratre discerptis. Vide Vossium de Idol. I. I. 27. De *Neptuno*, Æn. I. 129. De *Venere*, ibid. 260. De *Minerva*, Æn. II. 31. De *Mavorte*, Marte, Ecl. IX. 12.

701 *Ex æthere Diræ*] *Furia*, de quibus Æn. VI. 572. *Ex æthere*: tum quia volantes illic exsculptæ erant: tum quia apud Superos præsertim dicuntur *Diræ*, Æn. III. 211.

Et scissa gaudens vadit Discordia palla :
 Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
 Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
 Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, et Indi, 705
 Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
 Ipsa videbatur ventis regina vocatis
 Vela dare, et laxos jam jamque immittere funes.
 Illam inter cædes pallentem morte futura
 Fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri; 710
 Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
 Pandentemque sinus, et tota veste vocantem
 Cœruleum in gremium, latebrosaque flumina, victos.
 At Cæsar, triplici invectus Romana triumpho

Discordia incedit gaudens lacera palla, quam Bellona sequitur cum flagro cruentato. Actiacus Apollo videns ista tendebat arcum ex alto: hoc metu tota Ægyptus, et Indi, omnis Arabs, omnes Sabæi convertebant dorsum. Ipsa regina videbatur præbere vela ventis invocatis, et quamprimum laxare funes navium solutos. Vulcanus fecerat illam inter strages, pallidam nece imminente, procechi fluctibus et Iapyge vento: ex adverso autem Nilum dolentem magno corpore, et aperientem plexus suos et tota veste expassa invitantem victos in sinum suum cœruleum et fluenta latebrosa. Sed Cæsar ingressus Romanos muros triplici triumpho, referebat Diis votum perenne,

//////////

Jul. Sabinus. cf. iv, 473.—702. *Excissa* Goth. sec. *pallas* idem.—703. *Quin* Goth. pr. *consanguineo* editum vidit Pierius.—704. *Accius* et h. l. scribitur. *arcum tendebat* Medic. Pierii, Gud. et alii Heins. cum Dorvill. et Goth. sec. *arcu int.* duo Burmann.—705. *Protinus omnis* Voss. pr. *Ægyptos* Probus ap. Heins.—706. *Araps* Pier. aliquot.—708. *lapsos* aliquot Burmann. *que abest* Parrhas.—709. *Illum* ap. Apulei. de mundo. *cæde futura* Oudart.—710. *Iapuge, Iapige, Iapide, Iaspide* in codd., hoc in Goth. sec.—711. *magni*, sc. Pompeii, Waddel. conj. ap. Burm., satis frigide.—712. *et torta* emendabant Gifan. et Vales., sed v. Heins. *et tuta v.* Schol. Horat. Cruqu. ad i Od. 37, et *mota* Cerda conj. *sinum et tota quem* Leid. *sinum et totaque* in duo alii, interpolate. *tota veste*, est, expansa quantum sinus patebat. Laudatur

NOTÆ

702 *Scissa Discordia palla*] Ut ipso habitu vim exprimat suam, qua dividit animos, fœdera dirumpit, &c. De *Bellona*, Martis sorore, Æn. vii. 319. De *Apolline*, cui sacrum erat *Actium* promontorium, Æn. iii. 275. De *palla*, pallio muliebri, Æn. i. 652.

705 *Indi, &c.*] Vel veri *Indi* Asiæ: siquidem posuit *Bactrianos* in auxiliis Antonii. Vel *Æthiopes*, Ægyptiis vicini, quos ab veteribus *Indos* etiam dictos esse ostendimus Ge. ii. 171.

Arabes, ad orientem Ægypti. *Sabæi*, Arabes ad meridiem Arabiæ Felicis, Ge. i. 57.

710 *Iapyge*] Vento, qui ab Apulia, Italiæ maxime orientali parte, flat recta in orientem, ideoque in Ægyptum. Dicitur *Iapyx* ab ipsa Apulia, quæ sic prius dicta fuit ab Iapyge, filio, juxta Plinium, Dædali; juxta Liberalem, Lycaonis. De *Nilo*, Ægypti fluvio, Ge. iv. 287.

714 *Triplici . . . triumpho*] Cæsar

Moenia, Dis Italis votum immortale sacrabat, 715
 Maxima tercentum totam delubra per Urbem.
 Lætitia ludisque viæ plausuque fremebant:
 Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ ;

nempe trecenta templa ingentia per totam urbem Viæ resonabant gaudio et ludis
 ac plausu: chorus matronarum erat in omnibus templis, et altaria in omnibus;

 Auson. Mosella 368 *Naviger undisona dudum me mole Saravus Tota veste vocat.*—715. *Mœnia cunctorum late comitantibus armis inepte* Goth. sec., nescio unde arreptum. Plus refert de interpunctione monere, quam Burmannus ad aliarum editionum exemplum immutavit: *At Cæsar—Dis Italis votum immortale sacrabat. Maxima tercentum totam delubra per urbem Lætitia, ludisque viæ plausuque fremebant.* Ita vero plura parum commode dicta videntur: *votum immortale sacrabat* erit accipiendum forte pro: vota persolvebat. Sed cur *immortale*? et multo magis frigent ista: *templa lætitia, vias ludis plausuque fremuisse.* Itaque reduxi alteram distinguendi rationem. Augustus opera publica, et in his templa, extruxit plurima, v. Sueton. c. 29, unde et Livio, quod satis notum, *templorum omnium conditor aut restitutor* dictus est; idem triumpho invecus plura templa dedicavit, in aliis dona consecravit. v. Dio LI, 22. Retraxit hæc poëta et in unum tempus contulit: *maxima tercentum delubra sacrabat, votum immortale*, h. quæ voverat.—716. *de turba Parrhas.*—717. *lusuque Oblongus Longob. laudisque duo Burm. plausumque Dorvill. fremebat* alter Goth.; ita saltem jungenda: *plausuque fremebat Omnibus in t. m. chorus*; sed hoc putidum est.—718. *aræ* Pier. et Heins. e suis, excepto uno Veneto, probaverunt. Vellem adjecissent viri docti, quod sententiæ acumen in eo deprehenderent. Quid magis frigere dicam, quam in

NOTÆ

Octavianus, devictis imperii sui æmulis, tribus continuis diebus Romæ triumphavit, anno u. c. 725. Primo quidem die, de Salassis Alpinis populis, Dalmatis, Illyriis, Pannoniis: quos statim post oppressum Sext. Pompeium vicerat annis 719. et 720. partim per legatos; partim per se ipse: præcipue Dalmatas, quo bello vulneratus fuerat. Altero die, de Cleopatra, apud Actium in Epiri littore superata, deque Macedonia, anno u. c. 723. mense Septembri. Tertio de Ægypto, post necem Antonii et Cleopatrarum captamque Alexandriam subacta, anno u. c. 724. mense Sextili: unde Octavianus postea, idemque mensis, Augusti nomine insigniti sunt, an. 727. Januar. mense.

715 *Dis Italis votum immortale, &c.] Trecenta*, id est, multa templa, quæ belli tempore voverat, variis Diis

deinde consecravit: immortalia pietatis suæ monumenta. Ita enim Dio l. LI. de iis quæ ab eo statim post triumphos edita sunt. *Ἐπεὶ δὲ ταῦτα διέτέλεσε, τό, τε Ἀθηναίων καὶ, &c.* ‘Deinde vero perfecit Minervæ templum. . . . et curiam Juliam in honorem patris sui factam dedicavit: in eaque collocavit simulacrum Victoriæ. . . . Tarento advectum, et spoliis Ægyptiis decoratum. Julii quoque herois sacrarium multis in eo suspensis donariis ex præda Ægyptiaca exornavit. Multa etiam Jovi Capitolino, Junonique et Minervæ consecravit: cum ex Senatusconsulto omnia prius eorum in templis suspensa ornamenta, tanquam contaminata, essent detracta.’ De ludis et sacrificiis publicis, ejus in honorem, et Romæ, et alibi institutis, multa addit. *De delubris, Æn. II. 225.*

Ante aras terram cæsi stravere juvenci.
 Ipse, sedens niveo candentis limine Phœbi, 720
 Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
 Postibus; incedunt victæ longo ordine gentes,
 Quam variæ linguis, habitu tam vestis et armis.
 Hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,

ante altaria mactati juvenci tegebant terram. Ipse Augustus, sedens in niveo porta candidi Apollinis, considerat munera populorum et accommodat ea ad postes; nationes subactæ progrediuntur longa serie, tam diversæ sermone, quam more vestium et armis. Hic Vulcanus sculpserrat nationes Nomadum, et Afros discinctos: hic

////////

omnibus templis aræ sc. erant? Licet id credere: sed quid inde? an repetere placet aræ sc. fremebant? Res vero sic expedienda. Exquisite illa dicta pro vulgaribus: Omnibus in templis matronarum supplicantium cœtus visebantur, et aræ, ab artifice expressæ, ante quas victimæ immolabantur. Vulgo lectum fuit omnibus aris: idque ex Gothanis primus servat. omnibus ara Parrhas., vitiose.—719. terras Dorvill.—721. actatque Dorvill.—722. l. o. matres aliquot Pier.—724. Hinc hic et sequ. versu aliqui sive utroque loco sive alterutro tantum. Numidum plerique Pier. et tres Goth. Numadum alii Heins., ut passim alibi. v. sup. ad III, 320. distinctos, discinctos, devinctos, discultos, vitia librariorum: inter quæ etiam Mulcifer referendum in parte Heins. et trinis Goth. Mulciber antiquum nomen, quod Maro ab Accio et Egnatio

NOTÆ

720 *Candentis limine Phœbi*] Templo Apollinis, quod jamdiu inchoatum in Palatio, tandem cum bibliotheca dedicavit, anno u. c. 726. Nondum igitur perfectum erat triumphi tempore: sed poëta ob vicinitatem temporum utrumque conjungit. *Candentis Phœbi*: e candido marmore Pari insulæ: nam Plinius l. xxxvi. 5. ait Augustum in Palatina æde Apollinis posuisse signa, Bupali et Anthermi, Chiorum fratrum, opere perfecta: qui candido tantum ac Pario marmore utebantur.

721 *Dona recognoscit populorum, &c.*] Coronas aureas, quas victoribus Romanis imperatoribus et sociæ et vec-tigales provinciæ gratulationis ergo mittebant; non vero victæ gentes ad redimendam vitam, ut fabulatur Servius. Tales juxta Livium Quintius Flaminus prætulit in triumpho centum quatuordecim: Scipio Asiaticus

ducentas triginta quatuor: Julius Cæsar juxta Appianum bis mille octingentas viginti duas. Coronarum loco pecunia deinceps ab imperatoribus exacta est, quod *aurum coronarium* dicebatur. Talem exegit Cæsar ab ipsa urbe Roma, cum ex Asia victo Pharnace rediisset: ex Dione l. XLII. Plerumque offerebantur deinde coronæ illæ Diis, præcipue Jovi Capitolino: Cæsar suas post triumphum vendidit, confectamque inde pecuniam militibus distribuit. Octavianus, juxta Dionem, ex Italiæ civitatibus noluit accipere: alias, quas a sociis accepit, postibus templorum videtur appendisse, juxta Virgilium.

724 *Hic Nomadum genus*] Triumphos Octaviani describit, qua in pompa subactarum gentium captivi duces currum subsequebantur. 1. *Nomadæ*, vel *Numidæ*: Africana gens, ad occidentem Carthaginis, quorum caput

Hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelonos
 Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
 Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;
 Indomitique Dahæ, et pontem indignatus Araxes.

725

Lelegas, et Caras, et Gelonos sagittis armatos. Euphrates fluebat jam mitior fluctibus, et Morini ultimi hominum, et Rhenus bicornis, et Dahæ antea invicti, et

*****

acceperat: Macrobius, vi, 5 pr.—725. *Hinc* Goth. tert. *Hinc relegas cerasque* Dorvill. *relegas* etiam Rom. *Carrasque* multi: *Caræ* etiam Servio præscripti. Male etiam Cerda eo devenit, ut *Carrhas* Mesopotamiæ inferat. *Gelones* duo Burm.—726. *Finxerat* Rom. *Fixerat* alii Pier. *Pinxerat* quidam apud Taubm.—727. *Norini* Parrhas.—728. *Daci* editum olim et scriptum passim, vel *Dacæ*. Male: Ge. iii, 497 *Et conjurato descendens Dacus ab Istro*. Sed

NOTÆ

Cirta, nunc *Constantine*: ob pastorem vitam ita dicti a *νομήν* *pastus*. II. *Afri discincti*: id est, vel *ignavi*, et labori minime assueti; quia qui se ad opus parant, accingunt vestem altius: vel revera *fluentibus vestibus induti*: hunc enim fuisse habitum *Afro-*rum innuit Milphio Plauti, sic *Pænum* alloquens in *Pænulo* Act. v. sc. 2. v. 48. 'Tu qui zonam non habes, Quid in hanc venistis urbem, aut quid quæritis?' III. *Geloni*: populi, vel *Scythiæ*, vel *Thraciæ*. Ge. i. 115. IV. *Leleges*: vagi *Asiæ Minoris* populi, qui ab Homero ad meridiem *Æolidis* circa sinum *Adramyttenum* collocantur: ab aliis cum *Caribus* confunduntur, aut eis ut socii permiscuntur. V. *Cares*, regionem occupant *Asiæ*, ad meridiem *Ioniæ*, ad occidentem *Lyciæ*, ad septentrionem *Doridis*, nunc *Aidinelli*. VI. *Morini*, populi in ea parte *Belgiæ* *Galliæ*, quæ proxime ad *Britanniam Magnam* accedit, et ad fretum quo *Britannicus oceanus* cum *Germanico* committitur: unde *extremi dicuntur* in ea parte: horum caput fuit *Tarvanna*, *Trouanne*, nunc *diruta*, in *Picardiæ* et *Artesiæ* confinio. De *Morinis* triumphavit *Caius Carinas*, eodem anno ac die quo pri-

mum triumphum duxit *Octavianus*. VII. *Dacæ*, vel *Dahæ*: *Scythicum* genus dicuntur a *Stephano*: et a *Pomponio Mela* collocantur in *Asia*; non longe a *Scythiis*, circa *Oxum fluvium*: inter *Bactrianos* et *Sogdianos*: quod si ita est, fuerunt illi inter *Augusti* captivos cum *Bactrianis Antonii* sociis. VIII. *Euphrates*, fluvius *Armeniam* et *Mesopotamiam* alluens: de eo Ge. i. 509. Quid apud illum gesserit *Octavianus*, Ge. iv. 561. IX. *Rhenus bicornis*, de eo *Ecl.* x. 47. Hunc belli causâ trajecisse secundus *Romanorum Agrippa* dicitur a *Dione*, et triumphum tamen neglexisse, anno u. c. 717. X. *Araxes*, ex *Armeniæ* montibus per *Mediam* in mare *Caspium* influens, placido primum fluxu; sed ubi in asperiora devenit, ingenti impetu ac fragore: ut habet *Pomponius Mela* l. iii. 5. De ejus pontibus ita *Servius*: 'Quem pontibus nixus est *Xerxes* conscendere: vel cui *Alexander magnus* pontem fecit, quem fluminis incrementa ruperunt: quem postea *Augustus* firmiore ponte ligavit.' At de ponte quidem *Alexandri* loquitur *Isidorus* l. xiii. 21.

724 *Mulciber*] *Vulcanus*, ita dictus a *mulcendo* ac temperando ferro.

Talia, per clypeum Vulcani, dona parentis,
 Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet; 730
 Attollens humero famamque et fata nepotum.

Araxes impatiens pontis. Æneas admiratur in clypeo Vulcani talia munera matris suæ : et latetur specie rerum quas ignorat, imponens humero et gloriam et famam posterorum.

////////

Dahæ Medic. *Dæ* Rom., etiam Erf., quos vindicavit quoque Cerda. Alii *Dachæ*, *Dachi*, *Dache*, *Dace*, indocte, ut et ap. Lucan. vii, 429. vid. ad Silium xiii, 764. et ponte Montalb. *Araxis* pr. Hamb.—731. *humeris* Parrhas. *flam-*
mamque Medic. *factu* multi Heins. Utraque lectio apud Serv.

NOTÆ

730 *Ignarus*] Quamvis enim his illæ repræsentarent cognoscere non
 imaginibus delectabatur, tamen quid poterat.

P. VIRGILII MARONIS

Æ N E I D O S

LIBER IX.

ARGUMENTUM.

ÆNEA conquirendis auxiliis apud Arcadas ac Tuscos occupato, Turnus admonetur a Junone per Iridem, ut in castrensia novæ Trojæ munimenta impetum faciat. Trojanis, ex Æneæ præscripto, non egredientibus ad pugnam; Turnus eorum naves, oppidi lateri admotas, parat incendere: sed illæ, cum ex Idææ sylvæ materia fabricatæ olim fuissent, Idææ matris beneficio mutantur marinas in Nymphas: tum, nocte imminente, circa oppidum excubiæ disponuntur. Interim Trojani, de revocando per nuntios Ænea solliciti, dum inter se consultant; Nisus et Euryalus, par nobile amicorum, ultro suscipiunt hanc provinciam. Laudati ab Ascanio, dimissique, cædem Rutulorum noctu magnam faciunt; eorumque spoliis induti dum pergunt porro, a Latinis equitibus obviis occiduntur. Capita hastis affixa, et in castris erecta, agnoscuntur procul a Trojanis, et ingentem in oppido luctum excitant, præsertim matris Euryali. Turnus oppugnationem mane instaurat. Ascanius Numanum insolentius illudentem, emissa e muris sagitta, configit. Quo successu elati Pandarus et Bitias portas recludunt, et Rutulos subeuntes magna strage propellunt. Turnus facto impetu tandem irrumpit; sed, clausis portis, hostium multitudine circumventus, paulatim recedit in eam oppidi partem quam Tybris alluebat, et ut erat armatus in flumen desiliens ad suos natatu revertitur.

ATQUE ea diversa penitus dum parte geruntur ;
 Irim de cœlo misit Saturnia Juno
 Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
 Ad quem sic roseo Thaumastias ore locuta est : 5
 Turne, quod optanti Divum promittere nemo
 Auderet, volvenda dies, en, attulit ultro.
 Æneas, urbe, et sociis, et classe relicta,
 Sceptra Palatini sedemque petit Evandri.
 Nec satis : extremas Corythi penetravit ad urbes ; 10
 Lydorumque manum, collectos armat agrestes.

Ac dum ista fiunt in regione longe remota ; Juno filia Saturni misit e cœlo Irim ad audacem Turnum. Turnus forte quiescebat tunc apud sylvam Pilumni abavi, in valle sacra. Ad quem filia Thaumantis ita locuta est ore roseo : Turne, ecce tempus revolutum exhibuit sponte id, quod nullus Deorum auderet polliceri tibi cupienti. Æneas, relicta urbe et sociis et navibus, adivit regnum et regionem Evandri Palatini. Nec id satis est : ivit ad ultimas urbes Corithi ; et armat multitudinem

3. ad Rutulum alter Voss. et sec. Moret. in luco Franc. Erat vir doctus, qui *Lucmo* conjiciebat. tunc al.—4. *secreta* qu. Moret. et Schol. Statii ad Theb. I, 104 ; solennis varietas. v. sup. II, 157. Alioqui bene ferri posset et h. I., ut VIII, 610. v, 613. III, 389.—5. *Teumantias* Zülich. et al. est abest sec. Moret. et Erf.—6. *nemo pr. Divum* Parrhas.—8. *turba* pr. Hamb. ad urbe pro var. lect. *ultra* Goth. sec.—9. *Palantini* Rom. et alii. *regnumque* aliquot Pier. *petivit* major codicum pars, vitiose et invito metro. *petit* Rom., tum Medic. et Gud. ; et sic emendatum erat jam in Ald. alt. et hinc in cett. edd.—10. In *Corythi* eadem aberrationes, quæ supra III, 170.—11. *manus* duo

NOTÆ

1 *Diversa parte*] In Etruria, apud urbem Cære, Æn. VIII. 479. De *Iride*, *Thaumantis filia*, Æn. IV. 700.

3 *Parentis Pilumni*] At Pilumnus dicitur Æn. X. 76. Turni *avus* : ibid. 619. Turni *quartus pater*, id est *abavus*. Igitur, vel *parens* sumitur hic generatim, quomodo dicimus *parentes majoresque*, quocumque gradu distent a nobis : vel, ut, ait Servius, *Pilumnus* commune fuit familiæ cognomen, a primo Pilumno derivatum in posteror, ut Cæsarum a primo Cæsare. Sto in prima sententia : quia solus Pilumnus, caput gentis, Deus habitus est, ut locis illis videbimus ; ideoque luco seu sylva sacra donatus.

4 *Sedebat*] Vel *feriatur* ad ejus tumulum : scripsit enim Cicero, De Leg. I. II. 55. ‘denicalibus feriis resideri mortuos.’ Ita Turnebus. Vel simpliciter *otabatur*. Ita Donatus. Vel *deliberabat* secum de rerum suarum statu.

9 *Palatini, &c.*] De *Evandro*, *Palatini* montis incola, Æn. VIII. 51. In eo monte deinde structa est Roma, in eo Romulus unam e pluribus suis habuit domum, Cæsar quoque Octavianus habuit suam : unde imperatorum ædes, ubicumque essent, *palatia* vocata sunt. *Petit* contr. pro *petiit*.

10 *Corythi, &c.*] Urbs est Tusciæ, nunc *Cortona*, Æn. III. 170. De *Ly-*

Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.

Rumpe moras omnes, et turbata arripe castra.

Dixit, et in cœlum paribus se sustulit alis;

Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.

15

Agnovit juvenis, duplicesque ad sidera palmas

Sustulit, et tali fugientem est voce secutus:

Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam

Detulit in terras? unde hæc tam clara repente

Tempestas? medium video discedere cœlum,

20

Palantesque polo stellas. Sequor omina tanta,

Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad undam

Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,

Tyrrhenorum, rusticos congregatos. Quid deliberas? jam tempus est vocare equites et currus. Amputa omnem moram, et invade castra territa. Sic locuta est, et alis aequalibus extulit se ad cœlum, et in fuga signavit magnum arcum sub nubibus. Juvenis Turnus agnovit eam, et porrexit ambas palmas ad astra, et prosecutus est abeuntem talibus verbis: O Iri, ornamentum aëris, quis misit te lapsam e nubibus ad me in terras? unde subito hæc facies cœli tam splendida? cerno medium cœlum hiare, et sidera errantia cœlo. Parebo tantis monitis, quicumque Deorum hortaris me ad bellum. Atque ita locutus, progressus est ad fluvium, et extulit e superficie

//////////

Burm. Copulam codicum auctoritate ejecit Heins. In vulgg. collectosque. Alii et collectos, interpolate.—12. non poscere Dorvill. currum Medic. Pierii alique, cum Menag. alt. cursus sec. Rottend.—13. turbataque vulgo multi scripti et editi, quod ex melioribus secundum Pierium emendatum ab Heinsio. eripe Oudart. tu turbata arripe vel turbataque corripe conj. Cuningham. v. 14. 15 jam sup. hi versus lib. v, 657. 658.—14. pariter se aliquot Pier.—16. Ignotum j., ut ad arcum spectet, Goth. tert., perperam. que post duplices abest in aliquot Pier.—17. ac alii pro et, quod Heins. prætulit.—18. aptum Dorvill. hastam Goth. pr.—19. unde hæc tibi Montalb.—20. medium video post Pierium probavit Heins. e codd.; vulgaris ordo: video medium. Tum discedere, quod proprium in hac re verbum est, et defenditur a Seneca vii Nat. Qu. 20, idem Pier. cum Ge. Fabricio tuitus erat ante Heins., qui in Mediceo et aliis melioribus invenit. Alii discindere, Sprot. dehiscere. Laudant Iliad. Θ. 551. Π. 300, ubi de longo prospectu cœli sereni, quo stellæ etiam interiores obtutu deprehendi videntur.—21. Pallentisq. aliquot Heins. et duo Goth. pollentesq. duo Burm., perperam. v. Not. Sequor prætulerunt librorum quoque auctoritate Pier. et Heins. Multi Sequar.—22. vocat aliquot Pier. Et sic effatus. Languet rō et; nihil tamen e libris notatum video.—23. Præcessit Leid. nimphas Dorvill. a m. sec.—24. que post oneravit

NOTE

dis, Tusciæ colonis de Lydia, Æn. II. ostium orientale Tybris, Æn. VII. 781. Æn. VIII. 479. 157.

13 Castra] Novam Trojam, tumultuario opere munitam ab Ænea, ad 23 Hausit de gurgite lymphas] Ut lotis manibus purius precaretur. Sic

Multa Deos orans ; oneravitque æthera votis.

Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,

25

Dives equum, dives pictai vestis et auri.

Messapus primas acies, postrema coërcent

Tyrrhidæ juvenes : medio dux agmine Turnus

Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est.

Ceu septem surgens sedatis amnibus altus

30

Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,

Cum refluit campis, et jam se condidit alveo.

Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem

Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.

fluvii aquam, multa petens a Diis: et replevit cælum votis. Et jam totus exercitus procedebat agris patentibus, frequens equis, abundans vestibus versicoloribus et auro. Messapus regit prima agmina, filii Tyrrhei ultima: Turnus rex excurrit in medio exercitu, attollens arma, et excedit alios toto capite. Veluti profundus Ganges crescens cum silentio septem fluvii placidis: aut veluti Nilus sæcundis aquis, quando refluit ex agris et jam inclusit se suo alveo. Tunc Trojani procul vident nimbum repentinum colligi ex obscuro pulvere, et caliginem induci in agros. Primus

in plerisque Pierianis et in Giph. codd. aberat. cf. ad v, 167. Si totum hemistichium abesset, nemo, arbitror, desideraret.—25. *Jamque adeo* Medic. a m. sec.—26. *pictai* conf. ad vi, 747.—27. *Mesapus* Ald. et Dorvill.—28. *Turidæ* Dorvill.—29. Versus haud dubie ex lib. vii, 784 huc translatus. Turbat ille et comparationis nervum incidit, et deest plerisque libris Ge. Fabricii, Pierii (quem vid. ad v. 31), et Heinsii ac Burm.; adde binos Goth. cum Erf. Omissus quoque nunc in edit. Parmensi. *arma gerens* Schol. Statii, et *est* abest Dorvill.—32. *Cum r. ripis* Bigot. et Goth. tert., ex interpretatione: intra ripas. Sed refluit amnis e campis, quos inundavit. *alvo* Franc.—33. *subito* Parrhas. *nimbo g.* Goth. tert., perperam. *magno g.* Gud. a m. pr. *in pulvere* Oudart.—34. *Conspiciunt* pr. Hamb. *Aspiciunt*

NOTÆ

Æneas Æn. viii. 69. De genitivo *pictai*, Æn. iii. 354. De *Messapo*, Æn. vii. 691. De *Tyrrheo*, et ejus filiis, ibid. 483.

30 *Ceu septem surgens, &c.*] *Ganges*, fluvius mediam Indiam intersecans, ac duas in partes dividens: influens in Oceanum meridionalem uno quidem ostio; sed cui tam multa obiacent insulæ, ut ostium illud, insulis intercisum, multiplex dici possit. Nili modo exundare certis temporibus dicitur apud Solinium c. 55. De *Nilo*, ejusque septem ostiis et benefica exundatione, Ge. iv. 287. Comparat

igitur Virgilius Turni exercitum e multis Italiæ populis, qui prius dispersi per agros vagabantur, nunc in unum collecti instructa acie incedunt non sine majestate et silentio; cum his duobus fluviis, non exundantibus quidem, sed post exundationem e campis in alveum refluentibus. Quidam voces illas, ‘septem surgens sedatis amnibus,’ non de septem ostiis, quibus Ganges descendit potius in mare, quam *surgit*; sed melius explicant de fluviis compluribus, qui in eum influunt, et quorum societate intumescit ac vere *surgit*: quo sensu,

Primus ab adversa conclamat mole Caicus : 35
 Quis globus, o cives, caligine volvitur atra !
 Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros,
 Hostis adest, eia. Ingenti clamore per omnes
 Condunt se Teucri portas, et moenia complent.
 Namque ita discedens præceperat optimus armis 40
 Æneas : si qua interea Fortuna fuisset,
 Neu struere auderent aciem, neu credere campo ;
 Castra modo et tutos servarent aggere muros.
 Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
 Objiciunt portas tamen, et præcepta facessunt, 45
 Armatique cavis expectant turribus hostem.

Caicus vociferatur ex aggere opposito : O cives ! quantus globus nigrae caliginis accedit ad nos ? afferte arma celeres, date spicula, conscendite mœnia : hostis instat, agite. Omnes Trojani cum magna vociferatione includunt se intra portas, et replent munimenta. Quippe Æneas peritissimus militaris rei sic abiens jusserat : si casus aliquis ejusmodi contingeret, interim dum aberat, ne auderent ordinare exercitum, neque committere in campum : tantummodo tuerentur castra et muros defensos munimentis. Itaque, licet pudor et furor hortentur eos conserere manus ; tamen opponunt portas, et exequuntur mandata Æneæ, et armati expectant hostem in

////////

Bigot. et Goth. tert.—35. *ab aversa* Zulich., male. Recte Serv. *adversa*, quæ erat versa in hostes. c. voce C. Goth. tert. cum sec. Rottend. *Caicos, Caycus* al. Est *Káikos*.—37. *date tela, scandite muros* ; sine copula, vett. edd. et codicum pars, quod defensum a Pierio et aliis viris doctis : sed Burmannus urget, doceri primo loco debere, Virgilii eum morem fuisse hoc modo producendi syllabam brevem, quem superiores scriptores secuti sunt. Codicum vetustiorum Pier. et Heins. (adde fragm. Vatic.) et Macrobiani auctoritas tuetur et *scandite*, quod defendunt Burman. uterque, alter ad Antholog. p. 135. Frigere tamen copulam, negari nequit : et potest illa inserta videri ab iis, qui metro perperam metuebant. Alii, uti Medic. (in quo div. lectionem a Foggino notatam non video, quam Heins. memorat), habent : *ascendite* : quod sane orationi pedestri propius esset. In Gud. *ascendite vel et ascendite* ; unde Heins. refingere malebat, *escendite*, quod solenne est Livio aliisque ; sed in Marone exempla usus desiderantur. Inter hæc video quidem ubique subesse ulcus : nihil tamen tam putre ac molestum, quam copulam : hanc itaque ejeci, quod et Brunckius fecit.—38. *heia* codd., ut alibi.—39. *portis* tert. Rottend. quod vulgare esset.—41. *si qua i. F. tulisset* malit Jo. Schrader. ; hoc tamen non minus incommodum. Videtur *si qua fortuna fuisset* dictum ut, *quæcumque fortuna fuerit, ea fortuna urbis fuit*.—42. *Ne str.* alii codd. et vett. edd. *aciem* e codd. Pier. pro vulgato, quod Romanus quoque exhibet, *acies* : tum *nec cr.* Ven.—43. *tuto* Oblong. Pierii, cum Goth. sec. et fragm. Vatic. a pr. m. servassent pr. Hamb.—44. *furor iraque* Non. Marcell. in *conferre* ; tum *monstrant* aliquot Heins. et Burm. cum fragm. Vatic. *monstrarent* Goth. sec.—45. *tantum* Dorvill.—46. *suïs* pro *cavis* Sprot. vid. Burm. *urbibus* Medic.—47.

NOTÆ

septem, erit pro incerto quolibet numero aut centenum exprimitur.
 mero qui sæpe a poetis per septenum

Turnus, ut ante volans tardum præcesserat agmen,
 Viginti lectis equitum comitatus et urbi
 Improvisus adest: maculis quem Thracius albis
 Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra. 50
 Ecquis erit mecum, juvenes? qui primus in hostem?
 En, ait. Et jaculum attorquens emittit in auras,
 Principium pugnae, et campo sese arduus infert.
 Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
 Horrisono; Teucrum mirantur inertia corda; 55
 Non æquo dare se campo, non obvia ferre
 Arma viros, sed castra fovere. Huc turbidus atque huc
 Lustrat equo muros, aditumque per avia quærit.
 Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,
 Cum fremit ad caulas, ventos perpressus et imbres, 60

mediis turribus. Turnus, cum antecurrens prægressus esset lentiore turmam, stipatus viginti equitibus electis; ita accessit ad urbem inexpectatus: Thracius epus maculosus albo fert eum, et cassis aurea inumbrat cristis rubris. O juvenes, inquit, quis erit vestrum, qui primus in hostem irruet mecum? ecce. Sic ait, et evibrans jaculum projicit in aërem, quasi initium prælii: et altus immittit sese in campum junctum urbi. Socii succedunt ei cum clamore, et sequuntur ululatu terribili. Mirantur desides animos Trojanorum: homines illos non exhibere se in æquam planitiem, non inferre arma opposita; sed insidere castris. Turnus iratus huc et illuc circuit equo muros, et vestigat ingressum per loca inaccessa. Et veluti quando lupus sub mediam noctem insidians ovili pleno frendet prope septa, passus

~~~~~

rapidum p. Bigot. et Goth. tert. processerat sec. Moret.—48. electis Montalb.—49. Hemistichium idem lib. v, 565.—51. Et quis recentiores fere codd. o juvenes ante Heins. Melius interpungitur: Ecquis erit mecum, juvenes? qui pr. in hostem? quam quod erat: Ecquis erit mecum, juvenes, qui primus in hostem? Mediceus Pierii et tres ap. Burm. cum Goth. tert. quis. Menag. alter: cui.—52. attorquens Heins. e Pierianis suisque revocavit: exquisitum vocabulum: pro quo vulgarius intorquens in aliis, vel torquens. Tum emittat duo Burm. cvertit alii ap. Pier.—53. campis Rom. aliquot Burm. et Goth. tert. cum Erf. affert aliquot Pier. effert Erf., male. se infert frequens Virgilio. conf. Ge. II, 145.—54. Clamorem omnes præter Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. Utamque lectionem agnoscit Servius. accipiunt Montalb.—55. Horrifico Goth. sec. in hercia Dorvill.—57. viro Zulich. hic—atque hic sec. Moret.—58. aditumque et pervia in aliis lectum damnat Ge. Fabric., recte. per atria alter Hamb. a m. pr.—59. Pæno—ovili conj. Scriverii; sed vid. Heins. insidiatur pars codd. apud Burm.—60. Dum e Macrob. et Prisc. nota-

NOTE

49 *Thracius*] De equo ejusdemmodi, potius, ubi pari periculo, pari pugnae modo, decertare possent. De verbo ferace, Æn. III. 14. De *cristis galearum*, Æn. III. 468.

60 *Caulas*] *Caula*, stabulum ovium,

56 *Æquo campo*] Vel plano: vel e Græco ἀνὰ.

Nocte super media ; tuti sub matribus agni
 Balatum exercent : ille asper et improbus ira
 Sævit in absentes ; collecta fatigat edendi
 Ex longo rabies, et siccæ sanguine fauces :
 Haud aliter Rutulo, muros et castra tuenti, 65
 Ignescunt iræ ; duris dolor ossibus ardet ;
 Qua tentet ratione aditus, et quæ via clausos
 Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor
 Classem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
 Aggeribus septam circum et fluvialibus undis, 70
 Invadit ; sociosque incendia poscit ovantes ;
 Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
 Tum vero incumbunt ; urget præsentia Turni ;
 Atque omnis facibus pubes accingitur atris.

ventos et pluvias: tunc agni securi sub matribus emittunt balatum: ille vero acer et percitus ira furit adversus absentes: furor edendi auctus ex longo tempore, et guttur sitiens sanguinis vexat eum: non aliter furor inflammatur Rutulo, consideranti muros et castra, et indignatio augetur in ossibus duris: quomodo quærat ingressum; et qua parte via aliqua extrahat ex aggere Trojanos inclusos, et inducat eos in planitiem. Impugnat classem circum defensam munimentis et aquis fluvialibus, quæ latebat adnota lateri castrorum: et vocat ad incendium socios gaudentes, et ipse ardens armat manum pinu flammanti. Tunc autem dant se operi: præsentia Turni incitat eos, et omnis juvenus armatur nigris facibus. Rapuerunt

////////

tum ab Heins. et Schol. Horat. ; addit Burm.—61. *tutis* Goth. sec.—62. *ille super* Goth. pr., indocte.—64. *siccæque in s.* Schol. Lucani ap. Burm., *perperam*.—65. *petenti* Parrhas.—66. *et ante duris* meliorum codd. auctoritate recte eiecit Heins. *durus dolor* Gud. *ossib. hæret* Montalb. cum Mediceo Pier., sed *ardet* optimum etiam fragm. Vatic.—67. *Legebatur: qua via*, hoc est: *qua parte via*, accessio ad muros esset, ut bene Fabric. exposuit ; ne *via* pro sexto casu haberetur. Satis tamen probabile mihi est, *quæ via* a Marone fuisse scriptum, et in alterum deflexum: sicque Rom. cum plerisque aliis Pier. et Sprot. exhibebat: idque nunc reposui; utrumque Servius agnoscit. *clauso* aliquot ap. Pier.—68. *Excutiat* duo Burm. *atque abest* Dorvill. *vallo Teucrosque c.* Ven. *in æquum* Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. a m. pr., pari significatione, ait Heins. Recte, nec tamen eadem rerum notione. Aliud est, *in æquum locum elici*, ut v. 55 *æquo campo se dare*, aliud *in æquor seu campos*. Hoc vulgatius inter poëtas: illud inter scriptores historiarum.—70. *septem* unus, *septa* alius, et *cinctam* alter Voss. ap. Burm. *clausum* Rom.—71. *que post socios* deletum malim, nam infringit verborum vim.—72. *flagranti*

NOTÆ

63 *In absentes*] In agnos a seipso per septa disjunctos.

68 *In æquor*] In campum. Æn. 11. 780.

70 *Aggeribus, &c.*] Situm describit novæ Trojæ, Æn. VII. 157. De *aggerc*, infra 142.

Diripuerē focos ; piceum fert fumida lumen 75
Tæda, et commixtam Vulcanus ad astra favillam.

Quis Deus, o Musæ, tam sæva incendia Teucris
Avertit ? tantos ratibus quis depulit ignes ?
Dicite. Prisca fides facto, sed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida 80
Æneas classem, et pelagi petere alta parabat,
Ipsa Deum fertur genetrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
Pinea sylva mihi, multos dilecta per annos, 85
*Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,

tionones e focis: tæda fumifera emittit ad sidera lucem piceam, et ignis mixtam favillam. O Musæ, quis Deus abduxit a Trojanis incendiū tam crudeliū? quis depulit tantas flammās a navibus? dicite hoc: antiqua est certitudo hujus facti, tamen fama ejus est æterna. Tempore quo Æneas primum struebat naves in Ida monte Phrygiæ, et parabat se ad eundem in extrema spatia maris: ipsa Berecynthia mater Deorum dicitur allocuta magnum Jovem his verbis: O fili, concede matri precanti, quod dilecta mater tua petit a te post cælum subactum. Sylva pinea cara per multos annos fuit mihi, lucus in supremo vertice, umbrosus piceis opacis et truncis acernis: quem in locum

//////////

Medic. manu Dorvill. infert alios legere Fabric. monet. cf. Burm.—75. D. socios Goth. tert., indocte. p. infert Sprot. f. fumum alter Hamb. a m. pr.—77. Qui Deus Gud. a m. pr.—78. tantis Reg. cum Goth. sec. qui Ven. detulit Menag. pr.—79. Discite aliquot Burm. cum Goth. tert., indocte. prisca fides facta est et f. p. conj. Waddelii Animadv. Crit. p. 27, idque recepit Cuningham., sed vid. Not. facto sit Rom. ex set.—82. genetrix fertur Rom., et sic Goth. pr.—83. Da, n. parenti Goth. tert. gnate unus Menag. alt.—84. jam poscit Ven. domitor te p. Olympi Waddel. ibid., ingeniose; sed conf. Not.—85. delecta Medic. cum Sprot. et Rottend. pr.—86. tenebant Gud. a m. pr. parabant Zulich. Ceterum ad hos versus 85. 86. 87 neminem offendisse miror. Esse enim hiulcos et scabros, nec sententia cohærere cum ceteris, ad sensum proclive est: pinea sylva mihi—Lucus in arce fuit —, quorsum nunc memoratur lucus in arce, cum in Ida ad Antandrum classis ædificata esset? nec in acropoli Ilii cæsa esse potuit materies

NOTÆ

75 Focos] Quos excitaverant, ad accendendas arbores pinguis naturæ; quales sunt pinus, tæda, Ecl. vii. 49. Tamen tæda pro qualibet face sumi potest. De Vulcano, pro igne, Ge. i. 295.

79 Prisca fides, sed, &c.] Etsi factum ob vetustatem multis subobscurum sit; fama tamen ejus non periit, sed

vigebit semper. De Ida, Troadis monte, Æn. ii. 801. De navibus Æneæ, ibidem structis ad fugam, Æn. iii. 6. De Berecynthia, Cybele, Æn. vi. 784. De arce, pro montis cæminne, Ge. iv. 461. Picea, arbor resinam ferens, Ge. ii. 257. Trabes acernæ, ex acere arbore, érable.

*Nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
 Has ego Dardanio juveni, cum classis egeret,
 Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius urget.
 Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem, 90
 Ne cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
 Vincantur; prosit nostris in montibus ortas.
 Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
 O genetrix, quo fata vocas? at t quid petis istis?
 Mortaline manu factæ immortale carinæ 95
 Fas habeant? certusque incerta pericula lustret
 Æneas? cui tanta Deo permissa potestas?
 Immo, ubi defunctæ finem portusque tenebunt
 Ausonios, olim quæcumque evaserit undis,

inferebant sacrificia. Ego læta concessi has arbores Trojano juveni, quando indigebat navibus: nunc metus anxius habet me sollicitam. Expelle timores meos, et permitte matrem hoc posse precibus suis: ne naves illæ deficient, fractæ ulla navigatione aut vi ventorum: prosit ipsis, eas natus esse in montibus nostris. Filius, qui voluit astra mundi, respondet illi ex adverso: O mater! quo vertis fata, aut quid rogas his verbis? an naves fabricatæ manu mortali obtinebunt jus immortalitatis? et Æneas securus adibit pericula dubia? cui Deo concessa est tanta facultas? ego potius quondam, postquam functæ iis periculis attigerint terminos et portus

//////////

navium. alter utique versus rescindendus erat. Nec satis censentaneum, si *pineam* sylvam dixit, eandem facere *Nigranti picea et aceribus obscuram*. Præstabat delere duo versus, tanquam aliunde in margine appictos, mutato mox, iis illatis, voc. *Hanc in Has*; saltem includere eos, tanquam a poëta narratore, ad interpretationem insertos, in hunc modum: *Pinea sylva mihi multos dilecta per annos (Lucus in arce fuit—obscurus acernis) Hanc ego D.* Verum, ut diximus, prorsus sunt alieni ab h. l.—89. *anxius angit* retinuerat Heins. codicum omnium et Pier. et suorum auctoritate motus: uno Voss. sec. excepto, cui adde Goth. tert., in quibus *urget* reperitur, quod vert. edd. occupat, nec modo Sæc. xvi, quod Heins. putabat, verum Sæc. xv quoque, ut Ven. 1484, 1486, 1495, Norimb. 1492 etc., etiam edd. e rec. Egnatii, et Juntinæ etc. Laudat Burm. pro hac lectione unam Aldinam: scilicet pr. et sec.; at tertia e Naugerii emendatione, et quæ ex ea fluxere, *angit* habent; quod iterum expulit H. Stephanus. Præstat haud dubie h. l. *urget*: estque locus exempli memorabilis inter ea, quibus librorum optimorum vel omnium consensus et auctoritas criticis rationibus, a sermonis proprietate et elegantia petitis, posthabenda est. *anxius angit* inepta esset alliteratio.—90. *atque hæc* tres Burmann.—91. *Neu c.* Heins. post Pier., librorum consensu. Male; et verius vulgo *ne*; duo Burm. *nec*; unus non.—93. *torquet q. s. m.* assuta putabat vir doctus apud Burm., cui astipulor. *s. cæli* Leid. et Goth. tert.—94. *facta* Dorvill. *quo f. trahis* codex Ge. Fabricii, pr. Rottend. et Exc. Burm., et sic Servium aiunt legisse. *an quid* Sprot. *aut qui p.* Reg.—95. *factæ* sec. Moret.—96. *lustrat* Zulich. Malim et h. l. *certusce*.—98. *finis* tres Burm.—99. *undas* pro div. lect. sec. Moret. a pr. m. Erf. et Servius; exquisitius

NOTÆ

99 *Ausonios*, &c.] Æn. vii. 54. *Dardanium ducem*, Æn. i. 239. *Lau-*

Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva, 100
 Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
 Æquoris esse Deas: qualis Nereia Doto
 Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
 Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentes atraque voragine ripas 105
 Annuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
 Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcæ
 Debita complerant; cum Turni injuria Matrem
 Admonuit, ratibus sacris depellere tædas.
 Hic primum nova lux oculis offulsit, et ingens 110
 Visus ab Aurora cœlum transcurrere nimbus,
 Idæique chori: tum vox horrenda per auras

Italos: quæcumque evitaverit fluctus, et tulerit principem Trojanum ad campos Laurentes; huic auferam speciem mortalem, et imperabo has esse Deas vasti maris: qualis Doto filia Nerei, et Galatea scindunt pectore mare spumosum. Sic locutus erat, et id voluit esse certum, per fluvios fratris inferni, per ripas fluentes pice et nigro vortice: et commovit nutu totum cœlum. Ergo promissa dies advenerat, et Parcæ consummaverant tempus constitutum: quando impugnatio Turni movit matrem Berecynthiam, ut averteret faces a navibus sibi sacris. Tunc primum novum lumen illuxit oculis Trojanorum, et magna nubes visa est ab oriente trajicere cœlum, et simul chori Idæi: deinde vox terribilis emittitur per aërem, et implet tur-

altero haud dubie, judice quoque Heinsio.—100. ad Laurentia Leid. et L. Rom. in L. emendabat Cuningham. cum Waddel. Animadv. Crit. p. 28, quasi hoc novum esset in poëta, ut præpositio exulet. vexerat Medic. a m. pr. duxerit Ven. et Leid.—102. quales aliquot Pier. et multi ap. Burm. Doto, Δωτώ, codd. fabularumque, (adde Homeri Iliad. 2. 43. 45) auctoritate restituit et adstruxit Pierius, quem vide cum Cerda. Vulgo Cloto, vel Clotho. cf. ad Valer. Fl. 1. 134.—103. Aut G. Rom. sp. vortice pr. Hamb. pro var. lect. et ed. Ven. Burm.—104. atque r. quatuor Burm. cum Goth. tert.—105. Perspice Goth. sec.—108. complerunt Zulich. a m. pr. complerent Dorvill. compulerant Leid.—109. ratibus sacris post Pier. Heinsius secundum libros meliores; vulgares: sacris ratibus. Cerda, lapsu puto calami, s. trabibus. Diomedes lib. II laudat: ratibus sacras d. t.—110. offulsit, quod jam e Nangerii emendatione tenebamus, Heins. e melioribus, Romano quoque aliisque Pier., in quibus offulxit vel obfulxit; cf. inf. 731. Vulgg. effulsit. cf. Heins.—111. nimbos Goth. sec. nubes Sprot. pro var. lect.—112. Idæumque chorum Zulich. Idæique chori Dorvill. Idæique chori tum vox h. videntur alii junxisse, ut Donatus: ut vox chori I. audiretur; sed languet sic oratio. cum vox duo Rottend. per

NOTÆ

rentia arva, Æn. vii. 63. Doto, Galatea: Nymphæ marinæ, Nerei filiæ: Ecl. vii. 37. De Styge fluvio, et eur Dii per Styga jurare soleant, Ge. iii. 551. De Olympo, Ecl. v. 56. De

Parcis, Æn. i. 26.

112 Idæique chori] Corybantes, Curetes, Dactyli, Cybeles ministri: qui cymbalis æreis ea in nube circa Cybelen perstrepebant, Æn. iii. 111.

Excidit, et Troum Rutulorumque agmina complet:
 Ne trepitate meas, Teucrici, defendere naves,
 Neve armate manus; maria ante exurere Turno, 115
 Quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutæ,
 Ite, Deæ pelagi; Genetrix jubet. Et, sua quæque,
 Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
 Delphinumque modo demersis æquora rostris
 Ima petunt. Hinc virgineæ, mirabile monstrum, 120
 Quot prius æratæ steterant ad littora proræ
 Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.
 Obstupuere animis Rutuli; conterritus ipse
 Turbatis Messapus equis; cunctatur et amnis
 Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto. 125
 At non audaci cessit fiducia Turno;

mas Trojanorum ac Rutulorum: O Trojani, ne properate tueri meas naves, et ne armate manus vestras: prius permittetur Turno succendere mare, quam pinus mihi dicatas. Vos ite liberæ, ite, Nymphæ maris: mater Deorum id imperat. Et statim singulæ naves abscondunt suos funes e littoribus: et more delphinatorum mersis rostris quarunt profundum mare. Deinde (prodigium admirabile) referunt se totidem vultus puellares, et currunt mari; quot æratæ naves antea hæserant ad littora. Rutuli animo horruerunt: ipse Messapus territus est equis commotis: fluvius quoque Tiberinus sistit raucum immurmurans, et refert cursum a mari. Non tamen re-

//////////

aures pr. Rottend. a m. pr.—117. genetrixque jubet, sua aliquot Pier., minus bene.—119. diversis Zulich. dimersis sec. Moret. demergi Exc. Burm. æquore Ven.—120. mirabile dictu Rom.—121. Quot prius. Notatus versus tanquam alienus et ex lib. x, 223 huc retractus, damnatusque auctoritate meliorum codd., a quibus abest (adde fragm. Vatic.), a Pierio, Ge. Fabricio, Heinsio, aliis, etiam deterioribus, ut Erf. In iis codd. et edd., in quas illatus est, modo ante, modo post sequentem: Reddunt s. t. reperitur. In Goth. vero tert. versui demum 142 subjicitur. Variant etiam in voce proræ; in aliis puppes, in aliis naves. v. Pier., Cerda, Burm.; et in littore duo ap. Burm.—122. Redduntur t. aliquot Pier., et facies totidem Ven. ferentur pr. Rottend.—123. animis Rutuli edd. fere ante Heins., qui secutus est Medic. Sprot. (adde Goth. sec. et Erf.) et Gud. a m. pr. animi Rutulis, ut oratio varietur. Idem fecerat sup. II, 120. Ego præferam vulgatam hanc: Obstupuere animis Rutuli, ut elegantior: quam fragm. quoque Vatic. firmat cum Rom.—124. Turbatus Rom. Mesapus, Messapus, Mesappus, Messappus, in libb. et amens Parrhas. a m. pr.—126. Turno fiducia cessit aliquot Pier. omnesque Heins., exceptis altero Hamb. et Ven. et Goth. tert., haud dubie insuavius ad aurem.—

NOTÆ

114 *Ne trepitate*] Vox illa non *Æn. v. 594. De proris navium æratis*, semper metum solum significat; sed *Æn. III. 143. De Tiberino, Deo* festinationem ac tumultuationem: ut *fluvii, Æn. VIII. 31.* patet ex *Ge. iv. 69. De Delphinibus*,

Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
 Trojanos hæc monstra petunt; his Jupiter ipse
 Auxilium solitum eripuit; non tela, nec ignes
 Expectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris, 130
 Nec spes ulla fugæ; rerum pars altera ademta est.
 Terra autem in nostris manibus; tot millia, gentes
 Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
 Si qua Phryges præ se jactant, responsa Deorum.
 Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva 135
 Fertilis Ausoniæ Troës. Sunt et mea contra
 Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
 Conjuge prærepta; nec solos tangit Atridas

pressa est confidentia Turni audacis. Ultro excitat verbis animos suorum, et ultro eos objurgat: Hæc prodigia spectant Trojanos: ipse Jupiter aufert illis subsidium consuetum: naves non expectant arma nec incendia Rutulorum. Itaque mare jam impenetrabile est Trojanis, nec ulla spes fugiendi superest ipsis: pars altera mundi ablata est ipsis: terra vero est in potestate nostra: tam multa sunt millia nationum Italarum quæ inferunt iis bellum. Nullatenus terrent me fatalia oracula Deorum, si Trojani prædicant aliqua pro se: satisfactum est fatis et Veneri, ex quo Trojani attigerunt agros fecunda Italica: sunt quoque mihi fata mea adversus illa,

~~~~~

127. *dictis tollit sec.* Moret. *tollit, dictis atque increpat ultro* ed. Dan. Heins. *animos* autem Rutulorum esse, quos tollit Turnus, quis dubitet?—128. *petant* alter Hamb. 129. *neque ignes* vetustiores Heins. et alii. In sensu alterius hemistichii hærent Intpp.; Faber post Ortuin. emendat: *nunc telaque et ignes.* Burmannus multis verbis nihil expedit. Sententia tamen expedita satis per se: *his Jupiter ipse auxilium solitum* (navibus amissis, quibus fugere possint) *eripuit*, adeoque eos perdidit; nec adeo ad eos perdendos opus est nostra opera: *non tela nec ignes Expectant Rutulos.* Ex vulgari satis usu loquendi expectamus ea, quæ omnino futura sunt, adeoque et mala, quæ imminet.—131. *demta est* Rom. Montalb. Servius Danielis, Goth. pr., et alteri *deest est.*—132. *in deest* ed. Ven. Burm. *in nostris manibus* prætulit ordinem Heinsius secundum libros; adde fragm. Vatic. In aliis: *in manibus nostris*, quod quidem mollius ad aures videtur. *gentis* pars codd. Pier. et edd. cum Mediceo. At alii, inter quos Rom., Oblongus et Medic. Pierii, cum fragm. Vatic. *gentes*, haud dubie doctius, ut per appositionem sit: *tot millia*, eaque *gentes Italæ*: pro vulgari *tot millia gentium Italicarum* vel *Italarum.*—133. *ferant* pr. Hamburg. pro div. lect. *Itali* sec. Rottend.—134. *pro se sec.* Moret.—135. *Stat* deterrimus liber, Franc., cum Goth. tert. *datum est* ante Heins., qui post Pierium meliores libros et exempla similia est secutus; tuetur *τὸ ἐστ* fragm. Vatic. cum Rom. *quid arma* alter Hamb.—137. *excindere* itidem detiores: *excidere* Hugon. cum Erf. *scindere* duo Moret.—138. *prærepta*

NOTE

130 *Rutulos*] Æn. vii. 794. De Teucris, Æn. i. 239.

131 *Rerum pars altera*] Inferioris orbis, qui ex aqua et terra conglobatur.

134 *Phryges*] Trojani, qui per contemptum sic appellabantur, ob Phrygum molliem. Æn. i. 385.

138 *Atridas*] Atræi, Mycenarum regis, filios: *Agamemnona*, Æn. iii.

Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
 Sed periisse semel satis est. Peccare fuisset 140
 Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
 Fœmineum. Quibus hæc medii fiducia valli,
 Fossarumque moræ, leti discrimina parva,
 Dant animos. At non viderunt mœnia Trojæ
 Neptuni fabricata manu considerare in ignes? 145
 Sed vos, o lecti, ferro qui scindere vallum

nempe evertere bello gentem impiam, siquidem erepta est mihi sponsa. Nec ista indignatio movet solos filios Atræi, aut licitum est solis Mycenis sumere arma. At nonne satis est iis semel periisse? satis esset, non adhuc omnino adhorrentibus a muliebri genere, peccasse prius. Illi, quibus hæc tutela aggeris interjecti, et fossæ nos remorantes, quæ parum determinant eos a morte, augent audaciam: nonne viderunt muros Trojæ, structos manu Neptuni, collabi in flammæ? at vos, o selecti

~~~~~

Franc. an solos ap. Macrobr. iv Sat. 4, nec male, etsi mendose. vid. Heins. solos an conj. Cuningham.—140. Si p. s. pars codd. Pier. et Heins. et Goth. tert., male probatum Pierio: multo enim gravius alterum est: *Sed per. sem.* Hoc etiam Rufinian. tuetur p. 270, ubi v. Rulinken. Cum p. s. pr. Rottend. Tum peccasse aliquot Pier. et duo Heins. Similis locus ap. Silium xvii, 442 *Sed fugisse satis fuerit* etc.—141. modo nec aliquot Pier., unde natum esse apparet modo nunc g. Ven., etsi sic corrigebat Markland. ad Statium p. 284. Sed mirum est viros doctos in loco hoc nodum quærere, aut in eo solvendo adeo laborare potuisse. modo non, ut tantum non omne, quoties non occurrit? perosos recte retinuit Heins. Etiam satis esse debebat ante, semel peccasse eos, perosos genus fœmineum modo non omne. perosis Gud. a m. pr. perosum aliquot Pier., multi Heins. et Burm., et inter eos Gud. a m. sec. cum Carisio et Schol. Statii. In Mediceo erat perosos et emendatum u h. e. perosus: similem licentiam deprehendimus in fragm. Vatic. perosos etiam Rom. exhibuisse videtur, et constanter illud retinent edd. vet., quas evolvimus.—142. f. belli alter Hamb.—143. mora et Rom. discrimine parvo, minus eleganter, pars codd. Pier. et Heins. cum ipso Medic. et fragm. Vatic. a pr. m., et sic fere edd. ante Heins.—144. At non Heins. post Pierium e melioribus libris vindicavit: vulgo An non. Utramque lectionem Servius memorat. conf. vii, 363 At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor; ubi eadem varietas.—146. At vos qu. Moret. Sed vos electi aliquot Pier. et Reg. cum Dorvill. selecti

NOTÆ

54. et Menelaum, Æn. ii. 264. Qui ob raptam a Paride Trojano Helenam, Menelai conjugem, Græciam universam in Trojanos concitarunt. De Mycenis, Peloponnesi urbe, Æn. i. 288.

140 *Sed periisse semel, &c.*] Concisa admodum sententia, ideoque subobscura: quæ juxta traditam interpretationem sic fusius explicari potest. Nonne sufficit ipsis jam semel periisse,

propter amorem fœminarum? certe quicumque alii nondum odissent penitus omne genus fœmineum; iis satis fuisset peccare prius: id est, satis esset peccasse prius: sive, satis esset memoria prioris peccati et pœnæ, ut ab amore fœminarum averterentur: non iterum idem peccarent, et novam sibi perniciem accercerent.

142 Valli] Dicitur vallum et rallus. Vallum, munimentum est; ex aggesta

Apparat, et mecum invadit trepidantia castra?
 Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
 Est opus in Teucros. Addant se protinus omnes
 Etrusci socios. Tenebras et inertia furta 150
 Palladii, cæsis summæ custodibus arcis,
 Ne timeant; nec equi cæca condemur in alvo:
 Luce, palam, certum est igni circumdare muros.
 Haud sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga
 Esse putent, decimum quos distulit Hector in annum. 155
 Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
 Quod superest, læti bene gestis corpora rebus

socii, dicite: quis parat evertere ferro vallum, et quis impugnat mecum castra timida? Non est opus mihi contra Trojanos armis Vulcani, non mille navibus: statim adiungant se illis omnes Tusci socios: ne metuant noctem, et ignarum furtum Palladii, occisis custodibus supremæ arcis: nec occultabimur in obscuro utero equi: ratum est cingere muros ignibus palam de die. Faciam ne existiment sibi negotium esse cum juventute Pelasga et Achivis, quos Hector protraxit usque ad decimum annum. Jam vero, siquidem optima pars diei lapsa est: quod restat, o

////////

Mentel. pr. a m. pr. o læti Parrhas. a m. pr. qui Heins. post Pier. e bonis libris, ex solita elegantia. cf. sup. v. 51. Vulgo quis. scandere Goth. tert. —147. Apparet aliquot Pier.—151. Versus totus remoratur impetum loquentis Turni, ita ut orationem liberatam eo esse pervelim. Observat quoque Burmann., Freinshemium ad Curt. iv, 13, 8 hemistichium, ex lib. ii, 166 repetitum, ab alia manu assutum putasse. Nunc video Jacobum Bryant hoc ipsum furtum versus ex alio loco surrepti agnoscere, et Brunckius causam aliam docte adjicit (præf. p. vi), quod secundus casus Augusteo sæculo *Palladi* erat, non *Palladii*. Exulat etiam versus ex ed. Parmensi. cæcis Goth. tert. læti in Rom., in aliis Pierianis, cum fragm. Vatic. a m. pr. late c. a., minus bene.—152. Nec alii ap. Burm. Retineant Goth. sec. cæco aliquot Pier. cum Regio Burm. claudemur Bigot. cum Goth. tert. condemus Montalb. condentur duo Moret. alveo Rom.—154. saxo Goth. tert. et puppe sec.—155. putant tres Burm., et ferant aliquot Pier. et Heins. cum fragm. Vatic. decimum v. Pier.—156. nunc ideo fragm. Vatic. quoniam melior Ven. et Goth. tert. diei est aliquot Pier. et Heins. cum uno Goth., quod tenuem facit ora-

NOTÆ

terra, quæ proprie *agger* dicitur; et sudibus sive palis, qui proprie dicuntur *valli*, quibus terra aggesta cohibetur. De *Troje muris a Neptuno fabricatis*, Æn. ii. 619.

148 *Armis Vulcani*] Duo videtur dicere: et se non egere armis a Vulcano fabricatis, qualia Achilles habuit, Æn. viii. 383. nec se usum proprio ense, quem habuit ipse Tur-

nus, a Vulcano item conflatum, Æn. xii. 90. De *mille carinis* Græcorum, ad Trojam, Æn. ii. 198. De *Etruscis*, Æn. viii. 479. De *nocturno furto Palladii* Trojani, facto ab Ulysse et Diomede, Æn. ii. 166. De *equo Trojano*, et Græcis eo inclusis, Æn. ii. 260. De *Danais*, Æn. i. 34. De *Pelasgis*, Thessalis, ibid. 628. De *Hectore*, Priami filio, ibid. 103.

Procurate, viri; et pugnam sperate parati.
 Interea vigilum excubiis obsidere portas
 Cura datur Messapo, et moenia cingere flammis. 160
 Bis septem, Rutulo muros qui milite servant,
 Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur
 Purpurei cristis juvenes auroque corusci.
 Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
 Indulgent vino, et vertunt crateras aënos. 165
 Collucent ignes: noctem custodia ducit
 Insomnem ludo.

Hæc super e vallo prospectant Troës, et armis
 Alta tenent; necnon trepidi formidine portas
 Explorant, pontesque et propugnacula jungunt; 170
 Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Serestus:

riri, re feliciter inchoata, reficite hilares corpora, et parati expectate prælium. Interim committitur Messapo cura collocandi ad portas stationes vigilum, et circumdandi munimenta ignibus. Quatuordecim Rutuli electi sunt qui observent muros cum militibus: illos vero singulos sequuntur centum juvenes purpurati cristis et fulgentes auro. Divagantur, et succedunt sibi invicem, et projecti in gramina vacant computationi, et exhauriunt pocula aënea. Micant ignes: vigiles transigunt noctem insomnem ludendo. Trojani prospiciunt ista desuper ex aggeribus, et servant armis summam partes murorum: præterea paridi metu circumspiciunt portas, et firmant pontes ac propugnacula: habent arma expedita. Urgent Mnestheus et ardens

tionem.—158. *parati* revocavit Burm., quoniam *milites parati* ad pugnam cuncties dicuntur. Altera lectio ob codicum consensum a Pierio et Heinsio erat probata: *pugnam sperate parari*. Accedit fragm. Vatic. et nunc Wakefield, laudato cod. Collegii Jesu.—160. *flamma* Pierii libri et tres Burm.; adde fragm. Vatic.—161. *Bis septem Rutuli* vulgg. omnes. *Rutulo*, quod felici calami lapsu natum videtur, elegantiae studio e Mediceo Heins. dedit. *qui muros* alter Hamb.—162. *Dilecti* Gud. et unus Goth. *sequuntur* vel *secuntur* pars libb., idque post Pier. probavit Heins. Romanus cum aliis, etiam edd., *secuti*.—163. *Purpurei*, quod elegantius (cf. Cerda), tuentur Medic. Rom. fragm. Vatic. cum al. Bona tamen librorum pars *Purpureis cristis* exhibent ap. Pier. et Heins.—165. *vertunt* Leid. a m. pr. *cr. aureos* (binis syllabis) Montalb. pro var. lect.—166. *custodia ducunt* Goth. tert. Quam cupide hoc arripuisset Heins., si alicubi reperisset. Nunc video sic emendasse quoque Cunninghamum.—168. *Despectant* Ven. *ut armis* emend. Wakefield, pariter ac viii, 605.—169. *t. f. pennas* edd. Nonii Marcelli in *explorare*, ut pinnas valli subintelligat, notante Heinsio.—170. *que abest* binis Burm.—171. Si *Tela gerant* est, armati sunt, otiosa est lacinia post illa: *et armis alta tenent*. Sensus itaque

NOTÆ

165 *Crateras*] De iis poculis, Ecl. v. 68.

170 *Pontes et propugnacula*] Pontes, et scalas, quibus turres et munimen-

ta inter se committebantur, ut possent obsessi discurrere. De *legione*, Ge. II. 279.

Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
 Rectores juvenum et rerum dedit esse magistros.
 Omnis per muros legio, sortita periculum,
 Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est. 175

Nisus erat portæ custos, acerrimus armis,
 Hyrtacides; comitem Æneæ quem miserat Ida
 Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis;
 Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
 Non fuit Æneadum, Trojana neque induit arma; 180
 Ora puer prima signans intonsa juventa.
 His amor unus erat, pariterque in bella ruebant;
 Tum quoque communi portam statione tenebant.
 Nisus ait, Dine hunc ardorem mentibus addunt,

Serestus: quos pater Æneas, si res adversæ aliquando id exigent, jusserat esse moderatores juvenum et administratos rerum. Quodlibet agmen, per sortem exponens se periculo, excubat per muros, et variat vices, secundum id quod unicuique contigit servandum. Nisus, filius Hyrtaci, ardentissimus in bello, quem Ida venatrix dederat Æneæ comitem, promptum jaculo et sagittis levibus, erat custos portæ: prope cum erat Euryalus, quo nullus alius Trojanorum formosior fuit, nec tulit arma Trojana; puer notans rultum imberbem prima juventute. Erat illis amor mutuus, et simul solebant currere ad pugnam: tunc etiam servabant portam communibus excubiis. Nisus dixit: Euryale, an Dii immittunt animis hunc ardorem? an sua

esto: afferunt, portant missilia et alia tela, quibus opus esse poterat. *Instat aliquot Heins. cum binis Goth.—173. juveni* Burn. recepit lectionem Ge. Fabricio olim e Donato probatam. Nulla auctoritas affertur præter pr. Hamb., qui pro var. lect. habebat. Agnoscit tamen etiam Servius lectionis diversitatem, unde, puto, in ed. Stephanian. venit. Recepit quoque Cunningham. Accipiendum ita de Ascanio. Verum hunc in modum, puto, poëta dicturus erat: *puero. Quos pater Æneas—Rectores* puero; ut toties aliis locis, *Iulus puer, Ascanius puer*, et *puer absolute*, ut x, 70; nec unum locum occurrere memini, quo Ascanius juvenis dicatur; quod contra de Turno solenne est. Melius adeo erat, constantem librorum lectionem retinere: *Rectores juvenum* h. Teucrorum, quos Mnesteus et Serestus sub signis habebant; ut toties *juvenes* pro viris, militibus, turba, et sic porro dicti occurrant.—175. *Exercetque* qu. Moret. *Succedunt variantque vices* q. Nonius Marcellus in *tucri*, consutum ex vss. 222 et 164. est omissum in sec. Hamb.—177. *Idem* Moret. sec. *Ida* Dorvill.—178. *jaculis* Vratisl. *levibusve* duo Burn.—179. *Et juxta* pr. Moret. Verum *Et juxta* est pro, et una cum ipso, ὁποῦ, σὺν αὐτῷ, erat E. Et *Nisum juxta Euryalus* aliquot Pier.—180. neque a Pierio pro nec. Ed. Ven. *Trojanique induit*.—182. *que abest* Moutalb.—183. *Tum* Heins. e libb. Vulgo: *Tunc*.—184. *addant* Zulich.—

NOTÆ

177 *Ida Venatrix*] Vel mater Nisi nomine *Ida*: vel mons *Ida*, Æn. II. 801. quæ dicitur *venatrix*, quia venatoribus frequens: ut Ge. III. 44. ‘Do-

mitrix Epidauros equorum.’

181 *Prima juventa*] *Lanugine*, quæ primæ juventutis indicium est.

Euryale? an sua cuique Deus fit dira cupido? 185
 Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum
 Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete est.
 Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum.
 Lumina rara micant; somno vinoque sepulti
 Procubuere; silent late loca. Percipe porro, 190
 Quid dubitem, et quæ nunc animo sententia surgat.
 Ænean acciri omnes, populusque patresque,
 Exposcunt; mittique viros, qui certa reportent.
 Si tibi, quæ posco, promittunt: nam mihi facti
 Fama sat est: tumulo videor reperire sub illo 195
 Posse viam ad muros et moenia Pallantea.

cupido ardens fit unicuique Deus? Jamdiu animus suggerit mihi aggredi, aut certamen, aut aliquid magnum; nec contentus est hoc otio tranquillo. Vides, quæ confidentia rerum occupet Rutulos: ignes rari splendent: jacuerunt labefacti somno et vino: loca omnia undique silent. Adverte porro quid mediter, et quod consilium suboritur animo meo. Omnes, et plebs, et proceres, petunt revocari Æneam: et mitti homines, qui referant certa de eo. Si pollicentur se daturus tibi ea quæ peto (nam gloria facti sufficit mihi) videor posse invenire juxta illum collem iter

185. *sit* tres Burm., sed recentiores.—186. *aut aliud* perperam emendabat Heumannus. In Gud. *erasum* erat *jam*.—187. *Mens agit et ne pl.* alter Hamb. *mihi* non otiose vacat: est pro, *mens mea*; tum *placida* duo Burm. *est* abest a binis aliis.—188. *qua* alter Hamb.—189. *Lumina clara* vitiose alter Hamb. vera Menag. pr. *vino somnoque* Dorvill. *sepulti* recepit Heins. aliquot codd. (adde Serv.) auctoritate, posthabita prerogativa Codd. antiquiorum Rom. Medic. et aliorum, in quibus *soluti* legitur, ut orationem variet poeta: occurrit enim idem hemistichium inf. 236.—190. *Perspice et Prospice* variant codd. Heins. et Burm.—191. *et* abest Ven. *aut quæ nunc* aliquot Heins. et Burm. cum binis Goth. *anima* Gud. *surgit* duo Burm.—192. *Æneam accirique* duo Burm. *omnis populusque* unus Pier. et tres Burm., quod deterius. *populique* Dorvill. cum binis Goth. *populosque* Parrhas. duo Rottend. et vetus codex Pier., qui Romanus est, ut vetus scriptura sit. *patres* autem sunt *οἱ γέροντες*.—193. *cepta* Oudart. *reportant* pr. Hamb.—194. *Sic tibi* Goth. pr.—195. *Fama satis* Zulich. et Dorvill. *cumulo* duo. *video* sec. Rottend. *aperire* aliquot Pier., quod per se non malum esset. *sub alto* Bigot. Turbant virum doctum *muri* et *mænia* junctim apposita de

NOTE

185 *An sua cuique, &c.*] An vero unusquisque, id quod valde vult, divino impulsu se sibi fingit velle?

191 *Quid dubitem*] *Quid mediter, quid deliberem facere*: omnis enim deliberatio cum dubitatione conjuncta est.

194 *Si tibi, quæ posco, promittunt*] Ille torquent se interpretes levi de

causa. Sensus est: *si tibi tribuunt mercedem, quam sum petiturus*: idque ait ex amicorum ingenio, qui sibi unis periculosa, amicis commoda quærunt. Hoc manifestum est ex iis quæ sequuntur: ‘nam mihi facti Fama sat est.’ Opponit enim famam commodis. De *Pallantea* urbe, Evandri regia, Æn. viii. 51.

Obstupuit magno laudum percussus amore
 Euryalus; simul his ardentem affatur amicum:
 Mene igitur socium summis adjungere rebus,
 Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam? 200
 Non ita me genitor, bellis assuetus, Opheltes
 Argolicum terrorem inter Trojæque labores
 Sublatum erudiit; nec tecum talia gessi,
 Magnanimum Ænean et fata extrema secutus.
 Est hic, est animus lucis contemtor, et istum 205
 Qui vita bene credat cmi, quo tendis, honorem.
 Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar;
 Nec fas; non. Ita me referat tibi magnus ovantem
 Jupiter, aut quicumque oculis hæc aspicit æquis.
 Sed, si quis (quæ multa vides discrimine tali), 210
 Si quis in adversum rapiat, casusve, Deusve,
 Te superesse velim; tua vita dignior ætas.

ad urbem et munimenta Pallantei. Euryalus stupefactus est, percitus magna cupiditate gloriæ talis: simul alloquitur ferventem amicum his verbis: An ergo, Nise, renuis me admittere socium in tantis rebus? an dimittam te solum in tantum periculum? Opheltes pater meus, assuetus armis, non sic instituit me, educatum inter motus Græcorum et bella Trojæ: nec feci tecum talia, ex quo sequor generosum Æneam et fortunam ultimam. Est sane, est animus hic meus negligens vitæ; et qui putet istam gloriam, ad quam aspiras, bene comparari dispendio vitæ. Nisus respondet ad ista: Sane nihil tale timebam de te, nec licebat timere: non sane: sic magnus Jupiter, aut quisquis Deus considerat justis oculis hæc nostra, reducat me tibi victorem; ut verum dico. At si aliqua (cujusmodi præ-

eadem urbe; tenendum scilicet, mœnia esse locum ad muros. De palatio vix mœnia dicta, ne lib. vi, 549 quidem.—197. *percussus* Heins. post Pier. e libris. *percussus*, πλῆγεις, tanquam flagro aut stimulo, quod jam Ge. ii, 476 vidimus, sæpe a viris doctis illustratum. Alii *percussus*, perpetua varietate. tanto *percussus* alter Hamburg.—198. *adfatus* Sprot.—199. *tantis a. rebus* Macrob. Sat. vi, 6. Sed quis ideo alterum dubitet recte se habere!—200. *te solum* Dorvill.—202. *Terrorem Argolicum* Parrhas.—204. *facta* duo Burm. *fama* Rom.—205. Schol. Statii ad Theb. i, 607 *En hic est*, ad iii, 603 *Isthic est*. Cuningham. conj. *Est, est hic*. Scilicet si altero modo scriptum fuisset, alterum conjecturus aliquis fuerat. Ad talia ludibria magna pars critici vulgo acuminis redire solet; tum *vitæ contemptor* Sprot. pro div. lect. et ipsum pr. Zulich.—206. *credit* sec. Moret. *quo tendit* duo Burm., sc. animus, verum ad mentem Euryali alterum est gravius: ad quem tu tendis. *Qui bene credat cmi* vita Goth. tert.—210. *qui* Moret. qu.—212. Heins.

NOTÆ

- 202 *Argolicum*] Græcum, ab urbe de te timebam, quale suspicaris: Argis. Æn. i. 288. nempe ne timidus esses, cum inter
 207 *De te nil tale verebar*] Nil tale bella natus et educatus sis, &c.

Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemptum
 Mandet humo solita; aut, si qua id Fortuna vetabit,
 Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro. 215
 Neu matri miseræ tanti sim causa doloris:
 Quæ te sola, puer, multis e matribus ausa,

vides plurima in tali periculo) si aliqua, aut fortuna, aut Deus, deducat me in aliquam calamitatem; optarem te restare; tua ætas dignior est vita. Sit aliquis, qui de more committat terræ me, subductum e prælio, aut redemptum pecunia; aut, si aliqua fortuna id prohibeat, sit aliquis, qui persolvat mihi absenti justa, et ornet me tumulo. Ne vero sim auctor tanti luctus infelici matri tuæ: quæ audax e plurimis matribus sola sequitur te, o puer; nec curat urbem magni Aestæe.

in ora codicis vitæ ascripserat, ut esset ætas vitæ, dignior autem pro justior. Hoc est argutari. *tua ætas, juvenia, dignior est vita.*—213. *Si qui* Gud. a m. pr. *Si quis vel Set quis* pr. Rottend. *pugnæ* alter Hamb. *pretioque* duo Burm.—214. *solita*: ita inde ab Aldd. editum. A Dan. Heinsio admissum *solida*, quod damnabat Nic. Heinsius; repositum tamen ab eo *solita*, iterum expulsum a Burmanno, qui *solida* tuetur. Est sane permutatio illa obvia et frequens. conf. Culic. 99 *solidum carmen*, imo *solitum*; tum *solita* legerat Serv., ita quoque Erf., et Dorvill. *solita, si qua*, et e Mentel. *solito*. vid. Wass. ad Sallust. Jug. 52 f. Burmannus tamen movet difficultatem: quomodo advenis Trojanis humus dici possit *solita*. Scilicet humus non de Latii solo, sed omnino de terra accipienda, qua nos mortui condi et humari solenni more solemus. Et erat saltem in Latio occupata terra, in qua Trojani considerant; est autem *solitum* omne id quod est patrium, domesticum, familiare. Ergo vel sic reportatus ad suos *terra solita* sepeliendus erat. Utroque ergo modo recte *humo solita* dictum est. *Solida humus* vix placere potest, etiamsi respectu naufragiorum et pereuntis in mari insepulti cadaveris dicta accipiatur; nec dicendum, esse epitheton mere ornans, vi oppositi maris, seu aëris, qui rarus, tenuis: eodem modo, quo ὕψα θάλασσα. Nec magis *solita Fortuna* placet, ut Servius verba jungit: qui unde hoc habuerit, præclara docet nota Julii Pomponii Sabini: “*Apronianus*, inquit, *distinguit*, mandat humo: *Vel* (leg. ut) *dicas humo solita, id est quia solitum erat humare homines. Alii legunt: id solita, pro, id solitum. Alii solita fortuna, scilicet invidere magnis rebus.*” Ceterum Aproniana distinctio recepta olim fuit a pluribus. Sic distingui video in fragm. Vatic. et, quod expectabam, in ipso Mediceo: *Mandet humo: solita aut si qua id Fortuna vetabit.* Revocavimus *humo solita*, solenni, quod codd. et poëtici usus auctoritatem sensumque habet. Illud adhuc notandum: Goth. tert. *solitum* habere. *vetabat* tres Burm., et unus *vetavit*. Goth. tert. *negabit.*—216. *Ne m. m.—causa tumultus* Schol. Statii Theb. III, 373.—217. *multis a m. Rom. multis e matribus una* aliquot Pier.

NOTE

213 *Raptum pugna*, &c.] Sic Antigone cadaver Polynicis fratris e pugna campo clam eripuit. Et Priamus cadaver Hectoris filii magnis muneribus ab Achille redemit ad sepulturam.

215 *Absenti ferat*, &c.] Si cadaver

meum haberi non possit, saltem honorarium mihi sepulcrum struat, Æu. III. 304. *inferatque* sepulcro dona, quæ ideo *inferiæ* dicuntur; aquam, lac, mel, vinum, sanguinem, et aliquando etiam exsecros capillos, Æu. III. 62.

Persequitur, magni nec mœnia curat Acestæ.
 Ille autem : Causas nequicquam nectis inanes,
 Nec mea jam mutata loco sententia cedit. 220
 Acceleremus, ait. Vigiles simul excitat. Illi
 Succedunt, servantque vices: statione relicta
 Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
 Cetera per terras omnes animalia somno
 Laxabant curas et corda oblita laborum : 225
 Ductores Teucrum primi, delecta juvenus,
 Consilium summis regni de rebus habebant,
 Quid facerent, quisve Æneæ jam nuntius esset ;
 Stant longis annexi hastis, et scuta tenentes,
 Castrorum et campi medio. Tum Nisus et una 230
 Euryalus confestim alacres admittier orant :

Ille vero respondet: Frustra colligis falsos prætextus: nec meum consilium jam mutatum movetur loco suo: properemus. Simul exprobrat excubitores: illi succedunt, et tuentur portas ordine suo. Ipse Euryalus relictis excubiis incedit comes Niso, et adeunt regem. Animalia reliqua per omnes regiones solvebant somno curas et animos immemores laborum. Primi duces Trojanorum et juvenes lecti habebant deliberationem de maximis negotiis regni: quid agerent, aut quis jam iret nuntius ad Æneam. Stant nixi longis hastis, et tenentes clypeos, in medio castrorum et campi. Tunc subito Nisus et Euryalus simul rogant admitti:

//////////

tantis e m. apud Serv. ad xi, 35.—218. *Persequitur* post Pier. Heinsius e codd. tuetur: adde iis fragm. Vatic. At vett. edd. *Prosequitur*. Sed *persequi* perseverationem sequentis notat. *magnæ*—*Acestæ* malit Trappius: sed *magnum* heroum epitheton commune ac perpetuum.—220. *Nec me immutata* fragm. Vatic. a pr. m. *sedit* vitium non modo ed. Masvic., ut Burm. putabat, sed et Nic. Heins. ed.—222. *variantque* Nonium videri legisse, notat Burm. Sed v. 161. 175.—223. *comes Nisus* alter Menag. *nisu* sec. Rottend. *revisunt* aliquot Pier. *requirit* Ondart.—225. Idem fere versus sup. iv, 528.—226. *primi Teucrum* tres Burm. *primi et delecta* olim edd. multi codd. Sed secundum meliores egerit et Heinsius, Pierio adhuc addubitante. Scilicet ad consilium senes poëta adhibere debebat, non juvenes. Hærent in hoc et alii Intpp. Sed tenendum erat, Virgilio toties *juvenes* omnino pro viris dici; respectu ætatis saltem militaris.—227. *Consilium* codd. Pier., noto errore. *summi* ed. Ven. cf. Burm. *agebant* Ven. pr. Hamb. pro var. lect. et Parrhas. Utrumque bonum et poëta dignum, *agere et habere consilium*.—228. *n. isset* aliquot Pier. *iret* pr. Hamburg. pro div. lect.; et sic sane alibi, v. c. Æn. II, 547 *Nuntius ibis Pelidæ genitori*. Sed utrumque solenne poëtis. cf. Burm.—229. *obnixa* Gud. a m. pr. *innixa* apud Nonium Marcellum in *longus*.—230. *campi in medio* multi edd. et scripti. *in campi medio* Vratisl. et abest Leid. *campis* Medic., quam Apronianam lectionem esse cum per se intel-

NOTE

218 *Mœnia Acestæ*] Urbem apud et regi Siciliæ Acestæ commendatam, Siculos conditam Trojanis mulieribus, Æn. v, 755.

Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Iulus
 Accepit trepidos, ac Nisum dicere jussit.
 Tum sic Hyrtacides : Audite o mentibus æquis,
 Æneadæ ; neve hæc nostris spectentur ab annis, 235
 Quæ ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
 Conticuere ; locum insidiis conspeximus ipsi,
 Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto ;
 Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
 Erigitur : si Fortuna permittitis uti ; 240
 Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea

rem esse magnam, et fore utilitatem in mora. Iulus primus excepit festinantes, et imperavit Nisum loqui. Tunc sic ait filius Hyrtaci: O Trojani, audite animis benevolis: et ne ista, quæ proponimus, æstimentur ex ætate nostra. Rutuli, obruti somno et vino siluerunt: vidimus ipsi locum occultæ fugæ, qui apertus est juxta bivium portæ, quæ vicina est mari. Ignes rari, et niger fumus tollitur ad astra. Si sinatis nos uti hac fortuna; videbitis Æneam, quæsitum a nobis ad urbem Pallante-

ligitur tum a Julio Sabino notatum est. *et medio campi alii ap. Pier., sed campi medio recte: ita quoque fragm. Vatic. et Rom. Castra erant in campo, adeoque ipsa castra campum intra vallum habebant.—233. A. partus et missum Goth. tert.—234. Tunc ante Pier.—236. soluti reposuit Heins. cum Medic. et aliis, etiam Pierianorum parte (solutis Rom.): ut varietur oratio. Alii cum Servio sepulti, quod relictum voluit versui 189. Goth. tert. gravati: obvium utique et alias, sed non h. l. obtrudendum.—237. Conticuere omnes Pieriani, Mediceo excepto, etiam Parrhas. Goth. tert. Erf. ms. Coll. Jesu cum Donato et edd. aliquot: Zulich. Convenere vel Conticuere: ut mirer Heinsium non et h. l. variari verbum 190 voluisse: in quo est Procuere, idque reliquisse h. l. contra codd. consensum. prospeximus Ven.—238. Quod p. Leid. quæ proxima ponto est aliquot Pier. et Goth. sec.—239. ac tendit ad athera fumus Goth. tert.—241. et mœnia, h. e. quæsitum Æneam et mœnia, codd. Pier., inter quos Romanus: tum codd. Medic. et potiores alii Heins. cum recentioribus Burm. et Gothanis: edd. quoque vett. ad mœnia tamen editur inde ab Aldd. Pendet judicium, quod facias, ab interpunctione, et ab interpretatione, quam secundum illam feceris. Quid alii secuti sint, ex interpunctione eorum assequi non licet. Verum dupliciter interpungi et constitui locus potest; aut sic, ut olim et ipsi fecimus: Si Fortuna permittitis uti, Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea: Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peracta, Affore cernitis sc. nos. Ita haud dubie præstat, Ænean et mœnia legere. Contra ad mœnia, apud mœnia, in Pallanteo, impeditam facit orationem. quæsitum; ad quærendum; ut in illo: Missa est illico ancilla arcessitum obstetricem. Dispicet tamen vel sic: si fortuna permittitis uti Quæsitum. Ita saltem præstaret verbum Quæsitum infra post verba: nec nos via fallit cuntes, collocare: quod etiam olim nonnullos fecisse e Servio discitur.*

NOTE

232 Pretiumque moræ fore] Se qui-
 dem interrumpere consilia, quæ tum
 habebantur, iisque moram afferre;
 sed utilitatem aliquam in hac mora

esse futuram.

233 Trepidus] Festinantes, supra
 114. De Rutulis, Æn. vii. 791. De
 Pallantea urbe, Æn. viii. 51.

Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peracta,
 Affore cernetis. Nec nos via fallit euntes:
 Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem,
 Venatu assiduo et totum cognovimus amnem. 245
 Illic annis gravis atque animi maturus Aletes:
 Di patrii, quorum semper sub numine Troja est,
 Non tamen omnino Teucros delere paratis,
 Cum tales animos juvenum, et tam certa tulistis
 Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat 250

am, hic præsentem fore cum spoliis, patrata magna strage. Nec via illa nos decipiet euntes: consideravimus frequenti venatione vicinam illam urbem inter valles opacas, et exploravimus totum fluvium. Tunc Alethes gravis ætate et prudens mente ait: O Dii patrii, quorum sub potestate Troja est, non tamen vultis evertere penitus Trojanos, quandoquidem dedistis illi tales animos juvenum, et tam firma corda. Sic loquens,

Inter hæc tamen non illud quærebatur, ut ipsi cum spoliis et cæde peracta mox adessent; quod omnino animo concipere non debebant juvenes, nec promittere, a consilio hoc saltem seniores eos debebant detertere; verum, quod quærebatur, erat hoc, ut Æneæ nuntiarent, castra obsideri, eumque ocyus deducerent. Hæc cum ita sint, monitis viri docti pareo, et alteram nunc rationem amplector, quam in Notis exposui; etsi nec eam satis placere ingenue fateor. Alienum enim etiam ab Æneæ reditu hoc, ut cum spoliis, ingenti cæde peracta, ille adesset.—243. *fallit* Medic. Post urbem vs. sequi. interpungebant alii ante Heins. Nos interpunctionem mutavimus vs. 243. 245.—244. *primam* Heins. post Pierium defendit. Apud Nonium *primum*. Tum sub mænibus Gud. Leid. et Reginus; nec adeo male, ut videant urbis primam partem sub mænibus. Sed codicum auctoritate et epitheto *obscuris* satis deducitur sub vallibus. Sane Palatium in monte erat situm: cf. VIII, 53. Jam vero nolim dicere: oppidum in clivo montis positum significari posse: *primam sub vallibus urbem*; nec, puto, bene latine dictum foret: *primam sub vallibus urbem*, ante vallem sitam aut primo conspectam. Sed amplectar rationem simplicissimam, quam Servius quoque proposuit: ut sub vallibus ad vidimus retrahatur. Nos in obscuris vallibus positi vidimus etc. Fuit, qui hoc negaret recte factum; et ad emendationem proclivior esset, sub collibus.—245. *tutum* sec. Rottend. cf. Burm.—246. *Hinc* Montalb. *animis maturus* Rom., Sprot., bini Hamb., sed prior a m. sec., et ed. Ven. cum Goth. tert., sed magis poetica forma *animi*. Vulgari forma est aliquis *animo maturo*; tum exquisitius *maturus animo*, tandem græca forma *maturus animi*. Sic ævi maturus Æn. v, 73. Hoc ipsum ævi m. legerunt nonnulli apud Cerdam. *Aletes* recte: Ἀλήτης. v. ad I, 125; alii *Aletis*, hoc quoque Jul. Sab. *Alethes*, *Alates*.—247. *Dii patrii indigetes*, quorum sub Parrhas. e glossa, ut bene Burmann. notat. nomine Franc.—248. *parastis* Goth. sec.—249. *et e codd.* intulit Heins. secundum Pierium; scilicet si jam ante receptum offendisset, hoc egisset, ut iterum tolleretur.—250. *dextramque* pr. Hamb. *tenebant* Rom. et alter Menag. *ferebat* vel *terebat* alter Hamb.—

NOTE

244 *Primam sub vallibus urbem*] ipsa erat in monte. De Teucris, Æn. i. 239.
 cinas urbis Pallantææ valles, qui primi sunt urbis veluti aditus: urbs enim

Amborum, et vultum lacrymis atque ora rigabat:
 Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus istis,
 Præmia posse rear solvi? pulcherrima primum
 Di moresque dabunt vestri; tum cetera reddet 255
 Actutum pius Æneas, atque integer ævi
 Ascanius, meriti tanti non immemor unquam.
 Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
 Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penates,
 Assaracique Larem, et canæ penetralia Vestæ,
 Obtestor (quæcumque mihi fortuna fidesque est, 260
 In vestris pono gremiis): revocate parentem;
 Reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
 Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
 Pocula, devicta genitor quæ cepit Arisba;
 Et tripodas geminos; auri duo magna talenta; 265

amplectebatur manus et humeros utriusque, et irrorabat os et faciem fletu. O viri, quam mercedem, quam dignam mercedem putem posse retribui vobis pro talibus ceptis? primo Dii et virtus vestra reddent vobis pulcherrimam: deinde pius Æneas statim retribuet reliquam: et Ascanius adhuc rigens atate, nunquam futurus immemor tanti officii. Ego vero, addit Ascanius, cujus unica salus est in patre revocato, vos precor, o Nise, per magnos Penates, et per Larem Assaraci, et per adyta candida Vestæ; quæcumque est mihi felicitas et fiducia, hanc depono in sinus vestros: revocate patrem meum, reddite mihi præsentiam ejus: nihil funestum erit illo recuperato. Donabo vobis duo pocula conflata argento et insculpta signis, quæ pater cepit capta Arisba: et duos tripodas, duo magna talenta auri: magnum craterem, quem

////////

251. *multum* Oudart.—252. *digna viris* ed. Ven. *pro laudibus istis repositum* ab Heinsio e Medic., ceterisque præstantioribus, adde Rom., aliosque Pierianos cum Servio. Idem hemistichium inf. x, 825. Editum vulgo: *pro talibus ausis*, quod pars codd. et Macrobius, vi, 6 agnoscunt. Interpolatum esse ex lib. ii, 535 observat Burm. Altera lectio doctior et exquisitior: *laudes, virtus*; conf. sup. ad ix, 197. viii, 273.—253. Duo Burm. distinguunt: *solvi pulcherrima? primum*.—254. *Di memoresque* Leid. a m. sec. *tum et cet.* pr. Hamb. *reddat* duo Burm.—257. *g. recepto* Pier. Medic. et alii aliquot: forte ex v. 262. Totus versus aberat a Goth. tert., male.—260. *est* abest Ven.—262. *reducto* duo Moret. ex v. 257.—265. *geminus* duo Burm., indocte. Tum Petitus Obs.

NOTÆ

254 *Di moresque*, &c.] Nam virtus et recte factorum conscientia, sibi ipsa præmium est, Æn. i. 607.

258 *Penates, Assaracique*, &c.] *Penates* et *Lar*, Dii domestici. *Vestæ*, Dea igni inextincto præsidens. *Assaracus* familiæ caput, Trois filius, Æneæ proavus, Æn. i. 288. Hunc ver-

sum jam explanavimus Æn. v. 744.

264 *Arisba*] Urbe Troadis, a Trojanis expugnata paulo ante bellum Græcum, circa Abydum et Lampsacum, Propontidem versus, ex Strabone l. xiii.

265 *Tripodas*, &c.] De iis et eorum usu apud antiquos, Æn. v. 110. De

Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
 Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
 Contigerit victori, et prædæ ducere sortem:
 Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
 Aureus: ipsum illum, clypeum cristasque rubentes, 270
 Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.
 Præterea bis sex genitor lectissima matrum
 Corpora, captivosque dabit, suaque omnibus arma;
 Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
 Te vero, mea quem spatiis propioribus ætas 275
 Insequitur, venerande puer, jam pectore toto

Dido Sidonia dedit mihi. Si autem acciderit mihi victori domare Italiam et consequi regnum, et trahere sortem spoliiorum: vidisti, quo equo et quibus in armis Turnus ibat aureus? ego eximam e sortitione illum eundem clypeum, et cristas rubras, quæ jam nunc est tua merces, o Nise. Insuper pater meus donabit duodecim electa corpora matrum captivarum, et captivos totidem et iis omnibus arma propria: præterea, quicquid agrorum possidet ipse rex Latinus. Te autem, o venerande juvenis, cui ætas mea succedit spatio viciniore, jam excipio te toto sinu, et adjungo

1, 4 distinguit tripodas geminos auri, duo magna talenta sc. argenti. Sed vir doctus argutias captat in magno talento: quod non ad poeticam (cf. sup. ad v, 248), sed ad numariam subtilitatem exigit, quæ a poeta aliena est. Tum tripodas aureos equidem memorari non meminimus; sed fere æreos.—266. dat, ἔδωκε; sic inf. mittit v. 361 pro misit. Sed crater cum versu abesse poterat. Deficit quoque copula; debebat saltem talenta, et C.—267. Cum vero pr. Hamb. Italiam capere, sc. aliquot Pier.—268. Servius alios deicere, seu potius (ut x, 554) deicere ait legere: sic dejectum sortem Æn. v, 490. At Medic. Gud. a m. pr. et pr. Rottend. dicere sortem, quod admodum placet Heinsio: mihi tamen nimis argutum videtur. Dicit, indicit, sortem is, qui sortiendi facit potestatem: vid. Heins. ad v, 486. Ducere autem sortem poeta ornatius dixit pro simplici: sortiri, sortitione dispertiri prædam.—269. Vidistis aliquot Heins. et Burm. cum Macrobo. vi, 6. quis ibat Franc. Possunt hæc interrogando efferi.—270. ipsum illum, sc. equum; distinctio est a Servio. cristasque comantis Rom.—271. nunc jam Dorvill.—272. lectissima aliquot Burm., ex more.—274. Variant codd. ap. Pier. et Heins. ac Burm., etiam nostri, una cum edd., mirum in modum: Insuper his campis, quod (ut Rom.) vel quos, ut Goth. tert. In super his campi, quod. I.—id campi, quod. I. is campi quis, vel, ut Foggin. exprimi curavit, quos Medicus (Heinsius accipiebat quis quibus habitat, quod parum placet): I. hi campi quos, et I. his campi quos, et campos quos. Recte Heins. prætulit, quod vulgatum vides. Proclive est videre erroris causas in exquisitiore ratione grammatica τοῦ insuper his pro, insuper in his, cum his, et

NOTÆ

talentis aureis, ibid. 112. De cratere, Ecl. v. 68. De Sidonia Didone, Æn. i. 450.

274 *Campi quod*, &c.] Non totum quidem Latini regnum; sed agros qui

erant in privatis Latini bonis: quales, honoris causa, respublica regibus dabat. Sic agrum deinde habuit Tarquinius Superbus Romæ in Campo Martio,

Accipio, et comitem casus complector in omnes.
 Nulla meis sine te quæretur gloria rebus;
 Seu pacem seu bella geram: tibi maxima rerum
 Verborumque fides. Contra quem talia fatur 280
 Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
 Dissimilem arguerit; tantum: Fortuna, secunda
 Aut adversa, cadat. Sed te super omnia dona
 Unum oro: genetrix Priami de gente vetusta
 Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus 285
 Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ.
 Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque pericli est
 Inque salutatam linquo; Nox, et tua testis
 Dexterâ, quod nequeam lacrymas perferre parentis.

socium in omnes eventus. Nullus honos acquireretur meis rebus sine te, sive faciam pacem, sive bella: committam tibi supremam curam agendi et dicendi. Ad quem Euryalus respondet talia: Me nulla dies ostendet degenerem a tam audacibus cæptis: tantummodo contingat mihi sors prospera, non funesta. At peto a te rem unam magis quam cetera munera. Est mihi mater ex antiqua stirpe Priami: quam, nec Trojana tellus, nec urbs regis Acestæ, impedivit infelicem quominus abiret mecum. Ego desero nunc illam, insciam hujus discriminis quaecumque est, et insalutatam: testor noctem et dexteram tuam, quod non possum tolerare fletus matris. Sed tu,

campi quod.—275. Tu Bigot.—277. amplector Leid.—280. Contra quæ pr. Rot- tend.—282. 283. Hic velim Burmannus nos docuisset, qualem sententiam horum versuum animo teneret. Interpunctum post tantum: Fortuna secunda Haud adversa cadat; quæ equidem non assequor. Scilicet duplex est lectio loci et interpunctio: altera, quam Servius tuetur et diserte exponit: aut adversa cadat. Sic fere editur. Ex hac locus interpungendus: Me nulla d.— arguerit: tantum: Fortuna secunda Aut adversa cadat. Ita durius quidem est, attamen δεινότερα habet oratio: tantum sc. de me pollicere audeo, quæcumque fortuna acciderit, seu adversa seu secunda; sed pro vulgari seu dictum aut. Tum arguerit est pro arguet, sed nec ineleganter. Altera est lectio, haud a. c., quod Heins. e Medic. aliisque prætulit, si modo codicum auctoritas in tali voce aut, haud, magna est. Mentel. pr. Haud aversa cadit. Sic interpungendum esse patet: me —arguerit: tantum fortuna secunda, Haud adversa, cadat! tantum, tantummodo, precor, fortuna faveat! In his, meo quidem sensu, jejunum est illud: secunda, haud adversa. Itaque antiquiorem revocavi cum Bruncio. Respondet v. 299 casus quicumque sequetur. Accepit tamen sic locum etiam Symmachus lib. 1 ep. 28 ab Heinsio laudatus; et potest aliquis cum v. c. Briegleb statuere, tacitam animi præsentionem et præsagium infelicis exitus his verbis innui. Erat alius vir doctus, qui jungebat: arguerit tantum; ut esset, ne quidem insinulaverit, tantum abest ut convicerit; vel, tantum fortuna cadat, in tantum, haecenus. Vides me liberalem esse, nec quenquam honore suo fraudare.—283. Tantum super Parrhas. sed te ultra o. Vratisl.—287. est in fine abest Rom. et aliis Pier. et Heins.—288. nox et tua

NOTÆ

286. *Mœnia Acestæ*] De hac in Sicilia urbe, Æn. v. 755.

At tu, oro, solare inopem, et succurre relictæ. 290
 Hanc sine me spem ferre tui : audentior ibo
 In casus omnes. Percussa mente dederunt
 Dardanidæ lacrymas ; ante omnes pulcher Iulus ;
 Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
 Tum sic effatur : 295
 Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
 Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creusæ
 Solum defuerit, nec partum gratia talem
 Parva manet. Casus factum quicumque sequuntur :
 Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat : 300
 Quæ tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
 Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt,
 Sic ait illacrymans ; humero simul exuit ensem

precor, solare egentem, et subveni derelictæ : permitte me exportare hinc hanc spem de te : curram audacior in omnia pericula. Trojani commotis mentibus effuderunt lacrymas ; præ ceteris formosus Ascanius, et specimen caritatis erga parentes percudit ejus animum. Deinde ita loquitur : Promitto omnia digna magnis tuis inceptis : quippe illa mihi erit mater, et nomen Creusæ tantummodo deerit : nec levis favor debetur ipsi, quod pepererit talem filium ; quicumque eventus sequatur hoc factum. Juro per hoc caput meum, per quod pater meus consueverat jurare : eadem illa quæ promitto tibi redeunti et post rem feliciter gestam ; eadem illa servabuntur tuæ matri et familiæ. Sic dixit plorans : et simul extrahit ex humeris gladium auro-

testes Dextera malit Heins.—290. *Hanc tu* aliquot Pier. et Burm. cum Goth. sec. *Hanc oro* Oudart. a m. pr. *Hunc te oro* Zulich. *Tu vero* s. Goth. tert. —291. *Aut sine me* Exc. Burm. *quo audentior* Ven., interpolate ; nam hiatum tætur sententiæ clausula et loquendi intervallum. *audacior* duo Heins.—292. *Percussa* Heins. post Pier. e codd. vindicavit : vulgo, *Perculsum*. Tum *dedere* Medic.—295. *adfatur* aliquot Pier. et Heins.—296. *Sponde* Ursin. e Colot., et Heins. e Medic. aliisque defendebat, in quibus vel *sponde*, vel *sponte*, *sponti*, *sponde o*, erat, ut esset : *sponde*, promitte tibi, expecta. Burmannus bene monet, se dubitare, an latine dicatur : *sibi spondere*. Si tamen vel maxime latine ita diceret, tamen præferam : *Spondeo*, tanquam Ascanii personæ egregie accommodatum. Sic inf. 301 *polliceor*. *omina* Sprot. a m. sec. et Parrhas.—297. *Jamque crit* pr. Moret. *Namque ait et tu* Oudart. *illa* Zulich.—298. *Solum d.* Gud. *nec p. gloria* pr. Hamburg.—299. *Factum casus* aliquot Pier. *sequuntur* e Mentel. utroque et ex aliquot aliis recepit Heinsius, scilicet tanquam magis reconditum ; duo alii *sequantur*, plures *sequuntur*, etiam apud Pierium, cum Mediceo et Romano, quod equidem tantis auctoritatibus amplectendum censeo. Vulgo *sequetur*.—303. *Hæc ait* edd. apud

NOTE

297 *Creusæ*.] Matris Ascanii, de qua, Æn. II. 772.

300 *Per quod pater, &c.*] Caput intelligit suum, quod ut sibi carissimum attestari solebat Æneas ante, id est,

vel olim, Trojæ, cum Ascanius puer esset : vel priusquam abiret ad Evandrum. Caput enim quasi sacrum reverebantur veteres ; unde per illud jurabant.

Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
 Gnosius atque habilem vagina aptarat eburna ; 305
 Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
 Exuvias ; galeam fidus permutat Aletes.
 Protinus armati incedunt : quos omnis euntes
 Primorum manus ad portas juvenumque senumque
 Prosequitur votis. Necnon et pulcher Iulus, 310
 Ante annos animumque gerens curamque virilem,
 Multa patri portanda dabat mandata. Sed auræ
 Omnia discerpunt, et nubibus irrita donant.
 Egressi superant fossas, noctisque per umbram
 Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri 315
 Exitio. Passim somno vinoque per herbam
 Corpora fusa vident, arrectos littore currus,

tum, quem Lycaon Gnosius fecerat mira industria, et incluserat accommodum in vagina eburnea. Mnestheus donat Niso vellus et spoliū hispidi leonis: fidelis Alcthes mutat cum eo cassidem. Continuo progrediuntur armati: quos abeuntes omnis turba procerum et juvenum et senum comitatur votis usque ad portas: præterea etiam formosus Ascanius, præ se ferens animum et solitudinem virilem ante ætatem, dabat ipsis mandata plurima perferenda ad patrem: sed venti dissipant omnia, et spargunt illa inania per nubes. Egressi transiliunt fossas, et per tenebras noctis tendunt ad castra hostilia: prius tamen futuri exitio plurimis. Aspiciunt corpora projecta promiscue inter gramina per somnum et vinum: currus erectos in littore:

Pier., et sic Parrhas.—304. *Lichaon* Parrhas.—305. *vaginæ a. eburnæ* aliquot exemplaria apud Macrob. v Sat. 9 e vulgari usu.—306. *horrendique* Goth. sec. *exuviasque leonis Horrentis* Goth. tert.—307. *permittit* duo Burm. et Goth. sec. *Alcthes, Aletes*, perperam alii. v. sup. ad 1, 125.—310. *Insequitur* Goth. tert.—311. *Ante omnes* Ven. *animosque* Montalb. et sec. Hamb.—312. *mandata dabat portanda* Non. Marcellus et multi scripti Heins. et Pier. cum Gothanis et Erf., sed injucundis numeris.—313. *decerpunt* alter Hamburg. *discernunt* Goth. tert. *inlita* Rom.—314. *votisque* Leid. pro var. lect. *per umbras* aliquot Burm. et Pieriani: sed bene illud sprexit Pierius.—315. *arte fut.* Leid. conf. Not. Potuisset refingi: *multis jam jamque futuri Exitio. futura* Goth. tert.—316. Ordinem verborum e codd. et Macrobio ac poetæ usu reduxit Heins. pro vulgari *vino somnoque*. Rom. *per umbram*.—317. *arrectos* Vratisl.

NOTÆ

304 *Lycaon Gnosius*] Artifex nobilis ex urbe Gnoso in Creta insula, ubi arma singulari arte fabricabantur: Æn. III. 104.

313 *Nubibus irrita*] Innuit ipsos esse morituros, antequam ad Æneam perveniant.

315 *Ante*] Vel antequam ipsi morian-

tur, quod subobscurè tantum significat. Vel antequam ad castra hostium perveniant: et sic dicendum, inter urbem et castra spatium fuisse, ubi discurrebant illi, qui propius admotum muris a Turno fuerant, et jam vino sepulti in gramine decubuerant.

Inter lora rotasque viros, simul arma, jacere,
 Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus :
 Euryale, audendum dextra. Nunc ipsa vocat res. 320
 Hac iter est. Tu, ne qua manus se attollere nobis
 A tergo possit, custodi, et consule longe.
 Hæc ego vasta dabo, et lato te limite ducam.
 Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum
 Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis 325
 Exstructus toto proflabat pectore somnum;
 Rex idem, et regi Turno gratissimus augur:
 Sed non augurio potuit depellere pestem.
 Tres juxta famulos temere inter tela jacentes,
 Armigerumque Remi premit, aurigamque sub ipsis 330

homines inter habenas et rotas: arma simul jacere, simul vina. Filius Hyrtaci primus sic ore dixit: Euryale, tentandum est aliquid manu: jam res ipsa nos invitat. Iter nostrum est per hanc partem: tu observa, ne ulla turba possit assurgere contra nos a tergo, et provide precor. Ego vasto ista loca, et ducam te per spatiosam viam. Sic loquitur, et cohibet vocem: et continuo invadit ense gloriosum Rhamnetem, qui forte exhalabat somnum toto pectore, suffultus altis stragulis: idem rex et augur dilectissimus Turno; sed non potuit avertere mortem divinatione. Opprimit prope illum tres ministros promiscue stratos inter arma, et armigerum Rhemi, et aurigam, reperiens eum sub ipsis equis, et abscindit

vid. Not.—318. *inter tela r.* aliquot apud Pier.—320. *audendum est* duo Burm. cum Goth. tert.—323. *vastabo* multi Pier. et Heins., interpolate et ex interpretatione: *dare pro facere* exquisite. *recto te limite* Macrobr. v Sat. 9, quod a re alienum. *Sed lata via;* nam strages late facta indicatur. conf. x, 514 et h. l. Burmann. *limine, lumine,* et hic aliquot Heinsiani, cum binis Goth.—324. *superbus* emendabat Waddel. Animadv. crit. p. 28; male, addit Burmannus, tapetes enim in castris habere, superbi est.—326. *Exstratus* tert. Menzel. *Extractus* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 259, quod Ruhnkensius v. c. ex illo natum notavit. *perflabat* plurimi codd. et ed. Ven. p. *vinum* sec. Moret.—327. Jo. Schrader. emend. *dux,* ne plures Rutulorum reges sint: est enim Rhamnes ex Rutulis inf. 363. Enimvero *Rex Rhamnes*, heroica ætatis more, *ἀναξ*, unus e principibus.—328. *auguriis* Macrobr. et Schol. Statii ap. Heins. Deerat versus Goth. tert.—329. *inter lora* Parrhas. cum Romano. cf. 318. *inter arma* Goth. tert.—330. *premit Rhemi* ante Pier. lectum, invito etiam metro. *Renum* Dorvill. a m. sec., sicque dudum ipse malui. Nunc video, etiam Jo. Schraderum ita conjecisse. Nam agi arbitrator de uno Rhamnete rege et augure. Juxta hunc tres famuli, armiger, auriga, tandem ipse Rhamnes, inter-

NOTÆ

327 *Rex idem*] Præluit ad morem Romanum, qui post exactos reges inducitur est; ut e Patriciis eligeretur *sacrorum rex*, vel *rex sacrificulus*: subditus tamen is erat pontifici summo, et ab auguribus et pontificibus elige-

batur. Talis Rhamnes augur mihi videtur fuisse.

328 *Augurio*] De hac arte divinandi, Æn. II. 703. *Postem*, rem quamcumque exitialem: hic *mortem*, alibi *incendium*, Æn. v. 683.

Nactus equis; ferroque secat pendentia colla;
 Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
 Sanguine singultantem; atro tepefacta cruore
 Terra torique madent. Necnon Lamyrumque Lamumque,
 Et juvenem Sarranum, illa qui plurima nocte 335
 Luserat, insignis facie, multoque jacebat
 Membra Deo victus: felix, si protenus illum
 Æquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
 Impastus ceu plena leo per ovilia turbans;
 Suadet enim vesana fames; manditque trahitque 340
 Molle pecus mutumque metu; fremit ore cruento.
 Nec minor Euryali cædes: incensus et ipse
 Perfurit; ac multam in medio sine nomine plebem,

gladio colla pendula. Deinde amputat caput Rhemo ipsi domino eorum, et linquit truncum ejus singultantem sanguine: terra calefacta et lecti inficiuntur nigro sanguine. Præterea opprimit Lamyrum, et Lamum, et juvenem Serranum; qui formosus vultu luserat multum per hanc noctem, et stertebat solutus membris ob multum Bacchum: fortunatus, si continuo adæquasset ludum illum nocti et produxisset usque ad diem. Quemadmodum leo jejunos, tumultuans in oculibus plenis, devorat et lacerat pecudes teneras et silentes præ timore, et frendet gutture sanguinolento, nam immoderata fames impellit. Non minor est strages edita ab Euryalo: ipse quoque inflammatus savit, et aggreditur in medio

imi videntur.—331. Nactus Mentel. pr. Natus Dorvill. secant Goth. pr.—332. reliquit plerique ap. Heins.—333. Servius et ejus exemplo Barthius ap. Burm. distinguebant: *Sanguine singultantem atro: t.* Ita altero loco epitheton minus bene deficit.—334. *Tamyrunque, Tamumque*, vulg. Alii *Lamirum, Lamurum, Samyrum, Tomyrum, Linyrum, Limirum, Limurum*. *Lamyrum* tamen Rom. Medic. et alii plerique; pro *Lamumque* Schrader. malit *Numamque* ex v. 454 *Sarranoque Numaque*. Sed v. ib.—335. *Sarranum*, Romanum quoque nomen, Heins. prætulit. v. inf. 453. Vulgo: *Serranum*.—336. *insigni f.* Menag. pr. cum Goth. tert., quæ vulgaris forma. *jacebant membra* Mentel. pr. Parrhas. et Gud. a m. pr.—337. *vinctus* Montalb. et tert. Rottend. *invinctus* sec. Rottend., non male de vino, quod illigat membra. Sed tamen multo *Deo victus* minus abhorrens, quam *vinctus*. Et *vino victus* frequens, cf. ad Tibull. i, 2, 2. De somno probavit Heins. Il. a Burm. laud. Præfert *vinctus* Wakefield, ut Ge. ii. 94 *vincitura Lageos linguam*, et Propert. iii, 3, 43 *mentem vincere Lyæo*.—338. *in abest* Hugen.—339. *In pastus* nonnulli Heins. *In pastum* Gud. a m. pr.—340. *vesana* Medic. *jejuna* Exc. Burm. *mandique trahi* quæ alter Menag.—341. *multumque* Rom. *mutumque* alii ap. Burm. et fr. Parrhas.—342. *et illa* Parrhas. *et ira qu.* Moret.—344. *Herbesum*,

NOTE

335 *Plurima . . . Luserat*] *Plurimum*: neutrum plurale, pro adverbio. Sic Ge. iv. 122. ‘Sera comantem Narcissum;’ id est, sero.

337 *Membra Deo victus*] *Somno*, ut

vult Cerdannus: ut ego arbitror, *Baccho*. *Proterus*, continuo lapsu, atque ordine, Æn. iii. 416.

339 *Turbans*] *Tumultuans*: sic Æn. vi. 800. ‘turbant trepida ostia Nili,’

Fadumque, Herbesumque subit, Rhœtumque, Abarimque,
 Ignaros; Rhœtum vigilantem, et cuncta videntem; 345
 Sed magnum metuens se post cratera tegebat :
 Pectore in adverso totum cui cominus ensem
 Condidit assurgenti, et multa morte recepit.
 Purpuream vomit ille animam; et cum sanguine mixta
 Vina refert moriens. Hic furto fervidus instat. 350

multum vulgus sine honore, et Fadum, et Hebesum, et Rhætum, et Abarim, improvidos: Rhætum expergefactum et aspicientem omnia, sed qui timens occultabat se post amplum poculum: cui assurgenti abscondit propius totum gladium in pectore objecto, et retraxit eum post certam mortem. Ille Rhætus eiecit animam sanguineam, et moriens reddit vinum confusum cum sanguine. Hic Euryalus ardens

quod e Medic. et aliis prætulit Heins. Vulgo, *Hebasum* et *Heresum*. Reliquas in nominibus his aberrationes ascribere piget. Videat, qui volet, apud Pier. et Burm. *Rhæcum* et hic habent alii. Romanus: *Herbessumque subit, Rhæteumque, Arabinque*.—345. *Ignarum* Waddel. ap. Burm., infeliciter, ut ple-ræque hujus viri divinationes. Manifesta est in versu oppositio. Malis forte nomen aliud pro *Rhætum*: illos omnes ignaros, *Rhæcum vigilantem*. Offendit quoque ad idem hoc Jo. Schraderus in schedis. *insomnes et cuncta videntes* in simili loco Valer. Fl. II, 223 cædi facit.—346. *Sed* non sine judicio positum, pro vulgari *Nam*, aut simili: ut sæpe solet.—347. *totum cum* ed. pr. Burm.—348. Primum ap. Servium multi distinxerunt: *et multa morte recepit Purpureum*; eduxit gladium multo cruore purpureum; idque rotundius exire videtur. Ut nunc est: *et multa morte recepit*, nude est positum eodem sensu. *cædes ut φόνος* pro sanguine. *recepit*, (*receptare* inf. x, 383), οἱ ἐκ χροὸς ἔγχος ἀνεσπάσατο (ut Iliad. N. 574) σὺν πολλῷ φόνῳ. et ἄκοντά τις Ἀργείων κόμισαι χροῖ, Iliad. E. 456. Est ratio alia Cerdæ, quam video Trappium et cum eo Merrick et Northcote ad Tryphiod. 578 præferre, ut *recipere* sit *excipere*, tanquam hospitio et epulis. Ita Rhætum Euryalus excepit morte, ἐξέτισε. Habent viri docti in animo versum Sophoclis Electra 96. ὃν κατὰ μὲν βάρβαρον αἶαν φοίνιος Ἀρης οὐκ ἐξέτισεν ubi alia vires adjuncta, quæ ad eam notionem ducere possunt. Ita quoque de eo, qui occurrit ex adverso, bene dictum δέχεσθαι ἔγχει: Il. E. 238. Apollon. I, 1000. *multa nocte* Cornutus legerat, Servio notante; haud dubie indocte: nec procedit, ut hoc ipsum cum Hein-sio de morte accipias. *multa in morte* Goth. sec., et Parrhas. *multaque in morte*, et Waddel. Anim. Crit. p. 32 et *inulta morte*. Haberet saltem rationem, si diceres: *multa morte* esse dictum de vulnere alte illato certissimaque adeo morte.—349. *vomit ille animam cum s. mixta* Ven. et abest quoque Oudart, et Zulich. *mixta* etiam Parrhas. cum Goth. tert.—350. *Hinc* Mont-

NOTÆ

348 *Multa morte recepit*] Vel eduxit multo cruore stillantem: vel non eduxit nisi post certum mortem.

349 *Purpuream animam*] Homerus Iliad. v. 83. πορφύρεος θάνατος, *purpurea mors*. Locutio repetita ex veterum quorundam opinione: qui præcipuam animæ sedem statuebant in

sanguine, animamque esse ipsum sanguinem etiam nonnulli putabant.

350 *Furto fervidus instat*] *Furtum* vocat, vel spoliationem cadaverum, et armorum direptionem: vel cædem ipsam furtim et tacite editam: *furtum* quippe est quicquid occulte patrat, Æn. vi. 568.

Jamque ad Messapi socios tendebat; ubi ignem
 Deficere extremum, et religatos rite videbat
 Carpere gramen equos: breviter cum talia Nisus
 (Sensit enim nimia cæde atque cupidine ferri),
 Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat. 355
 Poenarum exhaustum satis est; via facta per hostes.
 Multa virum solido argento perfecta relinquunt
 Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.
 Euryalus phaleras Rhamnetis, et aurea bullis
 Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim 360
 Quæ mittit dona, hospitio cum jungeret absens,
 Cædicus; ille suo moriens dat habere nepoti;
 Post mortem bello Rutuli pugnaque potiti;

continuat cædem. Et jam pergebat ad socios Messapi, ubi spectabat ignem ultimum extinguere, et equos solutos de more pascere herbam: quando Nisus dixit breviter talia verba, quippe animadvertit se et socium rapi nimia cupiditate stragis: Desinamus, nam dies non commodus nobis imminet. Satis poenarum sumtum est: via aperta est inter hostes. Linquunt plurima arma hominum ornata solido argento, et pocula, et pretiosos tapetas. Euryalus rapit Rhamnetis phaleras, et balteum aureum clavus: quæ munera Cædicus opulentissimus miserat quondam Remulo Tiburtino, cum absens vellet cum sociare hospitio: ille Remulus moriens dedit possidenda nepoti suo: sed post Remuli mortem, Rutuli obtinuerunt ea tempore belli, per

alb. *Tunc Ven. Huic obl. Pierii. Nihil satisfacit. Malim Sic ille, Euryalus, cædibus faciendis fervide instat.*—351. *ibi ignem Rom. et aliquot Pier. et perique Heins. cum ipso Medic.*—352. *forte pro rite Goth. tert. videbant pr. et tert. Rottend.*—353. *br. cui duo Heins. et duo Burm. tum Ven. et Goth. tert.*—355. *Acceleremus, ait Statii Schol. ap. Burm., perperam. jam lux Leid.*—356. *exhausti satis est pr. Menag.*—357. *relinquit Ven.*—358. *pictosque ap. Caris. tapetos pr. Rottend.*—359. *bullis Bigot.*—360. *Tiburti mitis Parrhas. Notabile est quod Jul. Sabin. ad h. v. habet: "hic locus totus ab expositoribus dicitur emendandus." Certe sententiæ in periodum sunt circumductæ, insertis pluribus membris.*—361. *misit Montalb. et sec. Hamb. cum Goth. sec. et tert. cf. sup. ad v. 266.*—362. *ille suo moriens dat habere nepoti Post mortem, conjungebat Titius L. Controv. xxi, 23, ut significet mortis causa donare. Scilicet ut Ictum videas hæc tractare, non poetices studiosum.*—363. *pugnaque potiti scripti et ed. Ald. pr. cum al. Sed pug-*

NOTÆ

359 *Phaleras . . . et aurea bullis Cingula* *Phalera*, ornamenta equorum, *Æn. v. 310. Æn. vii. 278. Cingula*, balteus quem vocat Varro 'cingulum e corio bullatum: et Virgilius *Æn. xii. 942. de balteo Pallantis ait: 'notis fulserunt cingula bullis.' Bullæ vero erant clavorum aureorum quædam capita, cingulis affixa: ob simi-*

litudinem ita dicta, a *bullis* quæ in aquis *ebullientibus* excitantur. Non absimile fuit ornamentum aureum, pueris nobilibus appendi solitum e collo, *bullæ* item nuncupatum.

361 *Hospitio cum jungeret absens* Veteres hospitii jura mutuis muneribus colebant, absentes præsentibus. *De cristis galearum, Æn. iii. 468.*

Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.

Tum galeam Messapiabilem cristisque decoram 365

Induit. Excedunt castris, et tuta capessunt.

Interea præmissi equites ex urbe Latina,

Cetera dum legio campis instructa moratur,

Ibant, et Turno regis responsa ferebant,

Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro. 370

pugnam. Euryalus rapit hæc, et frustra accommodat robustis humeris suis. Tum imponit capiti galeam Messapi commodam et insignem cristis. Exeunt e castris et petunt secreta loca. Interim equites trecenti, omnes scutati, duce Volscente, incedebant, et portabant responsa regi Turno, præmissi ex urbe Laurente, dum reliqua legio manet parata in agris Laurentibus. Et jam attingebant castra, et accedebant

namque potiti Heinsius e Medic. receperat: quod factum nollem; est enim vitium librarii, non lectio. Post mortem Remuli, nepote in prælio cæso, balteo illo potiti erant Rutuli, Rhamnetique illum vel in prædæ parte vel ut ἀπιστεῖον dederant. Hoc poëta effert: balteo potitos esse Rutulos bello pugnaque: hæc sæpe jungit noster cum aliis, ut Homerus πολέμῳ τε μάχῃ τε. mortem pugnamque dubito an æque amplectantur poëtæ. prædaque potiti Rom. Voss. et pro var. lect. Moret. tert. cum Goth. sec., et sic ed. Ald. 1514 ex Naugerii emendatione, quæque hinc fluxere; manifeste repetitum inf. ex vs. 450. A Benedictinis monachis (Nour. Tr. de Diplomatique Tom. III, p. 152 sqq.) describitur codex rescriptus, in quo folia ex vetere Aspri Virgilio deprehensa sunt. Laudant ibid. variantem lectionem ex Æneide: spoliisque potiti pro prædaque p., quam ad h. l. spectare necesse est. Ceterum in interpretatione loci magnas turbas fecere veteres interpretes; cf. Jul. Sabin. Donat. Sed ascribam Servii verba: post mortem, inquit, scilicet Remuli, secundum supra dictum sensum; nam Donatus dicit: Post mortem Nisi et Euryali, bello potiti sunt Rutuli (hæc is, quem nunc Donatum ferunt, non habet, sed contrariam interpretationem affert): quod non procedit, si diligenter advertas. Sane sciendum, locum hunc esse unum de XII (alii XIII) Virgiliis, sive per naturam obscuris, sive insolubilibus, sive emendandis: sive sic relictis, ut a nobis per historię antiquæ ignorantiam liquide non intelligantur. Bene nobiscum actum esset, si nullus locus obscurior et difficilior occurreret! Mortem Euryali alii intellexere, cumque iis Cuningh., toto loci sensu inciso et everso. Frustra turbatum. Vide Notam.—365. cristamque alter Hamburg.—366. et scuta c. Goth. tert.—369. regi tres Burm., sed ii recentissimi, Franc. Reg. et Dorvill. Consentiant tres Gothani, sed qui nec majoris pretii sunt. regi Turno pr. Hamb.; forte melius, inquit Burm.; nam Latinus mandata dare non potuit, qui lib. VII, 600 Sepsit se tectis rerumque reliquit habenas. Attamen vel sic quæritur, a quonam responsa lata fuerint? Latinum res non ita destituisse, quo minus iis postea iterum interesset, ex lib. XI, 231 sq. satis appareat. cf. Serv. ad v. 367. Idem bene ad v. 369 In omnibus bonis regis dicitur inventum.—370. homines Zulich.

NOTÆ

364 Nequicquam] Quia mox occidendus erat, et hæc ipsa spolia amisurus.

367 Ex urbe Latina] Laureto, Æn. VII. 63.

368 Cetera legio] Pedites. Nam in legione Romana communius trecenti fuere equites, pedites vulgo quater

mille: licet auctior aliquando fuerit numerus. Igitur mittebatur ab Amata Laurenti regina, legio ad Turnum, duce Volscente: sed equitatus, utpote expeditior, præmissus fuerat; peditatus adhuc in campis circa Laurentum, utpote tardior, morabatur.

370 Scutati omnes] Scutum enim ob-

Jamque propinquabant castris, murosque subibant,
 Cum procul hos lævo flectentes limite cernunt ;
 Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
 Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
 Haud temere est visum. Conclamat ab agmine Volscens ; 375
 State, viri ; quæ causa viæ ? quive estis in armis ?
 Quove tenetis iter ? Nihil illi tendere contra ;
 Sed celerare fugam in sylvas, et fidere nocti.
 Objiciunt equites sese ad divortia nota
 Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant. 380

ad munimenta castrensia ; cum vident eminus hos juvenes divertentes ad sinistram viam, et in umbra noctis sublucente cassis Messapi prodidit Euryalum incautum, et emicuit objecta radiis Lunæ. Volscens e turba exclamat : Non falso visum est nobis : sistite viri : quæ causa est vobis eundi ? et quinam estis ita armati ? et quo habetis iter ? Illi nihil voluerunt respondere adversum ; sed cæperunt properare fugam per sylvas, et committere se tenebris. Equites opponunt se hinc et inde ad transversa itinera cognita sibi, et circumdant custodibus omnes ingressus. Fuit

////////

Tum Volcente Rom. et alii Pier., tum Medic. a pr. m. et alii Heins., etiam inf. 375, monetque idem Jul. Sabinus ad v. 420. Valscente alii, item Velcente, Ulcente.—371. portis pro castris pr. Hamb. et tert. Rottend. murosque s. Heinsius secundum Priscianum et codicum partem prætulit, consentientibus aliquot Pierianis, inter quos Romanus esse videtur ; adde Servium, firmante Julio Sabino. Sed Medic. cum aliis tenentur quod ante Heinsium editum erat : muroque s., Leidens. murisque.—373. sublustri Leid. a m. pr. et Goth. tert.—374. que abest binis Burm. quæ emendat Waddel. ap. Burm., idque probabat Cuningh.—375. est abest nonnullis Pierianis et binis Gothanis : at prior : Stare ; viri quæ causa viæ est ? usum Exc. Burm. visu pr. Moret. Burmanus, nullum idoneum sensum exire putans, emendat visa, visagalea splendenti. Scilicet interpungebatur Haud temere est visum, conclamat ab a. V. Vir doctiss. tantum interpunctionem curatius exigere debebat. Scribendum et accipiendum est ; Haud temere est visum. Conclamat ab a. V. ; res animadversa est haud in vanum, haud impune. Conclamavit statim Volscens etc. Atque hoc, quod sponte se offert, malim equidem, quam aut visum pro substantivo habere, aut accipere quasi dictum : Visum est, haud temere esse, quod galea refulserat. Est enim temere proprie vetus nomen, ex temeris, temere, ut necesse, forte, rite et similia. Wakefield ex Cod. Coll. Jesu as-civit correctionem Haud temere est visus. Tum ab aggere Ven. et a m. pr. Gud., quod de via accipit et illustrat Heinsius, sed h. l. nemo præferet alteri, quod de duce magis consentaneum. exclamat Ven. cum clamat Goth. sec.—378. in silvis Leid. et Reg.—379. 380 In unum conflant Goth. tert. Objiciunt sese equites aditum custode coronant.—380. huc illuc Nonius in divortia. abitum Medic. a pr. m. alique cum Rom. et aliis Pier., prætulit quoque Servius ;

NOTE

longum, non rotundus clypeus, in usu fuit Romanorum equitum. Vide Lipsium. De forma scuti, Æn. viii. 659.

372 Lævo flectentes limite] Ad sep-

tentionem : quem juvenes habebant ad lævam, Volscens cum equitibus ad dextram.

Sylva fuit, late dumis atque ilice nigra
 Horrida, quam densi complerant undique sentes ;
 Rara per occultos lucebat semita calles.
 Euryalum tenebræ ramorum onerosaque præda
 Impediunt, fallitque timor regione viarum.
 Nisus abit : jamque imprudens evaserat hostes,
 Atque lacus ; qui post Albæ de nomine dicti

385

illic *sylva aspera dumis et ilicibus opacis, quam spissi repres undique implebant : pauca viæ deducebant ad eam per secretos tramites. Opacitas ramorum et spolia gravia retardant Euryalum, et metus aberrandi a recto spatio itineris. Nisus effugit : et non providens amico jam elapsus erat ab hostibus ; et ex agris, qui deinde vocati sunt Albani, de nomine Albæ : tunc rex Latinus collocabat illic stabula sub-*

itaque recepit Heinsius. Et videtur esse doctius quam vulgare : *aditum*. Ed. Mediol. *obitum*, tert. Moret. *atque omnem abitum*.—382. *complebant* Medic. —383. *lucebat* haud dubie elegantius de via inter dumos et tenebras sylvarum, quam *ducebat*, quod vulgg. præferebant ante Heinsium, qui Servium, Medic. a m. pr., aliosque secutus est : etsi enim ab eo : *sed frustra*, sub finem notæ subjectum video, in contextum tamen *lucebat* receptum est. Præverat autem jam olim Naugerius Ald. 1514, cui vix una et altera editio obtemperavit. At *semita rara*? Estne quæ raro, paucis ac raris intervallis inter saltus caliginem patens lucebat? an quæ ipsa est rara, pervia ; ut sylva rara dicitur, h. e. non densa, *πικρὴ*, sed *ἀραιά*. Calles obvium esset mutare in *colles* vel *valles* ; sed accipio *calles* de toto illo dumoso tractu, qui erat pervius (sic apud Livium *saltus callesque* junguntur), in hoc est *semita*, quæ ducit euntem.—385. *fallique timor* Medic. a m. pr., sicque edd. aliquot recentiorum, concinne omnino, Heinsio quoque iudice, *timor ne falleretur*, nisi manifesta librarii incuria esset. —386. *evaserit* Medic. a m. pr. *invaserat* Dorrill.—387. *locos* codd. Heins. et inter eos Medic., sic quoque Romanus. Pierius nihil monuit : sed nec aliter ille legisse ac reperisse videtur : nam sic fere vett. edd. omnes, quas inspexi. Nec *lacus* nisi ab emendatione viri docti profectum, quem Jo. Bapt. Egnatium fuisse arbitror, in cujus recensione primum *lacus* expressum deprehendi : quod sequuntur Pulman. Steph. Heins. Nec variant codd., nisi quod nonnulli *lucos* vel *lucus* vitiose exhibent, *locus* Erf. Jam in lectione illa : *lacus* magna suboritur difficultas, si locorum situm compararet aliquis (cf. sup. Not. ad v. 195). Lacus enim Albanus nimis longe a castro Trojanorum seu nova Troja, quaternis saltem leucis, abest, quam ut intra exiguum, quod a media nocte ad diei ortum supererat, intervallum eo usque procurrare et iterum

NOTÆ

381 *Illice nigra*] *Ilex*, arbor glandifera, *yeuse*.

387 *Lacus*] Rescribitur ex fide aliquot codicum, *lacus*. Magna tamen in hac lectione difficultas est, si ad locum et tempus attendas. Nam *Pallanteum*, ubi nunc *Roma*, quinque admodum leucis nostris Gallicis ab urbe *Ostia* dissitum erat, ubi tum *Troja nova*. *Lacus* autem *Albanus*, de quo *Æn.* viii. 48. ad orientem

utriusque urbis longe recedebat, hinc a *Pallanteo* quatuor leucis, inde item quatuor a *Troja nova* disjunctus : atque hæc de loco. Jam quantum ad tempus : Nisus et Euryalus circa mediam noctem, eamque æstivam, urbe exierant ; ut patet ex militum ludo, somno, ignibus extinctis : noctis partem aliquam in procerum consilio ac deliberatione traduxerant ; aliquam item in cæde peragenda. Qui fieri

Albani ; tum rex stabula alta Latinus habebat.

Ut stetit, et frustra absentem respexit amicum :

Euryale, infelix qua te regione reliqui ? 390

Quave sequar? Rursus perplexum iter omne revolvens

Fallacis sylvæ, simul et vestigia retro

Observata legit, dumisque silentibus errat.

Audit equos, audit strepitus et signa sequentum.

Nec longum in medio tempus ; cum clamor ad aures 395

limia. Postquam constitit, et frustra respectavit amicum absentem, ait: O miser Euryale, quo loco deserui te? aut qua quæram te? Iterum remetiens vias omnes dubias sylvæ dolosæ, simul et revolvit vestigia retro quæsitæ, et vagatur inter dumos tacitos: audit equos, audit sonitus, et tubas persequentium. Nec longum tempus abiit illo intervallo, quando clamor attingit aures: et cernit Euryalum; quem omnis tur-

////////

inde sylvas redire posset Nisus. Ruæus itaque, quem nunc video ad h. l. offendisse, *locos* præfert, ut pars aliqua agri Albani sit, qui tum forte eo pertinebat. Enimvero non minore difficultate hæc ipsa lectio premitur. Ut concedam *locos* poëtam dicere, ubi vulgaris oratio *loca* postulabat (cf. sup. i, 310. 369), tamen non est, quod sciam, ullus loquendi mos, quo *loca Albana* appellari possint. *Agrum, collem*, et similia requiro. Unus Jul. Sabinus est, qui ad locum hunc quicquam notaverit: "*atque locos*; nam nomen loci Latii, ab imperio, quod erat Albæ, Albani dicti; aliter non stat sensus." Paulo obscurius hæc dicta. Mihi quidem, donec de locis Albanis meliora edocear, *lacus Albani* præferendi videntur: *lacus* toties in *locos* abiere: nec adeo morosi esse debemus, quominus in poëta feramus cursum Nisi paulo ultra justos limites productum, cum omnino longius cursu evectum vellet significare; tandem, si ad lacum pervenisse Nisus dicitur, non hoc ita urgendum est, ut in ipsa ripa hæserit. Si tamen a poëta nostri subacto iudicio alienum hoc esse videbitur: utendum arbitror altera lectione *lucos*, ut scriptum a poëta statuum: *Ad lucos* h. pervenerat usque ad lacum Albanum dictum. Potuit is longius procurrere: et hoc lico tectus respicere cœpit demum et se recipere. At *lucos* Goth. sec. exhibebat. usque *lacus* est conjectura viri docti haud inelegans. *ducti* Medic. a m. pr.—389. *prospexit* alter Menag.—391. *Quove* Parrhas. Tum Urbanus verba Nisi continuabat usque ad *rursus perplexum iter omne revolvens*: ut quidem in Servio nunc legitur; sed secundum Jul. Sabinum. usque ad *Fallacis sylvæ. Simul et. Turbat* ommissa vox *ait, inquit. Donatus* distinxerat et legerat, uti vulgo fit. Quod Fabricius ei tribuit, *Fallacis sylvæ*, præscriptum tantum est ejus verbis in edit. Basil. *Rursum* tres Burm. *perplexum* Sprot. *resolvens* sec. et tert. Rottend., acute, et subtiliter ad *perplexum*.—394. *sequentem* Gud. a m. pr.—395. *dum* Ven. tum Gud. a m.

NOTE

igitur potest, ut Nisus fuga elapsus sit a Troja nova ad Albanum lacum, quæ quatuor leucæ sunt; item ab Albano lacu ad ultima castrorum loca, amici quærendi causa, redierit, quæ quatuor aliæ sunt leucæ; easque leucas octo intra brevissimum æstivæ

noctis mediæ spatium perfecere? Quo fit ut legant alii *locos*, non *lacus*: eosque explicant de parte aliqua agri Albani, qui tum forte eo usque pertinebat, quam partem fuga jam prætergressus fuerat Nisus.

Pervenit, ac videt Euryalum: quem jam manus omnis
 Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
 Oppressum rapit et conantem plurima frustra.
 Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
 Eripere? an sese medios moriturus in enses 400
 Inferat, et pulchram properet per vulnera mortem?
 Ocyus adducto torquens hastile lacerto,
 Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur:
 Tu, Dea, tu præsens nostro succurre labori,
 Astrorum decus, et nemorum Latonia custos; 405
 Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
 Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
 Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi;
 Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras.
 Dixerat: et toto connixus corpore ferrum 410

ma repentino strepitu ac sonitu jam trahit, interceptum errore loci et noctis, et incassum agitantem multa. Quid agat? quo robore, quibus armis audeat liberare juvenem? an moriturus immittat se in medios hostes, et acceleret per plagas necem gloriosam? Statim librans hastile brachio contracto, respectans Lunam sublimem, his verbis orat eam: Tu Dea, tu propitia fave meo conatui: o Latonia, gloria siderum, et tutatrix sylvarum. Si pater meus Hyrtacus obtulit unquam pro me tuis altaribus aliqua munera? si ipse meis venationibus accumulari aliqua, aut appendi e fornice, aut affixi ad culmina tibi consecrata: permitte me dissipare hanc turmam, et dirige per aërem hoc hostile. Sic locutus fuerat: et adnitens toto corpore evibrat ferrum: hastile

pr. cum binis aliis.—397. *et noctis subito t. t.* junxerant olim alii ap. Servium: et sic in Mediceo interpungi video.—398. *Oppressit* Goth. sec. *rapi*, ut ad *videt* referretur, olim nonnulli ap. Serv. c. p. contra Montalb.—399. *Heu, quid agat?* Serv. ad iv Æn. 283.—400. *aut sese* Menag. pr. *in enses* Heins. revocavit, ut varietur oratio, cum idem hemistichium sup. ii, 511 occurrat. Atque sic Gud. et alii Heins. cf. Burm. Vulgo lectum: *in hostes*, quod tueri poterat consensus Rom. et Medic. Zulich. Utrumque Servius laudat.—403. *altam ad Lunam* Rom. et alii Pier. cum Zulich.; et potest doctius dictum videri. cf. ad Cirim 7. Vulgare est: *aspicere lunam*. Mox et infersit Heins. *Suspiciens altam Lunam, et sic v. pr.*, quod miror prorsus; nam et non habet, quo referas. Exhibent quidem illud codices et Priscianus lib. xvi, sed tanquam exemplum, quo particulam nonnunquam postponi constet. Igitur erat interpungendum saltem: *Suspiciens altam Lunam et, sic voce precatur*. In his ultimis sic ore pr. aliquot Pier. et Gud. a m. sec. forte pr. Medic. pro div. lect. Vide sup. ad vi, 186.—404. pro *labori, dolori*, videtur desiderare Burm. Sec. ad Antholog. p. 150, sed ad illum poëtae locum, quem ibi tractat, spectare id debet.—409. *Nunc* pr. Moret. *per hostes* Bigot. et Goth. tert.—410. *conisus* Rom., et

NOTÆ

- 405 *Latonia*] *Luna, Diana*, a *Latona* est tecti, in formam scuti brevis, in qua trabes coeunt: unde est quasi
 408 *Tholo*] *Media ac suprema pars* forniciis, ut aiunt, *clavis*.

Conjicit. Hasta volans noctis diverberat umbras,
 Et venit aversi in tergum Sulmonis, ibique
 Frangitur, ac fisso transit præcordia ligno.
 Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
 Frigidus, et longis singultibus ilia pulsat. 415
 Diversi circumspiciunt. Hoc acrior idem
 Ecce aliud summa telum librabat ab aure;
 Dum trepidant, iit hasta Tago per tempora utrumque

volans dividit caliginem noctis, et pervadit in dorsum Sulmonis oppositi, et illic rumpitur et trajicit præcordia rupto ligno. Sternitur ille, emittens e pectore fluvium calentem, frigescens, et succutit uterum longis singultibus. Circumspectant in diversas partes. Ille ferrentior hoc successu ecce intorquebat a suprema auris parte hastile aliud. Dum illi tumultuantur, hastile stridens incidit in Tagum per tempora gemina, et

hoc Pierius secundum Probum præferebat. *connixus* e suis defendit Heinsius. Sed si, ut facit, *conixus* scribitur, statim quoque *conicit* vs. 411 erat refingendum. Sic quoque vett. ap. Servium habebant.—411. *deverberat* qu. Moret. *auras* aliquot Burm. v. lib. v, 502.—412. *Adversi* vulgo ubique legitur. Servius de scuto interpretatur: sic quoque Donatus. Conturbat interdum animum, si videas totam antiquitatem absurdam opinionem pervicaciter tenere, et recentiores eidem inhærere. Est docta ad h. l. Heinsii nota, qua docet ex tergis animantium facta scuta, et hinc terga poetis de scutis dicta. Enimvero de hoc nemo facile dubitet. Sed hoc loco *tergum* dictum est, non modo sine ullo adjuncto, quod sensum adjuvare et scuti notionem inferre possit, ut in loco Ovidii, quem laudat, factum; verum etiam adjecta voce, quæ illum significatum prorsus evertit: in *tergum Sulmonis*. Burmannus satis habet vs. 764. inf. laudare. Saltem erat dicendum, ex adverso stetisse Sulmonem Niso, etsi tergo in eum converso: nemo tamen hoc positu aliquem *adversum stare* dixerit. *Aversi* esse legendum, cum Cerdà nullus dubito. Toties in hac voce turpiter lapsi sunt librarii, ut licentiæ in eam satis sit nobis. Habet quoque illud sec. Rottend. Transadacta autem fuit hasta per Sulmonis tergum ita, ut per pectus emineret, longum vero hastile, quod vulnere extat (*ibi*, in tergo, qua prominet hastile, ferro in interiora adacto), suo pondere inclinatum frangitur: Homericò more. Nec tamen hoc veteres Grammatici animis satis assequi potuisse videntur, quantum ex Servianis fragmentis intelligitur; itaque ibi subjicitur: “Sciendum tamen, locum hunc esse de his, quos insolubiles supra vers. 363 diximus.” *Sulamonis* Sprot. 413 Vulgg. *fixo*. *fisso* Heins. e Medic. et ceteris vetustioribus reposuit: sic quoque veteres Pierii, nisi quod in aliis lectione abraza modo *fixo*, modo *fracto* rescriptum erat. *transit præcordia ludo* pr. Menag.—415. *pulsant* Menag.—416. *Hic a*. qu. Moret., sed est: tanto acrius, quod et latuerat, ut Servii verbis utar, et quod ei primus prospere cesserat jactus. *acrius* Medic. et a. m. pr. Gud.—417. *telum summa* aliquot Heins. et Burm. Ex iisdem et Pier. pars: *vibrabat* cum Goth. tert. et Erf. Sed in emendationibus, ait Pierius, *librarat*, quod et elegantius.—418. *iit* ex Leid. et Moret. sec. Heinsius ascivit: extat tamen jam in edd. nonnullis. Burmannus addit cod. Bigot. Vulgo

NOTÆ

413 *Præcordia*] Græcis διάφραγμα, et lien. *Ilia*, partes sunt imi ventris, membranæ sunt *prætensæ cordi*: supra circa summas coxas, sunt, cor et pulmones; infra jecur

Stridens, trajectoque hæsit tepefacta cerebro.
 Sæviti atrox Volscens, nec teli conspicit usquam 420
 Auctorem, nec quo se ardens immittere possit.
 Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas
 Persolves amborum, inquit; simul ense recluso
 Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
 Conclamat Nisus; nec se celare tenebris 425
 Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
 Me, me (adsum, qui feci), in me convertite ferrum,
 O Rutuli! mea fraus omnis; nihil iste nec ausus,
 Nec potuit: cœlum hoc et conscia sidera testor.
 Tantum infelicem nimium dilexit amicum. 430
 Talia dicta dabat; sed viribus ensis adactus
 Transabiit costas, et candida pectora rumpit.

calefactum stetit in cerebro transfixo. Volscens asper furit, nec videt uspiam libratorem teli, nec quo ferridus possit inferre se: At tu, ait, dabis mihi sanguine calido pœnas debitas ab utroque vestrum. Simul educto gladio irruebat in Euryalum. Tunc autem Nisus territus, extra mentem positus, vociferatur: nec ulterius potuit occultare se umbris, aut pati tantum dolorem. Me, me rapite: adsum qui id commisi: vertite in me arma, o Rutuli: omnis dolus meus est: iste nihil ausus est, aut potuit facere: attestor hoc cœlum, et astra quæ id sciunt: tantummodo nimis amavit amicum miserum. Proferebat talia dicta: sed gladius tota vi immisus transfodit costas, et perfringit pectus candidum. Euryalus sternitur morte, et

lectum it, sc. contracte pro ivit, et illa antiquior forma e vetustioribus poterat servari. Interpolarunt nonnulli itque in alt. Hamb. *volat hasta* in Montalb. et apud Priscian. *hasta tremens* Bigot. *per tempus utrumque* Asper Grammaticus exposuit: *inter t. u.* ut Servius notat.—419. *exit pro hæsit* Vratisl.—420. *volvens* Goth. tert. *telis* Dorvill. *umquam* Medic. a m. pr.—421. *quo ardens se* Ald. et Goth. sec.—423. *infit* Leid. et alter Menag. cf. Heins. et Burm. *ense recluso*: credibilius, ait, est, Burmannus, hic, ubi jam pugna sit, ensem jam strictum habuisse Volscem, et hinc conjicit leg. *ense reducto*: quod per se non improbum: reducit enim ensem et is qui cædit, et is qui pungit: uti hastam qui immittit, v. c. inf. xi, 605. 606 et ap. Ovid. Met. xii, 131 Achilles Cygni os pulsat *clypeo reducto*, sc. quoties impingeret, retro ferebat clypeum, ut vires colligeret. cf. inf. x, 552. Sed nulla adhuc pugna est. Trahitur captivus Euryalus, interea ex occulto advolat hasta.—425. *celerare* pr. Hamb. *latebis* Ven.—426. *haud tantum* Franc. et Goth. pr. *potui* ed. Junt. *potuit tantum* Goth. sec.—427. *feci inquit* Parrhas., pessime. Sic summa versus vis infringitur. —428. *neque a.* Rom.—429. *sidera conscia* edd. ap. Pier.—432. *Transabiit* bene Heins. reposuit; sic Rom. pr. Menag. pr. Hamb. et duo alii Heins. Est vocabulum Statio frequentatum, interdum

NOTE

427 *Me, me* (adsum, &c.) Abrupta pro hostibus appellat, quanquam hi ex animi perturbatione sententia. erant Latini. De *Rutulis*, Æn. vii. *Meme occidite*, &c. *Rutulos*, promiscue 794.

Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
 It cruor, inque humeros cervix collapsa recumbit :
 Purpureus veluti cum flos, succisus aratro, 435
 Languescit moriens ; lassove papavera collo
 Demisere caput, pluvia cum forte gravantur.
 At Nisus ruit in medios, solumque per omnes
 Volscentem petit ; in solo Volscente moratur.
 Quem circum glomerati hostes, hinc cominus atque hinc 440
 Proturbant. Instat non secius, ac rotat ensem
 Fulmineum ; donec Rutuli clamantis in ore
 Condidit adverso, et moriens animam abstulit hosti.
 Tum super exanimem sese projecit amicum
 Confossus, placidaque ibi demum morte quievit. 445
 Fortunati ambo ! si quid mea carmina possunt,
 Nulla dies unquam memori vos eximet ævo :

sanguis fluit per formosa membra, et collum inflexum pendet in humeros : quemadmodum, quando flos purpureus proscissus aratro languet moriens : aut quemadmodum papavera fesso collo inflectunt caput, quando forte obruuntur imbre. At Nisus irrumpit per medios hostes, et inter omnes unum querit Volscentem, defigit oculos in uno Volscente : circa quem Nisum hostes collecti cominus eum premunt hinc atque hinc : ille non inertius premit eos, et contorquet gladium fulminantem : donec immisit cum in ore opposito ducis Rutuli rocciferantis, et moriens eripuit ritam hosti. Tum transfixus jecit se super amicum mortuum, et illic tandem quievit dulci nece. Ambo felices ! si mei versus valent aliquid, nulla dies vos un-

~~~~~

portentose, ut ix Theb. 126, ubi hasta conjecta medium Poleten Transabit et juncti clypeum cavat improba Mopsi. Nonnulli codd. ap. Pier. Heins. et Burm. cum ed. Mediol. Ed. Ald. pr. cum Junt. 1520 Transadiit : ed. Ven. Transabigit. Vulgo ante Heins. expressum : Transadigit, quod alienum a loco hoc, quo, transadigitur, requirebatur ; nisi dicas, ut multa alia, ita hoc transadigit, neutraliter dictum esse, aut suppleas se. Exhibet illud jam Ald. sec. 1505. At Nauger. Ald. 1514 Transabiit. Variant hinc edd. seqq. Medic. a m. pr. Transadibit. Zulich. et Franc. Transegit. pectora candida Rom. cum aliquot aliis Pier. Sprot. et tres alii Burm. rumpit itidem Heins. e Medic. et aliis vetustioribus cum suis, tum Ge. Fabricii dedit. Vulgg. rupit.—433. Volvitur leto displicebat Jo. Schradero : malebatque idem Solvitur vel Volvitur E. terra. tubo. Vide Notam.—436. Linquescit Dorvill. lasso, quod Nauger. restituit, merito defendit Heinsius ; Ovid. Met. iii, 502 de Narcisso ; ille caput viridi fessum submisit in herba. Edd. vett. cum Aldina priore et pars codd. Pierii habebant lapsu ; apud eundem edd. laxo.—437. Dimisere aliquot Burm.—438. Ac vel et aliquot Pier.—441. Perturbant multi Pier. et Heins., male. non segnus edd. ante Heins. et aliquot codd., inter quos Goth. pr. Major tamen et melior pars non secius vel scius, ut Rom. Medic. et alii Heins., vel satius, ut pr. Mentel. Eadem scriptura et varietas alibi occurrit : cf. h. l. Heins. et sup. ad v, 862. Ge. ii, 277. iii, 367 et al. non serius Franc. rotet Leid.—444. exanimem codd. plerique : cf. ad iv, 8. Præfert vulgatum Heinsius ; ob suaviorem sonum, puto.—445. Confixus Dorvill. a m. sec. Vir doctus ap. Burm. conj. placita, quod arridet Burmanno.—446. possent Goth.

Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Victores præda Rutuli spoliisque potiti, 450
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamniete reperto
Exsanguis, et primis una tot cæde peremtis,
Sarranoque Numaque. Ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem 455
Cæde locum, et plenos spumanti sanguine rivos.

quam subtrahet tempori memori: dum gens Æneæ habitabit immotam rupem Capitolii, et fundator Romæ tenebit imperium orbis. Rutuli victores adepti prædam et spolia, plorantes reportabant in castra Volscentem mortuum. Nec levior erat dolor in castris, Rhamniete invento mortuo, et tot proceribus una nocte interfectis, et Serrano, et Numa: concursus fit ad ipsa cadavera, et ad homines semimortuos, et ad locum tepesfactum recenti strage, et ad rivos infectos spumoso sanguine. Recog-

tert. male; idem v. 447 *Nulla dies, nunquam.*—451. *exanimem* Rom. et Dorrill., bini Goth. vid. modo v. 444.—452. *Nec minus* pr. Rottend.—453. *Exanimi* ed. Ven.—454. *Serrano* vulgo et hic. v. sup. ad 335. *Remoque* possit quis suspicari ex v. 330. *Lamoque* Jo. Schrader. Sed doctius ponitur nunc novum nomen, ut supra v. 343 sq. tanto plura præteritis videatur.—455. *seminecisque ultos* Hamb. sec. *tepidumque recenti Cæde locum* vulgaris lectio in Romano regnabat: eam vero in suis codd. non occurrere testatur Heins. præterquam in Gud. a m. pr. Tamen et Medic. secundum Fogginium ambiguum scripturam habet. Alteram lectionem: *tepidaque recentem Cæde locum*, ut jam Egnatius emendatum dedit, bene post Ge. Fabric. Pier. et alios Heinsius tuetur ex Servio et Macrobi. vi Sat. 6. Est ea haud dubie elegantior; v. Notam. *tepidaque madentem C. l. Porcius Pierii*, cum ed. Mediol.—456. *pleno spumantis sanguine rivos* aliquot Heins., it. Erf., etiam Medic. a Fogginio expressus, quem Heinsius cum Gud. et pr. Menag. *plenos spumantis* exhibere narrat, *spumantis* etiam ex Romano notatum, et *plenos spumantis* præscriptum Donati commento. Est autem hoc, quod et Cuningha-

NOTE

448 *Domus Æneæ Capitoli, &c.] Roma*, urbs ab Æneæ posteris fundata, in Palatino monte primum: deinceps ad alios producta montes sex, præcipue Capitolinum, Palatino vicinum a septentrione: ubi arx et templum Jovis. Aliqui *domum Æneæ* explicant de ipsa *domo Augusti*, qui cum tota gente Julia ex Æneæ oriebatur: at illa non in Capitolio; sed in Palatino monte sita erat, ut et Julii Cæsaris domus. Adde quod *domus Æneæ*, jam pro Romana gente accepta est, Æn. iii. 97. *Immobile saxum* vocat, alluditque ad æternita-

tem Romani imperii: quam a Tarquinii Prisci temporibus certam Romani existimabant: cum enim is ad extruendum Jovis Capitolini templum, Deos omnes alia in urbis loca transferri juberet: *Juventus et Terminus* ex omnibus Diis cedere loco noluerunt: unde ductum est omen, fore ut urbis termini nunquam loco moverentur, nec unquam juvenilis vigor illi deesset.

449 *Pater Romanus]* Vel *Augustus*. Vel *senatus Romanus*. Vel potius *Romulus*, gentis Romanæ conditor et pater.

Agnoscent spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, et multo phaleras sudore receptas.

Et jam prima novo spargebat lumine terras

Tithoni croceum linquens Aurora cubile :

460

Jam Sole infuso, jam rebus luce relectis,

Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,

Suscitat; æratasque acies in prælia cogit,

Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.

Quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis

465

Præfigunt capita, et multo clamore sequuntur,

Euryali et Nisi.

Æneadæ duri murorum in parte sinistra

Opposuerunt aciem (nam dextera cingitur amni),

noscunt inter se prædam, et fulgentem cassidem Messapi, et phaleras recuperatas multo labore. Et jam prima Aurora deserens lectum croceum Tithoni collustrabat terras nova luce: Sole jam inducto, rebus jam detectis per lucem, Turnus ipse cinctus armis excitat homines ad arma: et unusquisque dux colligit ad pugnam agmina sua tecta ære, et stimulant furorem multiplici rumore. Præterea, res visu terribilis, figunt in hastis sublatis capita Nisi et Euryali, et prosequuntur multis vociferationibus. Æneadæ firmi in læva parte murorum objicere exercitum, nam pars

//////////

mus nunc et Wakefield expressum dedit, scitius haud dubie doctiusque: pleno spumantes sanguine rivos, quam alterum: plenos spumanti s. r. Utrumque tamen paulo *πραγικώτερον*, ut solent rivi sanguinis dici, nunc pleni sanguine. Servius *spumantem s. rivos* legit sc. locum, nimis magnifice in cæde aliquot virorum.—457. *Cognoscunt* qu. Moret.—460. *Titani* Goth. tert., stolidè.—461. *Cum s. i.* idem Goth. tert., quod ferri posset. *receptis* vett. exemplaria ap. Pier. *relictis* pr. Hamb.—464. *Quisque suas* sc. acies Medic. et alii Heins. et Burm. cum Goth. tert. Ita oratio sic procedit: *æratasque acies in prælia cogit Quisque suas*, quod sane expeditissimum erat, quodque præferam argutiis aliunde inductis. At *quisque suos tuebatur* Ge. Fabric. (secundum Homerum Iliad. Δ. 428 *κέλευε δὲ οἷσιν ἕκαστος ἡγεμόνων*), ut esset synthesis, et alia figura: *quisque cogit et acuunt*. Montalb. et Parrhas. *Quique suos*, etiam elegantius. Potest quoque sic distingui et interpungi: *Turnus in arma viros—Suscitat æratasque acies; in prælia cogit Quisque suos; variisque acuunt rumoribus iras*. Ita vero in *rivos æratasque acies* est otiosi quid. Aut sic: *cogit; Quisque suos variisque acuunt rumoribus iras*. Quatuor Burmannianis copula in *variisque* abest. *variosque* sec. Rottend.—465. *ipsi* Ven. *mirabile* multi Heins. ex more.—467. An hoc hemistichium ex interpretamento in margine ascripto subnatum? Ascriptum in edit. Londini repetita: sic censere quoque auctorem libri, cui titulus: *Lettres de quelques Juifs à M. Voltaire*.—468. in abest Rom. et binis Rottend.—469. *nam dextera* agnoscitur Pris-

NOTE

457 *Agnoscent spolia, &c.*] Quæ et sequentibus. De *Tithono Aurora* Rutulis eriperant Nisus et Euryalus; et quæ iterum ex iis Volscentis 468 *Sinistra*] *Orientali*, quæ Lauciquites receperant. De iis, 359. rentum spectabat,

Ingentesque tenent fossas, et turribus altis 470
 Stant mœsti: simul ora virum præfixa movebant,
 Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.
 Interea pavidam volitans pennata per urbem
 Nuntia Fama ruit, matrisque allabitur aures
 Euryali. At subitus miseræ calor ossa relinquit. 475
 Excussi manibus radii, revolutaque pensa.
 Evolat infelix, et, foemineo ululatu,
 Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
 Prima petit: non illa virum, non illa pericli,
 Telorumque memor; cœlum dehinc questibus implet: 480
 Hunc ego te, Euryale, aspicio? tune, illa senectæ
 Sera meæ requies, potuisti linquere solam,
Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,

dextra munitur fluvio: et tuentur magnas fossas, et tristes stant in excelsis turribus: simul spectabant capita juvenum præfixa, nimis cognita miseris, et stillantia nigra sanie. Interim fama alata, volans per urbem territam, nuntia irrumpit, et pervenit ad aures matris Euryali: et calor subito deseruit ossa miseræ: radii dejecti sunt e manibus et telæ dilapsæ: misera illa præcipitat, et cum vociferatione muliebri lacerata secundum capillos, insana radit cursu ad muros et primas turmas: non illa attendens homines, non illa discrimen et arma: deinde replet cœlum querelis: An ego te talem video, o Euryale? an tu es ille futurus solatium ultimum meæ senectutis? an potuisti deserere me solam, o inhumane? neque concessa est matri

////////

ciano lib. vii, et sic Goth. pr. Sed defendit alterum librorum auctoritas ap. Heins. nam cetera Goth. tert. anne Sprot.—471. movebant Heins. e suis et Pierianis restituit. monebant pr. Hamb. pro var. lect. Vulgo ante Heins. lectum videbant; dederat tamen movebant Naugerius in Ald. tert. et ex eo alii. simul pro copula est: nec Stant—simulac videbant latinum esset.—472. Nota minis sec. Goth.—473. pinnata Medic. et Gud. cum Rom.; et sic Servius.—474. F. gerit Ven. a m. pr. auras Medic. a m. pr.—475. At Heins. cum melioribus. Vulgo Ac. relinquit Erf.—476. Expulsi ap. Macrob. lib. iv Sat. 1 editum. Discussi Parrhas. resolutaque membra refingebat Barnes ad Iliad. x. 448 ut convenirent verba: τῆς δ' ἐλελίχθη γυνίᾳ, χαμαὶ τε οἱ ἐκπσεε κερκίς.—478. comas Ven. et Goth. sec., qui et: agmina circum exhibet.—480. dehinc cœlum tres Burm.—481. Non ego Goth. sec. Hinc Hugen. Huncine te, Euryale vett. edd. Macrobii v Sat. 9 et in margine cod. Bemb. Terentii. Ex iisdem et aliis codd. Heinsius restituit tune illa s., quod jam Ald. tert. habet, pro vulgato: ille, quod tamen doctius videtur.

NOTE

- 472 Tabo] Putri sanguine, Ge. iii. voluntur. De penso, Ge. i. 390.
 481. De Fama, Æn. iv. 174. 478 Muros amens, &c.] Non tamen
 476 Radii, &c.] Instrumenta textoria, Æn. iii. 483. Pensa, telæ: quæ excedit urbe: sed e muris, ad conspectum suffixi capitis, has in querelas erumpit.

Affari extremum miseræ data copia matri ?

Heu, terra ignota canibus date præda Latinis

485

Alitibusque jaces! nec te tua funera mater

infelici facultas ultimo alloquendi te, missum in tanta discrimina? Heu! jaces in telure incognita, præda objecta canibus Latinis et avibus. Nec ego mater protuli te ante ædes, ut curatrix tui funeris; aut clausi oculos; aut lavi plagas, abscondens cadaver

//////////

cf. ad v. 485. Dorvill. a m. sec. ipse.—484. *extremis* Medic. et Sprot. *extrema* plures Heins. et Burm.—485. *date* post Fabricium Heins. e codd.; vulgo *data*, minus eleganter, imprimis post *data copia*.—486. Locus interpretatione vix expediendus. Servius *funeram* exponit h. e. eam, ad quam funus pertinet, quasi funeream. Addunt alii *funeras* producere cadavera, *præficas* sequi. Grammatico acumine digna antiquata vox, non Maroniana elegantia! Quid quod nec vocis exemplum extat, nisi ex lectione Jos. Scaligeri in Ennii epitaphium illata: *nec funera fletum fuxit*. Displicuit Serviana ratio jam Julio Sabino, qui sic accipit: “ego tua mater peperit te non ad funera, id est, ut ipsa tibi facerem funus.” Substituit igitur ille, quod alii quoque faciunt: *nec te ad tua f.*, sed hoc plumbeum est; aut, quod Pseudo-Donati interpretationi præfixum video: *nec te in tua f.*, at in ipsa interpretatione aliter acceptus locus: “Hic quoque, inquit, aliud fuerat dictura, aliud subjecit, dolentis more.” Scilicet ex ejus sententia scribendum erit cum Catræo: *nec te—tua funera mater Produxi*, ut se ipsam reprehendat: quid dico te? saltem tua funera: quod an cuiquam se probaturum sit, dubito. Aliud acumen secuti sunt alii. Cerdam non assequor: etsi is proclivior est in Servianam rationem. Castalio apud Burmannum verba jungebat sic: *nec te tegens veste produxi funera*. Dura prorsus oratio. Locum esse corruptum nullus dubito atque eum adeo inter ea esse referendum censeo, in quorum corruptionibus seriores esse omnes. Laudatur quidem lectio ex sec. Moret. *nec enim tua*, et ex Parrhas. *nec ego tua*, sed correctorem in his agnoscas facile; nec in aliis locis hi codices ab aliis recedunt nisi ex interpolatione. Sed in promptu est loci emendatio, quæ, una cum depravationis causa, ex antecedenti *tua* in oculos incurrit: eamque jam Bembus proposuerat: *nec te tua funere mater Produxi*; nec ego produxi te funere. Vulgare erat: ducere, producere, funus; et elegantia nota pro ego, *tua mater*. Burmannus castigationem hanc admitti posse concedit, fluctuat tamen incertus tandemque tentat: *nec tristia funera*. Heumannus olim conjecterat: *te et tua funera*; laxa et fluxa oratio: lorum in rivo natare putes. Merula ad Ennium p. 56, qui Servianæ alioqui rationi favet, insuper lege-

NOTÆ

484 *Affari extremum*] Romani mortuos statim post obitum inclamabant: tum post funus, ter dicto *vale* relinquebant. Æn. II. 614. Æn. VI. 218.

486 *Tua funera mater Produxi, &c.*]

I. Jul. Scaliger, Pomponium secutus, mutilam vult esse orationem, ob vim doloris: explicatque: *nec te mater peperit ad hæc tua funera*. II. Jos. Scaliger, non multum dissentiens a Servio, vult, *funeras* esse mulieres, quæ curam suscipiebant funeris, ut sunt mater, soror: easque distingui a

præficus, quæ conductæ pretio præficiabantur ancillis ad lamentandum: quod *præficarum* fictus, *funerarum* verus esset ac sincerus dolor. Eoque derivat illud Ennii epitaphium apud Cicer. ‘Nemo me lacrimis decoret, neque funera fletum Faxit: cur? voluto vivu’ per ora virum.’ Sed admodum dubia hæc lectio est, cum vulgo legatur, *funera fletu, funere fletum, &c.* III. Suspiscatur Merula legendum: *tua funera mater Proluxi*, quæ vox apud Festum reperitur: ex

Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi,
 Veste tegens; tibi quam noctes festina diesque
 Urgebam, et tela curas solabar aniles.
 Quo sequar? aut quæ nunc artus, avulsaque membra, 490
 Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
 Nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
 Figite me, si qua est pietas; in me omnia tela
 Conjicite, o Rutuli; me primam absumite ferro:
 Aut tu, magne pater Divum, miserere, tuoque 495
 Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo:
 Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
 Hoc fletu concussi animi, mœstusque per omnes
 It gemitus; torpent infractæ ad prælia vires.
 Illam incendentem luctus Idæus et Actor, 500
 Ilionei monitu et multum lacrymantis Iuli,

reste, quam festinans tibi accelerabam noctuque diuque, et leniebam textu telæ molestias senectutis. Quo ibo? aut quæ terra nunc retinet artus, et abscissa membra, et cadaver laniatum? hoc caput repræsentas mihi de te, o fili? hoc secuta sum et terra et mari? Transfodite me, o Rutuli, si aliqua est vobis pietas: contorquete in me omnia spicula: me primam interficite ferro. Vel tu, magne parens Deorum, miserescere, et fulmine tuo demitte ad Inferos hoc meum caput tibi odiosum; si non possum aliter finire duram vitam. Animi commoti sunt hoc luctu, et tristitia suspiria mittuntur ab omnibus: vires languent turdæ ad pugnam. Idæus et Actor excipiunt illam excitantem fletus inter milites, et in manibus referunt in domum ipsius, monitu

bat: *Proluxi*, nullo cum fructu.—487. *oculis duo* Burm.—488. *tibi quod Rom. qua* Erf., et mox v. 489 *Urgebant. tela anili* alter Mentel.—490. *sequor* alter Hamb. *aut quo* Montalb. et Goth. tert.—492. *Nate ne fers* alter Hamb. *quæ sum* aliquot edd. vet., sed *hoc sum* omnes scripti Pier. et Heins. et Gothani, præter primum. *hæc sum* sec. Rottend. et Parrhas.—494. *primum* alter Hamb. *abrumpite* sec. Moret.—495. *At tu* uterque Hamb. et sec. Moret.—498. *concussa animi* Goth. tert., quod facile quis exornet, qui otio abundet, quantumvis ineptum. *mæstosque* a m. pr. Mentel. pr.—500. *incidentem* Oudart. et auctor Rom. et Goth. tert. ac Dorvill. a m. sec. In Regio sequens versus huic præmissus erat.—501. *monitum* ed. Junt.

NOTÆ

quo tertia concinnari potest opinio: *nec te tua funera mater proluxi*, id est: *nec te et tuam mortem proluxi*. Et vero tales erant funebres ceremoniæ: lugebatur et conclamabatur mortuus, claudiebantur ipsi oculi, lavabatur, vestibus pretiosissimis tegebatur, efferebatur in feretro ad januam domus; ibique cum prostitisset aliquandiu, facie et pedibus in publicum versis, ad rogum deducebatur: quæ

maxima ex parte explicuimus Æn. vi. 215. et sequentibus.

487 *Produxi*] Juxta primam explicationem superiorum vocum, significat *peperi*. Juxta secundam, *proposui ad januam domus*: quod Dio et Græci alii vocant *προτίθεσθαι*. Juxta tertiam, *proluri* legendum est.

491 *Funus lacerum*] Haud dubie *cadaver*. Sic Propert. l. i. 17. 8. ‘Hæcine parva meum funus arena teget.’

Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.

At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit. Sequitur clamor, cœlumque remugit.

Accelerant acta pariter testudine Volsci; 505

Et fossas implere parant, ac vellere vallum.

Quærun't pars aditum, et scalis ascendere muros;

Qua rara est acies, interlucetque corona

Non tam spissa viris. Telorum effundere contra

Omne genus Teuc'ri, ac duris detrudere contis, 510

Assueti longo muros defendere bello.

Saxa quoque infestoolvebant pondere, si qua

Possent tectam aciem perrumpere: cum tamen omnes

Ferre juvat subter densa testudine casus.

Nec jam sufficiunt. Nam, qua globus imminet ingens, 515

Ilionci et Iuli plurimum plorantis. At tuba procul excitavit ære rauco formidabilem sonum: succedit clamor, et cœlum reboat. Volsci appropinquat simul admota testudine, et aggrediuntur cumulare fossas, et eruere aggerem: pars restigat ingressum, et superare scalis muros, qua exercitus rarus est, et qua multitudo passim hiat non tam densa militibus. Contra Trojani incipiunt projicere omnes species armorum, et dispellere eos longis lignis, consueti propugnare mœnia bello diuturno. Deiecebant etiam lapides perniciosi ponderis, tentantes an possent aliqua parte perfringere agmen tectum clypeis: tamen interea Rutuli gaudent sustinere casus omnes sub spissa testudine. Deinde non possunt sustinere: nam qua parte mag-

*****

—502. in tecta multi Pier. et Heins. cum Goth. tert.; tum reponunt jam inde ab Aldd. legitur. reportant vett. edd. ap. Pier. et qu. Moret., quod sane vulgarius; et sic sup. vii, 574. At cf. sup. iv, 391. 392. viii, 584. inter manus puta famularum.—503. sonoro Bigot.—506. pellere Rom. Oudart. et a m. sec. Bigot. Mediceus autem etiam pellere vallo a m. sec. ex v. 519.—507. aditus Gud. murum Leid. et Moret. sec.—509. pressa viris Hugen.—510. aut Bigot. cum Goth. tert. drudis Franc., unde Burm. conj. crudis. Sed in illo codice operam ludat, qui talia rimetur. duos dixit pro robustis, gravibus.—512. saxaqueolvebant infesto p. Zulich.—513. Possint Leid. cum tamen. Duriuscula est ad meum sensum hæc junctura. At illis, inquit, qui testudinem agunt, decretum est, extrema experiri. Omissa autem in seqq. pronomina demonstrativa ac relativa, quæ subjecta declarent, brevitatem ac vim narrationi faciunt. Obvium est, quod et Jo. Schrader. in schedis conj. quam tamen omnes Ferre juvat.—514. Vulgata lectio erat libet. Multi tamen Heins. cum tribus Burm. juvat. Adde fragm. Vatic. Alludunt Medic. a m. pr. et Gud., qui cum Mediceo Pier. habent jubat, Priscian. et Augustin. jubet. Probarunt idem Cuningham., qui recepit, et Jo. Schrader.; itaque prætuli, cum orationem faciat minus duram.—515. sed qua Gud. a m. sec. quo Goth.

NOTE

De Turtaro, imis Inferis, Æn. vi. 134. accederent: De ea testudine, Æn. ii. 441. De Volscis, Æn. vii. 803. De densati in globam, consertis supra capita clypeis, ut sic ad muros tutius 208.

Immanem Teucrici molem volvuntque ruuntque ;
 Quæ stravit Rutulos late, armorumque resolvit
 Tegmina. Nec curant cæco contendere Marte
 Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
 Missilibus certant.

520

Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
 Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignes ;
 At Messapus equum domitor, Neptunia proles,
 Rescindit vallum, et scalas in moenia poscit.

Vos, o Calliope, precor, aspirate canenti ;
 Quas ibi tunc ferro strages, quæ funera Turnus
 Ediderit : quem quisque virum demiserit Orco :
 Et mecum ingentes oras evolvite belli.

525

nus globus appropinquat, Teucrici advolvunt et impellunt vastum saxum, quod late oppressit Rutulos et separavit tegmina clypeorum: nec ulterius Rutuli ardentis volunt certare obscuro certamine testudinis; sed conantur dimovere jaculis Trojanos ex aggere. Alia ex parte Mezentius terribilis visu librabat pinum Tyrrhenam, et injicit fumidus tædas. At Messapus, subactor equorum, filius Neptuni, diruit palos aggeris, et petit scalas ad muros scandendos. Vos, o Musæ et præcipue Calliope, oro, docete cantantem; quas cædes, quas necis Turnus tunc ibi intulerit; quem hominem unusquisque miserit ad Inferos: et explicate mecum totum ambitum hujus belli: nam vos, Deæ, et recordamini, et potestis narrare.

sec.—516. v. *trahuntque* Donat. et alii antiqui apud Ge. Fabric. cum Mentel. pr. a m. sec.—517. *Rutulos stravit* vulgo ante Heins., minus suaviter. *stravit late Rutulos* Parrhas.—518. *curent* Leid. *se condere* Bigot. et Leid. a m. sec. *detendere* Menag. alt.—520. *tentant* sec. Rottend., tum Leid. supplet: *densis cum corpore toto*.—521. *horrendum visu* Erf.—524. *Transcendit* v. odd. *admodum vetusti* ap. Pier. *præscindit* pr. Moret. et a m. pr. Ven. Sed *Rescindit* recte, ut supra vellebant vallos. *ad mœnia* nonnulli Heins. et Burm. cum sec. Goth.—525. Heumann. conj. *Vos, o Calliopæ*, graviter ob id vapulans Burmanno. Idem enotatum ex Erf.—526. *tunc* Heins. e Medic. et al. Vulgo, *tum*; alii *cum*. *ferro tum* Dorvill.—527. *Dimiserit* multi et hic ap. Burm.—528. *horas tres* ap. Burm., et Goth. tert. *heroas*, quod

NOTÆ

516 *Ruuntque*] Impellunt, projiciunt: Æn. I. 39. 'spumas salis ære ruebant.'

518 *Cæco Marte*] Quia latebant sub testudine, tecti et inumbrati clypeis.

521 *Etruscam Pinum, et . . . ignes*] Vel ignitam faciem e pinu, pingui arbore: vel manu altera faciem, altera hastam pineam. De Mezentio Etruscorum rege, fuse Evander, Æn. VIII. 481. De Etrusca gente, ibidem in Notis. De Messapo, Æn. VII. 691. De

Delph. et Var. Clas.

vallo, munimento ex palis et aggesta terra, supra 142.

525 *Vos, o Calliope*] Musas omnes invocat, sed præcipue *Calliopem*, heroici carminis præsidem, de qua, Ecl. IV. 57. Numerum singularem cum plurali sic conjunxit Tibul. I. III. 6. 55. 'nobis inimica merenti.' Et Catul. Epig. CVIII. 5. 'Inesperanti ipsa refert te nobis.' De Orco, Plutone, Ge. I. 277.

528 *Oras belli*] Enniana vox. Oræ

Virg.

4 A

Et meministis enim, Divæ, et memorare potestis.

Turris erat vasto suspectu, et pontibus altis, 530
 Opportuna loco: summis quam viribus omnes
 Expugnare Itali, summaque evertere opum vi
 Certabant; Troës contra defendere saxis,
 Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
 Princeps ardentem coniecit lampada Turnus, 535
 Et flammam affixit lateri; quæ plurima vento
 Corripuit tabulas, et postibus hæsit adesis.
 Turbati trepidare intus, frustra que malorum
 Velle fugam. Dum se glomerant, retroque residunt
 In partem, quæ peste caret: tum pondere turris 540

Turris stabat alta suspicientibus, et tabulatis sublimibus, commoda situ: quam Itali omnes conabantur occupare totis viribus, et diruere tota vi potentie suæ: contra Trojani conabantur propugnare lapidibus, et vibrare sagittas crebras per apertas fenestras. Turnus primus immisit tædam flammantem, et affixit lateri turris ignem: qui auctus vento inrasit asseres et adhæsit fulcris absuntis. Trojani turbati cœperunt intus tumultuari, et incassum quærere effugium e periculo: dum colligunt se, et retro recedunt in spatium quod vacabat igne; tum repente

////////

nihili est; interpretatur tamen horas etiam Jul. Sabinus, ut sit tempus, quo bellatum est; sed Ven. causas: uti etiam in Enniano versu (vid. Not.) exhibent Diomedis et Quintiliani libri vi, 3, 86, male utique. Nec melius alii conj. iras. curas; nam oras Ennianum est. Tum erexit Menag. pr. exolvite alter Hamb., frustra. vid. laud. ab Burm. Barthium ad Stat. i Theb. 2; adde Stæber. ad Manil. i, 116.—529. Abest versus melioribus libris cum Mediceo: adde fragm. Vatic., et recte judicabat Heinsius esse cum hic inculcatum ex sup. lib. vii, 645. Omissus est in edit. Parmensi. Aberat quoque Goth. sec., at in pr. præmittebatur superiori.—530. suspecto alter Hamb. conspectu Parrhas.—531. qua r. Goth. alter.—532. Ital. Rom.—536. affecit Medic. Pierii. adstrinxit Parrhas.—537. tabulis pr. Hamb. a m. pr. pontibus conj. Jo. Schrader. adhæsis Rom. obesis Goth. sec.—539. residunt: Jo. Schrader. em. recedunt; sed alterum doctius eodem significato. Est Lucetianum retroque residit: ii, 283.—540. caret Franc., sed tunc malit Burm.

NOTÆ

sunt extremæ partes vestium: quæ quia in ambitum excurrunt; hic sumuntur pro toto circuito, ambitu, ac serie belli.

530 Pontibus] Turres multis contabulationibus erigebantur, e quarum infimis ascensus erat ad summas: hæc ipsa tabulata, vel eorum scalæ, pontes hic dicuntur: ut forte etiam supra 170.

532 Opum vi] Enniana locutio, pro, omni industria, virtute, instrumentis.

535 Lampada] Lampades hic appellantur, ignita quæcumque missilia, ex stupa, pice, et resina: quæ compacta simul, et mucronibus unisque per hamis ferreis armata, ut ligneis præsertim munimentis adhærerent, vel manu, vel aliquando etiam machinis intorquebantur. Varia eorum erat ad libitum figura. De postibus, proprie fulcris arrectariisque portarum, Æn. ii. 412. De peste, pro igne, supra 328.

Procubuit subito, et cœlum tonat omne fragore.
 Semineces ad terram, immani mole secuta,
 Confixique suis telis, et pectora duro
 Transfossi ligno, veniunt. Vix unus Helenor,
 Et Lycus elapsi : quorum primævus Helenor, 545
 Mæonio regi quem serva Licymnia furtim
 Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat armis,
 Ense levis nudo, parmaque inglorius alba,
 Isque ubi se Turni media inter millia vidit,
 Hinc acies, atque hinc acies astare Latinas : 550
 Ut fera, quæ, densa venantum septa corona,

turris cecidit, et totum cælum sonat strepitu. Cadunt semimortui in terram, vasta mole superincidente, et confossi propriis armis, et trajecti duro ligno per pectora. Vix solus Helenor et Lycus evaserunt : quorum natus major erat Helenor, quem serva Licymnia clam pepererat regi Lydio, et miserat ad Trojam, bello ipsi prohibito : erat levis ense stricto, et ignobilis scuto albo. Atque ille, cum agnovit se in mediis millibus Turni, agmina Latina circumstare hinc et inde ; quemadmodum fera,

////////

qua peste carent scil. Trojani. Conf. ad v. 510.—542. immensa Sprot. secuti duo Burn.—543. Confixaque Montalb. Confixitque Goth. sec.—544. Transfixi pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. pr. Confossi Parrhas. Helenor in libb. aliquot Pier. Est Ἑλένωρ. Elenor Lutat. ad Stat. ap. Burmannum, qui et binis codd. abfuisse versum notat, ex clausulæ similitudine, in uno versus 548. 517. 546 se exceperunt.—545. Lucus in Medic., in al. Licus.—546. Licymnia Medic. et Gnd. Λικύμνια ex Λίκωμος. Varie depravatum nomen : Licimnia, Licimnia, Licinia, Lycimnia, Lacinia, Lucina, Lucania.—548. palmaque Ven., idque, quod miror, Jul. Sab. interpretantem video.—550. atque hinc inter se a. Ven. obstarè Vratisl. instare pr. Hamb. et Bigot. cum Goth. tert.

NOTÆ

546 Mæonio regi] Regi Mæonum, qui deinde Lydi dicti sunt, et ab Homero numerantur inter Trojanorum auxilia, utpote Phrygiæ contermini, Æn. iv. 216.

547 Vetitis armis] Vel contra iussa Deorum et fati Trojanis contrarii ; vel contra morem Romanorum : ad quem alludit hic poëta, quasi Trojanorum etiam fuisset. Nefas enim fuit Romæ servos militiæ nomen dare, nisi servitute solutos : quod non nisi periculosis reipublicæ temporibus permittebatur.

548 Ense levis nudo, parmaque, &c.] Omnino eum depingit, quales Romanorum deinde fuerunt velites, sic a

velocitate dicti. Horum arma : parma, brevis rotundusque clypeus et undique par : gladius ; et leves aliquot hastulæ. Eligebantur e junioribus et pauperibus juxta Polybium. Porro cum vulgo viri principes, aut familiæ suæ, aut factorum suorum insignia præferrent descripta in clypeis ; ut Turnus Inachum, Æn. vii. 790. Aventinus, hydram Herculis, ibid. 657. Helenor iste nudum clypeum gestat ; tum quia juvenis nihildum patrare laude dignum potuit ; tum quia furtivo concubitu ex serva editus, paternam originem jactare prohibetur, habeturque ideo quasi servilis generis.

Contra tela furit, seseque haud nescia morti
 Injicit, et saltu supra venabula fertur :
 Haud aliter juvenis medios moriturus in hostes
 Irruit ; et, qua tela videt densissima, tendit. 555
 At pedibus longe melior Lycus inter et hostes,
 Inter et arma, fuga muros tenet, altaque certat
 Prendere tecta manu, sociumque attingere dextras.
 Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
 Increpat his victor : Nostrasne evadere, demens, 560
 Sperasti te posse manus ? simul arripit ipsum
 Pendentem, et magna muri cum parte revellit :
 Qualis, ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
 Sustulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis :
 Quæsitum aut matri multis balatibus agnum 565
 Martius a stabulis rapuit lupo. Undique clamor
 Tollitur. Invadunt, et fossas aggere complent ;

qua cincta multitudine spissa venatorum sævit adversus arma, et non ignava immitit sese in mortem, et saltu ruit supra hastilia ; non aliter juvenis irrumpit moriturus in medios hostes, et incurrit qua cernit arma spississima. At Lycus multo velocior pedibus, et inter hostes, et inter arma occupat fuga muros ; et conatur arripere manu sublimes pinnas, et apprehendere manus sociorum. Quem Turnus victor, persecutus simul cursu et jaculo, objurgat his verbis : Stulte, an sperasti te posse evitare manus meas ? simul apprehendit ipsum pendentem, et excutit cum magna parte muri. Qualis armiger Jovis, quando evolans in altum abripuit unguibus falcatis, aut leporem, aut cycnum nitido corpore : aut quando lupo, sucer Marti, subtraxit e caulis agnum, quæsitum a matre multis balatibus. Undique clamor surgit : aggrediuntur, et cumulant fossas terra aggesta : alii torquent tædas flammantes ad cul-

////////

—552. *inscia* Goth. sec. *mortis* Montalb.—556. *It* pr. Moret. *melior longe* aliquot Burm.—557. *muros petit* Erf.—558. *Pendere* Goth. pr. *pandere* tert. *saxa manu* pr. Moret. cum Erf., quod præferret Burm., si in pluribus extaret : nam *tecta* de muris castrorum et munimentis insolitum dici. f. *septa*. Debebat tamen concedere hoc poetæ, ut muri summam partem hac voce declararet, uti mox v. 568 de eadem *fastigia* dixit. Nec muros tecto tutos cogitare adeo absonum est. *dextra* alter Hamb. et Rom. *dextris* Erf.—559. *cursu pariter* Turnus Goth. tert., nec insuaviter.—562. *tendentem* pr. Moret. *muri magna* Erf. *revulsit* Exc. Burm. et Parrhas.—563. *aut ante leporem* abest apud Macrob. v, 12. *candentem corpore* e cod. Coll. Jes. recepit Wakefield. Et est sane elegans lectio.—565. *matris* Rom. et Porc. apud Pier. quinque Burm., minus docte. *balantibus* Goth. pr. *latratibus* Goth. tert.—566. *repetit* idem Goth. tert.—567. *fossas atque* a. c. Rom.—

NOTÆ

553 *Venabula*] Hastæ sunt venatoriae, breves, lato ferro : Æn. iv. 131. 564 *Jovis armiger*] Aquila, fulminis ministra : Æn. v. 255. De *tædis*, arbore et face, Ecl. vii. 49.

Ardentes tædas alii ad fastigia jactant.

Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis

Lucetium, portæ subeuntem, ignesque ferentem ; 570

Emathiona Liger, Corynæum sternit Asylas :

Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagitta ;

Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus ;

Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,

Et Sagarim, et summis stantem pro turribus Idan ; 575

Privernum Capys. Hunc primo levis hasta Themillæ

Strinxerat : ille manum projecto tegmine demens

Ad vulnus tulit : ergo alis allapsa sagitta ;

Et lævo affixa est lateri manus, abditaque intus

Spiramenta animæ letali vulnere rumpit. 580

Stabat in egregiis Arcentis filius armis ;

Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Hibera,

mina. Ilioneus lapide et magno fragmine rupis opprimit Lucetium, appropinquantem portæ et concipientem ignes: Liger Emathiona, Asylas Chorinæum: alter peritus jaculandi, alter mittendi sagittas procul decipientes. Cæneus occidit Ortygium, Turnus victorem Cæneum: Turnus Itym, et Clonium, Dioxippum, et Promulum, et Sagarim, et Idam stantem ante summas turres: Capys Privernum: hunc hasta Themillæ primo leviter vulneraverat: ille abjecto clypeo tulit inconsultus manum ad plagam: ergo sagitta pennis appulsa est, et manus affixa est lateri sinistro, et occulta intus penetravit mortifero ictu pulmones, quibus respirat anima. Filius Arcentis stabat indutus pulchris armis, habens chlamydem variatam acu, et splendens pur-

*****

568. ad f. mittunt Oudart.—569. ingentis Medic., sed a pr. m.—570. Lucretium, Lucretinum, Luccetium, Lucceium al. ignemque Sprot.—571. Ἡμαθίωνα. Et mathiona Dorvill. Emathion aliter Exc. Burm. ex Emathion aliger; quod Goth. sec. habet. Tum Κορινναίων. Corineum et Chorineum multi, etiam Corinesum, Corneum, Horneum: sed est a κορύνι, clava. cf. ad XII, 298. Hyrtacides Corineum Macrobian. v, 15, sed v. h. l. Heins., Asilas plerique.—572. baculo bonus Goth. tert., belle! in ludum literarium relegandus! falante Franc. fugiente Leid., sed fallens est, quæ occulto ferit. Valer. Fl. III, 182 fallere ferro ausus. est in fine addunt aliquot Burm.—573. v. C. turmis Goth. tert.—574. Ithim, Ithin, Ytim, Itim alii; tum Clenium, Clanium, Clionum, Donium; porro, Dioxippum, Diosippum, tandem Promolum Heins. e Medic. et al. Vulgo, Promulum: alii Pomulum, Prumulum. Facile omnia ex græcis constituenda.—575. Sagarim al. Idan ex Medic. et Moret. qu., vulgo: Idam: etiam Itym, Ityn.—576. Capis al., et ante Heins. Themille.—579. Ut lævo Wakefield emendat: non assequor, an satis commode. affixa Heins. e Pier. et suis aliquot restituit: pro vulgari: infixa. affixa pr. Hamb. pro var. lect. intra Goth. tert.—580. rumpit Heins. e melioribus. Vulgo, rupit: quod Rom. tuetur.—581. Argentis et Argens duo Burm.—583. Nolim cum Servio inter-

NOTÆ

582 Pictus acu chlamydem, &c.] Chla- 137. Ferrugo, color est politi ferri, mys, militaris vestis, casaque; Æn. IV. in nigrum tendens, brunissure: Ecl.

Insignis facie, genitor quem miserat Arcens,
 Eductum Matris luco, Symæthia circum
 Flumina : pinguis ubi et placabilis ara Palici :

585

pura Iberica, formosus vultu : quem pater Arcens miserat Æneæ, educatum in sylva Martis, circa Simethum fluvium, ubi est opima et benigna ara Palici. Mezentius

//////////

pungere post miserat, ut Arcens filii nomen sit.—584. *Productum* Parrhas. Legebatur in omnibus edd. *Eductum Martis luco*; nec aliter scripti. In *Martis* luco jamdudum hæseram; antequam varietatem lectionis inspicerem; nam de Marte apud Siculos nihil aliunde constat. Quod enim in Panormitanorum et Mamertinorum numis occurrere ille dicitur, obscura suspicio est. Equidem in his locis Ditem non Martem expectabam: nisi forte poeta Adranum, indigenam Deum, Martem interpretatus est. Sed prava haud dubie est lectio, et restituendum erat quod et ad conjectandum in promptu est, et apud Macrob. v, 19 habetur, etiam in Dorvill. et in Ven. pro div. lect. *Matris*, sive ut Ceres Ennæa intelligatur, quam Fazellus reb. Sic. Dec. 1, 3, 2 tuitus est, sive ut mater nympha sit, cujus lucus eo in loco erat. Jam Thaliam Palicorum matrem, nympham obscuri nominis, sed fabula Siculorum domestica proditam, novimus ex Servio ad h. l. et Macrob. l. c. Hujus nymphæ lucum, nomine quoque *sylvam Thaliæ* dictum, in Calphurnio vi, 78 agnovit nymphamque absolute *Matrem* dictam prodidit Wernsdorf. in Poët. min. Tom. iv, p. 676. 820, et Tom. v, p. 1454 ingeniose utique, etsi sine auctore. *Martis* defendi posse ex inf. v. 673 Burmannus addit, quod non assequor. *Simæthia* vel *Simethia*, male vulgo ante Heins.; est enim Σίμαιθος. Peius alii: *Sumatia*, *Symæthia*, *Symethia*, *Simetia*, *Simatia*. Romanus: *Simoëtaque*.—585. et abest Oudart. ubi implacabilis ara P. etiam h. l. legebat Cluver. Ital. ant. pag. 934. vid. supra ad idem hemistichium lib. vii, 764. Sane et h. l. aut in partes Cluverii transire aut deleto et legere malim: *pinguis ubi placabilis ara Palici*. Scilicet *Palicus placabilis* est qui placatur, ejusque ara *pinguis* victimis. *Palicum*, pro Palicorum, emendat Cerda. Sed vid. Not. *Paluci* Franc. Ed. Ven. inquit Burm., tum pergit, Lutat. ad Statii xii Theb. 156. *Palisci* Ald., sed prima tantum. In Lutatio scriptum invenio: et im-

NOTÆ

II. 18. Talis memoratur fuisse color purpuræ Ibericæ nigricantis. *Iberia* vero hic sumitur a quibusdam pro regione Asiatica, inter Pontum Euxinum et Mare Caspium, quæ nunc Georgiæ pars est, dicta *Gurgistan*: cujus coloni in Europam profecti nomen dederint Ibero Hispaniæ flumini, et Hispaniam ipsam tenuerint. Ab aliis sumitur probabilius pro ipsa Hispania, cum idem color a quibusdam dicatur Baticus; a Bati fluvio Hispaniæ, *Guadalquivir*; et minium, apud Hispanos præcipuæ laudis olim ex Plinio fuerit; ut nunc quoque rubeus ille color nigro suffultus, quem vocant *morado*.

584 *Symæthia circum, &c.*] *Symæthus*, Siciliæ fluvius: in orientale ejusdem latus infra Catanam defluens; nunc juxta Cluverium, *la Jaretta*. Tamen, juxta Virgilium, videtur is esse qui nunc nomen habet a *sancto Paulo*, paulo inferius fluens: nam non longe ab ejus fontibus visuntur adhuc ruinae templi Palicorum, et eorundem lacus, qui lacus Fazelli tempore *Napthiæ* vocabatur, in multas scatnrigines erumpens aquæ sulfuræ, quæ falso jurantes enecabat, ut fuse narrat ex auctoribus Græcis Macrobius Saturn. v. 19.

585 *Pinguis ubi et placabilis, &c.*] *Palici* fratres fuerunt, Jovis filii, et

Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,
 Ipse ter adducta circum caput egit habena ;
 Et media adversi liquefacto tempora plumbo
 Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
 Tum primum bello celerem intendisse sagittam 590
 Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
 Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum ;
 Cui Remulo cognomen erat ; Turnique minorem
 Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
 Is primam ante aciem digna atque indigna relatu 595
 Vociferans, tumidusque novo præcordia regno

depositis armis impulit ipse stridentem fundam, loro ter rotato circa caput : et discidit calefacto plumbo medium caput oppositi juvenis, et prostravit eum in vasta arena. Ascanius, prius assuetus terrere feras fugientes, fertur tum primo evibrasse velocem sagittam in bello, et stravisse manu robustum Numanum : cui cognomen erat Remulo ; et qui nuper conjugio copulatus duxerat minorem sororem Turni. Ille ante prima agmina inclamans digna et indigna dictu, et inflatus corde ob novam

//////////

placabilis ara Palyci.—586. *hastis* Heins. e Medic. et Colot., item aliquot aliis. Vulgg. cum Rom. *armis*. Novum autem et ab Homérico more alienum, quod Mezentium funditorem prodit.—589. *Dissicit* pr. Hamb. pro div. lect. *dividit* Ven. *diffudit* tres Burm. *projectum* pr. Mentel. cum Leid., perpetua varietate, quam multi notarunt ; et nuper Burmann. ad Anthol. pag. 109. *ostendit* pr. Hamb. et alter Menag.—590. *celerem bello* Goth. sec.—592. *fodisse* Franc.—593. *Rhemule* Rufin. *Romulo* Dorvill. et Servii edd. ap. Burm. *Remulus* Goth. pr. et sec. Ceterum quid poeta in hoc secutus sit, ut *Numanum* aliquem *Remulum* in medium adduceret, ignoro, cum insolitum sit cognomine sic aliquem insigniri. Aliter res se haberet, si *Remulus* esset verum nomen, et *Numanus* ille appellaretur ab urbe *Numana* in agro *Piceno*, unde oriundus

NOTÆ

Thaliæ Nymphæ, Vulcani filiæ ; quæ gravida cum Junonem timeet, dicitur a Jove terræ hiatu occultata : ubi nati infantes, indeque egressi, *Palici* dicti sunt, a *πάλιν* *ικέσθαι*, iterum venire. Horum oraculo Siculi in sterilitate admoniti dicuntur, ut cuidam heroi sacra facerent : quæ res cum prospere successisset, ad eorum aram dona multa congresserunt, ut refert ex Xenagora Macrobius. Hinc ara illa dicitur a Virgilio *pinguis*. Addit Diodorus l. xi. asyllum illic esse fugitivorum fervorum, cum a dominis inclementius habentur : indeque nefas

esse eos abduci, nisi securitatis data fide, quam violare nemo audeat. Hinc, ut mihi videtur, ara eadem dicitur *placabilis*. De *Martis luco*, nullam alibi reperi mentionem.

588 *Liquefacto plumbo*] Lucret. vi. 177. ‘ plumbea vero Glans etiam longo cursu volvenda liquescit : ’ id est, calefit et mollescit.

596 *Novo regno*] Affinitate regia. Græci enim, quorum imitatores Latini, regum filios, fratresque et affines appellabant reges : ut observat Germanus, probatque multis.

Ibat, et ingentem sese clamore ferebat :

Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et Marti prætere muros ?

En, qui nostra sibi bello connubia poscunt ! 600

Quis Deus Italiam, quæ vos dementia adegit ?

Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulixes.

Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum

Deferimus, sævoque gelu duramus et undis ;

Venatu invigilant pueri, sylvasque fatigant ; 605

Flectere ludus equos, et spicula tendere cornu.

At patiens operum parvoque assueta Juventus

Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.

Omne ævum ferro teritur, versaque juvenum

potentiam, incedebat, et jactabat se magno clamore: Non pudet vos rursus claudi aggeribus et obsidione, o Phryges bis capti, et opponere muros morti? ecce illos, qui bello petunt sibi conjugia nostra! quis Deus, quæ insania vos impulit in Italiam? non hic sunt filii Atræi, nec Ulysses vanus artifex verborum; sed gens fortis ab ipsa origine. Portamus statim ad flumina natos, et induramus acerbo gelu et aquis. Pueri indulgent venatui, et percurrunt sylvas: ludus eorum est domare equos, et jacere sagittas arcu corneo. Juventus autem patiens laboris, et contenta tenui victu, aut exercet terram rastris, aut impugnat urbes bello. Omnis ætas traduci-

////////

erat.—597. *ingentem* Heins. reposuit ex Medic. et aliis codd., ac vet. edd. Nec vero accipiendum cum Servio et aliis: eum clamasse se esse magnum: sed se ferebat, incedebat ingens homo, vasta corporis specie; sic inf. XII, 441 *portis sese extulit ingens*. Vulgo: *ingenti*.—598. *tueri* Zulich. et Goth. sec.—599. *Marti* e codd. aliquot a Pierio notatum, a sec. Rottend. et Scheff. cum Zulich. firmatum, spreverat Heinsius, sed suscepit Burmannus, nec male arbitror: est enim eleganter et docte dictum *prætere muros Marti*, bello, pugna, vallum et muros ducere quo inclusi latere et pugnam detrectare possint. Hæc eadem sup. hoc lib. v. 55. 56. 57. 67. 68. 142 sqq. Vulgo *morti* lectum, etiam in Medic., et sic Servius cum Jul. Sabino: nec hoc male; magis tamen epicum illud.—602. *nec fraudis* Goth. tert.—603. *ab st.* Heins. e Sprot. et ex observatione. cf. ad VIII, 130.—604. *duroque* nonnulli Pieriani, tum Gud. et sec. Moret. cum binis Burm. Heinsius conj. *crudo*. Sprot. *seroque*; at vid. imitationem Valer. Fl. VI, 326.—605. *vigilant* duo Burm.—607. Idem versus Ge. II, 472, nisi quod *exiguoque*.—609. *ævom*: repente hoc ab Heinsio receptum conspicitur; quod si fieri debebat, non minus aliis locis

NOTÆ

599 *Bis capti Phryges*] *Phryges*, *mollitie*, Æn. IV. 216. De Atræi filiis molles: ad contemptum sic vocat Agamemnone et Menelao, Æn. II. 264. Æn. III. 54. De Ulysse *versuto*, Æn. II. 7.
605 *Venatu*] Dativo contracto, pro *venatui*, Ecl. v. 29.
609 *Versaque juvenum*, &c.] Ara-

Terga fatigamus hasta ; nec tarda senectus 610
 Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
 Canitiem galea premimus ; semperque recentes
 Comportare juvat prædas, et vivere raptō.
 Vobis picta croco, et fulgenti murice, vestis ;
 Desidiæ cordi ; juvat indulgere choreis ; 615
 Et tunicæ manicas, et habent redimicula mitræ.

tur in armis, et impellimus dorsa juvenorum arantium hasta inversa. Nec senectus lenta minuit robur animi, aut pellit vigorem. Tegimus casside capillos albos : et semper nos delectat colligere novas prædas, et vivere rebus raptis. Vobis vestimentum tinctum est croco et micanti purpura : vobis inertia est in deliciis : placet vacare choreis : et tunicæ vestræ habent manicas, et mitræ ligamina.

id faciendum erat ; scilicet videtur aliqua ætate *rom* pronuntiatum fuisse, non *rum*, v. c. *lavom. sævom. linquont. volvontor. divom. activom.* An vero Virgilius ita scripserit, quis sponse certet? *bello teritur Ven.*—610. *seca* Leid. pro var. lect. et ap. Serv.—612. Heins. malebat *preminur.*—613. *Conportare* librorum et Pierianorum et suorum (quibus duo Burm. et duo Goth. addi possunt, si tanti hi sunt) auctoritate retraxit Heinsius, et *Connectare* remisit loco alteri lib. vii, 749, ubi idem versus repetitus erat, et lib. iv, 404 *prædam convectat. recentes prædæ*, addit Burm., sunt sanguinem adhuc fumantes. Quorsum tam longe petere?—614. *fulgentis* pr. Hamb.—615. *cordis* Goth. tert. forte aliquis *Desidia est cordi* conjiciat. Sed poëta exquisitiori formæ incubuit : *desidiæ sunt cordi*, Homericō more plur., ut v. c. *σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν. ἥσι προθυμῆσι. νηπιέῃσιν.* et ex Homericō *Αἰὲ δ' ἡμῶν δαῖς τε φῖλη κίθαρίς τε χοροὶ τε* etc.—616. *vittæ* pro, *mitræ*, ap. Gell. vii, 12, perperam. Ceterum malis forte v. 616 poni ante 615. Sic junguntur sententiæ inter se

NOTÆ

mus armati : nec stimulis aut flagris, sed extrema hastæ parte boves arantes incessimus.

614 *Croco*] *Crocus* flos, *saffran* : cuius colore infecta vestis, *crocata* et *crocotula* dicebatur ; infectores, *crocotarii* : muliebris et mollis ornatus. De *murice*, ostreo, unde purpura exprimitur, Ge. ii. 506.

616 *Tunicæ manicas, et, &c.*] *Tunica* vestis virorum interior, *χιτών* Græcis : cui respondet mulierum *stola* : utraque cineta. Hinc viri Græci *pallium* apertum ac fluens ; Romani *togam* clausam superinjiciebant : mulieres *pallum*, pallio Græco aperto non ab-similem. *Tunica* a superiore parte omnino absque manicis olim fuit, ita ut humeros hinc inde nudaret ; ab inferiore, ad genna defluebat, diceba-

turque *exomis* : mox ad usque cubitum, et paulo infra genua pertinuit, dicebaturque *colobium* ; et hic mos diu duravit Romæ, *exomide* servis solis relicta : deinde crescente luxu ad primores usque manus digitosque provecta est, et ad talos promissa ; quod mollitiæ fuit, et a Cicerone vitio vertitur Catilinæ sociis, quia muliebris stolæ species hæc erat. *Tunicæ* illæ *unicatæ* a Cicerone vocantur ; a Seneca et Plauto *manuleatæ* ; a Scipione apud Gellium *chiridotæ*. Tales Trojanis hic Numanus exprobrat. Mediis etiam temporibus tunica duplex ferebatur : altera communis, altera intima, quæ et *interula* sive *subucula*. De *mitris*, pileis, earumque *redimiculis*, Æn. iv. 216.

O vere Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma; ubi assuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxusque vocant Berecynthia matris
Idææ. Sinite arma viris, et cedite ferro.

620

Talia jactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino

O vere Phrygiæ, neque enim estis Phryges! ite per excelsa Dindyma, ubi tibia emittit sonum imparem, vobis assuetis huic sono. Tympana et tibia Berecynthia buxæ matris Idææ vos invitant: relinquitte arma viris, et abstinete ferro. Ascanius non passus est spargentem verbis talia, et loquentem indigna: et oppositus adfluxit

conjunctæ et consimiles: *Vobis...vestis, Et tunicæ...Desidiæ cordi.*—617. *veræ* male editum ante Heins. et scriptum quoque in nonnullis. *ire* pr. Hamb.—618. *adsuctum* Oudart.—619. *vocant* e libb. retraxit Heins., quod jam in vett. edd. etiam Ald. pr. erat. Vulgg. *vocat* cum Rom., idque maluit Cuningham.—620. *cedite ferro*, bello, nolite arma tractare. Sed alii apud Serv. acceperant *cadite f.* hoc est, cum viri non sitis, abscindite partem virorum. Dignum Grammaticorum acumen, cur ipsi castrentur.—621. *dura* Parrhas. a m. pr. et bini Goth.—622. *nervo conversus* Dorvill. a m. sec.—623. *Contendit*

NOTÆ

618 *Dindyma*, &c.] Phrygia universa sacra fuit Cybele, matri Deorum. In ea montes *Dindymus*, *Berecynthus*, et *Ida*. *Dindymus* sic dictus, quod sit *ἰδὺμος* geminus, sive gemello vertice: plur. *Dindyma*. Hinc Cybele dicta *Dindymene*, et *Berecynthia*, et *Idæa* mater. De ea, *Æn.* iii. 111. De *Ida*, *Æn.* ii. 801.

Biforem dat tibia, &c.] *Tibia* musicum instrumentum, flatu personum: sic dicta; quia e gruum, hinnulorum, aliorumque animalium cavis tibiis primo formata est: inde e buxo atque ebore. Olim pauca habuit foramina: unde duæ simul inflabantur, mutabanturque pro modorum varietate. Quæ dextera oris parte inflabatur, unicum habebat foramen, ac proinde graviorem sonum; quæ sinistra oris parte, duo habebat foramina, sonumque acutiorum: et hic erat modus *Phrygius*, cum tibiæ sic adhibebantur *impares*, quia modus ille ex gravi et acuto temperatus erat. Cum autem *Dorius* modus multo esset gravior, duabus dextris caneatur, id

est, duabus tibiis *paribus*, unico foramine. Cum *Lydius* esset acutior, duabus sinistris fiebat, id est duabus tibiis paribus, duplici foramine. Hi enim erant præcipui tres modi: quibus affines alii: *Serranus*, id est *Tyrius*; ab urbe *Tyro*, quæ *Sar* dicta est, *Ge.* ii. 506. affinis *Lydio*. Fuit et *Æolius*, &c. Hinc patet tibia *pares*, esse vel *Lydias*, vel *Dorias*: *impares*, semper *Phrygias*. Quare Servius bene explicuit hic *biforem*, imparem, dissimilem. Hæc e Salmasio in *Solinum*.

619 *Tympana*] Ex Isidoro, 'Tympanum est pellis, vel corium, ligno extensum': pulsabatur apud veteres manibus ac digitis: a *τύπτεω* verberare. Hæc, ut et *cymbala*, ærea et cava, a *κύμβος* *cavitas*, adhibebantur ad sacra Cybeles, de quibus Lucret. l. ii. 618. 'Tympana tensa tonant palmis, et cymbala circum Concava, raucisonoque minantur cornua cantu, Et Phrygio stimulat numero cava tibia mentes.'

622 *Nervo equino*] Nervos arcuum

Intendit telum, diversaque brachia ducens
 Constitit, ante Jovem supplex per vota precatus :
 Jupiter omnipotens, audacibus annue cœptis. 625
 Ipse tibi ad tua templa feram solennia dona,
 Et statuam ante aras aurata fronte juvenum
 Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
 Jam cornu petat et pedibus qui spargat arenam.
 Audiit et cœli Genitor de parte serena 630
 Intonuit lævum : sonat una fatifer arcus.
 Effugit horrendum stridens adducta sagitta:
 Perque caput Remuli venit, et cava tempora ferro
 Trajicit. I, verbis virtutem illude superbis.

sagittam nervo equino: et distrahens brachia sejuncta, stetit, prius supplex obsecrans Jovem per hæc vota: Jupiter omnipotens fave inceptis audacibus. Ego ducam tibi ad tuum templum munera solennia: et ponam ante altaria juvenum capite deaurato, candidum, et tollentem caput æqualiter cum matre sua: qui jam incurrat cornu, et dissipet arenam pedibus. Audivit pater, et e suda regione cœli tonuit ad sinistram. Simul mortifer arcus sonat: et sagitta emissa volat stridens terribiliter, et pervenit ad caput Rutuli, et perfodit cuspide cava tempora.

////////

vulg. *Intendit* reposuit Heins. e Gud. et pro div. lect. alt. Mentel., quoniam *constitit* subsequitur proxime. Sic sup. 590 *celerem intendisse sagittam*. Sed aliter arcus tenditur, aliter sagitta; hæc tenditur, dirigitur. —624. *per verba precatur* Zulich. *precatur* etiam Montalb. et alter Mentel. —629. Versus deest Goth. tert. Et est ille repetitus ex Ecl. III, 87. eoque in precibus his melius nos carere arbitror.—630. *Audit* Rom. et vett. Pier. *Genitor cœli* sec. Rottend. *severa* Goth. tert.—631. *fatifer* e libb. Pier. et suis præclare intulit Heins. Vulgo *letifer*: ex interpretamento. Si sup. 609 erat *ævom*, debebat et h. l. esse *lævom*.—632. *Et fugit* in Rom. et aliis Pier. invenerat, sicque Goth. sec. et alii ap. Servium, qui *effugit* prætulit, idque tuetur Heinsius. Si tamen rationem et usum in illo *ἀνα καὶ una* et diligentius consideres, facile apparebit, *Et fugit* unice verum esse, inprimis cum summa celeritas emissæ sagittæ et percussæ Remuli hic describatur. Conf. inf. XI, 863, 4. In tert. Rottend. *offugit*, in quo astringendo Heins. multus est. et *fluit* Voss. *strigens* pr. Hamb. Porro *adducta* s. idem ex Pier. inprimisque Romano, exque aliis suis docte restituit, utinam declarasset quoque sensum! vulgo erat: *elapsa* vel *adlapsa* et *allapsa*, etiam in codd. parte; duo Heins. *delapsa*. Proprie *adducitur* arcus: tum, quæ adducto arcu evolat sagitta, poëta et ipsa *adducta*, h. accelerata, admissa, dici potuit.—634. Exciderat in parte codd. i, hinc depravatam apud Pierium in Rom. *Transadigit* verbis, in Obl. *Trajecit*, in al. *Transjecit* et *Transfigit*. Apud Burm. *Transigit* ed. pr. *Transgit* Burm. Exc. *Trajecit* multi cum binis Goth. Piget talia persequi.

NOTE

ex equorum setis fieri solitos, testatur Jupiter est: Ge. II. 325.
 Hesychius. 631 *Intonuit lævum*] Bonum omen,
 624 *Ante Jovem*] Versis oculis in Ecl. I. 16.
 ærē superiorem, sive ætherem, qui

Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt. 635
 Hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
 Lætitiæque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
 Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo
 Desuper Ausonias acies urbemque videbat,
 Nube sedens, atque his victorem affatur Iulum: 640
 Macte nova virtute, puer; sic itur ad astra,
 Dis genite, et geniture Deos. Jure omnia bella
 Gente sub Assaraci fato ventura resident.
 Nec te Troja capit. Simul, hæc effatus, ab alto
 Æthere se mittit, spirantes dimovet auras, 645

I, irride virtutem jactabundis vocibus. Phryges bis capti reddunt hæc responsa Rutulis. Ascanius dixit hæc solum: Trojani applaudunt clamore, et gestiunt gaudio, et extollunt ad cælum virtutem ejus. Tum forte Apollo comatus in aëriis spatiis desuper spectabat exercitum Italicum et urbem Trojanorum, insidens nimbo: et alloquitur his verbis Ascanium victorem: Cresce, o puer, tui virtute: sic tenditur ad sidera, orte a Diis, et producture Deos: cuncta bella per fatum oritura quiescent merito sub posteritate Assaraci: neque Troja te comprehendit. Simul locutus ista,

en lude Zulich. a m. sec. allude Ven.—636. Hæc ante Heins., ut passim in scriptis, vel Hic, Huc.—638. cum Parrhas.—639. arces urbemque alter Hamb. cum Goth. sec., male. vid. Not.—640. victorem. juvenem Ven.—643. residunt tert. Rottend. alter Hamb. et Zulich., et Heinsium hic suum morem non servasse miror. Vaticinia enim melius præsentī tempore efferuntur.—644. affatus aliquot Burm.—645. misit aliquot Pier. et Burmann. spumantes pr.

NOTE

639 *Ausonias acies*] *Italas*, Æn. vii. 54. *Urbem*: novam Trojam, Æn. vii. 157.

641 *Macte*] *Mactus*, quasi *mauctus*, id est, *magis auctus*. Sic herba adulta dicta est a Catone *macta*, quia *aucta*: hostiæ quoque *mactæ*, quia mola, vino, thure, spargebantur, et quasi cumulabantur augebanturque ante sacrificium; unde *mactare* pro *cadere*, dictum fuit. Diis ipsis in sacrificiis acclamabant: *macte hocce vino inferio esto, macte hacce dape esto*, quia sacrificiis augeri eorum felicitatem putabant. Cicero dixit Nonio teste, *mactare aliquem honoribus*: Plautus, *mactare infortunio*. Hæc fere ex Vossio: qui addit, hac formula vocativum *macte* adhiberi pro nominativo *mactus*,

more Attico: quemadmodum apud Tibullum l. i. 7. 53. ‘Sic venias hodiernæ’ apud Persium, Sat. iii. 28. ‘Stemmata quod Tusco ramum millesime ducis.’ Est et apud Plin. l. ii. 12. plurali numero: ‘macti ingenio este, cæli interpretes.’

642 *Dis genite*, &c.] Genitus *Venere* per Æneam, *Jove* per Dardanum: geniturus *Julium* et *Octavianum* Cæsares; qui divinis honoribus afficiendi erant. De *Assaraco*, a quo ortus Æneas, Æn. i. 288.

644 *Nec te Troja capit*] Sic Philip-
 pus Macedoniae rex ad Alexandrum, apud Plutarchum: ‘Quære tibi regnum par, non enim te capit Macedonia.’ De nova Troja intellige, Æn. vii. 157.

Ascaniumque petit. Formam tum vertitur oris
 Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchisæ
 Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos;
 Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
 Omnia longævo similis, vocemque, coloremque, 650
 Et crines albos et sæva sonoribus arma;
 Atque his ardentem dictis affatur Iulum:
 Sit satis, Æneada, telis impune Numanum

librat se e summo aëre, dissecat aërem spirabilem, et tendit ad Ascanium: tum mutatur specie vultus in Buten senem. Hic prius fuerat Anchisæ Trojano armiger, et fidelis satelles ad portam: tunc pater Æneas adjunxerat hunc Ascanio comitem. Apollo incedebat similis huic seni per omnia, et vocem, et colorem, et capillos canos, et arma sono aspera. Atque alloquitur acrem Ascanium his verbis: Fili Æneæ, suffi-

Hamb. demovet duo Burm. cum Rom.—646. *formam* Heins. e melioribus Pier. et suis, pro vulgari, *forma*: quod Rom. tuetur. *formam in antiquam* Jul. Sab. legerat.—648. *lumina* Sprot.—649. Tunc Parrhas. Hunc septem Burmann. cum Goth. sec.—651. *crines flavos* male interpolatum in Rom. multis Pier. Heins. Burm. et binis Goth. Erf. etiam vett. edd., sive ex scriptura *alvos*, sive ex lib. iv, 558, sive ex incuria hominis, qui Apollinis crines describi putabat. Heinsius conj. *ravos* nullo fructu. Aliter judicavit Wakefield, qui recepit *flavos*; et explicat: “qui tam flavos crines, quam arma sonantia, iis scilicet mutatis, se Buti similem fecerat.” Doceri velim, quomodo latine in illum sensum dicta accipi possint: *Apollo Butæ similis vocem, colorem, crines*, ut sit: voce, colore, et crinibus mutatis, similis erat Butæ. Atqui vidimus Æn. i, 593 *Os humerosque Deo similis*: quod non est exuto Dei ore et humeris. iv, 587 *Omnia Mercurio similis vocemque coloremque, Et flavos crines et membra decora juvenæ*. Scilicet qui similis est alteri (quoad) aliquid; in eo ipso similis ei est. Post *albos* sustuli interpunctionem haud dubie pravam et quæ Interpretes transversos egit. Apollo in Buten mutatus etiam armis ei se assimilaverat: *similis et crines et arma*: quod adjectum: *sæva sonoribus* h. sævo sonore, terribiliter sonantia, epitheton armorum Butæ ornans est. Inter hæc tamen valde probabile fit, verum irrepsisse e margine et ad Apollinem spectasse: *Et crines albos et sæva sonoribus arma*; quæ de Bute quomodo præcipuo aliquo modo dicantur, non assequor.—653. *Æneide* ubique in edd. editur. Agnoscit et Probus. *Enide* Medic. cum aliis Heins. et Pier., etiam vett. edd. Alii aberrant in *Æneidæ*, *Ænide*, ac si *Æneidæ* telis juncta vellent. Neutrum tamen rationem grammaticam habet: unde enim *Αἰνεῖδης* vel *Αἰνεῖδης*? Deberet esse *Αἰνεῖς*, quod nusquam occurrit. Ex *Αἰνέας* esset *Αἰνεῖδης*. Sin ex *Αἰνέας* formes *Αἰνεῖος*, *Αἰνέιος*, unde *Αἰνῆς*, formandum hinc esset *Αἰνῆδης*, *Αἰνῆάδης*. Si ab hoc ducatur *Ænides*, vix e ex *η* natum corripitur posset. Restat, ut *Æneades* admittamus, unde h. l. *Æneade*, vel ad formam, quam noster amat (vid. ad vi, 126), *Æneada*. Est quoque *Æneade* (*Æneadæ* apud Bottarium) Rom. ὦ *Αἰνεάδην*, quæ solennis forma est: *Αἰνέας*, *Αἰνεάδης*, *Αἰνεάδης*; unde sæpe in nostro *Æneadæ*. v. ad i, 161. Frequentatur etiam vox *Αἰνεάδαι* Cedreno, Zonaræ et aliis. Hauc etiam h. l.

NOTÆ

647 *Dardanio Anchisæ*] Versus spon- 653 *Æneada*] Vocativus patrony-
 daicus, cum hiatu diphthongi longæ, nicus, ab *Ænecades*.
 more Græcorum.

Oppetiisse tuis ; primam hanc tibi magnus Apollo
 Concedit laudem, et paribus non invidet armis ; 655
 Cetera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo
 Mortales medio aspectus sermone reliquit,
 Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
 Agnovere Deum procures divinaque tela
 Dardanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem. 660
 Ergo avidum pugnae, dictis ac numine Phœbi,
 Ascanium prohibent ; ipsi in certamina rursus
 Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
 It clamor totis per propugnacula muris ;
 Intendunt acres arcus, amentaque torquent. 665
 Sternitur omne solum telis ; tum scuta cavæque
 Dant sonitum flictu galeæ ; pugna aspera surgit:

ciat tibi Numanum occubuisse sagitta tua absque tuo damno: magnus Apollo dedit tibi hunc primum honorem, et non invidet æquali gloriæ armorum. Ceterum abstine pugna, o puer. Apollo ita locutus fugit in medio colloquio visus humanos, et longe ab oculis abiit in levem æræm. Principes Trojani cognoverunt Deum, et sagittas divinas, et audierunt pharetram sonantem dum abiret. Itaque per monita et auctoritatem Phœbi retinent Ascanium incensum ad pugnam: ipsi iterum redeunt ad prælia, et exponunt vitam manifestis periculis. Clamor spargitur per aggeres totis mænibus. Adducunt fortes arcus, et librant hastas amentatas. Terra omnis tegitur spiculis: præterea clypei et cavæ cassides reddunt sonum allisu spiculorum:

tuebor, remittens reliqua librariorum et grammaticorum seu imperitiæ seu acumini.—654. suis pr. Rottend. *Primum* ed. Junt. *Prima hac*—laude Hugen.—655. *nec paribus* inv. a. ed. Ven.—657. *Sic o. Apollo Mortalis, m.* Donati lectio ap. Fabric. *adspectu* sec. Moret. *visus* Gud. pro var. lect. ex lib. iv, 276.—660. *tonantem* duo Burm. et Erf.—662. *ad c. Reg. certamine* Montalb. et Bigot. *c. cursus* Hugen.—663. *animosque* alter Hamb.—665. *armenta* Rom.—666. *tunc et cum* in binis Goth.—667. Habemus hic iterum exemplum rationis criticæ codicum vetustate et auctoritate potioris. *adflictu* Rom. et alii Pier. *afflictu* Medic. *afflictu* Montalb., quod a Nangerio in Ald. tert. admissum, perperam. *flictu* hand dubie poëta maluit quippe doctius dictum. Sunt etiam codd., qui *flictu* tenent ap. Heins. *fluctu* tres Burm. cum Goth. pr. et tert. *galeæ flictu* aliquot Pier., idem ordo in Goth. pr. et tert. Ceterum

NOTÆ

655 *Paribus armis*] Nam Apollo puer sagittis serpentem Pythona confixit, ut matrem defenderet: quemadmodum Ascanius hic Numanum, ut patriam ulciscatur, /En. iii. 75.

660 *Pharetramque fuga sensere, &c.*] Præter signa divinæ præsentia quæ diximus /En. i. 406. hoc addit aliud: nempe, sonitum quendam pharetræ

et sagittarum auditum in aëre, postquam ex oculis Apollo jam evanisset. Talis est Apollinis sonus Iliad. i. 46. De nomine *Apollinis*, Ecl. iii. 104. De nomine *Phœbi*, ibid. 62.

665 *Amenta*] Hastas, quæ circa medium *amento*, id est, loro alligatæ erant: quo implicata manus, æquali quasi impetu certius hastam libra-

Quantus ab occasu veniens, pluvialibus Hædis,
 Verberat imber humum; quam multa grandine nimbi
 In vada præcipitant, cum Jupiter horridus Austris 670
 Torquet aquosam hyemem, et cœlo cava nubila rumpit.

Pandarus et Bitias, Idæo Alcanore creti,
 Quos Jovis eduxit luco sylvestres Iæra,
 Abietibus juvenes patriis et montibus æquos,
 Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt 675
 Freti armis, ultroque invitant mœnibus hostem.
 Ipsi intus dextra ac læva pro turribus astant

oritur crudele prælium. Quanta est pluvia, quæ per hædos pluviales orta ab occidente percutit terram: quam crebra grandine nubes ruunt in mare, quando Jupiter asper Austris emittit cœlo tempestatem pluviosam, et solvit cavas nubes. Pandarus et Bitias, geniti Alcanore Idæo: quos Hiera sylvestris educavit in sylva Jovis, juvenes æquales abietibus et montibus patriæ suæ: aperiunt portam, quæ credita erat ipsis jussu regis, confisi armis, et ultro alliciunt hostem in muros. Ipsi intus

~~~~~

alterum versus hemistichium: pugna aspera surgit meum quidem ad sensum et languere et sententiæ juncturam intercipere videtur. Comparatio enim fit inter illa: *Sternitur o. s. tum scuta.*—668. *occasu vel Oceano* Zulich. *pluvial. herbis* Rom.—669. *quam multi* ed. P. Danielis.—670. *In vada* noli tentare: variat rem; antecedente membro *humum* memoraverat, nunc mare.—671. *et telo* tert. Rottend. et concedo in hoc Wakefieldo, elegantius hoc esse: modo codicum auctoritas accederet. Laudat ille Ge. I, 331. 2. 3. Æn. IV, 120 sq. *cœlo nubila rumpit* est pro *cœli nubila. lumina* Medic. a m. pr.—672. *Archanore* Goth. tert. *nati* aliquot Pier. et duo Burmann.—673. *Hiera.* Hanc lectionem quomodo Heins. defendere possit, non assequor. Est enim manifeste vitiosa: in *Ἱερὰ* media produci nequit. Nullus dubito *Iæra* (*Ἱαῖρα* Iliad. Σ. 42) esse scribendum, ut Mentel. pr. et Gud. exhibebant: quo accedebat Medic. cum ceteris Heins. maximam partem *Iera.* Dorvill. *Hicta.* Zulich. *Hibera.* Turnebus *hyæna* conjiciebat: quod per se non malum esset.—674. *patriis juvenes* aliquot Heins. cum Regio. *æquis* Gud. Elegans est emendatio a Jac. Bryant communicata: *patriis in montibus.* Ita utique malim Virgilium scripsisse. Ceterum versum hunc, puto, Virgilius sublaturus fuisset secundis curis: nam friget, cum eadem comparatio mox tam copiose ornatur vs. 679 sq.—675. *imperio est* Macrobian. v, 11. *reducunt* Hugon.—677. *instant* aliquot Pier. et

NOTE

bat. *Amentum*, ab ἄμνω, ligo: unde etiam *apes* et *examen apum*: ut diximus Ecl. VII. 13.

668 *Hædis*] Stellis duabus astri, cui nomen *Erichthonius* vel *Auriga*, infra ejus humerum: quarum ortus et occasus procellosus habetur. De *Austro*, pluvio item vento meridionali, Ecl. II. 58.

672 *Idæo*, &c.] In Ida monte Troa-

dis: ubi Cybele colebatur; ac ipse etiam Jupiter: qui ideo passim dicitur ab Homero Ἰδηθεν μεδέων, ab *Ida imperans.* Iliad. III. 276. &c. *Hiera*, Ἱερὰ: nomen matris: quia tamen secundam naturam brevem habet, suspicatur Turnebus *hyæna* legendum esse: quæ fera est, a qua Pandarum et Bitian educatos putat, ut Romulum a lupa.

674 *Abietibus*] *Abies*, arbor, *sapin.*

Armati ferro, et cristis capita alta corusci :
 Quales aëriæ liquentia flumina circum,
 Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum, 680
 Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
 Attollunt capita, et sublimi vertice nutant.
 Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentés.

stant ante turres ad dextram et sinistram, induti ferro, et rutilantes cristis supra capita sublimia. Quales duæ quercus aëriæ tolluntur circa fluxios liquidos, aut in ripis Eridani, aut juxta grutum Athesin, et erigunt ad cælum capita incædua, et nutant altum cacumen. Rutuli, cum viderunt ingressum apertum, irruunt. Statim

~~~~~

Heins. cum Goth. tert. et Erf. *obstant* Leid. vid. sup. v. 550.—678. *coruscis* Ven. et Macrobr. *coruscant* Medic. *coruscent* Hugen.—679. Argutiæ sunt Servii seu alterius ex scriptura antiqua *liquētia* captatæ, quod *liquetia* legendum esse censet; ut fluvii nomen sit in Venetia in intimum maris Adriatici sinum se immittentis. Sed idem fluvii nomen *Liquentia* passim scribitur, ut, hac ipsa scriptura servata, annem illum inferre possimus. Male tamen hoc fieret, puto; nam etsi vel maxime poëta *Liquens flumen* formare potuit, tamen nimis obscurum fluvii nomen erat, quam ut nude poneretur; et male etiam grammatica junctura adhæresceret; vix quoque *Liquentia flumina* plurali numero substituisset. Servius vitiose fieri ait, ut a genere incipiamus, et ad speciem revertamur. Immo vero hoc suave et poëtis frequens, inprimis Maroni nostro: v. c. inf. XI, 68. 69. 660 sq. *liquentia* autem epitheton otiosum quidem, ornans tamen; ut *fons liquidus* et al. Ductum autem ab antiquo *liquo*, ere, prima longa; at *liqueo* prima brevi. Hinc diversitas in deductis, fere ut Græca: φίλω. φιλέω. πορφύρω. πορφυρέω. Quod ad codd. attinet, *liquentia* Rom. Medic. et magna pars reliquorum: sicque Macrobr. et Diomedes ap. Heins., at Gud. a m. sec., Mentel. uterque cum aliis nonnullis, et Oblongo Pierii, *liquetia*: sic et edd. vett. *Liquencia* Montalb., sed erasa *n* litera. *liquentia* Goth. tert.—680. *præter a*. Hugen. a m. sec.—683. *Arrumpunt*, *Erumpunt* (ut Goth. tert.), *Prorumpunt* ap. Burm. *I. aditus Rutuli*:

NOTÆ

Quatuor syllabæ breves in dactylum compressæ.

679 *Liquentia*, &c.] Ita passim optimi quique codices: aliqui tamen *Liquetia*; quod quidam avide arripiunt post Servium. Et est *Liquetia*, vel potius, ut apud Plinium legitur, *Liquentia*, fluvius Venetorum, in superiore sinu Adriatici partem influens, nunc *Livenza*. At præter rationes ab Erythraeo contra Servii curiosiorem interpretationem allatas; contra facit, quod dicitur *Liquentia*, *Liquentia*. Unde puto Virgilium simplicius de *liquentibus*, id est *liquidis*

fluviis, explicandum esse: ait enim Ge. IV. 442. *fluviumque liquentem*. Et *liquens*, primam habet, modo brevem, modo longam.

680 *Padi*, &c.] *Padus*, sive *Eridanus*, le *Pô*, fluvius Italiæ maximus, Ge. I. 482. *Athesis*, post *Padum* maximus, *l'Adige*, ex Tridentinis Alpibus, per Venetos in Mare Adriaticum influit; proprio quidem ostio: sed fossis quibusdam transversis et paludibus cum regio tota scateat, ideo dictus est a Servio et Vibio in *Padum*, qui paulo inferius fluit, decurrere.

Continuo Quercens, et pulcher Aquicolus armis,
 Et præceps animi Tmarus et Mavortius Hæmon, 685
 Agminibus totis aut versi terga dedere,
 Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
 Tum magis increscunt animis discordibus iræ;
 Et jam collecti Troës glomerantur eodem,
 Et conferre manum et procurrere longius audent. 690
 Ductori Turno, diversa in parte furenti,
 Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
 Fervere cæde nova, et portas præbere patentes.
 Deserit inceptum, atque immani concitus ira
 Dardanium ruit ad portam fratresque superbos; 695
 Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
 Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,

Quercens et Equicolus spectabilis armis, et Tmarus temerarius animo, et Hæmon Martius, vel repulsi objicere terga totis turmis hostium, vel amiserunt vitam in ipso aditu portæ. Tunc furor magis accenditur in animis infensis: et jam Trojani densantur congregati in eum locum, et audent conscrere manus et progredi longius. Nuntius fertur regi Turno, scævienti alia in parte et turbanti hostes, hostem animari recenti strage, et offerre portas apertas. Relinquit inceptum opus, et accensus ingenti furore, currit ad portam Trojanam et fratres superbos. Et intorto telo dejicit primum Antiphaten, filium spurium magni Sarpedonis

Regius interpungit: quod et alii faciunt; nec refert.—684. *Quercens* aliquot Pier. Mox *Equicolus* vulgg. et jam Aldd.; reduxit *Aquicolus* Heins. ex Medic. et sec. Moret., ceteri *Aquiculus*. Sic et Pieriani partim, partim *Equiculus* legébant. In binis corrupta scriptura, *Aquilicus*, unde Heins. conj. *Aciscolus*, quod *Valeriæ* gentis cognomen est; in uno *Aquilurus*.—685. *præceps animi* sec. Moret. *Tmaros* multi: ut Ecl. viii, 44. Alii et hic *Marus*, *Thmarus*, *Thamarus*, *Timarus*, *Himarus*, *Tinarus*. In f. *Hæmo* Menag. pr.—686. *aversi* Parrhas. *aversi* Dorvill., sicque aliquot Pier.; iidem dederunt.—687. *ipsi* aliquot Pier.; pro *posuere* Parrhas. *dedere*.—688. *Tum magis* Dorvill.—689. *gl. in unum* Bigot. et Rom.—690. *conferre gradum* Nonius in *conferre*: quod arripit Heinsio; tum *percurrere* Sprot. *procedere* sec. Moret. *concurrere* Ed. pr., male; tandem p. l. *ardent* Leid.—692. *hostes* Parrhas.—

NOTÆ

695 *Dardanium portam*] Novæ Trojæ: Æn. vii. 157. *Dardani*, Trojani, Æn. i. 239.

697 *Thebana, &c.*] *Thebæ* multæ fuerunt, aliæ in Ægypto, aliæ in Bœotia, aliæ in Thessalia Phthiotide: illæ nihil hic ad rem faciunt; sed *Thebe*, *Thebes*, Asiæ Minoris urbs apud Adramytenos, de qua Lydis et Mysis diu

Delph. et Var. Clas.

certamen fuit, teste Strabone lib. xiii. Regia fuit Eetionis, Andromachæ patris. Didymus tamen, vetus Homeri interpretes, hanc Eetionis regiam *Thebas* etiam vocat plurali numero, ad verbum 397. Iliad. vi. et adhuc expressius ad versum 366. Iliad. i. *Sarpedon* Lycæ rex, Jovis filius, Æn. i. 104. *Nothus*, non legitimo conjugio

Virg.

4 B

Conjecto sternit jaculo: volat Itala cornus

Aëra per tenerum, stomachoque infixâ sub altum

Pectus abit; reddit specus atri vulneris undam 700

Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.

Tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit Aphid-
num;

Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem,

Non jaculo: neque enim jaculo vitam ille dedisset:

Sed magnum stridens contorta phalarica venit, 705

Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,

Nec duplici squama lorica fidelis et auro

ex matre Thebana, nam is se primus offerebat: jaculum e corno Italica volut per aërem levem, et impactum stomacho penetrat profundum pectus: hiatus profundæ plagæ emittit fluctus spumosi sanguinis, et ferrum calefit in pulmone sauciato. Deinde dejecit manu Meropem, et Erymantha: deinde Aphidmon: deinde Bitian flammantem oculis, et furentem animo: non jaculo, nam ille non amisisset vitam jaculo; sed phalarica exibrata venit valde stridens impulsa more fulminis, quam nec duo coria taurina, nec lorica defensa duplici squama aurea, repulit: vasta membra ster-

////////

—699. *tenerum* Heins. reposuit tanquam exquisitius e Medic. et aliis, Pierianis quoque, et exemplis illustravit: uti Macrobius III Ge. 109 laudat quod editum est *Aëra per vacuum*. Vulgo: *per tenuem*. quod equidem pro sensu meo præferam, tanquam proprium ac solenne. *sub alto* Parrhas.—700. *atri sanguinis* pr. Hamb. cum aliis ap. Pier., ex interpretatione. *alti vulneris* conj. Pricæus ap. Burm.—701. *effixo* Oudart. *fixum ferrum* tres Burm. in p. *recondit* Parrhas. *resedit* vel *tepescit* codex Kæleri. Scilicet seu calami seu memoriæ vitium corrigere voluit librarius. *tumescit* a pr. m. Erf.—702. *Vulgatum erat Erymantha*, pro quo *Eremantha* Zulich. ac *Periphanta* Heins. conjiciebat. Malim eum emendasse *Erymanta*; est enim Ἐρυμᾶντος, Ἐρύμαντος. Et occurrit Ἐρύμαντα Iliad. II. 345. Scriptum quoque sic in Mediceo: qui mox *Aphednum*, Rom. *Achidnum*. Ceteri tædium faciunt aberrationibus: quas videat, qui volet, apud Burm. et Pier. *Aphitum* tert. Goth. Est Ἀφιδνός, et paulo ante Μέροψ.—703. *Bitian ardentemque* aliquot Burm. *Tibian* pr. Moret. *oculis animoque* Zulich. *animis oculisque* a m. pr. Parrhas. *furentem* vel *fremementem* Cod. Kæl. et Erf.—705. *phalarica*. Sic et Medic. In voce Romana maluissem *phalarica*.—706. *non Parrhas*. et Montalb. *quæ non* Dorvill.

NOTÆ

susceptus filius, Æn. VII. 283. *Cornus*, arbor durissimo ligno, ideo telorum materia, *cornouiller*: Æn. III. 649.

700 *Undam Spumantem*] Sanguinem undatim, id est, magna copia in rivos erumpentem. *Undam* dixit de multitudine populi, Ge. II. 462.

705 *Phalarica*] Oblonga hasta, teres, præterquam ad extremum, ubi ferrum extabat quadratum, tres longum

pedes, ut cum armis transfigere corpus posset. Huic ferro picem in stupa circumligabant: adjectoque igni immittebant in ligneas præsertim turres, quæ *phalæ* dicebantur Etrusca voce. Hoc tamen inventum videtur Saguntinis Hispaniæ tribuere Livius I. XXI. 8. unde hæc descriptio concinnata est.

707 *Duplici squama, &c.*] *D*†*tergis*

Sustinuit; collapsa ruunt immania membra.
 Dat tellus gemitum, et clypeum super intonat ingens:
 Qualis in Euboico Baiarum littore quondam 710
 Saxeæ pila cadit; magnis quam molibus ante
 Constructam ponto jaciunt; sic illa ruinam
 Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit;
 Miscent se maria, et nigræ attolluntur arenæ;
 Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile 715

nuntur dejecta: terra reddit gemitum, et grandis Bitias tonat cadens super clypeum. Qualis in Cumano Baiarum littore agger saxeus aliquando cadit, quem immittunt mari eductum prius vastis molibus: sic ille agger præcipitans facit ruinam, et profunde subsidit impactus undis: maria turbantur, et nigræ arenæ eriguntur: tunc Prochyta intima tremit sonitu, et Inarime injecta Typhoeo quasi asperum cubile jussu

taurica Goth. sec.—708. in menia Franc.—709. At t. pr. Moret.—710. Talis Rom. et Medic. Ipsa interpunctione comparisonem ad antecedentia retuli: Dat tellus—talis, qualis pro taliter, qualiter.—712. in ponto tert. Moret. jaciunt ponto vulgg. ante Heins. sic repetere comparisonem necesse est. Importunum tamen est meo sensu et jejunum alienumque a tota loci structura. An fuit: fluctu illa ruinam P. an: si victa ruinam Prona trahit? Sed in hujusmodi locis nemo quicquam facile definiat.—713. undis illisa aliquot Pier. vadis in littore combit Parrhas.—714. tolluntur aliquot Heins. et Burm. cum Goth. tert. Idem fere versus III, 557.—715. sonitum Goth. sec., non male. fremitu idem et Bigot. Procuta Rom. Procrida a. t. dirumque Exc. Burm. alta tremit, ut crebra pro crebro maluit jungere Addison. ap. Burm., quoniam

NOTÆ

sive coriis; et squamis loricarum, Æn. III. 467. Squama et auro: id est, squamis aureis: ut Ge. II. 192. Pateris et auro, pateris aureis.

709 Clypeum super, &c.] Servius agnoscit clypeum neutro etiam genere, juxta Caprum: aitque sic exprimi a Virgilio Homericum illud Iliad. v. 42. Δούπησεν δὲ πεισὼν, ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ: sonuit autem cadens, sonueruntque arma super ipso. Quod etsi non abs re est, tamen interpretationem allatam puto tutiorem.

710 Euboico Baiarum, &c.] Baia, locus in Campania tepidis aquarum fontibus nobilis, in latere superiore Campani sive Neapolitani sinus; non longe a Miseno promontorio: etiamnum retinet nomen. De hujus loci

natura fuse, Æn. VI. 237. Chalcidenses, ex Eubœa Græciæ insula, hodie Negrepont, non longe hinc urbem Cumas condiderunt: Æn. VI. 2. Nec longe fuit Lucrinus, Avernusque lacus: qui molibus ab Hercule clausi primum; deinde ab Agrippa in portum Julium Octaviani auspiciis conversi sunt, anno u. c. 717. ut ostendimus Ge. II. 161. Ideo Virgilius hic pilas, sive moles lapideas, in mare impactas commemorat.

715 Prochyta, &c.] Vel Prochyte, hodie Procita, parva et aspera insula Tyrrheni Maris, proxime admota Miseno promontorio. Hoc inter et Inarimen insulam, aqua per terræ motum avulsa, Plinio, Stra. omi aliisque censetur.

Inarime Jovis imperiis imposta Typhoëo.

Hic Mars armipotens animum viresque Latinis

Addit, et stimulos acres sub pectore vertit;

Immisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.

Undique conveniunt; quoniam data copia pugnae; 720

Bellatorque animos Deus incidit.

Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,

Jovis. Tunc Mars bellipotens animum et robur Latinis adjecit et agitavit sub eorum pectore stimulos acutos: et iniecit Teucris fugam et nigrum timorem. Latini concurrunt undecumque: siquidem facultas pugnandi ipsis concessa est a Trojanis, et Deus bellicosus subiit eorum animum. Pandarus, ubi videt fratrem prostrato

//////////

Prochyta non alta sed humilis est. Sed v. Not.—716. *Inarimæ* Rom.—717. Sic pr. Moret. *omnipotens* tres ap. Burm. *animos* Parrhas. et Servii codd. ad x, 22. *Hic animum Mars armip.* Goth. pr. *animos* Erf.—718. *sub pectora* aliquot Heins. cum Goth. sec., perpetua varietate et alibi obvia. *Ar-* ridet tamen Heinsio. Alterum tamen jam lib. vi, 101 vidimus. *in pectora* Leid. cum Goth. tert.—719. *Fugam et Timorem* scripsit: sunt enim Homerica Δειμός τ' ἡδὲ Φόβος Iliad. Δ. 440 et al.—720. *pugnae est* Goth. sec.—721. *animos* Heins. e Medic. et Sprot., tanquam elegantius. Vulgg. *animo*. *Bellorumque animis incidit* Goth. tert.—722. *infuso* Bigot. c. *vidit* Gud. et alii

NOTÆ

716 *Inarime*] Ad meridiem Prochyta, multo amplior insula, fertilitate nobilis: olim *Pithecusa*, et *Ænaria* etiam dicta, nunc *Ischia*: solo concavo et sulfureo, qualis est totus ille tractus; ignis eruptionibus olim sæpe infesta; unde Homerus Jovem commentus est hanc impacto fulmine injecisse giganti *Typhoëo*, qui ab Hesiodo describitur anguineis capitibus centum instructus, iisque flammam ructantibus, Terræ et Tartari filius, in Theogon. 821. De *Typhoëi* nomine, Ge. i. 279. Porro Homeri versus illi sunt Iliad. ii. 781. Γαῖα δ' ὑπεστενάζει, Δὴ ὡς τερπικεραυνὸν Χωμένῃ, ὅτε τ' ἀμφὶ Τυφωεῖ γαῖαν ἰμάσσει. Εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνὰς: 'Terra vero resonabat, sicut Jove fulminatore irato, quando circa Typhoëum terram verberat in Arimis, ubi aiunt Typhoëi esse cubilia.' Quibuscum si Virgiliani versus isti comparantur, certe videbuntur ex iis

exscripti. Ubi duo videntur a Virgilio sane facta audacter: i. Quod *Arimos* illos Pithecusæ insulæ addixerit: cum alii Ciliciæ montem, alii Lydiæ esse affirmant apud Didymum in Homer. alii etiam Syriæ apud Strabonem: qui tamen ait, quibusdam videri esse Pithecusæ incolas; eo quod πῖθηκος, *simia*. Etrusca lingua *arimus* dicatur: sed hæc quasi admodum incerta videtur proponere. ii. Quod voces illas Εἰν Ἀρίμοις in *Arimis*, apud *Arimos*: quæ voces et Homeri sunt et Hesiodi; in unum insulæ substantivum vocabulum composuerit, *Inarime*, *Inarimes*. Nec eum excusat Erythræus cum dicit, eodem exemplo esse, *Inalpinus*: hæc enim vox adjectiva est, quo in genere multo facilius est composita. Nec item excusant alii, cum ex Plinii auctoritate affirmant, ab Homero scriptum *Inarimen*, non in *Arimis*: Plinium enimvero erroris revincunt codices

Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res:
 Portam vi multa converso cardine torquet,
 Obnixus latis humeris, multosque suorum 725
 Mœnibus exclusos duro in certamine linquit;
 Ast alios secum includit recipitque ruentes,
 Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
 Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi:
 Immanem veluti pecora inter inertia tigrim. 730
 Continuo nova lux oculis offulsit, et arma
 Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristæ
 Sanguineæ, clypeoque micantia fulmina mittunt.

corpore, et quo in statu sit fortuna, qui casus impellat res Trojanas; magno conatu trudit portam revoluta cardine, obliuctans vastis humeris: et relinquit in aspero prælio plurimos sociorum, exclusos muris: alios vero claudit secum, et excipit irrumpentes: insanus! qui non agnoverit in media multitudine regem Rutulum irrumpentem, et ultro clausurit in urbe, quasi crudelem tigrim inter ignavas pecudes. Statim novum lumen emicuit ex oculis Turni, et arma ejus sonuerunt horride: cristæ rubræ nutant in capite, et emittit e clypeo fulgura rutilantia. Trojani statim perturbati

Heins., ac Burm. cum Goth. sec.—723. *quis c.* Rom. et Medic. Pierii; item aliquot ap. Burm., sed *qui*, quod per se minus vulgare, agnoscit Carisius.—724. *vi magna* Medic. *vi tota* Montalb., quod impense placebat Heinsio, quem offendeat recurrens vs. seq. *multos*. Nam et alibi *vi multa* ap. nostrum occurrere non ignorabat. *torquent* Zulich.—725. *Obnixus* Zulich. *latus* Goth. sec.—726. *liquit* aliquot Burm. cum Goth. tert. et Erf.—727. *inclusit* sec. Moret. *recipitque clientes* alter Hamb.—728. *in abest* Goth. tert.—729. *Viderat et incluserat* Leid. *urbe* Bigot.—730. *inter media* Dorvill.—731. *oculisque* Bigot. *effulsit* vulgo lectum in codd. et edd. (saltem quas Heins. manu tractabat; ex Aldd. prima *effulsit*, tertia per Nangerium *offulsit*: inde edd. sectæ variant). *offulsit*, quod Romanus Pierii tnetur, repetiit Heins. v. sup. v. 110, sed h. l. forte alterum accommodatius; non enim agitur de luce, quæ offulgeat oculis aliunde, sed emissa oculis fulget illa: hoc est, *effulget*. Revocavit quoque Wakefield *effulsit*.—733. *fulmina* Heins. reduxit, quoniam in eo omnes vetustiores consentiunt: vulgata erant *fulgura*. quæ Wakefield revocavit: et probandum est viri docti acumen. Nam quoties fulmen tropice adhibetur, subest comparatio teli emissi; ita *ensis* est fulmen. Ita apud Propertium *fœmina fulminat oculis*. At *aëris fulgor* est, non fulmen. Infra tamen XII, 654 *Fulminat Æneas armis*, h. e. fulget. Et quid si χαλκοῦ στεροπὴν ap. Homerum Maro in animo habuit? ut Odyss. Δ. 72 in Menelai domo: χαλκοῦ τε στεροπὴν—Χρυσοῦ τ' ἡλέκτρον τε καὶ ἀργύρου ἢ δ' ἐλέφαντος. Idem, quantum video, *mittunt* induxit ex codd. parte, *arma* videlicet, inquit (quod nemo facile ad-

NOTÆ

et interpretes Homeri omnes. Quod autem Virgilius hujus compositionis primus auctor sit, hinc jure conjici posse existimo: quod ante ipsum nemo; post ipsum statim Ovidius, Statius, Lucanus, Silius, Plinius, Clau-

dianus, alique promiscue omnes eadem usi sunt voce; sibi gloriosum rati, cum eo aliquid, aut audere, aut errare. De Marte, Ecl. ix. 12. De Latinis, Æn. vii. 54.

Agnoscunt faciem invisam atque immania membra
 Turbati subito Æneadæ. Tum Pandarus ingens 735
 Emicat, et mortis fraternæ fervidus ira
 Effatur: Non hæc dotalis regia Amatæ;
 Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
 Castra inimica vides; nulla hinc exire potestas.
 Olli subridens sedato pectore Turnus: 740
 Incipe, si qua animo virtus, et consere dextram;
 Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
 Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo
 Intorquet summis adnexus viribus hastam.
 Excepere auræ vulnus; Saturnia Juno 745
 Detorsit veniens; portæque infigitur hasta.

agnoscunt vultum inimicum et grandia membra: tum magnus Pandarus exilit, et ardens dolore necis fraternæ exclamat: Non hæc est dotalis aula Amatæ: nec media Ardea claudit Turnum manibus patriis. Cernis castra hostilia: nulla est facultas hinc crumpendi. Turnus subridens illi respondet sedato animo: Incipe, si vis aliqua est animo tuo, et congregere mecum manu: referes Priamo hic etiam repertum fuisse a te Achillem. Dixerat: ille Pandarus, comitens toto robore, vibrat hastam asperam nodis et scabro cortice. Air excepit ictum: Juno filia Saturni deflexit eum venientem, et hasta inhæret portæ. Tu vero non evitabis hæc arma, quæ

////////

mittat), vel mittunt pro se mittunt, mittuntur. cf. ad Æn. II, 207. Atqui hoc durum est h. l. vel maxime. mittit alii habent editi et scripti etiam Pier. et bini Goth., item Jul. Sab., sicque Medic. mittet, et a m. sec. mittit. Atqui et durum et languidum est, ut mittit ad Turnum referatur. Suspicio olim fuisse clypeosque pro clypeusque, quod non intellectum corruptelam intulit, cum scriptum esset: clypeusque micantia fulmina mittit; hoc tandem poëta dignum. clypeusque m. f. mittunt Dorvill. In Gud. clypeique m. f. mittunt. Pierson ap. Herm. Arnzen. Epist. crit. p. 76 clypeum neutro dictum ex v. 709 huc quoque vocat. nullo cum fructu. Tandem qu. Moret. cum Zulich. nutant, Montalb. ritant, saltem deb. vibrant.—735. Æneadæ subito turbati Parrhas. cum tres ap. Heins. et Burm.—738. Non m. Parrhas. prohibet Sprot.—739. vide Goth. tert. nulli sec. Hamb. nulla huic sec. Menag. non hinc Bigot.—741. animi virtus Rom.—742. Hinc Zulich. invictum P. Goth. tert., felici lapsu.—743. et c. nudo sec. Hamb.—745. Exc. auræ: vulnus—veniens junxerat Servius seu quis alius; et sic vultus—veniens duo Burm.—746. Detorsit juveni pro div.

NOTE

737 Dotalis regia Amata] Lauren-
 tum, urbs regia Latini: cujus uxor
 Amata, Turno favens, Laviniam ipsi
 regnumque in dotem tradere conaba-
 tur, Æn. VII. 56. De Ardea, Rutulo-
 rum et Turni urbe regia, Æn. VII.
 372. 410.

742 Priamo narrabis Achillem] Tur-
 num; qui tam sit infestus Trojanis,
 quam olim Achilles fuit. De Achille,
 Æn. I. 103. Æn. III. 321. De Priamo,
 Æn. II. 506. De Junone Saturni filia,
 Æn. I. 27.

At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
 Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
 Sic ait, et sublatus alte consurgit in ensem,
 Et mediam ferro gemina inter tempora frontem 750
 Dividit, impubesque inmani vulnere malas.
 Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
 Collapsos artus atque arma cruenta cerebro
 Sternit humi moriens; atque illi partibus æquis
 Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit. 755
 Diffugiunt versi trepida formidine Troës.
 Et, si continuo victorem ea cura subisset,
 Rumpere claustra manu sociosque immittere portis;
 Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
 Sed furor ardentem cædisque insana cupido 760
 Egit in adversos.
 Principio Phalarim et, succiso poplite, Gygen

mea dextra rotat cum robore: nam non est idem auctor armorum et ictus. Sic dixit Turnus, et erigit se in gladium alte eductum: et dissecat ferro mediam frontem Pandari horrendo vulnere, inter utraque tempora et genas imberbes. Fit sonitus, terra quassata est magno illo pondere: trahit moriens in terra membra deficientia et arma sanguinolenta: et caput scissum in partes æquales pependit illi hinc atque hinc ex utroque humero. Trojani fugiunt dispulsi tumultuoso metu: et si illa cogitatio succurrisset statim victori Turno, frangere manu obices et excipere socios portis, dies ille fuisset supremus bello et populo Trojano: sed ira et immoderata cupiditas stragis impulit inflammatum Turnum adversus oppositos hostes. Primo interficit Phalarim, et Gygen poplite ejus subsecto: deinde intorquet in dorsum su-

lect. pr. Hamb. *terraque i.* Parrhas. *insingitur* Franc.—747. *vi* quod Goth. sec. *quod via* alter Hamb. *librat* Medic. Pierii, Gud. Moret. tert. Ven. et Reg. *torquet* Moret.—748. *neque enim es* pars Pier. et Heins. cum Mediol. et Goth. sec. *es tele* Rom. *his telis* Schol. Statii ap. Heins. *his t. et v.* ed. Ven. *actor* Goth. tert. Jo. Schrader. locum pro desperato habebat. Sensus tamen planus: v. Notam.—750. *media inter* nonnulli Pier. et Leid. cum Goth. sec. et tert.—751. *que abest qu.* Moret. *i. pondere* Menag. alt.—753. *Collapsosque* sec. Moret. *arcus* Exc. Burm.—754. Ante Heins. *illi in p.*, quod, Pier. et snos secutus, eiecit.—756. *Defugiunt, Deffugiunt*, duo Burm.—757. *ea c. fuisset* Zulich. v. ad lib. viii, 396. Totus versus exciderat Goth. tert. hoc loco et erat insertus post vs. 759.—758. Ortuinus, Burmanno monente, malebat *admittere*. Goth. tert. *portæ*.—760. *infanda c.* aliquot Pier. et Heins. cum Goth. sec. et tert. *immensa* Gud. pro div. lect.—762. *Phalarim* recepit Heins., nam sic fere codd. habere vel *Falarim*. Vulgg. *Falarim*, quod tamen analogiam sermonis habet. Priscian. lib. vii *Fabarim*, ut a fluvio Sabinorum nomen habeat; sed in Trojanum hominem non cadit. Alii: *Falarin, Falorin*.

NOTE

747 *Telum*] Pro ense, ut jam alibi notavimus, Æn. v. 438.

Excipit; hinc raptas fugientibus ingerit hastas
 In tergus: Juno vires animumque ministrat.
 Addit Halym comitem, et confixa Phegea parma; 765
 Ignaros deinde in muris Martemque cientes
 Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Prytanimque;
 Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem,
 Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
 Occupat: huic uno dejectum cominus ictu 770
 Cum galea longe jacuit caput. Inde ferarum
 Vastatorem Amycum, quo non felicius alter
 Ungere tela manu, ferrumque armare veneno;

gientium hastas ereptas his occisis: Juno sufficit ipsi robur et animum. Adjicit iis socium Halyn, et Phegeum perforato ejus, scuto: postea super muris inscios ingressus uni et agitantem pugnam, Alcandrum, et Halium, et Noëmona, et Prytanim. Connitens a dextera parte aggeris intercipit fulgenti ense Lynceum incurrentem ex adverso et appellantem socios; caput cominus excisum uno ictu procul concidit illi cum casside: deinde interficit Amycum venatorem ferarum, quo nullus alter erat solertior illincere manu spicula et imbuiere ferrum veneno: et Cly-

////////

Tum *Gygem, Cygen*.—763. *hic* pr. Hamb. *huic* Ven. *in raptas* Rom. *E. arreptas* Goth. sec. Idem fere versus inf. xii, 330.—764. *In tergus* Heins. e Rom. et Carisio. At vulgo: *In tergum*. vid. Heins. *Integrum* Franc. et Serv. ad *Æn.* i, 215.—765. *Halyn, Halin, Halim, Alim, Alyn* in codd. *Halym* Heins. e vetustioribus. Idem *confixa* tuctur contra Pierium, qui probabat *confixum*, quod aut. edd., in his Ald. pr., habent, et Medic. a m. sec. *confixum* Parrhas. et *fixa* Dorvill. *confixa* primum exaratum deprehendo in Ald. tert. 1511, adeoque per Naugerium.—766. *M. ruentes* Sprot.—767. Totus versus ex Homero conversus *Iliad.* E. 678, sed sine depravationibus, quas in Virgilii codicibus ap. Burm. videas. Scilicet omnino Latini librarii multo imperitiores fuere quam Græci. Porro idem versus in Ovid. *Met.* xiii, 258 occurrit: quo eum relegandum esse censebat Jac. Bryant: eo tamen vix h. l. carere possumus. v. Not.—768. *Lycea, Lingea, Ligea, Lygea, Licea*, scripti apud Burm. *Lyngæa, Sigæa*, Goth.—769. *dextra* aliquot ap. Burm. *dextram* Goth. tert.—770. *hinc uno* Zulich. et Bigot., nec male. *hic* Franc. *huic* Juno Dorvill. *huic unum* Goth. pr. *conjectum* sec. Moret. *dejecto* Goth. tert. *concius* idem: putabis eum legisse *concitus*? sed stipes fuit librarius. Silius xiii, 246 *Assequitur planta; dejectum protinus ense Cum galea longe jecuit caput.*—772. *felicius* quatuor ap. Burmann. *fallacior* Goth. tert.—773. *Stringere* Schol. Statii apud Heins. *Fugere* idem Goth. tert. Hic dicat aliquis, qui tales delicias sectatur, fuisse scriptum *Fingere*. Illud vero mireris, Julium Sab. in suo habuisse *Urguere*, idque defendere, ut sit dictum ut *fulguere*.—

NOTE

769 *Connixus ab aggere dexter*] Cum latus incurrit. De *aggere*, supra 142.
 contra tenderet Lynceus, Turnus 773 *Ungere tela, &c.*] Medicatis et
 sinistro latere inmixus aggeri, dextra venenatis herbis, barbarico more.
 manu in dextrum quoque Lyncei

Et Clytium Æoliden, et amicum Crethea Musis ;
 Crethea Musarum comitem, cui carmina semper 775
 Et citharæ cordi, numerosque intendere nervis ;
 Semper equos, atque arma virum, pugnasque canebat.

Tandem ductores, audita cæde suorum,
 Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus ;
 Palantesque vident socios, hostemque receptum. 780
 Et Mnestheus : Quo deinde fugam, quo tenditis ? inquit.
 Quos alios muros, quæ jam ultra moenia habetis ?
 Unus homo, et vestris, o cives, undique septus
 Aggeribus, tantas strages impune per urbem
 Ediderit ? juvenum primos tot miserit Orco ? 785
 Non infelicis patriæ, veterumque Deorum,
 Et magni Æneæ segnes miseretque pudetque ?
 Talibus accensi firmanantur, et agmine denso
 Consistunt. Turnus paulatim excedere pugna,

tium Æoli filium, et Creteum carum Musis, Creteum socium Musarum, cui semper cantus et lyra erant curæ, et sonos edere chordis: semper cantabat equos, et bella hominum, et certamina. Denique duces Trojani cognita strage suorum congregantur, Mnestheus, et fortis Serestus: et cernunt socios vagos, et hostem admissum. Et Mnestheus clamat: Quo, quo dirigitis fugam ultra? quos jam habetis muros alios, quæ præterea munimenta? vir unus, clausus undique vestris aggeribus, o cives, fecerit per urbem tantas cædes absque ultione? dejecerit ad Inferos tot principes juvenum? o inertes! nonne pudet et miseret vos patriæ infortunatæ, et antiquorum Deorum, et ingentis Æneæ? Talibus verbis inflammatis corroborantur, et stant spisso agmine. Turnus incipit sensim recedere e prælio, et accedere ad

////////

774. *Clytium, Clycium, Clycion alii, it. Gluttium. dictum Eolide Dorvill.—775. Cretea ante Heins. Crathea qu. Moret., sed est Κρηθεύς.—776. que abest qu. Moret. incendere Hugen.—777. Vix Virgilius secundis curis hunc verum loco relicturus fuisset. Etsi emollias jungendo: cordi erat, et canebat.—778. a. voce Zulich. a m. pr.—780. Pallentesq. Menag. pr.—781. Tunc M. Goth. tert. Quo inde f. Reg. Heinsius eleganter jungi putabat: quo deinde fugam? cui bono fugam? Sed hoc vix placere potest præ vulgato: quo deinde, ulterius, fugam, quo tenditis? Ven. et Montalb. fuga. Monuit tamen ipse Heins. tendere fugam dictum esse, ut, tendere iter, gressum, cursum.—782. quæ ultra Gud. et alter Mentel. Parrhas. et Franc. quæ ultra jam Exc. Burm. quæ altera mænia sec. Moret.—783. nostris Ven. e nostris Lutat. ad Stat. II Theb. 620. cives o vestris Montalb.—784. tanti Goth. tert.—785. primo juvenum Goth. pr. tot dederit tert.—786. Nonne Medic. a m. sec. Deorum vel malorum Gud. At Ms. Coll. Jesu elegantissime veterumque parentum: quod Wakefieldum prætulisse laud miror. Est enim hoc solenne, ut Æn. v, 39.—788. in agmine pr. Hamburg.—789. e. pugna Rom. Montalb.*

NOTÆ

785 Orco] Inferorum Deo, Ge. I. 277.

Et fluvium petere, ac partem, quæ cingitur amni. 790
 Acrius hoc Teucris clamore incumbere magno,
 Et glomerare manum : ceu sævum turba leonem
 Cum telis premit infensis ; at territus ille,
 Asper, acerba tuens, retro redit ; et neque terga
 Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contra, 795
 Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque.
 Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
 Improperata refert, et mens exæstuat ira.
 Quinetiam bis tum medios invaserat hostes ;
 Bis confusa fuga per muros agmina vertit. 800
 Sed manus e castris propere coit omnis in unum.
 Nec contra vires audet Saturnia Juno
 Sufficere ; aëriam coelo nam Jupiter Irim

flumen et ad partem murorum quæ clauditur flumine. Trojani pergunt eo ardentius incurrere magno clamore, et cogi in turbam. Veluti cum turba aliqua urget jaculis infestis immanem leonem : ille autem turbatus, iratus, torve aspiciens, cedit retro : nec tamen furor aut virtus sinit eum obvertere terga ; nec ille valet, propter multitudinem armorum et hominum, contra ruere, licet id cupiat. Non aliter Turnus anceps retro figit gressus absque festinatione, et animus exardescit furore. Immo etiam bis jam irruperat in hostes medios, bis verterat in fugam per muros turmas in se conversas. Sed omnis exercitus festinanter congregatur e castris in unum : nec Juno filia Saturni audet suppeditare Turno robur adversus eos : nam

////////

et tres recentiores Burmanni cum Goth. tert.—790. *quæ c. unda* Rom. et alii Pier., idem Medic. et ceteri vetustiores Heinsii, etiam Jul. Sabinus ; nec *amni*, quod Naugerius Ald. tert. intulit, nisi in recentioribus fere, etiam Goth. tert., et habet interpretamenti speciem. Prætulit tamen Heinsius ut elegantius, nec immerito ; quæri modo potest, an Maro id, quod elegantius esset, ubique maluerit.—791. *hic* Moret. qu. *insistere* Dorvill.—792. *ceu Pænum* conj. Schrader. e XII, 4.—793. *ac* Franc. *adterritus* Reg.—794. *retro dedit* Montalb. et Ven. *at neque* Bigot. *ac* Goth. tert.—795. *ac v.* Zulich. *et pr.* Hamb. et Dorvill. *neque t.* Rom.—796. *Ille equidem* Franc. *per tela per hostes* Ven. Ceterum non video, cur interpunctione tam duram orationem efficere placeat, *Ille, quidem hoc c.*, nec retinere id, quod se offert : *nec t. contra Ille quidem, hoc cupiens* (h. quamvis cupiens), *potis est etc.*, aut id, quod supra posuimus.—799. *cum* Ven. *tum bis* pr. Hamb. *in medios* Franc. *invaserat* Leid.—800. *confusa* Heins. reposuit ; sic enim omnes ejus codd., uno alterove recentis notæ exceptis. Ita tamen jam ed. Ald. pr. et sec. Verum mox Ald. tert. Naugerio correctore in edd. intulit *conversa*. Recte vero Heins. monet, putidum esse *conversa a. vertit*. In Goth. sec. *confusa*, tert. *confisa*, pr. *conversa*.—802. *audet Saturnia Turno* Goth. tert., audiendus ille, si auctoritatem haberet.—803. *in cælo* Hamb. sec. *jam* quidam apud Serv. ad v. Æn. 606. *Irim* et v. 804 *Dimisit* vel *Dimittit* Franc. *misit* aliquot

NOTE

796 *Potis est*] De hac voce, Æn. III, 671. De *Iride*, ÆB. IV, 700.

Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem :
 Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis. 805
 Ergo nec clypeo juvenis subsistere tantum,
 Nec dextra valet : injectis sic undique telis
 Obruitur. Strepit assiduo cava tempora circum
 Tinnitu galea, et saxis solida æra fatiscunt ;
 Discussæque jubæ capiti ; nec sufficit umbo 810
 Ictibus ; ingeminant hastis et Troës et ipse
 Fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
 Liquitur, et piceum (nec respirare potestas)
 Flumen agit ; fessos quatit acer anhelitus artus.
 Tum demum præceps saltu sese omnibus armis 815
 In fluvium dedit. Ille suo cum gurgite flavo
 Accepit venientem, ac mollibus extulit undis ;
 Et lætum sociis abluta cæde remisit.

Jupiter misit e cælo Irim æriam, portantem sorori mandata non grata ; nisi Turnus exeat ex altis muris Trojanorum. Igitur juvenis nec amplius potest resistere clypeo, nec manu : ita premitur jaculis undequaque intortis. Cassis sonat continuo slictu circa cava tempora, et arma valida ex ære rumpuntur lapidibus, et cristæ dejectæ sunt e capite, nec clypeus par est adversus tot ictus : ingruunt hastis, et Trojani, et ipse Mnestheus instar fulminis : præterea sudor e toto corpore labitur, et efficit nigrum fluentum, nec facultas est respirandi : difficilis anhelitus commovet membra fatigata. Tunc denique præcipitans immisit se saliendo in fluvium cum omnibus armis : fluvius in suo flavo sinu excepit cadentem, et portavit placidis aquis : et revereit gaudentem ad socios, sanguine cædis purgato.

Pier. Non assequor, quod Villebrune ad Silium 1, 113 sibi velit : “dicta. Virgil. ix, 804, ubi contra fidem codicum nonnulli legunt *jussa*.”—806. *nunc Parrhas. juvenis clypeo* Mentel. pr. Inutilis res esset interpunctionem mutare : Ergo nec clypeo juvenis subsistere ; tantum Nec dextra valet : injectis sic undique telis Obruitur.—807. *objectis* Macrob. vi, 3. *invectis* Goth. tert., perperam.—809. *Singultu* alter Hamb.—810. *Diffusæque* Zulich.—812. *Cum t. duo* Burm. *torto* ejusd. Exc.—813. *Linguitur* Dorvill.—814. *Fulmen* Macrob. ibid. cum Goth. tert. *fessos agit* Goth. tert. Mox vulgo : *ager a.*, ut lib. v, 432 hoc idem hemistichium occurrit. Sed acer anhelitus quosdam olim legisse in Servianis proditum erat ; hoc arripuit Heinsius, ut varietur oratio ; esse enim tales mutationes Virgilio frequentes : v. eum ad h. l. et ad Ecl. v, 37.—815. *Cum d. pr. Moret. saltu præceps* Gud.—816. *gurgite vasto* idem et Mentel. sec. Goth. sec.—817. *Excepit* Erf. *fugientem* plerique Pier. et aliquot Burm. cum Goth. tert. et Erf.—818. *obluta* Montalb. *oblata* Franc. et Dorvill. *remittit* sec. Moret.

NOTÆ

810 *Jubæ, &c.*] *Equinæ jubæ*, unde cristæ galearum, Æn. iii. 468. *Umbo*, pars media eminens in clypeo, Æn. ii. 546.

813 *Picum Flumen*] Sudor est pulveri commistus, picis instar nigrescens et adhærens cuti.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER X.

ARGUMENTUM.

JUPITER, advocato Deorum concilio, frustra conatus Junonem ac Venerem in concordiam adducere, de Trojanorum Rutulorumque rebus inter se dissidentes; pronuntiat se neutrarum partium fore, sed fatis omnia permissurum. Rutuli ad oppugnandam, Trojani ad defendendam urbem redeunt. Æneas, dies aliquot in Etruria commoratus, collectis inde auxiliis ad suos redit, triginta navium classe auctus. Nymphas, e suis navibus eam in speciem paulo ante transformatas, in itinere obvias habet. Ab iis de suorum periculo certior factus; sub primam lucem provectus in conspectum hostium, exercitum in littus exponit. Occurrunt Rutuli; commissoque gravi certamine, Pallas a Turno occiditur: cujus necem cum ulcisceretur Æneas magna strage, et Ascanius eruptione facta copias suas paternis adjunxisset; Juno Turnum præsentī periculo eripit, objecta illi falsa Æneæ imagine; quam ille fugientem ad usque navem dum sequitur, retinaculis a Junone ruptis, ad littora Ardeæ proxima vi tempestatis abripitur. Mezentius pugnae pro Turno succedens, et filius Mezentii Lausus, ab Ænea occiduntur.

PANDITUR interea domus omnipotentis Olympi,
 Conciliumque vocat Divum pater atque hominum rex
 Sideream in sedem : terras unde arduus omnes,
 Castraque Dardanidum aspectat, populosque Latinos.

*Interim regia cæli omnipotentis aperitur : et genitor Deorum atque rector hominum
 cogit concilium in aulam stellatam : unde sublimis despicit cunctas terras, et castra*

*****

1. Vexata statim in ipsa fronte occurrit lectio *omnipotentis Olympi*. Librorum ea fere omnium auctoritate, etiam Quintiliani I. O. ix, 4, 49 (Leid. *omnipudentis*, ut fere semper, addit Burm.), firmata est : nec tamen satis accommodatum videtur Olympo hoc epitheton, quod proprie Jovis est. Fuisse itaque olim, qui Olympum pro Jove dictum acciperent ; alii qui *Olympia* emendarent, alii qui *Olympi* pro Olympi scriptum vellent, hoc utique non male : nisi alter locus esset XII, 791 *rex omnipotentis Olympi*. Inde emendari cœptum est : *omnipotentis*. Egnatii ea est emendatio ; idque ab Ascensio notatum video, qui eam amplexus est : adeoque ita legitur in edd. Ascensianis. In iis tamen exemplaribus, quæ ab Egnatio emendata feruntur (habemus in manibus ipsam principem editionem 1507), ea lectio non reperitur. Notata tamen est illa in præfat. Habet eam Hamb. sec. a sec. m., eamque in simili loco vidimus sup. vi, 595. Verum a poëta vix videtur adoptari potuisse hoc quidem in loco, cum *panditur* præcesserit : Panditur domus *omnipotentis O.*, et mox v. 5 de eadem domo : *tectis bipotentibus*. Aliter res se habet inf. XII, 791 *Junonem interea rex omnipotentis Olympi* ; ubi conveniret *omnipotentis*. Habent tamen ibi libri alterum constanter. Restat *omniparentis*, quod alii conjectarunt, quodque jam Jovian. Pontanus agnovisse dicitur et N. Heinsius probabat. *Omniparens terra* Lucretianum epitheton est, quod supra lib. vi, 595 Maro adoptaverat ; desidero simile exemplum de cælo. Uranum omnium Deorum auctorem et parentem si sic dictum invenero, non mirabor : sicque παγγενέτωρ ille in Hymnis Ophicis ; sed aliud quid est Olympus. Quæ cum ita se habeant, *omnipotentis O.* tenendum est, quod altero loco recurrit XII, 791, ut tribuerit poëta Olympo, quod Diis convenit, qui in eo continentur : etsi parum placet hoc, nec assuor, cur Maro non maluerit Nævianum versum totum servare : *Panditur interea domus altitonantis Olympi*. Etsi enim et hoc alias Jovis est elogium, tamen et Olympo, e quo prodeunt fulmina, convenire poterat. Servasse hunc Nævii versum narratur Cæcilius Minutianus Apuleius. Est is vetus ille Grammaticus, cujus libri duo (aut potius fragmenta) de Orthographia adhuc in bibliothecis latent, quem tamen evolvit, præter Gyraldum de poëtis Dial. iv, p. 204, Cæsl. Rhodiginus vii, 4, et xxii, 13 Ant. Lect., a quo hoc ipsum de Virgiliano loco prolatum est. Idem Grammaticus Olympum de Jove interpretatus erat.—2. *Conciliumque alii ap. Pier.* *Divum pater atque hominum rex* Ennianum est : Macrobi. vi, 1.—4. *spectat* tres Heins. cum uno Burmanni,

NOTE

1 *Omnipotentis Olympi*] Aliqui per *Olympum*, Jovem intelligunt, quem eo etiam nomine esse appellatum probat in indice Erythræus, ex Cæcilio Minutiano Apuleio, ex Cleanthe, et Diodoro Siculo. Alii melius *cælum* accipiunt : quod *omnipotens* dicitur, vel quia Jupiter omnipotens

in eo habitat ; vel quia ad omnium rerum productionem per siderum influxus conducit, ut terra per vim suam, quæ ideo dicitur *omnipotens*. Sic *Olympum omnipotentem* distinguit a Jove, Æn. XII. 791. *Rex omnipotentis Olympi*. De Dardanidis, Æn. I. 239. De Latinis, Æn. VII. 54.

Considunt tectis bipatentibus. Incipit ipse :

5

Coëlicolæ magni, quianam sententia vobis
Versa retro, tantumque animis certatis iniquis ?

Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.

Quæ contra vetitum discordia ? quis metus aut hos

Aut hos arma sequi, ferrumque lacescere suasit ?

10

Adveniet justum pugnae, ne arcessite, tempus,

Cum fera Carthago Romanis arcibus olim

Trojanorum, et gentes Latinas. Sedent in domo aperta valvis biforibus: ipse Jupiter orditur sermonem: Magni habitatores cæli, quare consilium vobis mutatum est in contrarium? et usque adeo pugnatis animis adversis? Prohibueram ne Italia bello congredieretur cum Trojanis: quæ dissensio est contra prohibitionem? quis timor impulit, vel hos, vel istos capere arma et commovere ferrum? veniet legitimum pugnae tempus, ne accelerate illud: quando aspera Carthago inferet

////////

minus docte. v. inf. XII, 136.—5. *portis b. sec.* Moret.—6. *quia nam*, antiquam vocem, astruxit satis Pierius. cf. sup. v, 13, etsi non pauci ejusdem et ap. Burm., bini quoque Gothani cum Erf., *quænam* exhibent. *quæ jam* Dorvill. a pr. m.—7. *retro est* Goth. sec. *annis pr. perstatis tert. certatur* alter Menag.—9. *Quis Deus aut hos* Jo. Schraderus in schedis: ut inf. 73 *Quis Deus in fraudem—egit.* Ingeniose, quis neget? modo non hoc molestum esset, quod ita est: *quis Deus vos Deos* adduxit, vobis suasit. Verum bella fiunt aut cupiditate, aut metu mali ac periculi nobis vel aliis imminentes, quod depulsum imus. Venerat Jupiter bellum inter Italos et Trojanos fieri. Quid igitur metuendum erat? ut nunc bello vis depelleretur. His respondent Veneris verba: 20 *Cernis ut insultent Rutuli*;—*non clausa tegunt jam mœnia Teucros*: vs. 20....24. Ergo metus aderat, alteri Deorum ordini, ne succumberent malis Trojani; alteri, ne novum in Italia regnum Trojanorum conderetur. Nec tamen hæc sibi persuaderi passus Wakefield: “quod vulgatur, inquit, ineptissimum est et defendi nequit.”—11. *Adveniat* Gud. *Advenit* alter Mentel. a m. pr. *At veniet quondam* Goth. tert. *arcessite* emen-

NOTE

5 *Tectis bipatentibus*] Ubi janua est *biforis*, quæ in dextram lævamque aperitur. Sic Auson. Epig. cxxxvii. 3. *vocat pugillar bipatens*, quod apertum duas paginas explicat.

6 *Quianam sententia vobis Versa, &c.*] Id est: Cur immemores estis meæ sententiæ, qua prohibueram, ne Itali Trojanis obstarent? Vel: Cur mutastis ipsi sententiam vestram, qua statueratis neutris partibus favere? *Quianam*, Æn. v. 13. De *Teucris*, Æn. i. 239.

11 *Adveniet . . . tempus, &c.*] Quasi dicat Jupiter: ‘Nemo mihi objiciat,

quod favcam Trojanis, eosque illæsos esse perpetuo velim. Adveniet tempus præscriptum fati, quo eorum posterius gravibus et ipsi cladibus afficientur, ab Annibale et Carthaginiensibus.’

12 *Carthago, &c.*] Significat bella Punica, a Carthaginiensibus ter gesta cum Romanis: quorum secundo Annibal per Hispanias Galliasque in Italiam exercitum traduxit, superatis Pyrenæis et Alpibus, Italiam fere totam in suam potestatem redegit, in ea per annos circiter sexdecim in-

Exitium magnum atque Alpes immittet apertas :

Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.

Nunc sinite ; et placitum læti componite foedus. 15

Jupiter hæc paucis : at non Venus aurea contra

Pauca refert.

O Pater, o hominum Divumque æterna potestas!

(Namque aliud quid sit, quod jam implorare queamus?)

Cernis ut insultent Rutuli; Turnusque feratur 20

Romanis urbibus magnam perniciem et Alpes patefactas: tunc licebit pugnare odiis, tunc licebit depopulari res Trojanas: nunc permittite, et læti conciliate pacem quæ placet mihi. Jupiter dixit hæc paucis verbis: at pulchra Venus non pauca respondet adversum. O genitor, o sempiterna virtus hominum ac Deorum (scilicet quid est aliud, quod nunc possimus invocare!) vides quomodo Rutuli in-

~~~~~

data lectio, non accersite. vid. Pier.—13. *immittat* pr. Menag. *immittit* alter. *immittit* Goth. pr. *invitet* sec. *immiscet* tert.—15. *placitum* Heins. recte tuetur e Pier. et parte suorum ac Servio. Alii *placidum*, etiam Medic. *læti placidum*. Nec tamen *placitum* cum Servio accipiendum, mihi, Jovi: sed *placita* sunt omnia pacta, in quæ consenserunt plures, h. quod iis placuit.—16. *anxia* conj. Waddel. Animadverss. crit. p. 33, perperam.—18. *o que hominum Parrhas.*, quam Apronianam esse lectionem Jul. Sab. tradit. *hominum rerumque præstantiores Pierii et Heinsii codd. omnes (omnium rerumque Rom.)* cum Valer. Probo; idque sequendum esse ait Heinsius, nec tamen recepit; puto casu. Variasse videtur poëta versum 2 hujus libri. Ceterum Jul. Sabinus subjicit: *Totus iste locus est ex primo Lucilii, apud quem introducitur concilium Deorum de interitu Lupi* (est is notus ex Horat. ii Sat. 1, 68, et Cic. de N. D. 1, 23, et totum Sabini Scholion illustrant Fragmenta Lucilii p. 260. 261. conf. Serv. inf. ad v. 101.)—19. *jam* deest tert. Rottend.—20. *insultant*

NOTÆ

immisso, revocatus in patriam, a Scipione victus est; Carthago vectigalis facta: atque ita bellum Punicum secundum confectum est, anno u. c. 553. Bello deinde Punico tertio deleta est urbs eadem, a Scipione juniore sive Æmiliano, anno u. c. 608. De *Carthagine*, in argumento l. iv. De *Alpibus*, Italiam a Gallia et Germania determinantibus, Ecl. x. 47.

13 *Exitium . . . atque Alpes apertas*] Nova et figurata locutio, pro, *immittet exitium per Alpes apertas*: ut notat Scaliger. Vel potius, *immittet Alpes*, id est, *Alpinos populos*: locum dixit, pro incolis: quemadmodum Ge. iii. 31. ‘Addam urbes Asiæ domitas, pul-

sumque Niphatem:’ per *Niphatem* montem Armeniæ, Armenos ipsos intellexit, pulsos a Romanis. Aperuit autem sibi Alpes Annibal maximo labore, adesis aceto atque igne rupibus. Lege Livium l. xxi. 36.

14 *Tum certare, &c.*] *Tum* licebit, ut Trojani, seu Romani eorum posterius, pareant odiis atque deprædationi hostium: vel, odiis vestris, deprædationi hostium.

15 *Componite foedus*] Vel inter vos; vel inter Latinos ac Trojanos. De *Venere aurea*, id est, *pulchra*, Æn. i. 595. De *Rutulis*, Æn. vii. 795. De *aggribus*, Æn. ix. 142.

Per medios insignis equis, tumidusque secundo
 Marte ruat? Non clausa tegunt jam mœnia Teucros.
 Quin intra portas atque ipsis prælia miscent
 Aggeribus mœrorum; et inundant sanguine fossæ.
 Æneas ignarus abest. Nunquamne levare
 Obsidione sines? Muris iterum imminet hostis
 Nascentis Trojæ; necnon exercitus alter,
 Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis

25

solescant? et quomodo Turnus conspicuus equis rapiatur inter medios, et irrumpat superbus felici prælio? munimenta clausa jam non tuentur Trojanos: immo committunt pugnam intra portas, et in ipsis propugnaculis murorum, et fossæ replentur sanguine. Æneas abest illinc inscius rerum illarum. An nunquam permittes eos liberari obsidione? Rursus hostis instat muris Trojæ resurgentis, et præterea alter exercitus: et rursus Tydei filius insurgit in Teucros ab Arpis Ætolis. Sane, opinor,

//////////

quatuor ap. Burm., qui remittit ad Ecl. II, 66.—22. *claustra* Medic. Arripuit hoc Wakefield, cumque in Ms. Coll. Jes. esset: *non mœnia*, ipse refinxit in ipso carmine: *non claustra tegunt, non mœnia Teucros*. Inesse vim aliquam in repetitione haud neges. Et *claustra* pro portis bene. Nec tamen est in vulgato aliquid, quod poëtam dedeceat; ut *clausa domus* vulgo dicitur, sic *clausum vallum* apud Silium, et *clausa mœnia* h. l.—24. *mœrorum* pars librorum cum Probo et Servio hic et infra XI, 382, ubi idem fere versus redit: antiqua pronuntiatione pro murorum, ut in *cara* et aliis; mansere, *pomœria*, a murus, mœrus, item pœna, Pœni. Cur tamen non nisi his binis locis poëta antiquatum hoc nomen retinuerit, cum in aliis locis muros communi more eloquatur, equidem non expediam, nisi forte *agger mœrorum* ex Ennio aut alio vetere poëta desumitum servavit. Non enim *mœrorum* deprehendo scriptum nisi in *aggere mœrorum* inf. 144, et XI, 382. Quod ni ita se habet, grammatici alicujus ludibrium hoc esse arbitror; nam Rom. et Medic. aliique præstantiores *murorum* habent. Potuit fieri, ut vetus Grammaticus ex suo codice, in quo *mœrorum* ubique scriptum erat, hunc locum laudaret, utque hinc increbresceret opinio de scriptura huic loco peculiari: quæ communis erat omnibus locis. In fine versus *fossas* plerique Pier. Gud. alter Hamb. tert. Rottend. qu. Moret. cum tert. Goth., sicque Serv. legisse videtur. *fossæ* tamen, quod in Medic. et aliis habetur, ubique lectum erat ante Burmannum: et haud dubie hoc doctius dictum: *fossæ inundant sanguine*, absolute, pro vulgari, *sanguis inundat fossas*, ut *amnis inundat campos*; nec exempla aliorum poëtarum desunt; et sic Priscianum VIII quoque legisse notat Ge. Fabric. At Burm. *fossas* prætulit; cum enim *miscent* præcesserit, quod ad Ratulos referatur, requirere rationem, ut et *fossas* ad eos referatur. Sed si hæc regula valere debet, non pauca Maronis loca erunt immutanda. Errorem ut præcidamus, post *murorum* plena tantum interpunctione opus est. Tum idem infra XI, 383 in simili loco *fossæ* reliquit. Equidem non dubitem *fossæ* pro vero habere.—25. *Unquam ne sec.* Moret.—26. *iterum insidet* tert. Moret.—27. *nec non exercitus alter*. Hemistichium mihi videbatur frigere, multo magis, si, ut fere factum, plene interpungitur post *alter*: sed bene monuit Brunck. cum seqq. verba hæc esse jungenda; etsi vel sic dura est oratio.—28. *surgit*

NOTE

27 *Nascentis Trojæ, &c.*] Æn. VII.
 157.

28 *Ætolis ab Arpis Tydides*] *Arpi*,
 Apuliæ Dauniæ urbs, cujus ruinæ

Tydides. Equidem, credo, mea vulnera restant ;
 Et tua progenies mortalia demoror arma ! 30
 Si sine pace tua, atque invito numine, Troës
 Italiam petiere ; luant peccata ; neque illos
 Juveris auxilio. Sin tot responsa secuti,
 Quæ Superi Manesque dabant : cur nunc tua quisquam
 Vertere jussa potest ? aut cur nova condere fata ? 35
 Quid repetam exustas Erycino in littore classes ?
 Quid tempestatum regem, ventosque furentes
 Æolia excitos ? aut actam nubibus Irim ?

superest ut ego rursus vulnerer ; et ego tua filia expecto arma mortalis viri. Si Trojani adierunt Italiam absque tua venia, et invita divinitate tua ; expendant penas delicti sui, nec recrees illos ope tua : si vero id fecerunt obsecuti tot oraculis, quæ cælum et Inferi dabant illis ; cur ullus nunc potest frangere vim mandatorum tuorum, vel cur potest statuere nova fata ? Cur memorabo naves incensas in littore Siculo ? cur regem procellarum, et ventos furiosos eductos ex Æolia insula, aut Irim demissam ex aëre ? Nunc quoque Juno concitat Inferos, hæc soli

////////

Medic. Gud. et alii Heins. ac Burm., minus bene. Poëta videndum est, ut quam maxime in præsentem rem lectores adducat. *abarris* pr. Voss.—29. *me v.* alter Menag.—31. *inviso* Ven. *invicto* Dorvill. *nomine* Gud.—32. *luunt* Franc.—33. *Sint* tot Franc. *Si* bini alii ap. Burm. cum Commentat. Horatii.—34. *non tua* Montalb.—35. *Vertere jussa.* Receptam hanc lectionem tuetur Mediceus cum aliis, imprimis vet. Vatic. Pierii. At Rom. *jura.* Enimvero *flectere jussa* Oblong. et alii Pier. pars vet. edd. cum magna parte Heinsianorum. *flectere jura* sec. Menag. et Leid.—36. *exhaustas* ed. pr. Burm., qui cur Erycinum littus in Italia quærat, non assequor.—38. *exactos* Menag. pr.

NOTÆ

adhuc dicuntur *Arpe*. Condita a Diomede Tydei filio, de quo Æn. xi. 243. Ab eo petierat auxilium Turnus Æn. viii. 9. nullo tamen successu, ut patebit, Æn. xi. 243. Quare Venus hic fingit exercitum ab Arpis imminere, ut causam suam exaggeret.

29 *Mea vulnera restant*] Iliad. v. 335. Cum Æneam, a Diomede lapidis ictu vulneratum, Venus opposito peplo e pugnae periculo subduceret, a Diomede in vola manus vulnerata est. Mars deinde ad imum ventrem ab eo sauciatus quoque est, 857.

36 *Erycino in littore*] Æn. v. 660. Mulieres Trojanæ, Junonis et Iridis

Delph. et Var. Clas.

suasu, tædio navigationis, naves Æneæ exusserunt, dum is ludos celebrat ad patris Anchisæ tumulum, prope Erycem, Siciliæ urbem et montem, qui nunc est mons *sancti Juliani*, Æn. iii. 707. Æn. v. 24.

38 *Æolia excitos*] Juno Æolam et ventos in Æneæ classem concitavit, Æn. i. 56. ubi de insulis Æoliis, ad latus septentrionale Siciliæ.

Irim] Missa est a Junone, ad Trojanas mulieres, ut eas ad incendium navium concitaret, Æn. v. 666. Ad Turnum, ut eum ad bellum hortaretur, Æn. ix. 2. &c. De *Iride*, Æn. iv. 700.

Virg.

4 C

Nunc etiam Manes (hæc intentata manebat
 Sors rerum) movet, et superis immissa repente 40
 Allecto, medias Italum bacchata per urbes.
 Nil super imperio moveor : speravimus ista,
 Dum fortuna fuit : vincant, quos vincere mavis.
 Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjux
 Dura ; per eversæ, genitor, fumantia Trojæ 45
 Excidia obtestor ; liceat dimittere ab armis
 Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
 Æneas sane ignotis jactetur in undis ;
 Et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur :

pars rerum restabat inexperta : et Allecto immissa subito in loca superiora, sævit in mediis urbibus Italarum. Non moveor ob regnum : speravimus illud, dum sors favit : superent, quos mavis superare. Si nulla est plaga, quam aspera uxor tua relinquat Trojanis ; o pater, obsecro per fumantes ruinas Trojæ dirutæ ; liceat mihi eripere Ascanium saluum e bello, liceat ut restet nepos. Æneas quidem agitur fluctibus incognitis, et sequatur iter quodcumque sors offeret ipsi ; at possim tueri,

////////

—39. *intempesta* Goth. sec. *intempestiva* tert., corruptum ex vetere scriptura, *intemptata*. manebant Dorvill.—40. *invisa* Leid.—41. *Allecto*. v. ad vii, 324. *sterum* bacch. Goth. tert.—42. *imperis* pr. Hamb. *imperium* Sprot. conf. Stat. ii Theb. 339. *speravimus* legerat Jul. Sab. Servium distinxisse : *speravimus*, ista *Dum* f. f. putat Burm.—44. *dat* duo Burm.—45. Post *Dura* interpungendum monet Servius. Junxerunt itaque alii *Dura excidia*. Sed *Dura Juno*. cf. inf. 72.—46. *demittere* aliquot Burm. *liceat superesse nepotem*, *Incolumem Ascanium liceat discedere ab armis* Goth. tert.—47. *nepoti* conj. Heinsius ; sed bene ipse damnat.—48. *sane* semper mihi displicuit : etsi non ignoro defendi posse, nec tamen ut sensum habeat, quem vulgo tribuunt, ut sit, valde : nec ut cum irrisione dicta innuat : eam enim inesse non video ; sed ut simpliciter, saltem cum amaro dolore, concedatur alterum, altero sumto : *δὴ, δὴ ἦ*. Habemus vero meliorem lectionem Romani vetustissimi et alterius Pieriani, cum Sprot. et Goth. sec. *Æneas procul i*. Hoc amplector. Porro in *oris* aliquot Pier., tum Gud. alter Mentel. bini alii et ed. pr. Burm. cum Goth. tert. *horis*. Bona sententia respectu *Æneæ* apud Etruscos degentis : *Æneas procul ignotis jactetur in oris* ; rhetorice, ut alia in hac Veneris oratione, exaggerata ; et forte *undis* adduxit vox *jactetur*, quoniam *maris* et *undis jactari* solenne est. Recepit quoque hanc ex duplici codd. secta confectam lectionem Brunck. Mihi in iis locis, in quibus plures sunt lectiones, sua quæque codicum auctoritate et probabili sententia se commendantes, nihil novare constitutum est : ne lectio per editorum diversa in innovando judicia per omnes editiones fluctuet : etsi elegantiam alterius lectionis bene sentiam. conf. Not.—49. *quacumque* pr. Hamb.—50. *Nunc* Lubec. ap. Burm., qui

NOTÆ

39 *Manes*] Deos Inferorum, *Æn.* in furorem egit, ibid. 346. postea vi. 743. Hos commovit Juno cum in Turnum, ib. 409. De voce *bacchata*, quæ a furiosis Bacchi comitibus peti-
Æn. vii. 324. Allecto deinde Amatam tur, *Æn.* iv. 301.

Hunc tegere, et diræ valeam subducere pugnae. 50
 Est Amathus, est celsa mihi Paphus, atque Cythera,
 Idaliæque domus: positus inglorius armis
 Exigat hic ævum. Magna ditione iubeto
 Carthago premat Ausoniam; nihil urbibus inde
 Obstat Tyriis. Quid pestem evadere belli 55
 Juvit, et Argolicos medium fugisse per ignes,
 Totque maris vastæque exhausta pericula terræ:
 Dum Latium Teuceri recidivaque Pergama quærunt?
 Non satius, cineres patriæ insedissem supremos,
 Atque solum, quo Troja fuit? Xanthum et Simoënta 60

et subtrahere e crudeli prælio hunc Ascanium. Est mihi Amathus, est alta Paphos, sunt Cythera, et ædes Idaliæ: illic ducat vitam ignobilis abjectis armis: impera ut Carthago opprimat Italiani gravi potentia; nihil ab eo Ascanio obstat urbibus Punicis. Quid profuit Æneam evitasse ruinas belli, et fugisse per medios ignes Græcos? et quid profuit evasisse tot pericula maris et terræ immensæ, dum Trojanæ quærunt Latium, et Trojam rursus cadentem? nonne potius erat manere in ultimis ruinis patriæ, et in terra ubi fuit Troja? O pater, redde, precor, miseris

////////

repente hic prodit novus codex. duræ Sprot. cum vet. Pier.—51. *Amathos* perperam codd. Pier. Heins. *Amathus* Franc. Sed est Ἀμαθῶς ex Ἀμαθῆς. est *excelsa* P. Dorvill. *Paphus* cum libris Heins. rescripsit; vulgg. *Paphos*: quod retinuit Cuningham. est *celsa Paphos atque alta* C. Palatin. ap. Pier. cum Rom., alii ap. G. Fabric. et in Gud. pr. Rottend. pr. Hamb. Alii confundunt utramque lectionem: est *celsa mihi Paphos atque alta* C. Videtur *alta* illatum esse ex inf. v. 86.—53. *Exiget* plerique Pier. et Heins. cum Goth. sec. avom Gud., et ex hoc reposuerat Heins. Si tamen hic, cur non ubique? Si Virgilius ita pronuntiavit; utique non hoc loco solo. Nisi ad aurium iudicium referas: quod quale Romanorum fuerit, vix dicere ausim, mihi ævum se probare fateor.—54. *C. ut premat* Goth. tert. *Italian* tres Burm. *Nil viribus Parhas.* et Reg. *Nihil arcibus* malit Jo. Schrader. *Nil etiam* Cuningham. prætulit.—55. *Obstat* Menag. pr. et Sprot. cum Goth. pr. *Tyriis* vel *Teucris* Zulich. *bellis* Goth. tert.—56. *Argolicum* pro —orum Bigot. *medios* alii edd. et scripti Pier. et Burm., binique Goth. *Exquisitus* alterum: *Æneam medium* fugisse. *fecisse* Ven.—58. *recidiva* Rom. et alius Pier., sed *recidiva* fere omnes scripti Heins. v. sup. ad iv, 344. *r. mania* sec. Moret. *quærent* habet Jul. Sab. et, pro quærerent, addit.—59. *Num satius* tres Burm. *insidissem* Mentel. pr. et tert. Rottend. v. i, 723. *expendisse* ed. pr. Burm.—60.

NOTÆ

51 *Amathus*] Genit. *Amathuntis*, nunc *Limisso*: et *Idalium*, aut *Idalia*, *bourg Dalim*: et *Paphus*, sive *Paphos*, *Baffo*: urbes in Cypro insula, quæ tota Veneri sacra fuit, Æn. i. 629. *Cythera*, orum, insula inter Peloponnesum et Cretam, nunc *Cerigo*, Æn. i. 261.

54 *Ausoniam*] Italian, Æn. vii. 55.
 56 *Argolicos*] Græcos, ab urbe *Argis*, Æn. i. 289.

58 *Latium*, &c.] Æn. vii. 54. *Teuceri*, Æn. i. 239. *Pergama*, arx Trojæ, Æn. i. 470. *Recidiva*, aliqui explicant *restituta*; ego, *caduca*, rursus cadentia,

Redde, oro, miseris : iterumque revolvere casus
 Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
 Acta furore gravi : Quid me alta silentia cogis
 Rumpere, et obductum verbis vulgare dolorem ?
 Ænean hominum quisquam Divumque subegit 65
 Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino ?
 Italiam fatis petiit auctoribus ; esto :
 Cassandræ impulsus furiis. Num linquere castra
 Hortati sumus, aut vitam committere ventis ?
 Num puero summam belli, num credere muros ? 70
 Tyrrhenamve fidem aut gentes agitare quietas ?
 Quis Deus in fraudem, quæ dura potentia nostri,

illis *Xanthum et Simoënta*, et permitte Trojanis rursus adire casus *Troicos*. Tum Juno regina, commota furore aspero, ait: Quare cogis me solvere profundum silentium, et patefacere sermone dolorem occultum? An ullus hominum aut Deorum coëgit Æneam adire bellum, aut opponere se hostem regi Latino? Adiit Italiam fatis suadentibus, incitatus vaticiniis Cassandræ; sit ita sane. An suasimus ei ut desereret castra sua, aut crederet vitam suam ventis? an suasimus, ut traderet puero administrationem belli et urbem suam; aut ut sollicitaret fidem Etruscam et populos tranquillos? quis Deus, quæ infesta vis nostra impulit eum in hoc damnum?

quod T. Zulich. et Oudart. a m. pr. quæ Ven. et Leid. Corruptelas nominum flaviorum v. ap. Burm.—61. *evolvere* pr. Hamb. *resolvere* Erf.—63. *Icta* f. tert. Moret. v. Heins. sup. ad 1, 517. f. *gravi est* Goth. sec. *me* abest Menag. pr. *coges* duo Burm.—64. *obtectum* sec. Moret. Sed vulgata apud Lutatium et Nonium. Burm.—65. *Divumve* tert. Goth.—67. *fatis petiit*: c. Pierianis ordinem bene adoptavit Heinsius. Vulgg. omnes: *petiit fatis*. Rom. *petit fatis*. Venag. sec. *petiit fatisque*.—68. *Non* l. c. sec. Hamb. et Ven.—70. *Non puero* Gud. *flammum belli* Montalb. *non credere* Ven. et Montalb. Versus abest Goth. tert.—71. *Tyrrhenamque* Medic. Gud. et alii Heins. cum Donato. et g. Rom. g. *equitare* q. Franc.—72. *dura* sec. Moret., male; *dura* est, quæ cogit. vide v. 45. *nostra* ante Heinsium, qui ex Medic. Menag. et Bigot. emendavit. Corruptela tamen etiam Romanum invasit et ceteros omnes, etiam Rufinian. de Schem. Dian.

NOTE

Æn. vii. 322. *Xanthus*, et *Simois*, Troadis fluvii, Æn. i. 104. 477.

68 *Cassandræ* *furiis*] Amarum Junonis dictum: quo significat Æneam furiosam quædam Cassandræ vaticinia pro Deorum et fati monitis accepisse. *Cassandra*, Priami filia fuit et vates, Æn. ii. 246. Prædixerat Anchisæ Trojanos venturos in Italiam, Æn. iii. 183.

70 *Puero*] Ascanio, cui curam novæ Trojæ crediderat, sub tutela tamen Mnesthei et Seresti, Æn. ix. 171.

71 *Tyrrhenamve fidem*, &c.] Æneas, Evandri consilio, Tarchontem et Tyrrhenos, a Mezentio rege dissidentes, adierat, opem ab iis petiturus: Æn. viii. 597. De *Tyrrhena gente*, ibid. 479.

Egit? Ubi hic Juno, demissave nubibus Iris?
 Indignum est, Italos Trojam circumdare flammis
 Nascentem, et patria Turnum consistere terra, 75
 Cui Pilumnus avus, cui Diva Venilia mater:
 Quid, face Trojanos atra vim ferre Latinis?
 Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
 Quid, soceros legere, et gremiis abducere pactas?
 Pacem orare manu, præfigere puppibus arma? 80
 Tu potes Æneam manibus subducere Graium,

ubi est in ea re Juno, et Iris missa ex aëre? Injustum est nempe, quod Itali cingant ignibus Trojam novam; et quod Turnus maneat in patria tellure; Turnus, inquam, cui Pilumnus est avus, cui Dea Venilia est mater. Quid ergo illud est, quod Trojanis nigris tædis inferunt vim Latinis? opprimunt imperio regiones non suas, et abducunt prædas? quid est, quod decipiunt soceros, et eripiunt sponsas et sinu sponsorum? quod manu precantur pacem, et prætendunt arma navibus? Tu potes suffurari Æneam e manibus Græcorum, et opponere pro viro illo nubem

//////////

§. 7.—73. Ubi hinc Medic. hæc Parrhas. dimissaque multi et hic ap. Burm.—74. Rutulos T. Goth. sec. succendere flammis ap. Rufinian. de Schem. Dian. §. 5.—76. Venilia Gud. a m. pr.—77. inferre duo Rottend. et Dorvill.—78. Hæc in nonnullis v. 79 præponi notat Burm. avertere alter Hamb. et Zulich. cum Goth. pr. avertere prædam, abigere, solenne est. cf. ad I, 476. evertere Oudart.—79. lege et Parrhas. cum Goth. sec. adducere Leid.—80. et pr.

NOTÆ

76 *Pilumnus avus*, &c.] *Pilumnus* et *Picumnus* fratres, antiqui Rutulorum reges, Jovem, juxta aliquos, patrem habuerunt. *Pilumnus*, ob inventum *pili* usum in comminuendo frumento, totamque pinsendi artem, inde nomen habuit. *Picumnus*, ob inductum morem stercorandæ terræ, *Stercutius* etiam est appellatus. Idem dicti sunt Dii conjugales: iisdemque, statim ut natus erat infans, lectus in atrio domus honoris causa sternebatur, teste Varrone apud Nonium: quare ipsos etiam necesse est aliquid eorum reperisse, quæ ad conjugia puerorumque institutionem pertinent. Ab hoc primo *Pilumno*, aut multi, aut omnes deinde Rutulorum reges, *Pilumni* dicti sunt: siquidem *Pilumnus* dicitur *Turni parens*, Æn. ix. 4. *Turni avus*, hic; *Turni quartus pater*, id est, *abuvus*, infra 619. De *Venilia*

genere nihil reperitur, nisi quod erat soror *Amatæ*, Latini uxoris: de ejusdem divinitate nihil, nisi quod a *Servio Nympha* dicitur.

77 *Face*, &c.] Significat primos belli motus ubi occisum a Trojanis *Sylviæ* cervum excitatos: ubi rusticis armis, fustibus obustis, et stipitibus primo res acta est, Æn. vii. 506.

79 *Soceros legere*, &c.] *Decipere*, *furtim accipere*, et quasi *suffurari*: unde dicitur *sacrilegus*, qui sacra furatur: quo sensu compositum verbum magis est in usu *sublegere*: unde Ecl. ix. 21. 'sublegi tacitus tibi carmina nuper.'

80 *Pacem orare manu*, &c.] Id est: aliud verbis præ se ferre, aliud re præstare. 'Pacem orare manu,' est supplicum ritu ramos olivæ, tæniis laneis implicatos, manu prætere, Æn. vii. 237.

81 *Tu potes Æneam*, &c.] Æneam

Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes ;
 Et potes in totidem classem convertere Nymphas :
 Nos aliquid Rutulos contra juvisse, nefandum est ?

Æneas ignarus abest : ignarus et absit.

85

Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.

Quid gravidam bellis urbem et corda aspera tentas ?

Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo

Conamur ? nos ? an miseros qui Troas Achivis

Objecit ? quæ causa fuit, consurgere in arma

90

et vanas auras ; et potes transformare naves in totidem Nymphas : crimen est, nos adjuvisse aliquantulum Rutulos adversus eum. Æneas abest inscius periculi urbis, et vero absit inscius. Est tibi Paphus et Idalium, sunt Cythera sublimia : cur ergo sollicitas urbem potentem bello et animos bellicosos ! an nos subruere tibi a fundamentis fragile regnum Troadis contendimus ? an, inquam, nos ? an potius ille, qui commisit Trojanos cum Græcis ?

Rom. et aliquot Pier.—82. *vetitos o. manes* Ven. ostendere Parrhas. *pratendere* Zulich. Bigot. et Oudart. pro var. lect. *protendere* Goth. sec. Dictum autem *pro viro obtendere*, non *pro vulgari viro* casu tertio, sed subint. alteri, Achilli, *pro viro*, Ænea, ad hunc tuendum.—83. *potis* Cuningham. intulit e Regio et Medic. *Tu potes in t.* iterum volebat Markland., sed recte monet Burm., etsi in se ipsum jus statuatur, non ubique ejusmodi elegantias et adversus libros esse sequendas. *classes* Medic. Ven. Bigot. cum binis Goth., *perperam*.—84. *contra Turnum* Menag. pr. *est* abest tribus Burm.—86. *Paphus* et hic ab Heinsio profectum e Medic. et al. pro *Paphos*. *sint alta* Menag. pr.—87. *belli* Dorvill. a m. sec.—88. *Trojæ res* sec. Moret. *mittere f.* Bigot. *fundere vento* Leid.—89. *quis T.* Dorvill. et pr. Hamb. a m. sec.—90. *concurrere* Oudart. et Leid. conf. ad Ge. 1, 318.—92. *Spartem* sec.

NOTE

Venus e Diomedis manibus eripuit, peplo, vel nebula pepli instar obducta, supra 29.

83 *Nymphas*] Id a Cybele factum Æn. ix. 117. sed quasi in gratiam Veneris factum esset, Veneri exprobrat Juno.

85 *Ignarus et absit*] Rationem petitam ex Æneæ absentia, cum refutare non possit, ironica concessione eludit. De *Papho*, *Idalio*, &c. 51.

87 *Urbem*, &c.] *Laurentum*, cujus imperium affectare Æneas videbatur, per Laviniae conjugium.

88 *Nosne tibi fluxas*, &c.] Dixerat Venus: *Xanthum et Sinoënta Redde*

oro miseris: permittite ut in ipsis Trojæ reliquiis maneamus. Reponit Juno, *An ego id impedio, an Trojæ reliquias tibi invideo?* Vel præsens posuit pro præterito: *An ego exerti olim res Trojæ per se labentes et fluxas?*

89 *Qui Troas Achivis Objecit*] *Parin* significat; qui societatem et jura hospitiorum violavit: Helenam Menelai regis Spartani conjugem, apud quem hospitio exceptus erat, rapuit, marito absente: imo, si fides hic est Junoni et Virgilio, per vim expugnata Sparta id commisit. Æn. i. 31, De Achivis, Æn. i. 492.

Europamque Asiamque, et fœdera solvere furto?
 Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
 Aut ego tela dedi, fovive Cupidine bella?
 Tum decult metuisse tuis: nunc sera querelis
 Haud justis assurgis, et irrita jurgia jactas.

95

Talibus orabat Juno: cunctique fremebant
 Coelicolæ assensu vario. Ceu flamina prima,
 Cum depressa fremunt sylvis, et cæca volutant
 Murmura, venturos nautis prodentia ventos.

Tum Pater omnipotens, rerum cui summa potestas, 100
 Infit. Eo dicente Deum domus alta silesцит;
 Et tremefacta solo tellus; silet arduus æther;

quæ fuit causa cur Europa et Asia surgeret in bella, et societas dirimeretur clandestino amore? an adulter Trojani cepit Spartam me duce? an ego subministravi arma, et alui bellum amoribus? Tunc decebat te timere tuis: jam tardior insolescis querimoniis non legitimis, et mores rixas inanes. Juno loquebatur talibus verbis: et omnes incolæ cæli mussitabant diversis sententiis: veluti quando primi flatus fremunt inclusi sylvis, et volent obscuros sonitus, significantes nautis imminuentem ventum. Tunc genitor omnipotens, cui est suprema potentia rerum, incipit loqui: illo loquente, alta aula Deorum conticescit, et tellus territa a fun-

//////////

Hamb.—93. *fovique* al. *fovine* pr. Menag., sed *fovive* meliores Pier. et Heins. —94. *Tum scripti* potiores cum Goth. binis; et sic iv, 597 *Tum decuit*. Cleodnius quoque agnoscit. Casu igitur factum, quod in Heinsianam recensionem illud non transiit, sed remanserat *Tunc*.—96. *T. o. dictis* Gud.—98. *depressa premunt* Parrhas., et *depressa* etiam emendabat Markland. ad Statii Sylv. p. 20, ut *depressa fremere* sit, humili et depresso sono murmurare, ut apud Lucret. *Cum tuba depresso graviter sub murmure mugit*. Nec spernenda hæc erat emendatio. Idem, ne bis *frembant* et *fremunt* esset, *gemunt* malebat: et *gemere* utique dicuntur et *sylvæ ventis* et *ipsi venti*: sed potest alterum defendi non modo simili loco inf. xi, 296, ubi Heins. ad h. l. provocavit, verum ipsa ratione: etsi enim ter redire videtur vox *fremere*: *fremebant*, *ceu fremunt*, *cum fremunt*: altero tamen loco nemo de eo cogitat, nisi subtilitate grammatica illata.—99. *portantia* nonnulli apud Ge. Fabric. *ventis* Medic. a m. pr.—100. *cui prima* p. Rom. a m. pr. Medic. Gud. pro var. lect. (adde Goth. sec.) et Donat., itaque receperat Heinsius; sed iterum *summa* revocavit Burmann., quod *prima* modo præcesserat; et probe factum arbitror; parum enim placet *τὸ prima* h. l.—101. *Infit*, quo dicente ed. Ven., nec male. *domus alta quiescit* Jul. Sabinus legisse videtur; et *quiescit* pr. Hamb. a m. sec., scilicet ne *silescit* et *silet* continuo se excipiant: quod per se non male fieret, modo non sententia interjiciatur: et *tellus tremefacta* est *solo*; forte ergo repetendum etiam in illis: *Et tremefacta solo tellus silescit*.—102. *salo* Goth. tert. *sono* Passerat. apud Burm. suspicatur; et sic pr.

NOTÆ

91 *Europam*, &c.] Ubi Græcia. *Asiam*, ubi Troas. *Spartam*, urbem Peloponnesi, Æn. ii. 577. *Dardanius*, Paris, e regia Dardani familia, Æn. i. 31. 239.

93 *Cupidine*] Amore mutuo Helenæ et Paridis: *Cupido*, Veneris filius, Æn. i. 662.

102 *Solo tellus*] *Solo*, profunditate, quæ solida terra est, Ecl. vi. 35. De

Tum Zephyri posuere; premit placida æquora pontus.

Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta.

Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris 105

Haud licitum; nec vestra capit discordia finem;

Quæ cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,

Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo:

damentis, et sublimis æther tacet: tum Zephyri quieverunt, mare sternit tranquillam planitiem. Ergo excipite hæc mea verba, et imprinite ea mentibus. Siquidem non permittitur Latinis sociari Trojanis per fœdus, et vestra dissensio non habet finem: ab hoc die, quæcumque sit unicuique sors, quamlibet spem sibi assumat unusquisque, sive Trojanus, sive Rutulus fuerit, hos tractabo sine ullo discrimine:

//////////

Hamb. a m. sec., ut sit sono vocis. Perperam. Est enim poëticus ornatus; ut *solum terræ, solum telluris*, jungi solet; quoniam *solum, οὐδας*, per se notionem habet fundamenti, quod subjectum est: sic quoque *tellus contremiscere* dici potuit *solo*, simpliciter, nulla alia notione adjuncta. Sic fere mox, cum *æquora ponti* junctim efferantur, poëta dixit: *pontus premit æquora*, h. pontus premit, comprimit se, quiescit. *Solum pro usque ad solidum accipere*, sermonis rationi repugnat.—103. *Jam Z. malit Burm. Et Z. aliquot Pier.* Sed variat poëta copulam. *Tum venti* Macrobr. vi, 2, sed sup. ex lib. vii, 27. *posuere minas, premit æquora pontus Ven.* Sed jam vidimus lib. vii, 27. *Cum venti posuere omnisque repente resedit Flatus.*—104. *f. verba pr. Hamb. vid. iii, 250. conf. Iliad. Θ. 5, 6.*—105. *Quando equidem Hugen. Dorvill. cum Goth. tert. Ausoniis c. f. Teucros Gnd. a m. pr., quo alludit pr. Voss. Ausonios... Teucros.*—106. *licitum est ante Heins., qui recte hoc ejecit auctoribus libris.*—107. *Quæcumque aliquot Pier. tenet spem Dorvill.* Hic velim ab Heinsio et Burmanno appositum esse, quo sensu illa: *quam quisque secat spem*, acceperint. Servius exponit: “sequitur, tenet, habet: ut vi, 900 *Ille viam secat ad naves.*” Sed *viam secare* longe aliud est. Si poëta archaismum sectatus secit scripsisset, posset esse antiqua vox *seco, secere*, pro *sequo, ere*, unde *sequor* mansit. Turnebus exposuerat *sumit*: nam, qui aliquid secat, sibi partem sumit. Scaliger et Cerda, *aperit sibi spem factis*, ut, qui viam secat, aperit. Sed hæc dura et longe petita sunt. *Spem incidere* et ex Horatio *spem longam resecare* rationem certam loquendi satis produnt, quæ quidem ita fert: ut, *spem secare*, sit: incidere, intercipere, *spem*.—108. *Rutulusne* aliquot Pier. cum Rom.; tum Medic. et a m. sec. tert. Rottend. *hæt Mentel. pr. et Parrhas. ruat Montalb. cum Goth. tert. fiat Medic. et Zulieh. a m. pr.* Sed satis constat *fuat* esse verum, ex antiquo *fuo, fuere*, unde mansit *fui. habeto* Voss. sec. et sec. Hamb., unde Heins. conj. *habetor*. Cf.

NOTE

Zephyris, Ecl. v. 5. De *Ausoniis*, Æn. vii. 54. De *Teucris*, Æn. i. 239.

107 *Secat spem*] Servius, Erythræus, et alii explicant, *sequitur spem*: sic enim *secundus* et *secta* derivantur a *sequendo*. Turnebus interpretatur *dissecat*, et sibi quasi *separat* et *sumit*.

Idem innuit adhuc tertiam interpretationem, *transigit, absolvit, exequitur*, ex illo Horatii Sat. l. i. 10. 15. ‘*ridiculum acri Fortius et melius magnas plerumque secat res.*’

108 *Rutulusve fuat*] *Fuerit*: defectivum futuri temporis. De *Rutulis*, Æn. vii. 795.

Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
 Sive errore malo Trojæ monitisque sinistris. 110
 Nec Rutulos solvo. Sua cuique exorsa laborem
 Fortunamque ferent. Rex Jupiter omnibus idem.
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
 Annuit, et totum nutu tremefecit Olympum. 115
 Hic finis fandi. Solio tum Jupiter aureo
 Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.
 Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 Sternere cæde viros, et mœnia cingere flammis.
 At legio Æneadum vallis obsessa tenetur; 120
 Nec spes ulla fugæ. Miseri stant turribus altis
 Nequicquam, et rara muros cinxere corona:
 Asius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymoetes,

sive urbs cingitur obsidione in damnum Italarum; sive pernicioso errore Trojanorum et omnibus infaustis. Nec libero Rutulos fatis. Unicuique sua incepta præstabunt damnum aut felicitatem. Rex Jupiter æquus erit omnibus. Fata facient sibi viam. Firmavit hoc per fluvium fratris Stygii, per ripas fluentes pice et nigris vorticibus, et motu capitis commovit universum cælum. Hic fuit finis sermonum: tunc Jupiter surgit e solio aureo: quem Superi deducunt domum cingentes eum medium. Interim Rutuli ad omnes portas pergunt circum delere viros internecone, et circumdare muros incendiis. Exercitus autem Trojanorum clauditur obsessus intra aggeres: nec est ulla spes fugiendi. Infelices illi excubant frustra in altis turribus, et cingunt muros exiguo numero. Asius filius Imbrasi, et Thymætes

~~~~~

Iliad. Θ. 419. 430.—110. Troës Hugen. a m. sec. *monitisve* Bigot. cum Goth. tert.—111. *salvo* Zulich. pro var. lect., sicque Goth. tert. *quisque* Medic. a m. pr. Interpunctio etiam sic institui potest: *habebo. Seu...sinistris: Nec R. salvo. Vel: Seu...sinistris (Nec Rutulos solvo): sua cuique exorsa laborem Fortunamque ferent. Neutra ratio præstat vulgari.*—112. *ferant* Bigot.—113. *inveniant* Gud. a m. pr. cum aliis Heins. et Medic. Pier.—116. *Hæc finis* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heins., ut sup. III, 145. cum J. Lubec.—120. *At* Heins. e codd. pro vulg. *Ast.* Zulich. *Ac. flammis obs.* pr. Hamb. pro var. lect.—121. *Nec s. u. fugæ miseris* Sprot. duo Rottend. et Dorvill.—123. *Iasius* perperam editum passim ante Heins. *Asius* jam Pierius emendaverat ex Rom. Reliquas corruptelas nominum in h. v. videat qui volet apud Burm., in cujus edit. vitiose exaratum Thimætes. Est enim Θυμοίτης

NOTÆ

- 110 *Errore malo.....monitis sinistris]* III. 551. Æn. VI. 323. De *Olympo*,
 Quibus impulsus sunt, ut urbe se clau-
 derent. Ecl. v. 56.
 113 *Stygii per flumina fratris, &c.]* 117 *Ad limina]* Ex patenti aula,
 Per *Styga*, Plutonis Inferorumque ubi habitum concilium fuerat, ad
 flumen: per quod Dii jurabant, Ge. ipsius interioris domus januam.

Assaracique duo, et senior cum Castore Thybris,
 Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo, 125
 Et Clarus et Themon, Lycia comitantur ab alta.
 Fert ingens toto connixus corpore saxum,
 Haud partem exigua montis, Lyrnessius Aemon,

filii Hicetaonis, et duo Assaraci, et senex Tybris cum Castore, sunt præcipui in turba propugnantium: duo fratres Sarpedonis, et Clarus et Hæmon e nobili Lycia, comitantur illos. Aemon ex urbe Lyrnesso, non inferior patre Clytio aut

////////

ap. Quintum II, 9.—124. *A. domus duo et* ed. pr. ap. Burm. ex lib. I, 268. *Thybris*, et ante Heins. *Tybris*, corruptum arbitror: quomodo enim Trojanus vir poëta a Tybri denominari commode potuit? Legendum *Thymbris*, quod et Rom. habet: eoque alludunt alii ap. Burm., in quibus *Thimbris*, *Tunbris*, *Thinbris* legitur. Fuit autem Thymbra urbs et fluvius, hic etiam Thymbris, Troadis, vid. Iliad. K. 430, ibique Eustath., unde Thymbraeus Apollo. cf. Ge. IV, 323 et Not. Transtulere Græci scripturam sibi notiore ad Tybrim, quem et ipsum *Θύβριον* appellant. cf. Salmas. ad Inscript. Herod. p. 87.—125. *Prima acie* malit Trappius, vulgare amplexus pro exquisitiore. Tum ap. Serv. interpungitur ab aliis, quod Ge. Fabric. malebat: *hos germani, Sarpedonis ambo* (sc. filii), *Et Clarus*.—126. *Et Clarus et Hæmon*. Locus manifeste inquinatus et in leges metricas peccans, ait Heinsius. Sic tamen Rom. cum aliis Pier. et Medicus cum aliis Heins., ut vetus adeo corruptela hic insideat: scripturus enim fuisset poëta: *atque Hæmon*. Heinsius tentat varie et *Cnemon* et *Maon* et *Memnon*; sed talia infinita possit aliquis comminisci. *Et Clarus et Hæmon* Ge. Fabric. probat, ut sit *Clarus*, ut Panthus; sed *Epos* vix occurrit. *Et Durus* vitiose nonnulli: multæ etiam edd. *Et Clarus Ethemon*, vel *Æthemon*. Parrhas. *clarus Thimon*. Duo Rottend. et a m. sec. Moret. tert. et *Themon: Θήμων*; quod equidem, si quid mutandum, cum Heins. edit. amplector: inprimis cum corruptelæ causa in promptu sit. *Iliaca* in Gud. ex vitio scribentis pro *Lycia*, *Lycia*, et erasa vox antecedens, unde Heins. putabat fuisse et *Hæmo Iliaca c. ab Ida*. Pierius nonnullos habere testatur *Ida c. ab alta*, pessime. Sarpedonis fratres e Lycia oriundi esse debuere. *Lycia alta*, nobili, clara, ut alias queque poëtae hoc epitheton frequentatur. *comitatur* edd. Ald. Junt. *ab acta* Goth. tert.—127. *c. pectore* pr. Hamb.—128. Modestius hoc visum Mæcenati, tumidum quod Homerus dixit Odyss. I. 481 Polyphemum in naves *κορυφήν ὄρεος μέγαλοιο* jaculatum esse: Senec. Suas. I. p. 9. Locum jam Burm. post alios laudavit. Sed Mæcenas non cogitasse videtur, de Polyphemo agere Homerum, de homine Trojano Maronem. *Lernesius*, *Lyrnessius*, *Lyrncius*, *Hernessus*, est in codd., sed *Δύρνησσον*, Troadis, patriam

NOTE

125 *Germani Sarpedonis ambo*, &c.] Fratres Sarpedonis, qui Lyciæ rex, Jovis ex Laodamia filius, occisus est a Patroelo in obsidione Trojæ, Æn. I. 104. *Germani* autem dicuntur a Varrone, qui ex eadem genitrice manant: aut melius a Festo, qui ex eodem *germine*, et stirpe, sive paterna sive materna, sunt.

128 *Lyrnessius*] Ex urbe Phrygiæ *Lyrnesso*, non longe a Thebe, circa sinum Adramyttenum; ubi suos *Cilices* ponit Homerus: qui ab Achille pulsus, et in meridionalem Asiæ Minoris partem profugi, ad orientem Pamphyliæ condescerunt; ibique considerunt urbes cognomines *Lyrnessum* et *Theben*, et *Ciliciæ* novæ nomen

Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
 Hi jaculis, illi certant defendere saxis, 130
 Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
 Ipse inter medios, Veneris justissima cura,
 Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum,
 Qualis gemma, micat, fulvum quæ dividit aurum,
 Aut collo decus, aut capiti; vel quale per artem 135
 Inclusum buxo, aut Oricia terebintho,
 Lucet ebur; fusos cervix cui lactea crines
 Accipit et molli subnectens circulus auro.
 Te quoque magnanimæ viderunt, Ismare, gentes

fratre Mnestheo, contendens toto corpore jacet vastum saxum, quod erat non parvum fragmentum montis. Alii conantur propugnare urbem jaculis, alii lapidibus: et immittere tædas, et imponere sagittas nervo arcus. Ecce ipse puer Dardanius, dignissimus amor Veneris, in mediis nudatus secundum pulchrum caput, fulget quasi gemma, quæ distinguit aurum rutilum, et ornamentum est colli vel capitis: aut quemadmodum splendet ebur infixum ex arte, vel buxo, vel terebintho Oriciæ urbis. Huic cervix candida sustinet capillos promissos, et circulus auri flexilis subligat eos. O Ismare, bellicosi populi viderunt etiam te intentare vul-

*****

Briseidis, ab Achille direptam (Iliad. B. 690. T. 291 sq.) quis nescit? *Acma, Agmon, Amon* alii.—129. *Liceo, Licio, Lycio* libb., et Gothani *dicio, clicio, clitro*; tum *Mnestheo* codd. pars, quod et Macroh. v, 17. Sed est Homericum *Μενησθεός*.—130. *tentant* Ondart. *certant* illi alter Hamb. *saxis d.* certant Goth. tert.—132. *inter primos* Gud. pro var. lect.—133. *ipse puer* alter Hamb.—134. *quam d. qu.* Moret.—136. *Orithia, Coricia*, al. ap. Pier., et sic fere Gothani; plures corruptelas vid. ap. Burm. cf. ad Lucan. III, 187 Intpp. Est *Ὠρκός*.—137. *fuscus* videtur Serv. legisse. *cervix fusos* tres Burm. cum Goth. tert.—138. *Excipit* quod vulgare ac solenne esset, Schol. Horat. Cruqu. IV Od. 10. Sed *accipit* omnes scripti et Priscian. Similem varietatem vidimus I, 438, et vices *accipit* Virgilio frequentatur pro pedestri *excipit*. Mox *subnectens* ab Heins. restitutum ex codd., etiam Pierianis; sec. Rottend. *submittent*. Bigot. *subnexus*. Vulgo *subnectit*.—139. *Frigent magnanimæ gentes*. Id quoque senserat, suspicor, Heins., qui *magne animæ v. Ismare*

NOTÆ

dederunt. Ita Strabo l. XIV. ex Callisthene. Quare cum diximus *Æn.* II. 456. *Andromachen* filiam fuisse *Eetionis*, *Thebani* regis in *Cilicia*; *Ciliciam* veterem et *Homericam*, non novam accepimus.

133 *Dardanius puer*] Non tantum *Trojanus*, sed ex regia *Dardani* familia etiam oriundus, *Æn.* I. 239, 288.

136 *Oricia terebintho*] *Terebinthus*, arbor est resinæ speciem fundens, ligno ebeni instar eximii ac nigri splendoris: magna nascitur in Syria, brevis ac fruticosa in Macedonia. Plin. l. XIII. 6. *Oricum*, oppidum est Macedoniae Plinio, in Epiri confinio, ad Mare Ionium, nunc *Orco*: ab aliis *Chaoniæ* regioni Epiri annumeratur.

Vulnera dirigere, et calamos armare veneno, 140
 Mæonia generose domo : ubi pingua culta
 Exercentque viri, Pactolusque irrigat auro.
 Aduit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
 Aggere mœrorum sublimem gloria tollit ;
 Et Capys : hinc nomen Campanæ ducitur urbi. 145
 Illi inter sese duri certamina belli
 Contulerant : media Æneas freta nocte secabat.
 Namque, ut ab Evandro castris ingressus Etruscis,
 Regem adit, et regi memorat nomenque genusque ;
 Quidve petat, quidve ipse ferat ; Mezentius arma 150

nera, et ungere sagittas veneno: te, inquam, generose juvenis e patria Lydia, ubi homines colunt opimos agros, et Pactolus spargit eos auro. Aderat quoque Mnestheus, quem honor pristinus ejecti e murorum propugnaculis Turni evehit in altum: et Capys, a quo nomen inditum est urbi Campanæ. Illi commiserant inter se prælium asperi belli: Æneas autem media nocte scindebat mare. Scilicet postquam ab Evandro venit ad regem Tarchontem, ingressus in castra Tyrrhena; et aperuit regi nomen et genus; et exposuit quid poscat, aut quid ipse offerat,

////////

olim conjecerat. Brunckius edidit magnanime cum Medic. a pr. m. et cum Guellio. Scribam saltem *Te quoque magnæ animæ*, h. virum magnanimum : mox generosus idem. Quo vero jure Ismarum Lydium veneno inungentem tela inducere poëta potuerit, non assequor. Mæones illo tempore non adeo barbari erant. Et jam Amycum simili modo notaverat ix, 773.—140. *dirigere* Gad. *Spicula dirigere* propius ad vulgarem rationem dixit inf. xi, 654.—141. *M. g. modo* Medic. cui p. c. Lubec.—142. *Pactolos i. sine que* Rom. *Pactolus et irr.* alii Pier.—143. *Adluit* Bigot., quod ornat Burm. *pulsi quem* Parrihas. et Goth. tert., idque recepit Cuningham. e cod. Markiano.—144. *mœrorum* etiam hic Rom. Medic. cum aliis Heins., ut sup. 24.—145. *Campaniæ* Ald. pr. *dicitur* aliquot ap. Burm.—146. *Divi* Hugen. pro *diri*, ut Burm. conjicit. *dura* Exc. Burm. *bellum durum*, h. ærumnosum, novum nunc esse non debebat.—147. *Contulerunt* Exc. Burm.—148. *Jamque* pr. Voss. Ceterum junctura eorum, quæ sequuntur, duplex fieri potest ; aut, ut prior propositionis pars sit : *ut ab Evandro castris ingressus Etruscis* est : aut, ut continuetur prodosis usque ad : *immiscetque preces* ; alterum hoc oratorium, prius, etsi durius, poëtico sermoni magis consentaneum.—149. *nomenque decusque* apud Diomedem ex lib. ii, 89. 90. *nomen memoratque genusque* Goth. tert.—150. *Quidve ferat quidve ipse petat* Carisius ; quidque...

NOTÆ

141 *Mæonia*, &c.] Quæ deinde *Lydia* dicta est, Asiæ Minoris mediterranea regio. De ea, ejusque fluvio Pactolo, aureis arenis nobili, Æn. iv. 216.

145 *Campanæ urbi*, &c.] *Capua*, quæ Campaniæ caput fuit : nunc quæ

extat hujus nominis, ab antiqua fere leucæ spatio diversa est.

148 *Ut ab Evandro*] Quomodo Æneas ab Evandro ad Tarchontem, Etruscorum ducem, Evandri suasu abierit, vidimus Æn. viii. 478. 597.

Quæ sibi conciliet, violentaque pectora Turni,
 Edocet; humanis quæ sit fiducia rebus
 Admonet, immiscetque preces. Haud fit mora; Tarcho
 Jungit opes, fœdusque ferit; tum libera fati
 Classem conscendit jussis gens Lydia Divum, 155
 Externo commissa duci. Æneia puppis
 Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
 Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
 Hic magnus sedet Æneas, secumque volutat
 Eventus belli varios; Pallasque sinistro 160

quas vires Mezentius associet sibi, et quam sit violentus animus Turni; monuit, quæ sit habenda fides rebus hominum, et adjecit preces: mora nulla adhibetur, Tarchon sociat vires suas, et init fœdus. Tunc populus Etruscus, non impeditis fatis, conscendit naves, creditus duci extero ex imperio Deorum. Navis Æneæ habet primum locum, ornata circa rostrum leonibus Phrygiis. Ida assurgit supra, mons gratissimus Trojanis exulibus. Ingens Æneas hic sedet, et meditatur secum varios casus belli: et Pallas ad levum latus ejus, modo inquit de astris,

//////////

quidque melius scripsisset; idque multos maluisse Servius auctor est. aut quidve ferat Gud. et Leid.—151. pectora vel præmia vel prælia Zulich.—152. quæ si Dorvill. quid sit Menag. alter.—153. admiscetque Carisius. Tarcho: v. sup. ad VIII, 506.—154. libera fati e Rom. Medic., aliisque præclare recepit et illustravit Heinsius. Vulgg., etiam Serv., fatis. Nec vero ex Eurip. Phœniss. 1006 ἐλεύθεροι θεσφάτων huc advocari possunt: ibi enim sunt, ad quos oraculi sententia non spectat.—155. Divo Rom. ex Divom.—157. subvecta passim in scriptis et excusis. Sed post Pierium Heinsius tuetur subjuncta secundum meliores. Est autem poetica ratio pro, habens leones rostro subjunctos. Porro alii ap. Pier. cum Goth. tert. subjecta, pr. Moret. subvecta, sec. submissa.—158. Si Tuca et Varius hunc versum delevisent, Maroniani carminis sententiæ non male consuluissent, ut equidem arbitror.—159. secum-

NOTE

154 *Libera fati*] Quia fatis prohibebatur, ne, post expulsum Mezentium, alium sibi regem, nisi externæ stirpis, assumeret, Æn. VIII. 498.

155 *Gens Lydia*] *Etrusci* sive *Tyrhæni*, e *Lydia* oriundi. Æn. VIII. 479. Æn. II. 781.

156 *Æneia puppis*] Probabile est Etruscos tum classem paratam habuisse, cui sola Æneæ insignia ad ornatum imponenda fuerint. Neque enim tantulo tempore potuit ædificari, quantulo Æneas apud eos moram fecit.

157 *Rostro Phrygios, &c.*] *Idam* habuit in insignibus, quia in illo Phrygiæ monte classem olim ad fugam ædificaverat, Æn. III. 6. auspiciis *Cybeles*, quæ pius, in eo monte sibi sacras, Æneæ in id opus concesserat, Æn. IX. 88. Ideo *leones* apposit, quia sacri sunt *Cybele*. *Phrygii* dicti, quia *Cybeles* cultus in Phrygia præcipue vigeat, Æn. III. 111. De *rostro* navium, Æn. V. 143. De *Teucris*, Æn. I. 139.

160 *Pallas*] Evandri filias, Æn. VIII. passim.

Affixus lateri jam quærit sidera, opacæ
Noctis iter, jam quæ passus terraque marique.

Pandite nunc Heliconæ, Deæ, cantusque movete;
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.

165

Massicus ærata princeps secatur æquora Tigri:
Sub quo mille manus juvenum, qui moenia Clusi,

quæ sunt itinera noctis; modo de iis, quæ Æneas sustinuit terra et mari. O Musæ, aperite nunc Heliconæ, et suggerite mihi hos cantus: quæ multitudo sequatur interim Æneam e regione Etruscæ, et impleat naves, et feratur mari. Primus Massicus findit mare Tigri ærata: sub quo sunt mille manus juvenum; qui venerunt e

//////////

que voluptas Goth. tert.—161. sidus Zulich.—162. noctis idem Medic. a m. pr. noctis iter rationem nocturnæ navigationis, vel noctis lunæ, exponit Burm.; at vid. Notas. modo quæ Goth. tert.—163. castus Rom. monete Gud. a m. pr. vide ad eund. vers. sup. vii. 641.—164. Etruscis Leid. comitatur Hugen. comitentur pr. Hamb.—165. pelagore Oudart. trahatur ed. pr. Burmanni.—167. Clusii Leid. Clausi Bigot. et Leid. a m. pr.—169. Gorythi, Goriti,

NOTÆ

163 *Pandite nunc*, &c.] Eundem hunc versum adhibuit in enumeratione auxiliorum Turni, Æn. vii. 641. *Deæ*, Musæ, Ecl. iii. 60. *Helicon*, mons Bæotix, Parnasso vicinus, Musis sacer.

164 *Tuscis*] De iis jam sæpe diximus, Æn. viii. 479. &c. Pro variis temporibus et colonis variamutarunt nomina: modo *Etrusci*, modo *Tyrrheni*, modo *Tusci*. Primo Apenninis montibus a septentrione et occidente, mari infero a meridie, Tybri ab oriente, terminati sunt, Ligurum etiam partem aliquam complexi: tumque duodecim in populos urbesque distincti: quibus totidem præerant principes, *Lucumones* patrio nomine communiter dicti; quorum unus aliis per vices præerat. Talis fuit *Mezentius*, rex sive *Lucumo* Cæritis urbis: talis *Porsena* rex Clusii, &c. Postea, ut testatur Livius l. v. transgressi Apenninum, circa Padum ad usque Alpes tenuere: ibique totidem statuere colonias, quot erant gentis capita, nimirum duodecim: hinc a Gallis deinde pulsi sunt, et intra fines

antiquos repressi. Atque hujus Etruriæ Circumpadanæ caput fuisse Mantuam ait Virgilius infra 201. Ubi eandem ipsi divisionem populorum tribuit: ut primo totum *genus* tres in tribus sive *gentes*; mox singulæ tribus in quatuor *populos*, sive urbes, aut curias, distinguerentur.

166 *Massicus*] Rex, sive *Lucumo* Clusii urbis et *Cosæ*. Tamen infra 655. Clusii rex vocatur *Osinius*. Igitur vel idem duplici nomine dictus est *Osinius* et *Massicus*: vel *Massicus* rex fuit *Cosæ*, *Osinius* Clusii; ita tamen ut *Osinius* subesset *Massico*, unde urbs utraque *Massicum* ducem sequi dicitur. Et vero reges illos inter se non fuisse æqualis dignitatis, ex eo patet; quod primo tres, deinde duodecim in partes populi illi dividerentur, ut modo diximus. *Tigri*. Nomina navium, petita e figuris in puppi vel prora pictis aut sculptis.

167 *Clusi*, &c.] *Clusium*, urbs Etruriæ mediterranea, hodie *Chiusi*: ad paludem longissimam, quam *Clanis* fluvius trajicit, hodie *la Chiana*.

Quique urbem liquere Cosas: quis tela, sagittæ
Corytique leves humeris et letifer arcus.

Una torvus Abas: huic totum insignibus armis 170

Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.

Sexcentos illi dederat Populonia mater

Expertos belli juvenes: ast Ilva trecentos

Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.

Tertius, ille hominum Divumque interpret Asylas, 175

Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera parent,

muris Clusii et urbe Cosa; quibus arma sunt, sagittæ, et leves pharetræ in humeris, et arcus mortifer. Simul est ferox Abas: tota hujus acies splendebat armis conspicuis, et puppis Apolline aurato: Populonia patria subjecerat illi sexcentos juvenes peritos belli: Ilva autem trecentos, insula nobilis copiosis metallis Chalybum. Tertius erat, ille Asylas interpret rerum divinarum et humanarum, cui obtemperant

////////

Coriti, Corithi, Choriti in libris, prave. Græcum est γῶπρος; v. c. Odys. Φ. 54, ubi v. Eustath. et Hesych. h. v.; est autem ex γᾶω, γῶ, antiqua voce, capio: ut vix putem, Corytus recte scribi.—170. torvos Rom. tormus Ven. turnus Goth. sec.—171. aurata f. imagine pr. Hamb. pro var. lect.—172. sexcentos codd. apud Pier. et Gud. cum binis Rottend. dederat illi Goth. sec.—173. bello Bigot. tracentos Reg. ast illa Goth. sec. asulva tert. Tum Servius interponendum censet: ast Ilva trecentos, Insula inexhaustis.—174. inexhaustis Parrhas. mox haustis Goth. sec.—175. Asillas Reg. Asilas multi. —176. cælum alter Hamb., unde Burm. an cui cælum et s. Et quid quæso inde? Addit

NOTÆ

168 Cosas] Cosa, vel Cossa, vel singulari numero Cosa, Etruriæ maritima urbs, ad promontorium Argentarium, quod hodie est monte Argentaro: urbs ipsa putatur quibusdam eadem esse, quæ nunc dicitur Orbitello; sed aliis melius oppidum vicinum, l'Ansedonia.

169 Coryti] Græca vox, γωπρὸς pharetra, theca sagittarum. Qua voce, post Virgilium, usi Ovidius et Statius.

172 Populonia mater] Populonium, vel Populonia, in promontorio cognomine: cujus ex ruinis non procul condita est urbs hodie dicta, Piombino. Dicitur urbs, mater: quemadmodum Italia, parens, Ge. II. 173.

173 Ilva] Græcis dicta Æthalia, nunc Elba: in conspectu Populoniæ,

ad meridiem: ferri fodinis olim feras. quæ duo hæc habebant præcipua, teste Strabone l. v. Unum, quod in ipsa insula fornacibus liquari ferrum non posset, sed ideo in continentem transferretur: alterum, quod fossæ, unde ferrum esset erutum, rursus tractu temporis implerentur: quare merito dicuntur a Virgilio, inexhaustæ.

174 Chalybum metallis] Ferro, cujus cudendi ars præcipua fuit apud Chalybes, populos, vel Ponti, vel Hispaniæ, Ge. I. 58. a quibus ferrum optime temperatum dicitur chalybs, acier.

176 Pecudum fibræ, &c.] Significatur hic I. Per fibras pecudum, aruspices, qui futura prædicebant ex inspectis extis et visceribus hostiarum,

Et linguæ volucrum, et præsagi fulminis ignes,
Mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.

Hos parere jubent Alpheæ ab origine Pisæ:

Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur, 180
Astur equo fidens et versicoloribus armis.

Tercentum adjiciunt, mens omnibus una sequendi,

Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis,

Et Pyrgi veteres, intempestæque Graviscae.

viscera animalium, et astra cæli, et voces avium, et flammæ fulminis ominosi: trahit secum mille viros confertos numero et rigidis hastis. Pisæ, urbs Tusca situ, ortæ ex Pisis Alpheis, jusserant hos subesse Asylæ. Sequitur Astur formosissimus, Astur fidens equo et armis pictis. Qui sunt ex patria Cærete, qui in Campis Minionis; et antiqui Pyrgi, et Graviscae ubi mala temperies aëris, adjungunt tre-

////////

quoque idem: sed alterum usitatus Maroni. cui cæli Goth. tert.—178. *horr. umbris* alter Hamb. a m. pr., et a m. sec. *armis*: hoc multi alii habent apud Burm. cum Goth. tert.—179. *Alpheæ ab origine* Heinsius e Medic. et aliis reposuerat. *Alpheæ ab o. P.* tacite revocavit Burm., et recte, arbitror; quippe elegantius dicas *Pisas ab origine Alpheas*, quam *Pisas ab origine Alpheæ*. Wakefield reſinxit: *Hos parere jubet, Alpheæ ab origine, Pisæ Urbs, Etrusca solo.* Excute singula, an placeant.—180. *Astyr* Medic. bis. *Austur* Parrhas. hasta Zulich.—181. *equo sidens* Goth. sec. *versisque coloribus* Bigot. *versique c. Goth.* tert.—183. *Cærete* ex Καίρητος, adeoque a Καίρης. cf. ad viii, 597. *Cærete* Medic. *Cerete* al. ap. Pier., sed est *Cære*. Καίρε, Καίρη, Καίρης. Non intelligo Julium Sabinum, qui ascripsit: “Ego puto per se legi: *Nunc Cære vetus.*” Mox *Isionis* Parrhas., sed de *Minione* vel *Munione* nemo dubitet. in *armis* Dorvill. cum Goth. sec.—184. *Pyrgi, Phrigi, Pigi*, scribitur, et *Pugi*. Sunt Πύργοι. *P. juvenes* Bigot. *Gabiscae* Rom. *Grabiscæ* Sprot.

NOTE

Æn. viii. 498. II. Per sidera, *astro-mantia*. III. Per volucrum linguas, *ars augurum*, Æn. iii. 361. IV. Per fulmina præsaga, *ars ominatoria*, quæ ex dextro aut sinistro casu aliisque fulminum circumstantiis præsagia ducebat: Ecl. i. 16.

179 *Alpheæ Pisæ, &c.*] *Pisæ*, vel *Pisæ*: urbs in confinio Etruriæ, prope *Ligures*, adhuc retinens nomen, ad fluvium Arnæ, *Arno*. Condita putatur a Peloponnesiis, vel post bellum Trojanum eo per errorem pulsæ; vel, ut Virgilius cenſei, ante ipsa Trojana tempora. Est autem in Peloponneso urbs cognominis, ad *Alpheum* fluvium, Ge. iii. 19. Æn. iii. 694.

183 *Cærete domo, &c.*] Ex urbe *Cæretana*, hodie *Cerveteri*, cui prius *Mezentius* imperabat. Æn. viii. 479. 597. *Minio*, hodie *Mugnone*: fluvio-lus, non qui *Cære* alluit, ut aliqui perperam notarunt; sed qui ab ea urbe distat leucis aliquot ad occidentem.

184 *Pyrgi*] Oppidum maritimum, nunc dirutum, *Cæretanæ* urbi vicinum, ad occidentem: *Martialis* vocat *littoreos Pyrgos*, a Πύργοι *turres*.

Intempestæ Graviscae] *Gravisca*, vel *Gravisca*: maritima item urbs fuit, jam plane excisa. Nomen habet a *gravitate* aëris, vicinarum paludum odore corrupti; ut ex *Catone* apud *Servium*, et *Rutilio* constat. Ideo

Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,
 Transierim, Cinyra, et paucis comitate Cupavo,
 Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ :

185

centos: omnibus par est voluntas sequendi. Non ego omittam te, o Cinyra generosissime bello dux Ligurum; et Cupavo quem pauci sequuntur, cujus e capite

//////////

Agrusæ Goth. tert.—186. *Cinyra*. Deficit nos Phanocles, ut in notis dixi, vel ductus ex eo rivulus, quo minus aliquid certi de hoc loco statuere possumus. Veterum edd. lectio erat *Cyene*, vel *Cygne* (*Cygnæ* duo Goth., et tertius *tacite*); nec aliter Aldd., haud dubie ex interpolatione. Servius *Cunare* legerat, sed inepte adjiciens: *quidam duci nomen datum tradunt a Cunaro monte qui in Piceno*. Romanus legebat: *Cumare*: vetustissimus Pomponii cum aliis apud Pierium *Cinere*; sic et Gud. At Medic. *Cinyræ*, Mentel. pr. *Cinyre*, alter Voss. *Cinira*, Moret. tert. *Cynare*, Parrhas. *Cinate*, Hamb. sec. *Cyrina*, multi alii, inter quos Reg., *Cynire* vel *Cinire*; et Macrobio quoque v Sat. 15 *Cinirus* est. Scripsit Heinsius notum nomen *Cinyra*. Tum *Cupano* Sabin. et Parrhas. cum Ald. pr. *Cupabo* tres Burm.—187. *pinnæ* Rom. Medic. Gud. et alter Mentel. *cristæ* alii Pier. cumque iis Goth. tert.—

NOTE

intempestæ a Virgilio vocantur, quia carentes aëris salubri temperie.

185 *Ligurum*] *Liguria* duplex, alia littorea, Alpibus ab occidente; Macra fluvio, *la Magra*, ab oriente; Apenninis jugis, a septentrione; mari Ligustico, a meridie definita. Alia mediterranea, ultra Apenninum ad septentrionem excurrens, usque ad Padum, *le Pô*. Littorea nunc fere est, *la rivière de Gênes*; ubi *Genua*, urbs et respublica: mediterranea nunc capit ducatum Montis-ferrati, partemque Mediolanensis et Pedemontii principatus.

186 *Cinyra*] Sic reposuimus e Mss. Nicolai Heinsii: cum antea legeretur *Cyene*, nullo sensu. Neque enim ea quæ de Cycno mox dicuntur, ad hunc pertinent; sed ad *Cupavonem*.

Cuparo] Phaëton, Clymenes et Solis filius, Epaphi regis Ægypti convitiis adactus ut se filium Solis probaret: cum a patre petiisset currus regimen in unum diem, et ægre obtinisset, deflecteretque a consueta diurni currus orbita, atque ita mundus ardere cœpisset; Jovis fulmine percussus in Eridanum cecidit. Ovid.

Metam. II. Phaëtonis sorores, *Phætusa*, *Lampetie*, et *Lampetusa*, cum eum toto orbe quærent, tandem ejus tumulum in Eridani ripis nactæ, ibidem fletu contabuerunt; et in arbores mutatæ sunt, vel alnos, vel populos; unde *succinum* sive *electrum*, quasi lacrymas, manare poetæ finxerunt. *Cycnus*, Ligurum rex, materno sanguine et amicitia conjunctissimus Phaëtoni, apud eundem fluvium ex dolore in cycnum conversus est, Ovid. Metam. II. 367. *Cupavo*, *Cupavonis*, hujus Cycni filius a Virgilio dicitur, id est, unus e posteris. Quis autem fuerit fluvius ille *Eridanus*, electri ferax, ambigitur. Vulgo poetis *Padus* putatur, superioris illius Italiæ, sive Galliæ Cisalpinæ fluvius, Ge. I. 482. Joannes Goropius *Vistulam* esse existimat, Poloniæ et Prussiæ fluvium; quia electrum e Prussiæ littoribus mitti certum est. Cluverius arbitratur esse fluvium *Radanum*, *Radaunne*: qui Dantiscum urbem interfluens, non procul inde se *Vistulæ* immiscet.

(Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ.)

Namque ferunt, luctu Cycnum Phaëtonis amati,

Populeas inter frondes umbramque sororum

190

Dum canit, et mœstum Musa solatur amorem,

Canentem molli pluma duxisse senectam;

attolluntur plumæ cycneæ. Amor crimen est vestra familiae, et insigne petatum ex transformatione patris. Scilicet aiunt Cycnum, dum desiderio dilecti Phaëtonis cantat inter arbores populos ac umbracula sororum ejus, et dum recreat cantu tristem amorem; albescentem teneris plumis traduxisse senectutem, deserendo terras

//////////

188. *formæ quæ* Waddel. Animadverss. crit. p. 33; quo fructu, non video. Mihi totus versus e margine irrepsisse videtur: ita consutus est ex binis sententiis hiantibus: tum turbat totius loci sententiam, et illa: *Crimen amor vestrum* per se nullum habent commodum sensum, ne tum quidem, si *versum insigne* legas, pro, insigni formæ versæ. Sed ascripserat aliquis: *surgunt de vertice pennæ: formæ insigne paternæ*. Supplevit versum ineptus homo ex reliquo Scholio, quod ascriptum erat de incesto amore Cycni in Phaëtonem. Jam hoc versus ejecto quam bene procedant omnia, pro se quisque intelligit. Aliam inivit viam vir doctus, Ouwers Noct. Hag. III, 27, qui omne vitium in verbis *Cinyra* et quærit et relinquit; ut agatur de uno Cupavone; ut *pennæ olorinæ* sint per appositionem *insigne formæ paternæ* Cycni, et *crimen*, causa tanti infortunii, *amor*, luctus nimius in Phaëtonis morte. *vestrum* pro tuum. Quam dura et coacta hæc sint, facile sentias. Non multum recedit tertia ratio, quam Brunckius intulit, interpunctione mutata: *pennæ: Crimen, Amor, vestrum, formæque insigne paternæ*. Non licebat assequi sensum, nisi nota inspecta; e qua apparet, sic accipiendum esse: *quæ pennæ, o Amor, tibi sunt crimini*. Exigat hæc unus quisque pro se et videat, an valde mollia ea sint, et accommodata reliquis. Inciderat in eandem rationem Jo. Schraderus in schedis, et laudat versus Ciris 328 *Non ego te comor Flectere, Amor*, etc. Versu ad meum iudicium ejecto non hiat sententia, sed multo magis coit: namque redditur causa ejus, quod antecedit: quod olorinas pennas pro crista gestat Cupavo: namque ferunt patrem in olorem esse mutatum. Nunc video Wakefield refinxisse; *Carmen* pro *crimen*: ut sit: "Canebant ad prælium euntes, pro more plurimarum gentium, amorem Cycni in Phaëtonem et mutationem ejus in avem, cujus pennæ galeas eorum insigniebant" ingeniose quidem. Ad verbum tamen esset: O Cinyra et Cupavo, *carmen vestrum erat amor et insigne formæ paternæ*. Argumentum adeo cantus bellici erat iis patris amor in puerum et mutatio in olorem ex longo luctu in pueri morte; argumentum agmini militari non valde consentaneum. Expectabam facta patrum et laudes. *Namque* pro *δῆ, δηλαδῆ*, scilicet, nimirum, solenne, v. c. sup. 118. XII, 217. IX, 40 et al.—189. *amici* sec. Rottend. *Pethontis* Rom.—190. *P. quæ inter Franc. umbrasque* Parrhas. *umbræque* alter Mentel.—191. *câ.* pro cantu habet Parrhas. pro *Musa*.—192. *C. n. penna* Goth. tert.

NOTÆ

188 *Crimen amor vestrum*] *Vestrum crimen*: id est, familiae illius vestrae, (nam *Cycnus*, Phaëtoni ejusque sororibus per Clymenen sanguine junctus erat,) fuit amor in Phaëtonem, dolorque

nimius de ejus interitu: quo offensi Dii tam multos ex eadem familia in alienas formas immutarunt. *Formæque insigne paternæ*. *Plumæ olorinæ*, sive *cycneæ*, e galea subrectæ.

Linquentem terras, et sidera voce sequentem.

Filius, æquales comitatus classe catervas,

Ingentem remis Centaurum promovet: ille 195

Instat aquæ, saxumque undis immane minatur

Arduus, et longa sulcat maria alta carina.

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,

Fatidicæ Mantus et Tusci filius amnis,

Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen; 200

Mantua, dives avis: sed non genus omnibus unum;

et petendo cælum cantu. Filius secutus classe turmas æqualium, propellit remis magnam navem Centaurum: ille Centaurus impendit aquæ, et sublimis intentat fluctibus vastum saxum, et findit profundum mare longa trabe. Ille etiam Ocnus, filius Mantus vatis et fluvii Etrusci, movet exercitum e patria regione: ille, o Mantua, qui dedit tibi muros et nomen matris suæ, o Mantua illustris majoribus,

////////

senecta Leid. et tert. Rottend.—194. æquali c. classe Medic. et sec. Moret. æqualis Dorvill.—195. submoret pr. Hamb. centurumque admoret ipse ed. pr. Burm.—196. aquis saxumque rides alter Hamburg.—197. maria alta. Wakefield alba in ipso poëta refinxit: quia spuma candens fluctus occurrit.—198. Quin etiam p. antiquum satis exemplar ap. Pier., quod non displicet. Nunc ut est, accipiendum: Ocnus ille, qui. Tum unus e Vaticanis: Ocnus ciet agmen. Etiam Ognus nonnulli Pier., tum Medic. Gud. et alii: ut in cygnus, cygnus. Corrupte Ornus sec. Hamb. et pro var. lect. prior. Cœnus Hugon. cum pr. Goth. Hocnus Montalb. Servius dicit Aucnum eundem fuisse.—199. Mantoys pr. Menag. et Exc. Burm., ut Panthoys in nonnullis lib. II, 319. Alii Mantos, Manthos, Mantis. At est Μαντώ, Μαντοῦς.—201. dives agris pr. Hamb. et Zulich. pro var. lect.; expeditior utique lectio: sed propter hoc ipsum minus vera. Videntur quoque sequentia, ut bene monet Burm., priscam majorum potentiam astruere. Loca ab eo laudata, sed melius constituta, vid. in

NOTÆ

195 Centaurum] Navim, cui insculptus Centaurus saxum intentans. De Centauris, monstris, superiore parte humana, inferiore equina, Æn. VI. 286.

198 Ocnus] Non conditor, sed instaurator, sive munitor urbis Mantuæ: cui muros et nomen matris suæ dedisse fingitur. Quo nomine antea dicta fuerit Mantua, ignoratur. Ocnus, idem, qui Bianor appellatur, Ecl. IX. 60.

199 Fatidicæ Mantus] Manto, genitivo Græco Mantus: Tiresiæ vatis filia. Fatidica dicitur, ex ipsa vi nominis: est enim μάτρως, vates.

Tusci amnis] Tybris, qui Tusci-

am a vicinis regionibus disternat, Æn. VIII. 330.

201 Mantua, dives avis] Urbs Galliæ Cisalpinæ, nunc ducatus caput: sita in medio stagno, quod Minicius amnis efficit. Primi ejus conditores fuere Tusci: qui ex Etruria, sive Tuscia antiqua, in eam regionem effusi, eandem illic, quam apud se, regiminis formam constituerant, duodenas in urbes ac populos administrationem partiti: ut jam diximus 164. Duodecim urbium illarum novæ Tusciæ, Mantuum caput Virgilius facit, ut fateat adnleturnque patriæ: cum tamen caput esset Felsina, quæ deinde Bo-

Gens illi triplex, populi sub gente quaterni :
 Ipsa caput populis : Tusco de sanguine vires ;
 Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
 Quos patre Benaco velatus arundine glauca 205
 Mincius infesta ducebat in æquora pinu.

It gravis Aulestes, centenaque arbore fluctus
 Verberat assurgens : spumant vada marmore verso.
 Hunc vehit immanis Triton et cœrula concha
 Exterrens freta : cui laterum tenuis hispida nanti 210
 Frons hominem præfert, in pristin desinit alvus ;
 Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
 Tot lecti procures ter denis navibus ibant

sed stirps non est eadem omnibus: habet tribus tres, populos quatuor sub unaquaque tribu, ipsa est primaria populorum illorum, robur illi ex Etrusca cognatione. Præterea Mezentius concitat contra se quingentos ex illa regione: quos Mincius, habens patrem Benacum, coronatus arundine viridi, ducebat in mare navibus inimicis Mezentio. Ducit eos Aulstes gravis, et erigens se percutit undam centenis remis ligneis: fluctus spumant agitato mari. Portat illum Triton vastus, et terrens mare caruleum tuba e concha: huic Tritoni merso usque ad latera, vultus pilosus exhibet hominem, venter exit in pristin, unda spumosa sonat sub pectore semiferino. Tot principes selecti navigabant triginta navibus in auxilium Troje novæ, et scindebant

Nota.—202. *populi triplex* Rom. cum gente qu. Moret.—203. *Ipsa caput* Montalb. *populi* duo Rottend. et pr. Hamb. a m. sec.—204. *Hic* Montalb. a m. pr.—205. *duce Benaco* Zulich. pro var. lect. *Venaco* Rom. *Bonacho* Goth. tert.—206. *Mincius, Minscius* bini Goth., iidem in *aquore*.—207. *Aulestes* Heins. e Medic. et al., ut xii, 290. Vulgo: *Auletes*. Sed Latinum nomen desiderabas. Apud Jul. Sab. *Aulestes*. Tum *fluctus* Heins. cum Rom., et aliquot aliis ac binis Goth. Vulgg. *fluctum*. Leid. *fluctu*. Parrhas. *fructum*.—208. *insurgens* Goth. tert., ut lib. iii, 560 et al. Sed et *adsurgere* (in ictu inf. 284. 797. v, 443) et *consurgere* inf. v, 299.—210. *exercens* alter Hamb. et Zulich. a m. sec. *hospita* Goth. tert. *hospida* Dorvill.—211. *profert* pr. Hamb. *pristin* Nonius Marcellus et tres Heins. *pistrin* et *pistrin* plerique etiam h. l. conf. sup. ad v, 116; pessime Goth. tert. in *serpentem* d. Rom. *alvos*.—212. *fumifero* Montalb. *caruleo* sub p. citat Arusianus Messius.—213. *Tot l. juvenes*

NOTÆ

nonia appellata est, juxta Cluverium Ital. l. i. 26.

205 *Benaco*, &c.] *Benacus*, lacus est ejusdem Galliæ Cisalpinæ, in agro Veronensi, nunc *Lago di Garda*, Ge. ii. 160. *Mincium* fluvium emittit, *Menzo*: qui postquam urbem *Mantuan* in modum lacus circumalluit, exonerat sese in Padum. *Mincium*

hunc ne ducem esse putes, sed ipsum fluvium, cujus e ripis collecta classis hæc fuerat quingentorum hominum, quorum dux *Auletes*.

209 *Triton*] Neptuni tubicen, concha utens pro tuba, superiore parte vir, inferiore piscis, Æn. i. 148.

211 *Pristin*] Piscem immanem, e balænarum genere, Æn. iii. 427.

Subsidio Trojæ, et campos salis ære secabant.

Jamque dies cœlo concesserat; almaque curru 215
Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum:
Æneas (nequē enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavumque regit velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus, ecce, suarum
Occurrit comitum: Nymphæ, quas alma Cybebe 220
Numen habere maris, Nymphasque e navibus esse,
Jusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot prius æratæ steterant ad littora proræ.

ærato rostro spatia salsæ aquæ. *Et jam lux abierat e cœlo, et benefica Luna attingebat medium cælum curru nocturno: Æneas ipse sedens, moderatur gubernaculum, et dat operam velis: non enim sollicitudo permittit ejus corpori ullam quietem. Et ecce turba suarum sociarum offert se ipsi in medio cursu: scilicet Nymphæ, quas benefica Cybele voluerat frui divinitate maris, et fieri Nymphas e navibus: natabant simul, et scindebant undas; quot antea naves æratæ stabant ad littus. Agnoscunt*

//////////

Leid. et sec. Moret.—214. *campos maris* Bigot. et Goth. tert. *ruebant* aliquot Pier., ut Æn. i, 39. *Tò secabant* Heinsio displicebat, quod sequitur idem verbum v. 222.—215. *discesserat* olim in edd. Mutatum in ed. 1514 Ald. in *concesserat*; quod codices ubique agnoscunt, præter Francianum, qui recentissimus est, ut et Goth. pr. *detexerat* Vratisl. *cursu* Dorvill.—219. *in medio* Mentel. et pr. Hamb. cum Goth. tert.—220. *Cybebe*, debetur Heinsii doctrinæ, qui Colot. et Gud. secutus est cum Leidensi. *Cibebe* Dorvill. Nec multum abludebat Rom. *Cybere*. Est enim ἡ Κυβήθη, ut et ὁ Κύβηθος, Gallus, in glossariis. v. Etymol. et Hesych. in Κύβηθος, ubi v. Notas. Vulgg. *Cybele*, quæ Κυβέλη esset; nam Κυβήλη ne quidem scribi pronuntiat Brunck. ad h. l. nisi per nostrorum hominum imperitiam et temeritatem: a qua equidem eos non absolvam, secundum ea, quæ Gudius ad Phædrum et Burmann. ad Anthol. Lat. docuere; illud tamen monere æquum est: ap. Schol. Lycophron. 1168 legi: ὁ Ἰππῶναξ Κύβηλιν τὴν Πέαν λέγει παρὰ τὸ ἐν Κυβέλλα (deb. Κυβήλα) πόλει Φρυγίας τιμᾶσθαι: explicat autem ille eo loco voc. Κύβηλιν. Nec exemplo res caret, inprimis in voce barbarorum. Nec magis dubitari potest τὰ Κύβελλα esse dicta; v. Steph. Byz. Manet tamen haud dubie hoc: usu receptum esse, ut aut *Cybebe* cum *Cybele* scribatur. vid. sup. ad lib. iii, 111. Laudat Burm. notas ad Phædr. iii, 17 et 20.—223. Idem v. sup. ix, 121 ubi vide. Quo p. Medic. et *puppis* a sec. m.; hoc et alii codd. apud Pierium ha-

NOTE

214 *Salis, &c.*] *Sal*, pro mari, Æn. i. 541. De *aratis rostris*, Æn. v. 143.
216 *Phœbe*] Luna, Phœbi soror, Ecl. iii. 67. De *Olympo*, monte Thesaliæ, qui pro cœlo sumitur, Ecl. v. 56. De *Cybele*, Æn. iii. 111. De *navibus Æneæ*, in Nymphas transformatis, Æn. ix. 120.

218 *Velisque ministrat*] *Proprium*

est, *ministrare* alicui homini: translatum, *ministrare velis*: ministrabat autem Æneas, non colligendo aut explicando vela; quod inferiorum erat operarum: sed *pedes*, id est, funes qui extremis angulis majoris veli alligati erant, aut contrahendo, aut remittendo; quod gubernatoris erat munus, Æn. v. 830.

Agnoscent longe regem, lustrantque choreis.
 Quarum, quæ fandi doctissima, Cymodocea 225
 Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
 Eminent, ac læva tacitis subremigat undis.
 Tum sic ignarum alloquitur: Vigilasne, Deum gens,
Ænea? vigila, et velis immitte rudentes.
 Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus, 230
 Nunc pelagi Nymphæ, classis tua. Perfidus ut nos
 Præcipites ferro Rutulus flammaque premebat:
 Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
 Quærimus. Hanc Genetrix faciem miserata refecit,
 Et dedit esse Deas, ævumque agitare sub undis. 235
 At puer Ascanius muro fossisque tenetur

procul regem, et circumeunt eum saltando. Cymodocea, quæ erat peritissima loquendi inter illas, tenet manu dextra puppim, sequens prope: et ipsa emergit tergo, ac subnatat sinistra manu per aquas quietas. Deinde sic affatur Æneam inscium harum rerum: O Ænea, soboles Deorum, an vigilas? vigila, et laxa funes velis. Nos sumus pinus Idææ, e sacro cacumine illius montis, naves olim tuæ, nunc Nymphæ maris. Cum Rutulus fœdifragus persequeretur ferro et igne nos submergendas: abruptimus non sponte tua retinacula, et te quærimus per mare. Mater Cybele miserta nostri reparavit formam nostram, et permisit nos esse Deas, et ducere vitam sub aquis. Sed juvenis Ascanius clauditur muro et fossis, inter media

//////////

bebant, et Oblongus naves.—224. choreas sec. Hamb. conf. sup. ad VII, 391.
 —225. Quarum una f. Goth. sec. quæ fandi Markland. ad Stat. II Sylv. 2, 19
 legebat, quem refellit Burm. haecenus, quod non magna laus Nymphæ esse
 potest, si bene natare didicerit. Fatendum tamen, nec alterum satis esse
 accommodatum: etsi enim illa mox partes affandi Æneam sibi sumit, non
 tamen faciundæ laus in Nympham cadit. Maximam natu nympharum Itali-
 dum edidit Cymodocen Silius lib. VII, 428.—227. at læva a m. pr. Medic. ac
 leri Montalb.—228. ignarum Rom. vigilansne Goth. tert.—229. ac ventis ed.
 pr. Burm.—231. Nos pelagi Exc. Burm. Fervidus ut nos emendabat Jo.
 Schrader., ut IX, 72, et sæpe alibi. Sane et hoc ferri potest, et illud. Con-
 tra VII, 24 vada perfida conjicit, ubi ferrida. Sane utrumque bene.—232. flam-
 misque Goth. tert. petebat alter Hamb. pro var. lect., alter a m. pr.—233.
 Rupimus Heins. scripsit cum vetustioribus, etiam Pier. codd. parte. Alii

NOTÆ

224 *Lustrant*] Circumeunt, Æn. I. 612.

228 *Vigilasne*, &c.] Ratione quippe temporis dormire debuerat; nisi gubernatoris partes in se suscepisset. Sunt, qui allusum putent ad morem Romanum; quo, postquam indictum erat bellum, imperator Martis sacra-rium ingressus, hastam simulacri

commovebat dicens: *Mars vigila*. Sunt, qui ad verba Vestalium: quæ, teste Servio, certis diebus adibant regem sacrorum, dicebantque: *vigilasne rex? vigila*.

230 *Idææ pinus*] Materia navium, pinus arbor. Locus natalis, *Ida* Phrygiæ mons, Æn. II. 801. De *Rutulis*, Æn. VII. 795.

Tela inter media atque horrentes Marte Latinos.
 Jam loca jussa tenent forti permixtus Etrusco
 Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
 Ne castris jungant, certa est sententia Turno. 240
 Surge age, et Aurora socios veniente vocari
 Primus in arma jube, et clypeum cape : quem dedit ipse
 Invictum Ignipotens, atque oras ambiit auro.
 Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
 Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos. 245
 Dixerat : et dextra discedens impulit altam,
 Haud ignara modi, puppin. Fugit illa per undas

arma et Latinos feroces bello. Jam equitatus Arcadius, junctus generosis Etruscis, attingit loca præscripta: certum est consilium Turni, obicere illis agmina interjecta, ne illi promoveant ad urbem sua. Age, surge: et prima luce imminente, primus impera socios excitari ad arma: et sume clypeum, quem ipse Vulcanus donavit tibi impenetrabilem, et cinxit extremitatem illius auro. Crastina dies videbit magnos cumulos Rutulorum cadaverum, nisi existimaveris mea verba vana. Sic locuta fuerat, et abiens populit manu dextra puppin sublimem, non inscia modi quo erat

*****

Rumpimus.—237. Jo. Schrader. conj. *ardentes Marte L.* At vid. Not.—238. *tenent...Arcas eques* e Medic. Heins. et late illustravit. Vulgo *tenet. commistus* Ald. pr.—240. *Nec c. Franc. jungant castris* pr. Moret. *justa est s. Hugen.*—242. *Pronus in arma* aliquot Pier. *quem dedit ingens* aliquot Pier. Mentel. et pro div. lect. Sprot. et duo Burm. cum Erf., sed *ingentes acervi*, monet Heinsius, mox subsequuntur.—243. Quotiescumque hunc versum recitavi, hemistichium sensi languere, *atque oras ambiit auro*, itaque ab alia manu ad explendum versum insertum arbitratus sum. Nunc video apud Burm., etiam Ortuinium, quisquis ille est, a manu indocti monachi adjecta illa credidisse. Nisi dixeris, ipsi poëtæ versum excidisse.—244. *Crastina lux*; deficere hic verbum, sc. aderit, veniet, Burmannum putare potuisse, miror: nam Longo et aliis veteribus Grammaticis id condonandum est, qui vs. sequ. *spectabis* legebant. *verba p.* pr. Hamb.—245. *R. gentis* Gud. Ven. et Oudart. *spectabis* Medic. Bigot., et sic olim quidam legerunt, inter quos Longus apud Serv., male ipso Servio iudice; nam jung. *crastina lux spectabit.* Laudat Burm. Benticium ad Terent. Hec. III, 1, 6. *spectabat* Hugen. *spectabant* Exc. Burm.—246. *altam*; Montalb. pro div. lect. *actam.*—247. *modo* Dorvill. *undam* duo

NOTE

238 *Jam loca jussa, &c.*] Non descripsit poëta, quo Æneas jusserit equites abire. Sed cum Evander Arcadas equites quadringentos Æneæ adjunxerit, Æn. VIII. 518. cum Æneas eos Etrusco exercitui sociarit, ibid. 606. verisimile est eum, antequam naves conscenderet, equitatum et suum et Etruscum terra præmississe:

eo consilio, ut certum in locum pro-
 vecti, impressionem in castra Rutu-
 lorum facerent; eodem tempore, quo
 naves exscensionem tentarent. De
Aurora, Ge. I. 249.

243 *Ignipotens*] *Vulcanus*, Veneris
 suasu, clypeum Æneæ fabricaverat,
 Æn. VIII. 439.

Ocyor et jaculo et ventos æquante sagitta.
 Inde aliæ celerant cursus. Stupet inscius ipse
 Tros Anchisiades; animos tamen omine tollit. 250
 Tum breviter supera aspectans convexa precatur :
 Alma parens Idæa Deum, cui Dindyma cordi,
 Turrigeræque urbes, bijugique ad fræna leones ;
 Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
 Augurium, Phrygibusque adsis pede, Diva, secundo. 255
 Tantum effatus ; et interea revoluta ruebat
 Matura jam luce dies, noctemque fugarat.
 Principio sociis edicit, signa sequantur,
 Atque animos aptent armis, pugnaeque parent se.
 Jamque in conspectu Teucros habet et sua castra, 260
 Stans celsa in puppi : clypeum cum deinde sinistra
 Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt

impellenda: illa puppis currit per aquas, celerior et telo et sagitta pari ventis. Deinde aliæ naves properant. Ipse Trojanus filius Anchisæ miratur nesciens causam: tamen erigit animos suorum hoc præsigio. Deinde suspiciens concavas partes summi cœli, sic orat breviter: O mater Idæa, alitrix Deorum, cui Dindyma cara sunt, et urbes turratæ, et leones bini alligati jugo et dociles ad fræna: tu nunc es mihi auctor pugnae, tu bene secundes omen, et accedas ad Phrygas cursu prospero, o Dea. Hæc solum locutus; et interim dies reversa procehatur lumine jam pleno, et expulerat noctem. Primo imperat sociis, ut sequantur vexilla, et accingant animos ad bella, et accingant se ad certamen. Et jam habet præ oculis Trojanos et munimenta urbis suæ, erectus in puppi excelsus: tum postea extulit læva manu clypeum fulgentem. Trojanæ e mœnibus emittunt clamorem

Burm.—248. *ventos spectante* s. Sprot. Est ἄμα προῆς ἀνέμοιο.—251. *supera spectans* aliquot Pier. et Heins. *superaspectans* duo Moret. *supera breviter spectans* ed. pr. Burm. οὐρανὸν εἰσαπιδὼν Homericum est Iliad. Ω. 307.—254. *Tu mihi nunc princeps pugnae*, suaviore sono Wakefield e cod. Coll. Jesu.—255. *asis* Dorvill. *superbo* sec. Hamburg.—256. *affatus* duo Burm. *est fatus* Goth. tert. *at interea* alter Hamb., non male, cum Goth. sec.—258. *edicit sociis ut* Oudart. *bella sequantur* Viatisl. Nec vero in signa sequi argutandum, an ævo Trojano signa militaria habuerint.—259. *aptant* aliquot Burm. *optant* sec. Hugen. pro var. lect. *armant* a m. pr. *pugnae* re Oudart. *aptent* et *parent* idem sunt.—261. *cum* ex Pier. et suis reposuit Heins. pro vulgari

NOTÆ

251 *Supera convexa*] Id est, *rotunda*, aut *concava*, Æn. i. 314.

252 *Idæa*] *Cybele* mater Deorum: quæ quia pro terra sumebatur, quæ sustentat urbes; ideo turrata cum corona pingebatur. Cur ejus currum leones traherent, vidimus Æn. iii. 111. Huic sacri fuerunt montes

plerique Phrygiæ: *Ida*, Æn. ii. 801. *Dindymus*, Æn. ix. 618.

254 *Propinques Augurium*] Id est, *præsens* sis hoc augurio: seu, *faveas* hoc augurio. Vide Æn. i. 530. ‘propius res aspice nostras.’ Vocat Trojanos, *Phrygas*; quia Troas in Phrygia Minore fuit, Æn. i. 385.

Dardanidæ e muris. Spes addita suscitât iras.
 Tela manu jaciunt. Quales sub nubibus atris
 Strymonidæ dant signa grues, atque æthera tranant 265
 Cum sonitu, fugiuntque Notos clamore secundo.
 At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
 Ausoniis; donec versas ad littora puppes
 Respiciunt, totumque allabi classibus æquor.
 Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma 270
 Funditur, et vastos umbo vomit aureus ignes :

ad astra: spes aucta accendit iras: vibrant manibus jacula. Quales grues Strymonis fluvii emittunt voces inter nigras nubes, et trajiciunt cælum cum sonitu, et fugiunt Austros cum lato clamore. Sed ea cœperunt videri mirabilia regi Rutulo et ducibus Italis: donec viderunt naves detortas ad littus, et totum mare appelli cum navibus. Conus galeæ fulget e capite, et splendor spargitur e summitate per cristas, et umbo clypei aureus emittit copiosos ignes:

~~~~~

tum.—263. *e deerat Romano.* D. omnes Ven.—265. *dant colla* Sprot., quod ornare aliquis possit de porrectis volantum gruum collis. Sed *dare signum* h. l. simpl. dant clamorem, v. Not. *æquora* tr. alter Hamb., quod et Jo. Schrader. conjiciebat, quia in Homero est, ἐκ τοῦ κεανοῦ ποδῶν. At ibi est pro versus Austrum. *transant* Dorvill. cum Goth. tert., ut solent recentiores.—267. *fama mira* Medic. a m. pr.—268. *versare ad Ven.* prorus Leid., male.—270. Versus jam in Aldd. sic legitur. *capitis* Rom. Sprot. et Montalb. cum ed. Pontana Macrob. v, 10, quod deterius est. conf. ad vii, 689. Tertius casus docte pro, in capite. *tristisque* Faernus emendabat apud Ursin. et Cunninghamus, sicque Erf. legit. *a vertice* damnabat Pier., sed revocavit Heins. e Medic. et aliis, et ex Nonio ac Macrobio. Alii cumque iis idem Erf. *cristisque* ac *vertice* duce hujus familiæ Romano, quod equidem præferam. *que* etiam nonnullis abest, nec male.—271. *ac vastos* Goth. sec. *umbo æreus* cum Macrob. v, 13 aliquot Pier. cum Medic. Leid. et pro div. lect. Rottend. tert., utrumque recte. conf. inf. 881, sed *aureus* poetica oratione dignius. *movet a.* Montalb.

NOTÆ

265 *Strymonidæ, &c.*] Comparatio illa, bellici Trojanorum clamoris cum gruum clamore, repetita est ex Homero Iliad. iii. 2. *Grues*, aves oblongo collo ac rostro, frequentes circa *Strymonem*, Macedoniæ fluvium, in confinio Thraciæ. Imbrem fugiunt, magno numero collectæ; ideoque *Notos*, id est, *Austros*, ventos pluvios a meridie, Ecl. ii. 58. Hinc Ge. i. 374. inter signa imbris: 'aut illum vallibus imis Aëriæ fugere grues.' De *Rutulis*, Æn. vii. 795. De *Ausoniis*, Latinis, ibid. 54.

269 *Totumque allabi classibus æquor]*

Commutatio, pro *classes allabi toto æquore*. Sic Æn. vi. 268. 'Ibant obscuri sola sub nocte.'

270 *Ardet apex capiti, &c.*] Æneæ habitum describit, cædem Rutulo comminantis: et cum cometa comparat. Mutatus est hanc descriptionem ex Homero, de clypeo et galea Achillis, Il. xix. 379. Comparationem vero cum *Sirio*, sive *canicula*, ex eodem, Il. xxii. 26. De *apice*, sive *cono* galeæ, ejusdemque *cristis*, Æn. iii. 468. De *umbone*, parte media et maxime eminente clypei, Æn. ii. 546.

Non secus, ac liquida si quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor :
Ille sitim morbosque ferens mortalibus ægris
Nascitur, et lævo contristat lumine cælum.

275

Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Littora præcipere, et venientes pellere terra.

Ultero animos tollit dictis, atque increpat ultro.

Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.

In manibus Mars ipse, viri. Nunc conjugis esto

280

Quisque suæ tectique memor ; nunc magna referto

Facta patrum, laudes. Ultro occurramus ad undam,

non aliter ac si cometæ cruenti aliquando triste rubescunt per humidam noctem, aut si ignis ille Sirius oritur, portendens hominibus male affectis siccitatem et morbos, et contristat cælum luce sinistra. Tamen non perit audaci Turno spes occupandi littus, et prohibendi terra descendentes. Ultro excitat verbis animos suorum, et ultro adhortatur : O viri, promptum est vobis perficere manu, quod cupivistis votis : pugna ipsa est in potestate vestra : jam unusquisque sit memor uxoris et domus suæ ; nunc memoret præclara gesta et laudes majorum : ultro objiciamus nos ad

—273. *Sanguineæ* multi apud Burm., et duo ac *Syrius*. Est autem *Sirius* adiectivæ formæ ; Σείριος ἄστὴρ, unde h. l. *Sirius ardor*. Vocem peregrinæ esse originis, dubitare non debebant veteres grammatici. Wakefield ita interpunxit : aut *Sirius ardor Ille, sitim morbosque ferens mortalibus ægris, Nascitur, et* —Erit adeo comparatio hæc : umbo vomit ignes, non secus ac *Sirius ardor ille nascitur*, quæ nescio an bene procedant.—275. *lavo*. Schraderus : f. *sævo*. *circumstat* l. c. Goth. tert.—276. *Haud tunc* Erf.—277. *præcipere* Heins. e Pier. et suis post Ge. Fabric. ; vulgg., etiam Serv., *præripere*, quod toties in ejus locum successit. Ait Burmann., melius hoc convenire audaciæ Turni. Sed poëta doctius vocabulum amplecti mavult, quod eandem vim habet, ante capere, occupare.—278. Abest hic versus Mediceo et aliis Heins., in aliis superiori præponitur, ut satis constet esse huc retractum ex sup. ix, 127. Omisus nunc in ed. Parm.—279. Quos v. Parrhas. *optatis* aliquot apud Burm. *perstringere* pr. Hamb. pro var. lect. *perfringere* Dorvill. *perfringite* Parrhas. *perstringite* ed. Ven. Burm. Sed dictum ut *aciem perfringere*, perrumpere.—280. *In manibus Mars ipse viris* olim editum, et sic Mediceus cum aliis, inter quos tres Goth. cum Erf. Habet hoc ipsum quod placeat. *viris* pro vobis : sed cum adjuncto, si viri estis. Pro altera lectione, *virī*, quam Naugerius intulit, stat Rom. cum aliis, etiam Ge. Fabricii codice, qui hoc præferebat tanquam acrius adhortantis verbum. *Mars ecce* pro var. lect. pr. Hamb.—281. *testisque* Goth. tert., belle vero testis seu testiculus, post, *conjugis suæ ! tum non m. r. idem. referte* Gud. a m. pr., sicque malebat Heins., scilicet doctius hoc arbitratus.—282. *laudesque* Egnatius videtur correxisse, sicque

NOTÆ

273 *Sirius ardor*] *Sirius* vel *Canicula* : stella in ore majoris canis, *tive*, Æn. iii. 141.

280 *In manibus Mars*] In potestate.

Sic Æn. ix. 132. 'Terra autem in manibus.'

Dum trepidi egressique labant vestigia prima.

Audentes Fortuna juvat :

Hæc ait, et secum versat, quos ducere contra,

285

Vel quibus obsessos possit concedere muros.

Interea Æneas socios de puppibus altis

Pontibus exponit. Multi servare recursus

Languentis pelagi, et brevibus se credere saltu ;

Per remos alii. Speculatus littora Tarcho,

290

Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda,

mare, dum tumultuantur, et primi gressus vacillant exscendentibus. Fortuna auxiliatur audacibus. Dicit hæc : et meditatur secum, quos possit ducere adversus Æneam, aut quibus possit committere urbem obsessam. Interea Æneas emittit pontibus socios ex altis navibus. Multi incipiunt quærere refluxum maris tranquillioris, et exponere se in loca vadosa per saltum ; alii ope remorum. Tarchon contemplatus littora, qua parte non putat reperiri vada, et undæ non sonant allisæ : sed

edd. ejus : etiam P. Dan. ed. idemque bini Goth. habent ; improbat copulam Ge. Fabric., vix ego ; qui eam desidero ; etsi τὰ κλέα respicit poëta. Saltem *Facta, patrum laudes* ; distinguo, ut olim nonnulli in Servianis. *et laudes : ultro* Jul. Sabin., hoc et Erf. ; et forte præferendum. *accurramus* Leid. *curramus* Exc. Burm. *ad undas* Ven. cum Goth. tert. *ad amnem* pr. Hamb. pro var. lect.—283. *egressiq.* Rom. et plerique alii Pier. et Heins. scripti fere omnes. Cur ergo non receptum ? magis haud dubie figuratum : *egressi labant vestigia prima* h. vestigiis primis. vulg. *egressis*, et *egressusque* aliquot Pier. *primi* sec. Moret. *primo* pr. Hamb. pro var. lect.—284. *Audentes* pr. Hamb. a m. sec. *juvat viresque ministrat* Leid., interpolate. Ennius dixerat : *Fortibus est fortuna viris data*, ap. Macrobi. vi, 1 extr.—285. *quos d. mavult* Goth. tert.—286. *posset* Hugen. *committere* pr. Hamb. pro var. lect. *conducere* Sprot. a m. pr.—288. *recessus* codd. ap. Pier., quod pro interpretamento habeo ; est enim h. l. de loco, quo fluctus recedunt, quousque unda procurrit seu recurrit.—290. *Tarcho* de hoc v. ad viii, 506.—291. *spirant* secundum Rom., aliosque vetustiores Pierianos, tum Medic. duosque Voss., necnon ed. Junt. ; adde Colot. et binos Goth., item Jul. Sab., Heinsius recepit ; *spirat* a m. pr. tert.

NOTÆ

288 *Servare recursus*, &c.] Mirum, quam multa hic absurde interpretes commenti sint, inprimis Donatus. Sensus hic est. Tres incunt exscensionis vias. I. Æneas applicat naves summæ crepidini littoris, et jactis pontibus milites exponit. II. Aliqui quærunt vadosa quædam loca ; quæ æstu quidem affluente fluctibus operata sunt ; refluxente sicca sunt, aut saxis et arenis et stagnantibus aquis infesta : hæc autem in loca exiliunt, aut saltum remis adjuvant ac susten-

tant. III. Tarchon, omissis vadosis illis et inæqualibus locis, eligit planum et humile littus ; quo fluctus absque offensione ac strepitu, sed leni et æquabili impetu evolvuntur. Cum autem ibi aqua deficiat ; hortatur Tarchon, ut valido impetu naves impulsæ ac velut sublatae, sulcum in terra sibi aperiant. Eo tamen in loco repertis præter spem vadis et inæqualibus arenarum cumulis, navis Tarchontis alliditur.

Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu;
 Advertit subito proras, sociosque precatur:
 Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
 Tollite, ferte rates; inimicam findite rostris 295
 Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
 Frangere nec tali puppim statione recuso;
 Arrepta tellure semel. Quæ talia postquam
 Effatus Tarcho: socii consurgere tonsis,
 Spumantesque rates arvis inferre Latinis; 300
 Donec rostra tenent siccum, et sedere carinæ
 Omnes innocuæ. Sed non puppis tua, Tarcho.

qua parte mare sine offensione advoluitur, æstu tumescente: subito impellit proras et orat socios: Nunc, o turba electa, intendite validos remos: erigite, invehite naves: scindite rostris hanc terram hosticam, et ipsa trabs ima aperiat sibi viam: et cum semel arripuero terram, non abnuo lacerare navem in tali loco. Quæ talia cum Tarchon dixisset: socii cæperunt erigere se in remos, et invehere naves spumosas in litus Latinum: donec rostra attigerunt siccum locum, et omnes naves steterunt illæse; non tamen navis tua, o Tarchon. Quippe impacta arenis, dum pendet ex in-

////////

Rottend. Vulgo: sperat, qua non sperat, locum esse vadosum: id quod alienum ab h. l. Erat olim quoque sperant, cui præferebat sperat Servius; sicque plerique libri et, qui familiam ducit, Romanus. superat Franc. spectat edd. nonnullæ ap. Pier. Sed spirant Heins. illustrat ad fastidium usque plurimis locis, in quibus sententia plurimum ab hoc loco diversa est. Nunc enim est æstuarium, inflatum esse, fluctus movere, κορύσσεισθαι. Jam Ge. i, 327 vidimus: fervetque fretis spirantibus æquor, ubi alii spumantibus, quod pro interpretamento est: etiam h. l. nonnulli Pieriani: spumant. Alia exempla dabit Heins. hic et ad Ge. l. l. Mox fracta: strata pro var. lect. pr. Hamb.—293. proram Medic. a m. sec.—294. Nunc electa tres Burm.—295. Tollite forte Waddel. Animadv. crit. p. 35, perperam. Si conjecturæ indulgere vellem, dicerem me malle, Pellite, ferte, rates; h. impellite. Sed ferre, tollere, ad motum navis remorum impulsu jactatæ et elevatæ spectare potest. fundite Ven. scindite Zulich. Heinsius conj. figite.—296. premet pr. Hamb. illa c. sec. Hamb. et Montalb.—297. puppes Rom. Medic. et alii pervetusti Pieriani: item Gud. a m. pr. cum Moret. binis et Regius, idque Catræus secutus.—299. Affatus Zulich. Est fatus pr. Hamb. a m. sec. Sic fatur Bigot. Sic fatus Goth. tert. v. sup. 256. Effatus T. sociis Medic.—300. armis et hic aliquot. referre Ven.—301. sidere tert. Rottend., quod verum videtur; saltem proprium hac in re. v. Heins. Adde Tacit. Ann. ii, 6 quædam planæ carinis ut sine noxa siderent.—302. innocue Medic. a m. pr. Cuninghamus emendat: innocuum, perperam. Quorsum enim mutes id, quod per se bene pœticum

NOTÆ

- 299 Tonsis] Tonsa, remus. Æn. canus usurpat innoxia l. ix. 895. de
 vii. 28. Psyllis loquens: 'gens unica terris
 302 Innocuæ] Activa vox: sed Incolit, a sævo serpentum innoxia
 passive sumitur, pro illæse. Sic Lu- morsu;' id est, illæsa morsu.

Namque, inflicta vadis, dorso dum pendet iniquo,
 Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat:
 Solvitur, atque viros mediis exponit in undis;
 Fragmina remorum quos et fluitantia transtra
 Impediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.

305

Nec Turnum seguis retinet mora: sed rapit acer
 Totam aciem in Teucros, et contra in littore sistit.

Signa canunt. Primus turmas invasit agrestes

310

Æneas, omen pugnæ, stravitque, Latinos,
 Occiso Therone, virum qui maximus ultro
 Æneam petit: huic gladio perque ærea suta,

æquali cumulo earum, nutabunda, diu suspensa; et dum agitat undas: laceratur, et effundit viros in medias aquas: quibus fragmenta remorum et scamna subnatantia obstant, et fluctus refluens simul retrahit pedes allabentium. Nec pigra mora retardat Turnum: sed promptus ducit universum exercitum contra Trojanos, et ex adverso stat in littore. Signa insonant: Æneas primus aggreditur agmina rustica, quod fuit initium praelii: et dejecit Latinos, interfecto Therone, qui hominum maximus primus tendit in Æneam. Æneas ense pervadit huic latus professum, per

//////////

est.—303. *Jamque* Hugen. *infricta* alter Hamburg. *pendit* tres Burm. *radis* dorso per appositionem dicta jungebat olim Probus ap. Servium, male.—304. *fatigant* pr. Hamb. et Zulich. cum Erf. At vid. Not. Malim vero interpungere: *Anceps sustentata, diu fluctusque fatigat.*—306. *remorumque* et Mentel. pr. *effluitantia* tert. Rottend. cum parte Pierianorum. *fluctuantia* Dorvill.—307. *pedes* ante Heins., quod tuetur Romanus; sed meliores et ipsius et Pier. elegantius, *pedem*: nam alterum vulgus loquitur. *simul ora* v. Goth. tert.—308. *capit* Goth. sec.—309. *in adest* binis Burm. *in littora* duo alii.—310. *invadit* quatuor Heins.—311. *statuitque* L. Goth. pr.—312. *Therone*. Est Ὀφρων.—313. *suta*, quod Rom. Medic. et alii vetust. agnoscunt, post Ursinum, Pierium et alios, assernit Heinsius magna locorum copia, in quibus idem vocabulum restituit. *Scuta* vulgo lectum: sed in *suta* Rom. et Medic. omnesque meliores consentiunt: thoracem sutilem ex ære h. ex æreis lamellis vel catenulis de-

NOTE

303 *Vadis*] Locis ubi aqua parum alta est, Æn. i. 115. in Notis.

304 *Fluctusque fatigat*] Servius explicat: *fluctus fatigat navim*. Ego: *navis fatigat fluctus*: scilicet crebro remorum et contorum impulsu, succussuque, ut ex arenis extraheretur. De *transtris*, scamnis navium, Æn. v. 119.

310 *Signa*] Tubæ, cornua, buccinæ, Æn. vii. 637.

311 *Omen pugnæ*] Vel *initium*: quia in rerum initiis, omina sive auspicia

captabantur, Æn. vii. 173. Vel *faustum auspicium*: ex hoc enim primo successu, de victoria bene æstimare cepit.

313 *Suta*] Alii legunt, *scuta*: sed durior hæc consonantium collisio multis videtur, *ærea scuta*. Quare, juxta probatissimos codices, malo *suta*: sive, clypeum ex multis æreis laminis consutum et contextum. Qua forma Virgilius Ge. iv. 33. vocavit alvearia, *corticibus suta caratis*. Nec obstat duo hic jungi adjectiva absque sub-

Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
 Inde Lichan ferit, exsectum jam matre peremta, 315
 Et tibi, Phœbe, sacrum, casus evadere ferri
 Quod licuit parvo. Nec longe, Cissea durum,
 Immanemque Gyan, sternentes agmina clava,
 Dejecit leto : nihil illos Herculis arma,
 Nec validæ juvere manus, genitorque Melampus, 320
 Alcidæ comes, usque graves cum terra labores
 Præbuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertes,

loricam asperam auro, et per textus æreos clypei. Inde occidit Lycam, excisum e matre jam mortua, et dicatum tibi, o Apollo; quod adhuc infans potuisset evadere periculum ferri. Nec procul stravit morte asperum Cisseum, et grandem Gyan, vastantes clava turmas. Nihil profuerunt illis arma Herculis, nihil robustæ manus, et pater Melampus, socius Herculis quamdiu terra proposuit Herculi difficiles labores. Ecce vibrans telum in Pharam, dum is emitit stolidum verba, defigit illud in

signat.—314. *suadentem* sec. Rottend. *hausit* alter Hamburg.—315. *Lichan* bene Heins. restituit e codd. δ Λίχας. Vulgo *Lycam*, corrupte: alii *Lychan*, *Lican*, *Lithan*, *Lichan*, *Lycum*. Porro *et sectum* Oblongus Pierii, *exemptum* alius Pier. *exemplum* alter Menag. *exceptum* alter Hamb. *excetum* Leid.—316. *satum* nonnulli vett. Pier.—317. *Cui licuit* vulgg., sed Romano præeunte. *Quoi* ed. pr. Burm. Quod Heins. e suis et Pier. emendavit. Utrumque Servius scriptum reperit. Quo Gud. a m. pr., atque sic Markland. ad Stat. pag. 28 emendabat: *casus evadere ferri Quo licuit parvo?* Vix probabit tale acumen, quisquis Maronem noverit. Tum *Cesea*, *Cissea*, *Scissea*, *Scisea*, *Cyssea*, corrupte. Est *Κισσεῖς*.—318. *Finalemque* Bigot. *Gyam* vulgg. ante Heins. Alius Gyas inter Trojanos memoratus est lib. 1, 226. 616 et al.—319. *Dejecit leto*: Jo. Schrader. conj. *telo*, ut alibi: xi, 665. Ge. 1, 339. At *sterni leto* v. c. Sil. Ital. x, 33.—320. *Nil* v. ante Heins. *Non* Goth. sec.—321. *comes* ille pr. Hamb. pro var. lect. *graves* ante Heins. *cum t.* idem e Medic. a m. pr. pro *dum*, quia mox *dum* reddit. Sed: *A. comes usque*, g. c. aut *usque . . . dum* relinqui, et vs. sequi legi debet *cum*.—322. *Pharo* sapienter tuitus est post Ge. Fabricium Heinsius, ut sit a Pharus: τῷ Φάρῳ. *Pharo clamanti*; sic Rom.

NOTE

stantivo nomine: siquidem idipsum sæpe usuvenit. Ge. i. 153. *Nitentia culta*. Ibid. 393. *Aperta serena*, &c.

314 *Tunicam*] Vestem interiorem, de qua, Æn. ix. 616.

Latus haurit] *Exhaurit*, educto per vulnus sanguine. Metaphora ducta ab utribus, et doliis: quæ dicuntur *exhauriri*, cum facto foramine liquor ex iis educitur. Sic Homerus usurpat ἀφώω. Il. xiii. 508. διὰ δ' ἐντερα χαλκὸς ἠφυσ', intestina autem æs ex-

hausit.

316 *Tibi, Phæbe, sacrum*] Quia Apollo medicorum est Deus, quorum ope exsecta matre Lycas ortus fuerat: atque ita ferri vi natus, eademque mortuus. De *Phæbo*, Ecl. iii. 62.

319 *Herculis arma*] Clava, e duræ arboris trunco. De *Hercule*, seu *Alcida*, ejusque laboribus, Æn. viii. 288. De *Melampo*, forte medico illo celebri, de quo Ge. iii. 550.

Intorquens jaculum clamanti sistit in ore.
 Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
 Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon; 325
 Dardania stratus dextra, securus amorum,
 Qui juvenum tibi semper erant, miserande, jaceres :
 Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
 Progenies ; septem numero, septenaque tela
 Conjiciunt : partim galea clypeoque resultant 330
 Irrita ; deflexit partim stringentia corpus
 Alma Venus. Fidum Æneas affatur Achaten :
 Suggere tela mihi, non ullum dextera frustra
 Torserit in Rutulos, steterunt quæ in corpore Craium

ore vociferantis. Tu etiam, o miser Cydon, dum perditus insequeris Clytium, flavum genis ob primorem barbam, novum amicum tuum, jacuisses dejectus manu Trojana, non sollicitus de amoribus juvenum qui tibi erant semper cordi : nisi densa turma fratrum, proles Phorci, fuisset obvia Æneæ : numero septem sunt, et vibrant septem tela : sed ea partim e casside et clypeo resiliunt inania, partim mater Venus diverit ea contingentia corpus Æneæ. Æneas alloquitur fidelem Achaten : Subministra mihi arma, quæ in arvis Trojanis fixa sunt in corporibus Græcorum : nullum telum

////////

et Oblongus Pierii, etsi is *Pharo* accipit ut *Plato* : item *Medic. Gud.* et alii vetustiores. Alii *Pharon* ; utrumque *Servius* agnoscit. *dum tractat pr. Hamb.* et *Ald.* *inertes* dubitat *Burm.* an pro glossa irreperit, quia *Serv.* ad *1 Æn.* 106 *inanes* excitat. Enimvero satis inertis est, clamare et convicia ac contumelias jactare, ubi pugnando opus erat : *inertis* ex *Nonio* reposuit *Heinsius*.—323. *clamanti* *Heins.* e nonnullis, tanquam elegantius. Vulgo *clamantis*, quod et ipsum bene se habet ; ambiguitas est in *clamanti*, cum sequatur, *ore* : revocavit itaque illud *Wakefield*.—324. *Tum Franc. faventem* *Rom. flaventes* apud *Probum* in *Arte Grammat.*—325. *Clicium, Licium, Clycium, Litium, Licium, Ditiium, Elicium, Eliquum*, aberrant, et *Clidon* *Zulich*. Est *Κλῆριος*.—327. *juvenes* *Parrhas*.—328. *obvii cohorti* ed. pr. *Burm.* *Phorchi* *Rom.* et al.—329. *septem numeros* *Medic.* a m. pr. Poterat et hoc vitium in elegantiam deflecti ; ut sit pro *numerus*. Melius autem sic distingui putem : *Progenies : septem n.*, quam continuari orationem, ut in *Heins.* et *Burm.*—330. *Consiliunt* *Rufin.* de *Schem. Lex.* *Continuit* alter *Hamb.* *partem* *Rom.* *clypeo galeaque* *Dorvill.*—331. *stridentia* *Medic.* a m. pr.—333. *Suffice tela mihi* et mox *Torserit* in *R. Barthius* ex vet. *Schol.* profert ad *Stat.* vii *Theb.* 593. *nullum dextera mea* *Exc. Burm.*—334. *steterant* editum ante *Pier.* *steterint* *Medic.* a m. pr., tum *steteruntque* *Goth. pr.* et *sec.* cum *Erf.*, sicque a nonnullis lectum *Serviana* docent. *quæ abest* a *Franc.* in *corpora* alter *Hamb.*

NOTE

326 *Securus amorum*] Nihil tum amorum Germanæ.' *Dardania*, Trojana Æneæ manu, Æn. i. 239. *Rutulos*, Æn. vii. 794. *Graais*, Græcis, forma, dixit Æn. i. 354. 'Securus Ge. ii. 16.

Iliacis campis. Tum magnam corripit hastam, 335
 Et jacit. Illa volans clypei transverberat æra
 Mæonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
 Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
 Sustentat dextra: trajecto missa lacerto
 Protinus hasta fugit, servatque cruenta tenorem; 340
 Dexteræque ex humero nervis moribunda pependit.
 Tum Numitor, jaculo fratris de corpore raptò,
 Æneam petiit; sed non et figere contra
 Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatæ.
 Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clausus 345

ex iis dextera vibrabit incassum in Rutulos. Tum apprehendit ingentem hastam, et vibrat: illa volans transfodit æra scuti Mæonis, et penetrat simul lorica cum pectore. Alcanor frater auxiliatur illi, et sustinet dextra fratrem cadentem: hasta jam vibrata continuo pervadit transfosso brachio, et sanguinolenta serrat impetum: et dextra Alcanoris languens nervis pependit ex humero. Tunc Numitor telo extracto e corpore fratris appetiit Æneam: sed non permissum est vicissim etiam eum vulnerare, at delibavit femur magni Achatæ. Tunc Clausus confidens juvenili cor-

//////////

—336. oras alter Hamb. et Parrhas. cum Goth. sec., ut inf. v. 477. ærea Mentel. pr. a m. pr.—337. Mæonos. Meonis vett. edd. rupit Rom. cum aliquot Burm. et Goth. binis.—339. Sustentat alter Hamb. Sustentant Franc. lacertos Medic. a m. pr.—340. hasta subit pr. Moret. et Sprot. a m. pr., præcesserat id v. 338.—341. Dexteræque per humeros sec. Rottend. pudibunda Hugon.—343. sed non effigere c. multi codd. et edd., alii affigere, afigere, effligere, effligere apud Heins. et Burm.—344. perstringit duo Burm. Heins. ad Ovid. Met. xii, 273 ait esse, leniter stringit. Atqui hoc non admittit per. Præstat dicere esse pro simplici, stringit, ferit.—345. Viribus hic fidens Ald sec. et edd. aliquot ante Pierium. Hic viribus Ald. pr., ut et Goth. pr. Hic curibus Rom. Curibus hic tert. Curibus fidens malebat Cerda jungere. At fidens juvenia, robore, pro usus, habens; jam alibi monitum, ἀλλὰ πεποιθώς. Tandem Lausus lectum ante Pierium. Sed Clausus emendavit Nangerius et Pier. v. vii, 106. Videtur autem in Claudiae gentis gratiam Clausum hunc

NOTÆ

339 *Trajecto missa lacerto, &c.*] Aliqui de altera hasta intelligunt, quæ post trajectum Mæonem ab Ænea missa fuerit. Ego de eadem, quæ primo Mæonis pectus, deinde eodem impetu subeuntis Alcanoris pervaserit lacertum, unde dextra ejus manus languida pependerit. *Lacertus*, pars est brachii a cubito ad manum.

345 *Curibus*] Ex urbe Sabinorum, Æn. vii. 710. Postquam descripsit Virgilius eadem factam ab Ænea, mox narrat eadem Trojanorum, a Clauso Sabino patratam. Male legunt aliqui *Lausus*: est enim *Lausus* Mezentii filius; *Clausus* vero Sabinorum dux, Æn. vii. 707.

Advenit, et rigida Dryopem ferit eminus hasta
 Sub mentum, graviter pressa, pariterque loquentis
 Vocem animamque rapit, trajecto gutture; at ille
 Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
 Tres quoque Threicios Boreæ de gente suprema, 350
 Et tres, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
 Per varios sternit casus. Accurrit Halesus,
 Auruncæque manus; subit et Neptunia proles,
 Insignis Messapus equis. Expellere tendunt
 Nunc hi, nunc illi; certatur limine in ipso 355

pore venit e Curibus, et procul lædit Dryopen rigenti hasta dure inflicta sub mentum, et simul aufert loquenti vocem et spiritum transfosso jugulo: ille autem verberat fronte tellurem, et effundit ore spissum sanguinem. Deiecit etiam per varios modos tres Thracas, de sublimi stirpe Boreæ; et tres quos pater Idas et patria urbs Ismara misit ad bellum. Halesus occurrit, et turmæ Auruncæ: occurrit et progenies Neptuni Messapus conspicuus equis: modo hi, modo illi conantur expellere: pugnatur in ipso ingressu Italiæ. Quemadmodum venti op-

ornare. *Laurus Medic.* a m. pr. *lapsus* duo Burm.—346. *Advolat Oblongus Pierii*, Hamb. pr. et sec. Rottend. cum Leid. *Dryopen* legebatur; rescripsi *Dryopem* ex Δρύοψ. *Driopem*, *Dyopen*, erratum ap. Burmann.—347. *presso* sphalma est ed. Burm.—349. *Fronte premit* aliquot Burm. cum Goth. tert.—350. *Tris* vestustiores plerique. At in codd. antiquis apud Gell. XIII, 19 priore loco *Tres*, altero *tris* lectum esse narratur, idque a poëta auri datum. Sane hominum argutias plures passim vidimus; nolo tamen iudicio aurium, quod varium esse solet, refragari. Legat adeo, qui volet, *Tres quoque* tum *Et tris*.—351. *et patria, Ismara mittunt*: malebam scriptum. Sicque video etiam Heinsium in votis habuisse; uti fuit Ge. II, 37. Sed potuit a poëta *Ismarus* pro *Ismarius* dici; ut tot alia. *Ismarus* autem non modo urbs Ciconum, circa Maroneam, Odyss. I, 40, sed et ipse mons apud Virgil. Ecl. VI, 30. *nutrit* Leid. et Goth. tert.—352. *Adcurrit* Heins. e Medic. et aliis reposuit, vulgo *Occurrit*. Porro *Halesus* h. l. exaratum in ed. Heins. et Burm., cum tamen sup. VII, 724 *Halesus* inductum esset. Sed et ea, quæ Heinsius h. l. super vocis origine disputat, scripturæ *Halesus* adversantur. In Troade erat τὸ Ἀλῆσιον πεδῖον: Strab. XIII, pag. 902 A.—354. *Insanis M. Parrhas*.—355.

NOTE

350 *Threicios, Boreæ, &c.*] *Thraces* Æn. III. 14. *Boreas* septentrionalis ventus, fingitur Strymonis fuisse filius, fluvii Macedoniæ, qui Thraciæ etiam tribuitur, Ecl. VII. 51.

351 *Ismara*] Singularis numeri, ut videtur: Thraciæ urbs est Servio ad Ismarum montem, qui non longe est ab ostiis Hebri: *Ismarus* tamen urbs

Delph. et Var. Clas.

illa vulgo dicitur, non *Ismara*. Ptolemæo in Armenia Minore statuitur, ad Euphratem.

353 *Halesus, Auruncæque, &c.*] *Auruncorum* Italorum dux, mox a Palante occidendus, 425. Æn. VII. 723. 726. &c. De *Messapo*, equis nobili, ob Neptunum equi auctorem, ibid. 691. De *Ausonia*, ibid. 54.

Virg.

4 E

Suasit equos ; unum quod rebus restat egenis,
 Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris :
 Quo fugitis, socii ? per vos et fortia facta,
 Per ducis Evandri nomen, devictaque bella, 370
 Spemque meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudi,
 Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hostes
 Est via. Qua globus ille virum densissimus urget :
 Hac vos et Pallanta ducem patria alta reposit.
 Numina nulla premunt : mortali urgemur ab hoste 375
 Mortales ; totidem nobis animæque manusque.
 Ecce, maris magna claudit nos objice pontus ;
 Deest jam terra fugæ : pelagus Trojamne petemus ?

quidem difficilis natura loci cœgit eos descendere ex equis ; modo precibus, modo dictis asperis inflammat virtutem illorum, quod solum supererat in rebus angustis : Quo fugitis, o socii ? per vos ipsos, et per generosa gesta vestra ; per nomen Evandri regis, et relatas victorias, et meam expectationem, quæ nunc surgit æmula gloriæ paternæ : ne committite vos fugæ : via est aperienda inter hostes, qua parte multitudo illa hominum spississima premit nos : nobilis patria hac vocat vos et ducem Pallanta. Nulli Dii urgent nos, mortales urgemur ab hoste mortali : sunt nobis tot manus et animæ, quot illis. Ecce mare cœrcet nos magno obstaculo aquarum : jam terra deficit fugæ : an adibimus mare, an Trojam ? Dixit hæc, et

perperam ; est enim *dimittere* voc. proprium. Burmannus laudat Suet. Cæs. 60. *quondam Parrhas.*—367. *quod restat rebus e. duo Hamb.*—368. *v. extendit Parrhas.*—369. *Quos f. Gud. a m. pr.*—370. *Forte Et ducis. Nam est : Vos precor et per f. f. et per d. E. nomen.*—371. *laudis edd. aliquot apud Pier. et Ald. pr. cum Goth. tert.*—372. *rapienda pr. Hamb., sed ferro rumpitur via. cf. Burm.*—373. *Quo gl. Rom.*—374. *p. arma pr. Hamb., an alma, inquit Burm. repositat Parrhas.*—376. *nobisque Montalb. in nobis duo Burm. nobis totidem Dorvill.*—377. *magna objice seu obice* (scribendum sic obice, nam I est pro ii ut LavinI. imperI.) recepit secundum Pierium Heinsius vetustiorum omnium auctoritate : quem vide ad h. l. et ad Claudian. 11 in Eutrop. 34. Edd. et codd. recent., ut Goth. tres, *magno*, quomodo et Servii ætate nonnulli legébant, parum memores et *hic et hæc obex* dici. Nonnulli adeo *magni* emendare ausi. vid. Serv.—378. *Pelagus Trojamne* hoc est, utrum Pelagus an Trojam ? *Pelago Trojamne*, (quod esset : num mari Trojam novam, nam antiquam, jam excisam, Arcades petere hand poterant, petendam esse putatis ?) edd. vulgg. ante Heins., cum tamen vetustiores codd., quod et Pierius monuit de suis, constanter habeant : *Pelagus Trojamne*. Nisi quod Gud. et Leid. *Pelagus Trojane*. Montalb. *Trojam pelagusne*. Ed. pr. Burm. *Pelagus terranne*. Medioli. *Pelagos Trojamne*. Porro *petamus* Medic. a m. sec. Gud. et alter Mentel.

NOTÆ

371 *Spemque meam, quæ, &c.*] Cum rem redituum.
 pater meus victor ex omnibus bellis 378 *Trojam*] Novam, seu castra Tro-
 domum remearit : ego, ejus laudis janorum, Æn. vii. 157.
 æmulus, sperabam me quoque victo-

Hæc ait, et medius densos prorumpit in hostes.

Obvius huic primum, fatis adductus iniquis, 380

Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,

Intorto figit telo, discrimina costis

Per medium qua spina dabat: hastamque receptat

Ossibus hærentem. Quem non super occupat Hisbo,

Ille quidem hoc sperans; nam Pallas ante ruentem, 385

Dum furit, incautum crudeli morte sodalis,

Excipit, atque ensem tumido in pulmone recondit.

Hinc Sthenelum petit, et Rhoeti de gente vetusta

Anchemolum, thalamos ausum incestare novercæ.

Vos etiam gemini, Rutulis cecidistis in arvis, 390

medius irruit in hostes confertos. Lagus occurrit primum obvius illi, attractus fatis adversis: dum hic attollit saxum vasti ponderis, Pallas occidit eum immissa hasta, qua parte spina facit divortium costarum per medium dorsi: et retrahit hastam infixam ossibus. Hisbon non intercipit illum Pallanta in hoc opere, quamvis ille hoc speraret. Nam Pallas prius intercipit irrumpentem, improvidum, dum furit ob mortem asperam socii: et occultat gladium in pulmone turgido. Deinde invadit Helenum, et Anchemolum e veteri familia Rhoeti, ausum constuprare cubile novercæ. Vos quoque gemini fratres occidistis in campis Rutulis,

~~~~~

cum aliis Burm. et cum aliquot Pierii, qui *petetis* ex edd. vett. habet, quod et in Goth. pr. occurrit, reliqui *petatis*. *Pelago Lernamne petemus* h. e. Arcadium, vel, *Pallanteumne petemus*, ingeniose tentabat Jo. Schrader. in schedis.—379. *prorupit* Parrhas.—380. *fatis primum deductus* Ven. *deductus* etiam Goth. tert. *adrectus* Parrhas.—381. *hic* quidam olim edd. ap. Pier. *vellit magno* Rom. et aliquot Heins. ac Burm. cum binis Goth. et Ms. Bersman., unde revocavit Cuningham. cum Rom.—383. *qua spina dabat* Medic. Gud. a m. pr. Montalb. cum Colot. et Parrhas. ac Goth. sec., idque recte recepit Cuningham., idque ipse nunc sequor: postulat enim id consecutio temporum, quam poëta amat. Vulgo dedit editur. *hastamque retentat* Dorvill., ineptissimus codex, a m. pr. est ἀνεσπάρτατ' ἔγχος.—384. *Quem desuper* Dorvill. et Goth. sec. *occubat* duo Moret. et var. lect. Pierii ap. Burm. *Hisbo* e libb. refinxit Heins. pro vulgari *Hisbon*. Corrupte alii: *Hysbon*, *Hispon*, *Isbon*, *Iston*, *Hismon*, *Usbon*.—386. *Marte* Goth. tert.—387. *in deest* Ven.—388. *Hinc Helenum* vett. edd., etiam Ald. pr. At *Sthenelum* ex libris, in quibus fere *Stenelum* est scriptum, defendit Pier. et Heins., edideruntque hoc Egnatius et Nauger. Nisi verum est *Sthenium*, quod Medic. Gud. et bini Rottend. habebant. *Stenium* quoque ed. pr. Burm. *Stelenum*, *Steneum*, *Steium*, *Stinum* alii. Tum: *petit, hinc* Parrhas. *Rhoeti*, *Rhoeti*, *Reti*, *Rethi*, *Hrati*, vitiose al.—389. Ἀρχέμολον esset: ut apud Homerum Ἀρχέμαχος. *Anthemolum*, *Achemodum*, *Anchelamum*, *Archemodum*, *Ancelomum*, *Arthemolum*, *Austemolum*, aberrant. *Archemorum*, Ἀρχέμορον, quædam edd., ut ap. Juvenal. vii, 234 legitur, qui h. l. respexit. *thalamumque* ed. pr. Burm. *temerare* sec. Moret.—390. *in agris* Gud. et tert. Rottend. cum

NOTÆ

387 *Tumido in pulmone*] Et ex natura sua, et ob iram ex morte socii conceptam.

389 *Anchemolum, thalamos, &c.*] Nar-

rat Servius ex Abieno, Rhætum fuisse Marrubiorum in Italia regem, qui cum Anchemolo filio novercam superinduxisset Casperiam, stuprata illa

Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
 Indiscreta suis gratusque parentibus error ;
 At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas :
 Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit ensis ;
 Te decisa suum, Laride, dextera quærit ; 395
 Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.
 Arcadas accensos monitu, et præclara tuentes
 Facta viri, mixtus dolor et pudor armat in hostes.
 Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
 Trajicit. Hoc spatium tantumque moræ fuit Ilo ; 400
 Ilo namque procul validam direxerat hastam :
 Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,

Laryde et Tymber, soboles Dauci, quæ erat simillima, et indistincta suis parentibus, et causa jucundi erroris. Sed Pallas nunc posuit crudelia discrimina inter vos. Nam gladius Evandri filii abscidit tibi caput, o Tymber: dextra manus amputata quærit te suum, o Laride: et digiti moventur semimortui, et motant gladium. Dolor junctus pudori excitat in hostem Arcadas inflammatos monitis, et videntes egregia gesta ducis. Tunc Pallas confodit Rhœteum fugientem ulterius equis binis iugo alligatis: tantundem spatii et moræ fuit Ilo ad mortem. Nam Pallas intenderat eminus in Ilam hastam robustam: quam Rhœteus medius excepit, fugiens te, fortissime Teuthra, et fratrem tuum Tyren; et excussus e curru semimortuus

~~~~~

tribus al. armis Leid., aberrationes perpetuæ.—391. *Dautia* nonnulli Codd. cum Goth. pr. *Dancia* Julius Sab. *Daunia* Menag. pro div. lect. et Scheffer. cum Zulich. a m. sec., quod probat Heins. Equidem non video, cur non *Daucus* aliquis esse aut fingi potuerit, cui duo filii essent, Larides et Thymber, *Daucia* proles. *Lauride* Goth. tert. et aliquot Burm. *Laridæ* Mentel., et *Lauridæ* Dorvill. Tum *Thymbræque*, *Tyber*, *Thiber*, *Tymber*, *Tiber* al. Quod poëta sibi in tam brevi spatio *Thymber* et *Thymbre* permisit, exemplo non caret.—392. *Indiscreta suis*, interpungit Wakefield cum Servio; nec male; suis scil. propinquis.—393. *Et nunc* Dorvill. *dira* Sprot. pro var. lect. et Zulich. a m. pr. *sæva* Schol. Stat. ix Theb. 295.—394. *enses* Medic.—395. *descissa* duo Burm.—396. *Semianimes* Rom. et 404, et sic scribi malim.—398. *d. et furor* Rom. cf. sup. ad iv, 91.—399. *propter* in fine tert. Rottend., ut sit prope. Eadem varietas alibi. Burm. laudat ad Ovid. Met. v, 159.—400. *Ilo* Parrhas. Delevi nunc interpunctionem post *spatium*; nam ex animo poëtæ junctura videtur esse: *hoc tantumque spatium fuit Ilo moræ*, casu tertio; h. e. moratum est mortem.—401. *derexerat* Rom. et Medic., ut alibi.—402.

NOTÆ

fuit ab ipso Anchemolo, qui patris metu ad Turnum fugit.

392 *Indiscreta suis*, &c.] Ita similes inter se fratres, ut a parentibus discerni non possent.

394 *Thymbre*] Dicitur *Thymber* et *Thymbrus*; ut *Evander* et *Evandrus*, Æn. viii. 313.

396 *Ferrumque retractant*] Convulsis nempe nervis, et aliquo motu subsultuque gladium adhuc attrahentibus.

402 *Teuthra*] *Teuthras*, *Teuthræ*: ut *Æneas*, *Æneæ*: vocat. in a. *Tyren*] *Tyres*, *Tyræ*: ut *Anchises*, *Anchisæ*: accus. in cn.

Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
 Cædit semanimis Rutulorum calcibus arva.
 Ac velut, optato ventis æstate coortis, 405
 Dispersa immittit sylvis incendia pastor;
 Correptis subito mediis, extenditur una
 Horrida per latos acies Vulcania campos;
 Ille sedens victor flammæ despectat ovantes:
 Non aliter socium virtus coit omnis in unum, 410
 Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Halesus
 Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
 Hic mactat Ladona, Pheretaque Demodocumque;
 Strymonio dextram fulgenti deripit ense
 Elatam in jugulum; saxo ferit ora Thoantis, 415
 Ossaque dispersit cerebro permixta cruento.

ferit talis agros Rutulorum. Et sicut per æstatem ventis subortis ex voto, pastor diffundit in sylvis sparsa incendia: continuo correptis mediis sylvis horrenda vis Vulcani funditur simul in vastos agros: ille vero pastor sedens rotæ compos aspiciit ignes exultantes. Non aliter vis tota sociorum colligitur in unum, et adjuvat te, o Palla. At Halesus ardens bello currit contra oppositos, et convolvit se in arma sua. Hic interficit Ladonem, et Phereta, et Demodocum: abscindit Strymonio splendente gladio dextram erectam in guttur suum: vulnerat lapide frontem Thoantis, et diffundit ossa mista cerebro sanguinolento. Pater Halesi prædicens futura occul-

Teucra Dorvill. Teucrum Goth. tert. Nec vero Teuthra cum Servio a Teuthras, æ, est repetendum, sed a Teuthras, antis, unde Teuthra, ut Τεύθραν et Τεύθρα.—403. Tyrin Rom., ex Τύπης.—405. optata vett. edd. ante Pier. cum Aid. pr. et codd. nonnulli apud Heins. et Burm. et duo Goth., perperam; non enim æstas optatur, sed in æstate venti aura. Itaque recte vetustiores, quod editum a Naugerio, optato, h. ex voto, ut bene Servius explicat; sed male interpungitur in Heins. et Burm. optato, ventis. Porro sec. Rottend. optatu.—406. Dispersam Parrhas.—409. dispectat Leid.—410. virtus socium Oblong. Pier.—411. Pallas omnes fere vetustiores Heinsii. conf. inf. 152 lib. xi. Alesus, Alæsus, Halæsus etiam h. l. vid. sup. ad v. 352.—413. Ἀδάωνα, Φέρητά τε, Δημόδοκόν τε. Laudona et mox Fereta, Phareta, Phuretra, Pherea, freta, fretam, Pheretra, librariorum aberratt., et Dedomocum, Dedemocum, Demodum.—414. diripit deteriores.—416. dispersit e melioribus Pier. et suis Heinsius. Vulgg. cum pr. Goth. dispergit. In qu. Moret. disperdit: pr. Voss.

NOTÆ

- 404 *Calcibus*] *Calx*, extrema pars et posterior pedis, talus: unde *calcar*, et *calcare*. De *Rutulis*, *Æn.* vii. 794.
 408 *Acies Vulcania*] Exercitus et vis Vulcani, id est incendium, ex multis flammis, aciei codar, collectum. De *Vulcano*, *Ge.* i. 295.
 409 *Flammæ ovantes*] Quasi triumphantes. De illa voce, *Æn.* iii. 189.
 413 *Phereta*] *Pheres*, *Pheretis*: ut *Dares Daretis*: accus. in a.

Fata canens sylvis genitor celarat Halesum ;
 Ut senior leto canentia lumina solvit :
 Injecere manum Parcae, telisque sacrarunt
 Evandri. Quem sic Pallas petit ante precatus : 420
 Da nunc, Tybri pater, ferro, quod missile libro,
 Fortunam atque viam duri per pectus Halesi.
 Hæc arma exuviasque viri tua quercus habebit.
 Audiit illa Deus : dum textit Imaona Halesus,
 Arcadio infelix telo dat pectus inermum. 425

taverat Halesum in sylvis : postquam senex dissolvit morte oculos seniles, Parcae miserunt manus in Halesum, et addixerunt eum armis Evandri. Pallas aggreditur illum, sic prius precatus : O pater Tybri, da nunc felicem exitum, et viam per pectus fortis Halesi, telo, quod libro volatile : quercus tua feret hæc arma et spolia hominis. Deus Tybris exaudivit illa verba. Dum Halesus tegit Imaona, offert miser jaculo Arcadico pectus indefensum. Sed Lausus, qui erat magna pars belli,

//////////

dispersa et c. permixta.—417. *Facta sec. Moret. cavens aliquot Pier. et pro div. lect. pr. Hamb., sicque alii ap. Serv. Potest et hoc defendi, etiam præferri, cavens celarat ; sed alterum et ipsum bonum est et a libris defenditur. Præstat monere, nos interpunctionem mutasse. Male interpungebatur : Fata c.—Halesum ; Ut s.—solvit. Injecere m.*—418. *Ut genitor sec. Rottend. ex glossa. leto canenti Rom.—420. paratus alter Hamb.—421. Tybre, Tibre, Timbre, Tymברי inepti librarii. ferri Sprot.—422. Fortuna atque via Franc. Fortunamque Exc. Burm. diri Mentel. pr.—423. habebat Medic. a m. pr.—424. In textit hæere potuisse Grammaticos, quis credat? quis dubitet a tego esse? Halesus clypeum prætendebat amico Imaoni, sicque suum pectus aperiebat. At Serv. a texto, ut sit spoliat, detexit. Sententia esset similis Iliad. Δ. 468. Tum Hymeona Medic. et al., unde Heins. conj. Hymæona, et alia iterum aberrant. librorum Imaona, Imæona, Himaona, Himagona, Imahora. Rom. Himæonia. Ἰμάδον.—425. Arcadico Goth. telum Rom. dat telo sec. Moret. juveni dat alter Hamb. inerme tres Burm. apertum Goth.*

NOTE

417 *Genitor celarat Halesum*] Halesus hic diversus est ab eo qui Æn. vii. 723. dicitur 'Agamemnonius Trojani nominis hostis.' Hujus enim pater, 'senior leto canentia lumina solvit : ' et filium Italicis 'sylvis celavit.' At pater alterius Agamemnon, robusta ætate occisus est in Græcia, Clytæmnestrae uxoris insidiis.

418 *Canentia lumina*] *Senilia* : dura translatio, a canitie, quæ propria est capillorum. De *Parcis*, fata hominum fuso volventibus, Æn. i. 26. De *Tybri*, fluvio regionis illius, Æn. viii. 330.

423 *Tua quercus*] Aliqua ex iis, quæ tuis in ripis nascuntur.

424 *Textit*] Donatus videtur explicuisse *protexit, defendit ; a tego. Servius, detexit, spoliavit, a texto* : et Plautina quidem locutio est, in *Amphitr.* Act. i. sc. 1. v. 138. 'Illic hoc homo denuo volt pallium detexere,' id est *spoliare*, ut explicant Turnebus ac Taubmannus. At cum Plautus usus sit verbo composito *detexere* ; vereor ut simplex *texere* significare idem possit : quare Donato assentior, etsi tempus præteritum hic duriusculè adhibetur pro præsentī.

At non cæde viri tanta perterrita Lausus,
 Pars ingens belli, sinit agmina : primus Abantem
 Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
 Sternitur Arcadiæ proles ; sternuntur Etrusci ;
 Et vos, o Graiis imperdita corpora, Teucri. 430
 Agmina concurrunt ducibusque et viribus æquis.
 Extremi addensent acies : nec turba moveri
 Tela manusque sinit. Hinc Pallas instat et urget,
 Hinc contra Lausus, nec multum discrepat ætas,
 Egregii formæ ; sed quis fortuna negarat 435
 In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
 Haud tamen inter se magni regnator Olympi ;
 Mox illos sua fata manent majore sub hoste.
 Interea soror alma monet succurrere Lauso

non permittit exercitum terreri nece tanti hominis. Primus interficit Abantem adversum, qui erat difficultas et firmamentum pugnae. Soboles Arcadiæ cæditur, Tusci cæduntur : et vos, Trojani, corpora quæ Græci non potuerant perdere. Exercitus miscetur, paribus ductoribus et viribus : ultimi comprimunt multitudinem pugnantium : nec multitudo permittit expediri arma et manus. Hinc Pallas imminet et urget ; illinc Lausus ex adverso : nec ætas valde distat : pulchra erant specie ; sed sors negaverat illis regressum in patriam. Tamen rex vasti cæli non passus est illos certare inter se : mox sua funera destinata sunt illis sub hoste nobiliore. Interim soror benevola Turni admonet Turnum, qui trajicit celeri curru me-

~~~~~

tert., non indocte, ut alibi.—426. *tanta* exquisitius quam *tanti*.—427. *sunt* agmine Franc., sed *sinit* scil. esse p. *Abantum* Rom. *Abanta* Leid.—428. *interemit* Rom. Gud. Mentel. pr. *pugnae interimit* Dorvill.—429. *Arcadia* Parrhas.—430. *a Graiis* aliquot Burm. *Teucrum* Schol. Statii Theb. III, 84.—432. *addensent* edidit Nauger. Ge. Fabric. et Heins. e codd. aliquot ; sicque poëta solet. v. VII, 794 et al. Vulgg. cum Rom. et Medic. *addensant*. Montalb. *Extremæ addensant acies* pro *addensant se*, *addensantur*. Priscian. lib. VIII *Postremi addensent acies*, at lib. IX *Extremi addensent acies*.—434. *His c.* Franc.—435. *quis, quæ*—*formæ* Heins. e Gudiano, tanquam elegantius. Vulgo *forma*.—438. *illi* Hugen. *majora* Leid., sed *majore* bene : Turno et Ænea.—439. *mox* Voss. et Goth. sec. *succedere* Rom. et alii Pier.

NOTE

426 *Lausus*] Mezentii filius, Æn. VII. 649. De *Arcadibus*, Æn. VIII. 51. De *Etruscis*, ibid. 479. De *Teucris*, Æn. 239.

432 *Addensent*] Vulgo *addensant*. Sed doctissimi quique grammatici verbum illud etiam in secunda conjugat. agnoscunt. Ita frequenter Lucretius. *Addensent* autem extremi

acies, dum urgent ipsi, instantque, ut in primos pugnantium ordines perveniant.

438 *Majore sub hoste*] Quippe *Pallas* mox occidendus erat a Turno, 487. *Lausus*, ab Ænea, 815.

439 *Soror alma*] Turni soror, Juturna Nympha, de qua Æn. XII. 138.

Turnum; qui volucris curru medium secat agmen. 440
 Ut vidit socios: Tempus desistere pugnae;
 Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
 Debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.
 Hæc ait; et socii cesserunt æquore jusso.
 At, Rutulum abscessu, juvenis tum, jussa superba 445
 Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
 Lumina volvitur, obitque truci procul omnia visu.
 Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
 Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
 Aut leto insigni. Sorti pater æquus utrique est. 450

diam turbam, ut auxilietur Lauso. Postquam asperit socios, ait: Tempus est recedendi a prælio, ego solus irruo in Pallanta, Pallas debetur mihi soli: optarem, ut ipse ejus pater hic esset præsens. Dixit hæc, et socii recesserunt e campo præscripto. Sed juvenis Pallas, tum ob recessum Rutulorum, tum admiratus jussa imperiosa, obstupet fixus in Turno: et versat oculos per magnum corpus illius, et circum omnia fero aspectu, et talibus dictis respondet adversus verba regis: Ego mox prædicabor, aut propter directas magnificas exurias, aut propter necem illustrem: genitor meus paratus est utrique fortunæ: abstine minis. Locutus prodit

~~~~~

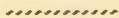
et Heins., quod et hic probat; ejus interpretamentum esse succurrere, conf. v. 441. 444. Tuentur tamen hoc Medic. et alii; et videtur melius sententiæ convenire.—441. *Ut vidit, Socii, t.* vel *Ut vidit, sociis:* Waddel. conj. Animadverss. crit. p. 36. *desistere pugna* Rom. et alii, quod vulgare esset: cum secundo casu doctius dictum, ut tot alia: *desinere irarum* etc.—442. *ferar* tentet aliquis: sicque Bigot, et Goth. tert., prave: alterum enim eruditius, ut infinitis aliis in locis quæ in communi oratione futura erant, in præsentia deflectit Maro. *fero* Goth. pr.—443. *pater sp.* Parrhas.—444. *jussi olim* edd. ante Pier., in his Ald. pr., ut vulgaris oratio ferebat: *cesserunt jussi*, ut inf. XII, 696 *Discessere omnes mediis spatiumque dedere.* Sed hoc ipsum epitheton elegantius transfertur ad alterum: *æquore jusso*, quo ipsi cedere jussi fuerant: Hoc a Naugerio editum, et ex eo in aliis, habet Pierii Medic., alique Heins. cum Goth. pr.; et hanc lectionem Servius interpretatur et Macrob. vi. 6, sed, quod mireris in Grammatico, tanquam insolentiorum eam improbat Probus. Laudat Burm. Silium x, 447, ubi *ordine jusso.* Ex Julio Sabino patet fuisse olim qui legerent *jussu*.—445. *Et Dorvill. At juvenis Rutulum accessu* Goth. tert. *tam jussa* idem cum qu. Moret. *dum* Exc. Burm. cum Goth. tert. *tamen ipsa* idem alter Menag. *ea jussa* Parrhas. Hæserunt omnes in *tum*, quod paulo asperius dictum hic videtur. *tum*, deinde Serv. interpretatur. Aut junges: *At tum juvenis stupet in Turno, miratus jussa superba, discessu Rutulorum.* Variavit scilicet orationem pro vulgari: partim Rutulorum discessum, partim causam discessus, jubente Turno, miratus. *dicta superba* Oblongus Pierii et pr. Hamb.—446. *Miratur* Rom. et alii Pier. et Burm., ac bini Goth.—449. *latur* Bigot.—450. *est* in fine abest tribus Burm.—451. *Fatus*,

NOTE

448 Tyranni] Regis, Æn. vii. 449 Spoliis opimis] Quæ dux duci
 266. detrahit.

Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor.
 Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
 Desiluit Turnus bijugis; pedes apparat ire
 Cominus. Utque leo, specula cum vidit ab alta
 Stare procul campis meditantem in prælia taurum, 455
 Advolat: haud alia est Turni venientis imago.
 Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
 Ire prior Pallas, si qua fors adjuvet ausum
 Viribus imparibus; magnumque ita ad æthera fatur:
 Per patris hospitium, et mensas, quas advena adisti, 460
 Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adsis;
 Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
 Victoremque ferant morientia lumina Turni.

in medium campum. Sanguis frigidus concurrit Arcadibus circa cor. Turnus descendit ex equis duobus jugo alligatis, parat pedes accedere propius: et quemadmodum leo accurrit, quando e sublimi specula conspexit taurum cogitantem pugnas stare longe in agris: non alia est species Turni appropinquantis. Pallas, quando existimavit fore ut ille posset tangi hasta vibrata, cœpit primus irruere, robore inæquali, explorans an sors aliquando faveret incepto, et sic loquitur ad cælum magnum: O Alcide, oro te, per hospitalitatem mei patris, et mensas quibus exceptus fuisti peregrinus, auxiliare magnis inceptis meis: Turnus videat me auferre sibi moribundo arma sanguinolenta, et oculi exanimis Turni patiantur me victorem.

Alias adjicit, hæc fatus. Jo. Schrader, conj. Fatis. processit Menag. pr. et Hamb. pr. cum Goth. sec.—453. Dissiluit aliquot Burm. Subsiliuit Exc. ejusdem.—454. Itque Goth. sec.—455. meditantem in prælia: ita Heins. e Medic. et binis Pierii Vaticanis, quorum alter Romanus est: adde ed. Mediol., cum vulgo in abesset: meditantem prælia taurum. At alterum illud Heinsius illustrat partim Silii imitatione vii, 439 partim similibus, quæ affert, nonnullis tamen aliquantum diversis. Conveniunt: procludere in pugnam, audere in prælia sup. lib. ii, 347. irasci in cornua Ge. iii, 232, et inf. xii, 104 procludere ad pugnam iisdem locis. Scilicet ad exquisitiorem formam sic processit poëta: meditari, exercere se, aliqua in re, et aliquam ad rem, hoc alterum elegantius extulit, in rem.—456. Evolat Zulich. est duo Rottend. omittunt: at Gud. et, quod Heins. amplectitur; et facit utique orationem nitidiorem. Nescio, cur Burm. tacite iterum ejecerit. venientis vid. ad Ecl. ix, 13.—457. Nunc tibi Goth. pr.—458. si quæ et hic malebat Bentley. ad Horat. Sat. ii, 6. 10. sors aliquot Burm. adjuvat Medic. et alii tres.—462. Cernant, sc. morientia lumina, Oblongus, tert. Moret. Zulich. et Franc., quod multo suavius altero; recepit quoque e cod. Coll. Jesu Wakef. cruento Goth. tert.—

NOTÆ

451 *Æquor*] Est æqua planities, pania redux, ab Evandro exceptus hospitio fuerat, auctusque sacrificiis
Æn. ii. 780. et ara maxima, post occisum Cacum,

454 *Specula*] Loco editiore, unde subjecta loca despicere et speculari possumus. *Æn. viii. 269. 271. &c. De Alcide, Hercule, ibid. 288.*

460 *Hospitium*] Hercules ex His-

Audiit Alcides juvenem, magnumque sub imo
 Corde premit gemitum, lacrymasque effudit inanes. 465
 Tum Genitor natum dictis affatur amicis :
 Stat sua cuique dies ; breve et irreparabile tempus
 Omnibus est vitæ : sed famam extendere factis,
 Hoc virtutis opus. Trojæ sub mœnibus altis
 Tot nati cecidere Deum ; quin occidit una 470
 Sarpedon, mea progenies. Etiam sua Turnum
 Fata vocant, metasque dati pervenit ad ævi.
 Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
 At Pallas magnis emittit viribus hastam,

Hercules audit juvenem, et comprimit sub profundo corde magnum dolorem, et emisit lacrymas inutiles. Tunc pater Herculis alloquitur filium verbis mitibus: Dies fixa est unicuique sua, spatium vitæ est omnibus angustum et immutabile ; sed augere gloriam gestis, hic est effectus virtutis. Tot filii Deorum occiderunt circa muros sublimes Trojæ: quin simul Sarpedon occidit, meus filius: etiam fata sua repossunt Turnum, et accedit ad terminum vitæ concessæ. Sic dixit, et retulit oculos ad campos Rutulorum. Pallas autem librat hastam magno robore, et educit

////////

464. *Audit Rom.*—465. *effundit* plerique Pier. et Heins., et ipse Medic. ac Rom. Totum hemistichium ab aliena manu venisse arbitror: cum et otiosum sit et vero etiam molestum: qui Deus corde premit gemitum, ut idem ille lacrymas fundat, absurdum est, si quid video.—466. *Cum G. Montalb. ita fatur* ed. pr. Burm.—467. *irremeabile* Oudart. cf. ad Ge. III, 284. In voc. *Stat.*, constituta, præfinita, est, argutantur veteres Grammatici apud Macrob. I, 16 extr., quasi dictum sit ad modum τοῦ μὴ πὸς ἴσταμένον: *extremum diem stare dicens, quasi ad quem per omnes statum—intelligens illud stare dici, ad quod acceditur.* Nisi sanam jam mentem attuleris ad Grammaticos, raro ex illis sapiēs.—468. *fatis* Goth. tert. Expectes: *vitam extendere factis.* Sed est τὸ κλέος. De hoc cf. sup. ad lib. VI, 807. ubi erat: *virtutem extendere factis.*—470. *Hoc g. Goth. sec. periere d.* Oudart. pro var. lect. *gnati* Pier. e libb., al. *nati.*—471. *Et jam* Heins. invexit e Mentel. et aliis melloribus. Sed in his et similibus codicum vix ulla esse potest auctoritas: et multo magis consentaneum argumentationi: *Etiam Turno.* Intercessit quoque spatium aliquod inter Turni necem et præsens tempus. Servius: multi, ait, *Etiam* legunt, ut sit *ecce.* Scripserat Servius: *En jam.*—472. *Fata manent* aliquot Pier., etiam hoc recte, sed codd. consensus tuetur alterum.—473. *torsit in arvis* ed. Ven. Burm. Noluit poëta: *reicit ab arvis.*—474. *immittit* Oudart.—475.

NOTE

466 *Tum Genitor, &c.*] Jupiter, Herculem filium, pro Pallante morituro deprecantem, cum fata mutare non possit, exemplis consolatur.

471 *Sarpedon, &c.*] Jovis filius ex Laodamia, Lyciæ rex, ad Trojam occisus a Patroclo. Æn. I. 104.

472 *Metas*] *Finem.* Translatio a

metis in circo positis, Æn. v. 288.

473 *Oculos Rutulorum rejicit arvis*] *Ad arva.* Sic Æn. v. 451. 'It clamor cælo.' Hoc autem aspectu favorem suum ad Rutulos transtulisse Jupiter significatur, Æn. I. 530. 'propius res aspice nostras.'

Vaginaque cava fulgentem deripit ensem.

475

Illa volans, humeris surgunt qua tegmina summa,
 Incidit, atque, viam clypei molita per oras,
 Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
 Hic Turnus ferro præfixum robur acuto

gladium splendidum e vagina cava. Hasta illa volans pervenit, qua suprema armatura humerorum erigitur: et aperiens sibi aditum per extremitatem clypei, denique libavit etiam de magno corpore Turni. Tunc Turnus diu quatiens immittit in Pallanta lignum armatum ferro acuto, et sic loquitur: Vide, an telum meum melius

//////////

deripit perperam plerique codd. et edd. ante Heins., qui illustrat *deripere*. De hoc versu valde ambigo; inutile enim et otiosum hoc intulit poëta; ensis nondum poterat esse usus, expectandum enim, ut alter hastam emitteret, donec propius accedere et cominus pugnare possent.—476. Variant codd. et edd. inter *humeri* et *humeris*: hoc editum inde ab Aldd., donec Commelin. alterum intulit; prius tamen Rom. cum aliis Pierianis, Ursin. et Medic., aliique Heins. tuentur. Forte parum refert, utro modo legamus; modo interpretationem recte instituamus. Vulgo de thorace accipiunt; quod ut recte fiat, vereor; ita enim *hasta*, quæ in *humerum* incidit, mox per clypei oram, ἔκρυγα, adacta tandem corpus strinxit, quod quomodo fieri potuerit, nemo facile dicat. *Tegmina* nulla alia esse possunt, quam *clypeus*: ut eandem rem amplificet: *tegmina summa* et *oras clypei*. In hac interpretatione *tegmina humeri* et *humerorum* esse possunt, nullo discrimine; ad perspicuitatem tamen, et ad orationis poëticæ genium, cum tertius casus poni soleat ubi vulgo secundus, præstat *humeris* legere: hasta incidit ea parte, qua *tegmina summa surgunt humeris*, qua extrema clypei ora humeris prætenditur, in summa clypei parte: Ἀντιγ' ὑπὸ πρώτῃν, ἣ λεπτότατος θέε χαλκός, ut Iliad. T. 275; atque eo trajecto (*viam clypei molita per oras*), etiam Turni humerum stringit: ἀκρότατον—ἐπέγραψε χρὸν φαρὸς, Iliad. Δ. 139; quem locum a v. 134 nunc Maro ante oculos habuit. Similiter inf. 589 ab inferiore parte *hasta subit per oras inas clypei* Lucagi stantis in curru, tum (h. ora clypei trajecta) hasta perforat inguen lævum, imam ventris partem in sinistro latere. Add. inf. xii, 924. 925. Etiam Hector saxo ab Ajace percussus narratur hand absimilem in modum Iliad. E. 412 Ajax arrepto saxo, Στῆθος βεβλήκει ὑπὲρ ἄντυγος ἀγχῶθι δειρῆς. Porro qua *surgunt* Erf. In fine vs. *tegmina prima* Rom., solita varietate.—477. *clypei est* Medic.—478. *Partem etiam* Goth. sec., memorabilis lectio, nisi in codice tam recenti et nitide sed inscite scripto casui potius deberi videretur, aut interpretamento. *magni* Sprot. *destrinxit* Bigot. sec. Moret., et *destrinxit* Goth. tert. Heinsius nec ipse habebat quomodo expediret τὸ *strinxit de*, et conj. *strinxit se*, at mox *stringit* absolute pro se stringit, stringitur, dictum accipit; non video quo sensu. Non veniebat in mentem viris doctis esse hoc græcum: τοῦ σώματος ἐπέγραψε, ἐπέγραψε, sc. μέρος τι; sic *strinxit de corpore* sc. partem. *stringit* pr. Hamb. de pectore Ven. Simili sensu etiam *destringere* dicitur, ut aliquid detrahatur et *perstringere*, si per superficiem strictura fit. cf. Herm. Arnzen. Ep. crit. p. 56 ubi idem p. 72 mox in v. 480 *vibrans* legere mavult.—479. *robus* Goth. tert. Est Homericum

NOTÆ

476 *Humeris tegmina summa*] Summa pars loricae, quæ humeros tegit: ubi levi vulnere perstrictus est Turnus,

479 *Robur*] Validum quodcumque lignum, Ge. I. 162.

In Pallanta diu librans jacet, atque ita fatur : 480
 Aspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.
 Dixerat ; at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
 Cum pellis totiens obeat circumdata tauri,
 Vibranti medium cuspis transverberat ictu,
 Loricæque moras et pectus perforat ingens. 485
 Ille rapit calidum frustra de vulnere telum ;
 Una eademque via sanguis animusque sequuntur.
 Corruit in vulnus ; sonitum super arma dedere ;
 Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
 Quem Turnus super assistens : 490

penetret. Dixerat : mucro autem teli perfodit ictu coruscante medium clypeum : quamvis tot laminæ ferri, tot æris, corium tauri toties circumplicatum ambiat eum : et pervadit moras thoracis, et magnum pectus. Ille Pallas incassum extrahit e plaga telum calidum : sanguis atque anima exeunt una et eadem via. Concidit super plagam : arma ediderunt sonitum super eum : et moriens mordet ore sanguinolento terram inimicam. Turnus incumbens super illum, ait : Arcades, reportate

~~~~~

ἄλκιμον ἔγχος ἀκαχμένον δέει χαλκῷ.—481. *nunc mage* duo vel tres Burm. *non n.* Reg. *nunc magis est* alii apud Servium. At Medic. cum Moret. tert. *si mage sit*, eleganter. *magi* Rom. *penetrabile* active, ut Ge. i, 93 *p. frigus*. Tandem *p. ferrum* sec. Moret. et Franc.—482. *ac cl. vulgo* ante Heins. *quom ferri* aliquot Pier.—483. *Quom* codd. Pier. *Quem* Medic. et Montalb. cum Gud. et Ven., uti et Marklandius malebat ad Stat. p. 8, et recepit Cunningham. et Wakefield. *oberat totiens* Parrhas.—484. *cuspis medium* alii ; et sic vulgo editum ante Heins.—485. *pectus ingens* Pallantis tanquam fortis et magnanimi juvenis. Male argutatur Servius et alii, ut *cuspis ingens* jungatur. *transforat* Goth. tert.—486. *de pectore* Rom. et Goth. sec. *de corpore* Gud. Sprot. Parrhas., nec displicebat Heinsio, quoniam *vulnus* statim occurret. *ferrum* Bigot. et Goth. tert.—487. *sanguisque* edd. vulgg. ante Heins. Sed jam Fabric. Pier. monuerant, præstantiores codd. copulam non agnoscere ; quæ indoctorum hominum metro male caventium emblema est.—488. *Concidit Oblong. insuper* Dorvill.—489. *Terramque* Goth. pr. *moriens ferit* conj. Burmannus Sec. ad Antholog. Lat. p. 88. Causam mutationis non satis perspicio ; nam ipse laudat exempla Silii v, 526, et ix, 383, ubi *appetere ore, morsu, terram* in simili re occurrit : *mordere* et *mandere humum* inf. xi, 418. 669. *Homerium δδᾶξ ἐλεῖν οὐδας*, quid hoc aliud quam capere, petere. Sed aliud est, quod ambigo : an poëta hunc ipsum morientium angorem ex doloris impatiencia, ira, ac rabie, exhibere h. l. voluerit. Quantum video, simpliciter narrat eum prouum terram ore petiisse, h. e. procidisse : ore *cruento* : nam vulnere tali accepto, ore et naribus sanguis erumpit.—490. *sic ore profatur* :

NOTÆ

481 *Penetrabile*] Passive vulgo significat : hic active, pro eo quod vim habet penetrandi. Sic Ge. i. 93. ‘ penetrabile frigus adurat.’

482 *Ferri terga*] Proprie de pellis dicuntur : hic per translationem, de metallorum laminis.

489 *Petit ore cruento*] Concidit igitur in faciem. *Petit ore*, id est, mordet terram : vel ex vindictæ rabie, vel ex lucta animæ difficile e juvenili corpore erumpentis. *Ore cruento*, quia accepto letali quocumque vulnere, sanguis vulgo per os effluit.

Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
 Evandro : Qualem meruit, Pallanta remitto.
 Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est,
 Largior. Haud illi stabunt Æneia parvo
 Hospitia. Et lævo pressit pede, talia fatus, 495
 Exanimem, rapiens immania pondera baltei,
 Impressumque nefas : una sub nocte jugali
 Cæsa manus juvenum fœde, thalamique cruenti ;
 Quæ Clonus Eurytides multo cœlaverat auro :
 Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus. 500
 Nescia mens hominum fati sortisque futuræ,
 Et servare modum, rebus sublata secundis.

memores hæc mea verba Evandro : Remitto ipsi Pallanta, qualem meruit remitti : quæcumque est gloria sepulcri, quodcumque solatium inhumationis ; hoc concedo : non constabunt illi exiguo pretio hospitia data Æneæ. Et locutus talia, compressit pede sinistro mortuum : auferens grande pondus baltei, et crimen in eo pictum : quod erat, turba juvenum turpiter occisa per noctem conjugalem, et cubilia sanguinolenta ; quæ doctus Eurytion sculpserrat multo auro : quo spolio potitus Turnus jam triumphat et latatur. O mens hominum ignara fati, et casus venturi, et ser-

hemistichium in Rom. et aliis expletur ; in aliis aliter. *cum voce superba* Leid. —491. *memores inquit* pr. Hamb.—492. Aut sic ut nunc fit, aut : *Evandro qualem m.* distingui posse, Servius putabat.—493. *Si quid vel Si quis* in Gud. a m. pr. *honor* duo Burm. *honor rutuli* Goth. pr., nec tanti est, ut conjicias *honos, Rutuli.* est itidem duo omittunt.—494. *constant Æ.* Sprot.—496. *Exanimem*, præter unum Gud., omnes Heins. et Pier., at *Exanimum* olim editum. Contrarium sup. ix, 451 vidimus. *Exanimum* tamen præferam in poëta, et retraxit illud Cunningham.—499. *Quæ bonus Eurytion* vett. edd., etiam codd. pars. Sed, quod Heins. et ante eum Commelin. e Palat. reposuit, præstantiores ejus et Pier. codd. habent. Monstra corruptelæ ex aliis libris v. ap. Burm. ; adde *domus Euryceion* ex Goth.—501. *fortis* edd. vulgg. aliquot, sed cum *fato* omnino sors melius jungitur.—502. *Nec servare m.* Diu hæsi in hoc

NOTE

494 *Æneia Hospitia*] Quomodo Æneam hospitio exceperit, legitur Æn. viii. 154, &c.

497 *Una sub nocte jugali, &c.*] Danaus et Ægyptus, Beli regis filii, cum inter se dissiderent, Danaus in Græciam abiit, ibique occupavit regnum Argivum : ut fratris sui genus deleteret, quinquaginta filias suas, fratris sui filiis item quinquaginta uxores dedit. Illæ patris sui jussu maritos prima nocte occiderunt, excepta una Hy-

permnestra, quæ Lynceo pepercit suo. Hinc sorores illæ apud Inferos addictæ sunt aquis in pertusum dolium perpetuo infundendis. *Danaides* dictæ a patre, *Belides* ab avo.

499 *Eurytides, &c.*] Peritus aliquis artifex. *Cælaverat*, non acu pinxerat : ergo balteus aureis argenteisque laminis opertus fuit, in quibus hæc cœlata fuerant. De verbo *ovat*, Æn. iii. 189.

Turno tempus erit, magno cum optaverit emtum
 Intactum Pallanta, et cum spolia ista diemque
 Oderit. At socii multo gemitu lacrymisque 505
 Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
 O dolor atque decus magnum rediture parenti!
 Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
 Cum tamen ingentes Rutulorum linqvis acervos!
 Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor 510
 Advolat Æneæ, tenui discrimine leti
 Esse suos: tempus, versis succurrere Teucris.
 Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
 Ardens limitem agit ferro; te, Turne, superbum
 Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipsis 515
 Omnia sunt oculis; mensæ, quas advena primas

vandæ modestiæ in fortuna prospera! tempus adveniet Turno, cum optabit emtum ingenti pretio, ut nunquam tetigisset Pallanta; et cum detestabitur ista spolia et istum diem. At socii Pallantis densati multislamentis et fletibus reportant Pallanta impositum clypeo. O Palla rediture ad patrem, magne ejus dolor et honor! hæc prima dies exposuit te bello, hæc eadem eripit: tamen postquam reliquisti magnos cumulos Rutulorum. Nec jam rumor, sed certus nuntius tantæ calamitatis accurrit ad Æneam: suos parum distare ab exitio: tempus esse opem ferendi Teucris fugatis. Æneas cædit ense vicina omnia, et furens facit sibi ferro viam per lutam turbam: quærens te, Turne, ferocientem nova strage. Pallas, Evander, omnia versantur Æneæ ante ipsos oculos: inprimis mensæ, quas primas externus tum adi-

////////

Nec, quod prorsus incommodum esse videbam. Mox vidi nil esse aliud quam vitium edd. Burm. Nam omnes, quos evolvi, scripti et editi Et s. habent: itaque mutavi non cunctanter. rebus lassata s. apud Lutat. ad Stat. π Theb. 188. sublata poëtæ est, quod elata vulgo.—504. sp. ipsa Medic. a m. pr. et Leid. —505. Ac Dorvill.—506. Imp. clipeo apud Serv. inf. 841. Pallanta sequentes Zulich.—507. parentis Rom., sed vulgatum elegantius.—508. atque eadem pr. Hamb. aufer Rom.—509. Cui t. Leid. linqvit Leid. alius.—510. sed c. alter sec. Hamb.—511. discrimine vitæ Bigot. et Goth. tert., quod et ipsum bonum et alias frequentatum.—512. versis tempus Gud. succedere Teucris Rom. et alter Hamb. cum Goth. alt., ut sup. 439.—514. lîmen Vratisl. te cæde s. Turne nova Bigot. et Goth. tert.—516. Omina Exc. Burm. primas e Medic. Gud. et aliis ac parte Pierianorum Heinsius recepit. Vulgg. partim cum Ald. pr. primus, partim cum Ald. tert. et Rom. primum.—

NOTE

503 Turno tempus erit, cum, &c.] Cum scilicet ab Ænea victus, et vita tantum non donatus, ad aspectum baltei recrudescente victoris ira, occidetur, Æn. XII. 940.

516 Mensæ, quas advena, &c.] Cum ab Evandro exceptus hospitio est, Æn. VIII. 154. et junctis dexteris fædus initum, ib. 467.

Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
 Quatuor hic juvenes; totidem, quos educat Ufens,
 Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
 Captivoque rogi perfundat sanguine flammæ. 520
 Inde Mago procul infensam contenderat hastam:
 Ille astu subit; at tremebunda supervolat hasta;
 Et genua amplectens effatur talia supplex:
 Per patrios Manes, per spes surgentis Iuli,
 Te precor, hanc animam serves natoque patrique. 525

nit, et dextera junctæ. Illic capit viros quatuor juvenes, natos Sulmone; totidem, quos Ufens alebat: quos mactet in sacrificium umbris Pallantis, et ut riget cruore captivorum ignes busti. Deinde cum longe intentaret inimicam hastam Mago; ille dolo supposuit se, et hasta tremens supervolavit: et Magus amplectens genua loquitur talia supplex: Oro te per animam patris tui, et per spes tuas de Iulo crescente; serva hanc vitam meam et patri et mihi filio. Est mihi domus sublimis: jacent inti-

////////

517. *Tunc in capite versus: vox hæc videtur merum versus fulcrum esse, nec quicquam aliud. Apud Servium est: Quidam tunc pro quondam accipiunt. Observavi tamen Virgilium et aliis locis durius hac voce tunc et tum uti: sic sup. v. 445 At Rutulum abscessu juvenis tum: inf. 533 jam tum Pallante peremto, pro, jam tum cum Pallantem peremit; et eodem modo Homerus τότῃ interserit. Respicit autem poëta sup. lib. viii, 102. 175 sqq.—518. hinc j. Ven.—519. inferias quas sec. Rottend.—520. perfundunt Medic.—521. procul Mago Parrhas. Lago Scheffer. Magno Goth. pr. infestam Macrobr. v Sat. 2 et Rom. Gud. Moret. sec. Parrhas. immensam pr. Hamb. pro var. lect. Porro contenderat Heins. recte tuitus est (cf. sup. ad lib. v, 520) et sententiæ et præstantiorum auctoritate, inter quos Oblong. et alii Pier. Medic. a m. sec., nam a prima erat contenderet: unde vulgaris lectio orta: cum tenderet. Mentel. a m. pr. cum tenderat. At in Rom. contorserat.—522. hastu Goth. pr. hastam alter Hamb. ictu Zulich. actu Goth. sec. astu evadit sec. Rottend., quod pro interpretatione esse potest. ac tr. vulgg. edd. et codd. pars. en tr. a pr. m. Medic., at ab altera manu at: sic et Gud. alique, unde Heins. recepit. tremibunda vett. codd., ut Medic. Rom.—523. En g. a. Medic. affatur alter Hamb. et Zulich.—524. et spes vulgg. per spes Heins. emendavit, tanquam efficacius (et ex more: cf. sup. ad iii, 599. 600) dictum, ex Leid. Moret. sec. Macrobr. et Donato ad Terent., ut supra quoque vi, 364 vidimus, per spem Goth. tert. et spes hæredis Iuli Gud. ex lib. iv, 274.—525. gnatoque*

NOTÆ

519 *Inferias quos immolet umbris, &c.] Inferiæ, sunt munera quæ tumulis mortuorum inferuntur: lac, mel, vinum, aqua, flores, exsectæ comæ; sanguis victimarum, etiam quandoque humanarum, quæ ex captivis assumebantur. Sic Achilles in funere Patrocli mactat duodecim Trojanos juvenes, eorumque corpora in Patrocli pyram injicit, Iliad. xxiii. 175. Romani de-*

inde, pro humanis illis victimis, gladiatorum certamina circa pyram induxerunt. *Umbras* dixit, plurali numero, pro *umbra*, Pallantis: ut *Æn.* v. 81. 'animæque umbræque paternæ.'

524 *Manes]* Aliquando pro Diis ipsis Inferorum sumuntur, *Æn.* vi. 743. Hic et alibi, pro umbris ipsis, sive animis mortuorum, *Ge.* iv. 469.

Est domus alta; jacent penitus defossa talenta
 Coelati argenti; sunt auri pondera facti
 Infectique mihi. Non hic victoria Teucrum
 Vertitur; aut anima una dabit discrimina tanta.
 Dixerat. Æneas contra cui talia reddit: 530
 Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
 Natis parce tuis. Belli commercia Turnus
 Sustulit ista prior jam tum Pallante peremto.
 Hoc patris Anchisæ Manes, hoc sentit Iulus. 535
 Sic fatus galeam læva tenet, atque reflexa
 Cervice orantis capulo tenus applicat ensem.
 Nec procul Hæmonides, Phœbi Triviaëque sacerdos,
 Infula cui sacra redimibat tempora vitta,

me infossa talenta argenti signati: sunt pondera auri elaborati et non elaborati: victoria Trojanorum non hic continetur: vita unica non exponet vos tantis periculis. Dixerat: Æneas adversum respondet illi talia: Serva tuis filiis talenta illa plurima auri et argenti, quæ narras. Turnus jam ante occiso Pallante abstulit prior ista velli pacta. Hoc censet anima patris Anchisæ, hoc Iulus. Sic locutus, corripit sinistra manu cassidem ejus, et condidit gladium usque ad capulum in cervice re-torta deprecantis. Nec erat longe Æmonides, sacerdos Apollinis ac Dianæ, totus resplendens veste et armis conspicuis: cui infula cingebat caput tæniis. Æneas

//////////

fere omnes Heins. *paterque* Franc.—526. *jacens* Rom.—527. *cælata* Goth. sec.—528. *mali pro mihi* Franc. *Teucrum*. *Graium* pr. Hamburg. pro var. lect.—529. *aut a. probe e* Medic. et aliis restituit Heins. Vulgo: *haud. tantum* sec. Rottend.—530. *cui contra* Dorvill. Goth. pr.—531. *Auri atque argenti* Goth. sec. *magna talenta* Leid. et Goth. tert. cum Cod. Thuaneo apud Macrobian. v, 10 cf. sup. ad ix, 265.—532. *Gratis alter* Menag.—533. *illa p.* Medic.—534. *Hoc patris manes hoc ipsum s. Iul.* pro var. lect. Cod. Kœler. In *sentit* nulla varietas.—536. *applicat* Rom. et Medic., omnesque vetustiores. Vulgg. *abdedit*, quod sup. legebatur in simili versu 553 lib. ii. Variare autem poeta solet vel verbo: v. sup. ad ix, 814.—537. *Æmonides* ante Heins., uti libb. pars: item *Emonides*, *Emenides*.—538. *cui sacro* Rom. *redimibant*, *redii-*

NOTE

526 *Talentâ*, &c.] De talenti valore, Æn. v. 112. 248.

527 *Facti Infectique*] *Factum aurum* quod in opus conflatum est: *infectum*, quod adhuc in massam compactum.

532 *Parce*, &c.] *Serva* natis tuis, et tuam in rem abstine: unde *parcus* dicitur abstinens.

534 *Hoc sentit*] Hæc est eorum sententia, ut omissis muneribus tuis Pallanta ulciscar.

537 *Phœbi Triviaëque sacerdos*, &c.] Dianæ et Apollinis templa et sacra sæpe conjunguntur, ut Æn. vi. 35. De *Phæbo* seu *Apolline*, Ecl. iii. 62. 104. De *Trivia*, Diana, sic a triviis, ubi colebatur, dicta, Æn. iv. 511.

538 *Infula*, &c.] Fascia latior, ex qua minores vittæ dependebant, instar diadematis caput sacerdotum ambiens, Æn. ii. 133.

Totus collucens veste atque insignibus armis:
 Quem congressus agit campo, lapsumque superstans 540
 Immolat, ingentique umbra tegit; arma Serestus
 Lecta refert humeris, tibi, rex Gradiue, tropæum.
 Instaurant acies Vulcani stirpe creatus
 Cæculus et veniens Marsorum montibus Umbro.
 Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram 545
 Et totum clypei ferro dejecerat orbem;
 Dixerat ille aliquid magnum, vinque affore verbo

aggressus illum persequitur in campo, et incumbens lapso mactat eum, et opprimit magnis tenebris. Serestus reportat humeris arma ejus collecta, tropæum futurum tibi, o Mars rex belli. Cæculus natus e stirpe Vulcani, et Umbro ortus e montibus Marsorum, novant certamen. Æneas adversum sævit. Absciderat ense manum sinistram Anxuris, et ferro totum ambitum clypei. Ille cecinerat aliquid magnum,

~~~~~

mebat, redundabat erratum ap. Burm. redimebant alii ap. Pier.—539. insignibus albis. Sic apud Serv. Probus legendum dicebat: "ut albas vestes accipiamus, quæ sacerdotibus congruæ sunt." Nec tamen video, quomodo insignia de veste possint accipi. Nisi forte voluit, certe debuit, insignia alba, de infula et vittis intelligi, et veste alba inde expleri. Ita blanditur lectio: etiam quia paulo post v. 550 in fulgentibus armis itidem exit. Tuentur tamen codd. τὸ insignibus armis et vetus Grammaticus Asper apud Servium: et arma lecta v. 541, nec extat albis nisi pro var. lect. in pr. Hamb. Ald. pr. et inde profectis. Nam Nauger. armis reposuit.—540. congressu ed. Mediol. ait ed. pr. Burm. campum ejusd. Exc. lassum pr. Hamb. lapsu Lutat. ad Stat. vii Theb. 710.—541. Cæculus aliquot edd., etiam Heins. Segestus Mentel. pr. conf. Serv.—542. Tecta Rom. Læta qu. Moret. Spolia legere, propria vox. refert lateri pr. Hamb. a pr. m. triumphum Bigot. et Goth. tert.—544. et juvenis Marsorum Bigot. a montibus Zulich. et Goth. pr. e m. Sprot. et Montalb.—545. contra ruit Hamb. sec. Anauris Rom., corrupte. Anxuris codd. recentiores: tres Ansiris: duo Anxyris, hoc melius: verum enim est Anxuris, sive, ut veteres scribebant, Axuris. cf. sup. vii, 799. Hic et in seqq. interpunctionem mutavi. conf. Not.—546. ferri vitiose aliquot edd. e trivio: pro orbem, umbo Goth. tert.—547. illi Rom. aliquid magicum Guellius emendabat, quem Cerda et Catreus sequuntur: prava enim interpunctione eo devenerant, ut ad Umbronem referrent; eum autem incantationis peritum prodide-

NOTÆ

541 *Umbra tegit*] Vel super incumbente corpore suo morientem inumbrat, quod inane admodum mihi videtur. Vel potius, mortis tenebris operit, quod congruit cum illo 746. 'in æternam clauduntur lumina noctem.'

542 *Rex Gradiue, tropæum*] *Gradius*, Martis nomen, Æn. iii. 35. *Tropæum*, strues armorum ad monimen-

tum victoriæ, Æn. xi. 7.

544 *Cæculus, &c.*] Prænestinorum dux, Æn. vii. 678. *Umbro*, Marsorum, ibid. 750.

547 *Dixerat ille aliquid magnum*] Id est, magicis quibusdam consecrationibus et carminibus adversus vulnera se munierat. Unde Germanus alique suspicantur legendum esse, *magicum*, non *magnum*.

Crediderat, cœloque animum fortasse ferebat,
 Canitiemque sibi et longos promiserat annos.
 Tarquitus exultans contra fulgentibus armis, 550
 Sylvicolæ Fauno Dryope quem nymp̄ha crearat,
 Obvius ardenti sese obtulit. Ille reducta
 Loricam clypeique ingens onus impedit hasta.
 Tum caput orantis nequicquam, et multa parantis
 Dicere, deturbat terræ; truncumque tepentem 555
 Provolvens, super hæc inimico pectore fatur:
 Istic nunc, metuende, jace. Non te optima mater
 Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro:

et putaverat virtutem adfuturam incantamento, et forte tollebat animum ad cælum, et promiserat sibi capillos albos et prolixam vitam. Tarquitus, quem nymp̄ha Dryope pepererat Fauno sylvarum incolæ, contra gestiens armis micantibus dedit se obvium furenti Æneæ. Æneas detorta hasta Tarquiti impedit ejus lorica et magnum pondus clypei: deinde dejecit in terram caput illius, frustra deprecantis et parantis loqui plurima: et propellens truncum calentem, hostili animo loquitur hæc super eum: O tremende hostis, jace nunc istic: bona mater tua non te teget terra, nec imponet corpus patrio tumulo; relinqueris avibus rapacibus, aut aqua rehet te

rat poëta sup. vii, 750 sqq. Sed agit nunc *le* Anchore, homine superbo, qui insolentius increpuerat Æneam, ut solent veteres heroës in primo congressu pugnæ. *aliquid magnum ἔπος μέγα*. Nihil notius. cf. Hemsterh. ad Lucian. T. I, p. 59. *aliquid magnum* malebat Heins. *Dictum erat illi aliquid emendaverat* Waddel. pag. 36 *Animadv. crit.*, infelicis ingenii criticus. Totus versus aberat Goth. tert. Porro, pro verbo, bello Rom.—548. *animam* tres ap. Burm. *cælumque animo* Ven. a m. pr., quod ornari posset verbis; ad vocem *fortasse*, quoties ad eam redeo, semper offendo.—549. *et multos* Goth. sec. *permiserat* Ven.—550. *Tarquitus, Tarquinius*, ap. Burm.—551. *Fauno* Ven. et Gud. a m. pr.; alius, quam Deus, *Sylvicola Faunus* vix esse potest. Vocem e Nævio de b. Pun. I et Accio adoptatam esse ap. Macrob. vi, 5 traditum. Ita vero humani quid passus est poëta, dum subjicit v. 558 *patrio sepulcro*. Videtur hoc sensisse Jul. Sab., qui legit *Dauno*, sed sic *Sylvicolæ* parum accommodatum.—552. *sese tulit* Heins. conj.—553. *Lorica* Ven., tum *impedit* Burm.; an *impetit*? Laboravit igitur et ipse in h. l. vid. Not.—554. *Tunc* Goth. tert. *Cum* pr. *et plura parantis* *Hiscere* Parrhas.—555. *deturpat* a m. pr. Medic. *truncumque repente* vulgg. At *tepentem* jam antea lectum in Commelin. Heins. e Medic. et aliis, etiam Pierii ac Ge. Fabricii. *potentem* Rom. *jacentem* tert. Moret.; Heins. conj. *truncumque repentem*, nimis erudite!—556. *Pervolvens* aliquot Burm.—557. *nunc*: non pro var. lect. pr. Hamb. *Nunc te* vett. edd. ap. Pier. *Nam te* Sprot. *te* multis abest.—558. *humo* Medic. a m. sec. et Dorvill. *patrio-*

NOTÆ

551 *Sylvicolæ Fauno Dryope, &c.*] *Fauni*, rustica numina, multi fuere, Ecl. vi. 27. Horum aliquo, et Dryope Nymp̄ha, natus Tarquitus.

552 *Reducta Loricam, &c.*] Tarquitus longam hastam in Æneam dextra

intendebat: Æneas hanc detorsit: quam cum Tarquitus non amitteret manu, inde clypeus ejus hasta transversa impeditus, patentem vulneri locum reliquit.

558 *Patrio*] Non *paterno*, cum ma-

Alitibus linquere feris; aut gurgite mersum
 Unda feret, piscesque impasti vulnera lambent. 560
 Protinus Antæum et Lucam, prima agmina Turni,
 Persequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
 Magnanimo Volscente satum, ditissimus agri
 Qui fuit Ausonidum, et tacitis regnavit Amyclis.
 Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt, 565

abjectum in profundum, et pisces avidi sugent vulnera. Continuo insectatur Antæum et Lycam, primus turmas Turni: et robustum Numam; et flavum Camertem, natum generoso Volscente, qui fuit agris opulentissimus inter Ausonas, et imperavit Amyclis silentibus. Qualis Ægæon, cui aiunt fuisse centum brachia et centum manus,

//////////

que nonnulli. onerabat duo Burm. oneravit Gud. ornabit Hugen. a m. sec. honorabit Dorvill., et onerabit emendaverat Acidalius ap. Heins. Scilicet recordandum est, sepulcrum h. l. esse tumulum, quo alias mortuus dicitur premi, cum sub eo conditus jacet; pro membra, umbra, Goth. tert.—559. liquere Dorvill. a m. sec.—561. Anthem Medic. Esset adeo Ἀνθεῖον; sed nunc Ἀντράιος est. Lucam bene Heins. secundum Pierium e libris: melius Lucan Gud. Vulgo Lycam: sic primam corripit probabile fieret. Lyncam Oblong. Alii aberrant: Licam, Lican, Licnam. pr. a. Turnum aliquot edd. ante Pier.—562. Prosequitur aliquot Burm. Numan Medic. Diversus is ab eo, qui sup. ix, 454 memoratus. flavumque uterque Hamb. Camertem, Carestem, aberrat.—563. Volscente, Vulcente, Volsente, Volcente. conf. sup. ad ix, 370. dit. agris Bigot. conf. sup. ad v. 201. aquis Goth. tert.—561. regnabat Dorvill.—565. Ægæon est, Αἰγᾶλον.—566. orbibus Franc. auribus alter Hamb. pro var.

NOTÆ

ter Nympha, paterque Fannus immortales essent: sed patrio, seu natali in loco: erat enim Italus, at non ex ea Italiæ parte. *Onerabit membra sepulcrum membris.* Sic Æn. i. 119. 'vina cadis onerarat Acestes.'

562 Numam] Jam Numam occiderunt Nisus et Euryalus, Æn. ix. 454. ideo vellicatur Virgilius apud Macrobiū, quasi parum memor. Quasi vero in tanto exercitu duo ejusdem nominis esse non potuerint!

563 Volscente] Qui a Niso occisus fuerat, Æn. ix. 438.

564 Tacitis Amyclis] Amyclæ, urbs fuit Peloponnesi, Lacedæmoni sic vicina, ut pars ejus a quibusdam habita sit. Hinc profecti coloni urbem in Italia cognominem condiderunt, in Auruncis, inter Tarracinam et Caie-

tam: ad lacum, qui deinde Amyclanus, postea Fundanus dictus est, nunc Lago di Fondi. Urbs illa jamdiu deleta erat tempore Virgilii: vel a serpentibus, juxta Plinium et Solinum; vel a finitimis, juxta Ciceronem. Tacitæ autem dicuntur Amyclæ, ex eodem Cicerone, vel quod propter nimiam modestiam injurias a finitimis acceptas cum tacerent ac dissimularent, ab iisdem oppressæ sunt: vel ex Servio, quia cum Pythagoricam sectam sequerentur, quæ quinquennale silentium servari, et ab animalium cæde abstineri jubebat; a serpentibus et vicina palude erumpentibus, quos occidere nefas putabant, deletæ sunt.

565 Ægæon] Gigas, Cæli et Telluris filius, ex Hesiodo in Theog. v. 147. Ægæon apud homines dictus, Briareus apud Deos, ex Homero Iliad. i. 403.

Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
 Pectoribusque arsisse, Jovis cum fulmina contra
 Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses:
 Sic toto Æneas desævire in æquore victor,
 Ut semel intepuit mucro. Quin ecce Niphæi 570
 Quadrijuges in equos adversaque pectora tendit;
 Atque illi, longe gradientem et dira frementem
 Ut videre, metu versi retroque ruentes
 Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus.
 Interea bijugis infert se Lucagus albis 575
 In medios, fraterque Liger; sed frater habenis
 Flectit equos: strictum rotat acer Lucagus ensem.
 Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
 Irruit, adversaque ingens apparuit hasta.

et flammam erupisse quinquaginta faucibus et pectoribus, quando adversus tonitrua Jovis sonabat totidem clypeis aequalibus, et nudabat totidem enses: sic Æneas victor furit per totam planitiem, ex quo gladius semel incaluit. Immo ecce irrumpit in equos quatuor Nyphæi alligatos jugo, et in pectora opposita eorum: sed illi, cum viderunt Æneam procul incidentem et dire furentem, turbati timore et retro fugientes, excutunt ducem, et trahunt currum ad littus. Interim Lucagus immittit se in medios equis duobus albis jugalibus, et frater ejus Liger: sed frater Liger regit equos loris, Lucagus ardens quatit gladium nudatum. Æneas non passus est eos tanto ardore ferocientes: irrumpit, et opposita hasta sublimis occurrit. Cui

////////

lect.—568. *et stringeret* Sprot.—569. *descendit* Goth. tert. *in agmine* aliquot Pier. et Leid.—570. *Nyphæi, Nipei, Riphei* in aliis. *Quin et Ufei* ed. pr. Burm.—571. *Quadrijugos* aliquot Pier. Goth. tert. et ed. pr. Burm. *Quadrijugis in equis* Medic. a m. pr. et bini Burm.—572 *illum* Menag. pr. *et dura* Dorvill.—573. *retroque fluentes* alter Hamb.—574. *in littore* edd. Ald. pr. et aliæ ante Pier. cum Gud. Bigot. et pr. Hamb. *in littora* Goth. tert.; et potest alterum illud pro interpretatione esse alterius; tum *currum* optimi quique, inquit Burm., sicque Rom. et alius Vatic. cum Goth. sec., sed *currus* magis poëticum. r. ad l. *cursus* aliquot Pier.—575. *Licagus* Exc. Burm. *Licagus* Goth. sec. et mox.—576. *In mediosque Liger frater* Goth. tert.—578. *fruentes* alter Hamb. *ruentes* Parrhas. et Erf.—579. *Diruit* ed. pr. Burm.—580. *Cui* L. ait duo Burm. *Cui tum Liger* ait

NOTE

manibus centum, capitibus quinquaginta instructus. Jovis hostis hic dicitur, quales gigantes ceteri. Tamen Homerus loco citato ait eum Thetidis impulsu opem Jovi tulisse, adversus Neptunum, Junonem, et Palladem, cum Dii alii adversus Jovem, propter ejus jactantiam, rebellassent.

Ideo apud Inferos non torquetur, sed sedet quasi satelles in vestibulo, Æn. vi. 287.

575 *Bijugis*] A nominativo *bijugus*: dicitur enim *bijugis* tertiæ declinationis, et *bijugus* secundæ, unde infra 587. *Admonuit bijugos*.

Cui Liger:

580

Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,

Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis et ævi

His dabitur terris. Vesano talia late

Dicta volant Ligeri; sed non et Troius heros

Dicta parat contra; jaculum nam torquet in hostem. 585

Lucagus ut pronus pendens in verbera telo

Admonuit bijugos; projecto dum pede lævo

Aptat se pugnæ; subit oras hasta per imas

Fulgentis clypei, tum lævum perforat inguen;

Liger ait: Non vides equos Diomedis, non currum Achillis, aut arva Phrygiæ: mox terminus belli et vitæ tuæ ponetur in his terris. Talia verba volant late ab insano Ligere: at heros Trojanus non sic meditatur verba ex adverso: nam librat telum in hostem. Lucagus, postquam incurvatus imminens in verbera excitavit telo binos equos, dum sinistro pede protenso parat se ad certamen; jaculum Æneæ intrat per infimum extremitatem clypei splendentis,

//////////

ed. Ven. At in Ald. tert. et hinc ductis excidit totum hoc. In eadem et cett.—581. *non currum cernis Achillis* legitur. *nec c.* Heins. cum parte codd. et edd. Alii *non c.*; tum *currum* omnes Heins. cum Medic. et aliquot Pier., it. binis Goth. *Achilli* Heins. e Menag. pr. et Moret. pr.; adde Leid. et Goth. tert., upote doctius.—582. *Phrygios campos* Goth. alter.—583. *His d. telis* Dorvill., atqui opp. *Phrygiæ campos*. *Vesani* Goth. tert.—585. *parit* Leid. pro var. lect. Quod Servius habet: “potest legi: *Edicta parat contra*” huc spectare puto, quod alii interpungebant post *parat*: nam *edicta* vitiosum est. *jam torquet* alter Hamb. et Dorvill. a m. sec. *contorquet* Oudart. *in hostes* plerique Pier. et potiores Heins., sicque Heins. expressum dederat: quod tacite a Burn. mutatum: nec male.—586. *prono p. in v. telo* Arusianus Messius: quod merito placet Heinsio: modo codd. addicerent. *in verbere solo* Montalb. *Lucagus at pronus pendens in verbere tela* corrupte Erf.—587. *Ammonuit bijugis* idem Arusianus. *bijuges* Goth. sec., tum *trajecto* Medic., sed *projecto pede* recte in statu pugnandi. Ad fastidium illustravit Heinsius. cf. Macrob. vi, 4, p. 596 ed. Lips.—588. *Aptet* duo Heins. *sub imas* sec. Moret.

NOTE

581 *Non Diomedis equos, &c.*] Non ii sumus hostes, quorum e manibus elabi possis: ut elapsus es e Diomedis manibus, Venere peplum suum obtendente, ut diximus supra 81. ex Homero, Iliad. v. 311. aut e manibus Achillis, Neptuno te pugnæ subducente, ut diximus Æn. iv. 228. ex Homero, Iliad. xx. 321. Sed jam vitæ terminum attigisti. Porro *equi Diomedis* non illi sunt, quos Rheso

abstulit, de quibus Æn. i. 756. sed equi quicumque Diomedis. Quippe Rhesi equos rapit Diomedes Iliad. x. 498. cum Ænea autem e curru pugnauerat jam Iliad. v. 311. De *Diomedæ* Æn. xi. 101. De *Achille*, Æn. i. 103. De *Phrygia*, ubi Troas, ibid. 385.

589 *Inguen*] Pars est illa corporis, qua femur, imo ventri vicinum, complicatur.

Excussus curru moribundus volvitur arvis. 590
 Quem pius Æneas dictis affatur amaris:
 Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
 Prodidit, aut vanæ vertere ex hostibus umbræ;
 Ipse rotis saliens juga deseris. Hæc ita fatus
 Arripuit bijugos. Frater tendebat inermes 595
 Infelix palmas, curru delapsus eodem:
 Per te, per qui te talem genuere parentes,
 Vir Trojane, sine hanc animam, et miserere precantis.
 Pluribus oranti Æneas: Haud talia dudum
 Dicta dabas. Morere, et fratrem ne desere frater. 600
 Tum latebras animæ, pectus, mucrone recludit.
 Talia per campos edebat funera ductor
 Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri

deinde perfodit inguen sinistrum. Dejectus e curru semianimus sternitur humi: quem pius Æneas alloquitur verbis acerbis: Lucage, nulla iners fuga equorum prodidit tuum currum, aut umbræ inanes acriterunt eos ab hostibus: tu ipse exiliens e rotis relinquis jugum currus. Sic locutus ista, apprehendit binos jugales. Frater miserandus, dejectus eodem curru, porrigebat manus exarmatas dicens: Vir Trojane, per te ipsum, per parentes qui te producerunt talem, omitte hanc animam, et miseresc orantis. Æneas oranti pluribus verbis ait: Non proferebas prius talia verba: morere, et frater ne deseras fratrem. Deinde aperit acumine gladii pectus, quo latet anima. Dux Trojanus tales faciebat cades per agros: sæ-

////////

—590. *volcitur agmen* Mediol. ed.—591. *Quem prius* emendat Jo. Schrader, quod per se non malum. *affatus* Dorvill.—592. *Huc age* Rufinian. de Schem. Dianæas. ed. vet.—593. *Perdidit* Ven. *advertere* Leid.—595. *Abripuit* Leid. Menag. pr. et Exc. Burm. *bijuges* etiam hic Goth. sec. *inertes* vel *inertis* aliquot Pier., inter quos Rom., et Heins. fere omnes, etiam Medic., haud dubie elegantius altero, etsi sensu eodem. Hic tamen Heinsio *inermes* magis arridebat: causam non adjecit: nisi forte alterum servavit alteri loco inf. xi, 414, et potest hoc urgeri: quod Liger auriga equos regebat adeoque sine armis erat.—596. *delatus* Sprot. pro var. lect. In nonnullis insertum testatur post hunc Burmannus versum pessime cūsum *Tendebatque tales illi de pectore voces*.—597. *Per qui te tanti talem* g. p. Donat. in Terent. *qui tanti talem* g. Schol. Horat., et idem alio loco: *Æneam tanti talem* g. Fuisse hic jam antiquitus aliquid turbatum suspiciebatur Heins. Melius Burm. vidit homines istos confudisse cum h. l. versum Æn. i, 610. *parentem* Goth. pr.—598. *et abest* Goth. tert. *sine hanc animam*, novo exemplo, fere, ut *ἐὼν* occurrit; v. c. *Ἐκτωρ δ' ἄλλους μὲν Δαναοὺς ἔα οὐ δ' ἐνάρριζεν*. Sic h. l. nihil mihi relinque, nec eripe.—600. *et abest* ed. Mediol. et binis Goth. *non desere* duo Burm.—601. *recludit* vel *resoleit* pr. Hamb.—602. *ductor* probatiores Pier. et Heins. Alii edd. et scripti *victor*, ut Goth. pr. et tert. cum Erf.—603. *Dardanus et*

NOTÆ

603 *Turbinis*] Turbo, ventus est ex Apuleio: Græcis τυφών.
 repentino impetu universa perturbans,

More furens. Tandem erumpunt, et castra relinquunt
 Ascanius puer et nequicquam obsessa juvenus. 605

Junonem interea compellat Jupiter ultro:
 O germana mihi atque eadem gratissima conjux,
 Ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)
 Trojanas sustentat opes; non vivida bello
 Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli. 610
 Cui Juno submissa: Quid, o pulcherrime conjux,
 Sollicitas ægram, et tua tristia dicta timentem?
 Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque esse decebat,
 Vis in amore foret: non hoc mihi namque negares,
 Omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum, 615
 Et Dauno possem incolumem servare parenti.

viens more aquæ præcipitis, aut nigra procellæ. Denique juvenis Ascanius, et juvenus frustra obsessa, egrediuntur, et deserviunt munimenta sua. Interim Jupiter alloquitur prior Junonem: O soror mea et eadem uxor acceptissima, an Venus fuleit vires Trojanorum, ut putabas? nec opinio tua decipit te? non est illis hominibus manus ardens ad bellum? et animus asper ac tolerans laboris? Cui Juno ait humilis: O formosissime marite, cur lacessis me dolentem et metuentem verba tua dura? quippe si mihi esset in amore ea auctoritas, quæ fuit olim, et quam deceret esse; non negares hoc mihi, cum possis omnia: immo possem subtrahere Turnum e prælio, et servare salcem patri ejus Dauno.

////////

aliquot Pier.—604. *fremens* Mentel. sec., sicque Rom. *erumpit* pr. Moret. *claustra* pr. Hamb. et Parrhas.—609. *Trojanis* Sprot. *substantat* Ven. *nec, nunc, nam*, erratum apud Buermann. *nec* etiam Goth. tert. *non invida* Parrhas.—610. *animosq.* Gud. a m. pr.—611. *Cum J.* pr. Hamb. *Et J.* Rom.—612. *me ægram* Exc. Burn. *tr. jussa t.* Medic.—613. *quemque* Montalb.—614. *non hæc* duo Moret. et Junt. ed. cum Goth. sec. *mihi nempe* Bigot. et Zulich., sed vid. Not.—615. *Turnum s. pugnae* aliquot Pier.—616. *Vel Dauno*

NOTÆ

604 *Cas'tra*] Urbem obsessam, Æn. vii. 157.

607 *Germana, &c.*] Cur Juno dicatur Jovis et soror et conjux, Æn. i. 51.

609 *Non vivida bello, &c.*] Existimant aliqui dictum id a Jove simpliciter: nullam inesse virtutem Trojanis, nisi quæ in uno Veneris auxilio posita sit. Sed hoc durius. Quare Servius putat ironiam esse, cujus vera sententia sit: non Venerem Trojanis, sed vividam bello dexteram virtutemque succurrere. Etsi enim Venus ab Ænea vulnera depulerit, 331. hæc

tamen ipsius cura ad unum Æneam pertinebat; non ad ceteros item duces, qui propria vi multa fortiter patrabant. *Opes*: vires, potentiam, Æn. ix. 532. 'summa nituntur opum vi.'

612 *Sollicitas ægram*] Lacessis, objurgas, ludis. Et hinc firmatur Servii sententia de ironia Jovis.

614 *Vis in amore, &c.*] Si tantum apud te possem amore meo, quantum olim poteram, non hoc mihi negares; ut Latini quoque virtute atque animo superiores essent.

Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas.
 Ille tamen nostra deducit origine nomen,
 Pilumnusque illi quartus pater; et tua larga
 Sæpe manu multisque oneravit limina donis. 620
 Cui rex ætherii breviter sic fatur Olympi:
 Si mora præsentis leti tempusque caduco
 Oratur juveni, meque hoc ita ponere sentis:
 Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fati.
 Hactenus indulsisse vacat. Sin altior istis 625
 Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
 Mutarive putas bellum; spes pascis inanes.
 Et Juno allacrymans: Quid si, quod voce gravaris,

Nunc moriatur, et persolvat pio sanguine pœnas Trojanis. Tamen ille trahit nomen e stirpe nostra, et Pilumnus est illi pater quarto gradu: et sæpe cumulatit portas templorum tuorum liberali manu et plurimis muneribus. Cui rex cœli sic loquitur breviter: Si petitur a te pro illo juvene morituro dilatio mortis instantis et tempus, et si existimas me posse sic statuere; aufer Turnum fuga, et eripe eum fati urgentibus: licet mihi favere tibi eo usque. Si vero gratia ulla amplior occultatur sub istis precibus, et si existimas bellum universum posse mutari et transferri; alis spem vanam. Cui Juno flens ait: Si sultem permitteres ex animo, id quod ægre

////////

Oudart. *possim* uterque Rottend. et Leid.—617. *suo det s.* Dorvill. *modo det* Erf., sed *pio*, quatenus mortem non meruit.—618. *deducet* duo Rottend. et Gud.—620. *que abest* binis Burm. *oneravit* ubique legitur. Jo. Schrader. Emendatt. p. 151, memor perpetuæ varietatis in duabus voc. *onerare* et *ornare*, emendabat *ornavit*: quod sane et ipsum præclarum est, ut, *decorare*. Et qui donaria in templis suspendit, ille ornat templum: quod nunc per *limina* declarat poëta. Lucan. vi, 260 *Non tu bellorum spoliis ornare Tonantis Tempa potes*. Accommodatum itaque Jo. Schraderi inventum dicam et ingeniosum. Solenne tamen non minus est copiam magnam per *implere*, *onerare*, *declarare*. Sup. iii, 485 *Nec cedit honori, Textilibusque onerat donis*. Lectionem igitur non ausim contra omnes codices mutare, quæ nec ipsa aut minus poëtica aut absurda aut alia de causa damnanda sit. Mutavit tamen nunc Wakefield.—621. *fatus* a m. sec. Medic. et Gud. cum aliis Heins., sic et Rom. cum Goth. sec. et Erf.—623. *hæc ita* Leid. qu. Moret. ed. Ven. *ponere si ris* Dorvill. a m. sec.—627. *Mutarive* Medic. a m. pr. *putes* Oudart. *poscis* idem.—628. *Et J. adlacrimans* e Medic. et aliis Heinsius. Edd. Mediol. et Ald. pr.

NOTÆ

618 *Nostra origine*] *Divina*. Et vero Pilumnus a quibusdam dicitur Jovis fuisse filius: quod tamen parum huic Junonis orationi convenit. Neque enim cara esse potuit Junoni stirps Pilumni, si Jovis ex pellice filius fuit. Igitur ad ignotam aliam, sed divinam tamen, originem referen-

dus est. De *Pilumno*, quarto patre Turni, supra 76.

625 *Hactenus indulsisse vacat*] Fuit opinio veterum, fata omnino impediri ne a Jove quidem posse; posse tamen aliquantum differri: ut diximus Æn. i. 243.

628 *Quid si, quod voce gravaris, &c.*]

Mente dares; atque hæc Turno rata vita maneret!
 Nunc manet insontem gravis exitus: aut ego veri 630
 Vana feror. Quod ut o potius formidine falsa
 Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
 Hæc ubi dicta dedit, cœlo se protinus alto.
 Misit, agens hyemem nimbo succincta per auras;
 Iliacamque aciem et Laurentia castra petivit. 635
 Tum Dea nube cava tenuem sine viribus umbram
 In faciem Æneæ (visu mirabile monstrum)
 Dardaniis ornat telis; clypeumque jubaque
 Divini assimulat capitis; dat inania verba;

permittis verbo; et si hæc vita superesset certa Turno! nunc vero acerbus finis destinatur innocenti, aut ego dicor ignara veritatis: quod ita potius sit, ut ego decipiar inani metu; et tu referas in melius incepta tua, tu qui id potes! Postquam protulit hæc verba, statim dimisit se e summo cœlo, involuta nube, propellens procelatam per aërem: et adivit exercitum Trojanum et castra Latina. Deinde Dea instruit armis Trojanis levem umbram absque viribus, ex nube vacua, in figuram Æneæ, quod erat prodigium mirabile aspectu: et simulat clypeum, et cristas divini

//////////

Quoi J. allacrimans. Vulgo inde a Nangerio: Cui J. illacrimans. At præcessit Cui v. 621. Rom. Cui J. lacrimans. Duo Moret. et pr. Hamb. Cui J. adlacrimans. Quod si Gud. ita atque esset dictum pro utique: sic sane, ἢ δὴ. *que voce gr.* Rom. et pars codd. Pier., Heins. et Burm. cum Goth. pr.—629. *data vita* Rom., non Servius, quem Heins. nominat.—630. *haud ego* Oudart. et Exc. Burm., quod et ipsum defendi posset.—631. *ferar* Dorvill. *Quod uti p.* Gud. *Quid ut o* ed. pr. Burm. *Quin o*, et, *Quin ut o*, vett. edd. cf. Pier. *Quin ut* Goth. pr. *ultra p.* tert. *Quod ut opto tuis* Erf.—634. Post hunc in Moret. sec. retractus erat versus ex lib. xi, 144 *Ordine flammaram et late discriminat agros.*—635. et *L. tecta* aliquot Pier. Alii *I. a. petit et Laurentia castra.*—637. *misericabile Ven.*, sicque edd. nonnullæ diobolares.—638. *armat* pro div. lect. Dorvill. et *jubamque.*—639. *verba* vel *membra* Gud.—640. *gres-*

NOTÆ

Timet Juno ne parum sincere et ex animo permiserit Jupiter, vitam Turni, dilata morte, servari.

630 *Veri Vana*] Ignara, insciva, Æn. vii. 410. 'veri effata senectus.'

632 *Potes*] Potest Jupiter fata reflectere: vel differendo; vel conditionem aliquam, unde illa pendent, impediendo, Æn. i. 243.

634 *Hyemem*] Tempestatem, Æn. i. 126. De *Laurento*, urbe Latina, Æn. vii. 63.

636 *Tum Dea nube cava, &c.*] Ex

Homero, Iliad. v. 449. Cum Venus, Diomedi in Æneam irruenti frustra poplum obtendens, ab ipso Diomede vulnerata fuisset, currumque Æneæ commisisset Apollini; Apollo, Ænea subducto, simulacrum eidem persimile hostibus opposuit. Idem hic præstat Juno; non quidem ut Æneam, sed ut Turnum Æneæ subducatur: urgentibus e litore, erumpentibus ex urbe Trojanis.

638 *Jubas*] Galeæ cristas, e júbis equinis, Æn. iii. 468.

Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis: 640
 Morte obita quales fama est volitare figuras,
 Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
 At primas læta ante acies exultat imago,
 Irritatque virum telis, et voce lacescit.
 Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam 645
 Conjicit; illa dato vertit vestigia tergo.
 Tum vero Ænean aversum ut cedere Turnus
 Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
 Quo fugis, Ænea? thalamos ne desere pactos:
 Hac dabitur dextra tellus quæsita per undas. 650
 Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
 Mucronem; nec ferre videt sua gaudia ventos.
 Forte ratis celsi conjuncta crepidine saxi
 Expositis stabat scalis, et pontē parato;

capitis; tribuit ei vana verba, tribuit sonum vocis absque anima, et exprimit inces-
santibus ambulantis: qualia simulacra rumor est volare post mortem obitam, aut qua-
lia somnia decipiunt sensus sopitos. At simulacrum luctum gestit ante prima agmi-
na, et provocat armis Turnum, et urget verbis. Turnus imminet illi, et procul
exibit hastam sonantem: illud convertit gressus oblato dorso. Tunc autem quando
Turnus credidit Æneam retro versus fugere, et turbatus accepit animo spem vanam,
ait: Quo fugis, o Ænea? ne desere conjugia promissa: terra quæsita per mare da-
bitor tibi hac manu mea. Inclamans talia persequitur, et intorquet ensem nudum:
nec animadvertit ventos rapere suam voluptatem. Forte navis, admota margini
lapidis alti, stabat scalis extensis et ponte præparato, qua nave rex Osinius rectus

sumque Medic., idque præfert Cuningham.; etiam Wakef. quia ambigua est
structura in vulgata. affigit Ven. inertes Goth. sec., felix librarii lapsus, si
intelligas esse gressus non veros, sed per ludibrium assimilatos: ut modo in-
ania verba.—641. qualis binis locis Priscianus.—642. ludunt insomnia pars
codd. Heins. et Burm., sicque Goth. tert. Omiserat, puto, aliquis præposi-
tum verbi: deludunt. In Hugen. deducunt s. In tert. Moret. alludunt s.—
643. Aut p. Zulich. et ed. Junt. læti Dorvill.—644. ac voce Menag. pr. et
Goth. tert. aut aliquot Burmann.—645. versus decrat Goth. tert.—647. ver-
sus Ænean Sprot. et Montalb., nec male. Ænean versus incedere alter Menag.
Æneam adversum Zulich. et ed. P. Daniel. cum Goth. tert. ubi cedere Par-
rhas.—652. ut ferre Franc.—653. saxi...celsi Goth. tert.—654. Inpositis Hu-

NOTÆ

650 *Hac dabitur, &c.]* Amarus jo-
 cus: significat enim, se homi de-
 jecturum Æneam, et morti daturum.

651 *Coruscat Mucronem]* Neutrum
 verbum, Virgilio sæpe activum. Æn.
 v. 642.

652 *Nec ferre videt, &c.]* Nec videt

hostem, ejus ob fugam exultat; um-
 bram inanem esse, quæ vento rapi-
 tur.

653 *Crepidine]* *Crepido*, est sum-
 mitas ripæ, vel abrupti saxi. *Crepi-*
dine, pro *crepidini*: ut *supra*, 361.
 ‘hæret pede pes,’ pro *pedi*.

Qua rex Clusinis advectus Osinius oris. 655
 Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
 Conjicit in latebras: nec Turnus segnior instat;
 Exsuperatque moras, et pontes transilit altos.
 Vix proram attigerat: rumpit Saturnia funem,
 Avulsamque rapit revoluta per æquora navem. 660
 Illum autem Æneas absentem in prælia poscit;
 Obvia multa virum demittit corpora morti.
 Tum levis haud ultra latebras jam quærit imago,
 Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ:
 Cum Turnum medio interea fert æquore turbo. 665
 Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,

fuerat e Clusina regione. Simulacrum Æneæ fugientis conjicit se illuc timidum in latebras: nec lentior imminet Turnus, et omittit moras, et transolat pontes excelsos. Vix pervenerat ad proram: cum filia Saturni Jumo secat funem, et trahit navem solutam per mare turbatum. Æneas vero vocat ad certamina absentem Turnum; tradit morti plurima corpora hominum obvia. Tunc tenue simulacrum non quatit ulterius latibula, at evolans in altum confudit se cum nigra nube: dum interim ventus rehit Turnum medio mari. Ille circumspexit inscius rerum, et ingratus

//////////

gen. ponte peracto Goth. tert.—655. Clusiniis Medic. a m. sec. Claustrinis ed. pr. Burm. adventus Ven. Osinius Oudart. Osirius Goth. sec., sicque aliquot Pier. cum Rom. Osinus Franc. Onisius Bigot. pro var. lect. Inepit Servius, qui Massicum Osimum hinc exsculpit, et Grammaticus apud Macrob. v, 15, p. 532, qui hæc reprehendit.—656. Huic Medic. Æneæ trepida Ald. pr. et Goth. pr. trepidam Æneæ alter Hamb.—657. in tenebras Hugen. in latebris pr. Menag. Latebras pro refugio dixit. segnior alter Hamb.—659. rupit aliquot Heins. cum Goth. pr. sicque edd. apud Pier. et Rom.—660. Avolsam et Advulsam in Pier. libb. Evulsam Leid. resoluta Goth. tert. navim Pier. malebat ex vett. scriptis. classem Ven.—661. Ille autem Gud., quod se non capere profitetur Heins. Ex Servio tamen facile est ad intelligendum. Legerunt olim nonnulli, quod Romanus quoque exhibebat: Ille autem Æneam absentem in pr. poscit. Ita vero sequens versus non facilis erat ad expediendum. Urbanus virum corpora de nautis in navi inventis accipiebat. Præstat utique lectio vulgata. Verum si ex animo dicendum est, quod sentio, utrumque versum 661. 662 aut alienum esse arbitror, aut a Marone ad marginem appictum, necdum reliquo carmini accommodatum. absentem Æneas Rottend. alter, et Exc. Burm.—662. viro Parithas. ex virom. dimittit multi.—663. Tunc ante Pier.—664. se miscuit Goth. alt. arte Franc.—665. Tum duo Burm. Tunc Goth. tert. T. interea magnus fert Ven. interea medio Rom. et Goth. alter. in medio Montalb.—666. salutis pr. Hamb. pro var. lect.

NOTÆ

655 Clusinis advectus Osinius oris, adverbii more. Sic Ge. i. 320, ‘scgetem ab radicibus imis Sublime expulsam erucrent.’
 661 Sublime volans] In sublime: 666 Ingratusque salutis] Incusat

Et duplices cum voce manus ad sidera tendit:
 Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
 Duxisti, et tales voluisti expendere pœnas?
 Quo feror? unde abii? quæ me fuga, quemve reducet? 670
 Laurentesne iterum muros aut castra videbo?
 Quid manus illa virum, qui me meaque arma secuti?
 Quosne (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
 Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
 Accipio. Quid ago? aut quæ jam satis ima dehiscat 675
 Terra mihi? vos o potius miserescite, venti,

servatæ vitæ: et tollit ad astra geminas manus cum his verbis: O pater omnipotens, an existimasti me optum tanto scelerei, et voluisti me luere tale supplicium? quo rehor? unde discessi? quæ fuga et qualem referet me? an rursus aspiciam muros Laurentes, aut castra mea? quid dicet multitudo illa hominum, qui secuti sunt me et meum bellum? et quos omnes, o scelus, deserui in crudeli morte? et jam cerno eos vagos, et audio gemitum morientum. Quid faciam? aut quæ terra jam satis aperiat mihi? o venti, vos potius miserescite mei: ego Turnus vos colo sponte:

////////

ignarusque salictis Goth. sec.—667. ad sidera tollit plerique Pier. pars Heins. et Burm. cum Goth. tert. et Erf.—668. tantum me Zulich. Sprot. ed. pr. tanto in Rom. et plerisque Pier., in aliis n' erasum. Tuetur tamen tanton', quæ Medicei et aliorum lectio est, Priscianus. cf. sup. v, 319. Equidem nondum credo ne ita elisum fuisse a poëta: sed si n ab eo profectum, esse debet ex an eliso: tanto 'n Pyrrhi 'n.—669. Dixisti Goth. tert. impendere Ven. expandere pr. Moret.—670. quem me fuga quare reducit? Zulich. quo me fuga quore reducet alius ap. Burm. quare reducet aliquot Pier. quore reducit Medic., sed in marg. quemve. Præclare Servius: quem, qualem: ix, 481 Hunc ego te, Euryale, aspicio; quomodo et qua cum existimatione redibo? Tandem reducit Rom. Gud. et magna ceterorum Pier. et Heins. pars, etiam edd. vett. cum Goth. tert., nunc receptum video a Cuninghame et Brunck. reducat Dorvill.—671. Laurentesne ante Heins. vulgg. Alii Laurentesque.—673. Quisne (pro cosne) Aspri est lectio apud Servium ab Heinsio recepta, accedente uno Leid., nec abhorret Medic. a m. sec. Quosve, et sic ceteri Heins. cum Goth. pr. Vulgo: Quosque; nec aliter Rom. Goth. tert. Quodque. Tum in in plurimis Pier. et Heins. desideratum. relinquo Franc.—674. pallentes, quod miror Cuninghamum probare, Medic. a m. pr. Bigot. et Goth. tert., alii pullantes. gemitusque Vratisl. et ed. pr. Burm.—675. Adspicio Goth. tert. et Dorvill. Quid ago? ex Mediceo et ceteris suis restituit Heins. pro Quid agam? Quic ego? Erf. Porro et quæ Medic. a m. pr., pro cequæ, putabat Heins. cf. ad iii, 341. satis una Bigot. dehiscet Rom., probante Pierio, sex Heins. duoque Burmann. dehiscit pr. Voss. Zulich. a m. pr. Goth. tert.—676. o aberat Rom.

NOTÆ

enim Jovem, cuius permissu, Junonisque opera, servatus fuerat.

668 *Crimine dignum*] Dignum, qui admitterem tantum scelus; quale est, meos in pugna deserere.

670 *Quemve reducet*] Qualem me

reducet? quanta ignaviæ labe maculatum?

671 *Laurentes muros*] Urbem Latini regis, Æn. vii. 63. *Castra*: vel mea, vel Trojanorum.

674 *Palantes video*] Palantes, vagos:

In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
 Ferte ratem, sævisque vadis immittite syrtis,
 Quo neque me Rutuli, nec conscia fama sequatur.
 Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc; 680
 An sese mucrone ob tantum dedecus amens
 Induat, et crudum per costas exigit ensem:
 Fluctibus an jaciat mediis, et littora nando
 Curva petat, Teucrumque iterum se reddat in arma.

allidite navem ad scopulos, ad saxa: impellite in vada aspera syrtium: quo neque Rutuli, neque fama sciens meam fugam, sequantur me. Hæc dicens nunc agitur animo huc, nunc illuc: an furens ob tantam ignominiam transfodiat se cuspidem, et traducat per costas durum gladium; an immittat se in medias aquas, et adeat natatu sinuosa littora, et se referat rursus in arma Trojanorum. Ter ten-

~~~~~

o vos o potius Medic. Pierii.—677. In Syrtis, in saxa Priscian. lib. vii; et sic Menag. alt., cum tamen Syrtes statim sequantur.—678. Ferre pr. Hamb. sævisque malis Goth. tert. Syrtes, quæ vulgo leguntur, tuetur Heins. e pr. Moret. Gud. et utroque Rottend. Utinam simul interpretationem suppeditasset: quam talem esse arbitror: immittite Syrtes h. in Syrtes, ut et alibi amat: sævis vadis, absolute, ubi vada exitiosa sunt. Nam si malis accipere: et, o Syrtes, vadis immittite! alienum hoc esset ab hoc loco, cum a Syrtibus Africae longe absit nunc Turnus. Vulgata lectio, Medicei quoque, multo suavior et lenior: syrtis. Est enim et una Syrtis: ut iv, 41; et sic rada Syrtis, ut Syrtium. Nec Servius aliter legerat: itaque revocavi, comite Brunckio. Sup. i, 115 In brevia et syrtis, urget... Illiditque vadis et aggere cingit arcem.—679. Rutulus ed. pr. Burm. et Mediol. neque vulgo ante Heins. fata Exc. Burmann. sequantur in iisdem, Leid. et pr. Hamburg.—680. unum magna pars codd., ut sibi Heinsius non constet, qui græcismum hic non, ubi alibi, sæpe non hac codd. auctoritate, recepit.—681. ob tantum mucrone Parrhas. mucronem Zulich. et Goth. pr. Sicque Priscianus legit et interpretatur apud Pier. et Heins., non indocte, induere se (in) mucronem. Romanus: mucroni. Sed et mucrone se induere elegans satis: de mucrone infixio, qui adeo a corpore et visceribus tegitur et absconditur. φασγάνῳ ἀμφικυλλίῳ Pindar. dixit Nem. viii, 40.—682. Imbuat ed. pr. Burm. et durum Rom., male, cf. inf. lib. xii, 507. 508. per c. dirigat aliquot Pier.—683. jaceat pr. Moret. et ed. Junt. jactet Rom. in littora Goth. tert.—684. Cornua Medic. a m. pr. que deest Zulich.

NOTÆ

quasi planantes: a πλανῶμαι, erro, vagor: unde et planeta, vaga astra.

677 *Adoro*] Ventos scilicet. De quorum divinate, *Æn.* iii. 120.

678 *Syrtis*] Ita lego cum Servio, non *syrtes*: ne sit obscurior structura. *Syrtis*, locus quilibet arenosus in mari, *Æn.* i. 115.

681 *Sese...Mucrone...Induat*] Commutatio, pro, *mucronem induat, vestiat,*

abdatque corpore. Sic Cæsar, de bello Gall. i. vii. 'Se ipsi acutissimis vallis induebant.'

682 *Crudum ensem*] *Cruentum.* Nam cruor est sanguis effusus venis et jam frigescens, a κρύος *frigidus*: a cruore *cruentus*, et *crudus*, qui adhuc est in cruore: a *crudo*, *crudelis*; ut a *fido*, *fidelis*.

Ter conatus utramque viam : ter maxima Juno 685
Continuit; juvenemque animi miserata repressit.
Labitur alta secans fluctuque æstuque secundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnae, Teucrosque invadit ovantes. 690
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
Ille; velut rupes, vastum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expostaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert cœlique marisque, 695
Ipsa immota manens; prolem Dolichaonis Hebrum

tauit utramque viam: ter suprema Juno cohibuit eum, et animo miserta coërcuit juvenem. Provehitur findens maria, unda et fluxu maris favente: et portatur ad urbem veterem Dauni patris sui. Sed interea Mezentius impulsu Jovis ardens succedit ei in prælio, et aggreditur Trojanos. Irrumpunt in eum turmae Etruscae, et imminet uni viro; uni, inquam, omnibus odiis et densis jaculis. Ille Mezentius, sicut rupes quæ procurrit in magnum mare, objecta furori ventorum et opposita fluctibus, sustinet omnem violentiam et minas cœli et maris, ipsa stans in-

—686. *Conticuit* Goth. tert. *animo* vulgo editum inde ab Aldd., idque tuetur pars codd. Pierii et Heinsii cum Goth. tert. (at sec. *animis*) *animo miserata* unusquisque facile intelligit: sicque sup. vi, 332, ubi etiam Medic. *animi*: quod et hic Medic. et Rom. habent alique; receptum in edd. a Commelin. ex Palat., et agnoscit Servius et Arusianus Messius. At *animi miserata* non eodem sensu dictum esse potest. Casus secundus verbo *miserari* et similibus additus rem miserationi objectam denotare solet, ut in eo ipso Siliî loco, ad quem Burm. provocat, lib. xi, 381 *ni pœnæ juvenem indignæ miseratus ab alto Jupiter*; et sic in omnibus exemplis, quæ vidi. Hic ergo esse debet *miserata* Turnum *animi*, ut Græcis θυμῷ sc. ἔνεκα, quod Turnum ira, dolore, pudore, tantopere commotum videt ex eo, quod e pugna subductus erat.—687. *æstu fluctuque* Goth. pr., eodem ordine et geminata copula ed. Mediol. et P. Dan.—688. *antiqui* Menag. et Hamb. sec., ut sit stirpis auctor; sed sup. 616 *Dauno* ...parenti. *ad undam* pr. Hamb.—689. *monitu* Parrhas.—690. *Successit* Goth. sec. *invasit* Menag. et Hamb. priores.—691. *Tyride* Goth. sec. Ne cogites de Tyrrhidis vii, 484; est enim merus librarii stupor. unus Parrhas. et a m. sec. Dorvill.—694. *expastaque* Ald.—695. *præfert* Leid.—696. *manet* snavius quidem meo sensu, Oblongus Pierii et Medic. a m. sec. (sed a pr. manent,) receptum quoque nunc a Brunckio; ita vero deficit complementum sententiæ: ille

NOTE

685 *Viam*] Modum utrumque consulendi decori suo.

688 *Urbem*] *Ardeam*, Dauni et Turni regiam, Rutulorum caput, Æn. vii. 410.

690 *Ovantes*] *Successu* exultantes, et

quasi jam triumphantes, Æn. iii. 189.

691 *Tyrrhenæ acies*] Pars ea Etruscarum gentium, quæ Mezentium regem ob immanitatem ejecerant, et Æneæ in auxilium venerant: supra 163. Æn. viii. 478.

Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem :

Sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis

Occupat os faciemque adversam : poplite Palmum

Succiso volvi segnem sinit ; armaque Lauso

700

Donat habere humeris, et vertice figere cristas.

Necnon Euanthen Phrygium, Paridisque Mimanta

Æqualem comitemque : una quem nocte Theano

In lucem genitori Amyco dedit, et face prægnans

Cisseis regina Parin : Paris urbe paterna

705

concussa : sic dejecit in terram Hebrum filium Dolichaonis, et cum eo Latagum et Palmum fugientem : sed opprimit saxo et magno fragmento rupis Latagum, secundum os et vultum sibi objectum : permittit Palmum volutari juventem subsecto poplite ; et dat Lauso arma ejus ferenda humeris, et cristas imponendas capiti. Opprimit etiam Euanthem Phrygium, et Mimanta coætaneum et socium Paridis : quem Theano protulit in lucem Amyco patri eadem nocte, qua regina filia Cissei, gravida ex face, edidit Parin : ad urbem patris Paris obiit ; Laurens littus habet Mimanta

*****

enim non habet verbum, ad quod se referat, nisi scribas : *ille, rebus rupes... minas perfert cælique marisque, ipsa immota, manet ; ut sit ipse manet.* Sed hoc parum placet. Præstat prava interpunctione mutata rescribere, ut feci : *ille ...prolem...Sternit humi. manes Franc. manens* tamen Rom. et reliqui omnes. *proles* alter Hamb. Tum *Dolychaonis, Dolicoonis, Dolichaonis, Delicaonis, Donichaonis* librarii : *prolemque Licæonis* Montalb. et p. *Lycæonis* ed. Ven. Est utique vera lectio, quam et Medicus habet, *Dolichaonis* : ex δόλιχος, vel Δολίχη aut Δολιχή, quæ insula ad Lyciam erat, unde Δολιχαῖος, Δολιχάων.—697. *Lathagum, Lotagum, Litagum*, iidem stipites librarii : et *Pelmum*.—698. *Latago* maluisse Heinsium narrat Burm. Non sequar : *Latagum* (κατὰ τὸ) *os o.* est doctius, *ingentis fr. montis* tres ap. Burm.—699. *adversum* Gud. a m. pr. *aversum* Franc. *adverso* Parihas. *adversa* Goth. sec.—700. *involveri* Franc. *armaque lapso* Zulich.—702. *Euanthen* ex Mediceo bene restituit Heins. Est et apud Homerum *Εὐανθής*. Eodem alludunt librorum aberrationes : *Eualthen, Euanthen*, vulgg. *Euanthem* : quod Rom. habet. *Enanthem* Vratisl. *Ovanthem* Franc. *Mimantem* Μίμαντα jam Pier. emendavit ex Rom. Vulg. *Minanta*, alii *Minantha, Minanti, Minata, Myantha, Minantem, Numata*.—703. Θεανώ. At ed. Ald. pr. et hinc profectæ *Theana*, sicque codd. multi : item *Teana, Theama*.—704. *Amico* al. *genitore Amyco* Bentleyi emendatio. v. ad vs. sequi. ut face malebat Heins. sed et inversionem poëtica orationi consentaneam facit. *prægnans* ed. Junt., ut alibi scribendi mos habetur.—705. *Parin* aliquot

NOTÆ

703 *Theano*] In secundo casu, *Theanus* : Amyci Trojani uxor : a Taubmanno Hecubæ soror dicitur, ideo, quia Cissei Thraciæ regis filia vocatur ab Homero, *Iliad.* vi. 299. et xi. 224. Hecuba autem *Cisseis* a Virgilio et a quibusdam aliis appellatur. At Homerus Hecubam, non Cissei Thracis, sed Dymantis Phrygis filiam

fuisse ait, *Iliad.* xvi. 718. et *Theano*, uxorem Antenoris et Minervæ sacerdotem, *Iliad.* vi. 299. Igitur, neque *Theano* soror Hecubæ fuit ; neque *Theano* Virgiliana, eadem est atque Homerica ; sed nomen a Virgilio fictum. Quomodo Hecuba, cum *Parin* utero ferret, facem gestare se somniaverit, *Æn.* i. 31.

Occubat ; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
 Ac velut ille canum morsu de montibus altis
 Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
 Defendit, multosve palus Laurentia, sylva

incogitantem. Et quemadmodum aper aliquis morsibus canum pulsus ex altis montibus, nutritus in sylva arundinea, quem Vesulus pinifer texit annis plurimis, vel

////////

Heins. cum binis Goth., et agnoscit Carisius lib. i. Quod sequebatur in edd. *creat* (Medic. a m. pr. *crepat*) luce clarius erat vitium : ut illud non dudum sublatum merito mirareris. Quid enim : *Cisseis regina Parin creat* : urbe *paterna Occubat* : quis quæso ? Mendum subolfecerunt jam alii viri ingeniosi apud Pierium, sed ii situm alio loco quærebant et emendabant : *Occubat hic Carum Laurens*. Et Cuninghamus dedit : *Urbe paterna Hic cubat* : obvium est, *Paridis* nomen repetitum excidisse : ejusque locum, monente metro, aliena voce *creat* esse expletum : idque vidit dudum acutissimus Bentleius ad Horat. Epod. v, 28, et legere jussit : *Cisseis r. Parin. Paris urbe p.* Et sic est haud dubie legendum, judice quoque subtilissimi ingenii viro, Marklando, ad Statii Sylv. p. 43. Quæ Johnsonus in Aristarcho P. II, p. 50 contra disputavit, hominis cavillantis sunt argutiæ, non ingenue disputantis. Aliud est, quod Uptonus ad Spencer. (*Fairy Queen*) T. II, p. 362 pro vulgata affert : solere poëtas propositionem, quæ per relativum erat efferenda, demonstrative efferre. Sed non vidit vir doctissimus, h. l. duo opposita jungi : alter, alter ille.—706. *Occupat* aliquot Burm. et Goth. *ignotum* fuisse qui legerent ex Servio suspicio fit : et Pier. in codd. lituram viderat. *conf.* ad v. 705.—707. *morsus* Serv. ad XII, 4.—708. *Vesulus* Rom. *Venulus* Zulich. In Veneto ordo hic erat : *m. altis, Defendit multos V.—annos, Actus aper.*—709. *multoque* Medic. Equidem pro *que* malim codices suppeditare *ve* ; *multosve*

NOTÆ

706 *Occubat ; ignarum, &c.*] Prima pars ad Parin pertinet, qui ad Trojam a Philoctete occisus est : secunda ad Mimanta, qui in campis Laurentibus occiditur. Quare Pierius aliique sic locum hunc restituunt : *urbe paterna occupat hic Carum Laurens habet ora Mimanta*. Sed contra est, quod antiqui interpretes omnino *ignarum* legerint : Gellius inprimis, qui *ignarum* passive interpretatur, pro *ignotum* : ut apud Ovid. Metam. l. VII. 403. ‘ Jamque aderat Theseus, proles ignara parenti.’ Sed hic nihil opus est ad passivam illam vim confugere : cum active significare possit, *ignarum casus sui* ; id est, *ignorantem se tali casu et loco moriturum*. De Laurente littore, ÆN. VII. 63.

707 *Ac velut ille, &c.*] Ille frequenter abundat in Virgilianis comparationibus, et magnum aliquid ac singulare significat : *ille aper*, id est, *magnus aliquis aper*. Sic ÆN. XII. 5. ‘ Pœnorum qualis in arvis, Saucius ille gravi venantum vulnere pectus, Jamdudum movet arma leo.’

708 *Vesulus*] Mons altissimus Alpium maritimarum, ad occidentem Liguriæ, nunc *Monte Viso* : in eo sunt Padi fontes, *du Pô*.

709 *Palus Laurentia*] Inter Tybris ostia urbemque Laurentum, secundum littus Tyrrheni Maris : qui tractus sylvis et paludibus arundinetisque asper olim fuit, ubi frequentes apri memorantur a poëtis : hinc *sylva hæc arundinea*, id est palustris, a Virgilio appellatur : testaturque Cluverius, loci speciem nunc ab antiqua non admodum differre, immo et apris infestam esse.

Virg.

4 G

Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est, 710
 Substitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos ;
 Nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus ;
 Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant :
 Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
 Dentibus infrendens, et tergo decutit hastas. 715
 Haud aliter, justæ quibus est Mezentius iræ,
 Non ulli est animus stricto concurrere ferro ;

palus Laurentia ; postquam ventum est in retia, constitit, et frendet asper, et cohortescit humeris : nec animus est ulli irasci in eum, aut accedere propius, sed omnes urgent eminus telis et securis clamoribus : ille vero interritus opponit se in omnes partes, stridens dentibus, et excutit tela e tergo. Non aliter nemini eorum, quibus Mezentius legitimo est odio, est audacia congredi nudo ense cum eo : procul infes-

//////////

pal. L. Nunc video jam Serviana inter legi : “ multosque pro multisve.” Et hoc nemo arripuit. *silvam P. arundineam* Erf.—710. *Pastus* Antiptosin esse dixerat Servius pro, *Pastum*. Idcirco id sollicitat idem Bentleius : non enim casus mutationem ferri posse. Itaque legit *Pascit* vel *Pavit*. Suaviter utique hoc legeretur, fateor. Ferri quoque posset quod Cuninghamus dedit : *Pastum in arundinea*. Sed *Pastus*, quod horridiorem juncturam facit, severitatem orationi affert epico carmine dignam ; dum modo verba rite jungas : *velut aper... Pastus... Substitit*. Schol. Cruqu. Horat. Serm. II, 4, 42 laudat : *Pastus silivis et arundine longa*. Tum in fine est deest Sprot. et Goth.—711. *feros* pr. Hamb. a m. sec. *armis* Hugen. a m. sec., minus scite.—712. *propiusque* Gud. et Leid. cum Goth. sec. Deficit copula aliis.—713. *totisque* aliquot Burm. Qui sequuntur versus, in editis alio ordine se excipiebant : *Haud aliter. Non ulli. Missilibus. Ille autem. Dentibus*. Non multo acumine opus est, ut perspicias, quod puerili quoque diligentia deprehendere me memini, versus sic constitutos sede sua esse motos, et nunc sequi debere : *Ille autem. Dentibus infr.*, et post hos demum : *Haud aliter. Non ulli. Missilibus*. Nihil liquidius esse potest, quam ad comparationem et ad aprum versus *Ille autem. Dentibus infr.* esse retrahendos. Monuerunt hoc idem viri docti, Scaliger in Prolegom. in Manilium, H. Stephanus et alius vir doctus apud Guell. Quibus Heins. et Burm., qui poetam recensebant, et a quibus tot alia mutata sunt, quæ bene ferri poterant, obtemperare debebant : obtemperavit Cuninghamus. Discessi quoque a vulgata ratione in edit. altera minore ; nec aliter Brunck. edidit. Etiam luxationis causam deprehendere mihi videor in hoc, quod transitus ad comparatum ab eo fit, quod vs. 712. 713 exponitur. *Haud aliter* nulli eorum, quibus etc., ut apro nemo audebat propius accedere.—714. *cunctatus* Gud. *rectatur* Goth. tert. *cunctari* h. l. est deliberare, incertum esse, quo impetum faciat.—715. *discutit* duo et ed. pr. Burm. cum Goth. tert. Nec aliter legitur apud Lucanum in loco ex nostro expresso VI, 210. Sic *Libycus densis elephas oppressus ab armis Omne repercutsum squalenti missile tergo Frangit et hærentes mota cute discutit hastas. Tergo de scuto dictum accipiant, ut nonnulli sup. IX, 412 tergum Sulmonis*. Male. vid. modo ad v. 713.—717. *Non ulli fas est* ap. Jul. Sabîn.—718. *magno* Leid. et Pierii Ob-

NOTÆ

714 *Partes cunctatur in omnes*] Moram facit ac subsistit, ut opponat se in omnes partes.

716 *Quibus Mezentius iræ*] Quo-

modo dicimus : esse odio. *Iusta* dicitur illa Etruscorum ira, ob immanem Mezentii crudelitatem : Æn. VIII.

478.

Missilibus longe et vasto clamore lacessunt.
 Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
 Graius homo ; infectos linquens profugus hymenæos : 720
 Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
 Purpureum pennis et pactæ conjugis ostro :
 Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans ;
 Suadet enim vesana fames ; si forte fugacem
 Conspectit capream, aut surgentem in cornua cervum ; 725
 Gaudet, hians immane, comasque arrexit, et hæret
 Visceribus super incumbens ; lavit improba teter
 Ora cruor :
 Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.

tant eum jaculis et alta rociferatione. Acron, vir Græcus, venerat ex antiqua regione Coriti, advena, omittens nuptias imperfectas. Postquam Mezentius aspexit procul eum turbantem medias turmas, purpureum ob cristas et purpuram sponsæ promissæ: quemadmodum sæpe leo famelicus percurrrens alta stabula, (nam impellit immoderata fames) si forte vidit capream fugacem, aut cervum sublimem ob cornua ; lætatur aperiens fauces immaniter, et arrigit jubas, et stat incumbens super viscera, et sanguis tingit os fædum: sic gaudens Mezentius irrumpit in hos-

////////

longus.—719. *antiqui Menag. pr. ; tum Arcon duo Burm.*—720. *infestos Zulich. profugus linquens* quatuor Heins. et Burm. cum Goth. tert. Scilicet erat, qui metro metueret.—721. *socia agmina* Goth. tert., memorabilis utique diversitas, si in alio codice occurreret, ejus aliqua esset auctoritas. Nunc casui tribuenda videtur ; etsi elegans lectio sit.—722. *pinnis* Medic. Gud. et ed. Junt., sic et alibi. *pennis* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et Goth. tert., qui idem : *et pictum* exhibet : quod nec ipsum contemnendum.—723. *Impactus Zulich. specula alta* tres Burm. *cui sæpe* Bigot. *pererrans* pr. Hamb. pro var. lect.—725. *capram* Franc. et Goth. tert., male. *et surg.* sec. Moret. *taurum* Mentel. alt. et Paris.—726. *hians inhiansque comas arrexit* ed. pr. Burm. *arrectus* apud Macrobr. v, 10 in nonnullis. *erexit* ed. Mediol. *herrexit* Goth. pr.—727. *super incumbens* Heins. e Medic. et aliis et parte Pierianorum ac Goth. tert. Vulgg. secundum Rom. *accumbens. lavat* Rom. *improbat ather* Medic. a m.

NOTÆ

719 *Antiquis Corythi de finibus*] *Corythus* nunc Cortona ; urbs in orientali parte Tusciæ, circa Thrasimenum lacum, *antiquis finibus* : quia a Coryto Dardani patre fundata, a quo Trojani originem duxerunt. *Æn.* III. 170. *Graius homo*] Græca origine: qui Corythi, seu Cortonæ, conseraderat. *Profugus* ad Tarchontem et Æneam : causam non affert poëta. De *hymenais*, Ge. III. 60.

722 *Pennis et ostro*] *Pennis purpureis* : ut Ge. II. 192. ‘pateris libamus et auro.’ Sunt *pennæ*, cristæ cassidis, e plumis avium purpureo colore tinctis, *Æn.* III. 468. Munus autem erat a sponsa datum abeunti, in pignus amoris. *Ostrum*, purpura ex ostreo expressa. Ge. II. 506.

727 *Lavit*] Prima brevi, præsentis est temporis, a *lavere* : prima longa, præteriti est temporis, a *lavare*,

Sternitur infelix Acron, et calcibus atram 730
 Tundit humum exspirans, infractaque tela cruentat.
 Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
 Sternere, nec jacta cæcum dare cuspidē vulnus :
 Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
 Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis. 735
 Tum super abjectum posito pede nixus et hasta :
 Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
 Conclamant socii lætum pæana secuti.
 Ille autem exspirans : Non me, quicumque es, inulto,
 Victor, nec longum lætabere ; te quoque fata 740
 Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.

tes confertos. Miser Acron sternitur, et moriens ferit talis nigram terram, et inficit sanguine hastam ruptam. Atque idem Mezentius dedignatus est occidere Oroden fugientem, et librato jaculo acuto infligere ei plagam improvisam : sed obviam præcurrens, et obtulit se adverso, et vir viro objecit se : non melior insidiis, sed generosis armis. Deinde pede imposito, et innitens hasta super eum stratum : O viri, ecce jacet ingens Orodes, pars exercitus non aspernanda. Socii exclamant, repetentes lætum pæana. Ille autem moriens dixit : O victor, quisquis es, non gaudebis diu, nec me inulto : sors æqualis te etiam spectat, et mox mordebis eandem ter-

~~~~~

pr.—730. *cum pro et Goth. tert.—731. infractaque.* Multa moliuntur in hac voce Dorvill. et Burmann. ; et ille quidem e cod. suo probat, quod a m. pr. fuisse suspicatur, *inflectaque*. Verum satis constat *infracta* nihil aliud esse quam *fracta* : ut frangere, infringere, tendere, intendere, frendere, infrendere, etsi ex origine discrimen utriusque vocis deduci potest. In fine *cruentant* alter Menag.—732. *Orodem* aliquot Burm. *Hodorem* Goth. pr., quia *Horoden* scribi solet, ut in Rom. Est Ὁρώδης.—734. *obverso* Sprot. et Voss. *averso* Oudart., hoc quidem absurde.—735. *sed fortior a.* aliquot codd. cum Erf. et ed. pr. Burm.—736. *adjectum* duo Burm. *objectum* Goth. tert. *arrectum* ed. pr. Burm. Non autem necesse cum Trappio interpungere : *Tum super abjectum* posito pede (ut sit *pede posito super abjectum*), *nixus et hasta* : nam et pede niti poterat et hasta : nec cum Cuninghamo scribere : *in hastam*. —737. *haud metuenda* uterque Menag. *haud temptanda* Sprot. *viris* vulgg. inde ab Ald. tert. ex Naugerii emendatione ; *virī* jam in Ald. pr. erat, sed ut jungeretur : *Pars—virī*, quod putidum erat. *virī* per se vocandi casu acceptum jam Commelinus dederat ; iterum astruxit elegantia Heinsii e codd. Mediceo aliisque, etiam Mediceo Pierii : sicque jam Ge. Fabricius emendaverat. *actus* O. Medic., Heinsio interprete, ut sit pro, ad terram actus. *ultus* alter Hamb. a m. sec. *Orontes* pr. Hamb. pro div. lect. et Serv. ad Æn. vi, 9, ubi Mss. *odores*. cf. modo ad v. 732.—738. *pæane* invitis omnibus libris malebat Heins., ut *lætum* sit, læte.—739. *inulte* Parrhas.—740. *longe* pr. Moret, quod vulgare. *facta* Lutat. ad Stat. vii Theb. 701.—741.

NOTÆ

733 *Cæcum vulnus*] Ab Orode non prævisum : quia a tergo, quasi clam, et ex insidiis ; seu, ut mox ait, *furto*.

738 *Pæana secuti*] *Pæan*, carmen triumphale : quod inceptum a Me-

zentio, socii persequuntur. De ea voce Æn. vi. 657.

741 *Eadem mox arva tenebis*] Pro-sternendus et occidendus ab Ænea, infra 894.

Ad quem subridens mixta Mezentius ira :
 Nunc morere. Ast de me Divum pater atque hominum rex
 Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.
 Olli dura quies oculos et ferreus urget 745
 Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
 Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen;
 Partheniumque Rapo et prædurum viribus Orsen;
 Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten;
 Illum infrænis equi lapsu tellure jacentem, 750
 Hunc peditem pedes. Et Lycius processerat Agis :
 Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ

ram. Ad quem respondet Mezentius subridens mixto furore: Jam morere: de me autem statuat genitor Deorum et rex hominum. Id loquens, extraxit hastam e corpore: quies acerba et somnus ferreus premit illi oculos: oculi clauduntur in perpetuam noctem. Cædicus jugulat Alcathoum, Sacrator Hydaspen: et Rapo Parthenium, ac Orsen prævalidum robore: Messapus, et Clonium, et Ericeten Lycaonium; illum dejectum in terram lapsu equi indomiti; hunc pedes peditem. Agis quoque Lycius cucurrerat in Messapum: hunc tamen deturbat Valerus non carens

//////////

Expectant Parrhas. et Goth. tert. mors arma Dorvill. a m. pr.—742. Atque a m. pr. Medic. Atque et Voss.[pr. Ad quæ Gud. et alii; sicque Heins. volebat.—743. Trappius malebat: Tu morere. Miror ast, h. l. vicini τοῦ at ante consonam obtinere.—744. Hæc tres apud Burm.—745. dura et oculis pro var. lect. pr. Hamb. q. oculos Horodi et f. ed. pr. Burm.—746. in æternum Oudart. et Goth. sec., sic saltem nocte. mortem Bigot. et pro var. lect. Zulich. et ed. pr.—747. Gelicus Goth. sec. Alcathonum alii, et Alchatoum, Alchatonum. Est Ἀλκάθοος. Tum Hydaspen e tribus Heins. pro Hydaspen.—748. Capo Dorvill. Sapo Goth. tert. Orsam, Orsam, Orsem, Orson al.—749. Donium, Cronium, Drionum...Ericeten Heins. ex Medic. Erycheten Gud. Erychaten Rom. Alias depravatt. ap. Burm. vide, qui Erichaten retraxit. Verum arbitror Ericeten. Ἐρικῆτης. Accipio Lycaonium, Lycaonis filium.—751. præcesserat Ven. Argis Medic. cum aliis, etiam Goth. Hargis, Ages, Hagis, Agys, Argus al.—752. Valarus duo. Valesus Jul. Sabinus invenerat, forte verius: nam Valerii primum Valesii fuere.—

NOTE

743 *Divum pater atque hominum rex]* Quem vos talem esse creditis: ut notat Servius. Jocatur enim impius Mezentius in Deos, qui infra 773. nullum invocat ad pugnam Deum, præter dextram suam et arma: 'Dextra, mihi Deus, et telum quod missile libro, Nunc adsint.'

747 *Cædicus, &c.]* Reprehendunt poetam critici, quod nomina permiscuerit. Produnt se tamen ipsa per se, quorum, et qualia sint: Latina

quippe, *Cædicus, Sacrator, Rapo, Messapus, Salius, &c.* Græca, sen Phrygia et Trojana, *Alcathous, Hydaspes, Parthenius, Orses, &c.*

749 *Lycaonium Ericeten]* Vel *Lycaonis* filium: vel e *Lycaonia*, minoris Asiæ regione mediterranea: inter Cappadociam, Pisidiam, et Ciliciam.

751 *Lycius Agis]* E *Lycia*: minoris Asiæ regione, meridionali et maritima: inter Cariam ab occidente, et Ciliciam ab oriente.

Dejicit; at Thronium Salius, Saliumque Nealces,
Insignis jaculo et longe fallente sagitta.

Jam gravis æquabat luctus et mutua Mavors
Funera; cædebant pariter pariterque ruebant
Victores victique; neque his fuga nota, neque illis.

755

Di Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus esse labores;

Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Juno;
Pallida Tisiphone media inter millia sævit.

760

At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo. Quam magnus Orion,

virtute avorum: Salius Atronium; et Salium Nealces, bonus jaculo et sagitta eminens decipiente. Jam Mars asper adæquabat dolores et mortes mutuas: victores et victi pariter occidebant, et pariter cadebant: nec fuga cognita erat his, neque illis. Dii in domo Jovis miserantur vanum furorem utriusque partis, et tantas difficultates esse hominibus. Hinc Venus, hinc Juno filia Saturni aspicit ex adverso. Tisiphone pallida furit in mediis millibus. At vero Mezentius librans magnam hastam intrat in campum turbulentus: quantus Orion excellit humeris super fluctus, quando

753. *Anthronium* e Gud. dedit Heins. pro vulgato: *Atronium*. Medic. *Atthronium*, et is audiendus erat. Scribendum est: *at Thronium*, a *Θρόνιος*, quod codd. Heins. pars expresse exhibebat, quo etiam reliquæ aberrationes ducunt: *at Cronium*, ac *Thronium*, *Achthronium*, *Antronium*, *Aucronium*.—754. *Insidiis* j. Rom. et a m. pr. Medic. *Insidiit* Gud., perperam utique.—755. *Et gravis* Goth. tert. *Nartis* alter Hamb.—756. *cedebant* alii apud Servium: et sic Mentel. uterque et ed. Junt.—757. *neque* e suis et Pier. et Heins. Vulgo *nec*.—758. *casum m. i.* Macrob. v, 16. *miserentur* ed. P. Dan.—760. *spectant* Medic., (sed a m. pr.) quod placebat Heinsio. Tacite iterum expulit Burmannus. *aspectat* pr. Moret.—761. *inter lumina* Montalb. Versus hic ad cetera, quæ de Deorum ex Olympo prospectu agunt, non bene est accommodatus.—763. *campum* Medic., nec ineleganter: ut vi, 117. *Quem m.* Parrhas. Ceu Leid. pr. Hamb. pro div. lect. et Goth. tert., lenius utique altero; nec tamen verius. Opposita sunt: *quam magnus supereminet, aut ingreditur, talis*

NOTE

754 *Longe fallente sagitta*] Eminus incautos feriente. *Mavors*, Martis nomen, quia magna vertit: Ecl. ix. 12. *Venus*, Æn. i. 260. *Juno*, *Saturni filia*, Æn. i. 27. 50.

761 *Tisiphone*] Una e tribus Furiis, Æn. vi. 572. Ge. iii. 552. Nomen a *τλω* ulciscor, et *φόνος* cædes.

763 *Orion*] De eo multa fabulosa congerit hic Servius: sed omnino arbitror, poetam explicandum de ejus specie cœlesti: maximum enim sidus

est, stellis constans sex et quinquaginta lucidissimis: pingitur accinctus gladio, et clavam intendens. Unde cum mari navigantibus oritur, videtur mare medium secare: mox humeris, deinde toto corpore, e fluctibus emergens. Sic quoque in terra degentibus videtur ex horizonte ad summum usque cælum pertingere. *Ornus* annosa, clava est, qua instructus pingitur. *Ornus* arbor, fraxinus sylvestris. *Nereus*, marinum numen,

Cum pedes incedit mediū per maxima Nerei
 Stagna viam scindens, humero supereminet undas ; 765
 Aut, summis referens annosam montibus ornum,
 Ingrediturque solo et caput inter nubila condit :
 Talis se vastis infert Mezentius armis.
 Huic contra Æneas, speculatus in agmine longo,
 Obvius ire parat. Manet imperterritus ille, 770
 Hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat ;
 Atque oculis spatium emensus, quantum satis hastæ :
 Dextra, mihi Deus, et telum, quod missile libro,
 Nunc adsint ; voveo prædonis corpore raptis
 Indutum spoliis ipsum te, Lause, tropæum 775
 Æneæ. Dixit ; stridentemque eminus hastam
 Injicit ; illa volans clypeo est excussa, proculque

graditur pedes, aperiens sibi iter per vasta stagna mediū Nerei ; aut quando reportans antiquam ornum e summis montibus, ambulat in terra, et tegit caput inter nubes. Talis Mezentius immittit se magnis armis. Ex adverso Æneas, conspicatus dum in longa turba, parat ire obviam illi. Ille stat intrepidus, expectans generosum hostem, et immotus est sua proceritate : et mensus spatium, quantum sufficiebat hastæ, ait : Nunc dextera, quæ mihi Deus est ; et hasta, quam vibro volatilem, auxilientur mihi. Voveo, o Lause, te fore trophæum ipsum Æneæ, restitum spoliis detractis e corpore raptoris. Sic ait, et procul evibravit hastam sonantem : illa

~~~~~

(pro tam magnus) se infert.—764. *Dum p.* Leid.—765. numero Gud. unda Goth. sec.—766. *At simul infrendens annosum* ed. pr.—767. solum pro var. lect. pr. Hamb. et Goth. tert. Vide modo v. 763. *intra* sec. Hamb.—769. *Hunc contra Medic.* et Leid. et Dorvill. a m. sec. *Hinc Ven.* Tunc Sprot. *agmine magno* pr. Hamb.—773. *Interpungo : Dextra, mihi Deus, et telum.... adsint ! ne accipiat : dextra mihi Deus est, et telum. Tum in telum Ven. vibro Oblongus Pierii.*—774. *Huc Hugen.,* ut Ecl. II, 45 et al. *assis Erf.*—775. *Inductum Leid. triumphum Bigot.* et pro var. lect. pr. Hamb., natum ex scriptura vitiosa *trophæum*. Sed volebat Mezentius Lausum induere armis Æneæ, ut in tropæo truncus armis indui solet.—777. *Injicit Heins.* e Gudiano refinxit : pro vulgato : *Jecit, at.* Turbatur fere in libris : in aliis *Jecit : illa, sicque in Medic.* et a sec. m. *at insertum. Jacit Voss. pr. Conjicit Parrhas. et Montalb. Ejecit Mentel. pr. Injecit pr. Hamb. Tum clypeoque*

NOTÆ

Ecl. VI. 35. *Nerei stagna* : humilior expressio maris, quam auget addendo, *maxima* : ut Æn. I. 122. ‘nantes in gurgite vasto.’

773 *Dextra, mihi Deus*] Nam ubique *Contemtor Divum Mezentius* : Æn. VII. 648.

775 *Ipsum te, Lause, tropæum, &c.*]

Solent victores truncum arboris eligere, quem spoliis onerent ; idque *tropæum* appellant. Mezentius vovet, non truncum arboris, sed Lausum ipsum filium suum tropæi loco sibi futurum : id est, se daturum, et quasi consecraturum filio spolia Æneæ.

Egregium Antoren latus inter et ilia figit :

Herculis Antoren comitem, qui missus ab Argis
Hæserat Evandro, atque Italia consederat urbe. 780

Sternitur infelix alieno vulnere, cœlumque
Aspicit, et dulces moriens reminiscitur Argos.

Tum pius Æneas hastam jacit : illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga, tribusque
Transiit intextum tauris opus, imaque sedit 785

Inguine; sed vires haud pertulit. Ocyus ensem
Æneas, viso Tyrrheni sanguine lætus,
Eripit a femine, et trepidanti fervidus instat.

autem volans detorta est e clypeo Æneæ, et longe confodit inter ilia et latus illustrem Anthorem : Anthorem socium Herculis, qui profectus Argis adhæserat Evandro, et remanserat in urbe Italia. Miser dejicitur aliena plaga, et spectat cœlum, et moriens recordatur dilectos Argos. Tunc pius Æneas immittit hastam : illa pervadit per clypeum cavum trino ære, per telas lineas, et opus clypei compactum tribus coriis tauri : et summa sui parte stetit in inguine ; sed non tulit vim suam eo usque. Statim Æneas, gaudens conspecto sanguine regis Etrusci, educit gla-

quatuor Burm. *expulsa* Zulich. et alter Menag.—778. *Antorem* Servius, Valerius Probus, et Agræcius, Grammatici jam satis monuerunt esse ab Antores. Ἀντόρης, ut Διόρης : unde tamen melius fieret *Antoren*. Corruptelas vid. ap. Pier. et Burm. *Antoren* dedit ex ed. pr. Cuningham., idque secutus sum. Apud Cerdam Alcicius Parerg. vii, 16 *Antonem* legebat, quia Plutarchus Antonios originem et nomen ab Antone Herculis filia trahere dixit (in Vita Anton. pag. 917 C.) *fixit* Goth. sec., sicque Agræcius de Orthographia laudat.—779. *jussus ab Franc.*—780. *considerat* Gud. a m. pr. et tert. Mentel.—782. *moriens dulces* aliquot Heins.—783. *At p.* pr. Hamb. a m. sec. et Bigot. cum Goth. tert. *et per* Leid.—784. *Ære cavo* Rom. *ter linea* idem. *lignea* nonnulli ap. Pier., tum Sprot. pr. Hamb. et pr. Moret., ac pro var. lect. Zulich. cum ed. pr., idque Catræus perperam secutus.—785. *imoque* Colot., indocte ex interpretamento. *sedit* in marg. ed. Sylburg. ap. Burm.—788. *femine* Carisius et plerique codd. Pier. et Heins., itaque

NOTE

778 *Antoren*] Non ab *Antor*, *Antoris*: brevis enim esset media syllaba: ut in *Hector*, *Hectoris*; *Nestor*, *Nestoris*. Igitur ab *Antores*, ut *Diores*: unde *Antoren*, sicut *Dioren*, Æn. xii. 509. Ita Servius. De *Argis*, urbe Peloponnesi, Æn. i. 288. De *Hercule*, apud Evandrum excepto, Æn. viii. 200.

780 *Italia urbe*] *Pallanteo*, Evandri regia, Æn. viii. 51.

784 *Linea terga*] Supra 482. *Ferri*

terga: id est, plexus varios. *Lino* autem, sive *linteo*, tegebantur ærea etiam scuta, ut iis inhærere pictura posset: ex Servio. De *inguine*, supra 589.

788 *Femine*] *Femen* et *femur*, promiscue sumuntur: tamen proprie *femen*, pars est interior; *femur*, exterior. Aiunt aliqui solum dici *femur*, in nominativo: cujus genitivus sit *femoris* vel *feminis*.

Ingemuit cari graviter genitoris amore,
 Ut vidit, Lausus; lacrymæque per ora volutæ. 790
 Hic mortis duræ casum, tuaque optima facta,
 Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
 Non equidem, nec te, juvenis memorande, silebo.
 Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus
 Cedebat, clypeoque inimicum hastile trahebat. 795
 Prorupit juvenis, seseque immiscuit armis;
 Jamque assurgentis dextra plagamque ferentis
 Æneæ subiit mucronem, ipsumque morando
 Sustinuit; socii magno clamore sequuntur:
 Dum genitor nati parma protectus abiret; 800

dium a femore, et ardens imminet turbato. Lausus, cum id conspexit, alte ingemuit ex amore in dilectum patrem, et lacrymæ sparsæ sunt per vultum. Sane, si aliqua posteritas datura est fidem tanto facto, non hic tacebo exitum asperæ mortis, et tua fortia gesta; nec te ipsum, o celebrande juvenis. Ille retro ferens gressum, et debilis, et impeditus, recedebat, et trahebat cum clypeo hastam hostilem; juvenis irruit, et se interposuit armis, et objecit se cuspidi Æneæ attollentis dextrum, et inferentis vulnus, et ipsum sustinuit retardando: socii adjuvant ingenti clamore,

ab Heinsio receptum, quem vide. Alii cum Goth. sec. et tert. *femore*, quod Priscianus agnoscit. Conf. ad Tibull. 1, 9, 26. *in femine Goth. pr.*—789. *graviter cari* Dorvill.—790. *volutant* tres Heins. et duo Burm. cum Erf. *solutæ* Bigot. et Goth. tert.—791. *optima factu* erunt fortia: sicque libri constanter. At apud Servium alii: *tuaque, optime, facta*; quod placere potest, Ge. Fabricio quoque et Cuninghamo iudicibus: sicque Goth. sec., etsi e recentissimis, et, quod mireris Heinsio non observatum, a m. sec. Mediceus. Unde Jul. Sabinus Apronianum ita legere tradidit. Obstat tamen, quod bene vidit Burm., quod additum jam est, *juvenis memorande. fata pr.* Voss. cum eodem Goth., nec hoc male; ut alias fata et casum jungit poëta.—792. Videtur ex Servianis laciniis colligi posse, lectum olim fuisse *Si qua fides*. An versum male expletum arbitramur, ut nunc est? *est* deest pr. Hamb. et parti Pier. codd.—793. *Non equidem*, sic interpunxi: nam partes sententiæ hæ: *Non equidem silebo hic mortis duræ casum—nec te*, m. j.—794. *atque ligatus* tres Burm. cum Goth. tert.—796. *Prorumpit* Heins. e Romano adoptaverat: is vero *Prorupit* habet, et hoc recte, nam sequitur *immiscuit*; hoc igitur nunc emendavimus. Vulgo: *Proripuit*, quod fugientis est, non in pugnam prodeuntis.—797. *dextræ* vulgg. cum Servio ante Heins., qui e Medic. Gud. et pro div. lect. Hamb. pr. (adde Goth. tert.) reposuit *dextra*, ut sit *assurgere dextra*, ad ictum insurgere manu elevata. In Rom. erat *dextrum*, minus concinne.—798. *subigit* Medic. *morantem* Serv. ad vii, 161.—799. *magno socii* Goth. tert.—801. *perturbant* Medic. Parrhas. ed.

NOTÆ

794 *Inque ligatus, &c.*] Æneæ hastili, per clypeum in inguen impacto, cum ipso clypeo quasi illigatus.

796 *Porupit juvenis*] Sic restituimus

ex Romano apud Pierium codice: alias *proripuit*.

800 *Parma*] Brevis clypeus, rotundus, et undique *par: velitus* apud

Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hostem
Missilibus. Furit Æneas, tectusque tenet se.

Ac velut, effusa si quando grandine nimbi

Præcipitant, omnis campis diffugit arator,

Omnis et agricola; et tuta latet arce viator,

805

Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,

Dum pluit in terris; ut possint, Sole reducto,

Exercere diem: sic obrutus undique telis

Æneas nubem belli, dum detonet, omnem

dum pater excederet tectus parma filii: et vibrant spicula, et longe propellunt hostem jaculis: Æneas sævit, et continet se tectus clypeo. Et quemadmodum, si aliquando nubes ruunt effusa grandine, omnis arator et omnis agricola fugit ex agris, et viator abdit se sub aggere securo, aut sub crepidine fluvii, aut sub cavo rupis ardua, dum pluit; ut possint Sole revocato operari per diem in terris: sic Æneas obrutus undequaque spiculis, sustinet omnem nubem armorum, donec cesset

*****

Mediol. et Ven., perpetua variatione. In Ven. etiam que deest.—802. *clypeoque tenet se* alter Hamb.—803. *effusi* Zulich. cum Goth. tert. *effuso* Oudart. *effusam* Franc.—805. *et ante tuta* abest vett. edd. codd. Ge. Fabricii, qui sublatum volebat; et sustulit Cunningham., sed numeris versus debilitatis; tum *tuta....arte* Medic. cum plerisque Heins. ac Parrhas., quod illi placebat. Sic quoque Rom. Suus tamen quemque sensus docebit facile *arce* præstare, nec debuisse poetam aliter dicere, cum, genere posito, mox duas formas ac species subjiciat: *cavum ripæ vel antrum*; solent autem poetæ generi posito subjicere formam: v. c. inf. lib. XII, 522 *Arentem in sylvam et virgulta sonantia lauro*. Et sic sexcenties. *tute* Dorvill.—807. *Dum pluit*; sic etiam Servius distinguere jussit, ne archaismus existeret: *Dum pluit in terris*: pro in terras. Vix tamen magna sensus subtilitate opus est, ut aliquis percipiat hanc interpunctionem esse unice probandam: primum quod Virgilius doctrinæ causa antiquiorem formam prætulisse videri debet, præeunte Lucretio lib. VI, 630 *Cum pluit in terris et venti nubila portant*: etsi illa forma non tam antiquior quam exquisitior dicenda erat; tum vero, quod ex altera interpunctione friget totus locus: quam enim vim habet *in terris* in hac sententia: *in terris ut possint, sole reducto, Exercere diem*? Edd. variant. Porro *in terras* ed. pr. Burm. *ut possit* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis; sic quoque, quod mireris, itidem a m. pr. Romanus. Etiam Goth. pr.—809. Vett. edd. quas vidimus omnes: *nubem belli dum detinet, omnes vel omneis sustinet*. Primum in Ald. tert. emendatum a Naugerio *nubem belli, dum detonet, omnis Sustinet*, et ex eo aliæ; et aliæ adhæserunt priori. *detonet, unus* in marg. ed. 1544 occurrere video. Pierius tanquam inauditam lectionem e cod. Romano protulit *belli, dum detonet, omnem Sustinet*, quæ deinde in edd. saltem Steph. recepta est: quandoquidem etiam Ge.

NOTE

Romanos ob levitatem proprius, Æn. IX. 548. unde infra 817. *Parmam levia arma*.

809 *Nubem belli, dum detonet, omnem Sustinet*] Ita Pierius legit, ex vetustissimo Romano codice: cum vulgo cor-

rupte legatur: *nubem belli dum detinet, omnes Sustinet*. Firmat Romanam lectionem Servius cum sic interpretatur: *Bellantum impetum sustinet, dum deferreat*.

Sustinet, et Lausum increpitat, Lausoque minatur : 810
 Quo moriture ruis, majoraque viribus audes ?
 Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
 Exultat demens ; sævæ jamque altius iræ
 Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
 Parcæ fila legunt : validum namque exigit ensem 815
 Per medium Æneas juvenem, totumque recondit ;
 Transiit et parmam mucro, levia arma minacis,

tonare : et objurgat Lausum, et comminatur Lauso : quo curris, o moriture, et cur suscipis majora viribus ? pietas tua decipit te inprovidum. Ille nihilominus insanus gaudet : et jam furor asper gravius exardescit duci Trojano, et Parcæ colligunt ultima fila Lauso. Nam Æneas immittit validum ensem in medium juvenem, et abdit totum : cuspis trajecit quoque parmam, levem armaturam minacis juvenis, et

////////

Fabricius sic ex suo Pseudo-Donato et libris vetustis, quos nec denominat, scribere jussit. *detonet* etiam Servius legerat : eamque lectionem Heinsius famavit, et ante eum, monente Burmanno, Schottus Obs. II, 2. Sed Rom. Cod. lectionem Pierius parum diligenter exhibuit : nam legitur in eo, ut in Aldina expressum, *nubem belli dum detonet omnis Sustinet*. Iterum eandem hanc lectionem e Palatino excusam video in ed. Commelin. et hinc in Pulman., nec abludit Voss. pr. *dum detonat omnis*. Scilicet distinctione mutata tenere nos veram lectionem nullus dubito : *nubem belli, dum detonet omnis, Sustinet*. Codd. omnes inde a Mediceo vitiosam edd. priorum vulgatarum lectionem retinent ; nisi quod Zulich. pro var. lect. *dum detinet atque*, et Exc. Burm. *dum retinet omnis*.—812. *Fallet* Gud. a m. pr. *Fallit et in tantum p. l. nec unius illa Exultat* inepte Franc.—813. *Exsultans* Medic. a m. sec. Mox *que* abest Franc.—815. *jamque* Goth. sec.—817. *Transiit* edd. vett. ap. Pier. et codd. pars ; sed Rom. Oblong., tum Medic. et alii Heins. *Transiit*, quod lectum inde a Naugerio. Heinsio tamen alterum se probabat, quia jam v. 785 præcesserat de hasta : *Transiit intextum tauris opus*. Non assentiar. *Transiit* proprie dictum ; et sic διήλθε, ut passim apud Homerum. *media arma* Rom., minus bene. *minantis* quidam Pier. et Ven., sed Rom. *minaci*, hoc elegantius ; ut solet poëta tertium pro secundo casu ponere : et recepisse id video Cuninghamum. Ceterum in ed. Burm. erat distinctum : *Transiit et parmam mucro, levia arma, minacis*. Scilicet Servium secutus est, qui perperam h. l. monet : *minacis autem non Lausi, sed Æneæ*. Immo vero Lausi, cujus, cum tam minaciter in Æneam insurrexisset, nimis levia haud dubie arma erant parma. Hoc quoque Cerdam secutum video. Ornavit autem Maro Homericæ Iliad. T. 470. Ceterum quatuor hos versus 817...820 damnat vir doctus tanquam a re et consilio poëtæ alienos, et infringentes vim et impetum reliquorum : exacto enim jam per medium corpus ense nunc subjici : etiam parmam et tunicam esse ense perforatam : quod sane ridiculum et puerile. Vide tamen, an male se sententiæ habeant, si ita eas constitueris : *exigit Æneas ensem per medium Lausum : etenim transierat ensis parmam et tunicam, et in pectus penetraverat*. Scilicet *Transiit* et non est *tiam*, sed *recondit*, et *transiit*, vel *jungenda et parmam et tunicam* ; tum deficit particula *Nam* ; est enim quod vulgo diceret : *nam transiit*. Consentaneum autem erat, ut poëta vulnere et morti describendæ immoraretur, cujus tanta vis erat ad

NOTÆ

315 *Parcæ*] Tres, quæ fuis hominum sortes evolvunt, Æn. I. 26.

Et tunicam, molli mater quam neverat auro ;
 Implevitque sinum sanguis : tum vita per auras
 Concessit mœsta ad Manes, corpusque reliquit. 820
 At vero ut vultum vidit morientis et ora,
 Ora modis Anchisiades pallentia miris ;
 Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit ;
 Et mentem patriæ strinxit pietatis imago.
 Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis, 825
 Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum ?
 Arma, quibus lætatus, habe tua : teque parentum

tunicam quam mater neverat auro flexili : et cruor replevit sinum : tunc vita tristis abiit per aërem ad Inferos, et deseruit corpus. At vero cum filius Anchisæ vidit faciem et ora morientis, ora pallentia miris modis ; ingemuit graviter miserescens, et porrexit dexteram, et specimen illud pietatis in parentem penetravit animum. O puer infelix, quid nunc pro istis meritis, quid pius Æneas dabit tibi dignum tanta virtute ? Retine arma tua, quibus gaudebas : et te reddo umbris parentum et

animum Æneæ miseratione movendum.—818. *niverat* Rom.—819. *sinus* a m. pr. Medic. et Gud. cum aliis Heins. (adde Goth. tert. et Erf.), sicque Macrob. et Schol. Juvenal. apud Heins., atque hoc ipsum Heinsius dederat ; quod, nil monens, mutavit Burmannus.—820. *Cum cessit et relinquit* Franc. et Dorvill. *Discessit* Goth. sec.—821. *Lenius foret : Ut vero vultum.*—823. *graviter miserans* pars Pier., tum Medic. alter Mentel. et Ven. cum Goth. tert. Burman. notat ex v. 789 patere, *graviter* ad *ingemuit* referendum.—824. *subiit* ante Heins., qui ex Colot. Medic. et utroque Rottend. reposuit *strinxit*, etsi supra ix, 294 idem hemistichium cum ipsa voce *strinxit* præcesserat ; in quo sibi parum constare videtur, cum variare talia poëtam alibi contenderit ; per se utrumque bonum est. *stringit* tert. Moret. *subit* Rom. familiæ ductor, in qua etiam Goth. sec. et tert. sunt.—827. *parentum* scribunt bini Goth. et plures puto codd. *teque parentum* Ven., quod alicui, qui novas lectiones aucupatur, probare se potest : *te parentum remitto* (sc. ad sepulturam), *si qua ea cura est Manibus et cineri*, h. si modo Manes et cinis tale quid curant : sc. quod te remitto : quod jejunum est ; nec remitti corpus satis erat, verum *sepeliendum* mitti ; *cineris* vero notio a recenti cade erat aliena. Hoc idem adversatur conjecturæ Jo. Schraderi : *teque parenti (Manibus et cineri si qua est ea cura) remitto*. Aliter res se habebat iv, 34 *Id cinerem aut Manes credis curare sepultos ?* de Sychæo dudum sepulto. Præstat vulgaris lectio : *te remitto parentum Manibus et cineri*, h. ad sepulcrum patrum, ut inf. xi, 688 *nomen tamen haud leve patrum Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ*. Tenent tamen interpretem verba adjecta : *si qua est ea cura : cuinam ? num tibi ? an Manibus et cineri parentum ? an universe, modo est qui id curet, qui te inferendum curet : ut additum forte sit propterea, quod patria cum patre exulabat Lausus*. Sed illa forma : *si qua, si modo* poëtis, græcorum more, *εἴ ποτε*, non semper est conditionalis, sed interdum causalis, pro, *ut* : potest adeo omnino accipi, ac curandum, ut funus tuum curetur.—

NOTE

818 *Tunicam*] De ea veste interiore,
 /En. ix. 616.

820 *Manes*] Inferorum Dii sunt,
 vel animæ mortuorum, /En. vi. 743.

Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.
 Hoc tamen infelix miseram solabere mortem ;
 Æneæ magni dextra cadis. Increpat ultro 830
 Cunctantes socios, et terra sublevat ipsum,
 Sanguine turpantem comtos de more capillos.
 Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
 Vulnera siccabat lymphis, corpusque levabat
 Arboris acclinis trunco. Procul ærea ramis 835
 Dependet galea, et prato gravia arma quiescunt.

sepulcro, si qua ratione id curas. Tamen, o miser, solaberis necem infaustam ea re: moreris manu ingentis Æneæ. Ultro excitat socios morantes, et erigit e terra illum fœdantem cruore crines de more compositos. Interim pater ejus, ad undas Tybris fluvii, tergebat aquis plagam, et curabat corpus adnixus trunco arboris: ærea cassis longe pendet e ramis, et onerosa arma jacent in prato. Juvenes præ-

831. *Cunctatos* Hamb. sec.—832. *turbantem* Zulich. *turpantem pulvere crines* laudat Schol. Cruqu. Horatii iv Od. 13, confundens monente Burmanno alterum locum lib. xii, 99.—833. *undas* etiam hic sec. Rottend. Bigot.—834. *lavabat* Medic. Rom. et alii Pier. et Heins., ac Goth. tert., etiam vett. edd. multæ: idque præferebat Cerda. Est tamen otiosum hoc *corpus lavabat*; accommodatius alterum: *levabat acclinis*: est ornate dictum pro acclinabat. Si altera lectio defendenda est, sequi necesse est Cod. Paris., qui distinguebat: *Vulnera siccabat: lymphis corpusque levabat*, et a m. sec. *lavabat*. Recte tamen monet Burm. *siccabat lymphis* non esse divellendum, Statii i Theb. 527 imitationem docere: *siccati vulnera lymphis*. Saltem inde discimus, Statium non aliter in Marone interpunxisse ac nos.—835. *acclivis* et *acclivus* plerique codd. et vett. edd., et fuerunt adeo viri docti, Valesius et Cerda, qui vitiosam lectionem defenderent. *acclinis* vel *adclinis* meliores, Rom. Medic. et alii, cum Servio; nisi quod Mentel. alter ac Scheffer. cum Regio ac Paris. *adclinus*, quod arridebat Heinsio et receptum Cuninghamo. Depravate *adnixus* Ven. *obnixus* Dorvill. Porro *ænea* Hugén. In fine ramo Rom. et Serv. ad Ecl. vi, 16.—836. *Dum pendet* Dorvill. et abest Zulich.—837. *Stant circum*

NOTÆ

832 *De more*] Juvenum: qui, ut et mulieres, capillos certa lege componebant, ut videre est in antiquis statuis. De Tiberino fluvio, Æn. viii. 330.

835 *Acclinis*] Vulgo *acclivis*: sed emendant Turnebus, Lambinus, Casaubonus, &c. ut et *reclinis* pro *reclivis*: a voce antiqua et Lucretiana, *clino*. Cæsar de bello Gal. i. vi. 'His sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant: atque ita paulummodo acclinatæ quietem capiunt.' Dicitur tamen *proclivis*, non *proclinis*:

a *clivo*, quæ inclinatio est et devexitas montis. Ego existimo: sicut *clivus* a *clino* dictus est, quod apud omnes constat; ita potuisse dici *acclivis* et *reclivis*, etiamsi a *clino* deriventur.

Procul] Servius alique hinc probant, *procul*, significare *juxta*: itemque ex illo, Ecl. vi. 16. 'Serta procul tantum capiti delapsa jacebant.' Ego in eam opinionem adduci non possum: et puto, *procul*, non quidem longam semper distantiam; sed aliquam saltem significare.

Stant lecti circum juvenes; ipse æger, anhelans,
 Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam;
 Multa super Lauso rogitat, multumque remittit,
 Qui revocent, mœstique ferant mandata parentis. 840
 At Lausum socii exanimem super arma ferebant
 Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
 Agnovit longe gemitum præsağa mali mens.
 Canitiem multo deformat pulvere, et ambas
 Ad cœlum tendit palmas, et corpore inhæret. 845
 Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
 Ut pro me hostili paterer succedere dextræ,
 Quem genui? Tuane hæc genitor per vulnera servor,
 Morte tua vivens? Heu, nunc misero mihi demum
 Exilium infelix! nunc alte vulnus adactum! 850

cupi circumstant: ipse saucius, anhelans, sustentat collum, deponens in pectus barbam promissam: quærit plurima de Lauso; et mittit plurimos qui retrahant eum, et portent ei iussa patris. Sed socii plorantes portabant in clypeo Lausum mortuum, magnum, et magna plaga occisum. Mens patris præsağiens calamitatem agnovit procul lamenta: deturpat canos crines fœdo pulvere, tollit ad cœlum geminas palmas, et incumbit cadaveri: O fili, an tanta cupido vitæ corripuit me, ut paterer cum quem genui supponi pro me dextræ inimicæ? an ego pater servor per has plagas tuas, tuam virus per mortem? heu! nunc denique mihi misero durum est

////////

lecti procures aliquot Pier. Stant leti Dorvill. a m. pr. atque ipse æger idem. anhelus Zulich.—838. propexam Rom. perpexam, perpessam vitia codd. et edd. in corpore Gud.—839. rogitans Gud. Leid. multumque remittit, haud dubie doctius, Rom. et Medic. cum Gud. pr. Mentel. et ceteris præstantioribus: itaque recte receperat Heinsius. Excidit tamen et hoc Burmanni recensione et iterum illatum vulgare multosque.—840. ferent Exc. Burm. et Franc. responsa Leid.—841. exanimem Heins. e scriptis revocavit; vulgo exanimum. v. ad iv Æn. 8. exanimum socii Parrhas. et Dorvill.—843. Agnoscit alter Hamb.—844. multo Heins. secundum Pierium reduxit, ob codd. consensum, et Macrob. iv, 3, tum quoque variasse dicendus est poëta id, quod lib. xii, 611 retractavit: Canitiem immundo perfusam pulvere turpans; unde in recentiores (etiam Goth. sec.) et in edd. h. l. venit: immundo deformat pulvere.—845. corpori alter Menag. Moret. sec. et a m. pr. Zulich., quod vulgarius esset; nunc hæret in corpore.—846. voluntas etiam hic aliquot Burm. cum pr. et tert. Goth.—847. succumbere vett. codd. Prisciani lib. xvi cum Erf.—849. M. t. juvenis Zulich. et pro var. lect. pr. Hamb.—850. Exitium cum Ald. pr. plerique Pier., etiam Rom., tum Medic. et ceteri fere omnes. Etiam hoc est exemplum consensus codicum, emendationis veritate inferioris. Etsi enim adjuvari potest ea lectio interpunctione: nunc misero mihi demum Exitium! infelix! nunc alte vulnus

NOTE

849 *Heu, nunc misero mihi, &c.*] Non me movit huc usque, aut ignominia putavi: nunc, &c.
 exilii, aut dolor inflictus ab Ænea vul-

Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
 Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
 Debueram patriæ poenas odiisque meorum:
 Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem!
 Nunc vivo! neque adhuc homines lucemque relinquo! 855
 Sed linquam. Simul hoc dicens attollit in ægrum
 Se femur; et, quanquam vis alto vulnere tardat,
 Haud dejectus, equum duci jubet. Hoc decus illi,
 Hoc solamen erat; bellis hoc victor abibat

exilium, nunc plaga intime inflicta est! Ego, o fili, ipse infeci scelere tuum nomen, ejectus solio et regno paterno propter cupiditatem meam. Debebam poenas patriæ, et debebam ipse dare animam sceleratam indignationi meorum subditorum per omnia genera mortis. Nunc vivo, nec adhuc relinquo vitam et homines: at relinquam. Hæc proferens, simul erigit se in femur saucium: et quamvis violentia profundi vulneris retardet eum, non fractus imperat adduci equum: hoc erat illi ornamentum, hoc solatium; per hunc exibat victor ex omnibus præliis: alloquitur

-----

adactum, at tamen exilium, quod pleræque vett. edd. habent, et Naugerius intulit, verum est; hoc enim primum erat, quod in Mezentii fortuna poëtæ animo occurrere poterat. Sunt autem codd., qui tueantur, Gud. a m. pr. pro div. lect. Rottend. Leid. et sec. Menag. cum Goth. pr. nunc autem volnus Dorvill.—851. violavi Lutat. ad Stat. III Theb. 697.—852. Pulsus ob invidiam regno idem Lutat. ibid. ex lib. XI, 539, nisi et hic, inquit Burm., regno legit pro solio. Versus hujus cum sqq. sententia distinctione mutata aliter procedit; potest enim et sic interpungi:

*Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen.
 Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis,
 Debueram patriæ poenas odiisque meorum.
 Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem!
 Nunc vivo.*

h. Utinam, ut fas erat, omnibus suppliciis animam efflasset ego, te superstiti! Nunc vivo. Sentio tamen desiderari sic in primo versu criminis rationem et causam: quæ in vulgari interpunctione bene subjecta est.—853. odiisque malorum Montalb.—854. dedisse aliquot Pier., perperam.—855. homines vitamque Sprot.—856. hoc e scriptorum consensu Heins. pro vulgari hæc. his dictis Parrhas.—857. Primum, pro vis, passim in codd. sese alto vel alto sese, vel quamvis alto se: ex interpolatione indoctorum hominum. Tum vero vis tardet Medic. a m. sec. et a pr. Gud., cumque iis tardet plerique codd. et edd. vett. Forma tamen verbi: tardeo, ere, alibi vix occurrit. vis ...tardat Rom. et al., it. Goth. pr., recte: quod Heius. interpretatur: tardat se, tardatur; cf. sup. ad Æn. II, 208. Potest tamen commode vis tardat accipi, solito poëtarum more, pro virium defectus tardat. Servius aliter reddidit: alti vulneris violentia; ut adeo doloris notio adjuncta sit. Cæda legisse videtur; vis alto vulnere tarda.—858. Haud dejectus, animo dejecto.—859. erit Gud., solenni errore. Heinsius tamen suspicatur fuisse: Hoc solamen heri; eleganter, sed nulla cum fide. hoc victor obibat a m. pr. idem Gud. habebat

NOTÆ

852 Ob invidiam] Non, ob odia: ne merito expulsus esse videatur: inquit Servius. Male: cum profiteatur se criminis reum debere poenas patriæ.

Fortasse ob invidiam dicit, non subditorum in se, sed suam in subditos: id est, cupiditatem, avaritiam, immanitatem.

Omnibus. Alloquitur mœrentem, et talibus infit : 860
 Rhœbe, diu (res si qua diu mortalibus ulla est)
 Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta
 Et caput Æneæ referes, Lausique dolorum
 Ultor eris mecum ; aut, aperit si nulla viam vis,
 Occumbes pariter. Neque enim, fortissime, credo 865
 Jussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
 Dixit, et exceptus tergo consueta locavit
 Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis ;
 Ære caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
 Sic cursum in medios rapidus dedit. Æstuat ingens 870
 Uno in corde pudor mixtoque insania luctu,

mæstum equum, et affatur talibus verbis: Rhæbe, diu viximus, si ulla res diu durat hominibus: vel hodie victor reportabis spoliū illa sanguinea et caput Æneæ, et mecum eris ultor mortis Lausi; vel, si nullus impetus pandit mihi viam ad ultionem, cades simul. Opinor enim, o fortissime, dedignaberis ferre imperia exterorum, et Trojanos dominos. Sic ait: et exceptus dorso, composuit corpus assuetum huic equo: et armavit binas manus telis acutis: splendens ærea casside secundum caput, et horrens crista e júbis equinis. Sic præceps cepit cursum per medios. Pudor magnus ardet in corde intimo, et amentia juncta cum dolore, et amor turbatus

~~~~~

Montalb. cf. ad XII, 17.—860. *ac talia fatur* aliquot Pier., inter quos Rom.—861. *Rhæbe* Heins. e codd. pro vulgari: *Phæbe*. Apud Macrobr. iv, 6 *Rhebe*. An dicendum: *ῥοιβόν* pro *ῥοιβόν* dictum fuisse? *Rhæbus*, *ῥαίβος*, quod in Rom. est, *συνεστραμμένον τοὺς πόδας* significaret. *mortalibus ægris* pr. Moret., quod Maroni, et hinc librario, familiare. *ultra est Rom. usquam est Erf.*—862. *cruenti* Hugen.—863. *Ut c. A. Gud. Lausique laborum tert.* Moret. At Regius: *dolorem. Ultor.*—865. *Occumbens* a m. pr. Gud., tum Ven. et sec. Rottend. cum Goth. sec.—867. *acceptus* Exc. Burm. *in tergo exceptus* Goth. sec. *assucta* pr.—870. *Sic cursu in m. r. redit* Rom., quod et ipsum bonum.—871. *Uno in corde* nec ineleganter multi ap. Pier. et vetustiores Heinsii cum Goth. pr., qua de causa hic recepit pro vulgari: *Imo in corde*, quod Pierius præferebat. Deservit Heins. et hic placitum suum, dum variare poëtam similia bis in carmen illata contendebat. Jam autem inf. XII, 667 est *Uno in corde*. Habuit tamen hoc Servius quoque in suo; et facilis lapsus inter duo: *imū* et *unus* multis exemplis constat. *Una in corde* Moret. sec. et Gud. cum Goth. sec. Revocavit *imo* Wakef. Tum dolor vetustiores Heinsii cum Mediceo Pierii. Romanus tamen cum Mediceo Foggini in *pudor* consentiunt, cumque his ceteri: erit *pudor* ex eo, quod filium pro se cadere passus est. In aliis Pier. *puer*, et in Sprot. *puer* vel *pavor*. Ad meum sensum præfe-

NOTÆ

861 *Rhæbe, diu, &c.*] Carpitur hic a quibusdam Virgilius, quod Mezentium inducat se cum equo componentem. Ducem tamen habet Homerum II.

VIII. 185. ubi Hector equos item suos, Xanthum, Podargum, Æthoua, et Lampum adhortatur.

* Et Furis agitat amor, et conscia virtus : *

Atque hic Æneam magna ter voce vocavit.

Æneas agnovit enim, lætusque precatur :

Sic pater ille Deum faciat, sic altus Apollo, 875

Incipias conferre manum.

Tantum effatus, et infesta subit obvius hasta.

Ille autem : Quid me, erepto, sævissime, nato,

Terres ? hæc via sola fuit, qua perdere posses.

Nec mortem horremus, nec Divum parcimus ulli. 880

furor, et fortitudo sua sibi cognita. Tunc vero appellavit Æneam ter alta voce. Æneas agnovit eum, et gaudens orat Deos: Sic pater ille Deorum, sic magnus Apollo efficiat, ut incipias conserere manum mecum. Hoc solum locutus est, et occurrit adversus minaci hasta. Ille autem Mezentius ait: O crudelissime, cur me territus sublato filio? unicus fuit ille modus, quo posses me occidere: nec time-

ram: Æstuat ingens Imo in corde dolor.—872. Versus hand dubie ejiciendus; nam adversatur loci rationibus; tum inf. XII, 668 iterum occurrit; tandem deest in antiquissimis Rom. Medic. et a m. pr. Gud. At in Menag. legebatur post v. 875. Ejectus est quoque a Cuninghamo; et nunc in ed. Parmensi, et a Wakefield.—873. *ter magna* Dorvill. *magna sic* ed. Ven. Burm.—874. *agnovit enim* ex vetustioribus Pierianis et suis (adde ed. pr. Burm. cum Goth. sec. et tert.) præclare dedit Heins. pro vulgari: *a. eum*. Idem ad illustrandum laudat sup. lib. VI, 317. IX, 340. Ge. II, 509, sed in illis locis ratio diversa; nam h. l. *enim* est pro γὰρ τοι. *enimvero*.—875. Ut nunc interpungitur, jungenda sunt: *Sic...faciat... (ut) incipias*. Potest tamen oratio juvari: *Sic...Apollo!* (sc. ut tu conferas manum, congrediariis mecum) *Incipias conferre manum*.—876. *Incipies* Hugon. *manus* sec. Rottend. vid. XI, 283. *manum mecum* Dorvill., et expleto toto versu: *manum et mihi jungere pugnam* Exc. Burm. Franc. et Goth. alter. Sup. IX, 741 *Incipe si qua animo virtus et consere dextram*.—877. *subiit cominus* Franc.—878. *o sævissime* Zulich.—879. *Terreas* aliquot Pier. Nunc, cum natus mihi ereptus sit, nihil est, quod me terreat.—880. *ulti* Goth. tert. Possis aliquid exsculpere; sed nihili illud

NOTE

875 *Sic pater ille, &c.*] Æneæ pietas in invocandis Diis, quos contra Mezentius negligit: *dextra mihi Deus, &c.* 773. *Sic, &c.* id est: *sic faciat pater Deum, ut incipias, &c.* Est enim in pugna, quæ missilibus peragitur, deterior ejus conditio qui incipit. Vel: *faciat pater Deum, ut sic incipias*: id est, *eques contra peditem*. Nam et si habitus equestris videtur ad impetum pedestri superior: in pedestri tamen magna et multiplex utilitas. Et vero Æneas pedes, confosso equo, equitem deturbavit.

Delph. et Var. Clas.

878 *Quid me, erepto, &c.*] Orbatum filio patrem frustra territas: magis enim post illius excessum cupio mori, quam me ipse cupis occidere. Sic Donatus.

879 *Hæc via sola fuit, &c.*] Alia enim via superare non posses: tunc vita mea consumpta est, tunc me cepit odium vitæ; cum cecidit Lausus, cum ejus funus his oculis vidi. Sic Donatus.

880 *Nec mortem, &c.*] Frustra minaris mortem, quam quæro: frustra Deos invocas, quos contemno, quos

Virg.

4 H

Desine. Jam venio moriturus, et hæc tibi porto
 Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem ;
 Inde aliud super atque aliud figitque, volatque
 Ingenti gyro : sed sustinet aureus umbo.
 Ter circum astantem lævos equitavit in orbes, 885
 Tela manu jaciens ; ter secum Troius heros
 Immanem ærato circumfert tegmine sylvam.
 Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
 Vellere, et urgetur pugna congressus iniqua ;
 Multa movens animo, jam tandem erumpit, et inter 890

mus mortem, nec reveremur ullum numen : abstine ab illis : nunc venio moriturus, et prius fero tibi hæc munera. Dixit, et libravit jaculum in hostem : deinde infigit aliud, et præterea aliud, et circuit in magnum orbem : sed clypeus aureus excipit illa. Ter equitavit in sinistros circuitus circa stantem Æneam, spargens manu jacula : ter heros Trojanus secum circumfert magnum numerum jaculorum, in areo clypeo defixum. Denique cum pigeret ducere tot moras, et extrahere tot jacula e clypeo ; et cum premeretur certans prælio impari : meditans mente plurima, tum

~~~~~

est.—881. *Nam venio* omnes antiquiores Pier. et Heins. cum Medic. et Rom., etiam aliquot vett. edd. et Schol. Statii Theb. III, 71. Tuetur tamen alterum Heinsius tanquam elegantius. Stant pro eo pr. Hamb. Moret. qu. Ven. et Goth. alter cum edd. vett. Tum Heins. emendandum esse censet : *at hæc ; quod et ipsum elegantius. Sic et Waddelius maluerat apud Burm.—883. figitque volutatque* : ita Heins. e Gud. a m. pr., in quo virum ingeniosum exquisitis lectionis studio auram pro Junone amplexum esse nullus dubito. Nam primum Gudiani librarii lapsus ille est, non lectio : tum post *figit* importunum est *volutat ingenti gyro*, quod de hasta librata accipere necesse est, ut *volutat* sit pro, volvit, rotat. Tandem nemo dicat, quid in vulgata displicere possit, quam omnes codd. vetustiores exhibent : *volatque ingenti gyro*, quod, suo more, poëta mox disertius et ornatius exponit : *ter circum a. etc.* In Mediceo, quod non esse animadversum miror, scriptum est : *fugitque* (etsi a m. sec. mutatum) *volatque*. Sic et Voss. et vett. edd., uti Ven. 1484. atque hoc mirifice placere potest, ut sit : *telumque intorsit in hostem : Inde aliud super atque aliud : fugitque volatque Ingenti gyro*. In Ven. erat : *aliudque ; fugitque volatque*, quod interpolatoris est, qui non viderat præteritum esse tempus poëtae in his solenne. In Leid. erat *fixitque*, ex simili stupore : quia præcesserat : *intorsit. figitque* tamen librorum consensus tuetur, a quo in his et similibus standum est, quando utraque lectio habet quod probari possit.—884. *aercus umbo* Medic. et Gud. vid. sup. ad 271.—885. *Tum Franc. circum acas-* tem Goth. tert., ex librarii inscitia.—887. *tegmine* et pro var. lect. agmine Gud.—888. *transisse* Franc. et Goth. tert., indocte. *risisse* Bigot.—890. *eru-*

NOTÆ

probris lacesso ; quibus, si adessent, 887 *Sylvam*] Magnam telorum multitudinem, infixam clypeo, Ge. I. 152.
 minime parcerem. 889 *Pugna congressus iniqua*] Pedes
 881 *Hæc tibi porto Dona prius*] Ut, Æneas, contra equitem Mezentium.
 quasi mutuo munere, me occidas.
Umbo, Æn. II. 546.

Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
 Tollit se arrectum quadrupes, et calcibus auras
 Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
 Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
 Clamore incendunt cœlum Troësque Latinique. 895
 Advolat Æneas, vaginaque eripit ensem,
 Et super hæc : Ubi nunc Mezentius acer, et illa
 Effera vis animi ? Contra Tyrrhenus, ut auras
 Suspiciens hausit cœlum, mentemque recepit :
 Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris ? 900
 Nullum in cæde nefas ; nec sic ad prælia veni ;

denique irruit, et impingit hastam inter cava tempora pugnacis equi: equus attollit se rectum, ferit aërem ungulis posterioribus, et ipse cadens super equitem excussum impedit eum, et pronus in caput opprimit projectum humerum. Trojani et Latini commovent cœlum clamore. Æneas accurrit, et extrahit gladium e vagina, et simul hæc dicit : Ubi est jam ferax Mezentius, et aspera illa violentia animi ? Etruscus, postquam aspiciens aërem hausit spiritum et collegit animum, ait contra : Hostis acerbè, cur objurgas me, et intentas necem ? nullum crimen est in mea cæde: nec

pit tres Burm. intra Ven.—892. arrectus alter Hamb. et Montalb. Mox si scriptum esset, tum calcibus auras, expeditior esset interpretatio. Sed poëta alterum maluit, forte ut celeritatem assequeretur.—894. ejectumque Zulich. dejectoque Gud. a m. sec. et sec. Mentel.—895. intendunt Goth. sec., quod defendi potest ; vera lectio non est.—897. super hoc ed. pr. Burm. Est : et insuper hæc addit. et illi Hugen.—898. et auras Medic. a m. sec. et alii Pier. et Heins., minus bene, et perpetuo lapsu.—899. Suspiciens sec. Rottend.—901. in prælia Zulich. et Dorvill. venit Medic. a m. pr., ut de Lauso agat,

NOTÆ

892 *Tollit se arrectum, &c.*] Videtur primum sublato capite ex dolore vulneris, in posteriores pedes surrexisse : mox contrario motu recidens in anteriores, posterioribus aërem verberasse : quo succussu dejectus est Mezentius : equus in caput cernuus procubuit.

894 *Ejectoque incumbit cernuus armo*] *Cernuus* is dicitur, qui procumbit in faciem ; eam scilicet partem, qua *cernimus*, seu videmus : hinc *cernuare*. Ita vulgo grammatici omnes. *Armus* est humerus, ut quibusdam videtur, brutorum animantium. Tamen hic explicatur de humero Mezentii, quem admodum de humero Herminii, Æn.

xi. 644.

895 *Clamore incendunt cœlum*] Commovent, concitant. Sic Æn. iv. 360. 'Desine meque tuis incendere teque querelis.'

900 *Mortemque minaris ? Nullum, &c.*] Quid suspendis ictum, quasi me ad mortem deprecandam invitares ? Potes me occidere : nullum crimen est, si quod hostis tibi parabat, id ipsum huic inferas. Non ad pugnam ea mente redii, ut vincerem ; sed ut morerer. Nec Lausus morte sua fœdus hoc tecum mihi pepigit, ut vitam deinde mihi condonares ; donum quippe respuerem tuum, qui filio superesse nolo.

Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
 Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro ;
 Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
 Circumstare odia : hunc, oro, defende furorem ; 905
 Et me consortem nati concede sepulcro.
 Hæc loquitur, juguloque haud inscius accipit ensem,
 Undantique animam diffundit in arma cruore.

sic redi ad prælium, ut mihi parceres ; nec meus Lausus fecit mihi tecum hæc fœdera. Hoc solum precor, per veniam quæ datur superatis hostibus, si datur aliqua: patere ut cadaver meum tumuletur humo. Novi aspera odia meorum circumstare me : precor, contine hunc furorem, et redde me tumulo conjunctum cum filio. Hæc dicit, et excipit gladium gutture sciens et videns, et spargit animam cum sanguine exundante in arma.

////////

inquit Heins. Probabilius, librarii lapsu.—902. fœdere Franc.—903. veniam pars codd. Heins.—905. Circum adstare Exc. Burm.—907. Hoc Franc.—908. defundit Gud. a m. pr. et Rom. diffudit Goth. alter et tert. in arva ed. pr. Burm. et Menag. pr., male. Jungenda sunt : cruore undanti in arma, thoracem seu clypeum.

NOTÆ

905 *Circumstare odia*] De odiis suum, Æn. viii. 478.
 Etruscorum in Mezentium regem

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER XI.

ARGUMENTUM.

POSTERA die victor Æneas de spoliis Mezentii tropæum Marti erigit; Pallantis mortui corpus magno apparatu ad Evandri urbem remittit, ubi summo patris luctu excipitur. Latini oratores duodecim dierum inducias ab Ænea obtinent, et interim uterque exercitus cadavera suorum supremis honoribus prosequitur. Venulus, e Diomedis urbe redux, nullam inde spem esse auxilii, Latinis refert. Latinus rex, ea spe destitutus, convocato concilio, legatos ad Æneam de pacis conditionibus mittendos censet. Addit Drances huic regis sententiæ multa in Turnum belli auctorem convitia: quæ Turnus amare, sed animose, refellit: paratum se professus singulari cum Ænea certamine commune periculum redimere. Iis ita rixantibus nuntiatur, Trojani exercitus expeditos equites planis itineribus Laurento imminere, Æneam cum reliquis copiis per loca montibus impedita eodem contendere. Turnus cognito Æneæ consilio suas etiam copias bifariam dividit: equites sub Camilla et Messapo Trojanis equitibus opponit; ipse cum ceteris montium angustias occupat, ut Æneam opprimat insidiis. Diana mortem Camillæ prævidens, cum eam impedire non possit, saltem ultioni providet; dimissa e cælo Nympha Opi, quæ

percussorem illius interimat. Commisso equestri prælio Camilla ab Arunte occiditur, Aruns ab Opi. Camillæ nece consternati Rutuli fugam arripiunt. Cujus calamitatis nuntio ad Turnum perlato, is relictis, quas insederat, angustiis, auxilio suorum accurrit. Eodem subsequitur Æneas: imminente jam nocte, castra utrique ante urbem collocant.

OCEANUM interea surgens Aurora reliquit.

Æneas, quanquam et sociis dare tempus humanis

Præcipitant curæ, turbataque funere mens est,

Vota Deum primo victor solvebat Eoo.

Ingentem quercum decisis undique ramis

5

Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,

Mezenti ducis exuvias; tibi, magne, tropæum,

Interim Aurora oriens deseruit mare. Æneas victor, primo mane reddebat vota Diis: quamvis et urgeat sollicitudo dandi tempus sociis tumultandis, et animus turbatus sit morte Pallantis. Defigit in colle quercum excelsam, ramis circumamputatis: et imponit ei arma splendida, spolia ducis Mezentii: quod erat tropæum tibi sacrum, o magne Deus belli: accommodat quercui cristas stillantes

//////////

2. et abest nonnullis Pier. et Heins., etiam edd. vett. *humandi* Zulich.—3. Julius Sab. ad h. v. "Apronianus legit: *mens turbata præcipitat funera*." Spectat hoc eo, quod in Mediceo legitur: *funera*; sic quoque Exc. Burm., *perperam*.—6. *Consistunt* Goth. tert., *perperam* et hoc. Truncum quercus amputatum statuit, constituit, Æneas in tumulo.—7. *eximias* Franc. *trium-*

NOTE

1 *Oceanum*, &c.] Noctem, quæ prælium secuta est, non describit: quo nomine *perperam* carpitur a Donato, in Eunuchum Terentii: nam, ut ait Servius, 'quæ naturalia sunt, omnibus per se patent.' De *Aurora*, pro die, Æn. vi. 535. Ge. i. 249.

4 *Primo Eoo*] *Lucifero*, stella Veneris; quæ mane ante ortum Solis apparet, diciturque tum *Eous*, ab ἠὺς *Aurora*; sero Solem cadentem subsequitur, tumque vocatur *Vesper*, Ecl. vi. 86. Porro Æneas vota exequitur antequam funus curet: quia polluti credebantur, et Deorum sacris

inepti, qui funera attigerant: Æn. vi. 227. in Notis.

7 *Tropæum*] Græcis τροπαῖον, a τροπή, *fuga*: hoc autem ἀτρέπω, *verto*; vertuntur quippe qui fugiunt. Unde doctissimi Grammatici *tropæum* Latine scribendum existimant, non *trophæum*. Tropæa vero editissimis in locis constitui usuvenit: sic Pompeius devictis Hispanis posuit in Pyrenæis jugis. Fiebant vel ex immani trunco arboris, quem armis circumvestiebant, ut corporis loco esset; vel ex acervo et cumulo spoliolum, &c. De *Marte*, bellorum Deo, Ecl. ix. 12.

Bellipotens; aptat rorantes sanguine cristas,
 Telaque trunca viri, et bis sex thoraca petutum
 Perfossumque locis: clypeumque ex ære sinistræ 10
 Subligat atque ensem collo suspendit eburnum.
 Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat
 Turba ducum, sic incipiens hortatur ovantes:
 Maxima res effecta, viri; timor omnis abesto,
 Quod superest; hæc sunt spolia, et de rege superbo 15
 Primitiæ; manibusque meis Mezentius hic est.

sanguine, et spicula hominis fracta, et loricam appetitam et apertam duodecim locis: et annectit lævæ parti clypeum ex ære, et suspendit collo gladium manubrio eburneo. Deinde sic exorsus hortatur socios exultantes: nam omnis turba ducum circumstabat eum densa: O socii, res maxima perfecta est: omnis metus absit. Quantum ad reliqua: hæc sunt spolia et primitiæ de feroci rege Turno: et hic

////////

plum Goth. tert. pro var. lect. pr. Hamb.—8. *roranti* Goth. sec., sicque Rom.—9. *Truncaque tela* Goth. tert. *virum* Lutat. ad Stat. 11 Theb. 710.—10. *Effossumque* Dorvill. *sinistra* aliquot Heins. *sinistris* vel *sinistra* Gud.—11. *eburneum* Gud. a m. sec., applaudente Heinsio.—12. *Cum* s. Carisius lib. iv citat.—*omnis constipata* Goth. tert.—14. 15. Mutavi hic Heinsianæ recensionis interpunctionem, quæ manifeste sententiam vitiabat: *Maxima res effecta viri. Timor omnis abesto. Quod superest: hæc sunt etc.* Imo vero iungenda: *timor omnis abesto*, quod id attinet, *quod superest*, (κατὰ τὸ λείπον τοῦ πολέμου. Quæ sequuntur: *hæc sunt spolia*, illustrant illa: *maxima res effecta*.—15. *et deest* Ven. et sec. Rottend. Alii apud Heins. distinguebant: *et de rege superbo Primitiæ manibusque meis: Mezentius hic est.* Parum scite. —16. *manibusque meis Mezentius hic est.* Paulo durior est oratio verborum junctura: *meis manibus Mezentius hic est*, talis est, mea virtute huc est redactus: quod de eo superest, hoc est. Supra ix, 481. *Hunc ego te, Euryale,*

NOTE

9 *Tela trunca*] Quæ in Æneam a Mezentio projecta, et clypeo recepta atque infixæ magno numero fuerant, Æn. x. 887.

10 *Perfossumque*] Duo tantum vulnera Mezentius ab Ænea acceperat: alterum in inguine, Æn. x. 785. alterum in jugulo, ibid. 907. Unde igitur duodecim illa thoracis foramina? Suspiciatur Servius eum ab Etruscis infensis post mortem fuisse multis ictibus appetitum: ut fuit Hector, ut Tydeus. Oraverat tamen moriens Mezentius Æneam, ne suorum odiis eum objiceret. Numerum autem *duodenum*, pro quolibet incerto numero, a poëta

positum puto.

11 *Eburnum*] Quia vel vagina, vel manubrium, erat ex ebore.

13 *Ovantes*] Exultantes ob victoriam. Æn. iii. 189.

16 *Primitiæ*] Primi fructus belli in Turnum suscepti, quos pius Æneas Marti dedicat: ut solebant primitiæ frugum, aut primi gregum fœtus Diis sacrari. *De rege superbo*] Turnum explico, non Mezentium: non enim hæ erant Mezentii primitiæ, sed spolia omnia. *Hic est*] Servius hic pronomen putat, et explicat *talis*: quasi diceret: Hic tantus tamque formidandus hostis, nunc talis ac

Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
 Arma parate, animis et spe præsumite bellum;
 Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
 Annuerint Superi, pubemque educere castris, 20
 Impediat, segnisve metu sententia tardet.
 Interea socios inhumataque corpora terræ
 Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.
 Ite, ait; egregias animas, quæ sanguine nobis
 Hanc patriam peperere suo, decorate supremis 25

jacet Mezentius mea manu. Nunc nobis eundum est ad regem et urbem Latinam. Parate arma, et cum animo ac spe desiderate pugnam: ne ulla mora detineat vos imparatos, et dubia sententia retardet pigros præ timore; cum primum Dii permiserint nobis eruere signa e terra, et emittere juventutem e castris. Interim tradamus terræ socios et cadavera insepulta: qui honos unicus superest iis qui sunt sub profundo Acheronte. Ite, inquit: donate ultimis honoribus animas illas insignes, quæ emerunt nobis hunc regionem suo sanguine: et Pallas primus reduca-

////////

aspicio. Nunc tropæum ostenditur, Mezentii armis indutum, quod Mezentium esse ait. Hoc acumen veteribus, saltem Maroni, placuisse, inf. v. 173 docet: Tu quoque (Turne) nunc stares immanis truncus in armis: tu quoque nunc esses tropæum. in manibusque Voss. hic' est monet legendum esse Marius Victorinus in Grammatica. vid. Heins. ad II, 654. Pro adverbio hic accipiunt nonnulli, minus bene: nec melius succedit, si quis cum Cerda titulum imaginis animo cogitet.—17. Tunc duo Burm.—18. Arma parate animis. Aut hypallage est, inquit Servius, pro armis parate animos, aut certe est mutanda distinctio, ut sit: Arma parate: animis et spe præsumite bellum. Atque hoc probat Burm., non enim satis eleganter dici, animis parare arma. Tantilli erat videre, arma esse pro pugna dicta: pugnam autem parare animo, esse exquisitius dictum, quam quod solenne est: parare animos ad pugnam.—19. Ne qua hora Goth. tert. avellere præscriptum est ab Heinsio: reperio id exaratum in una Ald. pr. Nam altera 1505 consentit in vellere, quod ubique editum video. Et id Servius interpretatur. evellere Dorvill.—20. Adnuerent Rom. Adnuerunt Leid. Annuerant ed. pr. Burm. pubesque Ven. puppem inducere Goth. tert.—21. segnisque Heins. e libb. (sicque jam Ald. tert.) pro vulgari: segnesque. At porro Medic. segnisve, nec aliter Rom. signisve. Hoc itaque cum Brunckio reposui. Alii segnique; edd. vett. aliquot: segnesque metus.—23. est abest Rom. et alii Pier., uni Heins. et ed. pr. Burm.—24. Servius: "Vitiose in media oratione ait positum Critici notant." Satis indoctos illos fuisse necesse est: cum adeo frequens hæc sit verbi: inquit; ait, iteratio. Aliter Burm. rem expedit: ut nunc ad milites aut famulos se converterat. egregiasque Ven. qui Macrobr. et Schol. Horat. ap. Heins.—25. pepigere Bigot. et decorate Oudart.—28. et f. vertit Vratish.—Versus idem

NOTÆ

tantillus est, umbra tantum et inane simulacrum. Ego hic adverbium malo.

19 *Vellere signa*] More Romano-rum, qui in castris humi defigebant signa: quæ si deinde ad pugnam ituri facile evellerent, bono ducebant omi-

ni; si difficile, malo.

23 *Honos Acheronte sub imo*] Qui enim carebant honore sepulcri, respecti apud Inferos, et vagi centum annos errabant. *Æn. vi. 325. Acheron*, Inferorum fluvius, hic pro Inferis acceptus, ibid.

Muneribus; mœstamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.

Sic ait illacrymans, recipitque ad limina gressum :
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acœtes 30
Servabat senior, qui Parrhasio Evandro
Armiger ante fuit; sed non felicibus æque
Tum cōmes auspiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulumque manus Trojanaque turba
Et mœstum Iliades crinem de more solutæ. 35
Ut vero Æneas foribus sese intulit altis;
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt

tur in urbem tristem Evandri: Pallas, quem non inopem virtutis funesta dies eripuit et extinxit nece aspera: Sic dixit plorans, et refert pedem ad portam, ubi senex Acœtes custodiebat depositum cadaver Pallantis mortui, Acœtes qui prius fuit armiger Evandro Arcadi; sed jam non venerat tam faustis ominibus comes addictus dilecto alumno. Circumstant omnes, et turba famulorum, et multitudo Trojanorum, et Trojanae tristes passis capillis juxta ritum. Postquam vero Æneas ingressus est portis sublimibus; emittunt ad astra magnum gemitum pectoribus

sup. vi, 429 occurrebat.—29. *et lacrimans* ed. pr. Burm.—30. *exanimum* aliquot Pier. *exanime* Bigot. *postum* Bigot. *exanimum positi* conj. Heinsius et olim viri docti ap. Cerdam, perperam. *Acetes* vulgg., item *Acetas, Acestes*. Est *Ἀκούρης*.—31. *Parrhasio Evandro*. Prosodia docet non *E-vandro* (sic enim prima brevis esset) sed *Ev-andro* pronuntiandum esse. Ita *Ev* longa est syllaba, et versus spondaicus; nisi *Eū*-pronuntiare malis.—34. *Circa* Leid. et sec. Moret. *omnis* e Pier. et suis reposuit Heins., ut nunc sit: *omnis manus*. Alii *omnes*. *Tr. pubes* qu. Moret.—35. Idem versus sup. iii, 65. *mæstæ* editum erat in vulgg. ante Heins., qui secundum Pierium e codd. vetustioribus (inter quos et Medic. et Rom. est) retraxit *mæstum*: quod elegantius est, et in vet. edd., quas in manibus habeo, occurrit omnibus. Videtur primus mutasse Ald. statim ed. pr. Displicet vox versu hinc quarto repetita.—36. *tectis sese* Schol. Statii Theb. vi, 39. *sese impulit* pr. Hamb.—37. *tonsus*

NOTÆ

26 *Evandri ad urbem*] *Pallanteum*, Æn. viii. 51.

29 *Ad limina*] Ad januam quippe domus producebantur defunctorum cadavera. Æn. ix. 486. Ceteras vero funerum ceremonias descripsimus Æn. vi. 215. et sequentibus. Videtur Æneas, confecto prælio fugatisque hostibus, in urbem ingressus suam, in ea noctem duxisse. Eo

etiam illata ante noctem fuerant principum virorum cadavera, præcipue Pallantis: quod insigni aliqua in domo depositum invisit summo mane Æneas: indeque deductam funeris pompam extra urbem prosequitur.

31 *Parrhasio Evandro*] Arcadi. Æn. viii. 344.

35 *Iliades, &c.*] De more solvendæ comæ in luctu, Æn. i. 484.

Pectoribus, mæstoquæ immugit regia luctu.
 Ipse, caput nivei fultum Pallantis et ora
 Ut vidit, lævique patens in pectore vulnus 40
 Cuspidis Ausoniæ, lacrymis ita fatur obortis :
 Tene, inquit, miserande puer, cum læta veniret,
 Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
 Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas ?
 Non hæc Evandro de te promissa parenti 45
 Discedens dederam : cum me complexus euntem
 Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
 Acres esse viros, cum dura prælia gente.
 Et nunc ille quidem spe multum captus inani
 Fors et vota facit, cumulatque altaria donis. 50
 Nos juvenem exanimum, et nil jam cœlestibus ullis
 Debentem, vano mœsti comitamur honore.

perculsis, et insonuit aula tristi fletu. Ipse Æneas, postquam aspexit caput candidi Pallantis sustentatum, et ejus faciem, et plagam mucronis Itali apertam in molli pectore, lacrymis erumpentibus sic loquitur: O deplorande juvenis, an fortuna, cum prospera accederet ad me, eripuit te mihi; ut non videres imperium nostrum, neque victor reducereris ad urbem paternam? Non hæc dederam de te promissa patri tuo Evandro, cum ab eo abii; cum amplexus me abeuntem, dimitteret me in magnum imperium Etruscorum; et timens admoneret me, Latinos homines esse asperos, bellum esse mihi cum forti natione. Et nunc quidem ille, delusus spe admodum vana, forsitan etiam concepit vota pro te, et onerat aras muneribus: dum nos tristes prosequimur inutili honore juvenem mortuum, et jam nullatenus subiectum

////////

scribunt multi. *tusis* pr. Moret. *tollit* sec. Hamb. et Erf.—38. *immugiit* Mentel. pr. et sec. cum Exc. Burm.—39. *niveum* Goth. tert. *fulvum* pr. Moret. et alter Hamb. *vultum* Leid. pro var. lect.—40. *lenique* Oudart. in corpore pr. Moret.—41. *sic fatur* duo Burm.—42. *cui l.* Hugen., male.—43. *f. tibi* Zulich. a m. pr. *ne r. venires* alter Hamb. a m. sec.—46. *dederim* a pr. m. Dorvill. *compressus* Vratisl.—47. *moveret* Parrhas.—48. *d. in prælia* Medic. a m. sec., quod se non intelligere fatetur Heins. Scilicet putavit Apronianus dictum a poëta: *gentem duram in prælia*, ut virum in pugnam acrem pro, ad pugnam, dicimus. *ad prælia* Leid.—50. *Forset* esse posse Servius putabat: *Forsit* nonnulli ap. Pier., qui tamen cum Fabric. et Heins. ac Burm. satis firmat vulgatum *Fors et*. Erat quoque ap. Pier. in libb. *Sors et*, solenni errore.—51. *exanimem* edd. vett. aliquot et codd. apud Pier., inter quos Rom.—52. *comitamus* pr. Moret. *comitantur* duo Burm. cum Goth.

NOTE

- 39 *Fultum*] Sustentatum suppositis quibus regem petentibus Evander vestibibus, tapetibus, &c. De *Ausoni-* Æneam miserat, Æn. viii. 475. 551.
bus, Italis, Æn. vii. 54. 51 Nil jam cœlestibus, &c.] Vivi sub-
 47 *Mitteret in imperium*] Ad Tuscos, diti sunt superis Diis, mortui inferis.

Infelix, nati funus crudele videbis!

Hi nostri reditus, expectatique triumphi?

Hæc mea magna fides? At non, Evandre, pudendis 55

Vulneribus pulsum aspicias: nec sospite dirum

Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum

Præsidium Ausonia, et quantum tu perdis, Iule!

Hæc ubi deflevit, tolli miserabile corpus

Imperat, et toto lectos ex agmine mittit 60

Mille viros, qui supremum comitentur honorem,

Intersintque patris lacrymis; solatia luctus

Exigua ingentis, misero sed debita patri.

Haud segnes alii crates et molle feretrum

Arbuteis texunt virgis et vimine querno, 65

Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.

Djjs ullis superis. O miser, spectabis mæstum funus filii. Hi sunt nostri reditus, et triumphi sperati; hæc magna mea confidentia! Tamen, o Evander, non videbis eum casum plagis indecoris: nec, filio turpiter salvo, optabis tibi mortem acerbam. Hei mihi! quantum amittis tutamen, o Italia! et quantum tu, o Iule! Postquam hæc flens dixit, jubet cadaver deplorabile auferri, et mittit mille viros electos ex universo exercitu, qui prosequantur pompam ultimam, et adsint luctui patris: quæ sunt solamina parca magni doloris, tamen debita infausto patri. Alii non tardi componunt crates et flexile feretrum, e ramis arbuteis et virgultis querceis: et tegunt lectum illic collocatum umbraculo foliorum. Illic constituunt juvenem excel-

////////

tert., inseite. amore Oudart. ab ore a pr. m. pr. Moret.—53. funus nati Rufinian. de Schem. Lex. vulnus Parrhas.—54. Hic Goth. pr. exoptati Rom. cum Goth. sec. et Menag. pr.; vulgatum confirmat P. Burmann. Sec. Antholog. Lat. T. 1, p. 163.—55. Hæc mora pr. Moret. pudendus Franc.—56. passum idem Franc. et pr. Hamb. Wakefield tentabat fustum. non Ven. ne duo alii. durum itidem duo cum Medic. Pierii. diro Exc. Burm.—57. Obstabis Rom. funus nato Goth. tert. Heu multi. Ei alii. Et Rom.—58. et abest ed. pr. Burm. Iuli Rom.—59. Heu ubi alter Hamb. dicta deflevit Rom.—60. ex ordine Rom. mitti Goth. tert., quod placere potest.—61. comitantur aliquot Burmann.—65. Arboreis Ven.—66. obumbrant Oblong. Pierii et Leid. conf. iv Ge. 20.

NOTÆ

55 *Fides*] Qua confidebam victorem Pallanta reditum.

Pudendis Vulneribus] A tergo illatis; quæ fugacem notent, tibi que mortem optabilem reddant, ne dedecus nati aspicias. *Ausonia*, Italia, Æn. vii. 54.

64 *Crates et molle feretrum, &c.*] De

illo feretro, in modum cratis, Æn. vi. 218. in Notis.

65 *Arbuteis, &c.*] *Arbutus*, arbor in deliciis veterum, *arboisier*, Ecl. iii. 82. apta fuit cratibus, quare Ge. i. 166. 'Arbuteæ crates.' *Quernum vimen*: virgultum, sive ramusculus, e quercu.

Hic juvenem agresti sublimem stramine ponunt :
 Qualem virgineo demessum pollice florem,
 Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi;
 Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit; 70
 Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.
 Tunc geminas vestes, auroque ostroque rigentes,
 Extulit Æneas : quas illi læta laborum
 Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
 Fecerat, et tenui telas discreverat auro : 75
 Harum unam juveni supremum mœstus honorem
 Induit, arsurasque comas obnubit amictu :
 Multaque præterea Laurentis præmia pugnae
 Aggerat, et longo prædam jubet ordine duci.

sum in strato rustico: qualem constituerent florem, sive teneræ violæ, sive languentis hyacinthi, decerptum pollice puellæ; cui nondum splendor, nondum sua pulchritudo perit; nec tamen terra parens jam nutrit, et sufficit ei vires. Tum Æneas exportat vestes duas, asperas auro et purpura, quas ipsa Dido Sidonia ei olim elaboraverat gaudens illo labore, et distinxerat textum auro subtili. Induit tristis unam illarum juveni, quasi ultimum ornamentum; et tegit capillos comburendos altera, quasi velo. Præterea accumulât plurima dona prælii Laurentini, et imperat spolia

////////

—67. *Hinc j.* Ald. pr. et aliæ edd. *in stramine* passim vulgg., sed abest codd. Pier. et Heins., itaque sublatum ab Heinsio.—68. *virgineum* Goth. pr. *demissum* Gud. a m. pr. *decissum* Dorvill. a m. sec. *messum de pollice* Servius ad II Ge. 274. *poplite* Ven.—70. *nondum* Ven. *nec non* pr. Hamb. *sua fama* Hugen.—71. *Nec jam* Dorvill. et Goth. tert. *Jam non* Leid.—72. *Tum* Heins. e codd. pro *Tunc*. Tum alii scripti et edd. *ostroque auroque*. Non video, quid intersit. Sed vetustiorum codd. lectio recte servata est.—73. *læta bonorum* apud Rufinian. de Schemat. Lex., quod ornari potest a novaturo: est, quæ abundabat hinc copiis et opibus.—74. *manibus quondam* aliquot Heins. et Burm.—75. *Texerat et* Ven.—76. *juvenis* Rom. *supremo m. honore* Parrhas., quod pro interpretatione esse potest. *supremus* sec. Menag.—77. *hirsutasque*

NOTÆ

67 *Stramine*] Vulgo, *stramen* accipitur pro culmis et paleis et frondibus, quæ pecori substernuntur. De *viola*, Ecl. II. 47. De *hyacintho*, *glai-eul*, Ecl. III. 63.

69 *Languentis hyacinthi*] Sæpe Virgilius finalem syllabam natura sua brevem producit, sequente litera H. ut hic. Ut Æn. x. 126. 'Et Clarus et Hæmon.' Ibid. 720. 'linquens pro-

fugus hymenæos.' Ut Æn. VII. 398. 'Turnique canit hymenæos.' Ut Æn. IX. 418. 'dum trepidant, it hasta Tago.'

72 *Ostro*] Purpura, ex ostreo expressa, Ge. II. 506.

74 *Sidonia Dido*] Ex Phœnicia, Æn. I. 450.

78 *Laurentis pugnae*] Laurentino in littore commissæ. Æn. VII. 63.

Addit equos, et tela, quibus spoliaverat hostem. 80
 Vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
 Inferias, cæso sparsuros sanguine flammam;
 Indutosque jubet truncos hostilibus armis
 Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
 Ducitur infelix ævo confectus Acoetes, 85
 Pectora nunc foedans pugnīs, nunc unguibus ora;
 Sternitur et toto projectus corpore terræ.
 Ducunt et Rutulo perfusus sanguine currus.
 Post bellator equus, positus insignibus, Æthon
 It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora. 90
 Hastam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus

portari longa serie. Addit equos et tela, quæ eripuerat hosti. Alligaverat quoque manibus post dorsum eos, quos pater demissurus esset ut inferias umbris filii, ir-rigaturus rogum fuso sanguine; et imperat ipsos duces portare arbores vestitis armis hostium, et nomina hostium inscribi arboribus. Miser Acoetes obrutus annis ducitur, nunc turpans pectus pugnīs, nunc vultum unguibus: et sternitur humi pro-fusus toto corpore. Trahunt quoque currus rigatos cruore Rutulorum. Deinde Æthon, equus bellicus, depositis ornamentis, incedit plorans, et rigat caput longis guttis. Alii portant hastam et cassidem Pallantis: nam victor Turnus possidet

comas Ven.—80. spoliaverit Dorvill.—82. sparsurus aliquot Pier., inter quos Rom., tum Medic. Gud. et alii Heins. (ne addam Goth. pr.) cum vetustioribus Macrobianis VI, 6. Sane sparsuros, quod inde ab Aldo in pr. editum, elegantius est: alterum tamen codicum auctoritate nititur; qua sane in his standum videtur, ubi quæritur, quid poetæ, non quid nobis arriserit. Prætulit quoque Wakef. sparsurus Montalb. et Franc. flammam alii, et utrumque Erf. flammam Heins. e Rom. Gud. Menag. pr. recepit; adde Goth. pr.; et recte consuluit auribus.—83. Inductosque Gud. a m. pr.—84. fingi duo Burm. cum Rom.—85. Acoetes, Acoetes, etiam hic. Alates apud Macrobianum IV, 3. cf. sup. ad v. 30.—87. prostratus alt. Voss. et pr. Hamb. dejectus Oudart. projecto Gud. sec.—88. Ducitur et Goth. sec. perfusus sec. Rottend. perfossos a m. sec. Bigot. cursus Hugon. cultus Zulich.—90. Illacrimans Goth. sec.—91. gerunt

NOTE

81 *Umbris Inferias*] Octo juvenes, in pugna captos; ut ad rogum immolarentur, inferrenturque quasi dona tumulo, Æn. x. 519.

83 *Truncos*] Minora tropæa, quæ manibus præferrentur: supra 7.

88 *Currus*] Pugnabant enim sæpe viri principes in curribus: ut *Nipheus*, Æn. x. 570. et paulo post, *Lucagus*.

89 *Positis insignibus, Æthon*] Equi Pallantis nomen, quod uni ex Solis

equis ab Ovidio tribuitur, ab αἰθω, uro vel ardeo. *Insignia* equi, sunt *phalææ*, Æn. v. 310. *monilia*, et *stragula picta*, Æn. vii. 277. 278. *Lacrymans*, more equis satis vulgari: ut in humanum doloris affectum transire sæpe videantur.

91 *Cetera*] Ergo clypeum, ense, sed præcipue balteum, abstulit Turnus, Æn. x. 496.

Victor habet. Tum mœsta phalanx, Teucrique sequuntur,
Tyrrenique duces, et versis Arcades armis.

Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto : 95

Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve æternum mihi, maxime Palla,
Æternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.

Jamque oratores aderant ex urbe Latina, 100
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes :
Corpora, per campos ferro quæ fusa jacebant,

reliqua arma. Postea tristis turma sequitur, et Trojani, et ductores Etrusci, et Arcades conversis hastis. Postquam tota series prosequentium funus longe transiit, Æneas constitit, et adjecit hæc alte gemens: Eadem aspera sors belli nos appellat hinc ad alios fletus. Salve in perpetuum mihi, o Palla maxime, et vale in perpetuum. Nec locutus plura, ibat ad muros excelsos, et referebat pedem in urbem. Et jam oratores venerant ex urbe Latini regis, tecti ramis olivæ, et petentes hanc facultatem: ut redderet cadavera, quæ jacebant ferro strata per agros; et permitteret ea

~~~~~

Sprot.—93. *Tyrrenique omnes* Medic. et codd. Heins. omnes, trinis exceptis. Errorem versus sequens peperit. Sed, si hoc non nisi in uno Mediceo primum est factum, quantum codicum agmen ex eo prodiisse credendum est! Romanus contagio liber est: cum Goth. pr. et tert.—94. *comitum longe* Parrhas. *præcesserat* Rom. et ceteri Pier., cum vett. edd., omnes itidem Heins., uno Ven. excepto, et pro var. lect. Gud. Maluit tamen Heins. alterum, quod in Ald. sec. receptum, retinere tanquam magis proprium. cf. ad viii, 462; hoc et omnes Goth. præferunt: si modo iis aliqua esset auctoritas.—95. *que abest* Franc. *edidit* Medic. a m. sec. pr. Menag. alter Mentel. Franc. Parrhas. et Goth. sec., quique primo loco memorandus erat Rom., ut adeo hæc verior sit lectio.—96. *Nos aliter* Ven.—97. *Pallas* Rom. et Hugen. cf. ad x, 411. adde h. l. Pier.—99. *Cedebat muros* ed. pr. Burm. *gressusque* Oudart. et Dorvill. *in tecta* ed. pr. Burm. *ferebant* Gud.—100. *Jamque o. adventant* ex Erf., sic saltem del. ex. *de gente Latina* Bigot.—101. *precantes*

NOTE

92 *Phalanx*] Proprie agmen pedestre Macedonum, Æn. ii. 254. Hic pro quolibet agmine. *Teucri*, Æn. i. 239. *Tyrreni*, Æn. viii. 479. *Arcades*, Æn. viii. 51.

96 *Alias ad lacrymas*] Ad peragenda ceterorum sociorum funera.

97 *Salve. Vale*] *Novissima verba*: quibus a funere discedebant, Æn. vi. 227. in Notis.

99 *Gressumque in castra ferebat*] Ad urbem suam, opere subitario castro-

rum in morem extructam, Æn. vii. 157. Igitur funus extra urbem comitatus, nunc dimisso funere ad urbem redit.

100 *Urbe Latina*] Laurento, Latini regia, Æn. vii. 63.

101 *Velati ramis oleæ*] *Velati*, non capite, sed manibus; quibus ramos pacificæ arboris oleæ, tæniis lanceis implicatos, supplices præferebant, Æn. vii. 237.

Redderet, ac tumulo sineret succedere terræ ;
 Nullum cum victis certamen et æthere cassis ;
 Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis. 105
 Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes,
 Prosequitur venia, et verbis hæc insuper addit :
 Quænam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
 Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos ?
 Pacem me exanimis et Martis sorte peremtis 110
 Oratis ? equidem et vivis concedere vellem.
 Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent ;
 Nec bellum cum gente gero ; rex nostra reliquit
 Hospitia, et Turni potius se credidit armis.
 Æquius huic Turnum fuerat se opponere morti. 115

subire sepulcrum terræ : nullum esse bellum cum victis et privatis luce cælesti : ignoscere iis, quos olim appellaverat hospites et soceros. Illos orantes ea quæ non erant neganda Æneas clemens donat illa facultate, et præterea voce adjicit ista : O Latini, quæ sors immerita vos immiscuit tanto bello, ut recusetis nos amicos ? an petitis pacem mortuis et interfectis casu prælii ? sane cuperem dare illam etiam viventibus. Nec venissem huc, nisi fata assignassent mihi hanc regionem et hanc sedem : nec facio bellum cum gente Latina. Rex vester abruptim jura nostri hospitii, et potius se commisit armis Turni. Justius fuisset Turnum exponere se huic

Parrhas. Ven. sec. Goth., et ita Serv. x, 31, ducta familia a Romano.—103. *tumulos* Mentel. alt., quod Heins. illustrat. Scilicet *subire, succedere*, dicimur et *urbi* et *urbem* ; igitur res unoquoque loco codicum auctoritate dijudicanda est. *succedere dextræ* Parrhas. a m. pr., perperam ex aliis locis.—104. *Nul- lum est* Goth. tert. *vinctis* Bigot. *ære* aliquot Pier. et Heins.—105. *soceris*, et pro var. lect. *sociis* Ven.—106. *aspernenda* Oudart.—107. *Persequitur* Zulich. *Præsequitur* Hugon.—109. *quid nos duo* Burm.—110. *Pacem me ex præstantioribus* Pier. et suis Heinsius, sublata interrogatione, pro vulgg. *Pacemne* ; quod jam inde ab Ald. sec. regnat. Voss. pr. *Pacem quam ex.* ; et Franc. ex librarii stupore *M. s. parentis.*—111. *et abest nonnullis* ap. Ge. Fabric. *vivis equidem* Oudart. *mallem* Pseudodonatus et aliquot Pier.—112. *Non veni* Goth. tert. *ni* Probus lib. i apud Heins. et Goth. sec.—113. *de gente* alter Hamb., male ; non cum Latinis, sed cum rege Latino ait se bellum gerere. *relinquit* Franc.—114. *potius Turni* Goth. tert. *contulit unus* Burm. et in Gud. erasa vetus lectio.—115. *hinc* Ven. *Turno* vet. edd., sed jam emendatum video *Turnum* in ed. Ald. tert., idque firmant codd. omnium auctoritate Pier. et Heinsius, præter Montalb. *se ponere* Oudart. *Marti* Sprot. Bigot. et a m. sec. alter Hamb. Franc. cum Goth. tert. At Marti, pugnae,

NOTÆ

104 *Æthere cassis*] *Cassus*, priva-
 tus : non a *quassus*, ut nugatur Ser-
 vius ; sed omnino a verbo *carco*.

105 *Socerisque vocatis*] Cum Lati-
 nus Æneam in socium, hospitem, et

generum accepit, Æn. vii. 263.

114 *Turni se credidit armis*] Non
 sponte tamen : sed cogente Amata
 uxore, Æn. vii. 616.

Si bellum finire manu, si pellere Teucros
 Apparat: his mecum decuit concurrere telis;
 Vixet, cui vitam Deus aut sua dextra dedisset.
 Nunc ite, et miseris supponite civibus ignem.
 Dixerat Æneas. Olli obstupere silentes; 120
 Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
 Tum senior semperque odiis et crimine Drances
 Infensus juveni Turno sic ore vicissim
 Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,
 Vir Trojane, quibus cælo te laudibus æquem? 125
 Justitiæne prius mirer, belline laborum?
 Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem:
 Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
 Jungemus regi. Quærat sibi fœdera Turnus.

morti. Si statuit terminare bellum manu et ejicere Trojanos, decuit eum pugnare mecum his armis: vixisset is nostrum, cui Deus aut virtus sua servasset vitam. Abite jam, et subjicite flammæ miseris civibus mortuis. Æneas locutus erat: illi taciti obstupuerunt, ac tenebant oculos et vultus inter se obversos. Tum senex Drances, semper infestus odiis et criminatione juveni Turno, sic deinde voce reponit verba: O vir Trojane, fama magne, major factis, quibus laudibus extollam te ad cælum? an prius admirabor te ob justitiam, an ob opera bellica? Nos autem memores beneficii reportabimus ista quæ dicis in urbem patriam: et sociabimus te regi Latino, si aliqua fortuna modum offerat: Turnus quærat sibi alia fœdera. Immo delec-

se objecerat sane Turnus. Servius agnoscit *morti*: ait esse δεικτικῶς, quasi jacentes ostendat.—117. *meum decuit*: hoc ordine meliores Pierii et Heinsii. Vulgo: *decuit mecum*. *convertere vel contendere* cod. Kæler., *perperam*.—118. *Vixit* Goth. tert., *indocte*. *Vixet* pro *vixisset*. *et sua* Menag. pr.—120. *Illi* Dorvill. Goth. tert. cum Rom. *Illi obstupere* Pier. in omnibus fere invenerat.—122. *sed crimine* Donat. ad Terent. Hec. v, 2, 13. *Drances odiis et crimine semper* Goth. tert.—123. *Infestus* multæ edd. vet., sic et Gud. alter Menag. et duo Goth. *Infensis* Mentel. pr., et *Infensi* Medic. a m. pr. et Hugen.—126. *Justitiæne...labore* Rom. et alii Pier. cum Regio. *Justitiæne et laborum* Priscian. xvii apud Pier. et Heins. *labores* Alcuin. in Grammat. *laborem* nonnulli Heins. et Pier., horum alii etiam *Justitiam et laborem*. Voss. *Justitiam primum*. Quæ omnia debentur grammaticorum inscitia græcismi: θαυμάζειν τινὰ τινός (χαίρειν, ἐνεκα) conf. Guell. *belline* Parrhas.—127. *hoc* duo Burm. *grati* superscriptum læti Zulich.—129. *fœdere* Mentel. pr.—131. *sub-*

NOTE

118 *Vixet*] Syncope, pro *virisset*. Sic Æn. iv. 682. *Extincti*, pro *extincti*, &c.

122 *Crimine*] Criminationibus, quibus Turnum semper onerabat, ex odio. Sic Æn. ii. 98. 'hinc semper Ulysses Criminibus terrere novis.'

126 *Justitiæne prius mirer*] More Græcorum: apud quos verba *admirandi* et similia nonnulla genitivo junguntur. Sic infra 280. 'memini lætorve malorum.' Apud Horat. Od. l. ii. 9, 17. 'Desine mollium Tandem querelarum.'

Quin et fatales murorum attollere moles, 130
 Saxaque subvectare humeris Trojana juvabit.
 Dixerat hæc, unoque omnes eadem ore fremebant.
 Bis senos pepigere dies, et, pace sequestra,
 Per sylvas Teucris, mixtique impune Latini,
 Erravere jugis. Ferro sonat icta bipenni 135
 Fraxinus; evertunt actas ad sidera pinus;
 Robora nec cuneis et olentem scindere cedrum,
 Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
 Et jam Fama volans, tanti prænuntia luctus,
 Evandrum Evandrique domos et mœnia complet, 140
 Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.

tabit etiam nos, erigere moles fatales murorum tuorum, et portare humeris saxa Trojanæ urbis. Dixerat hæc, et omnes communi voce mussitabant talia. Statuerunt inducias ad duodecim dies: et pace intermedia, Trojani et Latini confusi absque periculo vagati sunt per montes et sylvas. Fraxinus alta sonat securi utrimque acuta: erunt pinus erectas ad astra: nec intermittunt secare cuneis quercus et cedros odoratas, nec vehere ornos plaustris stridentibus. Et jam fama, prænuntia tanti doloris, dispersa implet Evandrum, et Evandri ædem atque urbem; quæ fama prius narrabat per La-

vectari sec. Moret. Reg. subjectare Goth. pr., sed hoc aliud est: conf. Lucret. vi, 700, ubi montes cavernosi extollere flammam saxaque subjectare dicuntur. Porro Trojanæ a m. sec. Medic. Montalb. Reg. et Dorvill., perperam; ut Trojanam urbem, Trojanos muros, sic saxa Trojana dixit. Tandem jurabat a m. pr. Gud. qu. Moret. et Franc., ut mox v. 168.—132. unaque Goth. pr. ore ferebant Goth. tert.—134. silvam Medic. Latinis Goth. pr.—135. icta Heins. e Rom. et aliquot suis reposuit. Vulg. duce Mediceo alta; tum acta aliquot Pier. Zulich. pro var. lect., male: cum mox sequatur: actas pinus.—136. evertuntque Goth. tert. et pr. Hamb. a m. sec. altas Dorvill. et Goth. tert. ictas pr. Moret. pinos Medic. pr. Voss. et al. vid. x, 230.—137. findere Gud. a m. sec. cadere Ven. quercum pr. Moret.—138. ornos Sprot.—139. volat Bigot. et Goth. tert.—140. domus Probus in Grammatica, et sic alter Hamb. Tum replet Rom. et reliqui Pier. Medic. a m. pr. et plerique Heins. cum binis Goth. Erf. et vett. edd. Firmat quoque Heinsius; reliquit tamen alterum, complet, quod legitur inde ab Ald. pr. quodque ipse præferam. Reposuit quoque nunc Wakef.—141. Quæ non ed. pr. Bur-

NOTE

133 *Pace sequestra*] *Conciliatrice.* *ferrum bipenne, securis est, utrimque acuta: a bina pinna: est autem pinna fastigium quoddam; unde summities templorum vocatur pinnaculum.*
 Nam *sequester*, est arbiter inter utramque partem medius, cujus iudicium utraque pars sequitur. Vel juxta Servium et Donatum, *pax sequestra*, sunt *induciæ*: quæ *sequestræ* sunt, id est mediæ, inter bellum præteritum et bellum futurum.

135 *Ferro bipenni*] *Bipennis, vel 138 Ornos*] *Fraxinos sylvestres.*

Dclph. et Var. Clas.

Virg.

Arcades ad portas ruere, et de more vetusto
 Funereas rapuere faces. Lucet via longo
 Ordine flammaram, et late discriminat agros.
 Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt 145
 Agmina. Quæ postquam matres succedere tectis
 Viderunt, moestam incendunt clamoribus urbem.
 At non Evandrum potis est vis ulla tenere:
 Sed venit in medios. Feretro Pallanta reposito
 Procubuit super, atque hæret lacrymansque gemensque, 150
 Et via vix tandem voci laxata dolore est:
 Non hæc, o Palla, dederas promissa parenti.

tium, Pallanta victorem esse. Arcades incipiunt concurrere ad portas urbis, et juxta ritum veterem corripuerunt funebres tadas: iter splendet longa serie flammaram, et late dividit campos. Multitudo Trojanorum adversum veniens conjungit iis agmina sua dolentia. Quæ quando matres viderunt ingredi domos, commovent clamoribus urbem omnem. At nulla violentia potest cohibere Evandrum, sed currit in medios: feretro deposito, concidit super Pallanta, atque inhaeret flens et gemens: ac demum difficile via aperta est toti per dolorem: O Palla, non dederas hæc promissa patri tuo: sed

//////////

mann.—142. *Arcadas* Bigot. et apud Serv., sed vitiose. *Arcades et sec.* Moret. *ad portam* ed. pr. Burm. *at portis ruere* multi ap. Serv., non male: etsi eodem redit, seu turba portis ruat in campos, seu ad portas, ut exeat. —144. *discriminat* qu. Moret.—145. *jungunt* e Mediceo et aliis Heins. (adde Colot.) pro vulgari *jungit*, quod Rom. tuetur.—146. *accedere* pr. Hamb. pro var. lect. *tecto* vet. edd., sicque Goth. pr. *tectis* primum intulisse videtur Ald. pr., idque Rom. et Medic. cum aliis tumentur. *succedere* muris aliquot Pier., scil. ex interpretatione.—149. *Pallante* plerique Heins. et a m. pr. Medic., sicque omnes Goth. et Erf. Tumque esset vel: *super Pallante, feretro reposito*; vel: *super Pallante reposito in feretro*. *Pallanta* in Mediceo Aprianiani emendatio est. conf. Jul. Sab. Sed forte fraudem fecit ignorata vocis *reposito* significatio h. l. pro deposito, posito simpliciter.—150. *Procubuit* perpetua lectio edd. inde ab Aldo e Medic. et aliis firmata ab Heins. *Procumbit* Rom., quod Pier. commendaverat, et Commelin. e Palat. intulerat, iterum revocatum a Bormanni operis et Pulmann. aut alia Elzev. *harens* aliquot Heins. cum Goth. tert.—151. *Ut via* aliquando malebat Heins., sed et Maroni sic frequentatum. *noxx tandem* Zulich. a m. pr. *vocis* Rom. et Medic. ac Gud., adeoque vetustissimi codd. Heinsius etiam argutus quid suspicatur: *Et via—vocis laxata dolori est*. Aberat est Ven.—152. 153. Si vera hæc est lectio et interpunctio, quæ vulgo habetur: *Non hæc dederas promissa parenti, Cautius ut sævo velles: invita ratione grammatica dictum est: promittere ut. Ruæus non male supplet: sed fore ut. Possit quoque aliquis supplere: parenti, cum ego te monerem, ut velles*. Sed tum præstitisset statim scribere: *non hæc d. p. monenti, Cautius ut s. v.* Ineptit Servius: nil vident Cerda et ceteri. Unus Faber alterum jubet versum sejungere a superiori, et expli-

NOTE

147 *Incendunt*] Metaphora, pro concitant, Æn. iv. 360,

148 *Potis est*] Æn. iii. 671. *Feretrum*, Æn. vi. 218,

Cautius ut sævo velles te credere Marti!
 Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
 Et prædulce decus primo certamine posset. 155
 Primitiæ juvenis miseræ! bellicque propinqui
 Dura rudimenta! et nulli exaudita Deorum
 Vota precesque meæ! tuque, o sanctissima conjux,
 Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem!
 Contra ego vivendo vici mea fata, superstes 160
 Restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
 Obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem,
 Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret!
 Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec, quas

fore ut velles te committere duro Marti circumspectius. Non eram nescius, quantum valeret nova cupiditas gloriæ in bello, et jucundus ille honor in prima pugna. O primi conatus juvenis infelices, et acerba experimenta belli vicini, et vota precesque meæ a nullo Deorum auditæ! et tu, o sanctissima uxor, felix per mortem tuam, nec superstes ad hunc luctum! contra ego vivendo excessi mea fata, ut pater restarem superstes filio. Si Rutuli obruissent me telis eo quod junxi societatem belli cum Trojanis, ipse libens amissem vitam; et hæc pompa reveheret domum me, non Pallanta. Nec incusabo vos, o Trojani, nec fœdus, nec quas manus sociavimus per

care: utinam vero voluisses cautius te credere Marti! Ita velles pro voluisses. Præstaret saltem sic: Cautius ut velles. In Servianis traditur: "Alii non parenti sed petenti legunt:" quod etsi ab indocto grammatico perperam exponitur, tamen omni difficultati occurrit, et merito ipsi Heinsio concinnius videbatur: petenti mihi, ut velles.—153. aut sævo Rom. te cr. bello Goth. tert. —154. Haud ignarus enim Hamb. pr., non illepipe. nova gaudia cod. Thuan. ap. Macrob. iv, 6.—155. p. in certamine Ven. et qu. Moret. possit aliquot Burm. et Goth. pr.—157. Clara r. sec. Rottend. n. e. priorum sec. Hamb. —160. vixi m. f. Menag. pr. vinci vel vinco Montalb. facta Zulich.—161. secutus pr. Menag.—162. Obruerent Rutuli: telis a. i. dedissem distinguunt aliquot codd. Heins. Obruerint Exc. Burm. Obruerunt Hugen. telis Rutuli Sprot. telis R. et Franc.—163. Pallante pr. Mentel. non P. dedisset Leid. et a m. sec. Zulich. cum Reg.—164. Non vos pr. Hamb. arguerem aliquot Pier,

NOTÆ

156 *Primitiæ*] Supra 16. *Belli propinqui*: vel inter finitimos et propinquos populos, ita ut ab eo abstinere non poterim: vel imminentes, cujus mors Pallantis præludium est.

160 *Vici mea fata*] Superavi naturalem ordinem, longiore vita. Fatum enim esse videtur, ut pater ante filium moriatur.

161 *Troum socia, &c.*] Si peccavi inita cum Trojanis armorum societate;

solus plecti a Rutulis debui, solus animam effundere. *Obruerent*] *Supple utinam*, aut si: ut Æn. vi. 31. 'Par-tem opere in tanto, siveret dolor, Icare, haberes.' *Volscorum*] Gens fuit Latinis et Rutulis contermina ab ori-ente, Æn. vii. 803. *Latium*, Æn. vii. 54. *Phryges*, Trojani, Æn. i. 385. *Tyrrheni duces*, Æn. x. 164. *Tropæa*, supra 7.

Junximus hospitio, dextras: sors ista senectæ 165
 Debita erat nostræ. Quod si immatura manebat
 Mors natum: cæsis Volscorum millibus ante,
 Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.
 Quin ego non alio digner te funere, Palla,
 Quam pius Æneas, et quam magni Phryges, et quam 170
 Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
 Magna tropæa ferunt, quos dat tua dextera leto.
 Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis:
 Esset par ætas, et idem si robur ab annis,

hospitium: calamitas ista debita erat meæ senectuti. Tamen si mors immatura destinata erat filio: oportebat eum mori inducentem Trojanos in Latium, occisis prius multis millibus Volscorum. Ego vero, o Palla, non honorabo te alia pompa; quam pius Æneas, et quam illustres Trojani, et quam ductores Tusci, et omnis exercitus Tuscorum. Illi portant magna trophæa, ex iis, quos tua manus demisit morti. Tu etiam, o Turne, stares jam grandis truncus vestitus armis: si par fuisset ætas,

~~~~~

et a m. pr. Gud. arguero Goth. sec.—165. *dextræ* Gud. a m. pr. *fors* Zulich. *illa* edd. ap. Pier.—166. *matura* Franc. et Goth. tert.—168. *in Latio* duo Burm. *juvaret* Rom., tum Medic. Gud. a m. sec. et Ven. cum Goth. tert. Ita sensus esset hic: Quodsi—juvaret saltem hoc, si non ante cecidisset filius meus, quam Teucris in Latium ductis, eorum rebus ac sedibus firmatis. Nunc *juvabit* est pro *juvet*, *juvato*, pro *solatio esto*.—169. *dignem te* alios legere narrat Servius, per archaismum: *dignor* Sprot.—170. *Phryges* græce extulit poëta, Φρύγες: alias ultima corripere non posset. *et quod* sec. Menag.—171. *Tyrrhenumque* omnes vett. edd., quod quidem constat; grammatica sane ratione id postulante, sed cum versus vitio; hinc *Teucrum* Musonius conjiciebat, *Turnumque* Ven. Sed codd. fere omnes *que* excludere testantur Pier. et Heins., et primum sublatum *que* video in Commelin. Pro *insititio* habeo totum hoc: *et quam T. d....omnis*.—172. *ferant* Rom. et alii Pier. ed. pr. Burm. Gud. et aliquot alii Heinsii, quod ei non damnandum videtur: etsi sententiam non explicat. Hunc versum Ortuinum confodisse, narrat Burm., et spurium haberi atque a codd. nonnullis abesse Taubmannus tradit. A Pierio tamen et Heinsio nil monitum. In margine autem ed. Ven. 1544 legitur: Versum hunc non habet codex vetustus. Neque sane Virgilianus esse videtur, saltem non satis elaboratus; etsi eo carere sententia vix potest.—173. *in arvis* malit Heins., quia statim v. 175 *armis* recurrit. Non assentiar: nam *trunci in armis* docte sunt *trunci hostilibus armis induti*: ut v. 83; h. e. tropæa.—174. Est vir doctus, qui hunc versum expunctum esse malit, ut sit sententia: *cum istis tropæis etiam tuum tropæum, o Turne, hic jamdudum astare deberet*; ut sit tacita exprobratio Trojanorum, qui vindictam de Turno nondum sumserant. Bona sententia; nisi poëta alia placuisset. *idem sit* ed. Ald. et Junt., quod corrigit Pierius et Nauger. Ald. tert. *robor* Mentel. pr. et codd. Pier. *ab armis* Franc. et Zulich. a m. pr. *in annis* Montalb. Dorvill. et Exc.

NOTÆ

171 *Esset par ætas*] Aut mihi, aut fuit, quam ut te vinceret.
 nato: sed ego senior sum, natus junior

Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis? 175
 Vadite, et hæc memores regi mandata referte :
 Quod vitam moror invisam, Pallante peremto,
 Dexterâ causa tua est; Turnum natoque patrique
 Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus
 Fortunæque locus. Non vitæ gaudia quæro; 180
 Nec fas; sed nato Manes perferre sub imos.
 Aurora interea miseris mortalibus almam

et vis æqualis ab ætate. Sed miser, cur cohibeo Teucros a pugna? abite, et memores reportate regi vestro hæc mea dicta: O Ænea, si sustineo adhuc vitam odiosam occiso Pallante; dextera tua causa est, cur id faciam: dextera, quæ, ut intelligis, debet Turnum et filio Pallanti, et mihi patri, qui ambo id meriti sumus: unicus hic modus solandi me restat tibi et fortunæ. Non cupio gaudia vitæ, nec licitum est: sed cupio ferre hæc gaudia filio ad profundos Inferos. Interim Aurora red-

////////

Burm. cum Goth. sec. in armis Goth. tert.—175. quod Leid. qui uterque Hamb. a pr. m. cur ed. Mediol. quo conj. Heinsius. arvis Rom. Idem vir doctus malit Teucros quid demoror ultra. Ut III, 480 quid ultra Provehor. Ita variatur oratio; non vitium tollitur, quod nullum inest. Nam demoror armis est, ab armis; moram facio, ne arma capiant et in Turnum excurrant.—176. Audite Rom. regi memores Leid.—177. Quod visam Parrhas. invitam Montalb. a m. pr.—178. gnatoque defendit Pier., non, nato.—179. Quem sec. Moret. Quod alter Menag.—179. 180. Ut nunc interpungitur, paulo impeditior est sententia et subtilioris acuminis, præclara tamen: vid. Not. Servius, qui interpunctionem hanc agnoscit, sic explicat: “Nihil est aliud, quod possit vel virtus tua vel fortuna præstare (nam his rebus victoria contingit), nisi ut, occiso Turno, et vindices filium, et patrem consoleris orbatum.” Bona sententia, sed, quomodo verbis poetæ efficeretur, docere oblitus est. Ab hoc profecta interpunctio vett. edd. obsidet. Sed multi codd. Heins. sic interpungunt: *Quam debere vides meritis: Vacat hic*—ut meritis sit, natoque patrique, qui de te meriti sunt. Quod Heinsio quoque iudice præstat; sicque etiam expeditiora sunt illa: *Vacat hic tibi solus Fortunæque locus.* Hoc uno et tu et fortuna conferre aliquid in me potestis. Proclivior itaque et ipse olim eram in hanc interpunctionem; sicque eandem secutus est Brunckius. Nunc sentire mihi videor, graviolem magisque epicam esse sententiam ex altera, si sic exponas, ut in Nota feci. Tum *vacat his* Ortuinus malebat ap. Burmannum, et id Gc. Fabricius amplectebatur. solum Sprot.—181. Dura versus oratio, perferre pro perferre nuntium, et quidem de Turno interemto: nam hoc nuntiaturus est senex brevi ipse subiturus loca infera. Itaque suspicor in Maronis apographo hic versum aut defuisse aut excidisse inchoatum. Supplent alii gaudia sumtæ ab hoste vindictæ. Quis hoc ferat, cum vitæ gaudia præcesserint? Servius et ipse substituisse videtur nuntium. Saltem hoc vel hæc interponi post nato: *sed nato hoc Manes perferre sub imos*, sc. quæro, et sic sententia expleri poterat: *hoc, Æneam ultum esse Turnum.* Et nunc dubito, an non legerit sic Julius Sabinus: “hoc significat, causam esse, quod patietur vitam, ut apud Manes Pallas videat cæsum Turnum.” Bona sententia! sed verba expedita volebam; ea autem expedies admisso hoc.—182. alma Gud

NOTE

182 *Aurora*] Dies altera post pugnam. De *Aurora*, Ge. I. 249. *Æn.* VI. 535.

Extulerat lucem, referens opera atque labores.
 Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarcho
 Constituere pyras. Huc corpora quisque suorum 185
 More tulere patrum; subjectisque ignibus atris
 Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
 Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
 Decurrere rogos; ter mœstum funeris ignem
 Lustravere in equis; ululatusque ore dedere. 190
 Spargitur et tellus lacrymis, sparguntur et arma.
 It cœlo clamorque virum clangorque tubarum.
 Hinc alii spolia occisis derepta Latinis
 Conjiciunt igni; galeas, ensesque decoros,
 Frœnaque, ferventesque rotas; pars munera nota, 195
 Ipsorum clypeos, et non felicia tela.
 Multa boum circa mactantur corpora Morti;

diderat miseris hominibus beneficium lumen, reducens opera et labores. Jam pater Æneas, jam Tarchon erexerunt rogos in sinuoso littore: unusquisque juxta morem majorum tulit illuc cadavera suorum: et suppositis nigris flammis, sublime cœlum tegitur fumo in similitudinem noctis. Ter induti rutilis armis pedites ambulaverunt circa rogos: ter in equis circuiverunt tristem flammam funeris, et emisérunt ore ululatus. Tellus etiam rigatur fletu, arma etiam rigantur. Et clamor hominum et sonitus buccinarum tollitur ad cœlum. Deinde alii mittunt in ignem spolia ablata Latinis interfectis, et cassides, et pulchros gladios, et frœna, et celeres rotas: pars, dona nota mortuis, scuta ipsorum, et jacula non fausta. Plurima corpora boum circum immolantur Morti: jugulant in ignem, et setosos porcos, et pecudes direptus

*****

a m. pr. et Oudart. *armis* Goth. tert.—183. *Extulerat.* Apud Servium Asinii Pollionis acumen super hac voce h. l. profertur, quod, cum tot aliis ex priscis illis Commentariis servatis, facit, ut desiderium eorum facile ferri possit. Quis enim *extulerat* propterea commodè positum putet de *Aurora*, quoniam de sepulchris hoc die agetur, in quibus proprie *efferre* dicitur de funeribus? —184. *in deest* sec. Hamb.—186. *que* a pr. m. aberat pr. Hamb.—187. *in tenebris* Zulich. a sec. m. Bigot. et Goth. tert. Burmannus malebat: *atras Conditur in tenebras*; sed vid. Not. *interea* Goth. pr. In sec. hic et sequens vs. exciderat.—188. *cuncti* Rom. et Parrhas.—189. *Discurrere* Exc. Burmann., perperam.—190. *que deest* binis Burm. *ora* iidem et quatuor alii.—192. *clamor cœloque* Goth. tert.—193. *Hic alii* Medic. et multi alii cum binis Goth. et Rom. *derepta* egregie Heins. e Medic. et al. pro vulg. *direpta*.—194. Versum Macrob. vi, 6 laudat et *igni*, pro in ignem, inter figuras Maronis refert.—195. *pars m. vota* Franc.—197. *circum* pr. Hamb. *mactabant* Ven. *Marti*

NOTÆ

185 *Pyras*] Rogos, busta, ligneas strues comburendis cadaveribus, Æn. iv. 494. De ritibus pompæ funebris, Æn. vi. 215. et sequentibus.

189 *Decurrere...lustravere in equis*] Primum refero ad pedites; secundum

ad equites: ut sic totus exercitus officio funebri erga socios fungeretur. De *lustratione*, pro *circuitione*, Æn. i. 612.

195 *Ferventesque rotas*] *Rotas* curruum hostilium, unde solebant prin-

Setigerosque sues raptasque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes. Tum littore toto
Ardentes spectant socios, semiustaque servant 200
Busta; neque avelli possunt; nox humida donec
Invertit cœlum stellis fulgentibus aptum.

Nec minus et miseri diversa in parte Latini
Innumeras struxere pyras, et corpora partim
Multa virum terræ infodiunt, avectaque partim 205
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt;
Cetera, confusæque ingentem cædis acervum
Nec numero nec honore, cremant; tunc undique vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram : 210
Mœrentes altum cinerem et confusa ruebant

ex omnibus campis: deinde per totum littus aspiciunt socios qui cremantur: observant rogos semustos: neque possunt inde abstrahi, quousque nox frigida mutavit cœlum distinctum astris micantibus. Nec aliter infelices Latini erexerunt quoque rogos innumeros in alia parte: et partim condunt humi plurima hominum cadavera; partim quoque auferunt asportata in vicinos campos, et remittunt in urbem. Comburent reliqua, et immanem cumulum promiscuæ stragis, nec numerando, nec honorando. Tunc undequaque spatiosi campi resplendent certatim frequentibus ignibus. Tertiu dies expulerat e cœlo frigidam noctem: dolentes evertabant altum cinerem et

~~~~~

Ven.—199. *flammas* Parrhas.—200. *socios spectant* pr. Moret. *semiusta* Goth. tert. etiam hic cum Rom.—201. *neque* Heins. e libb. pro *nec*, quod Rom. tuetur.—202. *stellis ardentibus* omnes codd. Heins. præter Montalb., et pro div. lect. tert. Moret.; item Goth. sec. et tert., qui *fulgentibus* exhibent. Pierius nil monet: nec videtur is aliter scriptum in libb. invenisse quam *ardentibus*: sic etiam omnes vett. edd., quantum video: nec alterum prius occurrit quam in ed. Ald. tert. Hoc Heins. retinuit, *fulgentibus*, ut poëta variet versum, qui idem repetitur a poëta sup. iv, 482. ubi v. Not. cf. vi, 798. *haptam* codd. Pier.—203. *diversi* Hugen. in deest Franc. et Goth. tert.—205. *terræ fodiunt* Gud. *infodiunt terræ* sec. Rottend. *advectaque* Ven. et Parrhas. *passim* ser. Moret. et pro var. lect. tert. Rottend. *raptim* Erf. Tum Menag. pr. hunc versum non habet: nec Goth. tert., at sequenti eum postponunt Leid. Zulich. et Goth. sec.—207. *stragis* Rom., perpetua varietate; cf. inf. 384. sup. vi, 504.—208. *neque honore* Reg. nunc Ven.—209. *ignibus atris* Parrhas.—210. *cœlo gelidam* Dorvill. *dimoverat* Zulich. a m. pr.—211. et

NOTÆ

cipes viri pugnare. *Ferventes*: quæ solebant cursu incalescere: Horat. Od. l. i. l. 4. 'metaque fervidis Evitata rotis.'

202 *Cœlum stellis aptum*] Commutatio, pro, cui *aptæ et connexæ sunt stellæ*. Æn. iv. 482.

206 *Urbique remittunt*] Non uni omnia corpora; sed unumquodque suæ. De vario more *sepeliendi et comburendi cadaveris*, Æn. v. 48.

211 *Ruebant ossa foci*] Quomodo ossa hominum, a busti reliquiis secernerentur, Æn. vi. 227. Quomodo post

Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
 Jam vero in tectis, prædivitis urbe Latini,
 Præcipuus fragor, et longi pars maxima luctus.
 Hic matres, miseræque nurus, hic cara sororum 215
 Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi,
 Dirum execrantur bellum Turnique hymenæos:
 Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro;
 Qui regnum Italiæ et primos sibi poscat honores.
 Ingravat hæc sævus Drances, solumque vocari 220
 Testatur, solum posci in certamina Turnum.
 Multa simul contra variis sententia dictis
 Pro Turno; et magnum reginæ nomen obumbrat;
 Multa virum meritis sustentat fama tropæis.

ossa permista in rogis, et tegebant ea tepido acervo terræ. Jam vero præcipuus tumultus et pars doloris longe maxima erat per domos, in urbe Latini opulenti. Illic matres, et nurus infaustæ, illic dilecta pectora sororum dolentium et pueri orbatî patribus, detestantur funestum bellum, et nuptias Turni: volunt ut ipse armis, ipse gladio dirimat rem; si quidem petit sibi imperium Italiæ et præcipuam potestatem. Drances acerbus asperat hæc: et testatur Turnum unum vocari, unum peti ad pugnam. Contra multiplex est simul sententia variis verbis pro Turno, et magni auctoritas reginæ protegit eum: multa fama tuetur virum partis trophæis. Inter has

//////////

abest Parrhas.—212. *trepidoque* Goth. *trepidumque* Mentel. pr. a m. pr.—213. Impeditus locus: unde mendo laborare versum monuit Markland. ad Stat. Sylv. v præf. Et sane in tectis...urbe Latini scabra videtur esse oratio: cui variis modis poterat occurri. Ipse Burm. conj. in *tristi p.* vel in *tectis et divitis*. Deest in Erf. et *tectis* Franc. Potest tamen locus aliquanto juvari distinctione et interpretatione opportuniore. Transit ab agris ad luctum in urbe: dicendum erat in tectis h. domibus urbis; hoc sic extulit: in *tectis, p. urbe Latini, P.*—214. *Præcipuus* Franc. *longi* Heins. bene tuitus est, ut elegantius, ex Rom. Medic. Gud. et aliquot aliis. Vulgg. *longe*, quod Servius defendit, indocte.—217. *Durum* aliquot Burm. cum tert. Goth. *execratur* Rom.—218. *armis...*ferro ad otiosam orationem refert et acute conjicit *animis* Jac. Bryant; ut sæpe *animis* ap. nostrum, ut viii, 256. xi, 438. Recepit quoque hoc Wakef. Jungi quoque *animis* et *armis*, ut xii, 788. xi, 291. *discernere* Goth. tert.—220. *An gravat* Franc. *Ingravat* et vett. edd. et Gud.; primum video hæc in ed. tert. Ald. hic Montalb. *sævos* Rom. *sævis* Bigot. *solus* ed. pr. Burm.—221. *solumque* duci alicubi legitur ap. Pier. *solî* Ven. cf. inf. 434. in *certamine* aliquot Pier.—222. *varii* Goth. tert. *certamina* alter Hamb.—223. Aut et tolli præstabat, aut altero versu interseri: *multa virum*

NOTÆ

cremationem tumularentur, Æn. v. Æn. ii. 501. De *hymenæis*, G. iii. 48. *Ruo*, active, Æn. i. 39. 60.

215 *Nurus*] *Nurus*, proprie uxor 223 *Reginæ nomen*] *Amata*, quæ filii, *bru*: sumitur vulgo pro juniore favebat Turno, sororis filio, Æn. vii. 367. De *tropæis*, supra 7.

Hos inter motus, medio in flagrante tumultu, 225
 Ecce, super mœsti magna Diomedis ab urbe
 Legati responsa ferunt; nihil omnibus actum
 Tantorum impensis operum; nil dona, neque aurum,
 Nec magnas valuisse preces; alia arma Latinis
 Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendam. 230
 Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
 Fatalem Æneam manifesto numine ferri,
 Admonet ira Deum, tumulique ante ora recentes.
 Ergo concilium magnum, primosque suorum
 Imperio accitos, alta intra limina cogit. 235
 Olli convenere, fluuntque ad regia plenis

dissensiones medio tumultu ardente, ecce præterea tristes legati referunt responsare magna urbe Diomedis: aiunt nihil perfectum esse omnibus impensis tantorum laborum: nihil dona effecisse, nec aurum, nec magnas preces: alia auxilia quærenda esse Latinis, aut pacem petendam a rege Trojano. Ipse rex Latinus concidit ex magnitudine doloris. Furor Deorum, et sepulera recentia ante oculos, ostendunt Æneam fatalem iuvare evidenti auxilio Deorum. Itaque congregat in excelsam regiam magnum concilium et præcipuos suorum accersitos jussu suo. Illi congregantur, et plenis viis currunt ad domum regis. Latinus, et grandior ætate, et præci-

et meritis.—225. *in* inseri jussit Pier. et inseruit Heins. codicum auctoritate: adde edd. vett. aliquot, ut Norimb. ed. pr. Burm., ubi una voce *in*flagrante. Abest *in* in solo Hamb. pr. et Goth. pr., in nonnullis erasum. *magno fl.* Parrhas.—226. Legitur et *magni*, inquit Servius, et sic Oblongus Pierii, et alii apud Heinsium cum ed. Ald. tert. *Magni Diomedis* bene dici nemo dubitet: sicque hoc ipsum sup. viii, 9 occurrit. Sed excluditur ea lectio eo, quod præcedit, *mæsti*: ne sit, *mæsti magni*. In Goth. tert. *magna mæsti*.—227. *mandata f.* Zulich. a m. sec.—228. *neque a.* ab Heinsio est: pro vulg. *nec*.—229. *Nil m. v.* Parrhas. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert.—230. *a rege Rom.* Parrhas. Dorvill. *pacem*—*petendum* agnoscunt Grammatici Servius, Donatus ad Terent., Rufinian. de Schem. Lex. p. 256 et al., ex codd. nulli præter Moret. pr. Voss. pr. Menag. pr. Leid. et Goth. pr. Cum itaque codicum auctoritas desit, facile quis a grammatico acumine hoc profectum odoretur. Molesta quoque oratio, cum præcesserit: *arma quærenda*, non *quærendum*. Itaque Burm. iterum expulit illatum ab Heinsio *petendum*. Potest tamen poëta variare voluisse orationem. Ita sensisse videtur præstantiss. Ruhnken. ad Rufinian. l. l. et repetit hoc Wakef.—233. *Admonet Medic.* a m. pr.—234. *consilium Reg.* et Dorvill., quod præferendum censet van Houen Campens. Fasc. III, p. 226. *in consilium* Goth. tert.—235. *inter l.* aliquot Burm. *intra mœnia Rom.* cum Goth. sec.—236. *Illico* aliquot apud Burm., aut potius *illi cōvenere*. Porro *ruuntque* Colot. Medic. Voss. pr. et Ven., adde Goth. sec. et tert., quod et ipsum bene dici nemo dubitet: et exemplis probavit Heinsius; verum nec minus *fluere* elegans et solenne est de magna turba, uti Græc. *ῥέιν, ἐπὶ ῥέιν*; et permutatio utriusque vocis frequens. Scilicet quod causam decidere poterat, hoc erat: quod *plenis* viis adjectum satis arguit, poëtam de

NOTÆ

226 *Diomedis ab urbe*] *Arpis*, infra 243.

Tecta viis. Sedet in mediis et maximus ævo,
 Et primus sceptris, haud læta fronte, Latinus,
 Atque hic legatos Ætola ex urbe remissos,
 Quæ referant, fari jubet, et responsa reposcit 240
 Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
 Et Venulus dicto parens ita farier inquit:
 Vidimus, o cives, Diomede Argivaque castra;

puus regno, sed et inter medios, non hilari vultu. Atque hic imperat legatos, reversos ex urbe Ætolica, dicere quamnam reportent, et quarit singula responsa suo ordine. Tunc indictum est linguis silentium; et Venulus obediens imperio incipit ita loqui:

copia cogitasse, adeoque *fluunt* verius est. *ruitque* ed. pr. Burm.—237. *rex maximus* vett. edd. aliquot et Ald. pr. et sec. et codd., sed potiores omnes cum Ald. tert. *et m.*, sicque emendarunt Pier. Ge. Fabric. Heins.—238. *primos* Mentel. pr. *et læta* ed. pr. Burmann.—239. *hinc* Zulich.—240. *Quid r.* Exc. Burm. *referunt* pr. Hamb. *referent* alter.—242. *inquit* ed. pr. Burm. cf. sup. ad ix, 423, et vid. Guell. ad h. l.—243. *Diomedem* edd. vett. pleræ-

NOTÆ

238 *Primus sceptris*] Reges enim erant plerique ex iis qui Turni auxilio venerant, Æn. vii. 647.

239 *Ætola ex urbe*] *Arpis*, ab Ætolo Diomede conditis: mox 243.

242 *Venulus*] Qui ad Diomedem legatus fuerat, Æn. viii. 9.

243 *Diomede*] Filius fuit Tydei, nepos Ænei: paterno quidem et avito jure, Ætoliæ rex: sed cum pater Tydeus Agrii patrum invidia regno pulsus esset, et Argos Peloponnesi urbem ad regem Adrastum confugisset; ibi Diomedes ex Deiphyle, Adraști filia, natus est. Is Adrasto mortuo maximam et quasi regiam auctoritatem Argis obtinuit: avum suum, item ab Agrii filiis pulsum, in Ætoliam restituit: Argivorum et vicinarum urbium dux ad Trojam profectus est, ex Homero, Il. ii. 563. Ibi maxima quæque post Achillem ac difficillima perfecit: Palladium ex arce Trojana rapuit, Rhesum Thraciæ regem occidit; unde laudat Virgilius ejus manum, 'qua concidit Ilia tellus.' Vene-

rem et Martem vulneravit. Quare Venus ejus domum evertit, adulterio Ægialeæ uxoris ejus cum Cylabaro apud Argos: quorum ex insidiis cum ægre elapsus esset, neque vero posset in Ætoliam reverti, ut notat Cedrenus; in Apuliam, maxime orientalem Italiæ partem, mari fugit: ibique exceptus a Dauno rege, et parte agri donatus, urbes multas condidit: præcipue Argos *Hippium*, id est *equestre*: ex nomine natalis urbis, cujus ager *aptus equis* dicitur ab Homero: quæ vox deinde corrupta est primo in *Argyrippam*, vel *Argyripam*; deinde in *Arpos*. Ejus ruinæ nunc adhuc dicuntur *Arpe*, non longe a *Siponto* urbe, et radicibus promontorii *Gargani*, *Monte di S. Angelo*, quod in mare Adriaticum procurrit. De ejus morte multiplex opinio refertur a Strabone l. vi. Prima est, eum in Diomedæis insulis, huic littori vicinis, subito evanuisse: ejusque socios, dolore mortis illius esse mutatos in aves, infra 272. Secunda est, ipsum in patriam

Atque iter emensi casus superavimus omnes;
 Contigimusque manum, qua concidit Iliæ tellus. 245
 Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
 Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
 Postquam introgressi, et coram data copia fandi;
 Munera præferimus, nomen patriamque docemus;
 Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos. 250
 Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
 O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
 Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna quietos
 Solicitat, suadetque ignota lacessere bella?
 Quicumque Iliacos ferro violavimus agros 255

O cives, vidimus Diomedem et castra Græca, et perfecto itinere evasimus omnia pericula, et tetigimus manum, qua regnum Trojanum periit. Ille victor extruebat in campis Gargani Iapygis urbem Argyripam, de nomine patriæ gentis. Postquam ingressi sumus, et facultas concessa est alloquendi præsentem; offerimus dona, profitemur nomen et patriam: qui indixerint nobis bellum, quæ causa nos adduxerit in urbem Arpos. Ille sic tranquilla roce respondit iis quæ audierat: O felices populi, imperium Saturni, Ausonii reteres: quæ sors vos turbat tranquillos, et impellit morere bella insueta? Quotquot vastavimus ferro arva Trojana (omitto ea mala quæ

////////

que et Ald. sec. cum tert. et cett. et pars codd., at Medic. cum aliis *Diomedem*, quod metrum corrumpit. *Diomede*, quod Ald. pr. habet, et jam ant. edd., ut Ven. 1486, in plerisque suis extare vidit Pier. (inter quos tamen Romanus non fuit, in quo *Diomedem* est), sicque Mentel. pr. et Rottend. sec. cum Servio et Macrob. v, 17, ut sit Græca forma: *Διομήδεα, Διομήδη*. Retraxit hoc Heinsius, idemque opinabatur aliquando scriptum fuisse: *Diomedei* vel *Diomedii*, quod merito deseruit. In tert. Rottend. et Sprot. *Diomedæ*; ut apud Solin. c. 2 sub f.—246. *Argiripam*, *Agrippam*, *Agripam*, *Ægripam*, aberrat. Illud notabilius, quod poëta mediam corripuit, cum perpetuum sit *Argyrippa*: ut apud Lycophr. v. 592 *Ἀργυρίππαν*. At *Ἀργυρίππην* apud Strabonem (lib. vi, p. 434 B) agnoscit Stephanus Byz. h. v. Virgilium sequitur Silius XIII, 30. —247. *Garganii* aliquot apud Burm. *Garganis* Franc. *Gorgonii* indocte Goth. tert. *Iaspidis* idem. *arvis* ex parte codd. Pier. et snorum reposuit Heinsius. Tuetur tamen *agris* Mediceus cum al.—248. *P. congressi* Rom. *data coram* Goth. tert.—249. *docentes* Exc. Burmann.—250. *Quid* Gud. a. m. pr. *attulerint* Goth. tert. *attraxerat* idem, ex *attraxerat*, quod in Medic. et Mentel. pr. *abtraxerit* Ven.—251. *Auditis?* duo Leid. *Audistis* Sprot. *ille his* Oudart, et tert. Moret. *edidit* Medic. Franc. Goth. sec.—254. *accessere* alter Hamb., forte pro *arcessere*, ut x, 11.—255. *f. populavimus* a. Rom. *vasta-*

NOTÆ

revocatum, in ea diem obiisse. Tertia est, subacta illa Maris Adriatici ora adusque Venetos, apud illos mortuum et divinis honoribus affectum esse. De *Iapyge*, qui nomen dedit

Iapygiæ, sive *Apuliæ*, Æn. VIII. 710. 252 *Saturnia regna*, &c.] De *Saturni fuga in Italiam*, Æn. VIII. 319. De *Ausonibus*, antiquis Italiæ incolis, ibid. 328. Æn. VII. 54.

(Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
 Quos Simois premat ille viros), infanda per orbem
 Supplicia et scelerum poenas expendimus omnes,
 Vel Priamo miseranda manus: scit triste Minervæ
 Sidus, et Euboicæ cautes, ultorque Caphereus. 260
 Militia ex illa diversum ad littus adacti,
 Atrides Protei Menelaus adusque columnas

tolerata sunt pugnando ad sublimes muros, et quot ille Simois sepeliverit viros). luimus per orbem immania supplicia, et omnes poenas criminum, turba deploranda ipsi etiam Priamo. Novit ista funestum sidus Palladis, et scopuli Eubææ, et mons vindex Caphareus. Post illam Trojæ expeditionem pulsus ad diversa littora, Menelaus filius Atræi circa columnas Protei exulat. Ulysses adiit Cyclopaes Ætneus. An

rimus pr. Menag.—256. Mitto quæ Dorvill. Omitto muris Goth. tert. exacta ed. Ven. Burm.—257. premat Heins. cum melioribus omnibus; vulgo: premit. —258. sceleris... omnis alii, apud Servium. Codices non variant.—259. m. domus: Bigot. et Parrhas. Stat tr. Exc. Burmann.—260. Caphereus e Medic. et aliis Heins. recepit: vulgo Cephareus. Eadem varietas et alibi. Sed Græcis est Καφάρεος. v. Etymolog. in h. v.—261. abacti plerique codd. et vet. edd., idque tuetur Pier. abactis Parrhas. At adacti, quod inde ab Ald. pr. editum, Medic. cum aliis nonnullis, unde retraxit Heins., cum in vulgg. edd. venisset abacti ex ed. Commelin. Omisso ad Mentel. pr. diversum littus

NOTÆ

257 *Simois*] Fluvius Troadis, Æn. I. 104.

259 *Triste Minervæ Sidus, &c.*] *Sidus Arcturi*, quod cum per se procellosum sit, vim adhuc perniciosiorem ex ira Minervæ dici potest accepisse ad vexandas Ajacis Oilei naves. Sic enim Solinus c. 20. de Caphareo: 'Ubi post Ilii excidium Argivam classem, vel Minervæ ira, vel, quod certior prodit memoria, sidus Arcturi, gravibus affecit cladibus.' De *Arcturo*, Æn. I. 748. Ge. I. 68. Explicari tamen potest *sidus* de ipsa tempestate, quam excitavit Minerva: nam sic videtur vocem illam accepisse Virgilius, Ge. I. 311. 'Quid tempestates autumnus et sidera dicam?' et Æn. XII. 451. 'ad terras abrupto sidere nimbus It mare per medium.' De *Minerva*, Æn. II. 31. De *Ajace ab ea intercepto* ad Caphareum, Eubææ insulæ scopulum, Æn. I. 44. 49. De *Eubæa*

Græciæ insula, *Negrepont*, Æn. VI. 2.

262 *Atrides Protei, &c.*] *Menelaus*, Spartæ rex, de quo Æn. II. 264. *Atræi* filius, confecto Trojano bello, octo annis tempestate jactatus est circa Ægypti littora, antequam in patriam rediret; et divertit apud *Proteum* regem Ægypti, de quo Ge. IV. 388. Ita fere Homerus *Odys.* IV. 82. 385. &c.

Columnas] *Limites, terminos* Ægypti. Quippe Strabo I. III. de columnis Herculis apud fretum Gaditanum disserens, ait id nomen inde ortum esse, quod viri illustres, ut finem imperii aut expeditionis suæ nota aliqua consignarent; aras, aut columnas, aut in modum columnarum turriculas, fretis, aut promontoriis, aut montibus imposuerint: quæ nomina, destructis per temporum injuriam monumentis illis, loco ipsi remanserunt. Tales columnæ Herculis in freto Gaditano, aræ Philænorum

Exulat; Ætnæos vidit Cyclopos Ulixes.

Regna Neoptolemi referam, versosque Penates

Idomenei? Libycone habitantes littore Locros?

265

Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivum

Conjugis infandæ prima intra limina dextra

Oppetiit; devictam Asiam subsedit adulter.

memorabo regnum Pyrrhi, et domum Idomenei subversam? aut Locros degentes littore Libyco? Ipse rex Mycenarum, dux magnorum Græcorum, periit in primo aditu domus, manu sceleratæ uxoris: post Asiam subactam adulter insidiatus est ei.

adacti, quod ornat Heinsius.—263. Exulat Medic. a m. pr. et Gud.—265. Libycone ex omnibus Pier. et potioribus suis Heins. pro, Libycore. Tum et Libycone Dorvill. et Libyco hab. Goth. tert. Libycosve Goth. pr.—267. Conjugis (infandum) Macrob. iv, 4. Exempla nemo facile desideret: sed dabit plena manu Burmann. ad Antholog. Lat. p. 196, sicque placebat legere Ge. Fabricio: qui tamen mox vidit, expressum esse Homericum: οὐλομένης ἀλόχοιο. inter lim. aliquot Heinsii, qui id receperat, iterum ejectum tacite a Burmanno. lumina Zulich. cum Goth. tert., non adeo male.—268. Procubuit: d. vett.

NOTE

ad Syrtis Africæ, columna Ionica in isthmo Corinthiaco, turris Pelori et turris Rhagina in freto Siculo, aræ Bacchi et Alexandri in India. Igitur columna Protei, pars erit illa littoris Ægyptii, ubi deinde magnus portus Alexandriæ fuit, qui sic describitur a Strabone l. xvii. 'Ἐν δεξιᾷ ἡ νῆσος καὶ ὁ πύργος ὁ Φάρος, &c. 'Ad dextram est Pharos insula et turris: ad sinistram vero cautes et promontorium Lochias.' Et vero testatur Homerus, Menelaum ad Pharam insulam primo excensionem fecisse, Odyss. iv. 355.

263 Ætnæos] Ulysses in Siciliam apud Cyclopos appulsus est, ubi mons Ætna, ut fuse narrat Achæmenides Æn. iii. 613.

264 Regna Neoptolemi] Pyrrhi, Epiri regis, Achillis filii: qui ab Oreste Agamemnonis filio occisus est, ob amorem Hermiones, Æn. iii. 328, &c. De Pyrrho Neoptolemo, Æn. ii. 263.

Penates Idomenei] Cretensis regis, qui a suis pulsus est ob occisum filium, Æn. iii. 122. Penates, Dii sunt domestici, Æn. ii. 717.

265 Libyco littore Locros] De Locris, Græciæ populis circa Parnassum montem, Æn. iii. 399. Horum aliqui, post bellum Trojanum conseruerunt in meridionali cornu Italiæ, circa Zephyrium promontorium, ut ibidem explicuimus: alii in Africa, circa Pentapolim, quæ Cyrenaica regio est, ad Mare Mediterraneum, et orientem Syrtis majoris, ut ait Servius; ut vero testatur Domitius Afer, in regione Africæ plane opposita, nempe ad Oceanum Atlanticum.

266 Mycenæus, &c.] Agamemnon, Mycenarum rex, Clytæmnestræ uxoris et Ægisthi adulteri insidiis occisus, Æn. iii. 54. De Mycenis, urbe Peloponnesi, Æn. i. 288. De Achiris, Græcis, Æn. i. 492.

268 Devictam Asiam subsedit adulter.] Subsido, est clam sedeo in insidiis. Unde Valerius Max. l. vii. c. 2. vocat 'subsessorem alieni matrimonii,' adulterum, qui alienæ conjugis pudicitiae insidiatur. Itaque sensus est, Agamemnoni adulteriorum vindici, qui ob Pavidis adulterium Trojan evertet-

Invidisse Deos, patriis ut redditus aris
 Conjugium optatum et pulchram Calydonā viderem! 270
 Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
 Et socii amissi petierunt æthera pennis,

An memorabo Deos obstitisse mihi, quominus reiectus in patriam regionem viderem dilectam conjugem et speciosam Calydonā? Nunc quoque monstra terribilia aspectu insectantur me: et socii amissi evolarunt alis in aërem, et volucres errant

//////////

edd. Macrobiani iv Sat. 3. *devictam Asiam subsedit* præclare Menag. alter et a m. pr. Medic. et Gud.; nam ab altera manu *possedit* interpolatum est, uti etiam Rom. *devictam Asiam possedit*, habebat. Sed *devictam Asiam subsedit* etiam Arusianus Messius agnoscit: et *subsistere* de insidiis elegans vocabulum: vid. Not. Itaque Jo. Frid. Gronovii iudicio Obs. i, 17 Heinsius recepit pro vulgari: *devicta Asia*, quod Servius male præferebat. In Leid. erat *devicta Asiamque obsedit*, in Menag. pr. *devicta Asiaque obsedit*, ed. Ven. Burm. *devicta Asia permansit*, Exc. Burm. *dev. Asia sub fedus*.—269. *Invidere Dii*, p. Goth. tert.; ab interpolatrice manu, credo, ut difficiliori rationi substitueret faciliorem. *Invidisse Deos* per exclamationem dictum: sc. *an referam*; vel, credatne aliquis? annon durum est! *patr. ne redd.* Hamb. pr. et Goth. tert. In fine oris Oblongus Pierii et pars Heins. cum vett. edd. et in edd. vulgatis inde ab Aldd. *patriis* tamen *aris* codicum etiam præstantissimorum consensus tuetur, Medic. Romani etc., et miror hoc ab Heinsio receptum iterum expulisse Burmannum, inprimis cum *patriæ—oræ* statim v. 281 iterum occurrant: revocavi itaque in hac editione. Tandem nonnulli apud Pier. exhibebant: *patriis....Argis*, quod ap. Ovid. xiv Met. 476 itidem occurrit in libb. pro vulgari *agris* vel *arvis*, et merito ibi Heinsio probatur; at h. l. admitti nequaquam potest, cum poeta Calydonem subjungat, adeoque *patrias aras* de Ætolia et Calydone accepisse videri debeat.—270. *pulchrum* duo Burm. *pulchra* ejus Exc.—272. *admissis....pennis* alios legere Servio notatum, sicque, nec ineleganter, aliquot Pier. et pro div. lect. Leid., quod tanquam elegantius (ut sit pro, *alis concitatis*) reposuerat Heinsius, tacens iterum eiecit Burmannus. Videtur tamen nec ipse improbare, et laudat pro eo Guellium et Davisium ad Cæs. I. B. G. 22. Narat quoque Schottum ii Obs. 49 maluisse *amissis pen- nis* pro *emissis*. *admissi* Goth. pr. *admissi* Ven. Sed librorum auctoritas tuetur *socii amissi*: sic Rom. Medic. et ceteri: etsi ad aures minus gratum.

NOTÆ

rat; insidiatorem adulterum non defuisse, qui cum sub prima domus limina primumque reditum opprimeret.

270 *Conjugium*, &c.] *Conjugem* Ægialeam, supra 243. *Calydonā*, urbem Ætoliae, quam Diomedes et avito jure possidebat, et armis domuerat, Æn. vii. 306.

272 *Socii amissi*, &c.] Circa promontorium Apuliæ Garganum, insulae sunt, non duæ, ut ait Strabo, sed quinque: *Diomedea* ab antiquis dicta: harum maxima nunc *Tremiti*. Illic Diomedis socii in aves finguntur commutati:

vel ob iram Veneris, vivo adhuc Diomede, ut aiunt Virgilius et Ovidius Metam. l. xiv. 494. vel ob dolorem amissi morte Diomedis, ut innuere videtur Strabo alique. Has aves in his tantum insulis reperiri ait Plinius l. x. 44. easque dentes habere, colore esse candidas, infestas advenis præterquam Græcis. Joannes Meursius ait easdem esse quæ Græcis dicuntur *ἐρωδιολ*, Latinis *ardea*, Gallis *hérons*. Plinius facit *fulicarum* similes. Ovidius non *cycnos* quidem, sed *cycnis* proximas.

Fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
 Supplicia!) et scopulos lacrymosis vocibus implent.
 Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt 275
 Tempore, cum ferro cœlestia corpora demens
 Appetii, et Veneris violavi vulnere dextram.
 Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
 Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
 Pergama; nec veterum memini lætorve malorum. 280
 Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
 Vertite ad Æneam. Stetimus tela aspera contra,
 Contulimusque manus: experto credite, quantus
 In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
 Si duo præterea tales Idæa tulisset 285

circa fluvios, et replent rupes tristibus sonis: heu crudelia supplicia meorum! Hæc autem expectanda mihi jam fuerunt ab illo tempore; quando insanus invasi gladio corpora immortalia, et sauciavi plaga dextram manum Veneris. Ne vero, ne hortemini me ad talia prælia. Nec mihi bellum ullum est cum Trojanis post excisum Trojam: nec recordor, aut gaudeo de antiquis calamitatibus. Ferte ad Æneam dona, quæ tulistis ad me e patriis terris. Stetimus adversus valida ejus arma, et conseruimus manus: credite mihi experto, quantus attollat clypeum, quo impetu vibret hastam. Si terra Idæa produxisset duos tales

//////////

pinnis Rom. allis (pro alis) Medic. Pierii.—273. heu damna Parrhas.—274. clamoris Oudart.—275. Hæc eadem Zulich. superanda Goth. tert., sicque aliquot Pier., inter quos Rom., Hæc adeo mihi jam speranda.—276. Tempore, quo pr. Hamb. pro var. lect. Bigot. et Goth. sec. et tert.—278. Nunc vero Dorvill. et ed. Ven. apud Burm. Nec Ven. et Goth. pr.—279. diruta Rom. et alii Pier. alter Hamb. et ed. Mediol., quo in binis spectat: dirupta. Tum est in fine aliquot Heins. et Burm., sicque Goth. sec.—280. lætorque Leid. laborum vel malorum cod. Kæler.—281. portastis vett. edd. cum codd. nonnullis. Sed monuit Pier. in Rom. et aliis esse, quod delicatius sit, portatis; hoc edi cæptum a Commelin. Sic quoque Medic. et Heins. potiores. p. hac apportastis Leid. desertis Parrhas. pro defertis.—283. manum Menag. pr. v. sup. x, 876. In Dorvill. post h. v. sequebantur vss. 336 usque ad 352.—284. insurgat Nonius in experiri.—286. Achaicas Menag. sec. ad umbras

NOTÆ

276 *Cælestia corpora*] Venerem in vola manus Diomedes vulneraverat, Iliad. v. 336. Martem in imo ventre, 857.

280 *Lætorve malorum*] Græca forma, supra 126.

283 *Contulimusque manus, &c.*] Adulatur hic heroi suo Virgilius: quamquam enim adversus Diomedem stetit, Iliad. v. 225. tamen huic minime fu-

isse parem constat ex eo, quod ab eodem in coxa vulneratus ictu lapidis fuit, fuissetque adeo interfectus, nisi Venus auxilio filii adfuisset, 311.

284 *In clypeum assurgat*] Ipse attollat clypeum suum. Sic Æn. xii. 729. 'Alte sublatum consurgit Turnus in ensem, Et ferit.'

285 *Idæa Terra*] Troas, ubi mons

Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
Dardanus, et versis lugeret Græcia fatis.

Quicquid apud duræ cessatum est moenia Trojæ,

Hectoris Æneæque manu victoria Graium

Hæsit, et in decimum vestigia retulit annum.

290

Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis :

Hic pietate prior. Coëant in fœdera dextræ,

Qua datur; ast, armis concurrant arma, cavete.

Et responsa simul quæ sint, rex optime, regis

Audisti, et quæ sit magno sententia bello.

295

Vix ea legati; variusque per ora cucurrit

Ausonidum turbata fremor: ceu, saxa morantur

Cum rapidos amnes, fit clauso gurgite murmur,

Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.

viros præter eum; Trojanus prior intulisset bellum urbibus Argivis, et Græcia doleret mutatis fatis. Quamdiu tardatum est circa muros pertinacis Trojæ, victoria Græcorum substitit manu Hectoris et Æneæ, et retro tulit pedem in decimum annum. Ambo erant illustres animis, ambo bellica fortitudine: iste superior erat religione. Dextræ vestræ conveniant in fœdera, siquidem id conceditur: sed cavete, ne arma vestra congrediantur cum illius armis. Audivisti simul, rex optime regum, et quæ sint ejus responsa, et quis sit ejus sensus de tanto bello. Vix legati ea dixerant; et varium murmur diffusum est per ora turbata Italorum: veluti quando saxa cœrcent fluvios torrentes; tunc obstructo alteo murmur editur, et propinquæ ripæ

Parrhas.—287. *lugeret Græcia campis sec.* Rottend.—288. *certatum est* Aprianus emendarat in Mediceo, *perperam. cessatum est*, inquit Heins., optime exprimit tarditatem belli. Apud Senecam patrem Suasor. II, p. 23 cum laudatus esset Abroni Silonis versus: *belli mora concidit Hector: subjiçiantur hæc: notate præ ceteris, quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre: Quicquid apud...victoria Graium hæsit. Messala aiebat, hic Virgilium debuisse desinere: quod sequitur: et in decimum vestigia retulit annum, explementum esse. Mæcenas hoc etiam priori comparabat. Assentiendum arbitror Messalæ. Idem hemistichium fere jam supra intexnerat lib. IX, 155. Tandem est abest sec. Voss. et pr. Hamb. victoria tantum Oblong. Pierii. In Erf. v. 290 ante 289 legebatur.—290. v. distulit Vratisl. et Dorvill. victoria redegit Menag. pr.—293. concurrent Medic. a m. pr.—294. rex o. regum vulgg. edd. et codd. non modo infimi ævi, ut Dorvill. Goth. pr., sed et Romanus a pr. m. Obtulit tamen regis Pier. e Rom. et al. Adde Medic. et al. Heins., nec tamen hoc repositum video nisi a Pulmanno.—296. variusque vel validusque Scheffer. varius super ora qu. Moret.—297. tremor pr. Hamb. Bigot. Goth. tert. fremur sec. Rottend. Firmat fremor, de quo nemo dubitet, Barm. ex Æn. x, 96 sqq.—298. fit clauso veterrimi Pierii et Heinsii, qui recepit; vulgo, clauso fit. Tum aliquot Pier. et Sprot. it clauso.—299. In*

NOTÆ

Ida, Æn. II. 801. *Inachias*, Argivas, nus, Æn. I. 230.
Æn. VII. 286. *Dardanus*, Troja-

Ut primum placati animi, et trepida ora quierunt, 300
Præfatus Divos solio rex infit ab alto :

Ante equidem summa de re statuisset, Latini,

Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali

Cogere concilium, cum muros assidet hostis.

Bellum importunum, cives, cum gente Deorum 305

Invictisque viris gerimus, quos nulla fatigant

Prælia, nec victi possunt abstinere ferro.

Spem, si quam ascitis Ætolum habuistis in armis,

Ponite; spes sibi quisque. Sed hæc, quam angusta, videtis.

fremunt aquis strepitantibus. Statim atque animi sedati et ora tumultuantia composita fuerunt; rex precatus Deos incipit e summo solio: Equidem, o Latini, et cuperem, et utilius fuisset deliberare prius de summa rerum: non vero convocare concilium tali tempore, cum hostis premit muros. Facinus bellum difficile, o cives, cum stirpe Deorum, et hominibus invictis: quos nulle pugnae debilitant, et qui etiam superati non possunt abstinere ab armis. Si constituistis aliquam spem in exercitu Ætolorum advocato, deponite eam: unusquisque sit sibi sua spes; sed

crepitantibus nil variant codd., expectes tamen strepitantibus.—300. pacati Vratisl. et pro div. lect. pr. Hamb. cum Goth. tert. tepida Zulich. rabida aliquot Pier. et Goth. sec. Sed ora trepida sunt trepidantium. quierant Rom.—301. rex dixit Zulich. jussit Goth. tert.—302. equidem e libb. Heins. pro, quidem. hos summa pr. Hamb. a m. sec. Latinis Montalb.—303. melius fuerat Goth. pr.—304. consilium aliquot Pier. duo Goth., ut v. 234. adsidet Heins. recepit: sic Rom. et Medic. Pierii, Gud. et quinque alii Heins.; vulgo obsidet, eadem vi, sed vulgarius.—306. Injustisque Goth. tert.—307. p. decedere Oblongus Pier. bello Goth. tert. et Acron ad Horat.—308. ascitis e Rom. Medic. et ceteris præstantioribus Heinsius reposuit, pro vulg. accitis. conf. inf. v. 473. XII, 38.—309. Veteres Grammatici Servius, Donatus, Priscianus, Marcianus Capella distinguere: Ponite spes sibi quisque: ut sit, deponite. Sed melior interpunctio jam antiquitus obtinuit: nec aliter Apronianus instituit, idque sequuntur vet. edd. Quod facere præstat etiam propterea, ut breve tempus constet ultimæ in ponite: disjuncta voce, cui duplex consona initium facit; quandoquidem hoc unicum est exemplum similis positus verborum et syllabæ brevis ante dupli-

NOTE

301 *Præfatus Divos*] Notat Turnebus veteres, præcipue Romanos, id solenne habuisse; ut antequam verba publice facerent, Deos precarentur, et frequenter orationum exordia ab invocatione Deorum sumerent. Talia fuere exordia omnia Catonis; talia Ciceronis ac Demosthenis nonnulla.

302 *Ante equidem*] ORATIO Latini duas habet partes. I. Exponit hostilium virium magnitudinem, cui suarum tenuitatem opponit. II. Proponit con-

ditiones pacis tres: aut terras Æneæ assignandas, si sedere hic velit; aut naves ædificandas, si malit alio abire; denique oratores ad eum mittendos cum regiis muneribus.

305 *Cum gente Deorum*] Æneas a Jove per Venerem ortus, Trojana gens a Jove per Dardanum, Æn. I. 239.

308 *Ætolum*] Diomedis sociorum, in Apulia sedentium, supra 243.

Cetera qua rerum jaceant percussa ruina, 310
 Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
 Nec quenquam incuso. Potuit quæ plurima virtus
 Esse, fuit. Toto certatum est corpore regni.
 Nunc adeo, quæ sit dubiæ sententia menti,
 Expediam, et paucis (animos adhibete) docebo. 315
 Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,

videtis, quam tenuis spes illa sit. Quo casu rerumstrarum cetera concussa jaceant, omnia denique sunt ob oculos et in manibus vestris. At neminem accuso: fuit vobis fortitudo, quæ potuit esse maxima: pugnatum est tota mole regni. Itaque exponam, quis sensus jam sit incertæ menti meæ, et ostendam paucis verbis: adcertite animos. Est mihi vetustus ager, vicinus fluvio Tyrrheno,

cem consonam hujus naturæ. Horatium minus castum et religiosum esse in collocatione hac verborum vitanda, jam ab aliis est observatum. Occurrit apud illum: *olente in fornice stantem* i Serm. 2, 30. *velatamque stola* v. 71. *Sæpe stylum vertus* i, 10, 72. Ante σκ nec Homerus brevem servare dubitavit, ut ἐν λειμῶνι Σκαμανδρίῃ. Dawesius Misc. crit. pag. 4 immutatum volebat: *Ponite: quisque sibi spes*. Alias argutias Metricorum nolo repetere: videat, qui volet, Dorvill. ad Chariton. p. 184. Melius Burgess. ad Dawes p. 6 divinavit, male suppletum esse versum, cum poëta tantum apposuisset *Ponite*. Et hoc verissimum.—310. *Cetera quæ codex ap. Pier. percussa* aliquot Pier. et Heinsiani, et Goth. tert.—311. *manus nostras* Franc.—313. *regnum* ed. Ven. Burm.—314. *Hinc adeo sec.* Rottend. *dubia quæ sit* Dorvill.—315. *et multis abest* apud Burm.—316. *mihi vel qui* Zulich.—

NOTE

316 *Est antiquus ager, &c.*] Duplex est de hujus agri situ opinio. i. Donatus, quem sequitur Cluverius, agrum illum metitur ad littus maris: a Circæo monte, qui terminus fuit Latii, tempore Tarquinii Superbi, orientem versus, adusque Tybrim, qui terminus Latii fuit ad occidentem. Firmat inde hanc opinionem Donatus, quod Tuscos dicat aliquando sedisse circa Ufentem fluvium, huic monti Circæo vicinum; hunc itaque *Tusum* fluvium hic a Virgilio appellari: deinde quod constet apud omnes; *Rutulos*, Turno subditos, spatium illo contentos fuisse; et *Auruncos* montem Circæum proxime attingere; et *pinetum*, seu locum pinu consitum, circa Circæum esse. At tribus ex capitibus minime probabilis hæc sententia videtur mihi. Primo, quod

per *Tusum* amnem a Virgilio semper intelligatur Tybris, Ge. i. 499. *Æn.* viii. 473. *Æn.* x. 199. Secundo, quod ager ille sic extensus complecteretur regnum universum Turni, cujus augustias descripsimus *Æn.* vii. 795. immo et multo latiora spatia: at quantumvis dicantur Rutuli fuisse Latinis conjuncti, aut etiam subditi; certe verosimile non est, Latinum regem homini extero regnum obtulisse, quod consanguinei Turni ditio-nem totam absorberet. Tertio, cum urbs Laurentum, caput Latina ditio-nis, in qua tum concilium habebat Latinus, a Tybri vix distaret leucis tribus, sive millibus paulo plus sep-tem; et reliqua agri illius pars ad usque Circæum millia plusquam qua-draginta haberet ad orientem: sane ager ille dici non potuit a Latino lon-

Longus, in occasum, fines super usque Sicanos ;
Aurunci Rutulique serunt, et vomere duos
Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.

Hæc omnis regio, et celsi plaga pinea montis, 320
Cedat amicitiae Teucrorum ; et foederis æquas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus ;
Considerant, si tantus amor, et mœnia condant.
Sin alios fines aliamque capessere gentem
Est animus, poscuntque solo decedere nostro ; 325

protensus in occidentem, ultra terminos Siculos. Aurunci et Rutuli colunt, et versant aratro colles asperos, et utuntur sterilissimis eorum locis ad pascua. Tota illa regio, et tractus pineus alti montis detur amicitiae Trojanorum: et statuamus justas conditiones foederis, et admittamus eos socios in regnum nostrum. Quiescant illic, si tanta est cupiditas, et struant urbes. Si vero voluntas est ipsis adire alias regiones et alios populos, et si possunt abire e terra nostra: struamus

////////

317. *in occasu* sec. Moret.—318. *Arunci* passim in codd. legitur, quod adeo Ge. Fabricius præferre voluit, perperam.—320. *Hic* Franc.—324. *Si in alios fines vel leges* Zulich. *aliamve* aliquot ap. Burm. cum Goth. sec.—325. *poscuntque* sec. Moret. et Bigot., idque jam Heinsio placuit, etiam Waddelio et Cuninghamo: et valde utique arridet. Languet enim alterum, *possunt*, si vel maxime ad fata revoces: si per fata facere liceat, ut Servius voluit. Adde, quod *possunt* paulo insolentius positum ante jam occurrebat

NOTE

gus in occasum; sed omnino *longus in ortum*. II. Servius, quem sequor, agrum metitur ab urbe Laurento Tybrim versus, quo fere loco Trojam suam novam Trojani jam condiderant. Atque ita erit *Tusco proximus amni*, nempe Tybri: erit *longus in occasum*, sive ad occasum Laurenti urbis: immo, ne angustiae agri obijciantur, ultra Tybrim in occasum porrigetur; siquidem *Siculi* primi omnium Italiae incolæ, qui deinde *Sicani* dicti sunt, ultra Tybrim multas antiquitus tenuerunt urbes, in quibus numerat Dionysius, *Alsium*, et *Cære*, in eodem tractu maritimo ultra Tybrim. Igitur erit ager ille, *longus fines super usque Sicanos*, id est usque ad fines illos, quos veteres Siculi tenebant, priusquam a Pelasgis et Aboriginibus inde pulsi, *Sicanium* insu-

lam occuparent, unde *Sicani* dicti sunt, Æn. vii. 795. Quin etiam *Aurunci Rutulique* serere potuerunt: non veri quidem *Rutuli*, qui fixerant sedem ad orientem Laurentinae ditionis, Æn. vii. 795. nec veri *Aurunci*, qui suam fixerant ultra Circæum, Æn. vii. 54. sed quædam eorum reliquiae, quæ circa Tybrim remanserant: hunc enim tractum a Tybri ad Circæum variis temporibus varios habuisse colonos, qui sese invicem alias in regiones expulerint, testatur Plinius l. iii. 5. 'Latium antiquum, a Tyberi Circios usque, observatum est milium passuum quinquaginta longitudine. Colonis sæpe mutatis, tenere alii aliis temporibus: Aborigines, Pelasgi, Arcades, Siculi, Aurunci, Rutuli.'

Bis denas Italo texamus robore naves,
 Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam
 Materies: ipsi numerumque modumque carinis
 Præcipiant; nos æra, manus, navalia demus.
 Præterea, qui dicta ferant, et fœdera firment, 330
 Centum oratores prima de gente Latinos
 Ire placet, pacisque manu prætere ramos;
 Munera portantes aurique eborisque talenta
 Et sellam regni trabeamque insignia nostri.

ipsis ligno Italico viginti naves, aut plures si possunt implere: tota materies jacet prope aquas: ipsi præscribant numerum et formam navium; nos suppeditemus æra, operam, et nautica omnia. Insuper placet, centum oratores Latinos e præcipuo genere ire, ut exponant Trojanis mea dicta, et jungant fœdera: et placet eos præferre manibus ramos pacificos, portantes dona eboris, et talenta auri, et sellam

v. 307 *nec victi possunt absistere ferro.*—326. *robora* Goth. tert.—327. *implere* sec. Moret. et pr. Hamb. pro var. lect. *robant* Menag. pr.—328. *numerosque* Sprot.—330. *ferunt* a m. pr. Gnd. *firmant* pr. Hamb.—331. *Latini* plerique Pier. et quatuor apud Burm., minus bene.—332. *ramum* Moret. sec.—333. *eborisque aurique* vulgg. edd., nec modo inde ab Ald. tert. ex Naugerii emendatione, verum jam ex ed. pr. At vet. edd. una cum codd. omnibus id habent, quod Heins. revocavit. *eboris talenta* per se recte dici possent: æstimatur enim ebur ac venditur ad libram. Verum h. l. non appenditur ebur. Aiunt ad *sellam* curulem spectare vs. sequente: implicita itaque inter se collocavit (per chiasmum illustrare solent grammatici) *auri talenta et eboris sellam*. Mutavi autem interpunctionem, quam Burm. parum commodam intulerat hanc: *Munera portantes aurique, eborisque talenta, Et sellam, regni, trabeamque, insignia nostri*. Pierius distinguere malebat: *M. ...eborisque, talenta Et sellam n.* Tum *talentaque* ex Medic. Heins. receperat. Mihi nihil dum satis placet; præstat tamen ad sensum meum lectio ante

NOTE

326 *Italo robore*] *Robur*, pro quocumque duriore ligno sumitur, Ge. i. 162.

329 *Navalia*] Vulgo *navale* locus est ubi stant naves. Hic, vel locus est ubi ædificantur; vel potius instrumenta omnia, quæ ad navium fabricam pertinent. De *talentis*, Æn. v. 112.

334 *Sellam, &c.*] *Sellam curulem*: ita dictam deinde a Romanis, non quod a *Curibus* Sabinis inventa esset, nam Florus testatur Tarquinius Priscum ab Etruscis eam accepisse; sed omnino a *curru*: nam vetus auctor apud Gellium l. iii. 18. testatur,

‘Senatores, qui curulem magistratum gessissent, curru solitos honoris gratia in curiam vehi: in quo curru sella esset supra quam considerent, quæ ob eam causam curulis appellaretur.’ Utebantur autem ea reges primo, tum consules, censores, prætores, et ædiles curules: hanc etiam Romani regibus amicis muneris loco mittebant, ut Porsenæ apud Dionysium, Masinissæ apud Appianum et Livium. Erat illa *eburnea*, seu potius cælato ebore confecta: tum incurvis pedibus, unde a Plutarcho in Mario dicitur *ἀγκυλόπους, incurvipes*. De *trabea*, toga regia et consulari, Æn. vii. 188.

Consulite in medium, et rebus succurrite fessis. 335

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua invidia stimulisque agitabat amarīs,
Largus opum, et lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens; genus huic materna superbum 340
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat;
Surgit, et his onerat dictis atque aggerat iras:

Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
Consulis, o bone rex. Cuncti se scire fatentur,

et togam, notas nostri imperii. Vos deliberate in commune, et subrenite rebus fractis. Tum idem Drances infestus, quem gloria Turni pungebat occulta invidia et stimulis acerbis; abundans divitiis, et abundantior eloquentia; sed manus ejus erat iners ad bellum: tamen reputabatur non vanus auctor in consiliis, potens factionibus; maternus splendor dabat illi genus illustre, a patre habebat ignotum genus: surgit, et accusat his verbis Turnum, augetque invidiam: Suades, o bone rex, rem ignotam nemini, nec indigentem voce nostra. Omnes fatentur se cognoscere

////////

Heins. vulgata: *munera portantes, eborisque, a. t.*—336. *Tunc al. infessus pro infestus Ven. In toto versu nitorem desidero: idem infensus, quem. Servius: Drances idem, videlicet, qui supra apud Æneam egerat. Hoc facere impedit appositum infensus. Mollior, puto, exiret oratio, si sic scriptum esset: Tum Drances, idem, infensum quem gloria Turni...agitabat. Ex libris nil notatum video.*—337. *que abest Franc. et Goth. tert.*—338. *et a Parrhas. abest. lingua melior legisse videri potest Servius: nam laudatur ab eo non modo vs. 441 lib. i latissimus umbra, ubi umbræ eum legisse probabile fit; sed et Sallustii ii Hist. fructuum pabulique latus ager. Atque sic emendabat quoque Marklandus in Epistola critica pag. 121, et Cuninghamus Siliî simile dictum: futi melior lib. v, 333 advocat. Docte ita loqui poëtas nemo dubitet. Sed idem exemplum ab indocto homine aliunde ascribi potuit, et ambitiosum esset putidumque, tales delicias ubique sectari velle. Tandem frigida bellum sec. Rottend.*—339. *non futilis actor aliquot Pier.*—341. *ferebant Rom. Gud. a m. sec. alter Mentel. a m. pr. et Hugén., quod verum arbitror: præfero saltem; recepit etiam Brunck.*—342. *auxerat Goth. tert. agregat Dorvill.*—344. *te scire Dorvill. a m. sec.*

NOTÆ

335 *Consulite in medium]* Id quod est in communem utilitatem. Ge. i. 127. 'In medium quærebant.'

339 *Futis]* Vanus, loquax, inutilis, nihil continens, qui sibi credita statim effundit. Translatio est, juxta Servium, Donatum, Lactantium, a vase *futuli* dicto: cujus os latum et patulum, fundus angustus et acutus erat: ita ut in terra depositum stare non posset, sed statim in latus effun-

deretur. Hoc utebantur in sacris Vestæ, quia iis sacris aquam in terra deponi nefas erat.

340 *Seditione]* Factionibus, captandis vulgi animis.

343 *Rem nulli obscuram, &c.]* ORATIO Drancis quinque habet partes. I. Dicit, omnes ideo tacere, quia Turnum timent. II. Unum se proficitur ex omnibus audacter in Turnum dicere pro re publica, quam ille temeri-

Quid fortuna ferat populi; sed dicere mussant. 345
 Det libertatem fandi, flatusque remittat,
 Cujus ob auspicium infaustum moresque sinistros
 (Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
 Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
 Consedissee urbem luctu: dum Troia tentat 350
 Castra, fugæ fidens, et cœlum territat armis.
 Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
 Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
 Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
 Quin natam egregio genero dignisque hymenæis 355

quid postulet sors gentis nostræ; sed verentur dicere. Concedat licentiam loquendi, et deponat tumorem ille, cujus propter omina adversa et funesta studia (dicam enimvero, quamvis mihi comminetur arma et necem) videmus tot lumina ducum periisse, et urbem universam jacere in dolore: dum ille oppugnat castra Trojanæ confidens fugæ, et dum armis minatur cœlo. Unum præterea, optime regum, unum addas istis muneribus, quæ multa imperas ferri et dici Trojanis: nec vis cujusquam te impediatur, quominus, cum sis pater, tradas filiam illustri genero et splendidis nuptiis, et con-

~~~~~

—345. *Quid fortuna petat* Medic. Gud. a m. sec. et multi alii ap. Heins. et Burm. cum Goth tert. Altera lectio vett. edd. obsidet, et merito præfertur: *ferat* est postulet, ejusque interpretatio, *petat*, ut Burm. quoque censet. *populis* et Sprot.—347. *ob augurium* ap. Priscian. lib. xiv, vitiose haud dubie. *auspicium infandum* Leid. *infaustum auspicium* Parrhas.—350. *Considissee* Zulich. *in luctum* alter Mentel. *in luctus* Parrhas. *in luctu* Leid. et quinque alii ap. Burm. cum Goth. sec. *Troica* alter Hamb. sed sunt *Τρῳία*. *captat* Leid.—351. *fuga* f. Rom.—352. *mittis* Franc.—353. *dicique* Heins. secundum Pierium ex Rom. Medic. et omnibus præstantioribus: pro vulgari *duci*, quod in Ald. sec. receptum: docuit Heins. et ad h. l. et sup. ad lib. v, 486, *dicere* in his et similibus esse promittere. Proprie est designare munus et destinare.—354. *ullius sententia* Bigot. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert.—355. *gnatam* Rom. et al. *egregius* Goth. tert. *que* abest Dorvill.—

NOTE

tate ac fuga sua pene evertit. III. Censet pacis conditionibus ceteris hanc etiam adjiciendam, ut Lavinia conjux Æneæ detur. IV. Orat Turnum, ne patiatur privati commodi rationes publicis rationibus obstare. V. Denique orat, ut si bello abstinere nolit, privatam contentionem, non publico periculo, sed privato certamine dirimat: quod ab Æneæ proponitur.

345 *Dicere mussant*] *Mussare*, est *muto* proximum esse; submissa et

parum distincta voce, quasi timide ac dubitanter loqui; *obmurmurare*. Hic *timere*, *vereri*.

347 *Cujus ob auspicium*] Quia bellum administratur nutu et auspiciis Turni; non Latini, qui rerum habenas eam in rem deposuerat ÆN. VII. 600. et forte felicioribus auspiciis bellum suscepisset, si suscipiendum duxisset.

351 *Fugæ fidens*] Carpit fugam Turni: cum a Junone, non tamen sponte, subductus est e pugna, ÆN.

Des, pater, et pacem hanc æterno fœdere jungas.

Quod si tantus habet mentes et pectora terror:

Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso;

Cedat, jus proprium regi patriæque remittat.

Quid miseros toties in aperta pericula cives 360

Projicis, o Latio caput horum et causa malorum?

Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,

Turne; simul pacis solum inviolabile pignus.

Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, et esse

Nil moror, en, supplex venio. Miserere tuorum, 365

Pone animos, et pulsus abi. Sat funera fusi

Vidimus, ingentes et desolavimus agros.

Aut, si fama movet, si tantum pectore robur

firmes hanc pacem perpetuo fœdere. Quod si tanta formido Turni occupat animos et pectora nostra; obsecremus ipsum, et precemur ab ipso veniam: precemur, ut permittat regi, et relinquat patriæ jus suum. Cur toties propellis miseros cives in manifesta pericula, o tu qui es Latinis origo et causa calamitatum illarum? Nulla est salus in bello: omnes flagitamus a te pacem, o Turne, et simul pignus certissimum pacis Laviniam. Ego, quem tu existimas tibi infensum, et vero non curo esse, ecce primus accedo supplex: miseresce tuorum, depone iram, et ejectus recede. Satis vidimus cadum, fugati ab Ænea, et satis vastavimus arva spatiosa. Aut si gloria te excitat, si contines pectore tantas vires, si denique tibi cara est hæc aula quam

//////////

356. *Das pr. Moret. hanc deest Ven. huic Franc. f. firmes*, quod longe melius, habent Rom. et alii Pier. Medic. a m. sec. cum aliis multis Heius. et Burm., item Goth. sec. *finges* sec. Rottend. a m. pr.—357. *mentes* Rom.—358. *obtestamur* Gud. a m. pr. *rogemus* Zulich. *precemur* sec. Rottend.—359. *proprium* vel *patrium* Zulich. *patriæque* quam commode memoretur, non dicam: accipiendum de populo Latinorum et de salute publica. Latinus in filiam, ejusque conjugium quicum vellet jungendum, jus habebat duplex: et tanquam pater, et tanquam rex. Igitur non *patriæ* sed *regique patrique* videtur legendum. Nullus tamen codex hoc præfert, nisi unus Goth. tert., in quo *patri* est, sed forte lapsu verius quam judicio. Contra Servius Asprum primum monuisse narrat, ut interpungatur post *Cedat*.—360. *Qui* Goth. tert.—361. *a Latio* Franc. pro *ah! laborum* Moret. qu. v. sup. vii, 481.—362. *pacem bello* te Dorvill. *pacem deposcimus* ed. Ven. Burm.—364. *Primus age* Ven. *fingis obesse* alter Menag. *inesse* Ven.—365. *et supplex* Franc. *veniam* Zulich. a m. pr.—366. *funere* f. Reg. et Parrhas., qui et: *fusus abi*; at *funere fuso* Gud. a m. pr. Mentel. tert. *funera fusi* Medic.—367. *despoliarimus* Gud. a m. pr.; at *desolare* non improbaudum: cf. Gronov. Obs. iv, 21.—

NOTÆ

x. 659. De *hymenæis*, nuptiis, Ge. III. 60.

359 *Cedat*, &c.] Si adeo Turnum timemus, ut nullus ausit de eo con-

queri: ne queramur, ne vi agamus; sed precemur ipsum, saltem sinat ut rex et patria rei communi libere consulant pro suo jure.

Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est :

Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem.

370

Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,

Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,

Sternamur campis. Et jam tu, si qua tibi vis,

Si patrii quid Martis habes, illum aspice contra,

Qui vocat.

375

Talibus exarsit dictis violentia Turni ;

Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces :

Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi

ambis in dotem, aude, et securus oppone pectus adversum contra hostem. Nempe, ut uxor regia datur Turno, nos fundamur campis, animæ ignobiles, turba insepulta et indefleta. Nunc vero tu, si est tibi virtus ulla, si habes quicquam patriæ fortitudinis, contuere ex adverso illum qui te appellat. Violentia Turni accensa est his verbis: dat gemitum, et emittit e profundo pectore verba ista: Semper quidem, o Drance, copiosa tibi est facultas loquendi, tunc cum bella exigunt opus: et senibus

//////////

368. *At si Goth. sec.—369. aut si Medic. at si pr. Hamb. est abest Ven.—370. aversum Rom. fer fidens Franc. fer pectora in h. alter Mentel. a m. pr. et Exc. Burm.—371. Si licet Dorvill.—372. infleta inhumataque Ed. pr. Burm.—373. Sternemur Donatus et Pierii Medicus, tum pars Heinsianorum, cum ed. pr. Burm., sed vetustiores omnes tuentur id, quod inde ab Aldd. editur, Sternamur. Tum Etiam tu editum ante Heinsium: sicque Servius legit, et explicat Eia, nam est hortantis adverbium hoc loco. Et tu jam ed. pr. Burm.—374. Martis quid Goth. tert. solum adspice Waddel. emendat apud Burm.—375. Quid v. Gud. et Rottend. tert. a m. pr. Supplet Leiden- sis: audacem solum te in prælia dura.—377. rumpitque Parrhas. et Paris. cum Goth. tert. imo e pectore pr. Mentel. a m. pr., aut, ut Burmanno videbatur, imo a p. imo de pect. alter Hamb., at in sec. Moret. deerant voces: has imo.—378. Longa q. Zulich. a m. sec. Drance semper. Ordo ex libris Pier. et Heius. pro vulgari: semper Drance: quem Rom. tuetur. Tum Drances Goth.*

NOTE

372 *Inhumata infletaque turba*] Pri-
vata funebri honore: quod apud ve-
teres miserrimum fuit, *Æn. vi.* 325.

375 *Qui vocat*] *Supra*, 115.

378 *Larga quidem, &c.*] ORATIO
Turni duas habet partes præcipuas,
quarum prima refellit Drancem;
secunda caput, de quo deliberatur,
attingit. i. Refellit criminationem
temeritatis et fugæ, primo vanam
Drancis eloquentiam per ironiam illu-
dendo; secundo commemorando fac-
ta sua, eadem Pallantis, Bitiæ, &c.
ii. Timorem Drancis de Trojanorum
virtute conceptum elevat, ironice

exaggerando: aitque, nunc Græcos
ipsos, Achillem, Diomedem, coram
Trojanis trepidare; flumina ipsa retro
ab iis fugere, &c. iii. Simulatum de
se timorem Dranci adimit, profitendo
se tam ignavo sanguine maculari nolle.
Atque hæc prima pars orationis est.
iv. Concedit ad eas pacis conditiones
abeundum, si res desperata sit:
quanquam forte mori tum gloriosius
foret. v. Ostendit rem adeo non
esse desperatam, ut potius integra
sit; cum auxilia sibi multa supersint;
cum victoria Trojanis admodum cru-
enta fuerit, damnumque par; cum

Tum, cum bella manus poscunt; patribusque vocatis
 Primus ades. Sed non replenda est curia verbis, 380
 Quæ tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
 Agger mœrorum, nec inundant sanguine fossæ.
 Proinde tona eloquio, solitum tibi; meque timoris
 Argue tu, Drance; quando tot stragis acervos
 Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropæis 385
 Insignes agros. Possit quid vivida virtus,
 Experiare licet; nec longe scilicet hostes
 Quærendi nobis: circumstant undique muros.
 Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mayors

convocatis primum intercs: sed aula non est implenda verbis, quæ magnifica excidunt tibi impune; dum propugnacula murorum cohibent hostem, nec fossæ redundant sanguine. Itaque tona vi eloquentiæ, quod tibi consuetum est; et tu, o Drance, accusa me timoris; quandoquidem tua manus edidit tot cumulos cadaverum Trojanorum, et passim illustras campos trophæis. Licet tibi explorare, quid valeat virtus ardens: scilicet hostes non erunt nobis petendi procul, undique circumdant muros. An ibimus contra illos oppositos nobis? cur moraris? an fortitudo bellica semper erit

~~~~~

pr. Zulich. et ipse Medic., sed est ὁ Δράκη.—379. Tum ab Heinsio. Vulgo: Tunc.—380. complenda Franc. implenda Goth. tert.—381. detinet Medic. et alii Heins. et Pier. cum binis Goth. destinet Rom.—382. Agger mœrorum: scripturam recepit e codd. Heins. cf. sup. ad lib. x, 24 et 144. Editum vulgo: murorum, quod Rom. tuctur. In Medic. et Mentel. pr. a m. pr. Aggere mœrorum. Porro fossas ap. Priscian. lib. viii legi Pierio observatum. At v. sup. ad x, 24. Illud vero multo minus probandum, quod Canterus vi Nov. Lect. 8. coniecit, et a Cerda repositum video: et inundant s. f., postulante, ut ait, sententia. A qua utique aberravit. Nam est: Magna loqueris, dum adhuc muri ab hoste te tutantur et fossas nondum sanguis inundat, h. urbs nondum oppugnatur; quod exquisitius altero modo extulit: nec inundant sanguine fossæ: ut inundant absolute sit dictum. nec supplendum ex antec. dum, ut sit needum.—383. sona Vratisl. eloquio solito plerique Pier. (excepto Romano) et aliquot Heinsiani cum Goth. tert. et Erf. Sed solitum tibi elegantius; variata oratione, pro: ut soles. Sic εἰωθὸς absolute interponitur, et alia. meque furoris Montalb.—384. Arguito D. pr. edit. Burm. et Erf. Drances etiam hic aliquot. v. ad v. 378. quando tot Heins. e grammaticis et scriptis. Vulgo: tot quando. Tum cædis acervos Quintil. lib. ix, 2, ut sup. x, 245. xi, 207, h. e. cæsorum.—385. Teucrum tot tua sec. Moret. tua tela Zulich. a m. pr.—386. Insignes tres Heins. Insignis tot agros Zulich. Insignis campos duo Rottend. Ita fuere de syllaba is male solliciti. quod Zulich. a m. pr. Sparsit quid Sprot. pro var. lect. invida v. Goth. tert.—387. libet Menag. pr. non l. pr. Hamb. et Goth. sec. longo Exc. Burm.—388. Quær. vobis Zulich. a m. sec. circumdant aliquot Pier. et Burm. et Ald. pr., nam tertia circumstant cum cett. vett. edd.—389. Imus in adversos? interroga-

NOTE

adhuc bellum in ortu ipso sit atque initio, ideoque facile mutari possit fortunæ vicissitudine. vi. Auxiliis Diomedis, quæ desunt, opponit auxi-

lia quæ adsunt quamplurima, Messapi, Tolumnii, Camillæ. vii. Denique offert se pugnæ singulari.

385 Tropæis] Supra, 7.

Ventosa in lingua pedibusque fugacibus istis 390
Semper erit?

Pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsum
Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Tybrim
Sanguine, et Evandri totam cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis? 395

Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris, hostileque aggere septus.
Nulla salus bello. Capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno 400

Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ; contra premere arma Latini.
Nunc et Myrmidonum procures Phrygia arma tremiscunt,

tibi in superba lingua et istis pedibus fugacibus? An ego fugatus sum, o ignarissime? an vero ullus accusabit me quod fusus fuerim: qui considerabit Tybrim inflatum crescere sanguine Trojano, et universam domum Evandri extinctam esse cum sobole, et Arcadas spoliatis exercitu? Bitias et vastus Pandarus non sic experti sunt me, et mille alii quos uno die victor deieci ad Inferos, clausus muris et circumdatus munimentis hostilibus. Nulla est salus in bello, ais? ominare talia, o insane, homini Trojano, aut rebus tuis. Itaque ne desinas commovere omnia magno timore, et extollere potentiam nationis bis superatæ, contra vero minuire potentiam Latini. Nunc etiam principes Myrmidonum reformidant arma Trojana? nunc

//////////

tionem Heinsius quoque firmat. Ego non desiderem. *Imus* pro *Quin imus*, quod sæpe apud Comicos. Et Homericum ἄλλ' ἵμεν.—391. nequicquam armis terrebimus hostem suppleverat Medic. a m. pr. nunquamne sine fallacia verba Leid.—392. *haud quisquam*... *Arguet* ἀποφατικῶς Donatus. *haut* etiam Erf. *an qu.* Leid. cum Goth. *an merito quisquam* Parrhas. *aut quisquam* ed. pr. Burm.—393. *Arguit* Oudart.—394. *totam cum stirpe* tres Heins.—395. *Proc.* *Deos* Goth. pr. *exhaustos* Oudart. et pr. Hamb. pro. var. lect. *exustos* Goth. tert. *Arcades* cum eodem Dorvill.—396. *Aut ita ... misi?* ed. Ven. Burm. et *Pand* arguens Medic. a m. pr.—397. *Et quo* Franc.—399. *N. manus.* Goth. sec.—400. *Proin* Oudart. Sed nec hoc nec *Proinde*, quod v. 383 præcessit, nunc suaviter repetitur.—402. *et contra* Goth. pr.—403. *tremescunt* scribunt Rom.

NOTÆ

394 *Evandri Procubuisse domum*] Oc-
ciso Pallante ab ipso Turno, Æn. x.
442.

396 *Bitias et Pandarus*] Portæ Tro-
janæ custodes, quos interfecit Turnus
cum in eam urbem insiluit, Æn. ix.
708. et sequentibus.

399 *Capiti cane, &c.*] Canere, vatam

proprium est, et futura prædicentium;
et sensus est: Jacta infaustum illud
omen in Trojanos, in te ipsum; quod
nempe nulla, neque his, neque tibi
per bellum salus sit.

402 *Bis victæ*] Primum ab Heretle,
deinde a Græcis Æn. iii. 476.

403 *Nunc et Myrmidonum, &c.*] Iro-

Nunc et Tydides, et Larissæus Achilles :

Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas.

405

Vel cum se pavidum contra mea jurgia fingit

Artificis scelus, et formidine crimen acerbat.

Nunquam animam talem dextra hac (absiste moveri)

etiam Diomedes, etiam Larissæus Achilles? fluvius etiam Aufidus retro fugit mare Hadriaticum? eodem ipso tempore, quo scelestus ille accusator simulat se timidum adversus meas rixas, et exasperat metu suo accusationem suam. Desine turbare, nunquam perdes talem animam hac manu mea: maneat tecum et stet in illo

////////

pæne omnes Pier. Mediceus et alii Heins. conf. Heins.—405. *Amnis ad H. Parrhas. et Dorvill., ex interpretatione. Omnis et conj. Cuningham. r. f. Appulus conj. T. Faber, perperam.*—406. *Locus Quintil. ix, 3, 14 est: Alia commendatio vetustatis est (de schematibus loquitur), cujus amator unice Virgilius fuit: Vel cum se pavidum*—Cum non appareat, quo in verbo archaismus lateat, Heins. post Matium suspicatur scriptum fuisse *contra mis*, quod veteres *pro mei*. Alia est Gesneri ad e. l. sententia, excidisse aliquid in Quintiliano, idem tamen putat esse in usu vocalæ *vel* vetustatem quærendam: cum sit *pro etiam, adeo*. In fine *jactat* Bigot. et Goth. tert., sicque apud Quintil. l. c.—407. *acereat* passim scribitur: etiam in binis Goth. ex morte superiorum sæculorum, conf. Pier.—408. *subsiste* Goth. sec. *dextra ac assiste* Dorvill.—410. et abest Mentel. pr. et Goth. tert. *magna*, quod Heinsius intulit, Romani lectio est, quam aliquot alii Pier. Menag. pr. Sprot. Moret. sec. et ipse Gudianus firmant, quem miror hic deserere Mediceum, qui alteram familiam ducit: *magne pater*: ut vulgo editum; quod Donatus interpretatur,

NOTÆ

nice metus inanitatem exaggerat. Dic, ut nobis timorem incutias, Myrmidonas, Diomedem, Achillem timuisse arma Trojana: qui nunquam illa timuerunt. *Myrmidones*, Thessali vel *Æginetæ*, Achillis milites, *Æn. ii. 7. Phrygia*, ubi Troas, *Æn. i. 385. Tydides*, Tydei filius Diomedes, supra 243. *Larissæus Achilles*, Thessalus, *Æn. ii. 197.*

405 *Amnis et Hadriacas, &c.*] Dic ipsos etiam fluvios, Trojanorum metu, retro aquas egisse. *Aufidus*, nunc *Lofanto*, fluvius Italiæ, in Hirpinis nascens, inter Apuliam, Dauniam, et Peucetiam, in mare Adriaticum fluens, celebris Cannensi prælio, quo circa ejus ostia Romani ab Annibale victi sunt. *Hadriacum*, vel *Hadriaticum*, vel *Hadrianum Mare*, vel *Hadria*, pars est Mediterranei Maris: a

promontorio Salentino, quod superius est Italiæ cornu, in sinum influens, Italiamque ad septentrionem alluens, unde *mare superum* vocatur. Huic nomen ab *Hadria* urbe et fluvio in tractu Veneto, supra Padi ostia, sub extremum sinum, ad latus occidentale: nunc dicitur sinus ipse *Golfe de Venise*, ab urbe Venetiis. Scribitur, vel sine aspiratione *Adria*; vel, ut in plerisque omnibus antiquitatis monumentis, cum aspiratione *Hadria*.

407 *Artificis scelus*] Pro *scelesto artifice*. Sic apud Comicos frequenter. Terent. Andr. iii. 5. i. *Ubi illic scelus est, qui me perdidit? crimen* item, pro criminatione seu accusatione, supra, 122.

408 *Dextra hac*] Quæ consuevit fortes occidere, non ignavos. Sic Cæsar ad Metellum, apud Lucanum l. iii.

Amittes ; habitet tecum, et sit pectore in isto. —
 Nunc ad te, et tua magna, pater, consulta revertor. 410
 Si nullam nostris ultra spem ponis in armis ;
 Si tam deserti sumus, et semel agmine verso
 Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum :
 Oremus pacem, et dextras tendamus inertes.
 Quanquam, o, si solitæ quicquam virtutis adesset, 415
 Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,
 Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
 Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.
 Sin et opes nobis, et adhuc intacta juvenus,
 Auxilioque urbes Italæ populique supersunt ; 420

tuo pectore. Jam redeo ad te et ad tuam deliberationem, o magne pater. Si nullam deinceps constituis spem in nostris armis ; si sumus tam destituti, et omnino peritimus ob exercitum semel fugatum, et si fortuna nullam habet vicissitudinem : precemur pacem, et porrigamus manus exarmatas. Tamen, o si restaret nobis aliquid virtutis pristinæ, ille videretur mihi felix in laboribus, et virtute præstans præ ceteris ; qui, ne cerneret quicquam tale, semel procubuit moriens et momordit ore tellurem. Si vero nobis restant vires, et juvenus adhuc illæsa, et urbes ac nationes Italæ ad subsidium ; si vero præterea victoria

~~~~~

et bini Goth. agnoscunt : nam alter *magna* habet. *revertar* Leid.—412. *deserto* Hugon. et si semel alter Hamb. et simul Gud., sicque ed. pr. Burm., male. conf. mox v. 418.—413. *neque* Heins. e scriptis pro *nec*. *regressus* alter Hamb. *recursum* Leid. Laudat Burm. not. ad Ovid. vi Met. 450.—414. *reddemus* Zulich. a m. pr. *inertis* recepit Heins. e Rom. aliisque Pier. suisque melioribus, quoniam videbat nervosius esse et plus artificii præ se ferre, quam vulgatum *inermes*, quod Servius quoque habet. cf. sup. ad x, 595, ubi eadem varietas, et inf. v. 672.—415. Non puto male aliquis aposiopesis statueret, et distingueret : *Quanquam o ! si solitæ quicquam virtutis adesset*—(sc. quisquamne sustineret hoc facere ?) Tum pergit : *Ille mihi*. Sic sup. lib. v. 195 *Quanquam o !—sed superent*, quibus *hoc*, *Fortuna*, *dedisti*.—416. *ante oculos* apud Rufinian. de Schem. Lex. pag. 247. *fortunatusque* *malorum* Hamb. alter.—418. *simul* Zulich. a m. pr. ed. Ven. Burm. et qui paulo majoris est auctoritatis cod. Rom. Sicque conj. Burm. ad Anthol. Lat. T. 1, pag. 88. Præferet tamen vulgatum qui cogit sententiam esse : præstat semel mori. *memordit* aliquot Pier. et Leid. conf. Gell. vii, 9.—419. *Quin et* Montalb. pro var. lect. *Sunt et opes* ed. Ven. et Dorvill. a m. sec. *vobis* Goth. tert.—420. *Itali* p. Goth. tert.—422. *suntque*

NOTÆ

135. 'haud unquam jugulo se pol-
 luet isto Nostra, Metelle, manus ; dig-
 num te Cæsaris ira Nullus honos
 faciet.'

415 *Quanquam, o, si, &c.*] Si fundi-
 tus occidimus, petamus pacem : ta-
 men, vel ita quoque, si quicquam ha-

beremus virtutis, deberemus mortem
 majori felicitati ducere, quam pacem :
 ut ille Mezentius, qui ab Ænea occi-
 sus est, Æn. x. sub finem.

416 *Fortunatus laborum, Egregius
 animi*] Græca locutio, supra 73. *Læ-
 ta laborum*.

Sin et Trojanis cum multo gloria venit
 Sanguine; sunt illis sua funera, parque per omnes
 Tempestas: cur indecores in limine primo
 Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
 Multa dies varique labor mutabilis ævi 425
 Retulit in melius; multos alterna revisens
 Lusit et in solido rursus Fortuna locavit.
 Non erit auxilio nobis Ætolus et Arpi:
 At Messapus erit, felixque Tolumnius, et quos
 Tot populi misere duces; nec tarda sequetur 430

contigit Trojanis cum multo sanguine, si sunt illis suæ mortes, et par clades in omnibus: quare ignari deficimus in primo ingressu belli? cur tremor ineadit membra ante sonitum buccinæ? Tempus, et multiplex motus amorum instabilium vertit plurima in melius: Fortuna alternatim revisens decepit plurimos, et rursus constituit eos in firmo statu. Ætolus et Arpi non erunt nobis subsidio: sed erit Messapus, et fortunatus Tolumnius, et ductores quos tot nationes miserunt: nec parvus honos

//////////

illis Rom., suavius utique, probantque Pier. et Heins., nec tamen receptum. sint illis pr. Hamb., f. pro sin, ut conj. Heins. illi quoque legi monuit Servius et ex eo Jul. Sabin., ut sit pro illic, sicque Leid. a m. pr. et edd. aliquot.—424. Deficimur Montalb., eleganter, iudice Heinsio, quem v. ad Ovid. Epp. v. 150.—425. variusque labor, quod Macrob. et Nonius agnoscant, quodque Brunckius retraxit, ante Heins. legebatur, qui Rom. Medic. et ceteros meliores codd. secutus est: et recte, primo, quod verborum et epithetorum collocatio inde exit poetica: varii labor mutabilis ævi; cum varius labor mutabilis ævi minus doctum sit; tum, quod dictum est hoc ipsum elegantius: varii labor mutabilis ævi: ut sit ævum varium, que varia fortuna jactamur. labor mutabilis h. mutatio laboris, ærumnæ. bellicque labor aliquot Pier. variisque Dorvill.—426. multosque Medic. a m. sec. m. mutata r. Schol. Horat. ad i Od. 34. recusos Franc.—427. in solio alii apud Ursin. Zulich et Parrhas. in solito sec. Rottend. et a m. sec. Dorvill., perperam. in solido est in integro, in incolumem statum, in integrum restituit.—429. Tolonius Parrhas. Tholonius Goth. tert.—430. non edd. nonnullæ. nec tarda tanquam elegantius recepit secundum Ge. Fabricium Heinsius ex Servii auctoritate: cui Ven. et pro var. lect. Menag. accedebant: cum Goth. sec. Ceteri codd. omnes tœntur vulgatam: nec parva. nec tanta Exc. Burm. sequuntur Bigot. Versum laudat Schol. Statii ad vi. Theb. 910, ubi sequitur explicat: concedit illi, datur.—

NOTE

423 *In limine primo*] Vix dum inito bello.

424 *Ante tubam*] Antequam decretoria pugna tubarum sonitu indicta sit.

428 *Ætolus et Arpi*] Diomedes Argypæ conditor, supra 243.

429 *Messapus, &c.*] Dux aliquot

Etruscorum, invulnerabilis, Æn. vii. 691. Tolumnius, augur, qui fœdus disturbabit, Æn. xii. 258. et in eo tumulto occidetur. Felix dicitur ob peritiam et felicitatem auguriorum. De Latio, et Laurentibus agris, Æn. vii. 54. 63. De Camilla, duce Volscorum, Æn. vii. 803. et infra 535.

Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
 Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
 Agmen agens equitum, et florentes ære catervas.
 Quod si me solum Teuceri in certamina poscunt,
 Idque placet, tantumque bonis communibus obsto; 435
 Non adeo has exosa manus Victoria fugit, —
 Ut tanta quicquam pro spe tentare recusem.
 Ibo animis contra; vel magnum præstet Achillem,
 Factaque Vulcani manibus paria induat arma
 Ille licet. Vobis animam hanc soceroque Latino 440
 Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
 Devovi. Solum Æneas vocat. Et, vocet, oro.
 Nec Drances potius, sive est hæc ira Deorum,

comitabitur congregatos e Latio et campis Laurentibus. Est etiam Camilla, ex illustri gente Volscorum, ducens agmen equitum et turmas fulgentes ære. Quod si Trojani me vocant unum ad pugnam, et id vobis videtur, et tantum noceo publica utilitati: victoria non adeo fugit aversata meas istas manus, ut abnuam audere quicquam pro spe tanta. Ibo virtute mea adversus Æneam: quamvis ille præ se ferret magnum ipsum Achillem, et haberet arma paria Achilleis, fabricata manibus Vulcani. Ego Turnus, nemine majorum inferior virtute, devoveo hanc vitam vobis et Latino socero. Æneas me poscit unum? et vero precor, ut poscat me unum: potius quam ut Drances morte pereat mecum, si talis est ira Deorum ut pereamus;

431. *delectas Parrhas. dejectos Gud. a m. sec. cum aliquot aliis Heinsii, ut ad Trojanos referatur. In Mediceo versum hunc postponi sequenti notat Burm., quod apud Fogginium non ita se habet.—433. et deest Dorvill. De toto versu dubito an huc translatus sit ex lib. vii, 804.—434. Quo si Rom. Quos si Hugén. me Teuceri solum in Pierianis aliquot. in certamine Mentel. pr. et Franc. vid. sup. v. 221.—439. patria i. arma. duo Burm.—440. Illa licet pr. Moret. Ire l. Parrhas. libet Bigot.—442. Devoveo vett. edd. et deinceps vulgatæ. Devovi Heins. c Pier. et suis omnibus. Devovo Rom. Æneas solum alter Hamb. Solum Æneas vocat? cum interrogatione Ge. Fabric. nec male. Ut nunc est, supple Devovi, si Æneas vocat. orat Hugén. omen sec. Rottend.—443. sive hæc est Franc. et Goth. tert. cura d. Montalb.—445. Olli inter*

NOTÆ

433 *Florentes ære catervas]* *Fulgentes:* metaphora, de qua Ge. ii. 6.

437 *Tanta pro spe]* Vel victoriae; vel Laviniae; vel laudis inde colligendæ, quod solus privato periculo communem salutem pepererim.

439 *Vulcani manibus]* Et habebat quidem Æneas, quod ignorabat Turnus, arma Veneris rogatu a Vulcano fabricata, Æn. viii. 370. Quemadmo-

dum Achilles arma item rogatu Thetidis ab eodem obtinuerat, apud Homerum, Iliad. xviii. 369.

443 *Nec Drances potius, &c.]* Invitavit Drancem ut secum in hostes irrueret, socius laudis et periculi, 389. Nunc orationem quasi retractans ait: Æneas me solum vocat: et vero id opto, potius quam ut Drances aut laudis aut periculi mei particeps sit.

Morte luat; sive est virtus et gloria, tollat.

Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant 445

Certantes; castra Æneas aciemque movebat.

Nuntius ingenti per regia tecta tumultu

Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet:

Instructos acie Tiberino a flumine Teucros

Tyrrhenamque manum totis descendere campis. 450

Extemplo turbati animi, concussaque vulgi

Pectora, et arrectæ stimulis haud mollibus iræ.

Arma manu trepidi poscunt; fremit arma juvenus;

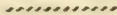
Flent mœsti mussantque patres. Hic undique clamor

Dissensu vario magnus se tollit in auras: 455

Haud secus, atque alto in luco cum forte catervæ

Consedere avium, piscosove amne Padusæ

aut referat gloriam, si virtus aut gloria est hic consequenda. Illi rixantes diserebant hæc inter se de rebus ambiguis: Æneas movebat loco castra et exercitum. Ecce nuntius currit magno tumultu per domum regiam, et replet urbem magno metu, dicens: Trajanos ordinatos in aciem, et exercitum Etruscum descendere e fluvio Tybri per tota arva. Statim turbatae sunt mentes, et commota pectora plebis, et furor excitatus non levis stimulis. Tumultuantes corripunt arma manibus, juvenus fremens flagitat bellum, patres plorant querunturque tristes: tum ingens clamor effert se undique in aërem cum multiplici discordia. Non aliter ac cum forte turmae avium sederunt in profunda sylva; aut cum rauce cygni emittunt cantus in

sese d. ed. pr. Burm. variis Parrhas. dubiis dum rebus conj. Burm.—446. acieque Ven. movebant Dorvill. vocabat pro var. lect. Oudart.—447. per r. castra sec. Moret.—448. que abest Oblongo et Parrhas. implent Hugen.—449. aciem Voss., ut instructos aciem græcismo dictum sit. a abest Medic. a m. pr.—450. decedere Hugen.—451. turbati animo Rom. confusaque Parrhas.—452. non, pro, haud Bigot. et Goth. tert. aures Montalb.—453. manu Heins. e scriptis non tam reposuit, est enim communis edd. lectio, quam potius vitium, puto, editionis Dan. Heinsii expulit, in qua est manus. Idem conj. manus trepidæ, Voss. alter metu tr.—454. Hinc v. plures Heins. Sic Dorvill. Tunc Goth. sec.—455. Dissensu tert. Rottend. magnus vario vett. edd. ap. Pier., idque revocavit Cunningham. e Ms. Bersmanni. ad auras Medic.—456. in abest Goth. tert. et Exc. Burm. cum fronte alter Hamb.—457. Considerare Hugen. et tert. Mentel. cum Reg. anni Parrhas. piscosque plures ap.

NOTÆ

449 Tiberino, &c.] Æn. viii. 330. Teucros, Æn. i. 239. Tyrrhenam, Æn. viii. 479. Mussant, obmurmurant, supra 345.

457 Amne Padusæ] Padus, maximum Italiæ flumen, de quo Ge. i. 482.

ostiis quidem septem in Mare Adriaticum deferitur, sed duobus antiquissimis: quorum septentrionale dicitur Volana, hodie il Po di Volana; meridionale, Paduse, hodie il Po d'Argenta. Vocat stagna, propter diffusas

Dant sonitum-rauci per stagna loquacia cycni.
 Immo, ait, o cives, arrepto tempore, Turnus,
 Cogite concilium, et pacem laudate sedentes : 460
 Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
 Corripuit sese et tectis citus extulit altis.
 Tu, Voluse, armari Volscorum edice manipulis;
 Duc, ait, et Rutulos. Equitem, Messapus, in armis,
 Et cum fratre Coras, latis diffundite campis. 465
 Pars aditus urbis firment, turresque capessant :

piscoso fluvio Padusæ, inter aquas garrulas. Nempe, o cives, inquit Turnus, arrepta occasione, convocate concilium, et otiosi prædicate pacem: dum illi irrumpunt in regnum armati. Nec plura effatus, proripuit se, et celer exportavit se ex alta domo. Tu, ait, o Voluse, significa turmis Volscorum ut armentur: duc etiam Rutulos: Messape, et Coras cum fratre, explicite per agros equites in armis. Pars defendant ingressus urbis, et occupent turres: reliqua multitudo ferat arma mecum,

*****

Burm. *piscosare* Oudart.—458. *nivei* Moret. qu. et Vratisl. *loquacia* firmant vetustissimi Rom. Medic. et al. *loquencia* vel *loquentia* pars codd. Pier. et Goth. tert., sicque codd. Servii ad Ecl. viii, 22, quæ varietas et alibi occurrit. *liquentia* Bigot. et ed. Ven. apud Burm. cum Dorvill. *liquacia* pr. Moret., quo apparet, omnia hæc esse a librariorum stupore profecta. conf. sup. ad ix, 679. Interpolatum est in aliis *stagna sonantia* ap. Pier. et in Sprot.—459. o *juvenes* Schol. Statii lib. vii Theb. 612. *arrecto* Goth. tert.—460. *et deest* qu. Moret. *sequentes* Bigot.—461. *ad tecta* ed. pr. Burm. et Goth. sec. *in tecta* Schol. Statii vii Theb. 612. *ruant* e libb. suis et Pier. prætulit Heins., pro vulgato *ruunt*, quod et ipsum suam vim habebat.—463. *Tum* ed. Ven. ap. Burmann. *Volscæ* eadem, cum Dorvill. et ed. Mediol. Fuit Valeriæ gentis familia *Valscorum*. *dice* alter Hamb. *maniplos* Gud. a m. pr.—464. *Duxit* ait Ven. et Goth. tert. *Dixerat* Bigot. *Tum Equitem* e Medic. et aliis egregie restituit et defendit Heins. Agnoscit et Servius. Vulgg. secundum Romanum *equites*, et plerumque junctim: *Rutulos equites*.—465. *Coras* Goth. pr. *Latis* Erf., nec ipsum male. *effundite* Franc.—466. *firmant* pr. Hamb. et

NOTÆ

paludis in morem circa ostia Padi, et variis fossis confluentes aquas. *Amne Padusæ*; ut urbem Patavi, Æn. i. 251.

463 *Maniplis*] *Manipulus* erat certus militum numerus, qui sub eodem signo pugnabat. Erat Romuli tempore militum centuria; postea duas centurias cepit. Sic dicitur, ex Varone, quia *minima manus* sive turba militum erat: ex Vegeto, quia *junctis manibus*, id est, simul pugnabat: melius ex Ovidio, Aurelio Victore, Donato, &c. quia pro signis et aquilis, Romuli tempore, habuerunt fasciculos fœni, pertica suspensos: fasciculi

autem illi dicuntur *manipuli* quod manum impleant.

464 *Equitem, Messapus*] Sic interpungimus et legimus, post Servium et Donatum: ut Volusus ducat Rutulos, et simul moneat Volscos ut sub ducebus suis pugna se parent; Messapus vero, Coras, et ejus frater Catillus, de quibus Æn. vii. 672. ducant equites. *Messapus*, nominativus est pro vocativo; ut Æn. viii. 77. ‘Hesperidum fluvius regnator aquarum Adsis,’ &c. Æn. xii. 192. ‘Socer arma Latinus habeto.’

Cetera, qua jusso, mecum manus inferat arma.
 Illicet in muros tota discurritur urbe. —
 Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
 Deserit, ac tristi turbatus tempore differt; 470
 Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
 Dardanium Æneam, generumque asciverit urbi.
 Præfodiunt alii portas, aut saxa sudesque
 Subvectant. Bello dat signum rauca cruentum
 Buccina. Tum muros varia cinxere corona 475
 Matronæ puerique; vocat labor ultimus omnes.
 Necnon ad templum summasque ad Palladis arces
 Subvehitur magna matrum regina caterva,

qua parte jussero. Confestim ex urbe tota curritur ad muros. Ipse pater Latinus abrupit concilium et magna exorsa, et turbatus luctuoso tempore, differt ea in aliud; et accusat se plurimum, quod non ultro admiserit et urbi adoptaverit generum, Trojanum Æneam. Alii faciunt fossas ante portas, aut supponunt stipites et saxa: rauca tuba dat signum sanguineum ad pugnam. Tunc matronæ et pueri circumdederunt muros multiplici cætu: extrema necessitas invitat omnes. Regina quoque cum ingenti comitatu matrum vehitur ad templum et supremam arcem Pal-

////////

Ven., qui et capessunt habet. *firmet* aliquot Heins., inter quos a m. pr. Gud., qui idem cum Erf. *capessat*, hoc quidem cum Medic., qui idem a m. sec. *firmet* habet.—467. qui Bigot. *qua jubeo* Vratisl. et Goth. sec., male. vid. Not.—469. *Consilium* Reg., sic et alii hic et sup. 460. *pater ipse* Medic. a m. pr. pr. Moret. et Goth. tert. *magnum* Medic. a m. pr.—470. *tr. t. pectore* vett. edd. Mutavit, puto, primus Naugerius in ed. Ald. tert., ut sit *tempore*, hocque codd. consensus firmat.—471. *quod non* Gud. Ven. Mentel. pr. a m. pr. Exc. Burm. *quod non deceperit* Erf. *acceperat* Bigot.—472. *generumque* asciverit urbi. Sic constanter legitur et distinguitur. Erit adeo urbi, in urbis ac regni utilitatem. Parum commode. Suspisor fuisse qui non acceperit ultro Dardanium Æneam generumque asciverit: urbis Præfodiunt alii portas. Sic utique lenior procedit oratio.—473. *Perfodiunt* tres ap. Burm. ac s. Goth. tert.—474. *Subjiciunt* lect. varians vett. edd. ascripta, quam Catræus recepit: scilicet deterius pro exquisitiore. *Bello signum dat* Moret. qu.—475. *Tunc* ante Heins. vulgg.—476. *labor vocat* Parrhas., sicque Cunningham. edidit.—477. *Nec non et* Leid. *magasque* ad ed. pr. Burm.—478. *corona* tert. Goth., sed *caterva* in marg.—

NOTÆ

467 *Jusso*] *Jussero*. Sic frequenter in duodecim tabulis, apud Cicer. de legibus, &c. *præcepis*, pro *præceperis*: *rupis*, pro *ruperis*: *rapsis*, pro *rapueris*. Sic *faxo*, pro *fecero*; *faxim*, pro *fecerim*. Turnebus l. xv. c. 15.

477 *Palladis arces*] *Templa* Palladis vulgo in arcibus, quia Pallas in-

ventrix dicitur arcium: Ecl. II. 61. 'Pallas quas condidit arces Ipsa colat.' Dona ferunt ipsi, *peplum*, Æn. L. 484. Cultum vero Palladis reliquorumque Deorum Laurentes a Græcis acceperant, qui frequentes consederant in meridionali Italiæ parte, quæ inde diu *magna Græcia* dicta est.

Delph. et Var. Clas.

Virg.

4 L

Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo,
 Causa mali tanti, oculos dejecta decoros. 480
 Succedunt matres, et templum thure vaporant;
 Et mœstas alto fundunt de limine voces:
 Armipotens, præses belli, Tritonia virgo,
 Frange manu telum Phrygii prædonis, et ipsum
 Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis. 485
 Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus.
 Jamque adeo Rutulum thoraca indutus aënis
 Horrebat squamis, surasque incluserat auro;
 Tempora nudus adhuc; laterique accinxerat ensem;

ladis, portans munera: et prope comes est Lavinia puella, causa tantæ calamitatis, et submittens formosos oculos. Matres sequuntur, et implent templum vapore thuris, et e porta sublimi emittunt voces luctuosas: O virgo Tritonia, potens in armis, præsidens bello, rumpe tua manu arma Trojani prædatoris, et dejice illum humi præcipientem, et disturba sub altis portis. Turnus ipse ardens armatur ad pugnam: et jam armatus secundum loricam Rutulam erat asper squamis æreis, et texerat auro tibias, adhuc detectus secundum caput; et alligaverat gladium lateri;

//////////

480. *Causa mali tanti atque oculos* vett. edd. et, quamvis Pierius ejiciendum *tò atque* monuerat, etiam seqq. vulgg. Itaque Heinsius expulit secundum codd. Hiatum, quem toties librarii ferre nequivere, explevere Montalb. et Parrhas. *tantique*. Majorem dubitationem facit, quod in Rom. erat: *Causa malis tantis*: sic Donatus et pars codd. Heins. cum Regio et Goth. tert., nec vero aliter fuit in libro, unde Mediceus descriptus erat, nam in hoc a pr. m. fuerat: *mali tantis*. Itaque rationes potiores conspirant in hoc, scriptum a Marone fuisse: *Causa malis tantis oculos d.* Tandem Cuningham. emendabat *Tanti causa mali*. Sed poëtam dedecet semper eosdem numeros sectari. *oculis d. decoris* sec. Rottend. *oculos d. decores* alt. Voss.—481. *tura* Mentel. pr.—482. *de pectore* aliquot Pier. et Heins. cum Goth. tert. *de limine* etiam Serv. agnoscit. Sed vid. Not.—483. *belli præses* ordo in vulgg. ante Heins., quem revocavit Cuningham.; adeo difficile est quicquam in his probare, quod non alius improbet factum. *præses* nonnulli, etiam apud Serv., sicque Medic., sed a sec. m., cum aliis Heins. et ed. pr. et *Saturnia* v. Parrhas. a m. sec.—484. *Fr. m. templum* Goth. tert.—485. *Sterne solo pronum* Parrhas. et *portis* ed. pr. Burm. *portisque* vel *pontisque* Leid. *sub ipsis* ap. Macrobr. v Sat. 3, sicque a m. sec. pr. Hamb.—486. *in aberat* Gud. *in funera* pr. Hamb. a m. pr.—487. *rutilum thoraca* Macrobr. v, 20. VI, 7 et Gellius II, 6 agnoscunt, et sic Romanus, duo Rottend. et Hamb. alter. Sed alterum doctius. *inductus* ap. Pier. codd. quod cum voc. *rutilum* prætulit Wakef. quia et alibi occurrit *inducere* pro *inducere*, sup. v, 379. VIII, 457 et *rutilantia arma* sup. VIII, 529 et ap. Ta-

NOTÆ

483 *Armipotens Tritonia*] Palladis nomen, Æn. II. 171. Præses autem fuit urbium, artium, belli, &c. De *Phrygia*, ubi Troas, Æn. I. 385.

489 *Squamis, suras*] De *squamis* loricæ corio superadditis, Æn. III. 467. *Sura*, pars est tibiæ carnosa, quæ cum toto crure ocreis vestitur.

Fulgebatque alta decurrens aureus arce; 490
 Exultatque animis, et spe jam præcipit hostem.
 Qualis, ubi abruptis fugit præsepia vinclis,
 Tandem liber, equus, campoque potitus aperto,
 Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,
 Aut, assuetus aquæ perfundi flumine noto, 495
 Emicat, arrectisque fremit cervicibus alte
 Luxurians; luduntque jubæ per colla, per armos.
 Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
 Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
 Desiluit; quam tota cohors imitata relictis 500
 Ad terram defluxit equis; tum talia fatur:
 Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
 Audeo, et Æneadum promitto occurrere turmæ,
 Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
 Me sine prima manu tentare pericula belli: 505

et splendebat aureus exiliens e summa arce; et gestit animo, et spe jam præoccupat hostem. Qualis equus postquam ruptis retinaculis fugit stabula, demum liber et fruens patente campo; ille aut vadit ad pascua et greges equarum; aut solitus lavari noto fluvio aquæ exilit, et collo alte erecto petulans fremit, et crines errant per collum et per humeros. Cui Camilla, sequente turma Volscorum, obvia occurrit, et regina descendit ex equo sub ipsis portis; quam tota turma imitans, descendit ad terram relictis equis; deinde Camilla dicit ista: Turne, si animus generosus habet jure aliquam in se confidentiam, audeo et polliceor obstare exercitui Trojanorum, et sola procedere obvia adversus equites Etruscos. Permite me experiri manu prima discrimina pugnæ: tu pedes mane ad muros, et tuere urbem. Turnus respondet ad

*****

citum Hist. v, 13.—490. *aureus*. Si tamen thoracem æreum indutus fuit, ut v. 487 dixerat, nunc non *aureus* sed *æreus* fulgere debuit. Tum displicet in his verss. quinque quinquies repetita copula *que*.—491. Deficit versus Goth. sec. Vellem majoris esset auctoritatis codex! *præcipit* Vratisl. conf. sup. lib. x, 277 et saepe al.—492. *abruptis* Reg.—493. *pratoque* Dorvill. *potitur* aliquot Pier., quod non præferam cum Catræo. *ab alto* Goth. tert. a m. pr.—494. *impastus* aliquot apud Burm.—495. *equæ* Bigot. *profundi* Ven. *fl. toto* Zulich. a m. pr. et ed. pr. Burm. *nando* pr. Hamb.—496. *cervicibus altis* sec. Rottend. *altum* malebat Cuninghamus: scilicet ut poëta nihil variet; semper idem sequatur!—497. *luduntque comæ* Oudart.—498. *cui grege Volscorum* Sprot.—500. *Dissiluit* aliquot codd. et ed. pr. Burm.—501. *deflexit* alter Hamb.—502. *sui meriti* Goth. tert. *audacia* Ven.—503. *et deest* Gud. pr. Mentel. et sec. Moret. *turbæ* Bigot. et Goth. tert. *turmis* Rom. et Donatus.—505. *ten-*

NOTÆ

498 *Volscorum acie*] Qui jam vocati De *Volscis*, Æn. vii. 803. De *Tyr-*
 a Turno per Volusum fuerant, 463. *rhenis*, Ænæ sociis, Æn. viii. 479.
 De *Camilla*, eorum duce, infra 535,

Tu pedes ad muros subsiste, et moenia conserva.

Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus:

O decus Italiae, virgo, quas dicere grates,

Quasve referre parem? sed nunc, est omnia quando

Iste animus supra, mecum partire laborem.

510

Æneas, ut fama fidem missique reportant

Exploratores, equitum levia improbus arma

Præmisit, quaterent campos: ipse ardua montis

Per deserta jugo superans adventat ad urbem.

Furta paro belli convexo in tramite sylvæ,

515

Ut bivas armato obsidam milite fauces.

Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis;

Tecum acer Messapus erit, turmæque Latinæ,

*ista, hærens oculis in terribili puella: O virgo, gloria Italiae, quas conabor dicere, quas referre tibi gratias? sed jam, quandoquidem animus ille tuus est supra omnia pericula, divide mecum periculum. Ut fama et missi observatores faciunt fidem, Æneas callidus præmisit equites levis armatura, qui vastarent agros: ipse, accele-
rans per deserta alta montis superato jugo, accedit ad urbem. Meditor insidias belli, in curva semita sylvæ, ut occupem militibus armatis angustias bifidas. Tu, signis conjunctis, occurre equitatu Etrusco. Messapus ardens erit tecum, et cater-*

*****

tare spicula Goth.—506. *obsiste* Hugen.—507. *horrenda virgine* Medic. a m. pr., idem a m. pr. *fixis*, etsi oculos præcesserat. *oculos fixos* pr. Voss. et pr. Moret. cum Hugen., unde Heins. conj. *oculis...fixis*. Sed præstat recepta lectio, *oculos fixus*, et errorum causæ satis patent. *fixit* editio, qua Pier. utebatur: h. e. Ald. pr. vel alia, quæ inde fluxit, sicque Sprot. et pr. Hamb. pro var. lect. *fixus* emendatum a Naugerio Ald. tert.—508. *grates* Rom.—509. *Quasque* Ven.—510. *Ista* volebat Heins. *super: at m.* (in Foggini. *superat*) Medic. a m. pr.—514. *superans* revocatum ab Heins. e Medic. et ceteris præstantioribus; sic et vet. edd. Prima est edit. tert. Ald., in qua receptum video *propcrans*, quod Rom. et alii Pieriani exhibebant: sicque Goth. tert. Exquisitius tamen alterum. *superas* alter Menag. *jugum superans* alter Hamb., quæ vulgaris, ut inf. v. 906, est structura; sed exquisitior: *jugo*, superior evadens, superato jugo, conf. sup. ad lib. II, 207. *advenit* Oudart. *in urbem* aliquot Pier., probante Heinsio.—515. *belli*: hic distinguebat Zulich. *convexa* Leid.—516. *Ut binas* Vratisl. *armato ut binas* ed. pr. Burm. *obsidem* Leid. et Goth. tert. *obsidant* Mediol. ed. et Lutat. ad Stat. I Theb. 609.—517. *accipe* ed. pr. Burm.—519. *Tiburni* Heins. invexit, nescio quam bene:

NOTÆ

515 *Furta belli, &c.*] *Insidias*: dicitur quippe *furtum*, quicquid clam fit, Æn. v. 588.

515 *Convexo*] *Concavo*, aut saltem *curvo*, Æn. I. 314.

517 *Tyrrhenum equitem*] Qui præmissus erat ab Ænea, per planos

campos.

518 *Messapus erit, &c.*] Cum equitibus aliquot *Etruscis*, quorum dux erat, Æn. VII. 691. *Turmæ Latinæ*, sive *Rutulæ*, sub Voluso, supra 464. *Tiburni manus*, copię Tiburtinæ, a Tiburno herœ ac conditore designatæ,

Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
 Sic ait, et paribus Messapum in prælia dictis 520
 Hortatur, sociosque duces; et pergit in hostem.
 Est curvo anfractu valles, accommoda fraudi
 Armorumque dolis; quam densis frondibus atrum
 Urget utrimque latus; tenuis quo semita ducit,
 Angustæque ferunt fauces aditusque maligni. 525
 Hanc super in speculis summoque in vertice montis
 Planities ignota jacet, tutique receptus:—
 Seu dextra lævaque velis occurrere pugnaë;
 Sive instare jugis, et grandia volvere saxa.

*væ Latinæ, et turmæ Tiburtinæ: sume tu quoque munus ducis. Sic dixit, et simili-
 bus verbis animat Messapum, et duces socios ejus ad pugnam; et ipse vadit in hos-
 tem. Est vallis flexu sinuoso, apta fraudibus et insidiis belli; quam nigra latera
 premunt utrimque spissis foliis: trames parvus ducit illuc, et meatus arcti atque
 ingressus difficiles ferunt ad eam. Super eam, in speculis et in supremo cacumine
 montis, sternitur planities incognita et perfugium tutum: sive velis descendere ad
 pugnam, a dextra et sinistra parte; sive imminere e verticibus, et dejicere vastos*

cum idem sup. lib. VII, 671 *Tiburti* reliquerit, ubi similis varietas occurrebat:
 quanquam *Tiburni* et illo loco præferendum arbitror. Addit vir doctiss., *Ti-
 burni manus* ad Tiburnum fluvium Tibur alluentem esse referendum. An
 Anienem Tiburnum esse voluit? Tiburnum conditorem Tiburis, Deum vel
 heroëm indigenam, novimus omnes: vid. sup. Exc. ad VII. Secutus autem
 est Heinsius vestustiores suos cum Donato: quibus accedebat pars Pier.,
 Mediceus tamen a sec. m. *Tiburtique* habet, idque Romanus firmat et Ser-
 vius cum aliis codd.; adde tres Goth. et edd. vett. et Aldd. Tum pars codd.
 distinguit: *T. manus ducis: et tu, male.*—521. *pergit* vel *tendit* pr. Hamburg.
in hostes vel *hostis* nonnulli.—522. *vallis* vulgo *quæ*, quod tamen multo
 et revocavit id Cuninghamus; nec male. *valles* Heins. recepit e vett. codd.,
 ut Medic. et al., item Rom. et parte Pier. Firmant et Grammatici Probus
 et Servius. Si verum est, poetam ita scripsisse, quod valde dubito, non, quod
 aiunt, ob metri necessitatem, sed antiquitatis studio id fecisse dicendus.
 Nam *valles* et *vallis*, ut *vulpes* et *vulpis*, et sic alia. Metro alias in *vallis* metu-
 endum non erat: cum ultima in cæsuram incidat.—523. *d. fr. autem* Exc.
 Burm., non infelici lapsu.—524. *utrumque* Parrhas. et Goth. tert. *quo* Heins.
 e suis vetustioribus et Pier., etiam Serv. pro vulgato *quæ*, quod tamen multo
 accommodatius: Servio quoque agnitum. *quam* ed. Junt.—525. *fremunt* Bi-
 got. *f. premant*, inquit Heins. Mox vs. 526 præponebatur huic in Regio.—
 526. *in aberat* Rom. *e speculis* Gud. a m. pr. Mentel. pr. et Goth. sec.—
 527. *P. inculta* Sprot. *immota* Parrhas. vid. ad Ge. III, 416, quod Burmanno
 se probabat, ut esset a belli tumultu immunis. *recessus* plerique Pier., inter
 quos Rom. et Medic. a m. sec. cum Goth. pr., quod jam Serv. damnavit.
recussus ed. Medioli.—528. *concurrere* aliquot Burm.; sic vero *pugna* esse de-
 bebatur. *pugnis* pr. Hamb. pro var. lect.—529. *aut* gr. Dorvill. *evolvere* sec.

NOTÆ

fratribus ejus Catillo et Cora duci- 522 *Valles, accommoda*] Servius ait an-
 bus. titum quod nomen: atque sing. esse *valles*.

Huc juvenis nota fertur regione viarum ; 530
 Arripuitque locum, et sylvis insedit iniquis.

Velocem interea superis in sedibus Opim,
 Unam ex virginibus sociis sacraque caterva,
 Compellabat, et has tristes Latonia voces
 Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla, 535
 O virgo, et nostris nequicquam cingitur armis,
 Cara mihi ante alias. Neque enim novus iste Dianæ
 Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
 Pulsus ob invidiam regno viresque superbas
 Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe, 540
 Infantem, fugiens media inter prælia belli,
 Sustulit exilio comitem, matrisque vocavit
 Nomine Casmillæ, mutata parte, Camillam.

lapides. Juvenis Turnus vadit illuc per spatia itinerum sibi cognita, et occupavit locum, et constitit in locis illis asperis. Interim in cælestibus sedibus Diana filia Latonæ alloquebatur Opim, unam e comitibus puellis, et e turba sibi sacra; et ore mæsto proferebat hæc verba: O virgo, Camilla vadit ad bellum asperum, et frustra tegitur nostris armis, dilecta mihi præ cæteris: nam hic amor non novus contigit mihi Dianæ, flexitque animum meum improvisa dulcedine. Metabus, ejectus regno per invidiam et ob potentiam ferociorem, cum exiret e veteri urbe Priverno, fugiens per medias pugnas belli, asportavit sociam exilii infantem, et appellavit eam Camillam, de nomine matris Casmillæ, mutata parte nominis. Ipse ferens eam ante se

Mentel. involvere Leid. vulnere Rom.—531. Arripiuntque sec. Moret. insidit Hugon. sedit Montalb.—532. Ὀπιν. Opem alter Hamb. Opim apud Macrobr. v, 22.—533. sacris sociisque c. Rom. socia sacrisque Hugon. sociis sociisque Goth. sec.—534. tristi Heins. e Rom. et aliis Pier. (quibus adde Goth. pr. et sec.), pro vulgato: *tristes*, vel *tristeis*, ut in Aldd. et al. At *tristis* Medic. et Macrobr. v, 22 cum Donato, quod et ipsum Heinsius prætulisse videtur, et nunc revocamus cum Brunckio. Judicium nostrum puta eo niti, quod *tristis* voces plus gravitatis epicæ habet; alterum *tristi* ore Ovidii elegantia dignum. *Latoïda* alter Hamb., pro *Latoia* putat Heins. vel *Letoia*.—535. ad abest Ven.—537. Nec alii. enim abest binis Burm. et uni Goth. *novus* deerat Dorvill.—538. *subitque* a m. pr. Medic., perperam. vid. Heins. ad III, 225. *subitque* Montalb. At pro *que* malim *ve: subitave*; nec novus amor est nec subitus.—540. *Privernum* Serv. ad VIII, 803. Ita et urbem legendum, quod in Exc. Burm. erat.—542. *rocari* Parrhas. *locavit* Gud.—543. *Scamillæ* editum Pierius memorat: sc. in Ald. pr. At *Casmillæ* editum in

NOTÆ

534 *Latonia*] Diana, Latonæ filia, Ecl. III. 67.

539 *Ob invidiam*] Vel subditorum in se; vel suam, ut explicuimus de Mezentio, Æn. x. 852

540 *Priverno*, &c.] *Privernum*, urbs Volscorum, circa Pomptinas paludes

et Amazenum fluvium, paucis aliquot leucis a mari distans: ejus ruinæ hodie visuntur juxta oppidum *Piperno*. *Amasemus*, hodie est *Toppia*, Æn. VII. 794. in extrema Nota. De *Volscis*, ibidem, et 803.

Ipse, sinu præ se portans, juga longa petebat
 Solorum nemorum; tela undique sæva premebant, 545
 Et circumfuso volitabant milite Volsci.
 Ecce, fugæ medio, summis Amasenus abundans
 Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
 Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
 Tardatur, caroque oneri timet. Omnia secum 550
 Versanti subito vix hæc sententia sedit:
 Telum immane, manu valida quod forte gerebat
 Bellator, solidum nodis et robore cocto;
 Huic natam, libro et sylvestri subere clausam,
 Implicat, atqueabilem mediæ circumligat hastæ; 555

in sinu, quærebat longa cacumina sylvarum secretarum; arma infesta urgebant undique, et Volsci discurrerant circumjectis militibus. Ecce, in medio fugæ, Amasenus tumens exundabat altis ripis, tanta pluvia effuderat se e nubibus. Ille, meditans enatare, retinetur amore infantis, et timet dilecto oneri: aggre tandem fixum est hoc consilium illi, omnia secum raptim expendenti. Alligat filiam inclusam cortice et sylvestri subere huic telo, quod telum grande gestabat forte manu robusta, firmum nodis et ligno exsiccat utpote bellator; et circumnectit aptam mediæ hastæ; et

*****

alt. et hinc in ceteris. *Carmillæ* Gud. a m. pr. quas *millæ* codd. ap. Pier. Verum arbitror esse: *Casmilæ*, ad quod accedit Dorvill. *Casmile*, infimi tamen loci codex: idem in suis membranis reperit Brunck. et recepit: nisi potius, inquit, *Cadmila* poëta scripserit: ut *Κάδμιλος* apud Lycophr. 162 est *Ερμῆς*. quæ Bæotica ibi fertur esse pronuntiatio. At Italica fuit *Casmilus*, *mutata* jam. ed. Ald. tert. dederat cum aliis vetustioribus nostris. At Egnatiana et aliæ *mutata*: ut et Pierius editum legebat: quod Burmanno magis placebat: quia una litera extrita est s. Debetur hoc inventum Benedicto philologo in edit. Junt. 1520, qui eam lectionem vetustos codd. et bona ingenia agnoscere ait. Videtur tamen *mutata* poëticam orationem magis decere: et mutilatio sub illo tanquam genere comprehensa est; tum tuetur id consensus codd. vetustiorum omnium.—545. *bella* v. s. ed. pr. Burm.—546. *pendebant* m. V. Sprot.—547. *f. in medio* alter Mentel. et Scheffer. *fuga e media* tert. Rottend. *habundans* in codd. passim, ut et alibi. *ab undis* Parrhas. et Exc. Burmann.—548. *tantis* Erf.—550. *Tardatus* Sprot.—551. *Versanti subito*: distinguit Ge. Fabric. cum aliis, etiam Valken. ad Ammon. p. 67: in subitis enim cogitationibus animum difficulter consilium capere aut rem expedire. Vix tamen satis placet: *Omnia versare subito*. Ita celeriter dicendum fuisset. Præstat igitur altera ratio: cum omnia secum versasset, *subito vix hæc sententia sedit*, ut nova ratione subito vix junxerit: ut vix tandem eo deveniret, *subito* tamen consilium hoc arripuerit. Nam subito *victrix sententia sedit*, quod quis mecum conjiciat, esset ornatius forte, quam locus fert, vim autem illam non haberet.—552. *ferebat* a m. sec. Medic. et Goth. sec.—554. *Hic* Hugon.

NOTÆ

553 *Robore cocto*] Ligno duriore, mus.' De robore, ibid. 162.
 ad fumum exsiccat. Ge. i. 175. 'Et 554 *Libro et subere*] Liber, cortex
 suspensa focis exploret robora fu- interior et tenuis. Hoc suber, arbor

Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur:
 Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
 Ipse pater famulâ[m] voveo; tua prima per auras
 Tela tenens supplex hostem fugit. Accipe, testor,
 Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris. 560
 Dixit, et adducto contortum hastile lacerto
 Immittit: sonuere undæ; rapidum super amnem
 Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
 At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
 Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor 565
 Gramineo donum Triviæ de cespite vellit.
 Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
 Accepere, neque ipse manus feritate dedisset:
 Pastorum et solis exegit montibus ævum.
 Hic natam, in dumis interque horrentia lustra, 570

evibrans hastam illam grandi dextera, sic loquitur ad cælum: Diana virgo, benefica cultrix sylvarum, ipse pater infantis hanc tibi consecro famulam; fugit hostem per aëra, tenens primum tua jacula: o Dea, obtestor te accipe hanc tuam, quæ jam creditur dubiis ventis. Dixit hæc, et jacit hastam libratam reducto brachio: aquæ sonuerunt: fugit misera Camilla super velocem fluvium in hasta stridula. Metabus vero, numerosa turba jam propius imminente, projicit se in flumen, et victor extrahit e glebis herbosis hastam cum infante, quæ erat donum jam sacrum Dianæ. Nullæ urbes exceperunt eum domibus, nullæ muris: neque ipse se subdidisset iis ob asperitatem morum: traduxit vitam pastoritiam et secretis in montibus. Illic inter

Huc a pr. m. Rom. pr. gnatam Leid. gratam Sprot.—557. hanc abest Dordvill.—559. hostem supplex Goth. sec.—560. d. c. armis sec. Rottend.—561. abducto Oudart. contentum pr. Menag. tert. Mentel. Par.—562. sonuere auræ conj. Burm. Qui enim undæ, inquit, sonuere? Scilicet graviter commotus aër aquæ superficiem impellit et undæ fremitum movet; quid? quod transvolans jaculum sibilum vel strepitum facit in aëre, quem ipsi amni tribuere potuit.—564. propius magna aliquot Burm. jam aberat Medic. et Goth. pr.—566. de c. tollit Gud. et Erf.—567. non ullæ m. Goth. pr. montibus alter Hamb. urbis Ven.—568. Excepere Sprot. ille Zulich.—569. et aberat Oudart.; et melius abesset. Sed quot alia non essent delenda, si hæc ratio valeret! Sustulit Brunckius et reposuit pro eo at Wakefield, nec improbo factum. solus Parrhas. P. in savis ed. pr. Burm. ævom Rom.—570. Hic edd. Aldd. et hinc omnes, quas vidi, etiam Nic. Heinsii priores. Nec

NOTÆ

crassissimi ac levissimi corticis, *liège*.

566 *Donum Triviæ*] *Camillam*: vel, quam Triviæ quasi dono salvam recipiebat; vel, quam ipsi Triviæ quasi donum voverat. *Trivia*, Dianæ nomen, quia colebatur in triviis, *Æn.* IV. 511.

568 *Manus dedisset*] *Consensisset, cessisset*. Adagium est, ex iis desumptum, qui pugna victi, aut manus ligandas præbent, aut iisdem protensis mortem deprecantur.

570 *Lustra*] *Cubilia ferarum in sylvis*, *Ge. II. 471*.

Armentalis equæ mammis et lacte ferino
 Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
 Utque pedum primis infans vestigia plantis
 Institerat, jaculo palmas oneravit acuto;
 Spiculaque ex humero parvæ suspendit et arcum. 575
 Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
 Tigridis exuviæ per dorsum a vertice pendent.
 Tela manu jam tum tenera puerilia torsit,
 Et fundam tereti circum caput egit habena;
 Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem. 580
 Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres
 Optavere nurum. Sola contenta Diana,
 Æternum telorum et virginitatis amorem

vepres et inter latebras sylvarum horridas, alebat filiam uberibus equæ gregalis et lacte ferino, premens ubera in labris filiæ tenellis. Et statim atque infans fixit gressus primis plantis pedum; oneravit manus ejus telo acuto, et alligavit arcum ac sagittas humero parvulæ. Pro aureo ornato capillorum, pro vestitu pallæ defluentis, pellis tigridis pendet e capite per tergum. Jam tunc libavit manu molli jacula puerilia, et agitavit fundam tereti loro circa caput, et prostravit gruem Strymoniam vel cynum candidum. Matres plurimæ in Etruscis urbibus frustra desideraverunt illam in uxorem filiorum suorum: contenta cultu solius Dianæ, fovet pudica perpetuum amorem virginitatis et armorum. Vellem ut

~~~~~

nisi in ed. Burm. probatum *Hinc*: merito iterum ejectum.—572. *teucris* pro *teneris* Franc., stupore librarii. *immulcens* pr. Hamb. *munera* Goth. tert.—573. *plantas* Medic., sed a m. pr.—574. *Institerant* pr. Hamb., tum *armavit* omnes Pier. et Heius. potiores: adde Burm. et Goth. sec. ac tert. cum Erf. Retinetur tamen *oneravit* inde ab Aldo editum, tanquam elegantius; inprimis cum de tenellæ puellæ manibus sermo sit; quandoquidem credere licet, poëtam maluisse id, quod venustius esset. Agnoscit quoque Servius. In Sprot. erat *firmavit. jaculis acutis* pr. Hamb. et ed. pr. Burm.—575. *ex humero parvo* Goth. tert.—576. *vittæ* pro *pallæ* Oudart.—577. *a* abest aliquot Burm. *pendunt duo* ejusdem. *terrent* Hamb. alter a m. sec.—581. *Multæ jam f.* sec. Moret.—583. *v. honorem* pr. Moret., et ipsum non male. Sed *colere amorem*, ut *fovere, servare*: studium armorum et virginita-

NOTÆ

571 *Armentalis equæ*] Quæ gregatim inter armenta versabatur. *Lacte ferino*, equino: nam equum vocavit *ferum*, Æn. II. 51.

576 *Crinali auro, &c.*] Vel reticulo aureo, quo virgines complecti capillos solebant: vel acu crinali, qua capilli discernuntur: vel alio quolibet

aureo capitis ornatu. *Pallæ*, pallium muliebre, apertum ac talare, Æn. IX. 166.

580 *Strymoniam gruem*] Quia frequens est id genus circa Strymonem, Macedoniæ fluvium. Æn. X. 265.

582 *Nurum*] Uxorem filii, *bru*.

Intemerata colit. Vellem haud correpta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros :

585

Cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, finesque invise Latinos,
Tristis ubi infausto committitur omine pugna.

Hæc cape et ultricem pharetra deprome sagittam :

590

Hac, quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
Tros Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas.
Post ego nube cava miserandæ corpus et arma
Inspoliata feram tumulo, patriæque reponam.

Dixit : at illa leves cœli delapsa per auras

595

Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis ;

non fuisset perculsa amore talis belli, aggressa oppugnare Trojanos: nunc esset mihi dilecta et una e meis comitibus. Age vero, o Nympha, siquidem premittitur fatis crudelibus, descende cælo, et adi regionem Latinam, ubi funestum prælium miscetur auspiciis adversis. Accipe hæc, et extrahe e pharetra vindicem sagittam. Quisquis læserit vulnere corpus mihi dicatum, sive fuerit Trojanus, sive Rutulus, simul hac sagitta mihi solvat pœnas sanguine: ego deinde nube cava inferam sepulcro cadaver miseræ Camillæ et arma non direpta, et restituum illam patriæ. Sic dixit Diana: at illa Nympha delapsa per levem ærem cœli insonuit, inclusa obscuro nimbo secundum corpus. Sed interim omnis multitudo Trojana accedit ad muros Laurenti, et duces Tusci, et omnis acies equitum, distincti in turmas certo numero:

tis.—584. corrupta Vratisl., perperam. corripit militia, exquisite pro vulgari, corripit cupidine, studio militiæ.—586. Cura mihi Goth. tert., elegantius vulgato; sed isti codici non tantum tribui potest, ut vulgata mutetur. Tribuit tamen ei hoc Wakef. ut in carmen reciperet.—587. V. a. nunc quanquam f. ed. pr. Burm. quando equidem Rom. urgentur Hugen. et pr. Moret. a m. pr. urgemur olim alicubi editum fuisse ex Pierio apparet, sed omnes, quas habemus, edd. vett. urgetur exhibent. fatis...iniquis aliquot Pier. et Heins. cum Goth. tert. cf. sup. ad lib. I, 672.—588. invisa Rom.—589. ordine alter Hamb. a m. pr. pugne Goth. pr., ut committatur ipsa Camilla; sed perperam.—590. Hoc ed. pr. Burm. Hanc ejus Exc., male. v. Not. vetricem Mentel. pr.—591. Hanc Goth. pr. Ac sec.; utrumque etiam in Pierianis occurrebat. sacra Sprot. violaret Mentel. pr. violavit Parrhas., ut inf. 848.—592. Italusque Rom., tum Medic. et alii tres Heinsii, minus bene.—593. miserabile pr. Hamb.—594. Intemerata Franc. cumulo Zulich. tumuloque patrisque Ven.—595. Dixit et illa Medic. et Ven. Dixerat: illa Goth. sec. delapsa Heins. primus e Medic. et aliis: inter quos duo dilapsa. Vulgg. leg. demissa.—596. Insonuitque nigro pr. Hamb. Advolat et virgo Franc. I. longo c. Zulich. a m. pr. tegmine Goth. tert. Sed turbine recte, de nube obscura, ut jam alibi factum vidimus, et Homericum νέφος, νεφέλη.—597. muris tectisque propinquant citatur a Valerio Probo in Arte. Td propinquant impense placebat Heinsio. v. ad lib. x, 238.—598. Etrurique vel Etrurii multi apud Heins. et Burm., librariorum utique inscitia; etsi dubitari vix potest, ab initio Etruros

Compositi numero in turmas. Fremit æquore toto
 Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis 600
 Huc obversus et huc ; tum late ferreus hastis
 Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
 Necnon Messapus contra, celeresque Latini,
 Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillæ,
 Adversi campo apparent, hastasque reductis 605
 Protendunt longe dextris, et spicula vibrant ;
 Adventusque virum fremitusque ardescit equorum.

equus subsiliens fremit toto campo, et obluatur conversus arctis habenis huc et illuc: tum campus horrescit undique ferreis hastis, et arva resplendent excelsis armis. Messapus quoque, et Latini veloces, et Coras cum fratre, et equitatus virginis Camillæ, apparent contra oppositi in campo; et inmittunt longe hastas brachiis contractis, et conjiciunt spicula; et ferret adventus hominum, et hinnitus equorum. Et jam uterque exercitus steterat, progressus intra jactum teli: erum-

et Etruriam fuisse; et temporis successu alterum in Etrusos et Etruscos abiisse. Prima pronuntiatio *Turseni* et *Tursi* fuisse videtur, inde *Truri*, *Trusi*, *Etrusci*, et molliore sono *Tusci*, *Tuscia*. Vid. Comment. Soc. Gott. T. III, P. II, p. 38.—599. *Composito* Zulich. in abest binis Burm. et Goth. tert. in *turbas* idem et Sprot. in *turmis* Parrhas. in *turmas* numero duo Burm.—600. *pulsat* Ald. (pr.) *spumat* Tan. Faber emendat, *perperam*; nam *haben*is pugnat est contra habenas pressas luctatur, quod Burm. illustrat: ut *μάχεσθαι τινι*. —601. *conversus* Medic. Gud. Sprot. et Leid. (cum Erf.), quod minus placere, Heinsius monet. *conversus* adhuc Franc. jam late pr. Hamb.—604. *Corax* Goth. sec. et hic. conf. VII, 672.—605. *hastasque reductas* Medic. a m. pr. et Sprot.—606. *Protendunt* potiores codd. omnes, edd. vett., et recte: nam, etsi reducta dextra tenetur hasta, tamen ea protenditur, prominet, inprimis si cogites infra mediam fere partem eam manu teneri. *Prætendunt* tacite irrepis-
 se in Burmannianam editionem, non consilio receptum videtur. Nam Heins. non admisit, nec illud nisi in Medic. a m. pr., tum in Menag. sec. Moret. tert. et Leid. ac Zulich. reperit scriptum. Pierius tamen antiqua pleraque exemplaria ita legere ait: nec est cur illud per se improbet aliquis. Nam *prætendere*, *προτελεῖν*, ad idem fere redeunt. *Projiciunt* Goth. sec. Tandem *librant* emendandum esse pronuntiat Jo. Schrader. Nam nondum emittunt, adeoque nec *vibrant*. Herm. Arnzen. Epist. crit. p. 72. videtur accipere neutraliter *spicula vibrant*. ut IX, 769 *vibranti gladio*.—607 et fr. alter Menag. Neminem video ad hunc versum offendisse. Videntur igitur alii expeditiorem rationem habuisse quam equidem exputare possum. Nam, quid *fremitus equorum ardescit* sit, obvium quidem est; sed velim doceri, quid sit:

NOTÆ

599 *Numero in turmas*] *Turmæ*, proprie erant equitum, et capiebant equites vulgo triginta, Æn. v. 553. in Notis.

604 *Ala Camillæ*] Vegetius: *Alæ dicuntur equitum*, quod ad similitudinem alarum ab utraque parte protegunt

acies. Atque ita sumitur *ala* apud Virgilium. Ostendit tamen Lipsius de militia Rom. l. II. 7. *alas* etiam quandoque de peditibus dici: et vulgo de copiis, sive equestribus, sive pedestribus sociorum, quæ ad latera aciei collocabantur.

Jamque intra jactum teli progressus uterque
 Substiterat : subito erumpunt clamore, frementesque
 Exhortantur equos ; fundunt simul undique tela 610
 Crebra nivis ritu, cœlumque obtexitur umbra.
 Continuo adversis Tyrrhenus et acer Aconteus
 Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
 Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantium

punt in repentinum clamorem, et concitant equos frementes ; simul spargunt undique tela frequentia, more nivis, et cœlum tegitur tenebris. Statim Tyrrhenus et ardens Aconteus concurrunt connixi hastis oppositis, et primi magno strepitu faciunt

Adventus virum ardescit. Potest abstractum videri positum pro concreto, ut sit pro : *virī advenientes, propius accedentes, exardescunt.* At hoc jejunum est, et loci splendorem, qui summus est, offuscat. Dicam igitur : utriusque agminis, quo propius jam invicem turmæ accedunt, incessum concitatiorem esse solere, idque designari per *adventum virorum ardescentem.* Egregia sententia ! vereor tamen, ut satis commode verbis concepta videri possit : non enim adventus, sed in adventu gressus, ingressus, exardescit. Suspicietur aliquis vitium inesse ex una litera, quam copula invexit, et leg. *adventuque, virum fremitusque ardescit equorum ;* h. et adventu, cum utrimque propius accederent, fremitus virorum equorumque ardescit, h. increscit, major fit. Aut, ut magis niteat oratio : *Adventuque virum, fremitus ardescit equorum :* quo propiores fiunt, eo magis equi fremunt. Si tamen hæc comparo cum lectione vulgata, malo in ea ferre, quod durius et audacius dictum videri potest, et id tenere, quod in notis apposui : *adventum innuere strepitum adventantium.* Illustrat poëta sententiam quodammodo infra vs. 910 *Et særum Ænean agnoscit Turnus—Adventumque pedum flatusque audit equorum.*—608. *inter Goth. tert. iter Ven. intus i. leti Franc.*—609. *Substitérant* duo Hamb. et Scheffer. Zulich. Leid. et Exc. Burm., quod magis etiam obscurat orationem ; nam non agmina, sed agminum progressus substitisse dicitur. *rumpunt Goth. tert. furentis Zulich. Parrhas. Par. et ed. pr. Burm. furentisque Rom., tum Medic. pr., sicque Goth. et sec. furentesque vett. edd.,* usque ad Aldinam tertiam a Naugerio castigatam ; inde *frementes* recte præferri cœpit.—610. *fundit Zulich. a m. pr., unde Heins. conj. fundi.*—612. *adversi vett. edd.,* sicque Rom. cum aliis ; et ipse Mediceus, ad Fogginiū quidem fidem, cum trinis Goth. *adversus Franc.* Sed *adversis* elegantius. Habet jam Ald. pr. *versis* ed. pr. Burm. *Achonteus, Acontheus, Acontes,* in codd. Est *Ἀκοντεύς.*—613. 614. *Commixti* pr. Hamb. *Connexi* pr. Moret. et ed. Mediol. *occurrunt Bigot. et Goth. tert.,* quos jam toties in eandem lectionem consentire vidimus. *ruina Dant sonitum ingenti* Moret. sec. et qu., quo Heins. Mediceum alludere arbitratur, in quo *ruinam et sonitum.* Probabilius est, istam Moretanorum lectionem confectam esse ex simili lapsu : etiam Gud. a m. pr. *ruina Dant sonitum ingentem,* et *ruina Dat sonitum* Parrhas. *sonitum* etiam Exc. Burm. Quod autem ad sententiam verborum attinet, video utique accipi hoc, etiam a Burmanno : *dant ruinam,* id est, cadunt cum magno sonitu. Nec dubitare licet, *dare ruinam,* vulgo ita dici. Verum h. l. significatum hunc habere nequit ; si enim nunc uterque cadunt, ineptum esset, mox Aconteum excussum præcipitari v. 615...617. Igitur verius arbitror, quod in Notis posui, esse simpl. pro ruere ; irruunt viri mutuo impetu, et hastis elusis ipsi equi configuunt adversis pectoribus.—614. *Dat Franc. præfractaque vett. edd.*

NOTÆ

612 *Tyrrhenus*] Hic non gentile nomen, sed proprium est principis aliqujus viri, ex Æneæ aut Tarchontis exercitu.

Pectora pectoribus rumpunt. Excussus Aconteus, 615
 Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
 Præcipitat longe, et vitam dispergit in auras.
 Extemplo turbatæ acies, versique Latini
 Rejiciunt parmas, et equos ad moenia vertunt.
 Troës agunt : princeps turmas inducit Asylas. 620
 Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
 Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt :
 Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
 Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
 Nunc ruit ad terras, scopulosque superjacet undam 625

impetum, et feriunt pectora equorum impulsa pectoribus. Aconteus dejectus in modum fulminis, aut molis impulsæ per machinam, corruit procul, et effundit vitam in ventos. Exercitus Latini confestim territi sunt; et Latini conversi opponunt retro scuta, et reflectunt equos ad muros. Trojani persequuntur, primus Asylas immittit agmina. Et jam attingebant portas; et iterum Latini emittunt clamorem, et retorquent colla equorum facilia. Trojani fugiunt, et revertuntur habenis omnino inmissis. Quale est mare, quando excurrens æstu reciproco, modo volvitur ad terras, et spumans effundit undam super rupes, et perluit ultimas arenas simulando

//////////

tum Aldd. et inde vulgatæ. *perfractaque* ex Rom. Medic. et aliis jam Pier. notavit, et ex Medic. a m. sec. aliisque Heinsius. Sic quoque tres Goth. *perfectaque* a m. pr. Medic. et Gud. *perfossaque* tert. Moret. *quadripedantum* scriptum passim in codd. Pier., ut in Rom., ut et alibi. *quadripes* ut *quadrijugi*. cf. Burm. ad xi, 875.—615. *Expulsus* Bigot.—616. *tormenti* Medic., sed a m. pr. aut torto Goth. tert. *actus* Gud. a m. pr. et pr. Menag.—617. *dispergit* Leid. *spargit* Goth. pr. et ed. Mediol. *disparsit* alter Mentel. *dispersit* a m. pr. Gud.—619. *Dejiciunt* sec. Moret. *palmas* Goth. tert., *perperam*. Mos in fuga clypeos in tergum rejiciendi notissimus. *ad m. versant* alter Hamb. *torquent* ed. Mediol.—620. *invasit* vett. edd., quod tamen in solo Menag. pr. et Exc. Burm., quodque miror, in Colotiano, occurrebat. *inradit* Leid. Contra Rom. et omnes Pier. Medic. et omnes Heins., Gothani quoque, *inducit*, quod jam Ald. tert. exhibere cœpit, et quod unice verum: turmas in hostem inducit. *Asillas, Asilas, Asillus*, aberrat.; accedit *aselus* librarius. In Virgilio est Ἀσύλας.—621. *versique* Pierius in ora codicis notaverat.—624. *procumbens* pars codd. Heins. et Burm., tum ed. Ven. Burm. cum Goth. sec. et tert. Adde Rom., sed *perperam*. conf. sup. ad v, 204.—625. *ad terram* pars codd. cum Rom. et vett. edd. *ad terras* Aldd., sicque Medic. aliique. *unda* Medic. cum aliis ap. Burm. *superjacet unda* duo alii: sed *superjacet undam* doctius, h. jacet undam super copulos: præpositione ad verbum retracta: ut fere Græce dicas: σκοπέλους τ' ὑπερέβαλε κύμα sc. πόντος. Scopulos autem minores ante oculos habere necesse est. Nam, si majores fuerint, tum ἀμφὶ ἅκρας Κυρτὸν ἐὼν (κύμα) κορυφούται, ἀποπτύει δ' ἄλδος ἄχνην, fractus

NOTÆ

617 *Præcipitat*] Pro *præcipitatur*. sese a persequentium jaculis in fuga
 Ut Æn. i. 108. 'Tum prora avertit,' defendant. *Parmas*, scuta brevia, ro-
 pro avertitur. tunda, et undique *paria*.

619 *Rejiciunt parmas*] In tergum, ut

Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam :
 Nunc rapidus retro, atque æstu revoluta resorbens
 Saxa, fugit, littusque vado labente relinquit.
 Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia versos ;
 Bis rejecti armis respectant terga tegentes. 630
 Tertia sed postquam congressi in prœlia, totas
 Implicuere inter se acies, legitque virum vir ;
 Tum vero et gemitus morientum, et sanguine in alto
 Armaque, corporaque, et permixti cæde virorum
 Semanimes volvuntur equi ; pugna aspera surgit. 635
 Orsilocho Remuli, quando ipsum horrebat adire,
 Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure relinquit.
 Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat
 Vulneris impatiens arrecto pectore crura.
 Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolan, 640

se ; modo cedit retro, præceps et resorbens saxa æstu convulsa, et deserit littus fluctu detumescente. Bis Etrusci pepulerunt ad urbem Rutulos fugatos ; bis iidem fugati respiciunt miniendo humeros clypeis. Sed quando commissi ad tertiam pugnam, miscuerunt invicem totos exercitus, et vir elegit virum ; tum vero et gemitus morientum audiuntur ; ac rotantur in alto sanguine et arma, et corpora, et equi moribundi confusi in strage hominum : oritur crudele prælium. Orsilocho, cum timeret aggredi ipsum Remulum, immittit hastam in equum Remuli, et figit ferrum sub aure : quo ictu equus furit arrectus, et impatiens plagæ agitat alta crura sublato pectore : ille Remulus dejectus humi corrui. Catillus sternit Iolan ; et magnum animo,

//////////

scilicet fluctus : ut Iliad. Δ. 425. 426. conf. Od. E. 402. 403. Simili usn bene h. l. v. 626 adjectum *Spumeus*.—626. *sinus* Mentel. pr. *profundit* Ven.—627. *Nunc trepidus* Zulich. a m. sec., *perperam*. *resoluta* Gud. et Goth. tert. *resolvens* Franc.—628. *Saxa ferit* Zulich. a m. interpolatrice. *vado labente* Exc. Burm. Verum aquam fluctus revoluti decrescentem memorat poëta, adeoque labentem.—629. *Bis Teucri* Medic. a m. pr. et Zulich. a m. sec. Vid. Not. ad v. 620. *versus* Hugen.—630. *resp. t. sequentes* Goth. tert.—631. *in abest* pr. Voss. et Oudart. *que* in fine, ut *totasque* esset, asciverat Heins. ex binis Rottend. pr. Hamb. sec. Mentel. et Franc., parum suaviter, tum parum gravi auctoritate.—633. *Tunc alii. et abest* Goth. tert. *ab alto* Menag. pr. s. multo Parrhas. et Oudart. pro var. lect. —634. *et abest* ed. pr. Burm.—635. *Seminces* Gud. pro div. lect. *Semianimes* etiam hic Rom. sternuntur Bigot. et Goth. tert.—636. Ὀρσίλοχος. At Orsilocus, Orsilogus, aberrat.—637. *relinquit* Franc.—638. *ferit* aliquot Pier. et a m. pr. Medic. *actaque* alii ap. Pier.—640. *Cathillus, Cathilus, Cathyllus* (hoc in Medic.), et *Iollan, Iollan*,

NOTE

636 *Orsilocho*, &c.] Trojanus. *Remulus*, Latinus : alius ab illo Tiburtino *Remulo*, qui moriens phaleras nepoti dederat, Æn. ix. 360. item ab illo

Numano Remulo, quem Ascanius occiderat, ibid. 592.

640 *Catillus*, &c.] Tiburtinus, de quo Æn. vii. 672.

Ingentemque animis, ingentem corpore et armis
 Dejicit Herminium : nudo cui vertice fulva
 Cæsaries, nudique humeri ; nec vulnera terrent ;
 Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
 Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore. 645
 Funditur ater ubique cruor : dant funera ferro
 Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem.

At medias inter cædes exultat Amazon,
 Unum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla ;
 Et nunc lenta manu spargens hastilia denset ; 650
 Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.

magnum corpore et armis sternit Herminium: cui coma flava erat in capite aperto, et nudi humeri: nec plagæ terrent eum, tam late apertus est in ictus: hasta immissa huic per latos humeros intremittit, et transfixa cum dolore incurvat hominem. Spargitur late niger sanguis: pugnautes edunt strages gladiis, et per plagas quærent mortem gloriosam. At Camilla pharetrata gaudet in mediis stragibus, quasi Amazon, nudata secundum unum mammam ad prælium; et modo jaciens manu congerit hastas flexiles, modo infatigabilis corripit dextra manu robustam

aberrant.—641. *pectore* Gud. pro div. lect., perpetua fere varietate.—642. *Hermonium, Hermionum, Hermenium* in libb.—643. Sustuli majorem interpolationem ante *Nec vulnera terrent*: nam ad *nudo cui* spectant.—644. Quem muscas captare juvet, ex Servio varietatem exsculpere potest: *Totus in arma patet*. In Rom. *Tantum in a. p.*, ex interpretatione. hinc edd. sphalma.—645. *Acta premit* ed. pr. Burm. *duplicatque virum transfixa dolore* Heins. ex codd. auctoritate reposuit et suorum et Pierianorum. Idem jam vett. edd. habuere. Primum *dolorem* video in Aldd. editum: quod et ex Schol. Statii Theb. vii, 633 enotavit Burm., sic *virum transfixa hasta*, quæ figitur, transfigitur, et ipse dolor duplicatur. Atqui hoc jejunum est, nec magis ferri hoc posse arbitror, quam quod Heins. conj. *duplicatque viro*, vel quod Pierius in suo exemplari habebat atque hinc Catræus repetiit, *d. viri t. dolorem*.—646. *dant vulnera* Sprot. cum Mediceo Pierii.—648. *inter acies* Ondart. et Medic. Pierii.—649. *ejecta* Franc. *exerta* Rom.—650. *leta* Donat. *leta* Franc. *densa* Parrhas. *manus tres* ap. Burm. cum Erf., sed vetat in seq. vs. *dextra casu sexto*. *denset* Heins. e codd. et Grammaticis pro vulgato *densat*: cujus lectionis fons Rom.—651. *rapit in dextram non fessa* Ms. ap. Pier. *dextra*

NOTÆ

645 *Duplicatque virum*] Videtur a tergo inter utrasque scapulas percussus, ita ut in anteriorem partem corpus curvatum et quasi plicatum ex ictu fuerit. Alii legunt: 'duplicatque viri, transfixa dolorem.' Alii 'duplicatque, virum transfixa, dolorem.' Prima lectio sanissima, juxta Turnebum. Cujus firmat opinionem illud Ovidii, 'duplicataque vulnere cæco est:' item illud Homeri de

Thersite, Iliad. ii. 266. Πληξεν ὁ δ' ἰδνῶθῃ: 'percussit: ille autem incurvabat se.'

648 *Amazon*] *Volscæ*, Amazonum tamen more armata: id est, exusta mamma dextra, sinistroque latere nudato; ut diximus, Æn. i. 494.

650 *Denset*] Secundæ conjugationis: vel *densat*, primæ: Æn. x. 432. *Bipennis*, securis utrimque acuta, supra 135.

Aureus ex humero sonat arcus, et arma Dianæ.

Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,

Spicula converso fugientia dirigit arcu.

At circum lectæ comites, Larinaque virgo,

655

Tullaque, et æratam quatiens Tarpeia securem,

Italides; quas ipsa decus sibi dia Camilla

Delegit, pacisque bonas bellicque ministras.

Quales Threiciæ cum flumina Thermodontis

securim. Arcus aureus, et sagittæ Dianæ sonant ex humero ejus. Ipsa quoque verso arcu defigit sagittas fugaces, si aliquando sedit fugata in tergum. Sunt vero circa eam selectæ sociæ, et virgo Larina, et Tulla, et Tarpeia intentans arcum securim, Itale puellæ, quas ipsa divina Camilla elegit sibi quasi honorem, famulas in bello et bona pace. Quales Thraciæ Amazones, quando legunt fluenta Thermo-

quatit Parrhas. indefensa Franc. et Goth. pr. ac tert., male.—652. ex humeris Rom. erat arcus Donat., ex interpretamento.—653. recedit alter Hamburg.—654. dirigit Rom. et Medic.; Burm. laudat Lambin. ad Lucret. vi, 823.—655. Et circum Gud. et alii Heins. jactæ pr. Moret. ex lactæ pr. Goth., sphal-mate. Laurina Goth. sec.—656. Telaque ap. Priscian., male. securem Hein-sius reposuit, monente eodem Grammatico, et assentientibus Gud. et sec. Mentel. At conf. inf. 697. securim tuetur Rom.—657. aura Rom. et Vratisl. Diva passim scriptum in codd. Pier. Heinsii et binis Goth. et Erf., sic et Medic. a m. pr.—658. pacisque bonæ vett. edd. nostræ omnes; tum bonas emendatum in ed. Ald. pr. et sec.; at bonæ revocatum in Ald. tert. et hinc ductus; donec prior lectio bonas iterum obtineret e Commelin. Pulm. Steph., quam meliorem lectionem habent meliores Heins. cum Mediceo; agnoscitque eam Arusianus Messius. bonæ tamen tuetur Rom. cum aliis Pier. Heins. et Burm., ac binis Goth., tum agnoscit Servius. bono Franc. belloque Oudart. ministrans Franc.—659. Threicio Exc. Burm., Threicia vitium operarum ed. N.

NOTE

652 Arma Dianæ] Venatoria: sagittæ in pharetra, bipennis, hastilia.

654 Spicula converso, &c.] More Parrthorum, quos ea arte celebres diximus, Ecl. i. 62.

657 Dia Camilla] Græca vox δία, generosa, præstantissima, divina: quia Dianæ Deæ consecrata, supra 557. Sic apud Homerum Helena vocatur δία γυναικῶν, 'præstantissima mulierum.'

658 Pacisque bonas, &c.] Multi codices habent: 'pacisque bonæ bellicque ministras.'

659 Quales Threiciæ] De Amazonum gente ac nomine, Æn. i. 321. 494. Nunc de patria et sede. i. Constat

Amazonum sedem non fuisse in Thracia propria et Europæa, quæ Macedoniae confinis est; sed in septentrionali minoris Asiæ littore, quod Ponto Euxino alluitur: urbemque regiam ab ipsis illic conditam fuisse Themiscyram, non longe a Thermodonte fluvio: eisdemque paruisse totum illum tractum, qui deinceps Bithyniam, Paphlagoniam, Cappadociamque complexus est. Ita Herodotus, Pausanias, Diodorus Siculus, &c. ii. Constat e Xenophonte, Exped. i. vi. tractum illum ipsum tulisse quoque Thraciæ nomen, nempe Asiaticæ. iii. Habemus ex iisdem auctoribus, præcipue Diodoro, Amazonas, circumflexo

Pulsant et pictis bellantur Amazones armis : 660
 Seu circum Hippolyten, seu cum se Martia curru
 Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
 Fœminea exultant lunatis agmina peltis.
 Quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
 Dejicis ? aut quot humi morientia corpora fundis ? 665

dontis, et pugnant armis pictis : sive circa Hippolyten, sive quando bellicosa Penthesilea redit in curru, et magno tumultu ululante muliebres turmæ gestiunt scutis lunatis. O bellicosa virgo, quem primum, quem ultimum sternis hasta ? aut quot spargis humi corpora moribunda ? Primo Eumenium patre Clytio : cujus oppo-

Heins. *Thermodoontis* vulgg. passim edd., item vett. codd., etsi jam emendatum dederunt Naugerius et Egnatius. Res nunc nota est, esse *Thermodontis* a *Θερμῶδων, οντος*. cf. Apollon. II, 972. Tentaverat nonnulla in h. l. Wakefield Sylva crit. Vol. III, p. 94, quæ tamen mox ipse damnasse videtur. —662. *magnumque u.* conj. Cuninghamus. —663. *scutis* ex Medic. laudat Heinsius : sed a Foggino *peltis* proditum videmus. —664. *primo* Goth. tert. —665. *m. pectora* Sprot., perpetuo errore. —666. *Eumenium* Ald. pr. et hinc

NOTÆ

Euxini littore tum orientali tum etiam septentrionali, trajectoque Tanai fluvio, maximam Sarmatiæ Asiaticæ et Europææ subegisse partem : deinde, cum ab Hercule ac Theseo nativis in sedibus bello appetitæ et victæ essent ; occupato in Libya Hercule, bellum eas Græcis intulisse, transmissio scilicet Bosphoro Cimmerio : indeque per Thraciam Europæam, Macedoniam, ac Thessaliam, aperuisse sibi aditum ad ipsam Atheniensium arcem, quam aliquandiu tenuerunt. Tamen hinc pulsæ sunt a Theseo, ut probant iis in locis multa, tum Thesei victoriæ, tum Amazonum cladis monumenta : earumque reliquæ intra pristinos Pontici littoris fines servavere : deinceps formam aliquam imperii, usque ad Trojani belli tempora ; cum Penthesilea, nativo odio Græcis infesta, Trojanis auxilium tulit, et ab Achille aut Pyrrho sub belli finem occisa est. Tum etiam adusque Alexandrum magnum perstiteret, ad quem Thalestris Amazonas trecentas adduxit,

ex Diodoro et Q. Curtio.

659 *Thermodontis*] Legunt quidam *Thermodoontis*, ut *Hippocoontis* : ita ut priores syllabæ tres dactylum efficiant. At omnino quadrisyllabum est, *Thermodontis* : ubi priores syllabæ tres longæ, cum *ω* in secunda syllaba, quæ ideo breviri non potest : scribitur enim *Θερμῶδων*, non *Θερμόδων* : et Cappadociæ fluvius est, in oram Euxini meridionalem influens ; nunc *Pormon*.

661 *Hippolyten*] Thesei uxor fuit, dicta ab aliis *Antiope* : ex qua Hippolytum filium suscepit, insidiis Phædræ novercæ deinde sublatum. Hanc bello Herculis Amazonico Theseus, vel dono Herculis acceperat, vel dolo ipse rapuerat : bello deinde Attico adversus Amazonas, ab illis pro viro pugnans occisa est. Plutarchus in Theseo, Diodorus, &c. De *Penthesilea*, quæ ob virtutem filia Martis credita est, Æn. I. 494.

663 *Lunatis peltis*] Scutis brevissimis, in formam Lunæ mediæ præcisis.

Eunæum Clytio primum patre : cujus apertum
 Adversi longa transverberat abiete pectus.
 Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
 Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat.
 Tum Lirim, Pegasusque super : quorum alter habenas 670
 Suffosso revolutus equo dum colligit, alter
 Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
 Præcipientes pariterque ruunt. His addit Amastrum
 Hippotaden ; sequiturque incumbens eminus hasta
 Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta, Chromimque ;
 Quotque emissa manu contorsit spicula virgo, 676

siti pectus patens transfodit longa hasta ex abiete. Ille corrui vomens fluentia sanguinis, et mordet terram sanguinolentam, et moriens agitat se in sua plaga. Deinde Lirin et Pagasum præterea: quorum alter dum collabens equo succedente retrahit habenas: alter dum succurrit, et porrigit cadenti dexteram lentiolem, repente et simul concidunt. Adicit iis Amastrum Hippotæ filium: et imminens insequitur propius hasta, et Tereum, et Harpalycum, et Demophoontem, et Chromim: et quot jacula vibrata manu virgo intorsit; tot homines Trojani corruerunt.

////////

cett. edd. usque ad Commelin., qui e Palat. dedit *Eunæum*: erit igitur *Εὐναῖος*, quod aliunde non memini. At *Εὐρηος* inter heroum nomina notus est, qui idem *Εὔρεως*, et *Εὔρεδς*, Jasonis f. v. ad Apollod. p. 183 et ad Hygin. f. 15. Interea *Eunæum* maxima pars codd. defendit apud Pier. et Heins.; adde tres Goth. Etiam e vett. edd. nonnullæ, ut Ven. 1486, *Euneum*. aliæ *Eumenium*, Serv. *Eumencum*, non male. Alias aberrant. codd. vide ap. Burm. Etiam *Glycio*, *Clycio*, *Clythio* aberrant., a *Κλύτιος*.—667. longo pr. Mentel. *t. a. corpus* duo Burm. conf. modo ad v. 665.—668. *movens* un. Burm. *vovens* duo alii.—669. *se aberat* Franc. *in deerat* plerisque Pier. et nonnullis Heins. *in verbere* pr. Hamb. *in sanguine* Goth. tert., et sic Macrobr. iv, 6, sed, ut bene monet Heins., *sanguinis rivi* præcesserant, male etiam Pontanus e cod. Britannico reponi voluit, *in sanguine mersat*. Burmannus laudat Drakenb. ad Silium v, 577. Scilicet is locum vindicat ex imitatione Siliana: *et versantem in vulnere sese Transigit*.—670. *Lirim* Heins. secundum Medic. et alios. Vulgo: *Lirin*. *Pagasum* tuentur omnes fere; alii *Phagasum*, *Pegasum*. In sec. Moret. *Phaganim*. *Pagasus* etiam ap. Silium occurrit lib. v, 410.—671. *Suffuso* vel *Suffusso* magna codd. pars, etiam Rom. et Medic. a m. sec., item tres Goth., invecum et in edd. Ald. tert. et al. De *pedum suffusione* Servius cogitabat.—672. *et deat* duo Goth., ad sonum magis gratum. *inermem* Heins. e codd. reduxit: pro vulg. *inertem*. cf. sup. ad x, 595.—673. *Amastrum* pr. Hamb. et alter *Amastrum*. Tum *Hippotadem*, *Hippodaten*, aberrant. libb. Est *Hippotæ* f. *Ἰπποτάδης*.—674. *Thereaque* multi apud Heins. et Goth. tert., non male, a *Θηρεύς*. *Harpalcem* Dorvill. *Chromimque*, quod jam edd. Ald. habebant, Heins. e Medic. et ceteris revocavit, pro *Chromin*. At Rom. (quem tamen *Chromin* exhibere testatur Bottarius) et alii Pier. cum Montalb. *Chromimque*. Goth. pr. et tert. *Chromimque*. tres Burm. *Cromimque*. Versus e Gr. *Τηρέα θ' Ἀρτάλκον τέ γε, Δημοφώντα Χρόμιν*

NOTE

667 *Abiete*] Hasta ex abiete arbore, *sapin*.

Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
 Ignotis et equo venator Iapyge fertur :
 Cui pellis latos humeros erepta juvenco
 Pugnatori operit ; caput ingens oris hiatus 680
 Et malæ texere lupi cum dentibus albis,
 Agrestesque manus armat sparus. Ipse catervis
 Vertitur in mediis, et toto vertice supra est.
 Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verso,
 Trajicit, et super hæc inimico pectore fatur : 685
 Sylvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti ?
 Advenit qui vestra dies muliebribus armis
 Verba redarguerit. Nomen tamen haud leve patrum

Ornitus venator procul excurrit in armis insuetis et equo Apulo : cui pellis extracta juvenco pertinaci tegit latos humeros ; magnus rictus gutturis et genæ lupi cum dentibus candidis operuerunt caput ; et sparus rusticus armat manum : ipse excurrit in mediis turmis, et supereminet toto capite. Illa perfodit hunc interceptum, non enim difficile erat disturbato agmine : et hostili animo hæc ait super illum : existimavisti, o Etrusce, te venari feras in sylvis : venit dies, qui ulciscatur verba vestra sæmineis armis. Tamen referes umbris parentum tuorum gloriam hanc non exi-

τε.—677. Ornytus recte ; Ὀρνυτος ; sic quoque Rom. Donatus : Ornutus. In codd. fere Ornitus : sicque edd. vett. At Pier. in sua invenisse videtur Orphitus.—678. Ignotus Gud. Hyapige passim codd. et edd. vett. Iaspide pr. Hamb. Iapide alii apud Burm. cf. sup. ad v. 247.—682. 683. Agrestesque Heins. Agrestique Hugon. palus Goth. tert., interpolate, pro sparus. cateras V. in medias aliquot Pier. et Sprot. Victor in m. Bigot. est in fine abest Medic. a m. pr.—684. nec enim duo Goth. a. fuso pro var. lect. Oudart.—685. super hoc Franc., male. Est enim : hæc fatur super, insuper, &c.—686. Sylvis et Rom. Silvisne, T. ad membranarum suarum fidem recepit Brunck. (conf. Not. p. 530), non male : modo non metrum violaret. Tum ne sexcenties in interrogatione omittitur.—687. quæ v. dies Oudart. nostra Ven. fides Bigot.—688. redarguerit Heins. reposuit sola auctoritate Prisciani et codd. Scheff. et Menag. pr. Et est sane hoc ad elegantiae sensum venustius, quam redargueret ; etsi diligentissime ad grammaticorum præcepta sit dictum : advenit dies, qui redargueret. unum tamen Parrhas. partum idem et vulgg. edd., sed nonnullæ tantum : vitio haud dubie operarum : quod jam

NOTÆ

677 Phrygiæ] Trojani, e Phrygia, Æn. i. 385.

678 Equo Iapyge] Ex Apulia, quæ Iapygia dicta est : Æn. viii. 710. et supra 247.

682 Sparus] Telum est rusticanum, a spargendo dictum : hoc fere constat. Cujus porro formæ, dubitatur : Festus vult parvissimi generis esse jacu-

lum, quod facile spargatur : Servius recurvum, in modum pedi pastoralis.

686 Tyrrhene] Orte e Tyrrhena gente.

687 Vestra Verba] Quibus fortitudinem vestram intemperanter jactatis. De Manibus parentum, Ge. iv. 469. Æn. vi. 743.

Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.

Protinus Orsilocho et Buten, duo maxima Teucrum 690

Corpora : sed Buten aversum cuspide fixit

Loricam galeamque inter, qua colla sedentis

Lucent, et lævo dependet parma lacerto ;

Orsilocho, fugiens magnumque agitata per orbem,

Eludit gyro interior, sequiturque sequentem ; 695

Tum validam perque arma viro perque ossa securim,

Altior exsurgens, oranti et multa precanti

quam, te occisum esse hasta Camillæ. Continuo occidit Orsilocho et Buten, duo maxima corpora Trojanorum : sed Buten acumine teli transfodit adversum, inter cassidem et thoracem, qua collum equitantis micat, et qua parma descendit infra humerum sinistrum ; fugiens vero et circumacta magnum in orbem fallit Orsilocho, interius secans gyrum, et persequitur eum qui prius eam persequabatur. Deinde assurgens altius bis impingit validam securim per arma et per ossa huic

~~~~~

in ed. Ven. 1544 in manus incurrit.—689. *M. hinc idem Parrhas. M. hæc tres Moret. referas Parrhas. bello c. C. ed. pr. Burm. manibus c. C. Medic. Pierii.*—690. *Orsilocho, Horsilecum, Horsiloam, aberratt. Est 'Ορσίλοχος.*—691. *Butem Zulich. Buten ap. Rufinian. adversum vett. edd. et inde vulgatæ cum codd. parte. Sed præstantiores Pierii et Heinsii omnes aversum ; sicque Rufinian. et Macrob., quocirca Heinsius recepit. Buten enim fugientem, at Orsilocho ipsa fugiens obtruncavit Camilla. Adde gravitatem rationem, quod vulneris locus vss. 692. 693 aversam corporis partem satis declarat. Vultus infertur supra sinistrum humerum, in ipsam cervicis vertebam, quæ attollitur paululum in capite prominente, qualis habitus sedentis est. Variasse adeo poëta videri debet vulnus Hectori ab Achille illatum Iliad. X. 324 sqq. et Cyeni vulnus ab Achille acceptum ap. Hesiod. Sc. Herc. 416....420. Utraque loca sedulo comparanda. Ex his ipsi poëtæ mentem assecuti sumus. adversa cuspide unus Pier. et Leid. jam versus Franc. a cuspide Hamb. alter. fixit Heins. cum melioribus, etiam Pierii, pro vulgato figit.—692. intus Franc.—693. Invenit pro Lucent apud Rufinian. de Schem. Lex. p. 241.—696. Dum v. Zulich. et Rottend. sec. Sed præteriere Heins. et Burm. varietatem aliam magis memorabilem : valida securi. Ita Medic. Pierii : et Julius Sabinus hæc habet : “Apronianus legit : valida securi congeminat vulnus.” (In Mediceo tamen, quem Fogginius excusum dedit, emendatio illa non subnotata est) “Æmilius (sic pergit ille : qui Æmilius qui sit, equidem adhuc ignoro) legit : validam securim congeminat ; sic est distinguendum in congeminat : ut postea sit : vulnus r. o. c.” Equidem, si illam lectionem probandam susciperem, jungerem : securi insurgens congeminat sc. ictum, vulnus : quod et per se intelligitur, et statim repetitur. perque ora viri pr. Moret. securim Gud., ut sup. v. 656.—697. exsurgens Rom. et alii Pier. Medic. et alii Heinsii potiores : itaque recepit ille pro vulgato : insurgens, quod et ipsum bonum. conf. XII, 902. Sed varietatem hanc jam*

NOTÆ

693 *Parma*] Supra 619. *Lacerto*, atque ambitu reflectens sese. Æn. v. Æn. v. 422. 170.

695 *Gyro interior*] Breviori spatio

Congeminat : vulnus calido rigat ora cerebro.
 Incidit huic, subitoque aspectu territus hæsit
 Appenninicolæ bellator filius Auni, 700
 Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
 Isque, ubi se nullo jam cursu evadere pugnæ
 Posse, neque instantem reginam avertere, cernit ;
 Consilio versare dolos ingressus et astu,
 Incipit hæc : Quid tam egregium, si fœmina forti 705
 Fidis equo ? dimitte fugam, et te cominus æquo
 Mecum crede solo, pugnaque accinge pedestri :

homini roganti et multum precanti : plaga spargit vultum calido cerebro. Occurrit illi, et stetit stupefactus improvise visu bellicosus filius Auni incolæ Apennini, non ultimus Ligurum, quamdiu fata permittebant ei fallere. Ille autem, cum videt se nullo cursu posse subducere se prælio, nec expellere reginam imminente : incipiens consulto agitare dolos mente et solertia, dicit ista : Quid tam illustre est, si cum sis fœmina, confidis equo robusto ? relinque celeritatem equi, et propius committe te mecum planæ terræ, et para te ad certamen pedestre : mox cognosces, cui

////////

aliquoties vidimus.—698. *Congeminat vulnus* : calido distinguebat Oudart. Similem interpunctionem repperat Servius, mutilatus admodum etiam ad h. l. et sic legerat auctor Epitomes Iliados (vulgo Pindari Thebani nomine notus) 366. *Ora rigat moriens*, sc. sanguine, ore alter Menag. ossa alter Hamb. arma ed. pr. Burm. cruore Ven.—699. *huc Bigot. aspectus* ed. D. Heins.—700. *Appenninicolæ* scribendum esse bene monuit Brunck., saltem ex communiore usu, *Apenninus* pro *Apenninus*. An prima in ullo Latino poëta correpta occurrat, ignoro, nec vacat quærere. At Dionys. Perieg. 343 ὄρος—Ὀρρα τε κυκλήσκουσιν Ἀπέννιον. Euni Goth. tert. Anni Ven. et Franc. Burmannus bene remittit nos ad Silium vi, 109, ubi : *tellus lacrymabilis Auni* ex h. l. et similis varietas. Provocat ad Silium etiam Julius Sab., qui alios *Arnum* hunc perperam dixisse notat, et versum recitat *Appenninicolæ regnata antiquitus Auno*. Locus est ex lib. v, 7, sed ibi legitur : *vada Faunigenæ regnata antiquitus Auno*. Agitur de Thrasymeno lacu : ut adeo *Arnus* ibi opportunius heros ἐγχώριος esset, quam *Aunus Liguriæ*.—702. *Is ubi vett. edd. et codd. evadere pugna, pugnam, pugna* legitur : et *pugna* quidem vulgata erat lectio usque ad Commelin., qui e Palat. reddidit *pugna*, quod sequitur Pulman. Deseruit iterum Stephanus. *pugna* græca forma dictum, e Rom. aliisque laudavit Pierius, et uno suo probavit Ge. Fabric. et ex suis iterum Heins. conf. sup. ad x, 441. ix, 99. Tandem *pugnam*, quod et ipsum exquisitum, habebat unus Oblongus Pierii, atque aliquot Heins. et Burm. cum Goth. sec.—703. *advertere* Medic. sed a m. sec. emendatum.—707. *Crede solo mecum* Goth. tert. *pugnaque* sexto casu plerique Pieriani.—708. *ventura*

NOTÆ

700 *Appenninicolæ*] De *Apennino*, monte Italiæ, Liguriam a septentrione ambiente, *Æu*, xii. 703. De *Liguria*, *Æn*. x. 185. Monet autem Cato Ligures esse fallaces.

706 *Fugam*] Cursum celerem. Sic *Æn*. i. 321. de Harpalyce Amazone, ‘volucremque fuga prævertitur Eurum.’

Jam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.

Dixit. At illa furens, acrique accensa dolore,

Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis, 710

Ense pedes nudo, puraue interrita parma.

At juvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,

Haud mora, conversisque fugax aufertur habenis,

Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.

laus inanis inferet damnum. Sic ait: illa vero furens et commota aspera indignatione, dat equum sociæ, et stat in armis paribus, pedes, et interrita ense stricto atque scuto splendente. Sed juvenis existimans se victorem esse fraude, aufugit ipse, nulla est mora, et abripitur fugax habenis detortis, et talo ferrato impellit

*****

Bigot. et pr. Hamb. *feret* Medic. Pierii et Mentel. pr. *laudem* recepta in impressis est lectio, quæ et ipsa inter Apronianas, h. e. probatas Apronio Rufo, referri potest; est enim ab emendatrice manu ascripta Mediceo, qui a pr. m. habebat *fraudem*, quod ipsum Rom. exhibebat diserte, cum qu. Moret. Dorvill. a m. sec. et Goth. sec. et quinque Heinsii pro div. lect. In Gud. erat *pœnam*. in Rottend. sec. *pœna*, ex interpretamento. Servius egregie: "*fraudem*: hæc est vera et antiqua lectio, ut sit sensus: pedes congregare, jam cognosces, cui inanis jactantia afferat pœnam; nam fraudem veteres pœnam vocabant." "Si autem *laudem* legimus, erit sensus: agnosces, cui inanis gloria afferat laudem." Etiam Donatus agnoscit: "Experiendo, inquit, cognosces, quis debeat jure meritoque laudari." Reliquerunt rem in medio Heins. et Burm. Rationem, qua controversia decidi debet, non videntur animadvertisse viri docti. Scilicet epitheton: *ventosa gloria* melius convenit in *fraudem*, h. pœnam, quam *κενοδοξία*, vana et inanis jactantia, affert. Contra in altera lectione jejuniior est sententia, etiamsi sic, ut facere necesse est, expeditas: videbis, cui, h. e. an tibi vana gloria afferat victoriam. In Obs. misc. Vol. I, p. 22 Vir doctus distinguebat: *Jam nosces, ventosa, ferat cui gloria laudem*; satis jejune.—709. *Dixerat* Goth. tert. *accensa* vel *adensa* Rom. et alii Pier. et omnes vetustiores Heinsii, qui recepit. Vulgo: *incensa*, quod pr. Goth. solus exhibebat, isque recentissimus.—710. *assistit* vulgo editum, inde ab Ald. sec., sicque codd. pars, ut bini Goth. et Oblongus Pierii cum quatuor Heins. Sed reliqui vetustiores omnes Pierii et Heinsii cum Ald. pr. *resistit* legebant; ut resistere sit restare, stare, ut Ge. iv, 424. *Æn.* iv, 76. *insistit* erat in Leid. *sistit* Dorvill. *paribus se sistit* conj. Heins.—711. Nemo conj. *parva p.*—712. *Et j.* Franc. *vixisse* emendabat Cerda, perperam. *dolos* a m. pr. Zulich. *advolat* Goth. tert. et multi scripti et edd., vitiose. *evolat* Leid.—713. *conversusq.* Menag. pr.—714. *Quadrupedemque* Pierii codd. etiam hic. *ferrato calce* edd. inde ab Aldo usque ad Commelin. et pauci scripti apud Pierium cum Goth. pr. Sed posteriores *ferrata*, quod et Grammatici defendunt.—715. *Ligur* in sua edit. lege-

NOTE

708 *Laudem*] *Fraudem* veram et antiquam lectionem esse contendit Servius; et sensum esse: Cognosces cui jactantia damnum afferat.

711 *Pura parma*] Juxta Servium, nuda et absque rerum gestarum figu-

ris: quia, inquit, tunc primum in bella descenderat. Juxta Donatum, *expedita* et absque pondere. Juxta interpretationem a nobis jam traditam, *Æn.* vi. 560. *nitida, lucida, tersa*.

Vane Ligus, frustra que animis elate superbis, 715
 Nequicquam patrias tentasti lubricus artes ;
 Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
 Hæc fatur virgo, et pernicipibus ignea plantis
 Transit equum cursu, frænisque adversa prehensis
 Congreditur, pœnasque inimico ex sanguine sumit. 720
 Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
 Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
 Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis :
 Tum cruor et vulsæ labuntur ab æthere plumæ.
 At non hæc nullis hominum sator atque Deorum 725
 Observans oculis summo sedet altus Olympo.

velocem equum. Fraudulente Ligur, et frustra elate superbo animo : frustra callidus adhibuisti astutiam patriam : nec illa astutia reducet te saluum Auno doloso. Virgo hæc loquitur, et ardens pedibus velocibus prætergreditur cursu equum, et correpto fræno opposita pugnat, et sumit supplicium ab hostili sanguine. Tam facile, quam facile accipiter, avis dicata Marti, ex alta rupe persequitur alis columbam altam in aëre, et tenet correptam, et dilaniat unguibus acutis : tunc sanguis et pennæ evulsæ decidunt ex aëre. Sed genitor hominum et Deorum non quiescit sublimis in supremo cælo quasi nullis oculis videns ista. Pater ille excitat

*****

rat Pier. ; at *Ligus* inde ab Aldo ubique obtinet, sicque scripti et vett. Grammatici : ex *Δίγυς*. armis aliquot Pier. et Sprot.—717. *Nec fors te non-nullos legere, tradidit Cerda. perferat tert. Mentel. et tert. Goth. proferet Ald. pr. Anno Ven. uno Goth. tert. vide ad v. 700.—720. a sanguine vulgg. ante Heins., qui ex s. secundum Pier. et præcipuos suos reposuit, ut inf. XII, 949. pœnas i. et s. Franc. ex s. poscit ed. pr. Burm. sumpsit Bigot. Sprot. et a m. pr. Hamb. pr. cum Goth. tert.—721. facilem Sprot. accipiter alter Hamb. accipiter et atcipiter scribebant alii Pier. Wakef. ex ingenio accipiter saxo aut sacer ales : ut hic sit aquila. Antequam in ipsa poëtæ verba hoc inferret, nam conijcere licebat, consulendi erant historiæ naturalis auctores, qui docent aquilam (chrysaëton) Jovis alitem, non facile columbam petere ; accipitris vero proprium id esse ; unde et palumbarius dictus. Pariter constat vulgo, accipitrem fuisse inter alites augurales.—722. in n. volantem Schol. Horat. Cruqu. ad Od. I, 37, memoriæ vitio, etsi volantem pro avi poëta dicere poterat.—723. Compressamque pars Heins. codd., ut alibi solet. Convulsamq. Ven.—724. Tunc alii. evulsæ Rom. et Schol. Statii Theb. III, 537. pennæ Menag. pr. et Parrhas.—725. hoc Ven. hoc ullis Vratisl.—*

NOTÆ

715 *Ligus*] Sic habent pleraque vetera exemplaria ; et sic olim in usu fuisse, probat adjectivum *Ligusticus*, inde derivatum. Nec magis absonum est *Ligus*, *Liguris* ; quam *lepus*, *leporis* ; *vetus*, *veteris*.

721 *Accipiter...sacer*] *Epervier*, avis rapax ; ideo Marti sacra. Latinum nomen e Græco deductum, ἀγέυρρος, *celeriter volans* : Gallicum nomen e Germano, ut placet Scaligero et Vossio.

Tyrrhenum genitor Tarchonem in prælia sæva
 Suscitât, et stimulis haud mollibus injicit iras.
 Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarcho
 Fertur equo, variisque instigat vocibus alas, 730
 Nomine quemque vocans; reficitque in prælia pulsos.
 Quis metus, o nunquam dolituri, o semper inertes
 Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
 Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
 Quo ferrum, quidve hæc gerimus tela irrita dextris? 735
 At non in Venerem segnes, nocturnaue bella,
 Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
 Expectare dapes, et plenæ pocula mensæ;

ad durum certamen Tarchontem Tyrrhenum, et commovet ejus iram non levibus stimulis. Itaque Tarchon inter strages et acies recedentes impellitur equo, et exhortatur equitatum variis sermonibus, appellans unumquemque nomine suo, et revocat ad pugnam fugientes: O Tyrrheni, nunquam satis dolituri! o semper ignavi! quis timor, quæ tanta segnitia incidit animis vestris? Fœmina dispergit vos vagos, et fugat has turmas? cur gestatis manibus ferrum, et cur hæc arma inania? Tamen non estis ignavi ad voluptates et ad pugnas nocturnas, aut ad expectandas epulas et computationes mensæ opimæ, quando tibia curva

//////////

727. *Tarchonem*, quod et Romanus tuetur, Heins. refinxit. v. sup. ad VIII, 506. Vulgo, *Tarchontem*: duo *Tarchonta*; alii *Tarconem*, v. Pier. Parrhas. *carentem in prælia tum Bigot. in prælia servans.*—728. *injecit* bene Heins. ex Moret. et Menag. pr. Addit Burm. Hugen., sed graviores auctoritatem jam Pierius dederat Romanum et Oblongum Mss. Vulgo: *incitat* legitur. Tum Heins. conj. *incutit iras.*—729. *cedentia* nonnullæ edd. vulgares, vitiose. *Tarcho* ut VIII, 506 pro *Tarchon.* cf. inf. 746 et Heins.—730. *vanisque* pr. Moret. *irritat* conj. Heinsius. *instigat vocibus iras* Gud. *halas* Vratisl. et Rom.—731. *ad pr.* Macrob. VI, 1, qui ex Furii Annal. laudabat versus (quos vide in Not. ad h. l.), in quibus est: *reficitque ad prælia mentes.* Sed in sæpe alias vidimus poetam sectari, ubi vulgo *ad* poni solebat. *in prælia fusos* Bigot.—734. *pallentes tres* ap. Burm., perpetuo lapsu. *pallentis* Mentel. pr. *agitataque* hæc Franc. *agitataque* a. ed. pr. Totus versus exciderat Goth. tert.—735. *quove* Zulich. et alter Hamb. a m. sec., et *quodve* a m. pr. *quidve* hoc Dorvill. *gerimus* meliores libri et pars edd. vett. cum ed. Commel. et hinc ductis; at in aliis: *geritis*, minus bene, et hinc corrupte *gentis* aliquot Heinsiani.—736. *nocturnave* Leid.—737. *induxit* in nonnullis vulgatum: sed *inducit* Heins. vindicat, et jam ante in edd. extabat. E codd. unus Leid. *inducit* a m. pr., et a sec. *inducit.*—738. *Expectate* codd. fere omnes, etiam optimus quisque Pier. et Heins. cum Servio: et sic Ald. pr., mendose tamen. *expec-*

NOTE

730 *Alas*] Equitatum, 604.

732 *O nunquam dolituri*] O qui nunquam acceptis injuriis movemini, ut fortes decet, ad justam ac dignam ultionem. *Palantes*, vagos, Æn. x. 674.

737 *Tibia Bacchi*] Bacchanalia intelligit et epulas Baccho sacras ad sonitum tibix, ut cetera Deorum sacra. De *Baccho*, Ecl. v. 29. De *tibiis*, Æn. ix. 618.

Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus haruspex
 Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos. 740
 Hæc effatus, equum in medios, moriturus et ipse,
 Concitat, et Venulo adversum se turbidus infert,
 Dereptumque ab equo dextra complectitur hostem,
 Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
 Tollitur in cœlum clamor: cunctique Latini 745
 Convertere oculos. Volat igneus æquore Tarcho,
 Arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
 Defringit ferrum, et partes rimatur apertas,
 Qua vulnus letale ferat: contra ille repugnans
 Sustinet a jugulo dextram, et vim viribus exit. 750
 Utque volans alte raptum cum fulva draconem
 Fert aquila, implicitque pedes, atque unguibus hæsit:

Bacchi indixit choreas: hic est amor vester, hæc cura: dummodo favens aruspex nunciet sacrificia, et hostia opima invitet in profundos lucos. Hæc locutus, ipse etiam moriturus impellit equum in medios, et minax immittit se adversum Venulo: et constringit dextra manu hostem detractum ab equo, et magno impetu concitatus abripit eum ante sinum suum. Clamor erigitur ad cœlum, et Latini omnes converterunt oculos. Tarchon ardens volat campo, portans hominem et ejus arma: deinde abrumpit ferrum e suprema ejus hasta, et querit partes apertas, quibus inferat plagam mortiferam. Ille contra obluctans repellit ejus dextram a gutture suo, et evitat vim viribus. Et sicut, quando fulva aquila volans alte portat serpentem raptum, et illigavit ei pedes, et hæsit unguibus; serpens vero vulneratus

*****

tare (sc. non segnes) primæ statim edd. inde ab Ald. sec., sicque Goth. pr. et tert. *aut pl.* tres Burm. et vett. edd.—739. *Hic amor, hoc studium* in parenthesi dictum recte notat Servius. *dum sacrosanctus* Goth. pr. *haruspex* Medic.—740. *vocat* duo Burm. et Schol. Horat. i Od. 37.—741. *effatur* Montalb. *ita fata* Bigot. *in abest* binis Burm. et Goth. tert. *in medio* Zulich. *m. m. in hostes* Gud., uti sup. ix, 400 legi vidimus. *ut ipse Barth.* ad Stat. v Theb. 623 e cod. optimo laudat.—742. *se adversam* Goth. tert. *offert* Rom. Medic., aliique Pier. et ex Heinsianis Gud. cum tribus aliis et Zulich., quibus adde Goth. tert. cum Donato, *perperam*: cum de vi et pugna agatur, ut jam Burmann. monuit.—743. *Dereptumque*, male, vulgg. et h. l. cf. ad x, 475.—744. *Egregium a. s.* Rom.—745. *ad cœlum* tres Heins.—746. *ingens* Franc. *Tarcho* Medic. v. sup. 727.—747. *cum Ven.* et Goth. tert. *illius alter* Hamb.—748. *Distinxit* ed. pr. *Defigit ferra* Vratisl. et Parrhas.—749. *ferit* sec. Rottend. *illa alter* Hamb.—750. *dextra* Leid. *vis v. hæsit* ed. pr. Burm.—752. *Fert avis* Schol. Horat. Cruqu. iv Od. 4. *dapes atque* Goth. pr. ac

NOTE

- 739 *Haruspex*] Qui ex inspectis hostiarum visceribus futura prædicit: 746 *Æquore*] Planitie campi, Æn. ii. 780.
 quæ ars propria Tyrrhenorum, Æn. 750 *Vim viribus exit*] Active, ut viii. 498. Æn. v. 438.

Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
 Arrectisque horret squamis, et sibilat ore,
 Arduus insurgens: illa haud minus urget obunco 755
 Luctantem rostro; simul æthera verberat alis:
 Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarcho
 Portat ovans. Ducis exemplum eventumque secuti
 Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Arruns
 Velocem jaculo et multa prior arte Camillam 760
 Circuit, et, quæ sit fortuna facillima, tentat.
 Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo;
 Hac Arruns subit, et tacitus vestigia lustrat:
 Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat;
 Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas. 765
 Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
 Undique circuitum; et certam quatit improbus hastam.

convolvit sinuosas spiras, et rigescit squamis sublatis, et altus assurgens sibilat ore: illa rostro incurvo non minus premit obnitentem, et simul quatit aërem alis: non aliter Tarchon gaudens aufert prædam e turba Tiburtinorum: imitati exemplum et eventum ducis sui Tyrrheni irruunt. Tunc Aruns, addictus morti, prior currit circa celerem Camillam cum sagitta et multa solertia: et explorat quænam fortuna sit commodissima. Quacumque virgo ardens immitit se medio exercitu; Aruns sequitur eam hac parte, et occultus considerat incessum ejus: qua revertitur illa victrix, et refert pedem ab hoste: juvenis clam deflectit illac habenas expeditas. Undique percurrit hos aditus, et jam hos aditus, et omnem circuitum, et librat

viribus h. ed. pr. Burm.—753. et, ac, alii. fumosa Bigot.—754. hæret duo Burm. scamis Zulich.—755. assurgens ed. pr. Burm. obunco Heins. dedit e melioribus suis et illustravit. Eo alludunt alii, in quibus abunco. Vulgo editum adunco, quod et Romanus agnoscit.—756. summum athera Ven.—757. ex sanguine Zulich. a m. pr. ex agmine raptam Serv. ad viii, 9, ubi quidam Tiburti.—758. eventum exemplumque aliquot codd. Heins. et edd. vett., minus bene. eventus autem h. l. pro successu.—759. Arruns Heins. ex optimis codd. scripsit et illustravit, pro Aruns. In scriptis fere Arrons occurrit. conf. Pier. ad v. 814.—760. Ne et delendum putes, vide Notam.—761. Hunc versum post vs. 763 Hac A. ... lustrat collocabat Goth. sec.—762. Quo aliquot Pier. se cuique Bigot. ferens pars Pier. et Heins., varietate fere perpetua. ferox a m. pr. videbatur habuisse Mentel. pr. Sed h. l. furens recte, utpote in pugna; unde inf. 781 cæca et incauta.—763. Huc sec. Moret. armis subit ed. Mediol.—765. celeres furtim aliquot Heins.—766. atque hos Gud. et pr. Menag. hos jamque Moret. tert. jamque hos abitus pars libb. Pier. et Heins. et Erf., et probabat hoc Pierius cum Ulitio apud Heinsium. Sic quoque Donatus legerat. jamque hos habitus in binis Burm. Hos abitus jamque hos aditus alter Voss.—767. circuitu

NOTÆ

757 *Tiburtum*] Quorum inter principes erat Venulus. De Tiburr, urbe Latii, Æn. 630.

759 *Mæonidæ*] Tyrrheni, e Mæonia sive Lydia orti. Æn. 11. 781. Æn. iv. 216.

Forte sacer Cybelæ Chloreus, olimque sacerdos,
 Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
 Spumantemque agitabat equum : quem pellis, aënis 770
 In plumam squamis, auro conserta tegebat.
 Ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
 Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu ;
 Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea vati

malignus hastam inevitabilem. Forte Chloreus dicatus Cybele et quondam sacerdos, procul splendebat conspicuus in armis Phrygiis: et impellebat equum spumantem, quem tegebat pellis compacta squamis æreis auratis in modum plumarum. Ipse conspicuus ferrugine et purpura externa, vibrabat Lycio arcu corneo sagittas Cortynias: arcus auratus sonat ex humeris, et galea aurea est huic vati: præterea

Goth. sec.—768. *satus Cybele* aliquot Pier. *sacer Cybelo* Medic. Pierii cum Donato: Medic. et alii Heinsiani cum trinis Goth. Eandem varietatem supra lib. III, 111 vidimus. Cum *Cybelus* mons Phrygiæ sit, vix *sacer Cybelo* cuiquam placere potest, nec magis tamen: *sacer Cybelæ...olimque sacerdos*; etsi *Cybelæ* consecratus a puero esse potuit, ut *Camilla Dianæ* sup. 559 sqq. Proclive esset, cum Pierio et Cuninghamo refingere: *satus Cybelo*, in monte *Cybelo* natus. Sed hoc idem significat lectio meliorum librorum: *satus Cybele*: nam et montis id nomen fuit. Nec aliter Servius legit, etsi alterum ejus scholio præscriptum est. Porro *Choreus* Medic., tum Macrobr. v, 1 et alii codd. apud Burm., ut auctoritate adeo præstet. Nec aliter Jul. Sabin. At *Celoreus*, *Chioreus*, *Coreus*, *Cloureus* aberrant.—771. *Implumem* Goth. sec. et tert. *scamis* Zulich. *squalis* a m. pr. Goth. *auroque inserta* Ald. (pr. et sec., nam emendatum a Naugerio) cum Goth. pr., quod poterat juvare eos, qui in structura verborum hærebant. Sed vid. Not.—773. *Cortinia* passim codd. et h. l.—774. *ex humero* Gud. et alii Heinsiani, cum Goth. sec., ut inf. 844.

NOTE

768 *Sacer Cybelæ*] Alii legunt, *Sacer Cybelo*: alii, *Satus Cybelo*; ne idem sit *sacer et sacerdos*. Nugæ: potest enim quis *sacer* esse dicatusque per votum numini, non per sacerdotium: ut *Camilla*, quæ tamen *Dianæ* sacerdos non erat. De *Cybelo* monte Phrygiæ et *Cybele* Dea Deorum matre, Æn. III. 111.

770 *Aënis In plumam, &c.*] Non militibus tantum, sed et equis etiam loriciæ quandoque fuerunt: et ii proprie dicebantur *cataphracti*. De iis ita Sallustius apud Servium: 'Equis paria operimenta erant, quæ linteo ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant.' Igitur lorica equi erat ex

pelle sive corio, cui insertæ erant ærcæ laminæ, in modum squamarum incisæ; erant autem squamæ illæ, non rotundæ quidem ac vulgares; sed oblongæ, ita ut ad plumarum formam potius accederent: neque ex ære simplicis, sed aurato. Æn. III. 467.

772 *Peregrina ferrugine et ostro*] Ostro, sive purpura Iberica, ferruginea et subnigricante: de qua Æn. IX. 582. De ostro, Ge. II. 506.

773 *Lycio Gortynia, &c.*] Species pro genere. Arcus enim insignes e cornea materia, e Lycia Asiæ regione, de qua Æn. IV. 143. Sagittæ item ex urbe Cretæ insulæ *Cortyna*, vel *Gortyna*, Ecl. VI. 60.

Cassida; tum croceam chlamydemque sinusque crepantes
 Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro, 776
 Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.
 Hunc virgo, sive ut templis præfigeret arma
 Troia, captivo sive ut se ferret in auro,
 Venatrix, unum ex omni certamine pugnae 780
 Cæca sequebatur; totumque incauta per agmen
 Fœmineo prædæ et spoliolum ardebat amore:
 Telum ex insidiis cum tandem tempore capto
 Concitat, et Superos Arruns sic voce precatur:
 Summe Deum, sancti custos Soractis Apollo, 785

strinxerat in nodum fulvi auri chlamydem croceam carbasinam et ejus plexus crepantes. Pictus acu secundum tunicam et barbara tegmina crurum. Puella, sive ut appenderet templis arma Trajana, sive ut venando incederet in aureis spoliis captis, sequebatur cæca hunc unum ex omnibus certantibus in prælio: et imprudens flagrabat per totum exercitum muliebri cupiditate prædæ et spoliolum. Cum denique tempore captato Arruns vibrat jaculum ex insidiis, et orat Deos his verbis: Supreme Deorum Apollo, præses sacri Soractis, quem præcipui colimus, cui ignis e

erat arcus Medic. et Leid., minus eleganter.—775. sonatque crepantes Parrhas.—778. Tunc virgo Menag. pr.—781. Certa s. Parrhas. incauta jam in vett. edd. fuit: ut in nostra, Ven. Norimb. et aliis, tum in Egnat. Firmavit lectionem auctoritate sua Ge. Fabricius. In aliis, etiam Aldd. usque ad Commelin., incensa legitur: quod et codd. nonnulli habent; sed recentiores, uti et Goth. tert. et Erf.—782. Fulmineo pede Parrhas.—783. tum Dorvill. et Franc. cunctantem Goth. pr. t. rapto Parrhas. cauto Goth. tert.—784. Concitat e melioribus Pierianis et suis restituit Heinsius, pro vulgari: Conjicit, quod ex interpretamento venit; etsi Concitat ad ipsum motum librantis telum referri potest.—785. sacri pr. Hamb. custos sci Zulich., solenni scripturæ compendio, pro sacri, quod Burm. quoque monuit.

NOTE

775 *Cassida*] Nomen primæ declinationis, deductum ex accusativo nominis tertiæ: *cassida, cassidæ*; a *cassis, cassidis, cassidi, cassida*: quod et apud Propertium reperitur l. III. 11. 15. Sic apud Varronem, teste Nonio, *compeda, a compes*; *chlamyda, a chlamys*: apud sacros scriptores nostros, *lampada, a lampas*. *Croceam*: tinctam croco flore, *safran*.

777 *Tunicas, et barbara, &c.*] De tunicis, Æn. IX. 616. *Tegmina crurum*: sunt ocreæ non vulgari quidem Græcorum aut Itolorum, sed Barbarorum more: hoc est; ut videtur plebisque, Phrygum, qui primi acu pin-

gere reppererunt. Paulo tamen aliter visum explicandum illud Æn. II. 504. 'Barbarico postes auro.'

780 *Certamine pugna*] Sic Lucret. l. IV. 841. Sic et Æn. II. 780. *Maris æquor*.

785 *Soractis*] *Soracte* vel *Soractes*, mons in Etruria in agro Falisco, ad occidentalem ripam Tybris, ad septentrionem Romæ nunc, *Monte di S. Sylvestro*. Ibi lucus et templum Apollinis fuit. Plinius l. VII. 2. 'Haud procul urbe Roma, in Faliscorum agro, familiæ sunt paucæ, quæ vocantur Hirpiæ, quæ sacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apol-

Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
 Pascitur; et medium freti pietate per ignem
 Cultores multa premimus vestigia pruna;
 Da, Pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
 Omnipotens. Non exuvias, pulsæve tropæum 790
 Virginis, aut spolia ulla peto. Mihi cetera laudem
 Facta ferent. Hæc dira meo dum vulnere pestis
 Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.
 Audiit, et voti Phœbus succedere partem
 Mente dedit; partem volucres dispersit in auras. 795
 Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
 Annuit oronti: reducem ut patria alta videret,

pinu alitur in cumulum; et cui nos cultores, securi religione, calcamus plantis multas prunas per mediam flammam: concede, o pater omnipotens, hanc ignominiam deleri nostris armis. Non peto exuvias, aut trophæum, aut ulla spolia victæ puellæ: reliqua facta mihi præstabunt gloriam: revertar libenter inglorius in urbem patriam, dummodo hæc funesta pestis moriatur vulnere a me inflicto. Apollo audiuit: et concessit ut pars voti animo succederet, partem dissipavit in leves ventos. Concessit precanti ut occideret morte improvisa Camillam turbatam: non

////////

cf. Burm. Sec. Anthol. Tom. I, p. 126.—786. *primum* Oudart. et Exc. Burm. *pruneus* Gud. a m. pr., male. Burmannus laudat Heins. ad Silium v, 179.—788. *premiur* conj. Heins. *vestigia prima* Goth. tert.—790. *Patrem* appellari Apollinem, novum non est; convenit omnibus Diis: at *pater omnipotens* de Apolline mirationem facere potest; et quod antea 785 *summe Deum*; etsi *summi Dii* passim occurrunt. *Armipotens* conj. Burm., quod nesciret, an alius Apollini id epitheton dederit. At *Junonem omnipotentem* ipse Maro dixit sup. iv, 693, et vii, 428; et h. l. multo magis hoc in Arrunte ferendum, quod paulo ante v. 785 *sumum Deum* eundem Apollinem appellarat, adjecto: *Quem primi colimus*. Non male igitur Servius ex affectu colentis hæc dicta ait. *p. triumphum* alter Hamb.—791. *ut spolia* Franc. *haud s.* Goth. pr.—792. *ferent* revocavit, codicum quoque suorum auctoritate, Heinsius; quod et in edd. erat; nec *ferant*, quod Pierio placuerat, nisi in recentt. primum, puto, in Pulman. *dura* ed. pr. Burm. *modo dum Parrhas*.—793. *Pulsa* miror nemini displicuisse post v. 790 *pulsæ*. *cadet* Bigot. *patrias urbes* e codd. suis et Pier.; adde Goth. sec. et tert., Heinsius. Vulgo: *patriam urbem*.—794. *et votis* tres Heins. *Phæbus toti* apud Macrob. v, 3. *et dextris rebus* s. Zulich.—795. *partim* Ven. et duo Moret. cf. sup. v, 187. *disparsit* ed. Junt. *disperdit* Dorvill.—796. *in subita* alter Hamb. *turb. voce* Oudart.—797. *Ad-*

NOTÆ

lini, super ambustam ligni struem ambulantes non adurunt, et ob id perpetuo Senatusconsulto militiæ aliorumque munerum vacationem habent.' Addit Servius ex Varrone, sacrificulos illos, per prunas ambulaturos, medicamento aliquo solitos

sibi plantas tingere. *Aruns* igitur ex illis Hirpis Etruscis fuit, et equitibus Tarchontis. *Pineus ardor*, sunt prunæ, e pinu succensa excitatæ.

793 *Inglorius*] Nulla cæde nobilis: hanc enim cædem esse ignotam volo.

Non dedit; inque Notos vocem vertere procellæ.
 Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
 Convertere animos acres oculosque tulere 800
 Cuncti ad reginam Volsi. Nihil ipsa neque auræ
 Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere teli:
 Hasta sub exertam donec perlata papillam
 Hæsit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
 Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem 805
 Suscipiunt. Fugit ante omnes exterritus Arruns,
 Lætitia mixtoque metu; nec jam amplius hastæ
 Credere, nec telis occurrere virginis audet.
 Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,

concessit ut nobilis patria cerneret eum reversum, et nubes dispulerunt vocem in ventos. Itaque statim atque hasta librata manu edidit stridorem per aërem; agmina converterunt animos, et omnes Volsi direxerunt oculos ad reginam. Ipsa nullatenus animadvertit aut aërem impulsum, aut stridorem, aut jaculum veniens ex alto, donec jaculum appulsum ad mammam præcisam infixum est, et profunde immissum hausit virgineum sanguinem. Sociæ festinantes accurrunt, et suscipiunt reginam cadentem: Aruns præ ceteris stupefactus, fugit, gaudio et timore mixtis: nec jam ultra audet fidere hastæ, nec occurrere armis virginis. Et quemadmodum aliquis

//////////

nuît, at reducem ut patria alta vid. Zurich.—798. *Nec d.* Goth. pr.—799. *ubi m. Medic.*—800. *oculos acres animosque* Leid. *animos alacres* Vratisl. *Convertere animos acies*, h. copiæ, vett. edd., ut Ven. 1484. 1486. 1495 et seqq., etiam Egnatiana recensio; item Norimb., quod Heinsium fugisse miror. Burmannus tantum hoc monuit: “*acies* legere alios ait Cerda.” Quæ prima *acres* habeat, apud me Aldina prima est cum cett.—801. *Nihil illa* aliquot Pieriani, unde Catræus mutuatus est, et pr. Menag. *neque* Heins. et libb. pro *nec*. Tandem *auras*, quæ vetus secundi casus forma fuit, ut *Maia*, *Maïas*, *pater familias*, legerat Asper, et eam antiquam lectionem esse Servius testatur. Adde Pompon. Sabin. In Pierianis tamen ea codd. non occurrebat, nec in Heinsianis, præterquam in pr. Moret. altero Menagio, Venetoque (quibus adde Dorvill. et Goth. pr., qui sunt inter recentissimos), tum in tribus aliis pro div. lectione: eoque alludebat Gud., in quo *aura*. In Mediceo *auris* esse Burm. notat: quod a Fogginio observatum non est. Etiam vett. edd. *auras* habent, ut Mediolan. Ven. 1484. 1486 et al. cum Egnat.; primum mutatum video in Aldd. pr. et rel. *neque ante* Goth. tert.—802. *athere cæli* Goth. tert.—803. *Hasta per* Goth. tert. *expertam* Rom. *exortam* Goth. pr. *perlapsa* Goth. sec. *mamillam* sec. Rottend.—805. *comitem d.* Hugen. *cadentem* Leid.—806. *Stetit* Zurich. *Fuit* ed. Dan. Heinsii. *exterritus armis* Goth. tert.—807. *mæstoque metu* Rom. Forte *ortum mæsto* ex *misto*. *mixtaque* Goth. pr.—808. *concurrere* sec. Rottend. et Dorvill. cum Goth. pr.—809. *prius quem* Ald. pr. cum Goth. pr. *turba inim. sequatur* Zurich. Forte

NOTÆ

798 *Notos*] Speciem pro genere: 809 *Ille lupus*] Ille frequenter a-
 ventos meridionales pro quibuslibet bundat in comparationibus. Æn. x.
 ventis. Ecl. ii. 58. 707.

Continuo in montes sese avius abdidit altos, 810
 Occiso pastore, lupus, magnove juvenco,
 Conscius audacis facti, caudamque remulcens
 Subjecit pavitantem utero, sylvasque petivit:
 Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,
 Contentusque fuga mediis se immiscuit armis. 815
 Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
 Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
 Labitur exsanguis; labuntur frigida leto
 Lumina; purpureus quondam color ora relinquit.
 Tum sic expirans Accam, ex æqualibus unam, 820
 Alloquitur; fida ante alias quæ sola Camillæ;
 Quicum partiri curas; atque hæc ita fatur:
 Hactenus, Acca soror, potui: nunc vulnus acerbum

lupus, pastore aut magno juvenco interfecto, memor facti sui audacis, recipit se in montes excelsos extra viam positus, priusquam jacula hostilia assequantur ipsum: et reflectens caudam supponit eam trementem utero, et adit sylvas: non aliter Aruns turbatus subduxit se ex oculis, et gaudens ob fugam miscuit se mediis armatis. Illa moriens educit manu jaculum: sed cuspidis ferrea hæret ad costas inter ossa profundo vulnere. Concidit pallida, concidunt oculi frigidi morte: color olim rubicundus deseruit vultum. Tum moriens sic alloquitur Accam unam e sociis, quæ sola Camillæ fidelis erat præ ceteris, cum qua solebat communicare curas suas: et sic loquitur ista: Acca soror, potui huc usque pugnare: nunc dura plaga me in-

//////////

ne bis telorum in binis verss. mentio fiat. sequuntur Gud.—810. *avius* pr. Moret. *obrius* Goth. tert. *sese ausus* Goth. sec. *abdidit avius* Zulich. *aptos* Goth. tert.—811. *magno* que edd. apud Pier., qui e codd. *ve* commendat.—812. *remulcens* Gud. et Mentel. pr.—813. *subjectat* sec. Moret. *pavitans* Zulich. *uterum* Hugon. *silvisque* sec. Menag.—814. *abdidit* Zulich. *Aruns* v. sup. ad v. 759.—815. *fugæ* maluit Heins. Alterum hemistichium a cod. Zulich. aberat.—818. *Labitur et sanguis* Donatum legere videri notarat Pier., hoc arripuit Catroëus; Camillam enim non nisi paulo post vs. 827 de equo defluere; perperam utique; nam exilis et jejuna illa est lectio. Et *labitur* dictum est, ut centies, de ipso conatu et initio actionis. *exanimis* Vratisl. *frigida telo* alii apud Servium, et pro div. lect. Menag. pr., male.—819. *calor* Leid. et duo Goth. *ossa* tres Heins. et Leid. cum Goth. tert. *relinquit* tres alii.—821. *fidam* Medic. a m. sec. *Acca* Latinum nomen est; nota Acca Laurentia, Faustuli uxor.—822. *Quicum* ubique edd. *Quacum* plerique Pier. et Heinsiani fere omnes (excepto Mediceo, Gud. a m. pr. et tert. Rottend.), cum Goth. sec. et tert. et Erf., quibus suffragatur Arusianus Messius. Tum ellipsi suppleta interpolatum in ed. Ven. Burmanni: *Quicum partiri curas solita: atque ita fatur*, et in Dorvill. ac Bigot. cum Goth. tert. *Quacum partiri curas solet, atque ita fatur*. Tandem Burm. conj. *atque huic ita fatur*.—823. *potui* vel *valui* alter Hamb.—824. *ex tenebris*

NOTE

815 *Contentus fuga*] Præter alla- etiam afferri: *Concitatus fuga*, contentam interpretationem, potest hæc *dens fugam; a contendo*.

Conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.

Effuge, et hæc Turno mandata novissima perfer : 825

Succedat pugnae Trojanosque arceat urbe.

Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,

Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto

Paulatim exsolvit se corpore, lentaque colla

Et captum leto posuit caput, arma relinquens ; 830

Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor

Sidera ; dejecta crudescit pugna Camilla ;

Incurrunt densi simul omnis copia Teucrum,

Tyrrhenique duces, Evandrique Arcades alæ. 835

At Triviae custos jamdudum in montibus Opis

Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.

terficit, et omnia circum nigrescunt caligine. Fuge, et fer ad Turnum hæc ultima monita : succedat mihi ad pugnam et avertat Trojanos ab urbe : denique vale. His prolatis, simul dimittebat habenas, non sponte labens in terram : tum frigida dissolvit se paulatim toto corpore, et demisit colla incurva caputque morte victum, abiciens arma : et vita dolens cum gemitu abijt in tenebras. Tunc autem vastus clamor suboriens verberat astra aurea : prælium inhorrescit occisa Camilla. Irrumpunt conferti : simul omnis multitudo Trojanorum, et ductores Tusci, et equitatus Evandri Arcadis. At Opis exploratrix Dianæ jamdudum sedet sublimis in summis montibus,

~~~~~

Leid. *increscunt* Oudart.—826. *que* aberat Mediceo Pierii ; idem in plerisque repererat urbi, quod doctius. Laudavit jam Burm. ex Ge. III, 155. *Arcebat gravido pecori*, h. a pecore. At idem Maro alterum sæpe numero adhibuit : *Ignarum fucos pecus a præsepibus arcent*. Brunck. utrumque amplexus est : *Trojanos arceat urbi*.—827. *Simul hæc dicens* ed. pr. Burmanni, et Goth. sec.—828. *non sponte ruens* sec. Rottend. conf. sup. v. 236, et III Ge. 524. *Cum frigida* Zulich. et Goth. tert. *Et fr.* malebat Faber propter vs. 832.—829. *solvit* Mentel. pr. *se pectore* pr. Hamb.—830. *ponit* ed. pr. Burm. *relinquunt* (sc. illam) alii apud Servium legebant, inter quos Probus fuisse videtur. *reliquit* Rom. et alii Pieriani cum Donato.—831. *venit i.* Goth. pr. *umbris* sec. Rottend. v. inf. XII extr.—832. *immensum surgens* malebat Heins. *serpens* Franc. *venit a. c.* Goth. pr.—834. *Concurrunt* Rom. et alii Pier. Voss. cum Sprot. et Bigot. ac Goth. sec. tert. *omnes* ed. pr. Burm.—835. *Tyrrhenique duces* ex solo Mediceo reposuit Heins., quod ipsi nervosius videbatur. Sed, cum *Teucrum copia* præcessisset, potuit poëta maluisse variare : *Tyrrhenique duces* quod vulgo legitur. *Evandrique Arcadis* edd. Ven. et Mediol. apud Burm., et omnes aliae veteres et recentiores ; nec *Arcades* illatum, nisi a Commelino, defensum ab Heinsio e scriptis potioribus, cum quos ipse habebat, tum Pierianis. cf. XII, 551.—837. *interrita*. Hoc vocabulo adjecto me non magnopere delectari lubenter fateor. Aut enim alienum, aut otiosum

NOTE

835 *Alæ*] Equites, supra 604. in triviis. Æn. IV, 511.

836 *Triviae*] Dianæ, quæ colebatur

Utque procul medio juvenum in clamore furentum
 Prospexit tristi multatam morte Camillam ;
 Ingemuitque, deditque has imo pectore voces : 840
 Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
 Supplicium, Teucros conata lacescere bello !
 Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
 Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
 Non tamen indecorem tua te regina reliquit 845
 Extrema jam in morte ; neque hæc sine nomine letum
 Per gentes erit ; aut famam patieris inultæ.

et immota aspicit prælium : et cum inter medios clamores juvenum certantium procul vidit Camillam affectam tristi morte ; et suspiravit, et emisit hæc verba ex intimo pectore : Heu virgo ! tulisti supplicium nimis crudele, conata bello aggredi Trojanos : nec profuit tibi derelictæ inter vepres coluisse Dianam, aut tulisse humeris nostras pharetras. Tamen Dea tua non te relinquet jam ingloriam in suprema morte : neque hæc mors erit absque honore inter populos, nec feres famam non vindicatæ. Nam

est. Ut saltem adjuves quodammodo, dicendum est, exprimi tantum hoc, quod tuta, e tuto loco, pugnam prospicit Opis ; aut, cum alias vel solo armorum strepitu et pugnae aspectu terreri soleant puellares animi.—838. *Atque Leid. juvenum medio* Menag. pr. *juvenem* Bigot. et Goth. tert. *juvenem medio in clamore furentem* Gud. in etiam Junt. ed. abest. *Juvenes sunt αἰζηοί, bellatores.*—839. *multatam* Pierius in suis invenerat : sicque tres Heins. At Medicus cum qu. Moret. et Leid. *mulcatam*, quod etiam ex vet. cod. laudat et defendit Guellius. *mutatam* Franc. et Parrhas. Jam de his vocibus satis accurate actum passim a viris doctis. Laudat Burm. Arntzen. ad Aurel. Viet. Vir. Ill. c. 51, Drakenb. ad Liv. III, 67. *mulcatam* h. l. Heins. intulerat ; jure suo retraxit Burm. *multatam*, quod jam inde ab Aldd. legebatur. Nec enim aliter dicitur quam : multari pecunia, exilio, morte, ut vel Lexica docent. m. in morte Sprot.—840. *Ingemit et dedit* has Dorvill.—843. *Hoc tibi* Donatus legisse visus Ge. Fabricio. *Dianæ* Vratisl.—844. *gestasse* aliquot Pier. et membranæ Brunck., qui id reposuit. *sagittas* Medic. cum nonnullis aliis et binis Goth. aberravit.—845. *reliquit* Heins. recepit, ex Romano Pierii, Mediceo aliisque suis. Sic ex decreto Dianæ res jam constituta habetur. *relinquit* aliquot Pier. et tres Heins. *relinquet* vulgo legitur : sic quoque tres Goth. cum Erf.—846. *jam* abest Sprot. in abest quinque Heins. et alteri Goth. nec al. numine Medic. Pierii, et pars Heins.—847. *Per gentes eat*

NOTE

839 *Multatam*] Aliqui legunt *mulcatam*. Differunt vero *multare*, et *mulcare* : quod *multare* est a voce Osca vel Sabina, *multa*, quæ pœnam pecuniariam a judice irrogatam significat, ut notant Festus et Varro ; et per translationem, quamlibet aliam pœnam : *mulcare* autem Latina vox est, quæ significat verberare, a *mulceo*,

quod est *mollio* : quia quod verberatur, mollitur : hinc Vulcanus dictus est *Mulciber*, a verberando ferro. Vide Germanum Valentem, et Vossium.

843 *Desertæ in dumis*] De vita Camillæ in sylvis, supra 539. et sequentibus.

Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
 Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
 Regis Dercenni terreno ex aggere bustum 850
 Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum ;
 Hic Dea se primum rapido pulcherrima nisu
 Sistit, et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
 Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem :
 Cur, inquit, diversus abis ? huc dirige gressum, 855
 Huc periture veni : capias ut digna Camillæ
 Præmia. Tunc etiam telis moriere Dianæ ?

quisquis læsit vulnere tuum corpus, solvet id nece merita. Fuit sub excelso monte magnum sepulcrum Dercenni, veteris regis Laurentini, ex aggesta terra, et tectum umbrosa ilice. Dea formosissima collocat se primum illic celeri impetu, et ab excelso tumulo circumspicit Arruntem. Quando aspexit illum coruscantem armis et vane superbientem, ait: Cur discedis in diversam partem? huc fer gradum, huc veni moriture: ut recipias mercedem dignam Camilla. Tunc morieris sagittis ipsius

conj. Heins., non ineleganter. *patiaris* Montalb. *inulta* pr. Moret. et a m. sec. Hamb. unus; sed est *fama inultæ*, ignominia invindicatæ, ut bene Serv. —849. *luit* pr. Hamb. et sec. Moret. cum Goth. pr. et tert. et Erf. *licet* alter. *luit* Exc. Burm. *arto* Medic. a m. pr.—850. *Dercerni* Medic. *Dircerni* duo aut tres alii Heins. *Dirani* Paribas. *Stercenni* apud Servium fuisse videtur. *Dorcenni* et *Dorcenni* alii.—851. *textum* Exc. Burm.—852. *nixu* Franc. vel *cursu* in marg. Goth. tert.—853. *Arruntem tumidum* alter Hamb.—854. *latantem animis* Medic. a m. pr. quod arripuit Wakefield. Videt tamen accommodatus sic fore: *Ut videt exultantem animis, surgentem* Leid.—855. *adversus* Zulich. *ab his* alter Menag. *derige* Medic. et Gud. *gressus* Erf.—856. *moriture* sec. Moret. *Camilla* Rom.—857. *Tunc* Franc. *Teque* pr. Rottend. *Tute etiam* Erf. *moriare* sec. Moret. Ad verba: *Tunc etiam* ab Heinsio et Burmanno nil notatum mirari licet: cum expeditu haud facilia sint. Aut enim jungi debet: *Tunc etiam*, etiam tu, sc. ad exemplum tot aliorum, qui Dianæ telis periire. Sic fere Serv. et Donat.; aut: *etiam Dianæ telis*, sc. nec meis; expectabisne, dum a Diana ipsa interficiaris? Erant tamen ipsius Dianæ sagittæ, quibus Opis utebatur. Neutrum satis placere potest. Possit alterum distinctione juvari: *Huc periture veni. Capias ut digna Camillæ Præmia, tunc etiam telis moriere Dianæ?* Ex Cerdæ mente dolet

NOTÆ

850 *Dercenni*, &c.] De hoc vetere Laurentum rege, Latino multo antiquiore, nihil apud auctores. *Bustum* ait, pro loco ubi cineres post combustionem depositi fuerant. *Ilex*, arbor glandifera, *yewse*. De *Laurente* regione, Æn. vii. 63.

854 *Vana*] More adverbii, pro *vane*: ut Ge. iii. 500. 'Terram crebra ferit.'

856 *Digna Camillæ præmia*, &c.] Mors divina manu illata, præmium, non pœna est. Si mori debuerat Camilla, mori divina manu debuerat, non imbelli timidi mortalis telo. Tunc dignum Camilla munus auferes? et ignavus cum sis, non cujuslibet numinis, sed ipsius etiam Dianæ telis moriere?

Dixit, et aurata volucrem Threissa sagittam
 Depromsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
 Et duxit longe, donec curvata coirent 860
 Inter se capita, et manibus jam tangeret æquis,
 Læva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
 Extemplo teli stridorem aurasque sonantes
 Audiit una Arruns, hæsitque in corpore ferrum.
 Illum expirantem socii atque extrema gementem 865
 Obliti ignoto camporum in pulvere linqunt;
 Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum.

etiam Dianæ? Dixit, et quemadmodum Amazon Thracia, eduxit ex aurata pharetra sagittam celerem, et inimica intendit arcum corneum, et extendit longe: donec extremitates ejus inflexæ committerentur inter se, et jam tangeret manibus æqualibus, sinistra cuspidem ferri, dextera et nervo mannam. Statim Aruns audivit simul stridorem sagittæ aëremque frementem, et ferrum inficium est in corpore. Socii immemores relinquunt illum in incognito pulvere arvorum expirantem et ul-

//////////

Nympha, fraudulentō homini contingere gloriosam mortem: cum periturus sit Dianæ telis. Ex simili indignatione dictum putabat Guell. Alius modus est, ut ex affectu reliquorum etiam hoc dicatur: *Tunc etiam? Telis moriere Dianæ*, h. *Tunc etiam longius abis? non pares dicto? Ades vero, o bone, telis moriere Dianæ*. Uti in objurgatione etiam solenne est. Parum tamen epicæ dignitatis et hoc habet. Brunckius mutavit verba et ex conjectura reposuit: *Tuque etiam*; si tamen locum exigas: *Huc periture veni: capias ut digna Camillæ Præmia, tuque etiam telis moriere Dianæ*: frigere sentias verba etiam, et *que, et tu*. Sententia enim his verbis finitur: telis Dianæ moriere, ut capias præmia digna Camilla. Ex Rottendorphi. lectione exsculpi possit hæc lectio: *Huc periture veni, capias ut digna Camilla Præmia teque, et jam telis moriare Dianæ*. ut sit: veni, ut capias præmia digna Camilla et te, utque jam Dianæ telis moriare. Ceterum, etsi sapis frequentes sunt tales cavillationes victorum et hostium in poetis, tota hæc Opis oratio ad nostrum sensum parum habet gravitatis epicæ. Extrema vero hominis male docti pannus esse videri possint, qui explere voluit versum imperfectum relictum: cum poeta substitisset post *Præmia*. Videtur tamen e Statio apparere, jam ipsum hæc legisse: nam Theb. x, 910 post Capanei minas Jupiter *Risit et...Tunc etiam feriendus?* ait. Et ix, 787. *Prælia lude domi...quod si te mæsta sepulchri Vama movent, leto moriere virorum*: ad Parthenopæum Amphion.—858. *at a. sec. Moret.*—859. *Depromit alter Hamb. incensa Hugon.*—860. *Eduxit Franc. et Dorvill. Adduxit Macrob. iv, 3. d. cruenta c. Franc.*—861. *Intra se Goth. sec. tenderet Menag. pr. et qu. Moret.*—862. *Lævam aciem fragm. Vatic. dextram ed. pr. Burm.*—863. *celi Goth. tert. aurasque sequentes Exc. Surm.*—864. *exitq. Franc.*—867. *pinnis fragm. Vatic., ex more. defertur*

NOTÆ

858 *Threissa, &c.] Ut Threissa*, id supra 659.
 est, ut *Amazon*. Sic *Camilla* 648. 867 *Olympum]* Montem Thessaliæ,
exultat Amazon, id est, ut *Amazon*. pro cælo, Ecl. v. 56. *Ala*, equitatus
 Neque enim Opis aut *Camilla* tales supra 604. *Rutuli*, milites Turni, Æn.
 erant re ipsa; sed cultu tantum atque VII. 794.
 habitu. De *Amazonibus Thraciis*,

Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillæ :
 Turbati fugiunt Rutuli ; fugit acer Atinas ;
 Disiectique duces desolatique manipuli 870
 Tuta petunt, et equis aversi ad moenia tendunt.
 Nec quisquam instantes Teucros letumque ferentes
 Sustentare valet telis, aut sistere contra :
 Sed laxos referunt humeris languentibus arcus ;
 Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum. 875
 Volvitur ad muros caligine turbidus atra
 Pulvis, et e speculis percussæ pectora matres
 Fœmineum clamorem ad cœli sidera tollunt.
 Qui cursu portas primi irrupere patentes,
 Hos inimica super mixto premit agmine turba ; 880
 Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
 Moenibus in patriis, atque inter tuta domorum,

tima gementem : Opis effertur alis ad æthereum cælum. Levis equitatus Camillæ fugit primus, regina amissa : Rutuli turbati fugiunt, fugit fortis Atinas : et ductores dissipati, et manipuli vastati quærunt loca tuta, et currunt equis conversi ad muros. Nec ullus potest sustinere armis, aut stare contra Trojanos imminentes et inferentes mortem : sed reportant humeris defessis arcus laxos, et ungula equorum currendo pulsant campum pulverulentum. Pulvis confusus nigra caligine fertur ad muros : et matres verberantes sinum emittunt e speculis fœmineam vociferationem ad astra cœli. Qui primi attigerunt cursu portas apertas ; hos turba hostilis opprimit agmine superjecto : nec evitant mortem funestam ; sed in ipso ingressu, in muris

//////////

Oudart.—869. *acer Acernas* alter Hamb. *acer* est et h. l. fortis ; nec debebat de hoc dubitari.—870. *Defectique duces* Medic. a m. pr., quod Heius. illustrat, nec tamen aliter accipere vult, quam ut sint : deserti a suis. Sic vero præstat, quod omnium codd., etiam fragm. Vatic., auctoritate firmatur, *Disiecti*, h. e. dispersi, palantes fuga. *Dejectique* alter Hamb.—871. *Tecta* p. pr. Hamb. pro var. lect. conf. mox v. 882. *equos* Gud. Mentel. pr. et alter Menag., ut aut sit *equos tendunt*, aut *equos aversi*. Tum *equis versis* ed. pr. Burm. *equis aversis* Goth. sec. *equos aversi* Zulich. *aversa ad mœnia* pars codd. Pier. cum Erf. *aversi* Dorvill. *aversa mœnia* sine ad duo Moret. *turbata ad mœnia* Ven. Sed vulgata recte se habet : et firmat eam fragm. Vatic.—872. *instantes acies* l. f. Rufinian. de Schemat. Lex. p. 237, perperam ex memoria.—873. aut *tendere Parrhas*.—874. *lappos* Vratisl. *lassos* duo Burm., perpetuo lapsu.—875. *Quadripedoque* Rom. cum fragm. Vatic. a m. pr., uti et Donatus legerat : quod doctius dictum, uti sup. viii, 596 *Quadrupedante sonitu*. *Quadrupes* per i scriptum jam saepe vidimus. vid. sup. ad v. 614. *que aberat* ed. pr. Burm. *Quadrupedemque* alter Menag. et fragm. Vatic. a m. sec. *Quadrupedante* p. Sprot., et p. *sonitu* q. tert. Rottend., utrumque ex altero loco viii, 596.—876. *c. t. acta* Goth. tert., quod ferri posset, si melius non haberemus.—877. *e aberat* Franc. *e muris* Dorvill. et Goth. tert. cum Erf. *perculsæ* tert. Rottend. *percusso* p. unus Heius.—881. *eff. noctem* Oblong. Pierii. *si lim.* Erf. *limite* Zulich. et sec. Rottend. *limine in primo* Goth. tert. memorizæ vitio. Nam *limine primo* occurrit alibi.—882. *intra* Rom., tum Medic.

Confixi expirant animas. Pars claudere portas ;
 Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent
 Accipere orantes ; oriturque miserima cædes 885
 Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
 Exclusi, ante oculos lacrymantumque ora parentum,
 Pars in præcipites fossas, urgente ruina,
 Volvitur ; immissis pars cæca et concita frænis
 Arietat in portas et duros objice postes. 890
 Ipsæ de muris summo certamine matres
 (Monstrat amor verus patriæ), ut videre Camillam,

patriis, et inter tutas domos confossi emittunt animas. Pars incipit claudere portas : nec audent patefacere aditum sociis, nec admittere precantes intra muros : et incipit tristissima strages, propugnantium armis ingressus, et ruentium in pugnam. Ex iis qui sunt exclusi, pars labitur in fossas præruptas, premente multitudine irruentium, ante oculos et vultus parentum plorantium ; pars insana et concitata equis frenatis impellunt portas et postes firmatos repugulis. In suprema illa contentione matres ipsæ, ex quo conspexerunt Camillum (id docet verus amor patriæ)

////////

Voss. pr. Parrhas. Goth. sec. et ed. pr. Burm. Eadem tecta d. cum parte Pierianorum, et Sprot. cum Hamb. sec. a m. sec., minus eleganter : ut et alibi. *inter tuta* etiam fragm. Vatic.—883. *et spirant* Medic. *spirant* Zulich.—884. *audet* Ven. et Parrh.—886. *Defendent* cum litura Medic. *aditusque* inque Franc. *atque a. r.* Gud. *duro et sub Marte cadentum* præfixum video Donati interpretationi. Julium Sabinum corruptum potius esse arbitror, quam lectionem variare. *Cædes, ait, quam faciebant Trojani. Oritur cædes descendantium per ingressum, et ruentium ad portam.*—887. *lacrymantum ante ora p.* concinna repetitione Moret. sec. et Hamb. pr. a m. sec.—890. *Arietat* Goth. sec. *Artat se in p.* tert. *in portis* Gud. cum tribus aliis.—892. *Constat* alter Hamb. *amos* Gud., quod illustrat Heins. *amor versus* Rom., ut jam revertatur ille in pectora. Minus scite. In fragm. Vatic. *ut a* pr. m. aberat : et videtur *ut* aut melius abesse (nam sive sit postquam, sive quemadmodum, parum commodum est), aut in *et* mutari. Ita erit : *Monstrat amor verus patriæ ; et videre Camillam ;* h. et viderant matronæ paulo ante Camillæ exemplum. Sed vereor, ne, si non totus versus, et hemistichium tamen, seu posterius, *ut videre Camillum*, ad supplendum versum, quem poëta imperfectum reliquerat, illatum sit ; seu prius quoque, cum in margine pro interpretatione ascriptum esset : *ut videre Camillam.* Totus versus, ut dixi, olet interpolatoriam operam.

NOTÆ

890 *Arietat in portas*] Non quidem equorum in portas impulsu, quod visum est *Donato* ; sed obviis quibusdam aut trabibus aut molaribus impactis, instar arietum : de qua machina, /En. II. 492.

892 *Ut videre Camillam*] Vel, cum viderunt Camillæ corpus inter soci-

arum manus relatum : vel potius, quia 591. dixit Diana se nube cava corpus illud tumulo illaturam, ex quo viderunt Camillam, pro aliena salute ad arma concurrentem, amor patriæ suasit ipsis idem pro salute propria faciendum. De robore, pro quovis duriore ligno, Ge. I. 162.

Tela manu trepidæ jaciunt; ac robore duro
 Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
 Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent. 895

Interea Turnum in sylvis sævissimus implet
 Nuntius, et juveni ingentem fert Acca tumultum:
 Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
 Ingruere infensos hostes, et Marte secundo
 Omnia corripuisse; metum jam ad mœnia ferri. 900
 Ille furens (et sæva Jovis sic numina poscunt)
 Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
 Vix e conspectu exierat, campumque tenebat:

festinantes emittunt e muris tela manibus, et imitantur arma ferrea duris lignis, stipitibus, fustibus præustis, nihil moratæ, et cupiunt primæ mori pro defensione murorum. Interim nuntius acerbissimus occupat Turnum in sylvis, et Acca refert juveni magnum illum tumultum: turmas Volscorum cæsus esse, Camillam occisam esse, hostes infestos imminere, et favente Marte vastasse omnia: timorem jam extendi ad muros. Ille furiosus deserit colles occupatos et sylvas difficiles, nam auctoritas dura Jovis ita imperat. Vix excesserat

////////

—893. *trepida* Bigot. *manu jaciunt: trepidæque* et ed. pr. Burm.—895. *ardent* recepit Heins., pro vulgato *audent*. Habet et hoc suam vim. Sed *ardent* de re bellica poetis quoque satis frequentatum. Duplicis lectionis diversæ duces: *ardent* Rom. et fragm. Vatic., tum Gud. Menag. pr. et Montalb. et ipse Medic. a m. pr., sed idem a m. sec., adeoque ex Aproniani emendatione, *audent*, quod plerique sequuntur, ex Gothanis quidem pr. et tert. nec male hoc, respectu sexus: *audent nunc mori*, h. e. discrimen mortis adire, etsi feminæ.—896. *in* abest Bigot. et Goth. pr. ac tert., et *Interea silvis Turnus* ed. Ven. Burm., qui Virgilium *sylvis* dicere maluisse, quam *in* s., notat. *densissimus* Moret. sec. *lenissimus* Franc.—897. et deest Mentel. pr., unde Heins. conj. *Nuntius, ingentem juveni*: inde tamen nihil lucreris. *ingentem* vel *cæcum* Hamb.—898. *Dejectas* pr. Hamb. a m. sec. ed. pr. Burm.—899. *infestos* edd. vett. et, haud dubie inde ductus, Goth. pr., a quibus discessit Nangerius in ed. tert. Ald.—900. *Omnia corripuisse metum: jam* sec. Moret., quod et ipsum ferri possit. *metu* Menag. pr., sicque videtur legisse Jul. Sab.—901. *et sæva* codd. Pierii et Heinsii: sicque editum a Nangerio, et revocatum ab Heinsio: vett. edd. fere: *jam* s. Ita vero distingui debebat: *Ille furens jam, sæva J.*, idque non improbem. Ed. Mediol. et alia vulgg. cum Goth. pr. et cum codd. Ursin. nam s. Dorvill. a m. pr. *si sæva Jovis. nomina* Medic. *sic n. pellunt* Rom.—902. *nemora avia* Bigot. et Goth. tert. *linquit* pr. Moret. *linguent* Goth. sec.—903. *camposq.* Medic., et pro div. lect. tert. Rottend.—904. *Tum p.* Par-

NOTE

901 *Furens*, (et *sæva*, &c.) Duplici cipitem furorem, qui ei mentem abde causa reliquit insidias, quibus Æneam deprehendere et bellum conficere mox potuisset: nempe ob præ-

Cum pater Æneas, saltus ingressus apertos,
 Exsuperatque jugum, sylvaque evadit opaca. 905
 Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
 Agmine, nec longis inter se passibus absunt;
 Ac simul Æneas fumantes pulvere campos
 Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
 Et sævum Ænean agnovit Turnus in armis, 910
 Adventumque pedum flatusque audivit equorum.
 Continuoque incant pugnæ et prælia tentent;
 Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Hiberno
 Tingat equos, noctemque die labente reducat.
 Considunt castris ante urbem, et mœnia vallant. 915

ultra conspectum, et attigerat campos: cum pater Æneas, ingressus sylvas patentes, supergreditur collem et exit ex obscura sylva. Sic ambo festini et toto impetu currunt ad muros, nec absunt longo intervallo a se invicem. Et simul Æneas vidit præcui campos undantes pulvere, Laurentemque exercitum: et Turnus agnovit Æneam ferocem cum exercitu, audivitque incessum pedum, et hinnitus equorum. Statim inciperent certamina, et tentarent prælia; nisi Sol roseus jam lavaret mari Hispanico fessos equos, et reduceret noctem die cadente. Ambo quiescunt in castris ante urbem, et cingunt muros urbis.

//////////

phas. invadit aliquot Pier. evasit ed. pr. Burm. silvasque...opacas Sprot. alter Hamb. et Scheffer. cum Parrhas. vid. sup. ad ix, 99.—907. passibus ibant pr. Moret.—908. At simul pars codd. Heins., sicque vett. edd. nonnullæ, etiam Ald. tert., idque equidem malim: tunc vero v. 912 copula delenda et revocanda est lectio: Continuo pugnæ ineant. Continuata enim oratio: At, simul...equorum, Continuo pugnæ ineant. Nunc interpunxi post equorum; ut jungas: feruntur...ac simul...simul Turnus. Tum pater Rom. et quatuor Heins., repetitum ex v. 904.—910. cognovit Zulich. conspexit Gud. pr. Menag. et pr. Moret.—911. Adventusque Medic., doctius. Adventusque virum ed. pr. Burm. Adventumque virum uterque Rottend. ex vs. 607 h. l. flatumque Rom. Montalb. et Voss. pr.—912. Continuoque incant p.; ita jam editum inde ab Ald. pr., usque ad Pulman. et Steph., a quibus vulgari cœpit Continuo pugnæ ineant, adversantibus scriptis. Etsi id ipsum e Ms. Fabricii revocat Cuninghamus. Scilicet laboratum est interpunctione et ascito At v. 908. ineunt Medic. a m. pr., reliqua idem Continuoque i. p.; tum ed. pr. Burm. ineunt et tentant. Abest que ab aliis, et vett. edd. pugnam. Sed hæc nulli usui sunt, adeoque ea monere piget.

NOTÆ

913 *Gurgite Hiberno*] Occiduo Oceano Æn. i. 122.
 no: nam Iberia sive Hispania ad occidentem Italiæ objacet. De Iberia, 915 *Mœnia vallant*] Circumambiant: Trojani ut oppugnent; Rutuli Æn. ix. 562. De *gurgite*, pro mari, ut defendant.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER XII.

ARGUMENTUM.

FRACTIS gemina pugna Latinis, Turnus cum Ænea singulari certamine dimicare statuit. Solenni sacramento conditiones certaminis foedusque a Latino, Ænea, Turnoque sancitur. Foedus a Juturna, Turni sorore, Junonis impulsu disturbatur: primusque Tolumnius, falso augurio victoriam suis pollicitus, Trojanos invadit. Æneas sagitta vulneratus excedere cogitur e prælio: quo absente maximam stragem Turnus edit. Venus dictamno herba vulnus Æneæ sanat. Is, relictis viribus, reversus ad pugnam Turnum nominatim vocat. Sed cum Juturna, excusso Turni auriga Metisco, currum ejus moderaretur, et ab Æneæ occursu detorqueret, ne congredi simul possent; Æneas admoto ad urbis mœnia exercitu, in propugnacula ignem conjicit. Hinc Amata, Turnum occisum rata, laqueo vitam sibi adimit. Turnus, ne urbs in hostium potestatem veniret, ad singulare certamen redit. Pugnant Æneas et Turnus: Æneas victor, cum Turni jugulo immineret, jamque ipsius precibus motus ad misericordiam deflecteret; viso in ejus humeris Pallantis balteo, repente exardescit, hostemque interficit.

TURNUS ut infractos adverso Marte Latinos
 Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
 Se signari oculis: ultro implacabilis ardet,
 Attollitque animos. Poenorum qualis in arvis,
 Saucius ille gravi venantum vulnere pectus, 5
 Tum demum movet arma leo, gaudetque comantes
 Excutiens cervice toros, fixumque latronis
 Impavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
 Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
 Tum sic affatur regem, atque ita turbidus infit: 10
 Nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retractent

Turnus, cum videt Latinos fractos bello infelici abjecisse animum, fidem suorum promissorum jam repeti, se designari oculis: sponte etiam implacabilis irascitur, et erigit animum. Qualis leo aliquis, in agris Afrorum, sauciatus secundum pectus duro vulnere venatorum, tunc denique exerit vires suas, et letatur commovens toros jubatos colli, et interritus abruptit jaculum venatoris infixum sibi, et frendet ore sanguinolento: non aliter ira crescit Turno inflammato. Tunc sic alloquitur regem, et turbulentus ita incipit: Nulla est dilatio in Turno: nihil est cur segnes Tro-

3. *oculos Medic.* a m. pr.—4. *Attollit se alter Menag.*—5. *v. v. corpus alter Hamburg.*—6. *movel ora pr. Menag. comata Zulich.*—7. *Excutiet Mentel.* a m. pr., unde Heins. conj. *Excutier c. t.* Tum *f. Latinos Parrhas. Latinis Goth. tert.*—8. *fregit Franc.*—9. *adverso g. Parrhas. gliscet Medic.*—11. *quo dicta Parrhas. dona r. Sprot. retardent Zulich.* a m. pr. Servius ad v. 13 “Quidam sane a Nulla mora in Turno usque ad pepigere recusent jungunt: ne, si distinctio intercesserit, languescat sententiæ color.” Nimis subtiliter; cum

NOTÆ

1 *Infractos*] Vox raro negans, sæpius affirmans, ut jam monuimus Æn. v. 784. et probat multis Erythræus in Indice. Hic affirmat.

2 *Promissa*] Quibus ad singulare cum Ænea prælium se obstrinxerat, Æn. x. 434.

4 *Pœnorum*] Afrorum circa Carthaginem; qui sic dicti sunt, quasi Phœni, quia e Phœnicia cum Didone profecti. Æn. iv. in argumento.

5 *Ille, &c.*] Magnus aliquis leo: et sic, *ille*, sæpe abundat in comparationibus, Æn. x. 707.

6 *Movel arma leo*] *Arma*, sunt uni-

uscujusque vires, et ad agendum instrumenta. Sic Æn. ii. 99. De Ulyse: ‘et quærere conscius arma,’ id est, *dolos*. Apud Statium l. ix. 589. ‘Armaque curva suum,’ sunt *dentes*. Hic leonis *arma* sunt ungues, dentes: unde dicuntur *leones exarmati*, quibus ungues et dentes evulsi sunt.

7 *Toros*] Sunt eminentiæ musculorum nodosæ ac tumentes, circa cervicem aliasque corporis partes.

11 *Retractent*] Fidem datam revocent per aliud pactum et quasi contractum.

Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigere, recusent.
Congredior. Fer sacra, pater, et concipe fœdus.

Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,
Desertorem Asiæ (sedeant spectentque Latini),

15

Et solus ferro crimen commune refellam:

Aut habeat victos; cedat Lavinia conjux.

Olli sedato respondit corde Latinus:

O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci

jani revocent sua verba, et abnuant facere ea de quibus convenerunt. Descendo ad pugnam: offer sacrificia, o pater, et fac fœdus. Vel hac manu dextera mittam ad Inferos Trojanum profugam ex Asia, et solus refutabo ense criminationem communem nobis omnibus (Latini quiescant et aspiciant me), vel Trojanus possideat nos victos, et Lavinia detur ei uxor. Latinus respondit ei tranquillo animo: O juvenis,

////////

duo membra intercedant: nihil est...nec est quod recusent.—12. nec quod pepig. Bigot. nec quid Goth. tert.—13. tu c. f. Oudart. consere Vratisl. fidus Goth. tert.—14. Aut fac Goth. tert.—16. crimen ferro pr. Voss. Parrhas. cum Rom., quod admisit Cuningham. repellam idem cum Leid. et Hugen. et a m. sec. fragm. Ms. Helmstad. in Annal. litt. 1783, p. 195.—17. victos et victor agnoscit Jal. Sabinus. victor quatuor Heinsii, unde ille conj. Aut abeat victor: et erat hoc manifeste scriptum in Vratisl. et ed. pr. Burm. Alludunt Zulich. quique abeat victor a m. pr. abeat Goth. tert. Sed hæc ipsa aspirationis omissiono mutationi τοῦ victos in victor locum fecisse videtur. Habet utique majorem vim et Turni ferociæ magis consentaneum est: aut habeat victos sc. nos: sim pro victo; cedat Lavinia conjux. cedatque Lavinia pars codd. Pierian., forte eorum ausu, qui primam correptam mallent in Lavinia. cf. sup. ad lib. vii, 359. Laurentia conjux Franc.—19. quoniam ipse f. aliquot Pier.,

NOTE

13 *Fer sacra...concipe fœdus*] Ad ejusmodi fœdera, adhibebantur sacrificia et verba *concepta*, id est, certa solenniaque: infra 169.

14 *Tartara*] Inferorum pars est infima, Æn. vi. 134.

15 *Asia*] Phrygiæ, sive Troadis, quæ est in minore Asia, Æn. i. 385.

19 *O præstans, &c.*] ORATIO Latini, qua conatur Turnum a spe conjugii et singulari certamine ad pacem revocare: ostenditque i. Affinitatem illam Turni cum Latino esse inutilem, cum regnum utriusque satis absque illa virium conjunctione potens sit; cum sint urbes multæ Turno, divitiæ

pariter atque animus et fortitudo Latini populis, virgines in Latio plurimæ: quas Turnus uxores optare possit. ii. Esse illicitam, quippe a Diis prohibitam. Æn. vii. 95. iii. Esse perniciosam, siquidem ex quo, Turni causa, Deorum voluntati obstitit, calamitatibus innumeris utraque gens oppressa est. iv. Si, inquit, te occiso socium Æneam excepturus sum: quidni potius te salvo? v. Objeicit sibi odia Rutulorum ob periculum Turni: Turno ipsi solitudinem doloremque Danni patris, belli varios eventus, &c. De Latio et Laurento, Æn. vii. 54. 63.

Virtute exsuperas, tanto me impensius æquum est 20
 Consulere, atque omnes metuentem expendere casus.
 Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
 Multa manu; necnon aurumque animusque Latino est;
 Sunt aliæ innuptæ Latio et Laurentibus agris,
 Nec genus indecores. Sine me hæc haud mollia fatu 25
 Sublatis aperire dolis; simul hoc animo hauri.
 Me natam nulli veterum sociare procorum
 Fas erat, idque omnes Divique hominesque caneant.
 Victus amore tui, cognato sanguine victus,
 Conjugis et mœstæ lacrymis, vincla omnia rupi: 30
 Promissam eripui genero; arma impia sumsi.
 Ex illo qui me casus, quæ, Turne, sequantur
 Bella, vides; quantos primus patiare labores.

excellens animo, quantum tu excellis aspera fortitudine; tanto studiosius justum est me providere tibi, et me timentem tibi considerare omnia pericula. Est tibi regnum Dauni patris tui, sunt plurimæ urbes expugnata viribus tuis: sunt quoque Latino divitiæ et benevolentia: sunt aliæ virginæ in Latio et campis Laurentibus, nec ingloriæ secundum genus. Permite me omisiss fraudibus exponere tibi ista non quidem grata dictu: et simul perpende ista animo. Non erat licitum me jungeri filiam ulli antiquorum amatorum: et omnes Dii atque homines monebant illud. Expugnatus benevolentia erga te, expugnatus sanguine cognato, et fletibus tristic uxoris meæ, fregi omnes nexos, abstuli eam promissam Æneæ genero, suscepi bellum sceleratum. Cernis, o Turne, quæ calamitates, quæ bella me persequantur ab illo tempore: cernis quantas difficultates tu ipse patiaris. Bis superati magno

quod et ferri possit. *quam tu ipse conj.* Heins. *tantum* aliquot Heins.—20. *me* abest ed. pr. Burm., et *est* abest binis Burm.—21. *metuenti* Zulich. a m. pr.—22. *multa* 23 *Capta m.* duo Rottend.—23. *animus aurumque* Zulich. et Gifan. Ind. Lucret. e Codd., tum plerique apud Pier. In iisdem *est* in fine subiectum, quod ab aliis abest. Jac. Bryant, acutus iudex, hærebat in altero hemistichio: *necnon aurumque animusque Latino*; quod nunc repente de se Latinus, et quidem ex tertia persona, loquitur: aut itaque illud ejiciendum censet tanquam aliunde illatum, aut legendum *auri argentique talenta*. De opibus tamen Turni minus bene ageretur: quarum hic nullus respectus esse potuit. Hæsisse quoque in hoc loco Jo. Schraderum video: qui et ipse expectabat, ut de Turno oratio continuaretur, quia *Sunt tibi* præcedit. Sed conf. Not.—24. *Laurentibus arvis* Medic., quod Heins. illustrat.—25. *hæc* abest tribus Heins. et ed. Ven. Burm. *haud hæc* tres alii Burm. *me* deerrat Franc. *fata* Ven. Erf. *fatis* alter Mentel. et a m. sec. Zulich.—26. *hoc* reposuit Heins. e Medic. aliisque. Vulgo *hæc*, quod modo præcesserant. *animo hæc simul* ed. pr. Burm.—27. *veterum nulli* e Ms. Bersmanni refinxit Cuningham.—28. *erit* Exc. Burm. *homines Divique* Goth. pr.—31. *generoque* vel *genero* atque, interposito fulcro, magna codd. et edd. pars: recte sustulit Pier., tum Heins.—32. *sequuntur* Oudart. et Zulich. *sequuntur* Franc. *quæ bella s., Turne, vides* Goth. pr.—33. *quantus pr. patiere* Parrhas. *patiere* etiam Medic. et Oudart. cum Rom. et plerisque aliis Pierianis, excepto Oblongo et Portio.

Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
 Spes Italas; recalent nostro Tiberina fluenta 35
 Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albert.
 Quo referor toties? quæ mentem insania mutat?
 Si Turno extincto socios sum ascire paratus:
 Cur non incolumi potius certamina tollo?
 Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet 40
 Italia, ad mortem si te (Fors dicta refutet)
 Prodiderim, natam et connubia nostra petentem?
 Respice res bello varias; miserere parentis
 Longævi, quem nunc mœstum patria Ardea longe
 Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni 45
 Flectitur: exsuperat magis, ægrescitque medendo.

prælio, vix defendimus hac urbe spem Italiae: fluctus Tybris calent adhuc nostro cruore, et vasti agri albescunt ossibus. Quo reveror toties! quæ stultitia vertit sententiam meam? Si paratus sum advocare Trojanos ad societatem Turno occiso: cur non potius extinguo bella eo salvo? Quid Rutuli mihi conjuncti, quid reliqua Italia dicet? si exposuerim morti te petentem filiam meam et nostram affinitatem, (Fortuna refellat hæc mea verba.) Considera res mutabiles bello: miserescere patris senioris, quem jam tristem Ardea patria tua procul separat a nobis. Ferocia Turni nullo modo mitigatur his verbis: invalescit potius, et asperatur remedio. Cum pri-

////////

—34. *turba vix* Goth. pr.—35. *nostro recalent* Goth. pr.—36. *ad hunc Medic.* o. *implent* Hugén.—37. *Quid sec.* Rottend. *referens* Sprot. *refero* Rom. v. Pier. *refero mentem totiens, quæ* Zulich. a m. pr., et sec. *referor.* *mutet* alter Hamburg. *motat* Sprot. et aliquot Pier. *mittat* Goth. tert. *versat* Menag. pr. *cepit* Hugén.—38. *Turni extinctu* Zulich. a m. pr. *Turno exterrito s.* accire Franc. *accire* vel *adcire*, vulgo editum. At ex melioribus suis et Pierianis Heinsius dedit *adcire*, h. e. *adciscere*; etsi aliud exemplum vocis nec hic nec ad lib. xi, 308 attulit. Antiquam tamen vocem ejus formæ fuisse, docet *rd* *adciri*, et *adscitum*. Feram itaque etiam in Tacito Agric. c. 19, ubi v. Ern.—40. *dicent* Gud. a m. sec., quod Heinsio arridebat. *discet* Menag. pr. *dicat* Rom.—41. *Sors* tert. Rottend. *Sors d. resignet* Zulich. a m. sec. *Fors dura* Montalb. *recuset* Goth. tert., quod et ab Ursino præscriptum video notæ, qua per formulam id illustrat: *δ μὴ γένοιτο*.—42. *Perdiderim* Bigot.—43. *belli* Menag. pr.—44. *mœstum quem nunc* Goth. pr.—45. *Haud quicquam* aliquot Heins. et vet. edd. *Haud quamquam* Gud. a m. pr.—46. *ardescitque*

NOTE

34 *Bis magna victi pugna*] Prima in exscensu navium, ubi occisus ab Ænea Mezēntius, fugatus Turnus, Æn. x. 310. Secunda equestri, ubi cecidit Camilla, Æn. xi. 597. De Tybri, Æn. viii. 330. De Rutulis, Æn. vii. 791.

43 *Parentis Longævi*] Dauni: Æn. vii. 56. Ardea, urbs Rutulorum regia, Æn. vii. 410.

46 *Medendo*] Dum ei medicina quaeritur a Latino: gerundia enim ejusmodi sæpe passivam habent vim. Ecl. viii. 71. 'cantando rumpitur anguis.'

Ut primum fari potuit, sic institit ore :
 Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
 Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.
 Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra 50
 Spargimus, et nostro sequitur de vulnere sanguis.
 Longe illi Dea mater erit, quæ nube fugacem
 Fœminea tegat ; et vanis sese occulat umbris.
 At regina, nova pugnae conterrita sorte,
 Flebat ; et ardentem generum moritura tenebat : 55
 Turne, per has ego te lacrymas, per si quis Amatæ
 Tangit honos animum (spes tu nunc una, senectæ

mum potuit loqui, sic institit ore : Obsecro, bone pater, depone pro me hanc solitudinem, quam habes ; et permittas me eligere mortem propter gloriam. Nos etiam, o pater, libramus manu jacula et ferrum non inutile : et sanguis exit e plaga quam nos facimus. Procul aberit ab eo mater Dea, quæ muliebri nebula protegat eum fugientem, et ipsa se abscondat inani caligine. Sed regina tremefacta nova conditione pugnae lugebat, et retinebat generum iratum ipsa moritura : Turne, ego peto unam rem, per hos fletus ; per gloriam Amatæ, si aliqua movet animum tuum : tu jam es unica spes senectutis meæ : tu es requies miseræ : regnum et gloria La-

//////////

tuendo Medic., quod repetitum ex lib. I, 717 videtur ; etsi defendat illud Jul. Sabinus, ut sit : *intuendo* Latinum. *ardescitque* etiam Goth. sec., et *tuendo* etiam Colot. *videndo* ed. pr. Burm., sed *medendo* passive ponere potuit, cum adeo *medendæ* valetudini Suetonius dixerit, ut appareat, etiam *mederi* aliquando passivam vim habuisse. Recte Serv. *medendo*, dum ei medetur et medicina affertur.—47. *sic incipit ore vulg.* ante Commelin. cum Medic. Ven. Scheffer. ; adde Goth. pr., sed ceteri *institit*, quod omnes Pieriani exhibebant : idque doctius.—48. *causam geris* Parrhas.—50. *dextram* Goth. tert.—52. *quem in urbe* ed. pr. Burm.—53. In his : *quæ nube fugacem Fœminea tegat, et vanis sese occulat umbris*, incommode utique sese ad Venerem trahit sententiam ; cum de Ænea id melius dicatur. Offendisse ad hoc olim viros doctos ex Cerda disco : cum adeo essent, qui pro *eum* positum putarent. Potest reponi : Si Venus se occultit, eadem nube occultavit simul suum filium ; licuit autem poetæ ponere id, quod remotius esset. Sed ad interpunctionem attendere debebant interpretes : qua mutata omnia ordine suo procedunt : *Longe illi Dea mater erit, quæ nube fugacem Fœminea tegat ; et vanis sese occulat umbris* sc. ille. Nec autumes sic scribendum fuisse *occultat*, quod proprie sequi debebat. Nam alterum non modo recte sed etiam elegantius dicitur, variato post prius tempore : ut solet inprimis Maro noster. Pro *Fœminea* Jo. Schrader. conj. *Cærulea* ; et mox ut *vanis*, hoc non male.—54. *nova* duo Moret., non male, nisi alterum elegantius esset. Utrumque periphrasin facit vulgaris orationis : *nova pugna* conterrita. *perterrita* tert. Rottend. a m. sec. *contraria* Goth. tert.—55. *m. monebat* Montalb.—57. *spes te* alter Hamb.—58. *spes imp.* Erf.

NOTE

49 *Pacisci*] Quasi optione gloriosæ mortis aut vitæ proposita, mortem consulto et veluti ex pacto eligere.

52 *Dea mater, &c.*] Venus, quæ a

Diomedis impetu Æneam objecta nube defendit: Æn. x. 81.

56 *Turne, per has, &c.*] ORATIO Amatæ ad Turnum, Veniliæ sororis

Tu requies miseræ ; decus imperiumque Latini
 Te penes ; in te omnis domus inclinata recumbit) :
 Unum oro : desiste manum committere Teucris. 60
 Qui te cumque manent isto certamine casus,
 Et me, Turne, manent. Simul hæc invisa relinquam
 Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.
 Accepit vocem lacrymis Lavinia matris
 Flagrantes perfusa genas : cui plurimus ignem 65
 Subjecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
 Indum sanguineo veluti violaverit ostro
 Si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
 Alba rosa : tales virgo dabat ore colores.
 Illum turbat amor, figitque in virgine vultus ; 70
 Ardet in arma magis, paucisque affiatur Amatam :

tini est in tua potestate: familia omnis jam labefactata innititur tibi. Peto rem unam: omitte conserere manum cum Trojanis. Quicumque casus tibi destinati sunt in hac pugna, ii destinati sunt etiam mihi, o Turne: statim abjiciam hanc lucem odiosam, nec aspiciam captiva Æneam generum. Lavinia rigata lacrymis secundum genas ardentes audit verba matris: huic ignis multus suffecit ruborem, et sparsus est per vultum calefactum. Quemadmodum si aliquis tinxerit ebur Indicum purpura rubicunda, aut quando lilia candida rubescunt mixta rosas multis: puella exhibebat vultu tales colores. Amor agitat Turnum, et figit oculos in puella. Hinc magis accenditur ad pugnam; et alloquitur Amatam paucis verbis: O mater,

—61. *casus* Rom., ut solent veteres, v. Pier.—64. *Accepit* maluit Heins., sed sæpe alterum huic succedere vidimus. Post *matris* in fine versus vulgo interpungi, a Cerda autem hoc etiam defendi video, ut sit: Accepit vocem matris una cum lacrymis. Quod et durum et jejunum est. Imo vero *Lavinia* audivit matris querelas *perfusa genas lacrymis*.—66. *per ossa* alter Voss. Scheffer. Bigot. Dorvill. a m. pr. ed. Ven. Burm., accedit Goth. sec. et tert., ut subjectum nunc *ignis* sit: nam *rubor* per ossa non bene *cucurrit*. Nisi illud durius fieret, me ita malle legi, ne iterum de genis idem repetat, haud diffiteor: hoc enim solenne; sic sup. viii, 389 *notusque medullas Intravit calor et labefacta per ossa cucurrit*. ix, 475 *subitus misera calor ossa reliquit*. it. iii, 308 *calor ossa reliquit*. Utinam *rubor* et h. l. cederet voci *calor*! ita omnia bene sibi constarent: cui *plurimus ignem Subjecit calor, et calefacta per ossa cucurrit*; nisi quod *calor* et *calefacta* sic proxime se excipiunt; et forte hoc animadverso Maro *rubor* pro calore maluit.—68. *ebur vel* vulgg. ante Heins., qui cum Pierio codd. lectionem restituit.—70. *tardat* Bigot. *fugitque* Medic. *vultum* Sprot. in *vulnere vulnus* idem a m. pr. Maluit autem hæc Maro sine copula, etsi duriora; quam *figensque in v. r. vel fixoque in v. vultu Ardet*.—

NOTÆ

suxæ filium: non quidem ut eum ad pacem inflectat, abhorrebat enim ab Æneæ societate; sed ut avertat a singulari certamine, et iterum communi bello res tota committatur.

67 *Indum*] Ebur e dentibus elephantorum, qui frequentes in India, Asiæ maxima regione, Ge. i. 57. 'India mittit ebur.' De *ostro*, purpura ex ostreo expressa, Ge. ii. 506.

Ne, quæso, ne me lacrymis, neve omine tanto
 Prosequere in duri certamina Martis euntem,
 O mater; neque enim Turno mora libera mortis.
 Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno 75
 Haud placitura refer: Cum primum crastina cœlo
 Puniceis invecta rotis Aurora rubescit:
 Non Teucros agat in Rutulos. Teucrum arma quiescant,
 Et Rutulum. Nostro dirimamus sanguine bellum.
 Illo quærat^{ur} conjux Lavinia campo. 80
 Hæc ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit;
 Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementes,

ne, obsecro, ne prosequaris fletu et augurio tam funesto me descendentem ad prælium asperi Martis: non enim est in Turno potestas retardandæ mortis. O Idmon, fer nuntius regi Trojano hæc mea verba, non ei placitura: Quando crastina Aurora invecta rubro curru primum rubebit in cælo; tunc non ducat Trojanos contra Rutulos: cessent bella Trojanorum et Rutulorum: bellum terminetur nostro sanguine: Lavinia petatur uxor in illo campo. Postquam protulit hæc verba, et celer abiit in domum suam; petit equos, et lætatur videns eos frementes in conspectu suo: quos

72. *Nec Ven.* cum Goth. pr. *Te q.* Zulich. et ed. pr. *Burm. ne me omine Parrhas.*, non male, cum Goth. sec. et tert. o. *duro* Sprot.—73. *diri* pr. *Hamburg. certamine* Goth. tert. *diro certamine* Oudart.—74. *Turno est* pr. *Hamb.*, et a m. sec. *libera Martis*, ut et pr. *Hamb.* Mirum autem, veteres in hoc loco adeo hærrere potuisse; ut, quemadmodum Serv. docet, unus esse ex XII insolubilibus fuerit habitus.—75. *Acmon* Ven.—76. *refert* aliquot ap. *Burm. Primum cum* malebat Cuningham.—77. *rubescet* Parrh. *rubebit* fragm. Helmstad. et Erf.—78. *Teucra arma* Leid. a m. sec. *quiescent* sec. *Hamburg. quiescunt* sec. *Menag.*—79. *Et Rutulum.* Sic edd. et inde ab Aldo vulgatæ, et antiquiores: inter codd. Heinsianos unus *Menag.* optimus, quem ille sequi se profitetur. At alii codd. ejusdem et Pierii omnes (cum Goth. sec. et eodem fragment.) adeoque Rom. et Medic. in eandem lectionem consentientes, *Rutuli*: quod præfero, ut oratio varietur: quod et Pierius vidit non invenuste fieri. Receptit nunc Brunck. *dirimamus* recepit primus Heins. codicum suorum et Pierianorum auctoritate. Sic quoque jam vett. edd., usque ad Ald. Inde vulgg. *dirimatur.*—81. *trepidusque* *Menag.* pr. Sed que inutile est onus ac fulcrum versus. Tollendum arbitror. Sublatum quoque voluit Cuninghamus, et sustulit Brunck.—82. *Pascit* *Hamb. sec. a m. sec. gaudensque* idem

NOTÆ

74 *Neque en Turno mora libera mortis]* Sensus ex superioribus aptus est. Ne putes me cessurum lacrymis, et posse revocari funesto illo doloris vestri omine. Si enim sum moriturus; ne sic quidem pugnam subterfugio: non enim mortalium ulli liberum est mortem retardare, cum dies fatalis imminet. Hunc locum Servius recenset in duodecim Virgilii in-

solubilibus. De tyranno, pro rege, bonam in partem, Æn. vii. 266. De *Phrygia*, ubi Troas, Æn. i. 385.

77 *Puniceis, &c.]* Vellicatur hic versus a criticis, ob frequentem collisionem literæ r, et syllabarum affinium. De colore *puniceo*, rubro, Ecl. v. 17. De *Aurora ejusque curru*, Ge. i. 249. Æn. vi. 535.

Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia ;
 Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
 Circumstant properi aurigæ, manibusque lacessunt 85
 Pectora plausa cavis, et colla comantia pectunt.
 Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
 Circumdat loricam humeris ; simul aptat habendo

Orithyia ipsa dedit Pilumno ornamentum, qui superarent nivem candore, ventos celeritate. Aurigæ festini circumstant, et palant cavis manibus pectora equorum plausa, et pectunt colla crinita. Deinde ipse induit humeris loricam asperam auro et candido orichalco: simul accommodat ut gestentur, et gladium, et clypeum,

a m. pr.—83. *Orycy* Mentel. pr. est Ὀρϕύθϑια.—84. Quo c. alter Hamb. c. amnes Schol. Cruqu. Horat. i Sat. 7, 8. Quod simile esset illi: *cursu prævertitur Hebrum*.—85. *Et circum* pr. sec. Moret. *propere* Rom., et alii aliquot apud Pier., ut inf. v. 573, et alibi variat lectio hæc. *pueri aurigæ* Obl. et Vatic. Pierii.—86. *pulsa* edd. vett. pleræque cum Ald. pr. et sec., sicque Gud. et Menag. pr. Bigot. cum binis Goth. Melius ceteri cum Ald. tert. et seqq. *plausa*. Alter Hamb. et ed. pr. *Burm. clausa. comantia* vel *minantia* in marg. Goth. tert.—87. *squalente* Goth. sec. *aurichalco* tert., noto errore, cum ὀρϕήχαλκος sit. cf. Not. et quos h. l. laudat Burm., inprimis Spanhem. ad Callim. L. P. 19.—88. *habenas* Zulich.—89. *Ensemque et clypeum et vel et cly-*

NOTE

83 *Pilumno . . . Orithyia*] *Pilumnus*, abavus Turni, Æn. x. 76. *Orithyia*, Erechthei Athenarum regis filia, rapta in Thraciam a Borea, Ge. iv. 463. Quæritur quomodo Pilumno Italo nota esse potuerit Orithyia, puella Attica in Thraciam translata. Respondet Turnebus, Pilumnus et Orithyiam hominum opinione Deos esse habitos, atque ita alterum alteri notum esse potuisse: poëtam vero Orithyiam adhibuisse potius, quam aliud quodvis numen, quia Thracia semper equis nobilis fuit. Sic Turni equus Thracius est, Æn. ix. 49. Rhæsi equi, Thracii, Æn. i. 473. Diomedis equi, Thracii, Æn. i. 756. Porro versus hic spondaicus est: nam *Orithyia*, Ὀρϕήθϑια, vox est quatuor syllabarum, quarum mediæ duæ diphthongi sunt, ei et ui

87 *Alboque orichalco*] Græce ὀρϕήχαλκος, ab ὄρος mons, et χαλκός æs: estque æs montanum: non fulvum, ut

æ s vulgare; sed in album deflectens: Gallice dicimus *léton*. Ita Scaliger ad Festum, Vossius in Etym. Latini syllabam secundam, quæ longa est, et natura sua, et apud Callimachum in lavacro Palladis 19. brevem fecerunt: ut Virgilius hic, et Horatius A. P. 202. 'Tibia non, ut nunc, orichalco vineta, tubæque Æmula.' Cum autem aliquando commutabiles apud Latinos fuerint literæ o et au: quemadmodum *explodo* est a *plaudo*; quemadmodum scripsere veteres *olla* et *aula*, *caudex* et *codex*, &c. sic reperi-mus apud Plautum *aurichalcum* pro *orichalco*. Unde grammatici aliquot imperite metallum esse putaverunt ex auro et ære mixtum: ejusmodi nulum esse constat. Id vero, quale nunc habemus, non e terra natum, sed arte factum est: testaturque Plinius l. xxxiv. 2. suo tempore jamdudum desiisse, efficta tellure.

88 *Habendo*] Gerundium passivæ

Ensemque clypeumque et rubræ cornua cristæ;
 Ensem, quem Dauno ignipotens Deus ipse parenti 90
 Fecerat, et Stygia candentem tinxerat unda.
 Exin, quæ mediis ingenti adnixa columnæ
 Ædibus astabat, validam vi corripit hastam,
 Actoris Aurunci spoliū; quassatque trementem,
 Vociferans: Nunc, o nunquam frustrata vocatus 95
 Hasta meos, nunc tempus adest; te maximus Actor,
 Te Turni nunc dextra gerit. Da sternere corpus,
 Loricamque manu valida lacerare revulsam

et eminentias cristæ rubicundæ: gladium, inquam, quem ipse Deus præses ignis fabricaverat Dauno patri Turni, et merserat ferventem aquis Stygiis. Deinde sumit cum robore hastam validam, quæ stabat in media domo adnota magnæ columnæ, spoliū Actoris Aurunci: et commovet eam trementem, inclamans: Nunc, o hasta quæ nunquam fefellisti me vocantem, nunc adest tempus: olim te maximus Actor, nunc dextra Turni te gestat: da ut prosternum corpus, et ut dirumpam

//////////

peumque et ed. Junt. et ed. pr. Burm. et Zulich. Deerat versus Parrhasiano, cortina cristæ Goth. sec.—91. intinxerat Montalb. finxerat Ven. a m. pr.—92. Exhinc duo Moret. et ed. pr. Burm. in mediis ante Heins., adversis libris, obnixa pr. Moret. columna multi Heins.—93. corrui Bigot.—94. Arunci pars codd. et edd. vett., quod recte ex melioribus emendatum a Pierio et Heinsio, et ab aliis aliis in locis. Respicit locum Juvenal. Sat. II, 99. 100.—96. Heins. corrigit: nunc (tempus) ades; ut apud Statium Theb. x, 548 ades o mihi dextera. Commodius laudasset sup. lib. x, 773. 774 Dextra...et telum, quod missile libro, Nunc adsint. Auctor nonnulli; etiam Goth. tert. hic, et v. 94.—97. d. petit: prosternere c. Goth. tert.—98. validam Goth. tert. celebrare alter

NOTÆ

facultatis, supra 46.

89 *Cornua cristæ*] Non vera cornua, qualia Pyrrhus galeæ ad terrorem hircina addebat, ex Plutarcho; sed cristam geminam e júbis equinis, aut plumis, e galeæ vertice hinc inde eminentem instar cornuum, Æn. vi. 779. 'geminæ stant vertice cristæ.'

90 *Ignipotens Deus, &c.*] Vulcanus arma Æneæ fabricavit, Æn. viii. 370. nec Turno quoque deesse ejus artem voluit poëta, ad augendam heroum suorum dignitatem. De Vulcano, ibid. et Ge. i. 295. De Dauno, Æn. vii. 56.

91 *Stygia candentem, &c.*] Candens, ex Gellio est aliquando albicans, aliquando ferrens: quæ enim incales-

Delph. et Var. Clas.

cunt, ex nimio fervore quandoque albicant. *Aqua tinxerat* ensē Vulcanus: sic enim chalybs immersione temperatur. *Aqua Stygia*, ad quandam veluti magicam consecrationem, quemadmodum innuit Donatus. *Aquæ* enim infernæ in magicis sacris expetebantur, Æn. iv. 512. Ego vero suspicor id factum a Vulcano, ut ensē illum frangi non posse probaret. *Stygis* enim Arcadiæ fontis, qui inde a poëtis ad Inferos traductus est, ea vis erat, ut vasa cujuslibet metalli diffringeret, nec possent ejus aquæ, nisi equi ungula, contineri. Æn. vi. 623.

94 *Actoris Aurunci spoliū*] Ducis alicujus Auruncorum, cui Turnus eam bello detraxerat. De Auruncis Ita-

Virg.

4 O

Semiviri Phrygis, et fœdare in pulvere crines

Vibratos calido ferro myrrhaque madentes.

100

His agitur furiis. Totoque ardentis ab ore

Scintillæ absistunt; oculis micat acribus ignis.

Mugitus veluti cum prima in prœlia taurus

Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,

105

Arboris obnixus trunco; ventosque lacessit

Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.

Nec minus interea maternis sævus in armis

forti manu loricam direptam Phrygis effæminati, et ut inficiam pulvere capillos ejus crispatos ferro calido et fluentes myrrha. Abripitur hoc furore, et scintillæ erumpunt e toto vultu furentis, ignis fulget vividis oculis. Quemadmodum quando taurus emittit mugitus terribiles ad præludium pugnae, et oblucians in truncum arboris conatur irasci adversus cornua, et provocat ventos ictibus, et parat se ad pugnam, disiectis arenis. Interea Æneas terribilis sub arma-

Menag., an *terebrare*? inquit Burm.—99. *Semiferi Phrygii* Zulich. a m. pr. *Phrygii* etiam aliquot Pieriani. *fœdare* in p. c. cf. sup. x, 832.—100. *Crispato* Moret. qu. pro div. lect., quod interpretamentum alterius est; *vibratos*, h. crispato calamistro, exponit quoque Servius. cf. Cerda. Burm. *mirraque* multi: melius *murraque*. Medic. et Rom. *muraque*.—101. *Sic agitur* Erf. *loquentis* ab ore Moret. tert. et Macrobr. iv, 1, mala interpolatio.—102. *existunt* Rom. Leid. et Parrhas. *absiliunt* Hamb. sec. et pro var. lect. Oudart. et ed. pr. Burm. *Absistunt scintillæ* Sprot. et alius apud Pier.—103. *cum primum*, Rom. et alii Pier. cum parte Heins. et Goth. sec. *cum prima* haud dubie doctior lectio est, sed orta videtur ex vitio Medicei *cum primam*, emendato ab Aproniano, *cum prima*.—104. *ciet*, aut Rom. et alii Pier. cum parte Heins., sic quoque Goth. sec. et tert., et Medic. a m. sec. *atque*, perperam tamen. *atque* etiam Ge. III, 232, unde repetit versus 104. 105. 106.—105. *adnixus* Hugen. *obnixus* Mentel. pr.—106. *Actibus* Zulich. a m. pr. *aut sp.*, quod hoc loco ferri poterat, omnes Pier. et Heins., nec tamen receptum: inter Goth. tantum tertius cum Erf.

NOTÆ

liæ populis, inter Volscos et Campanos, Æn. vii. 54.

99 *Semiviri Phrygis*, &c.] Cur id nominis Phrygibus, et Æneæ tribuatur, jam dictum Æn. iv. 215. ubi de capillis unguento delibutis. De *Phrygia*, in qua Troas, Æn. i. 385.

100 *Vibratos*, &c.] *Calamistro crispato*. Fuit autem *calamistrum*, acus ferrea, longior, aliquando fistulæ instar cava: quæ calefacta sub cinere, et capillis adhibita, eos intorquebat: a similitudine cum *calamo* seu *arundine*, nomen habuit. Hujus artis ministri, *ciniflones* et *cinerarii* voca-

bantur, quod ad calefaciendum calamistrum flarent in cineres.

Myrrhaque madentes] *Myrrha*, arbuscula est, in Arabia præsertim nascens: altitudo ejus ad quinque cubita, nec sine spina, caudice duro et intorto, cortice levi, folio olivæ fere simili. Succus inde sponte exsudat certis temporibus, tum incisione exprimitur, diciturque *stacte* vel *myrrha*. Plin. l. 12. 15. Condiendis cadaveribus, et imbuendis capillis, aliisque ejusmodi deliciis adhibebatur.

101 *Furiis*] Furiosis motibus, quasi quibusdam Furiis. Æn. vi. 572.

Æneas acuit Martem, et se suscitāt ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.

Tum socios mœstique metum solatur Iuli, 110
Fata docens; regiſque jubet responsa Latino
Certa referre viros, et pacis dicere leges.

Postera vix summos spargebat lumine montes
Orta dies; cum primum alto se gurgite tollunt 115
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:
Campum ad certamen magnæ sub mœnibus urbis
Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant;
In medioque focos et Dis communibus aras
Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,

tura materna non minus parat pugnam, et furore commovet se, latus bellum dirimi proposito fœdere. Tum consolatur socios et timorem Iuli solliciti, aperiens ipsis fata: jubetque viros reportare Latino certum responsum, et proponere conditiones pacis. Vix sequens dies nata illustrat luce supremos montes; quando equi Solis erigunt se primum e profundo mari, et emittunt lucem naribus patulis. Viri Rutuli et Trojani dimetientes parabant campum ad pugnam, juxta muros magnæ urbis: et in medio campo focos et aras e cespite Dis communibus: alii portabant aquam et

aut sparsa pugna Sprot. Dorvill., hic et male præludit cum aliis ap. Burm.; quem vide.—108. acuit mentem Ven. se suscitāt ira: non iræ, ad iram; sed ira excitat animum, vires animi, virtutem. Sic sup. v. 454 vim suscitāt ira.—110. mœstumque Erf.—112. Cuncta edd. Junt. et Ald. pr. discere Oblong. Pierii, perperam.—113. Postera lux Goth. tert. summo spargebat lumine aliquot Heins., et apud Diomedem lib. II, in quo etiam terras legitur.—114. Visa dies cum p. a. se g. tollit alter Hamb. Ita reliqua sic jungenda: Solis equi lucemque—efflant.—115. e latis perperam sunt qui legant. De elato equorum in altum eluctantium capite cogitandum. afflant Ven. et ed. pr. Burm.—117. Dimensi Medic. Gud. Leid. Hugon. Par. Dimissi Zulich. campum parare h. instruere, κοσμεῖν, puta æquando et purgando ab arbustis, ut inf. v. 770. 771 simile quid subjicitur. Moneo, ne quis malit interpungere: Campum—Dimensi, Rutulique viri Teucrique parabant In medioque focos et Dis communibus aras Gramineas. Etsi enim que facile ad focos sic retrahi potest: tamen contortior hæc videtur esse ratio.—118. In medioque faces Oudart. aris sec. Rottend. arces Menag. pr.—119. fontesque Zulich. Aliique ignem fontemque

NOTÆ

115 Solis equi] Quatuor, de quibus Æn. v. 105. Gurgite, pro mari, Æn. I. 122.

118 Focos... aras Gramineas] Aras e cespite, seu terra cum herbis evulsa, in quibus ignis imponeretur fovere-turque: atque ita aræ sunt ipsi foci.

Dis communibus] Communes Dii multis modis sumuntur. I. Qui cer-tam cœli zonam regionemque non ha-

bent; qualis Cybele mater Deorum; cum certam habeant Jupiter, Juno, Mercurius, Venus, &c. II. Qui apud omnes homines coluntur, ut Sol, Lu-na, Mars, &c. III. Huic ad rem me-lius, qui ab Rutulis ac Trojanis ad pacem communiter et pariter invo-candi erant. Ita fere Servius.

119 Fontemque ignemque] Servius: 'ad faciendā fœdera, aqua et ignis

Velati limo, et verbena tempora vincti.

120

ignem, operiti lino, et cincti verbena circa capita. Exercitus Italarum prodit, et

Leid. *parabant* Goth. tert.—120. Legebatur: *Velati lino*. Ad hæc verba Heinsios et Burmannos expectabam disputantes; sed alter ad Servium remittit, alter tacet. Subjeci jam interpretationem vulgatæ lectionis, qualis illa instituenda sit. De infula seu vitta est accipienda; qua *velari* toties dicitur qui vittati sunt. Consonant ea, quæ sequuntur: *et verbena tempora vincti*: ut vitta verbenis seu herbis sacris implicita fuerit. Occurrunt quoque coronæ gramineæ in monumentis veterum. Jam Servius: "Atqui, monet, Feciales et Pater patratus, per quos bella vel fœdera confirmabantur, nunquam utebantur vestibus lineis." Argutatur inde multa, ut solet Grammaticus, inepte. Verum nec de Feciali (nam prisca ætas præcones, κήρυκες, habet: ut in eodem loco Homer. Iliad. Γ. 116 sq.) nec de *veste lineæ* hic agitur, sed de ministris sacrorum et de vittis. Jam autem fateor *vittam lineam* mihi nondum auditam esse. *Lanæ* est *vitta*, *infula*; potuit quoque poëta *Velati lana* dicere: sed id in *lino* vix corruptum esse potuit. *Linearum* autem, seu lintearam, *vestium* usus multo magis a vetere religione alienus est, ut Ægyptiis sacris proprius habitus sit. Recte sic Silius III, 24 in religione Herculis Gaditani: *relantur corpora lino Et Pelusiaco præfulget stamine vertex*. Audiamus jam Grammaticos: "Caper et Hyginus hoc loco dicunt lectionem esse corruptam; nam Virgilium ita reliquisse confirmant: *Velati limo*: limus autem est vestis, qua ab umbilico usque ad pedes teguntur pudenda poparum; hæc autem vestis habet in extremo sui purpuram *linam*, hoc est flexuosam, unde et nomen accepit." Expeditam tenemus rem. Agitur de sacrorum ministris, victimariis et popis, qui sacra adducunt: hos ex Romano more, quem v. c. in Titi arcu cognoscere licet, ubi victimæ ducuntur, poëta exhibet seminudos, licio pudenda præcinctos, cui nomen fuit *limi*, seu quod transversum femoribus tanquam *cingulum* implicari solebat, seu a purpura transversa, quæ ambiebat hoc cingulum, ut Grammatici tradunt. *Linum*

NOTE

adhibentur: unde contra, quos arcerere volumus a nostro consortio, eis aqua et igne interdiciamus, id est, rebus quibus consortia copulantur.' Erat autem necessaria sacrificiis aqua, vel ad lustrandos astantes, vel ad purgandum corpus ante sacrificium, vel ad alios victimarum usus. *Fontem* posuit pro aqua.

120 *Velati limo*, &c.] Alii *lino*; sed id quasi certum statuitur a Servio: *feciales*, qui sanciendis fœderibus ministri adhibebantur, nunquam lineam tulisse vestem. Unde triplex opinio de hac Virgilii voce. 1. Servius ait, fœdus illud irritum fore: Virgilium vero, quoties rebus exitum daturus non est, toties iis infirma et inauspicata dare principia. Sic Æneas in Thracia con-

dens urbem, taurum Jovi contra ritum sacrificat, Æn. III. 21. II. Passeratius et Scaliger explicant *linum*, non de veste, sed de filo sive licio, quo flamines et alii caput per æstatem cingebant, et ut Varronis ac Livii verbis utar, *velabant*: unde *flamines*, quasi *filamines* vocabantur, Æn. VIII. 664. III. Niger et Hyginus apud Servium legunt: *velati limo*: et explicant *linum*, vestem ab umbilico ad pedes, cujus in extrema ora erat purpura *lima*, id est flexuosa.

Verbena] Proprie certa est herbæ species, *de la verveine*: communiter tamen sumebatur, pro qualibet herba vel fronde, laurea, myrtea, &c. e sacro loco evulsa. Ecl. VIII. 65.

Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
 Agmina se fundunt portis. Hinc Troius omnis,
 Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis;
 Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
 Pugna vocet. Necnon mediis in millibus ipsi 125
 Ductores auro volitant ostroque decori,
 Et genus Assaraci Mnestheus, et fortis Asylas,
 Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
 Utque dato signo spatia in sua quisque recessit:
 Defigunt tellure hastas, et scuta reclinant. 130
 Tum studio effusæ matres, et vulgus inermum,
 Invalidique senes, turres et tecta domorum

agmina hastata effundunt se plenis portis: hinc totus exercitus Trojanus et Tyrrhenus exit sub armis variis: non aliter armati ferro, quam si durum certamen Martis appellet eos. Ipsi etiam duces splendidi auro et purpura currunt inter media millia: et Mnestheus proles Assaraci, et generosus Asylas: et Messapus agitator equorum, soboles Neptuni. Et postquam unusquisque recessit in suum locum signo indicto: figunt hastas humi, et deponunt clypeos. Tunc cupiditate videndi egressæ matres, et plebs sine armis, et senes infirmi, impleverunt turres et tecta domorum:

////////

enim pro obliquo dictum esse, nota res est vel ex Terentii Eunuchō: *ego limis aspecto*. Simili modo præcincti quoque erant servi publici, ut ex Gellio XII, 3. constat, et omnino servi subligari seu subligaculo: nam eo tandem ipsa *limi* notio redit: *περίσσωμα*. Est adeo *velati limo*, subligari cincti. Neglecta fuit hæc lectio ab edd., nisi quod in margine Stephani memorata est ex Servio. Nunc video *limo* etiam esse repositum in ed. Cuninghami: nec idem nunc sequi dubitavit Brunn. In fine versus: *tempora cincti* alter Hamb. pro var. lect. *compti* Goth. tert.—121. *Processit Zulich*. *Ausonium* Rom. In Mediceo *pila* in litura: et superscriptum *taque*.—122. *procedunt portis* pr. Moret. *Hic T. Rom. Troicus* Zulich.—123. *variisque* Goth. tert.—124. *instructi bello* Medic. et Colot., quod recepit Cuningham. *ferrum* Leid. quod si alter Menag.—125. *mediis in nubibus* Hugon.—126. *auro volucres* Zulich. a m. pr. *ostroque decori* superbi Medic. et Colot., quod idem recepit Cuningham. Sane *ostroque decori* jam editum erat v, 133.—127. *et acer A.* Vratisl. *Asilas* multi et h. l.—128. Idem versus repetitus sup. vii, 691, et ix, 523.—129. *spatia infra* quisq. Oudart.—130. *Effigunt, Diffigunt* lapsus librorum apud Burmann. Dignius notatu est *telluri*, quod multi Heins. (cum Goth. tert.) et Pieriani habent; quam familiam Romanus ducit, alteram Mediceus. Videtur tamen Maro *tellure* amplexus esse, si alia loca et similes formas compares.—131. *inermis* Zulich.—132. *turrisque* Goth. tert. ac t. ed. Mediol.

NOTÆ

121 *Legio Ausonidum, pilata, &c.*] *Legio*, pars exercitus certo numero definita: hic pro toto exercitu, Ge. II. 279. *Pilata*, armata pilis, hastilibus, Æn. vii. 664.

123 *Tyrrhenus*] Sub Tarchonte, so-

cio Æneæ, Æn. viii. 479. Æn. ii. 781.

127 *Genus Assaraci Mnestheus, &c.*]

Igitur sanguine junctus Æneæ, qui ab Assaraco genus ducebat, Æn. i. 288.

De Asyla, Æn. ii. 620. *De Messapo*, Æn. vii. 691.

Obsedere; alii portis sublimibus astant.

At Juno e summo, qui nunc Albanus habetur,
 Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti, 135
 Prospiciens tumulo campum aspectabat, et ambas,
 Laurentum Troumque, acies urbemque Latini.
 Extemplo Turni sic est affata sororem,
 Diva Deam, stagnis quæ fluminibusque sonoris
 Præsidet; hunc illi rex ætheris altus honorem 140
 Jupiter erepta pro virginitate sacravit:
 Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
 Scis, ut te cunctis unam, quæcumque Latinæ
 Magnanimi Jovis ingratum ascendere cubile,

alii stant in altis portis. At Juno aspiciens ex alto colle, qui nunc vocatur Albanus (tunc nec nomen nec honor aut fama erat huic colli) videbat campum, et geminum exercitum Laurentinorum et Trojanorum, et urbem Latini. Statim Dea sic allocuta est Deam sororem Turni, quæ præest stagnis et fluviis strepentiibus: Jupiter rex summus cæli addixit illi hunc honorem ob virginitatem ei ablatam: Nympha, ornamentum annuum, dilectissima meo animo, nosti quomodo prætulerim te solam omnibus Latinis, quæcumque ascenderunt ingratum lectum summi Jovis; et quo-

////////

Parrhas. Rom. et e cod. Coll. Jesu Wakef.—133. Obsidere Mentel. tert. vide lib. vii, 313. *instant* Zulich. a m. pr. Montalb. et ed. Burm. pr. cum Rom. et aliis.—134. *ex s.* ante Heins.—135. *neque honos* itidem ante Heins., utrumque mutatum ex libb., sed revocavit neque Cuningham. *nec honor nec gl.* alter Menag. et Oblongus ap. Pier. *neque gl.* Rom. et ed. Mediolan. monte pr. Hamb. *genti* Bigot. et Goth. tert. *montis* ed. pr. Burmann.—136. *Aspiciens* Bigot. et Goth. tert. *spectabat* vulgg. ante Heins., qui *adspectabat* recepit ex præstantioribus suis et Pierianis. Adde Donatum et Servium: qui, amat, inquit, usurpare auctoritatem: nam potuit *spectabat* dicere. In Gud. *Latini* in litura exaratum erat, unde Heinsius ante lectum putabat *Latinam* vel *Latinorum*: fac fuisse; erat ex errore ita scriptum.—141. *arrepta* aliquot apud Burm. pro *abrepta*.—142. *N. decens* Goth. sec. *carissima* Rom. et alii Pier. Gud. et pr. Menag. sed alterum doctius esse videtur. *ἐμὲ κεχαρισμένη θυμῷ* ex Iliad. E. 243 jam Servius comparavit. Idem Odyss. Δ. 71. *O germana mihi atque eadem gratissima conjux* de Junone sup. x, 607. At ipsa ad Jovem: viii, 377 *carissime conjux*.—143. *Scis unam cunctis ut te Leid.* *Scis ut te e cunctis* Waddel. conj. et

NOTÆ

134 *Albanus, &c.*] De hoc monte, Æn. viii. 48. Æn. ix. 387.

139 *Diva Deam*] Dicunt grammatici, *Deos* fuisse æternos; *Divos*, ex hominibus assumptos. Tamen Virgilius nomen utrumque confundit: Æn. i. 486. *Palias* vocatur *Diva*.

Stagnis quæ, &c.] *Juturna*, soror Turni, *Nais* ab Ovidio vocatur Fast. ii. 585. id est *Nympha* aquatilis. Hunc ei honorem a Jove in præmium

ereptæ pudicitiae concessum ait Virgilius; Ovidius etiam ante amores Jovis ei attribuit. Fons ejus et lacus ex Albani montis radicibus in Tybrim influit, celebri apud veteres aquarum salubritate: vocant hodie nonnulli *Lago di Turno*; alii, di *Volturno*: cum esset prius *Lago di Juturna*, inquit Cluverius.

144 *Jovis ingratum cubile*] Commutatio pro, *Cubile Jovis ingrati*, et in

Prætulerim, coelique lubens in parte locarim : 145
 Disce tuum, ne me incuses, Juturna, dolorem.
 Qua visa est fortuna pati, Parcaeque sinebant
 Cedere res Latio, Turnum et tua mœnia texi :
 Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis,
 Parcarumque dies et vis inimica propinquat. 150
 Non pugnam aspicere hanc oculis, non foedera possum.
 Tu, pro germano si quid præsentius audes,
 Perge ; decet. Forsan miseros meliora sequentur.
 Vix ea : cum lacrymas oculis Juturna profudit ;
 Terque quaterque manu pectus percussit honestum. 155
 Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Juno :
 Accelera, et fratrem, si quis modus, eripe morti :

modo sponte constituerim te participem cæli. O Juturna, ne accuses me, accipe causam luctus tui. Quatenus fortuna visa est id tolerare, et Parcae permittebant res Latii procedere ; defendi Turnum et urbem tuam. Nunc cognosco juvenem certare fatis inæqualibus : et dies appropinquat Parcarum et potestas adversa. Non possum videre oculis hoc certamen, et foedera. Tu si audes aliquid utilius pro fratre tuo, perfice illud, decet : fortasse meliora succedent miseris. Vix ea dicta fuerant, cum Juturna fudit oculis lacrymas, et verberavit manu pectus decorum ter ac quater. Juno filium Saturni inquit : Non est hoc tempus ad lacrymas : propera, et subtrahere fratrem morti, si est aliqua ratio : vel tu excita bellum, et dissipa fœdus inceptum :

Heins. Latinis Gud. a m. pr.—145. Pertulerim tert. Rottend. lubens Gud. —146. nec me tres apud Burm. et aliquot Pier. ; f. non, inquit Cunningham.—147. Quoad olim hic lectum Arusianus Messius agnoscit, et scholion Servio assutum ; Probus autem Quod maluit. Qua tuetur Servius, ut sup. xi, 293 Qua datur. Uterque Mentel. Qua h. quam : et Quam aperte in scriptis invenerat Pierius.—148. numine texi Zulich.—149. Nunc video imparibus juvenem c. Goth. sec. imparibus telis Mentel. et Rottend. uterque, etiam Gud. pro div. lect. factis sec. Hamb. votis Erf. a m. pr.—151. nec f. Goth. pr. et Erf. in fœdere Medic. a m. pr.—152. præstantius quatuor apud Burm., male. præsentius, efficacius, majus, opportunius.—153. sequantur pr. Hamb. et duo Leid. cum Goth. tert.—154. tum l. aliquot Pier. cum lacrimis ed. pr. Burm. profundit Medic. Montalb. et alter Hamb., quod Heinsio arridebat. profugit Rom. Cunninghamus malebat profundens. Sed est plena interpunctio post profudit appingenda, ut nunc fecimus. Tum vs. seq. nova sententia.—155. perfudit Parrhas. a m. pr.—156. Non lacrimis, i, tempus, ait tert. Moret., venuste, Heinsio iudice, ut sit : i, accelera ; non assentiar equidem. hæc tempus sec. Moret. hoc t. eget Dorvill., felici lapsu. hoc t. erat Bigot. a m. pr., et ab altera : hic t. ait.—157. eripe morti: deerant hæc verba tertio Mentel.

NOTÆ

servando conjugio parum fidi. *Locarim* : locari a Jove passa sim.

147 *Parcae*] Tres, quæ pro fatis hic usurpantur. Ecl. iv. 47.

152 *Si quid præsentius audes, &c.*]

Non quod Nympham se Deum regina potentioorem putet ; sed quod faciliorem fore apud Jovem putet sororis excusationem, si soror pro fratre mortem injicere fatis audeat.

Aut tu bella cie, conceptumque excute foedus.
 Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
 Incertam, et tristi turbatam vulnere mentis.

160

Interea reges, ingenti mole Latinus
 Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
 Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
 Solis avi specimen : bigis it Turnus in albis,

ego sum tibi auctor ut id audeas. Sic exhortata reliquit eam dubiam et turbatam tristi solitudine animi. Interim reges vehuntur : Latinus magno apparatu, curru a quatuor equis tracto, cui duodecim radii aurati circumcunt caput rutilum, ornamentum Solis avi. Turnus vehitur binis equis candidis, librans manu duo

////////

et Regio. morte Gnd. et alter Menag.—158. *Ac tu* Goth. tert. *At tu* Goth. sec., aliquot Pier. et Menag. pr.; idem *excipe f.*, tum *inceptum* Goth. tert., male. *conceptum* elegantius. cf. sup. v. 13.—159. *exorata* Hugen. *relinquit* Leid. a m. pr.—160. *vulnere mortis* duo Hamb.—161. Ad figuras Virgilio nove usurpatas refert Macrobius. vi, 6, quod de duobus incipit dicere, et in unum desinit. Quod tamen ex Homero laudat, Odyss. M. 73, 74, alienum est. Conveniret schema Alcmanicum apud Pindarum obvium. Hyperbaton esse dixit Servius, ut ordo sit; *Interea reges procedunt castris*, cetera in parenthesi dicta sint. Hoc sequuntur, quantum video, interpretes; quibus tamen non accedam. Ponit ab initio poeta genus, et tum individua subjungit, inflexa ad id oratione. Interpungo itaque: *Interea reges* (et quidem primo loco) *ingenti mole Latinus vehitur* etc. *bigis it Turnus* etc. *Hinc pater Æneas..Romæ : Procedunt* (sc. omnes) *castris*.—161. *Continuo reges* ap. Carisium. v. Heins. *Interea* (non, ut Burm. tradit, *Continuo*) *rex ingenti de mole a m. pr. Medic.*—162. *Quadrijugo* Papias in *Prolepsis* ap. Burm. *invehitur* pr. ac qu. Moret. et Goth. tert. Aliter vet. Grammatici et scripti c. edd.—163. *Auratis* pr. Menag.—164. *speciem* Goth. tert. et Serv. ap. Burm., eodem errore, quem

NOTE

161 *Interea reges*, &c.] Adumbrata hæc pompa fœderis ad Homeri exemplum Il. III. ubi Agamemnon et Priamus, de pugna singulari Paridis in Menelaum facto fœdere conveniunt. Hic sententia longiori parenthesi suspensa est, per novem nempe versus: 'Interea reges... Procedunt castris.' Potest tamen et absque parenthesi intelligi, si dicatur poeta a plurali numero ad singularem statim deflexisse, pro: *interea reges vehuntur: Latinus quidem curru quadrijugo*, &c.

164 *Solis avi*, &c.] Dixit Virgilius Æn. VII. 47. Latini patrem fuisse *l'aunum*; matrem, *Maricam* Nympham; avum, *Picum*. Quomodo ergo *Sol* esse potuit *avus* Latini? 1.

Hesiodus Latinum facit filium *Circes* et *Ulyssis*, in *Theogon.* 1013. *Circe* autem filia fuit *Solis*, Æn. III. 386. Æn. VII. 10. At huic aperte adversatur Virgilius in Latini stemmate, Æn. VII. 47. II. Arnobius ait *Maricam* illam Nympham Latini matrem, ipsam esse Italo nomine *Circen*. At eo ipso libri septimi initio Virgilius aperte *Circen* a *Marica* distinguit; cum vocat *Maricam*, *Laurentem* nympham; *Circen* autem *Ænæam*, id est *Colchicam*. III. Ego existimo *Circen*, conjugis loco habitam a *Pico*; eamque ex eo *Faunum* suscepisse; ipsumque deinde *Picum* in avem mutasse, quod ad amorem legitima conjugis *Canentis* se referret. Et vero *Circe*

Bina manu lato crispans hastilia ferro. 165
 Hinc pater Æneas, Romanæ stirpis origo,
 Sidereo flagrans clypeo et cœlestibus armis,
 Et juxta Ascanius, magnæ spes altera Romæ,
 Procedunt castris, puraque in veste sacerdos
 Setigeri fœtum suis, intonsamque bidentem, 170
 Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
 Illi ad surgentem conversi lumina Solem
 Dant fruges manibus salsas, et tempora ferro

jacula lata cuspide. Inde pater Æneas, caput gentis Romanæ, resplendens clypeo cœlesti et armis divinis. Et Ascanius adstat comes, secunda spes magnæ Romæ. Exeunt e castris: et sacerdos in veste candida adducit fœtum porcæ setosæ et ovem intonsam, et statuit victimas ad aras accensas. Illi conversi oculis ad Solem orientem, spurgunt manibus frumentum salsum, et signant gladio summa capita victimarum, et

~~~~~

emendavit Broukh. in Propert. iv, 11, 93, sed specimen hic non est exemplum, sed documentum: id quod argueret patrem Solem. δειγμα. ἀνάδειξις. Sic jam Ge. II, 241 *Salsa autem tellus...Tale dabit specimen. bijugis* Ald. v. Pier. in altis aliquot Pier.—166. Tum apud Caris. et Diomedem. *Hic Parrhas.*—168. *spes a. proles* Zulich. a m. pr. Legerunt olim nonnulli magna, teste Servio.—170. *Setigeri* Heins. post Pier. e libb. asseruit, pro vulgato altero: *Setigera.* In Sprot. erat *Setigerum.*—171. *Appulit* conj. Heinsii apud Burmann., quæ vix debebat ex ora libri Heinsiani enotari. *flagrantibus* potiore jure poterat tentari: cum modo v. 167 præcessisset *flagrans*; cur non *flammanibus*, aut, ultima in *pecus* recte producta, *ardentibus* placebat?—172. *ad surgentis...solis* vett. edd., nisi quod *ad surgentem* Koberg. *ad surgentem...solem* emendate Ald. tert. et Fabric., quod firmatum codicum consensu ap. Pier. et Heins. *conversi lumine* aliquot Heins., sed amat Maro græcam rationem *conversi (κατὰ) lumina.*—173. *ma-*

NOTE

vocatur Pici conjux, Æn. vii. 189. quod tamen videtur ab Ovidii narratione paulum discedere, quam ibidem attulimus.

165 *Bina hastilia*] *Pila*, qualia duo simul ferre deinde soliti sunt milites Romani, Æn. vii. 664. *Crispans*: quantiando quasi sinuans et flectens.

167 *Sidereo clypeo*] Vel instar siderum fulgente: vel quem in cœlo Venus a Vulcano petierat: vel quem Deus ipse Vulcanus in Hiera insula fabricaverat, Æn. viii. 370.

168 *Spes altera Romæ*] Æneus enim prima, Ascanius secunda. Quod aiunt, Ciceronem quoddam e Virgilii carminibus audientem, has in voces erupisse, falsum ostendimus in argumen-

to Ecl. vi.

169 *Pura in veste*] Donatus: 'colore alba, nec purpuræ variata picturis.' Festus: 'non fulgurita; non funesta,' id est, quæ funeri adhibita non fuisset. Alii communiter; *carrente maculis.*

170 *Setigeri suis*, &c.] *Ovis* pro Ænea adhibetur, Græco fere more. Nam Græci apud Homerum Iliad. iii. 103. agnos ad fœdus statuunt. *Porcus*, pro Latino, more Romano aut Italo, de quo more Æn. viii. 641. De *otibus bidentibus*, Æn. iv. 57. De *conversione ad orientem* in auspiciis et sacris rebus, Ecl. ix. 15.

173 *Fruges salsas*, &c.] 1. *Molam*, ex purissimo frumento, *salso*, toste,

Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.

Tum pius Æneas stricto sic ense precatur: 175

Esto nunc Sol testis et hæc mihi Terra vocanti,

Quam propter tantos potui perferre labores,

Et pater omnipotens, et tu Saturnia Juno,

Jam melior, jam, Diva, precor, tuque inclyte Mavors, 180

Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques;

Fontesque, Fluviosque voco, quæque Ætheris alti

Religio, et quæ cœruleo sunt numina ponto.

Cesserit Ausonio si fors victoria Turno:

Convenit, Evandri victos discedere ad urbem;

effundunt pateras in aras. Tum pius Æneas nudato gladio sic orat: Esto nunc testis mihi oranti, o Sol, et hæc terra pro qua potui tolerare tot labores, et tu, o pater omnipotens, et tu o Juno Saturni filia, jam o Diva, jam mihi mitior, ut oro: et tu o gloriose Mars, qui pater tenes omnia bella sub tua potestate: et fontes et fluvios invoco, et quæcumque est divinitas in alto aëre, et quicumque sunt Dii sub mari cœruleo. Si forte victoria ierit ad Turnum Italum; æquum est nos victos abire

*****

abibus fruges Goth. tert. *ferri* alter Menag.—174. Laudat Burm. not. ad Lucan. III, 404, ubi æstuat in interpretatione satis expedita: *structæ diris altaribus aræ*: h. aræ, quibus, tanquam basibus, dira altaria superstructa, imposita sunt. Est enim ara fundus et crepido altaris. Alias in altari etiam ara h. focus esse potest. Quoties non vidimus hoc: viris summis facilius fuisse scite emendare, quam locum commode interpretari.—175. *Tum pater Æ.* Parrhas. *precatur* vel *profatur* pr. Hamb.—176. *et hoc mihi* ed. pr. Burm. *precanti* secundum Servium vulgata erat lectio. Sed e Pier. et suis libb. potioribus Heins. recepit *vocanti*; ne ter *precatur, precanti*, et *precor* succederent. In Dorvill. *petenti* erat.—177. *Qua pr.* ed. pr. Burm.—178. *Saturnia conjunx* vel *conjux*, duce Romano codicum pars (et Goth. pr. ac tert.) cum vet. edd., usque ad Nangerium, qui *Saturnia Juno* recepit: idque Oblongus, Medic., et alii Pierii firmabant, etiam Medic. Foggini, sed voce *Juno* punctis subnotata: sicque Donatus legerat. *Conjux* iterum revocavit Cuningham.—179. *inclute* scriptum cum Medic. et Gud., nam al. *inclyte*, quibus dux Rom.—180. *tenes* sub Dorvill. a m. sec. *tenes qui n.* Goth. pr. nomine aliquot Heins.—181. *Et fontes fluviosque* Ondart. *quoque* Exc. Burm. *teque* Zulich.—182. *R. est quæ* Leid. *quæ* et pr. Moret. *est et quæ* Dorvill., qui et *omnia*, et Mentel. pr. a m. pr. *nomina*.—184. *decedere* Medic. *descendere* Goth. tert. et aliquot Heins. et Burm. *accedere* Vratisl. *ab urbe* alter

NOTÆ

ac molito, victimarum capiti imponunt, quæ proprie est *immolatio*, Æn. II. 133. II. Pilos e capite victimarum secant, Æn. VI. 243. in Notis. III. Vina invergunt in frontem victimarum, et in ipsa altaria: quæ *libatio* erat, ibid. et Æn. I. 740. Atque illi primi erant sacrificii apparatus.

176 *Esto nunc Sol testis, &c.*] *Sol, Terra, Jupiter, Juno, Mars, &c.* Communes illi sunt utriusque gentis Dii, de quibus, 118.

183 *Ausonio Turno*] *Italo, Æn. VII. 54.*

184 *Evandri ad urbem*] *Pallanteum, Æn. VIII. 51.*

Cedet Iulus agris ; nec post arma ulla rebelles 185
 Æneadæ referent, ferrove hæc regna lacescent.
 Sin nostrum annuerit nobis Victoria Martem ;
 (Ut potius reor, et potius Di numine firment),
 Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
 Nec mihi regna peto ; paribus se legibus ambæ 190
 Invictæ gentes æterna in foedera mittant.
 Sacra Deosque dabo : socer arma Latinus habeto ;
 Imperium solenne socer : mihi mœnia Teucri
 Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.
 Sic prior Æneas ; sequitur sic deinde Latinus, 195
 Suspiciens cœlum, tenditque ad sidera dextram :
 Hæc eadem, Ænea, Terram, Mare, Sidera, juro,
 Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,

in urbem Evandri: Iulus abibit ex his campis; nec Æneadæ rebelles inferent deinceps vobis bellum ullum, aut provocabunt armis hæc regna. Si vero victoria concesserit nobis Martem propitium, ut potius spero, et potius Dii confirmet spem meam auctoritate sua; ego neque cogam Italos obtemperare Trojanis, neque arrogo mihi imperium: ambæ nationes indomitæ jungent se legibus æqualibus in fœdus perpetuum. Ego distribuam religiones et Deos: socer Latinus curet bella, socer supremum imperium: Trojanæ extruent mihi urbem, et Lavinia imponet nomen urbi. Æneas sic dixit primus: Latinus deinde sic sequitur aspiciens in cœlum, et erigit dextram ad astra: O Ænea, juro hæc eadem sidera, mare, terram, et geminam prolem Latonæ, et Janum bifrontem, et potestatem infernam Deorum,

////////

Menag. ad urbes Goth. tert.—185. Cedat aliquot libri vett. ap. Pier., inter quos Rom. et quatuor ap. Burm. cum Goth. tert.; idem ulla arma.—186. referant et lacescent Oudart. ferroque Gud. et pr. Menag. belloque pro var. lect. pr. Hamb. et Dorvill. nec ferro Zulich. a m. pr. lacescent sec. Hamb.—187. Si nostrum ed. pr. Burm. et plerique codd. Pier. cum Rom. Sin vestrum Bigot. adnuerint Ven. Mavors alter Hamb.—188. Ut potius etiam altero loco e Medic. et Huls. dedit Cuningh. numina Rom. Gud. et Sprot., quod defendi potest. potius munimine Zulich. propius Di numina firment vetus liber ap. Pier., qui ipse ille Romanus esse videtur.—189. te Teucris sec. Hamb. non T. alter Menag.—190. Non mihi Parrhas. paribus sed legibus sec. Moret. et Dorvill.—191. Injunctæ Hugen. mittent tres ap. Burm. et Oblong. Pierii. mutant Goth. sec. se mittere, est coire, convenire.—192. habebit Zulich. a m. pr.—194. Constituunt Parrhas. dedit Goth. tert.—195. Tum, Tunc, Dum aliquot ap. Burm., et nox cum deinde, sed deinde, tum deinde. Erf. Hæc prior...sic deinde.—196. Suscipiens Gud. et Sprot. tendensque Menag.—198. Janumque bifrontem Goth. tert.—199. inferna et Zulich.

NOTÆ

- , 185 *Cedet Iulus*] Ut ostendat, se Infrâ 539. ‘nec Dii texere Cupen-
 non tam sibi, quam posteris suis et tum, Ænea veniente, sui.’
 genti, sedem quærere. 198 *Latonæque genus duplex*] *Apol-*
 187 *Nostrum Martem*] Faventem. *linem, Solem; et Dianam, Lunam;*

Vimque Deum infernam et duri sacraria Ditis;
 Audiat hæc Genitor, qui fœdera fulmine sancit; 200
 Tango aras; medios ignes et numina testor:
 Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
 Quo res cumque cadent; nec me vis ulla volentem
 Avertet; non, si tellurem effundat in undas,
 Diluvio miscens, cœlumque in Tartara solvat: 205

et penetralia sævi Plutonis. Audiat hæc pater ille, qui firmat fulmine fœdera. Tango aras, et ignes in medio earum, et attestor Deos: nulla dies auferet Italis hanc pacem, neque hæc fœdera, quomodocumque res, succedant: nec ulla potentia abducat me ab iis volentem: non, etiamsi illa potentia dissolvat terram in aquas, confundens eam diluvio; aut dejiciat cœlum in Inferos. Quenadmodum hoc

~~~~~

inferium Sprot. Ven. et Exc. Burm. Deum infernum Goth. sec. duri legi in omnibus jam Pier. monuerat: recepit Commelin. et Pulmann. et firmavit Heinsius, pro vulg. diri. Ad sensum vel ornatum nil refert, seu durum h. inexorabilem, seu dirum dixeris.—200. qui sidera Sprot. numine sancit sec. Hamb. numina fulmine Zulich. sanxit ed. pr. Burm. firmat Leid.—201. mediosque ignes vulgo lectum. Sustulit copulam codicum jussu Heins. post Pier.—202. nec fœdere Medic. a m. pr. rumpat Gud.—203. cadet Goth. sec. et Rom. cadant alter Hamb. nec me cara ulla ferentem a m. pr. Zulich.—204. Avertit Gud. tellure effundat et undas Medic. a m. pr. fundat Dorvill. effundet Goth. sec.—205. Diluvium miscens Dorvill. calumque Heins. post

NOTÆ

Latona ex Jove editos, in insula Delo, Ecl. III. 67. Æn. III. 74. 77.

198 Janumque bifrontem] Itolorum regem ac numen, fœderibus adhiberi solitum, Æn. VI. 607. 610.

199 Vim Deum infernam] Pro Diis ipsis infernis: ut Iliad. III. 105. Πριάμοιο βίην, Priami vim, pro ipso Priamo. Et Æn. IV. 132. odora canum vis, pro ipsis canibus.

Sacraria Ditis] Dis, Plutō est, Ge. IV. 467. Sacrarium, sanctuarium, locus templi intimus, ubi præcipua numinis religio: hic regia est Plutonis, de qua, Æn. VI. 630. Quidam hanc infernam regiam, sacrum dici putant quasi execrabilem: ut Æn. III. 57. 'Auri sacra fames.'

200 Fœdera fulmine sancit] Quia per coruscationes fulminum fœdera confirmantur: ita Servius. Vel quia Jupiter ultor est violati fœderis, percussis fulmine fœdifragis: ita Tur-

nebus. Unde facialis porcam feriens in solenni fœderum formula sic precabatur Jovem: 'illis legibus populus non deficiet. Si prior defecerit, publico consilio, dolo malo; tu illo die Jupiter populum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito; quanto magis potes pollesque.' Ita Livius l. II.

201 Tango aras] Mos jurantium, supplicantium, sacrificantium, ut aras et simulacra et res sacras manu contingant: qui mos ad nos etiam transit, ut jurantes sacris libris manum imponamus, Æn. IV. 219.

204 Tellurem effundat in undas] Servius hypallagen sive commutationem hic agnoscit: pro, undas effundat in tellurem. Ego minime, sed cum fere undecumque mare terram ambiat, interpretor de terræ compage in undas dissolvenda. De Tartaro, profundissimo Inferorum loco, Æn. VI. 134.

Ut sceptrum hoc, dextra sceptrum nam forte gerebat,
 Nunquam fronde levi fundet virgulta, neque umbras,
 Cum semel in sylvis, imo de stirpe recisum,
 Matre caret, posuitque comas et brachia ferro;
 Olim arbos; nunc artificis manus ære decoro 210
 Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.
 Talibus inter se firmabant fœdera dictis,
 Conspectu in medio procerum. Tum rite sacratas
 In flammam jugulant pecudes, et viscera vivis
 Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras. 215

sceptrum (nam forte tenebat manu dextra sceptrum) nunquam emittet ramulos nec umbracula levibus foliis: ex quo primum in sylvis abscissum ex infimo trunco separatur a matre, et ferro amisit frondes et ramulos: quondam arbor, nunc manus fabri cinxit illam ære pulchro, et dedit portandam regibus Latinis. Talibus verbis confirmabant fœdera inter se, in medio conspectu principum: tum juxta morem sacras victimas occidunt in ignem, et extrahunt viscera ex iisdem adhuc spirantibus, et tegunt altaria lancibus plenis. At vero cœpit certamen illud

~~~~~

Pier. e codd. pro vulg. *cœlumve*. Tum in *T. vertat* codex Pierii, quidam Heins. Ven. et ed. pr. Burmann.—206. *hoc* deerat Mentel. pr. *sceptrum dextra* Bigot. *dextra hoc sceptrum nam* Hugen. *ferebat* Zulich. *regebat* Montalb. doctius sane; et reposuit e cod. Coll. Jesu Wakef.—207. *neque* Heins. e codd. pro *nec*; tum *umbram* pr. Moret. et Macrobr. v Sat. 3.—208. Perperam Servius et Donatus, cumque iis Pierius, argutantur supra genere vocis *stirps*: in, *imo de stirpe*. vid. Heins. conf. sup. Ge. II, 379, et inf. XII, 770 et 781. Nulla necessitate coactum poetam alterum maluisse *imo*, observat Quintil. I, 6, 1, forte quia doctius erat. *ima de stirpe* Sprot. uno de Parrhas. *una de* Zulich.—209. *Matre* cadet Medic.—211. *certare* Goth. *Latinus* Leid.—213. in abest tribus Heins. et Burm., item Goth. tert. *Prospectu* Medic.—214. *flammas* Mentel. pr. a m. pr. et Parrhas.—215. *cumulantque altaria donis* repetitum ex lib. XI, 50 Vratisl. Tamen et

NOTE

206 *Ut sceptrum hoc, &c.*] Apta est e superioribus sententia: 'nec me vis ulla volentem Avertet... Ut sceptrum hoc nunquam fundet virgulta,' &c. Petita est illa comparatio ex Homero totidem fere verbis, *Iliad.* I. 234. Et quanquam solenne fuit regum jusjurandum sceptri sublatio, ut monet Aristoteles *Polit.* III. ab illa tamen nimis curiosa sceptri descriptione abstinere potuit debuitque Virgilius.

209 *Matre caret*] Vel terra: nam,

'Non jam mater alit tellus,' *Æn.* XI. 71. vel arbore: nam, 'Parva sub ingenti matris se subjecit umbra,' *Ge.* II. 19.

213 *Rite sacratas*] Immolatione, sectione pilorum, libatione: supra 178.

215 *Oneratis lancibus, &c.*] Vasis escariis, in quibus structa et cumulata victimarum exta. *Lancæ* nomen habet a latitudine: sicut *patina*, a *patæo*. Vossius tamen inter lancem et patinam id fere discriminis statuit:

At vero Rutulis impar ea pugna videri
 Jamdudum, et vario misceri pectora motu ;
 Tum magis, ut propius cernunt, non viribus æquis.
 Adjuvat, incessu tacito progressus, et aram
 Suppliciter venerans demisso lumine, Turnus, 220
 Tabentesque genæ, et juvenali in corpore pallor.
 Quem simul ac Juturna soror crebescere vidit
 Sermonem, et vulgi variare labantia corda :
 In medias acies, formam assimulata Camerti ;

jampridem videri Rutulis inæquale, et animi turbari vario motu: et tunc magis, cum propius vident duces non esse pari robore. Auget hanc opinionem Turnus, progressus gradu tacito, et suppliciter dejectis oculis venerans aram, et malæ ejus līventes, et pallor in corpore juvenili. Juturna soror ejus statim atque vidit hunc sermonem invalescere, et animos plebis mobiles dissentire, per medium exercitum,

*****

alterum occurrebat jam sup. VIII, 284.—216. *Rutulisque* aliquot Pier.—217. *Miscentur* Zulich. a m. pr.—218. *ut propius cernunt, non viribus æquis.* Servius: eos congressuros esse, subaudit. Burmannus: *ut cernunt* scilicet astare Æneam, et Turnum non esse æquis viribus. Simplicissimum erat supplere *ōvras*: *ut propius cernunt* eos, quod erant, *haud viribus æquis ἐπειδὴ ὁρῶσιν αὐτοὺς (ōvras) οὐκ ἰσομάχους, ἰσοσθενεῖς.* Aut, servata verborum junctura: *ut propius cernunt* pugnam, quæ futura erat *haud viribus æquis.* Hunc in modum bene exponitur locus. Alioqui ultima assuta putem versu imperfecto relicto: *Tum magis, ut propius cernunt.* Et hoc amplexus est Brunckius. Jo. Schraderus corrigit *haud viribus æquos* e v. 230. nec male.—219. *ingressu* Oblongus Pierii, cum Donato, Gud. et tres alii Burmanni, qui recte defendit *incessum* adversus Pierium, qui alterum malebat. Nam *incessus* de quocunque modo incedendi dicitur, non modo de illo regio et ad majestatem comparato: et *ingressu tacito progressus* injucundum foret. *incensu* duo ap. Burm. *incessu tardo* conj. Jo. Schrader. *progressus ad aram* duo Moret. et Zulich. cum Goth. sec.—221. *Tabentesque* recte receptum: sed a quo primum factum ignoro. Paullum Manutium esse puto. Vett. edd., etiam Ald. tert., *Pubentesque* legunt, quod et Rom. et Medic., hic tamen, quantum intelligo, in litora; cum his Erf. Sunt tamen codices Pierii et Heinsii, qui *Tabentes* exhibent: adde Goth. tert. *Pallentesque* Bigot. *Rubentesque* Exc. Burmanni, qui conj. *Labentes* fuisse. *Tabescentes* Reg. juvenali cum melioribus scripsit Heins., pro vulgari: *juvenili.* in deest Sprot. *languor vel torpor* malebat Jo. Schrader., scilicet quia *in corpore* præcessit: pro ore.—222. *simul ut* pars libb. Heins. et Burm. *increbescere* et hic ubique: v. ad Ge. I, 359.—224. *Per medias Parrhas.* forma sec. et tert. Rottend. cum cod. Thuan. ap. Macrobi. v, 15, minus bene. *assimulata* scribere jubet Diomedes, lib. I, pag. 362, monente Heinsio, non *assimilata*: argute magis quam vere; etsi unus alterum illud consecravit. *Camertis* Aldd. pr. et sec. Vratisl. et Leid. cum Goth. sec. *Camerte* Mentel. pr. et tert. Moret. *Ca-*

NOTE

quod in lance carnes assæ, fructus, tina cibi conditi, ut pisces, haberet: cibi simplices apponerentur; in pa- que vulgo operculum.

Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ 225
 Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis;
 In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
 Rumoresque serit varios, ac talia fatur:
 Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam
 Objectare animam? numerone, an viribus æqui 230
 Non sumus? En, omnes et Troës, et Arcades, hi sunt,
 Fatalisque manus, infensa Etruria Turno.
 Vix hostem, alterni si congregiamur, habemus.
 Ille quidem ad Superos, quorum se devovet aris,
 Succedet fama, vivusque per ora feretur: 235

similis specie Camerti (cui origo erat illustris a majoribus, et splendida fama paternæ fortitudinis, et ipse erat fortissimus bello) immittit se per medium exercitum, non ignara rerum, et spargit varios rumores, et dicit talia: Non pudet vos, o Rutuli, objicere vitam unius pro iis omnibus? nonne sumus pares numero et robore? Ecce omnes et Trojani et Arcades adsunt hic, et Etruria inimica Turno, exercitus ille a fatis immissus: si secundus quisque nostrum certet, vix unusquisque habebit hostem. Turnus quidem fama ascendet ad Deos, quorum aris consecrat se, et immortalis curret per ora: nos amissa patria coge-

*****

mertæ ap. Priscianum et Macrob. l. c. legitur.—227. haud inscia pr. Mentel. et pr. Menag.—229. cunctis pro talibus Goth. pr., ut Aldd. sec. et tert. et hinc aliæ edd. cumque iis Cuningham. Vetustiores vero cum Ald. pr. cuncti pro, vitiose. pro cunctis codd. vett. ap. Pier. et Heins., itaque hic recepit, etsi minus eleganter verborum junctura. Jo. Schrader. tentabat: proh! cunctis casibus.—230. numerone hanc Goth. pr. an viribus æquis aliquot Pier., tum Gud. a m. pr. Menag. pr. sec. Rottend. Moret. qu., quod commendat Heins. æquæ nonnulli ap. Pier.—231. hic Troës Parhas. hi sunt Heinsius recepit e melioribus. Apud Pier. vetus liber: En omnes hi Troës et Arcades hi sunt. Vulgo lectum: hic sunt. Rom. hinc sunt, perperam scriptum; lib. Brunck. adsunt, quod non præferam.—232. Fatalesque manus aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heins. Mortalesque Montalb. pro div. lect. Etruria mater ed. pr. Burm. Sed totum versum suspectum habere necesse est: quem aliquis subjunxit, qui Etruscorum auxiliorum mentionem factam desiderabat. Certe sententia commoda expediri vix potest.—233. alternum Bigot. alternis alter Menag. vix alterni hostem Leid.—234. equidem alter Hamb.—235. Succedens Hugen. Succedit Mentel. pr.

NOTE

231 *Troës, et Arcades, &c.*] Gentes in Turnum fœderatæ. Trojani Æneæ: Arcades Evandri: Etrusci Tarchontis, Æn. viii. 518. 479.

232 *Fatalisque manus, &c.*] Vel quia Latinorum agros petebant quasi fatis sibi debitos: vel potius, cum Virgilius id solis Etruscis attribuat, quia fato paratum sibi regem Æneam ex-

pectaverant, Æn. viii. 494. Bene ait *infesta Etruria Turno*: erat enim aliqua pars Etruriæ Turno addicta, duce Messapo, Æn. vii. 691. 695.

233 *Vix hostem, alterni*] Si secundus quisque nostrum, si media pars nostrum congregiatur; vix singuli hostem habebimus: id est, duo et amplius unicuique objicimur.

Nos, patria amissa, dominis parere superbis
 Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.
 Talibus incensa est juvenum sententia dictis,
 Jam magis atque magis; serpitque per agmina murmur.
 Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini. 240
 Qui sibi jam requiem pugnae rebusque salutem
 Sperabant: nunc arma volunt, foedusque precantur
 Infectum, et Turni sortem miserantur iniquam.
 His aliud majus Juturna adjungit, et alto
 Dat signum caelo; quo non praesentius ullum 245
 Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
 Namque volans rubra fulvus Jovis ales in aethra

mur obedire dominis ferocibus, qui nunc otiosi constitimus in campis. Tum consilium juvenum confirmatum est magis ac magis talibus verbis: et rumor spargitur per turmas. Ipsi Laurentes et ipsi Latini mutati sunt: qui modo optabant sibi requiem et securitatem rebus suis; nunc spectant arma, et cupiunt foedus non factum, et miserescent duræ conditionis Turni. Juturna addit his rebus aliud majus, et præbet ex alto caelo ostentum, quo nullum opportunius turbavit animos Italos et decepit prodigio. Scilicet avis fulva Jovis, volans in aëre rubicundo, per-

~~~~~

vivosque Rom. vivisque Montalb. Burmannus videtur malle vivumque.—
 236. *admissa* Dorvill. et duo Goth.—237. *quis nunc* conj. Heins. *læti*
 Vratisl. *leti* Zulich. *lenti consedimus armis* Gud. a pr. m., quod minime esse
 contemnendum judicabat Heins. Bonum factum, quod non recepit! etsi
 etiam Medic. a m. pr. *armis*. Præstat haud dubie *lenti et arvis*, quod quem-
 que suus sensus docebit. *considimus* Gud. a m. sec. et aliquot alii Heins.—
 238. *accensa* aliquot Pier. Heins. et Goth. tert.—239. *Tum magis* Gud. *Tunc*
 Zulich.—240. *mutari* Zulich. Totus versus aberat a Goth. pr. Quod ad
 interpunctionem attinet, nescio an melius distinguatur: *Ipsi...ipsique La-*
tini, Qui...sperabant, nunc arma volunt.—241. *Quisquis jam* Parrhas. *Et*
sibi jam sec. Rottend. *cui jam* Leid.—242. *nunc jam arma* alter Hamb.
 —243. *et aberat* Ven.—245. *præstantius* vulgo lectum; nisi quod jam Ge.
 Fabricius emendavit *præsentius*: unde in edd. Pulmann., sicque libri Pierii
 et Heinsii præstantiores. Etiam Servius: *præsentius*, efficacius. Intellige
 ostentum clarum, manifestum, *ἐπαγρυῖς*, quo Deorum voluntas tam manifesta
 fit, ut dubitari de ea nequeat.—246. *Italīs* Montalb. *montes Italos*, interpo-
 late. Ornate expressit poëta, quod vulgo dicimus: signum, quo nullum aliud
 clarius Italīs h. Latinis visum erat: seu clarissimum quod unquam viderant.
 Nec emphasis quaerenda est in *mentes Italas*.—247. *Namque* alter Hamb. et
 Hugon. *rubra* Vratisl. *fulvus rubra* Medic. *fulvus* Gud., quod idem in pleris-
 que invenerat Pierius, et Heinsius adeo receperat. *fulvis* Parrhas. *in æthra*:
 alias, ab æthra; ab æthere. conf. sup. Var. Lect. ad v, 254. Vocem *æthram*
 jam Ennius usurpaverat, Macrobio observante lib. vi, 4, pag. 597; addit et

NOTÆ

246 *Monstro*] Ostento: quod mon-
 stratur et ostenditur signa futurorum
 petentibus.

247 *Rubra Jovis ales in æthra*]
Æthra, æthræ: nomen primæ declina-
 tionis, *αἰθήρα*: idem est atque æther.

Littoreas agitabat aves, turbamque sonantem
 Agminis aligeri; subito cum lapsus ad undas
 Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis. 250
 Arrexere animos Itali, cunctæque volucres
 Convertunt clamore fugam; mirabile visu;
 Ætheraque obscurant pennis, hostemque per auras
 Facta nube premunt: donec vi victus, et ipso
 Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales 255
 Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
 Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
 Expediuntque manus; primusque Tolumnius augur,
 Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi;
 Accipio, agnoscoque Deos; me, me duce ferrum 260
 Corripite, o miseri, quos improbus advena bello

sequebatur aves marinas et multitudinem strepitantem alata turbæ: cum repente ruens ad aquas, arida comprehendit pedibus aduncis cycnum eximium. Itali sustulerunt animos: et aves omnes (res mirabilis aspectu) cum sonitu convertuntur e fuga, et innumbrant alis aërem, et velut nube coacta urgent hostem per aërem: donec cessit avis, victa earum vi et ipso pondere cyeni, et dimisit prædam ex unguibus in flumen, et longe aufugit inter nubes. Tunc autem Rutuli venerantur ostentum illud clamore, et explicant manus, et augur Tolumnius primus ait: Hoc erat, hoc, quod sæpe petiri votis: admitto omen et agnosco Deos. Me, me auctore sumite ferrum, o Rutuli, quos iniquus advena terret bello, sicut imbecillus volucres, et per

~~~~~

Ilius in Teuthrante: leg. Atilius.—248. Litorcasque Leid. et Reg. agitavit sec. Rottend. turbamque sequentem Exc. Burm.—249. collapsus Parrhas.—251. Ererere Goth. tert., male: nam attenduntur h. l. animi. junctaque Zulich. a m. pr.—252. miserabile aliquot Pier.—253. pinnis aliquot ap. Burm. et hic, ut semper alias.—254. donec convictus Bigot. et Dorvill. et ipse aliquot Burm. cum Erf. ab ipso Sprot.—255. deficeret aliquot Pier., quod pedestrem efficeret orationem. deficere in eo latere conj. Heinsius.—256. P. fluvium tert. Rottend., mox que abest Medic. et tribus aliis.—257. nutu, pro Rutuli, Parrhas.—259. Hoc erat in votis Oudart. et Zulich. a m. pr.—260. sine me duce Goth. tert.—261. o Rutuli edd. vet. et vulgg., etiam codd. plerique sic, vel o Rutili. Verum o miseri reposuit Heins. ex auctoritate Romani, Medic. et aliorum,

NOTÆ

Æther autem, juxta Anaxagoram et Ciceronem, est illa veterum sphaera ignis aërem ambiens, ab αἴθρῃ ardere: ideo rubra a Virgilio dicta: juxta alios, est cæli totius et siderum compago, ab αἰὲρ θεῶν semper currere. Hic pro aëre universim sumitur. De Jovis alite, aquila, Æn. v. 255.

257 Augurium, &c.] Proprie, erat

Delph. et Var. Clas.

enim signum petatum ex avibus, Æn. II. 703. Et scite quidem Rutuli Æneam in aquila, Turnum in cyeno, seipsos in avibus agnoscebant: sed falsum erat augurium, non a Deo factorum administro, sed a Juturna immissum, ad disturbandum fœdus et mortem Turni retardandam.

Virg.

4 P

Territat, invalidas ut aves, et littora vestra
 Vi populat. Petet ille fugam, penitusque profundo
 Vela dabit. Vos unanimi densate catervas,
 Et regem vobis pugna defendite raptum. 265
 Dixit, et adversos telum contorsit in hostes
 Procurrens; sonitum dat stridula cornus, et auras
 Certa secat. Simul hoc, simul ingens clamor, et omnes
 Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
 Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum 270
 Corpora constiterant contra, quos fida crearat
 Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo;
 Horum unum, ad medium, teritur qua sutilis alvo

rim vastat littora vestra: ille arripit fugam, et longe permittit vela mari: vos concordēs colligite agmina, et praelio defendite regem vobis ereptum. Sic dixit, et irrumpens vibravit hastam in hostes oppositos: hasta cornea stridens emisit sonum, et certa dividit aërem: simul hoc fit, simul clamor magnus oritur, et omnes ordines perturbati sunt, et animi accensi tumultu. Cum forte novem formosa corpora fratrum starent adversum, quos fidelis uxor Tyrrhena una ediderat Gylippo Arcadi: hasta volans transfodit unum illorum circa medium corpus, per costas, qua balteus

//////////

etiam Donati. o famuli alter Hamb.—262. *invalidus, ut a. ed. pr. Burm. et l. nostra vett. edd., donec in Ald. tert. vestra apparuit, quod codd. Pier. et Heins. firmant.*—263. *Ne pop. Parrhas. Petat alter Hamb.*—264. *unanimis Medic. et alii ingrato sono. unanimis edidit Cunningham. densate Rom. cum parte Heinsii librorum, qui et receperat, tanquam exquisitius verbum. Defenderat quoque olim Brissonius apud Guellum. Sed jam Pierius monuerat, densate esse numerosins. Recte itaque revocavit hoc Burm. Firmat quoque Medic. cum aliis.*—265. *nobis ed. pr. Burm. cum cod. Coll. Jesu reposuitque Wakefield; placet, inquit, ob varietatem atque efficaciam.*—266. *adversus Leid. et Reg. telumque intorsit sec. Mentel. conjecit aliquot ap. Pier.*—267. *Procurrens Leid. et Exc. Burm. Percurrens Zulich. a m. pr. Protorrens Montalb. et aras Dorvill. a m. pr.*—268. *Simul hac Ven. Simul hoc ingens et clamor Zulich., unde Heins. conj. it clamor. in Oudart. aberat Simul hoc. Sed est: simul hoc factum, simulque factus clamor.*—272. *Male scriptum Gylippo. Toties occurrit Γυλιππος, notissimum nomen ex Thueydide et aliis, ut mirer non emendatum ab Heinsio, cum praestantiores libri, etiam Rom., astipulentur. Gylipso, Gylippo, aberrationes.*—273. *ad mediam alvum tres Moret. unus Hamb. Leid. et Scheffer. cum Goth. tert., per se non male; nisi forte nata lectio ex vitio, quale in Medic. a pr. m. est, ad mediam. Sed in hoc diversitas rectionis est, quam ab Heinsio, qui codicem tam diligenter enotaverat, et ab aliis non animadversam mireris: sutilis auro Balteus, ut ex aureis lamellis seu catenulis esset compactus; ita teritur referendum ad fibulae morsum, qui ipse verbum illud explicat. Nunc avide hoc amplexus est Wakefield. in mediam alvum Zulich. a m. pr. ad medium alvum Hamb. sec.*

NOTE

267 *Cornus*] Hasta ex arbore *cornu*,
cornouiller. Ge. II. 34.

269 *Cunei*] Ordines peditum, sic
 dicti ab agminum figura: infra 575.

Balteus, et laterum juncturas fibula mordet,
 Egregium forma juvenem, et fulgentibus armis, 275
 Transadigit costas, fulvaque effundit arena.
 At fratres, animosa phalanx, accensaque luctu,
 Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
 Corripiunt, cæcique ruunt. Quos agmina contra
 Procurrunt Laurentum; hinc densi rursus inundant 280
 Troës Agyllinique et pictis Arcades armis.
 Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
 Diripuerunt aras; it toto turbida cœlo
 Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber;
 Craterasque fôcosque ferunt. Fugit ipse Latinus 285
 Pulsatos referens infecto fœdere Divos.
 Infrænant alii currus, aut corpora saltu
 Subjiciunt in equos, et strictis ensibus adsunt.

consutus atteritur ventre, et qua fibula stringit juncturas laterum, et sternit in flammam arenam juvenem illum insignem pulchritudine. Sed fratres ejus, turba generosa et concitata dolore, partim educunt enses manibus, partim apprehendunt tela missilia ferrea, et irrumpunt veluti cæci: adversus quos irruunt agmina Laurentinorum: deinde iterum effunduntur conferti Trojani, et Etrusci, et Arcades pictis armis. Sic idem amor dimicandi ferro occupat omnes. Spoliaverunt altaria: nubes confusa jaculorum spargitur toto aëre, et pluvia ferrea imminet: jaciunt pocula et ignes. Ipse rex Latinus fugit, reportans Deos disiectos fœdere non perfecto. Alii alligant equos curribus, vel saltu imponunt corpora equis, et instant nudis

////////

et Exc. Burmann. *futiles* Goth. tert.—275. *Egregia forma* pr. Moret. *juvenum* Rom. *præstantibus* vel *fulgentibus* codex Kœl.—276. *Transadiit* Parrhas. vid. inf. 508. *effundit* meliorum codicum omnium consensu recepit Heins., pro vulgari *extendit*, quod Mentel. pr. Dorvill. et Goth. pr. retinent. *effudit* Zulich. *inundit* Bigot. et *fulva effundit* ed. pr. Burmann.—278. *gladium* Hugon. *gl. stringunt, manibus* pars distinguunt duo codd. ap. Burm.—280. *Hinc depressi* ed. pr. Burm.—281. *Agillini, Agilleni, Agilini*, aberrat., ut sup. viii, 479.—282. *amor omnis* Dorvill. Goth. pr.—283. et pro *it*, Menag. et Gud, a m. pr.—284. *irruit i.* Montalb.—285. *F. ille* pr. Hamb.—286. *infectos* sec. Rotend. *infesto* Zulich. et pr. Menag.—287. et c. s. Medic.—288. aut *strict. ens.*

NOTE

274 *Balteus, et laterum juncturas, &c.]* Fibula, claviculus, extrema baltei connectens. *Latere* baltei intelligit, non corporis.

277 *Phalanx]* Vox Macedonica, peditum agmen, Æn. vi. 489.

281 *Agyllini]* Etrusci, Æneæ socii, ex urbe Agyllina sive Carite, nunc Cerveteri, Æn. vii. 652. Æn. viii. 479.

285 *Crateras, &c.]* Pocula, quibus

vina fundebant, cruoremque victimarum, Græca vox *κρατήρ*, Ecl. v. 68. *Focos*, partes ararum graminearum, ubi accensus ignis fuerat, supra 118.

287 *Infrænant currus]* Equos frænatos curru alligant.

288 *Subjiciunt in equos]* Superjiciunt: de vi præpositionis illius, Ecl. i. 46. Ecl. x. 74.

Messapus regem, regisque insigne gerentem,
 Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere foedus, 290
 Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
 Et miser oppositis a tergo involvitur aris
 In caput inque humeros. At fervidus advolat hasta
 Messapus, teloque orantem multa trabali
 Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur: 295
 Hoc habet; hæc melior magnis data victima Divis.
 Concurrunt Itali, spolianteque calentia membra.
 Obvius ambustum torrem Corynæus ab ara

ensibus. Messapus cupidus turbare fœdus proturbat equo objecto Aulesten, regem Etruscum, et ferentem ornamenta regis: ille recedens cadit, et infelix a tergo immiscetur aris aversis, per caput et humeros: at Messapus ardens accurrit cum hasta, et sublimis ex equo ferit eum graviter hasta trabali multum deprecantem, et sic loquitur: Habet hoc vulnus: hæc hostia convenientior oblata est magnis Diis. Itali accurrunt et nudant membra calida. Chorineus arripit ex ara torrem semius-

////////

Gud. a m. pr. cum Lutatio et Serv. ap. Burmann. *adstant* Leid. et Medic. (a m. sec.)—289. *que aberat* Dorvill. *ferentem* sec. Rottend. *regentem* ed. P. Dan. et Goth. pr.—290. *Aulestem* al. *avidum* olim lectum ap. Serv. *ausum* conf. f. Parrhas.—291. *Averso* Medic. *proteret*, vitiose codd. et edd. vett. *prostrernit* ed. Mediol. *ille recumbens* Parrhas.—292. *misere* ed. Ven. Burm. *appositis* Bigot. et Zulich. *obvolvitur* pr. Moret., quod illustravit Heins., et videtur esse elegantius. *volvitur* sec. et tert. Moret. Bigot. Dorvill. Parrhas. cum ed. Ven. Burm.—293. *atque humeros* Parrhas. et Goth. tert. *inque humeris* pr. Mentel. ac f. edd. vett. *avolat* alter Hamb.—296. *Hoc habe*, male ed. Catroæana. *datur hostia* Oudart.—297. *cadentia* pars codd. ap. Burm. cum Goth. sec.—298. *Corynæus* Heins. e melioribus: et nomen hoc passim alibi obvium ex Κορύνη: sup. vi, 228. ix, 571, etsi is *Corynæus* diversus ab hoc est: quod perperam reprehenditur ap. Macrob. Male vulgo et h. l. *Chorineus*, et

NOTE

289 *Regem...Tyrrhenum Aulestem*] Unum e regibus Tyrrhenis, sive Lucumonibus: de quibus *Æn.* x. 164. 166. Tales fuere *Mezentius*, *Messapus*, ex Turni partibus, *Massicus*, *Osinus*, ex partibus *Æneæ*: ibid.

294 *Telo trabali*] Magno instar *trabis*. Unde apud Statium, *hasta trabalis*; apud Claudianum, *trabale sceptrum*: apud Horatium, *clavi trabales*.

296 *Hoc habet*] Vel habet, simpliciter: explicatur a Servio, 'percutsus est letali vulnere, habet vulnus letale:' a Donato, 'bene se res habet:' a Scali-

gero, 'sic sic agendum est.' Servio assentior: quia vox est e gladiatoris ludis repetita, ubi victor vulnerato a se adversario sic insultabat. Terentius in Andr. 'Certe captus est, habet.' Seneca in Agamemnon. et Hercule Œteo. 'Habet, peractum est.'

Hæc melior victimæ] Quam ovis et porcellus, qui fœderum Diis oblati sunt, 170.

298 *Corynæus*] Sacerdos Trojanus, qui ex officio propius aræ astabat, *Æn.* vi. 228. *Ambustum*, circumustum, *Æn.* iii. 257.

Corripit, et venienti Ebuso plagamque ferenti
 Occupat os flammis. Olli ingens barba reluxit, 300
 Nidoremque ambusta dedit. Super ipse secutus
 Cæsariem læva turbati corripit hostis,
 Impressoque genu nitens terræ applicat ipsum;
 Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
 Pastorem, primaque acie per tela ruentem, 305
 Ense sequens nudo superimminet: ille securi
 Adversi frontem mediam mentumque reducta
 Disjicit, et sparso late rigat arma cruore.
 Olli dura quies oculos et ferreus urget
 Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem. 310

At pius Æneas dextram tendebat inermem
 Nudato capite, atque suos clamore vocabat:
 Quo ruitis? quæve ista repens discordia surgit?

tum, et occurrens intercipit flammis vultum Ebusi irruentis et inferentis vulnus: magna barba refulsit illi, et ustulata emisit nidorem: ipse Chorinæus incurrens desuper apprehendit manu sinistra comam turbati hostis, et obluens imposito genu sternit eum humi: sic fodit latus duro gladio. Podalirius sequens ense stricto Alsum pastorem, et in primo agmine fugientem inter arma, instat illi: ille reducta securi secat frontem mediam et mentum oppositi hostis, et late tegit arma diffuso cerebro. Acerba quies et ferreus somnus premit illi oculos, oculi clauduntur in perpetuam noctem. Sed pius Æneas capite aperto proferebat dextram exarmatam, et inclamans vocabat suos: Quo curritis? aut quam hæc dissensio repentina oritur? o

////////

alii Chorineus, Corinæus.—299. Ebyso Rom. Medic. et ap. Nonium. Hebese Zulich. Alculo Bigot. Eubuso Dorvill.—300. Olli e Medic. Heins. pro vulg. Illi. relusit Dorvill. refluxit Bigot.—301. ille pr. Hamburg. locutus Parrhas.—303. Impressosque Dorvill. Impressugue Goth. sec.—304. Podarilius Medic. Polidarius multi. Polidorius Parrhas. et Goth. tert.—305. in prima a. aliquot ap. Burm. que si abesset, comior exiret junctura verborum. primamque aciem Oudart. et Dorvill.—306. supereminet Goth. pr. et tert. cum vett. edd.—308. Dissicet multi, etiam vett. edd., ut et alibi; idque recepit Cuningham. cumque eo Wakef. tanquam antiquum voc. dissicere, dissecare. Discidit Rom. Dissicat Leid. Dissidit Exc. Burmann. arva Leid. a m. sec., sed vid. Cerdam. τεύχεα βεβρωμένα. cerebro codd. Ge. Fabricii, et aliquot Heins. et Burm., idque recepit Cuningham. conf. sup. v, 413. ix, 9, 753.—310. conduntur duo Rottend. mortem Dorvill. et Goth. tert. cum aliis apud Pier.—311. inertem Medic. (a m. pr.), perpetua varietate.—313. quore Rom., aliquot ap. Pier. cum ed. pr. Burm. Ven. quænam Sprot. quæ ista alter Hamb. recens aliquot Pier. Sprot. et pr. Hamburg. cum Goth. sec. repit disc. surgens Zulich.—

NOTÆ

312 *Nudato capite, &c.*] Tam, ut hac pia confidentia ferociam Latinorum emolliret; quam ut agnosceretur a suis, eisque voluntatem suam apertius

significaret. Sic Julius Cæsar in acie Pharsalica nuda mann et capite suis inclamabat: *Parcite civibus:* apud Plutarchum et Appianum.

O cohibete iras! ictum jam fœdus, et omnes
 Compositæ leges; mihi jus concurrere soli; 315
 Me sinite, atque auferte metus. Ego fœdera faxo
 Firma manu; Turnum jam debent hæc mihi sacra.
 Has inter voces, media inter talia verba,
 Ecce, viro stridens alis allapsa sagitta est,
 Incertum, qua pulsa manu, quo turbine adacta; 320
 Quis tantam Rutulis laudem, casusne, Deusne,
 Attulerit. Pressa est insignis gloria facti;
 Nec sese Æneæ jactavit vulnere quisquam.
 Turnus, ut Æneam cedentem ex agmine vidit,
 Turbatosque duces, subita spe fervidus ardet: 325
 Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus
 Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
 Multa virum volitans dat fortia corpora leto:
 Semineces volvit multos, aut agmina curru

reprimite furorem: fœdus jam percussum est, et omnes conditiones constitutæ: mihi soli fas est pugnare: permittite me pugnare, et pellite timores: ego faciam manu ut fœdera constantia sint: hæc sacrificia jam addicunt mihi Turnum. Inter has voces, inter hæc talia verba, ecce sagitta stridens appulsa est pennis ad Æneam: ignotum est, qua manu missa sit, quo impetu pulsa; quis præbuerit Rutulis tantam gloriam, an fors, an Deus: fama illustris hujus facti suppressa est, nec ullus gloriatus est vulnere Æneæ. Turnus cum vidit Æneam recedentem ab exercitu, et duces ejus turbatos; fervidus accenditur spe improvisa: simul petit equos et arma, et confidens saltu erumpit in currum, et corripit habenas manibus. Currens dat morti plurima robusta corpora hominum: disjicit plurimos semimortuos, aut sternit curru agmina,

314. *nam f. Sprot. sic tum jam f. Rom.*—315. *mihi sit alter Menag.*—316. *atque aberat aliquot Pier. et a m. pr. Sprot. metuis Rom. et ed. pr. Burm., antique. conf. sup. 61, ubi casuus, Leid. manus.*—317. *debent hæc jam mihi sacra* edidit Cuningham. et Brunck., sicque Rom. et scripti Heins. Parrhas. et Goth. sec., et sine hæc Reg. Turnumque hæc debent jam mihi sacra. Menag. pr., at alter Turnum debent hæc ultima sacra.—319. *est deest Parrhas. et binis Goth.*—320. *adacta est* ed. Ven. Burmann. missa Dorvill. in marg.—321. *tantum Reg. casusne Deusne Heins. e libb. restituit pro vulgari re re.*—322. *ingentis gloria facti tert. Rottend. fati Goth. tert.*—325. *ardet: Zulich. a m. sec. instat.*—326. *superbo* Dorvill. in marg. *superbos Goth. alter.*—327. *in curru tres Goth.*—328. *f. pectora sec. Moret.*—329.

NOTE

314 *Ictum jam fœdus*] Cæsis jam victimis, 214. sacerdotum ferro; non ictu lapidis, qui deinde mos Romanorum fuit, Æn. viii. 641.

316 *Faxo*] *Fecero*, Æn. ii. 467.

317 *Turnum debent hæc mihi sacra*]

Ex quo verba fœderis concepimus ego et Latinus: ex eo Turnus mihi uni addictus est; unus ego cum eo congredi possum: abstinete ab eo, et mihi permittite.

Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas. 330
 Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
 Sanguineus Mavors clypeo increpat, atque furentes
 Bella movens immittit equos : illi æquore aperto
 Ante Notos Zephyrumque volant. Gemit ultima pulsu
 Thraca pedum, circumque atræ Formidinis ora, 335
 Iræque, Insidiæque, Dei comitatus, aguntur.
 Talis equos alacer media inter prælia Turnus
 Fumantes sudore quatit, miserabile cæsis
 Hostibus insultans ; spargit rapida ungula rores
 Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena. 340

aut immittit fugientibus hastas abstractas iisdem. Qualis Mars gaudens sanguine, quando juxta fluenti frigidi Hebri efferatus sonat clypeo, et suscitans bella impellit equos furentes : illi patente campo currant ante Austros et Zephyrum : ultima Thracia sonat pulsu pedum equinorum : et comites illius Dei, facies nigri Timoris, et Iræ, et Insidiæ, circum rapiuntur. Talis Turnus gaudens impellit in medias pugnas equos fumantes sudore, insultans miserande hostibus interfectis : rapida ungula spargunt guttas sanguineas, et sanguis mixtus pulvere calcatur. Et

//////////

cursu apud Diomedem, sed frustra, notante Heinsio.—330. Protrahit ed. pr. Burm. et r. Rom. fulgentibus Goth. pr.—332. Sanguineos Goth. sec., sed equos nimis retractum est. Sanguineum Heins. conj., ingeniose. Sed nihil est quod in recepta reprehendas. concitus est pro adverbio, concitate. intonat Rom. Medic., adeoque veterini, tum Montalb. Vratisl., nec deterius illud, ut facile feram id præferri a Wakef. doctius tamen alterum. Vide ad viii, 527. increpit atque f. Leid. et Goth. tert. frementis Medic. a m. pr., quod quorsum exemplis congestis commendat Heinsius non facile dixeris ; nam equos frementes dici posse nemo neget : sed in lapsu calami, eoque ab ipso librario forte damnato, operam consumere piget.—333. emittit, quod damnat Heins., ex editt. Pulmann. et Dan. Heinsii est. Nam in aliis ubique, quantum video, immittit legitur.—334. Gemit excita Gud. pro var. lect., forte ex lib. vii, 722, et sic ed. pr. Burm. pulsa Reg. et edd. vett. Ven. 1484. 1486.—335. Tarcha eadem edd. Thraica Rom. atra ora Rom., male. Form. aura male olim conj. apud Guell. et Cerdam. Burmannus laudat Markland. ad Stat. ii Sylv. i, 215.—336. insidiaque Dei male jungit Servius.—337. acer a m. pr. Mentel. pr.—338. miserabile Ge. Fabric. et alii parenthesi includunt. Sed jam Servius exposuit : miserabiliter insultans.—339. sparsit rara ungula ed.

NOTÆ

331 *Hebri, &c.*] Fluvii Thraciæ, hodie *Marisa*, Ecl. x. 65. *Mavors*, Mars in Thracia natus, Ecl. ix. 12. *Equi Martis* duo juxta aliquos, sed male, Pavor et Timor, Ge. iii. 91. *Notus*, Auster, ventus meridionalis, Ecl. ii. 58. *Zephyrus*, ventus occi-

dentalis, Ecl. v. 5. *Thraca*, pro *Thracia*, quæ Græce est *Θράκη* et *Θρήνη*, Æn. iii. 14. *Increpat equos clypeo* : id est, collisis hasta et clypeo. Vel *increpat*, verborum neutrorum more, absque casu, id est *sonat*.

Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pholumque,
 Hunc, congressus, et hunc; illum eminus: eminus ambo
 Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasus ipse
 Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis;
 Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos. 345
 Parte alia media Eumedes in prælia fertur,
 Antiqui proles bello præclara Dolonis;
 Nomine avum referens, animo manibusque parentem:
 Qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,

jam dedit morti Sthenelum, et Thamyrim, et Pholum: Thamyrim quidem et Pholum, aggressus cominus: Sthenelum vero eminus: eminus duos filios Imbrasi, Glaucum et Ladem: quos ipse Imbrasus educaverat in Lycia, et instruxerat pariter artibus militaribus, sive conserere manum, sive præcurrere ventos equo. Alia parte Eumedes rapitur in media certamina, soboles veteris Dolonis, egregia in bello, representans nomine avum, manu et fortitudine patrem: qui pater, ut olim iret ex-

////////

Pontani Macrob. Sat. v, 12. vid. Heins.—341. Varietatem lectionis, seu potius aberrationem, in nominibus hic et mox vs. 343 videat, qui volet, apud Pier. Heins. et Burm. Nomina satis constituta sunt per se: Σθένηςος, Θάμυρις, Φόλος, Ἰμβρασος.—342. ambo Heins. cum Medic. et al., pro vulg. ambos.—343. Vid. ad v. 341. De Laden forte dubitari potest. Alii Laben, Hyadem, Iadem, Iaden, Caden, Eladen, Raden, Icidem. Sed Ἀάδης nihil habet, quod repugnet. Ladonem supra quoque vidimus; et nota Lade insula, Mileto prætentata.—344. Lyciæ pr. Moret., non male. Lycia, in Lycia. ornaverat Heinsius multum ex Medic. et aliis; sicque jam Ald. tert. Vulgo, quæ perpetua est diversitas, oneraverat: quod pari jure defendi possit.—345. manus Zulich. manu Leid. equis aliquot Pier. præv. gentes tres Burm.—346. Eumenes, Eumeneides, Eumeneus, aberratur. Eumcles Gud. Est Εὐμήδης.—347. Antiqua Goth. tert. belli Zulich. doloris Reg.—348. Nomen avi Oudart. avom lib. Pier. animo moribusque ed. pr. Burm.—349. spoliator ed. pr. Burm.—350.

NOTÆ

344 *Lycia*] Asiæ Minoris regio meridionalis est, de qua Æn. iv. 143.

347 *Proles bello præclara Dolonis*] Ironice: fuit enim Dolon bello ignavus, et hic Eumedes, ejus filius, satis ignominiose occiditur. Ita Cerdanus: cujus opinionem firmant sequentia verba, quæ omnino ironiam sapiunt: 'Illum Tydides alio pro talibus ausis Affecit pretio:' id est, morte. Iliad. x. 299. Hector mercedem proponit ei, qui speculator ire voluerit ad Græcorum naves. Dolon Eumedis filius, vir dives, petit sibi promitti mercedis loco currum et equos Achillis: promisso confirma-

tus, ad Græcos abit. Incidit in Ulysem ac Diomedem: quibus metu mortis fatetur se speculatorem esse, Rhæsum Thraciæ regem venisse Trojanorum auxilio, ejus copias incustoditas et somno sepultas jacere in littore, sibi currum et equos Achillis ab Hectore promissos, se præmii magnitudine adductum hoc munus suscepisse. Occiditur a Diomede; qui cum Ulysse clam ad Thracum castra subrepens, Rhæsum interfecit, et ejus equos Trojæ fatales abripit. De Rhæso et ejus equis, Æn. i. 473. De Peleo, Achillis patre, Æn. ii. 263. De Tydeo, Diomedis patre, Æn. xi. 243.

Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus ; 350
 Illum Tydides alio pro talibus ausis
 Affecit pretio ; nec equis aspirat Achillis.
 Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto :
 Ante levi jaculo longum per inane secutus ;
 Sistit equos bijuges, et curru desilit, atque 355
 Semianimi lapsoque supervenit, et, pede collo
 Impresso, dextræ mucronem extorquet, et alto
 Fulgentem tingit jugulo ; atque hæc insuper addit :
 En, agros, et, quam bello, Trojane, petisti,
 Hesperiam metire jacens : hæc præmia, qui me 360
 Ferro ausi tentare, ferunt ; sic mœnia condunt.
 Huic comitem Asbuten conjecta cuspide mittit ;

plorator in castra Græcorum, ausus erat petere sibi equos Achillis in mercedem. Sed Diomedes donavit illum alia mercede pro talibus captis, nec amplius ille optat equos Achillis. Cum Turnus vidit illum procul patente campo: prius persecutus ipsum levi sagitta per longum aërem, continuit equos suos binos, et exscendit e curru, atque incurrit lapso et semimortuo: et pede imposito in collum ejus, eripit ense ex ejus dextera, et immersit splendentem profundo jugulo, et adjicit hæc super: Ecce, o vir Trojane, metire prostratus campos et Italiam quam appetisti bello: qui ausi sunt me luessere ferro, reportant hæc præmia: sic struunt urbes. Mittit huic socium Buten, impacto jaculo, et Chlorea, et Sybarim, et Dareta, et

////////

currum ed. Mediol. (et aliæ vett. edd.), tum Goth. pr. Servii inepta ad h. l. est nota.—352. *Defecit pretio* Goth. tert. *neque equis* Cuningham. e Ms. Bersm. *assultat* Zulich. a m. pr. *Achilles* Medic., unde Heins. conj. *Achillei*. —353. *et c.* alter Mentel. *in c.* alter Menag. *e campo* sec. Moret. *prospexit* Heins. reposuit e Rom. Medic. et Gud. Idem tamen jam vett. edd. Venetæ nostræ omnes exhibent: primum *conspexit* apparet in edd. Ald.—355. *curru desilit* alto Goth. tert., ad aurem plenius et suavius: alterum tamen pronuntiatione adjuvandum.—356. *Semanimi* Rom. *Semianimo* Goth. pr., ut alibi quoque. *clapsoque* Serv. magna codd. pars ap. Heins. cum Goth. pr. et tert., et non modo Mediol. sed vett. edd. nostræ omnes, usque ad Ald. pr., in qua *lapsoque*.—357. *Expresso* Medic. a m. pr. *dextræ* inde ab Ald. tert. editum firmavit Heins. e codd. pro vulgari, *dextra*.—358. *tinguit* Commel. e Palat. edidit et firmavit Heins. e libb. suis et Pier. pro *tinxit*; tum *jaculo* vitium ed. Dan. Heinsii. Dixit poëta exquisite *tingere jugulo*, h. sanguine juguli, vel immittere, demergere in jugulum, ut Serv. *hæc* nonnullis excidit.—361. *condant* Vratisl. et ed. pr. Burm., minus belle.—362. *Asbuten* primum emendavit Naugerius: si recte video. Antea lectum *Buten*, vel *Butem*. In Medic. *Asbyten*: in aliis *Asbiten*, *Hasbiten*, *Hasbuten*, *Albuten*, *Hasputin*, *Astuben*, *Asontem*. Sed *Asbytes* jam vindicatum nomen ab Heinsio et Drakenb. apud

NOTE

352 *Nec equis aspirat Achillis*] Pergit poëta illudere Doloni: qui captus a Diomede, non amplius ad equos Achillis, sed ad vitam servandam as-

pirabat.

360 *Hesperiam*, &c.] Italiam, Æn. 1. 534.

Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Thersilochumque ;
Et sternacis equi lapsum cervice Thymoeten.

Ac velut Edoni Boreæ cum spiritus alto 365

Insonat Ægæo, sequiturque ad littora fluctus,

Qua venti incubuere ; fugam dant nubila cœlo :

Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt,

Conversæque ruunt acies ; fert impetus ipsum,

Et cristam adverso curru quatit aura volantem. 370

Non tulit instantem Phegeus animisque frementem :

Objecit sese ad currum, et spumantia frænis

Ora citatorum dextra detorsit equorum.

Thersilochum, et Thymoeten lapsum e collo equi frequenter lapsantis. Et sicut, quando flatus Thraciæ Boreæ sonat per profundum mare Ægæum, et fluctus abeunt ad littora ; tunc nubes fugiunt per ærem, qua parte fiant venti. Sic turmæ cedunt Turno, quacumque aperit sibi iter, et acies fugatæ rumpuntur : impetus provelit ipsum, et ventus adversus curru commovet cristam volantem. Phegeus non passus est illum immincentem sibi et furentem animo. Opposuit se ad currum, et manu dextra detorsit capita concitatorum equorum, spumantia ob frænum. Dum

Silium II, 58.—363. Vitia librariorum in nominibus scribendis vide apud Burm. Sunt ex ratione linguæ *Χλωρέα τε Σύβαριν τε Δάρητά τε Θερσίλοχόν τε*. Tum mox *Θυμοίτης*. Pro *Sybarim* sunt qui habeant *Fabarim*, quod arridere potest : sed in Trojanorum partibus nulli erant populi, qui Fabarin in Sabinis accolerent. conf. sup. VII, 715.—365. *Edonii* Ald. pr., emendatum *Edoni* jam in sec. *Edonti* fere omnes Pier. et alii apud Heins. et Burm. Male : nam *Ἐδωνός* esse satis constat. v. Benth. ad Horat. III Od. 25, 9, et Intpp. ad Theocr. VII, 111. Editum quoque *Edoni* jam in vett. edd. et defensum in Servianis adversus Donatum : etsi ibi mons Thraciæ *Edon* obscura fide editur, cum de populo Thraciæ *Edonis* tantum constet : unde nunc *Edonus Boreas*, pro *Edonicus*, Thracicus.—366. *Insonat*. Etiam hic, quod facile expectare, intulit Wakefield *Intonat* ut ceteris fere locis. Placent enim τὰ τραγικώτερα, etsi in epico poëta.—369. *Conversæque...acies* pr. Moret. ipse a m. pr. Zulich., et *illum* a m. sec. et Goth. sec.—370. Ne quis conjecet, *adverso cursu* ; nam *curru* eodem significato doctius. *quatit* arr. Goth. tert.—371. *animoque* Oudart. *furentem* pr. Hamb.—372. *Objecit ad currum sese* pr. Moret. O. *sese curru* Bigot., ex interpretamento : vulgari forma poëticæ substituta.—373. *contorsit*, quod Pier. laudat, Aldd. et hinc aliæ habent,

NOTE

364 *Sternacis equi cervicæ*] Equo in anteriora genua prolapso, Thymoetes per ejus collum devolutus est. Ita Servius.

365 *Edoni Boreæ*] Thracii : e Thracia septentrionali, in Græciam et mare Ægæum flantis. *Edoni*, Ἐδωνός, Stephano et Straboni l. x. gens est Thracia incerti situs : unde ibidem

apud Strabonem, *Lycurgus* Thraciæ rex, *Edonus*, appellatur. Hinc dixit Statius *Edonas hyemes*. De *Boreæ*, Ecl. VII. 51. De *Ægæo* Mari, Græciam a minore Asia separante, Æn. III. 74.

367 *Fugam dant nubila*] Ventus enim septentrionalis fugat nubes ; meridionalis colligit.

Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata relectum
 Lancea consequitur, rumpitque infixâ bilicem 375
 Loricam, et summum degustat vulnere corpus.
 Ille tamen clypeo objecto conversus in hostem
 Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat :
 Cum rota præcipitem et procursu concitus axis
 Impulit, effunditque solo ; Turnusque secutus, 380
 Imam inter galeam, summi thoracis et oras,
 Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenæ.
 Atque ea dum campis victor dat funera Turnus :
 Interea Æneam Mnestheus et fidus Achates
 Ascaniusque comes castris statuere cruentum, 385
 Alternos longa nitentem cuspide gressus.
 Sævî, et infracta luctatur arundine telum
 Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poscit :

ipse rapitur et inharet jugo: hunc lata Turni lancea consequitur detectum, et impacta penetrat lorica duplicem, et stringit vulnere superficiem corporis. Tamen ille oppositus ibat objecto clypeo contra hostem, et educto gladio vocabat auxilium: cum rota et axis cursu concitatus impulit eum et stravit humi: et Turnus insecutus eum inter infimam oram cassidis, et extremitates summæ lorice, abscidit caput gladio, et reliquit truncum in pulvere. At vero dum Turnus edit strages in campis: interim Mnestheus, et fidelis Achates, et comes Ascanius, deposuerunt in castris Æneam sanguinolentum, firmantem longa hasta passus alternatim. Furit, et comatur abstracte cuspidem teli fracto telo; et petit modum auxilii, qui celerrimus sit: ut secant

////////

usque ad Commelin., a quo e Palat. *detorsit* legitur: in quod libri consentiunt, nisi quod Goth. sec. *commorit.*—374. *Dum pendet trahiturq.* pr. Moret. Tum *hic* Rom. *hinc* aliquot Heinsiani: quod esset, alia ex parte, ab alio, quam a Turno. conf. Notam nostram. *pendetque jugis hic* Rom. et aliquot Pier. et Mentel. pr. *alta* Montalb. *relictum* aliquot Pier. *retractum* pro div. lect. Scheffer.—375. *trilicem* Bigot. ex supp. locis lib. III, 467. v, 259. VII, 639.—378. *educto* aliquot Pier. et tres Burm., quod vulgare esset. *ad-ducto* Parrhas., perperam. *ducto a mucrone* alii apud Pier. cum Rom. *stricto* Donatus, tum Zulich. Goth. pr. et non modo Mediol. a Burmanno laudata, sed omnes nostræ vett. edd., usque ad Ald. pr., in qua primum *ducto* compareret.—379. *Cum rota* Heins. e Medic. et aliis; adde Goth. sec. pro vulgato: *Quem.*—380. *effundit* idem e melioribus suis et Pierianis: vulgo *effudit.*—381. *summas...oras* Goth. sec.—382. *relinquit* Ven. et aliquot Pier. *arena* secundum plerumque Pierianos et complures suos recepit Heinsius, tanquam exquisitius (præverat tamen et in hoc, ut in innumeris emendationibus Heinsianis, Commeliniana editio): vulgo: *arena*, quod Romanus tuetur.—385. *Ascaniusque puer* Romanus, quod præfero. Accedunt ei Bigot. et Goth. sec. et

NOTÆ

375 *Lancea*] Hasta: vox non Latina, sed Hispanica est, ex Varrone apud Gellium: Gallica, ex Diodoro Siculo. *Bilicem*] Bino textu; vel licio, sive filo, Æn. III. 467.

Ense secent lato vulnus, telique latebram
 Rescindant penitus, seseque in bella remittant. 390
 Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
 Iasides : acri quondam cui captus amore
 Ipse suas artes, sua munera, lætus Apollo
 Augurium citharamque dabat celeresque sagittas.
 Ille, ut depositi proferret fata parentis, 395

plagam lato gladio, et intine aperiant latebram teli, et remittant se ad pugnam. Et jam aderat Iapis filius Iasi, carus præ ceteris Apollini: cui ipse Apollo, percitus magno amore, offerebat olim lætus suas artes, sua munera, vaticinium, et musicam, et veloces sagittas. Ille, ut retardaret mortem desperati patris, maluit cognoscere

*****

Donatus. comes friget.—389. *secet* Medic. a m. pr. *latebras* Medic. et alii Heins. cum Goth. sec. et tert.—391. *Jamque erat ante alios* Leid. *Phæbi* Exc. Burm. *delectus* Gud. Mox *Iapis* vulgata erat lectio. Sic codicum pars; ut tres Gothani. *Iapyx* Heinsius recepit vetustiorum utique codicum auctoritate. Rationi tamen in nominibus propriis plus tribuendum arbitror, et lapsus proclivis erat, cum *Iapyx* notior esset librariis. *Iapidis* nomen haud dubie accommodatius medico, quam *Iapygis* ex Apulia petitum: et facit auctoritatem Ausonius in epigrammate XIX, quod corrigere volebat Heinsius: *Idmona quod vatem, medicum quod Iapida dicunt, Discendas artes nomina præveniunt*. Ludit poeta in etymo: sed ut Iapygem ex *Ἰάσθαι* deducat, multo minus alicui in animum veniat, quam si Iapidem andiat. Natus error ex *Iapix*, quod et vitiose scriptum apud Nonium et Macrobiū legitur. *Iaspis* edd. vett. apud Burm. *Iapis* Venetæ et cett. nostræ. *Iapix* Ald. tert. cum aliis inde profectis; Paullus Manutius, Commelin. cum al. retinere *Iapis*, hocque revocavi.—393. *sua numina* ed. pr. Burm. *mittit Apollo* pr. Hamburg.—394. Duplex hic lectio jam antiquitus codices inedit. *dedit* Aproniana fuit lectio, quam Medic., tum a m. pr. Gud., et a m. sec. Zulich. exhibebant: item Goth. tert. cum ed. Florent., teste Heinsio. Sed communis lectio est *dabat*, quam Servius tuetur, nec satis explicat. Nam conatus dandi intelligendus est: dare volebat. conf. Not.—395. *deferret* quartus Moret., forte pro *differret*.—397. *multas*

NOTÆ

391 *Iapis*] Legunt aliqui *Iapyx*, sed hic ventus est, de quo Æn. VIII. 710. Quæ duo ut distinguantur, tum diversa habent recti casus elementa, tum diversam obliquorum flexionem: flectit enim venti nomen Virgilius *Iapyx*, *Iapygis*: medici nomen Donatus apud Pierium, *Iapis*, *Iapicis*; Turnebus tamen, *Iapis*, *Iapidis*; ex Ausonio, Epigr. XIX. 7. 'Idmona quod vatem, medicum quod Iapida dicunt.'

393 *Suas artes*] Apollinis artes fuerunt I. *Vaticinia*, quorum variae species habentur, Æn. III. 359. Æn. X. 176. II. *Musica*, unde cum lyra pin-

gitur, et poetarum Deus est, Ecl. IV. 55. III. *Peritia jaculandi*, unde ipsi tribuitur pharetra, et ab Homero sæpe dicitur *ἐκαστηβόλος*, *longe jaculans*, Æn. VI. 657. IV. *Medicina*, quam artem Æsculapio filio tradidisse dicitur, Æn. VII. 773.

395 *Depositum*] *Desperati*. Deducta locutio e duplici more. Alterius meminit Servius, Isidorus, &c. ex Plutarcho, qui ait veteres solitos in publicum ægrotos proponere, quod *deponere* est: ut si quis prætereuntium, aut simili morbo fuisset ipse agitat, aut quicquam remedii nosset, id ægro

Scire potestates herbarum usumque medendi
 Maluit, et mutas agitare inglorius artes.
 Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
 Æneas, magno juvenum et mœrentis Iuli
 Concursu, lacrymis immobilis. Ille retorto 400
 Pæonium in morem senior succinctus amictu,
 Multa manu medica Phœbique potentibus herbis
 Nequicquam trepidat, nequicquam spicula dextra
 Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
 Nulla viam Fortuna regit; nihil auctor Apollo 405

vires herbarum et usum medicina, et exercere inglorius artem illam tacitam. Æneas stabat, acerbè fremens, innixus magnæ hastæ, magno juvenum et Ascanii dolentis concursu et fletibus immotus. Ille senex lapis, cinctus replicata veste ex consuetudine medicorum, frustra deproperat plurima manu medica et validis herbis Phœbi; frustra commovet manu telum, et apprehendit ferrum mordaci forcipe. Nulla

artes perpetuo errore pars codd. apud Burmann. mutatas Dorvill. conf. Exc. —398. fixus Medic.—400. Conversu qu. Moret. lacrimisque ante Heinsium, qui, libris auctoribus, copulam ejecit: quam Romanus tuetur. lacrimisque in mollibus Goth. pr. reperto Leid. et Exc. Burm. reporto Rom. An: Inde r.—401. Pæonidum Medic., non ineleganter, putem, pro Pæonidarum. Probat quoque Cuningham. Enimvero sic in legem metricam peccatur: est Παιών, ἄνθρωπος, unde Παιώνιος, Παιωνίδης. conf. sup. vii, 769 var. lect., ibi Pæoniis herbis scribebamus PæonIs. At h. l. hæremus. An Pæonjum trisyllabum?—402. hermis a m. pr. Medic. armis Dorvill., sed herbis in marg.—403. trepida e Mediceo laudatur. Sed a Foggino trepidat expressum est.—404. prensatque sec. Moret. pressat aliquot Pier., inter quos Rom. Montalb. forfice pr.

NOTÆ

significaret. Alterius jam mentionem fecimus Æn. ix. 486. ubi diximus, solitos veteres ad januam domus cadavera deponere, ut etiam nunc apud nos in usu est. Et generatim positus, est jacens, mortuus: ut diximus Æn. ii. 644. ait enim Ovid. Heroid. x. 124. 'Nec positos artus unget amica manus:' id est, *jacentes*: neque enim ad januam domus, sed in ipsa domo ungebantur. Eodem quo nunc utitur verbo Virgilius, usus est et Ovidius de Ponto l. ii. 2. 45. 'Jam prope depositus, certe jam frigidus æger,' &c. Cic. iii. Verr. 5. 'Ægram et prope depositam reipublicæ partem suscepisse.'

397 *Mutas artes*] *Medicinam*, quam

sic vocat: vel comparatione musicæ et vaticinii, quæ voce maxime constant: vel quia parum famosa tum erat, et a servis fere exercebatur. Vel quia tunc, non voce et disceptatione ac præceptione tractabatur, sed manu atque opere: unde *chirurgiam* nostram referebat: ut patet ex hoc lapide qui chirurgum hic præstat potius, quam medicum: et ex ipsis poëtæ verbis, qui ipsi tribuit, non tantum *scire potestates herbarum*, sed ipsum etiam *usum medendi*.

401 *Pæonium*] In morem Pæonis Deorum medici, Æn. vii. 769.

403 *Trepidat*] Festinat, Æn. ix. 114. Ge. iv. 69. De *Phæbo*, et *Apol- line*, Ecl. iii. 62. 104.

Subvenit; et sævus campis magis ac magis horror
 Crebrescit, propiusque malum est. Jam pulvere cœlum
 Stare vident; subeuntque equites, et spicula castris
 Densa cadunt mediis. It tristis ad æthera clamor
 Bellantum juvenum, et duro sub Marte cadentum. 410
 Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
 Dictamnū genetrī Cretæa carpit ab Ida,
 Puberibus caulem foliis et flore comantem
 Purpureo: non illa feris incognita capris
 Gramina, cum tergo volucres hæserē sagittæ. 415

fortuna juvat operam, Apollo auctor medicinæ nullatenus succurrit: tamen sævus horror magis ac magis augetur in campis, et malum vicinius est. Jam vident aërem totum constare pulvere: appropinquant equites Turni, et jacula crebra cadunt in mediis castris: surgit ad cælum maestus clamor juvenum pugnantium et morientium in pugna aspera. Tum Venus mater, commota immerito dolore filii, legit ex Ida Cretæa dictamnū, caulem frondibus lanuginosis, et diffusum in flores purpureos: herba illa non ignota est capris sylvestribus, cum leves sagittæ infixæ sunt tergo.

////////

Hamb. pro var. lect., et sic Romanus. conf. Pier.—406. *At sævus* malim legi. Sicque Moret. sec.—407. *est* abest Goth. tert.—408. *subeuntque* e Pier. et suis codd. rescripsisse Heinsius videtur. *que* ab aliis abest: et, puto, melius.—411. *Tum* Goth. pr.—412. *Dictamnū* malebat Cunningham. *Dictamnū* vitiose passim scriptum. *Dictamnū genetrī* omnes ubique codd. agnoscunt: Donatus tamen legit et exposuit: *Ipsa manu genetrī Dictæa carpsit ab Ida*. Lectionem hanc utique veram esse censendum est, quatenus a poëta id perfectum esse credere licet, quod orationi poëtica maxime convenit. Decebat poëtam designare herbam et ornare: nomen vulgare apponere vix decebat. Ex *Dictæa*, epitheto Idæ, multo facilius Dictamnū assequi licebat. Ex Statii loco, qui Sylv. I, 4, 102 *Dictamni florentis opem*, respectu hujus loci, dixit, vix quicquam conficias. *carpsit* plerique Pieriani, inter quos Romanus, et tres ap. Burm.—413. *flore comante* ed. pr. Burm.—414. *capreis* duo Leid.

NOTE

407 *Pulvere cælum Stare*] Plenum esse. Æn. vi. 300. De Marte, Ecl. ix. 12.

412 *Dictamnū, &c.*] *Dictamnū*, vel *dictamnū*, herba in sola Creta insula proveniens: *pulegio* forma affinis, *au pouliot*: frondibus tamen latioribus, et lanuginosis: quare *puberes* hic dicuntur. Valet ad expellenda e vulneribus tela; ejus rei capræ et cervi Cretenses indicium dicuntur fecisse. Nomen habet a *Dictæo* monte Cretensis insulæ, in quo, ut et in *Ida* ejusdem insulæ monte, reperitur.

Damnant aliqui Virgilium, quod caulem et flores dictamno tribuerit: quos ei Plinius et Dioscorides auferant. At vero Matthioli ostendit Plinium errasse, erroremque suum ex corrupta Dioscoridis lectione hausisse: cum ex Theophrasto antiquiore rerum illarum scriptore, et Galeno, et experientia constet; flores, et caulem, et semen in dictamno reperiri. Flores autem non singulares; sed singulis fere foliis adnascentes: unde *flore comans* dicitur.

Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit; hoc fuscum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans; spargitque salubres
Ambrosiæ succos, et odoriferam panaceam.

Fovit ea vulnus lymphæ longævus Iapis 420

Ignorans; subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor; omnis stetit imo vulnere sanguis.

Jamque secuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atque novæ rediere in pristina vires.

Arma citi properate viro! quid statis? Iapis 425

Conclamat, primusque animos accendit in hostem.

Non hæc humanis opibus, non arte magistra,
Proveniunt. Neque te, Ænea, mea dextera servat;

Venus attulit hoc dictamnium, involuta nube obscura circa corpus; imbuit hoc dictamnio undam nigram in patinis fulgentibus, occulte temperans: et miscet salutaris ambrosiæ succos, et panaceam odoratam. Senex Iapis, ignarus rei, lavit plagam aqua illa: et scilicet omnis dolor repente abiit e corpore, omnis sanguis constitit in una plaga: et jam sagitta secuta manum exit nullo per vim trahente, et novum robur rediit ad consueta officia. Festinate celeres, afferre arma huic viro: cur moramini? sic clamat Iapis, et primus inflammât animos contra hostes: addens: Ista non accidunt humanis viribus, neque industria medicorum: neque manus

~~~~~

captis a m. pr. Zulich. et Goth. tert.—416. Hanc sec. Moret.—417. fuscum e Pier. et suis Heins. est tuitus: idem vett. edd., etiam Aldd. et hinc vulgg. habent: cum in nonnullas alias ex Commelin. irrepserit fuscum; quod ex nostris nulla habet præter Ven. Scoti 1544 et Guell. D. injusum Leid. labiis Hugén. et a m. pr. Zulich. pendentibus aliquot Pier.—418. sparsitque plures Pier., at spargit vett. edd., etiam Aldd. et hinc reliquæ quoque tuentur. Utrumque Priscianus agnoscit apud Heins. salubris idem firmat pro salubres.—419. sucos Rom., ex more.—421. cessit pro fugit sec. Rottend. duo Moret. Zulich. et Parrhas.—422. imo in v. Rom. et alii Pier. et Heins. cum Burmann. uno v. duo Burm. et Goth. tert.—423. manu Gud. et Moret. qu.—424. subiere sec. Moret. in corpora Hugén. in prælia Sprot. 425. viri aliquot Heins. et Burm. Eadem varietas supra occurrebat.—426. incendit Hamb. alter. in hostem Heins. e libb. Vulgo: in hostes. ad hostem Goth. tert.—428. Neque Æneam Hugén. et a m. pr. Medic.—430. aridus pugna Mentel. pr.

NOTÆ

417 *Labris*] Vasis, in quibus lavabant: quasi *lavabris*. Vocat *fuscum amnem*, aquam variis infectam succis herbarum, quas Iapis prius miscuerat, 402.

419 *Ambrosiæ, &c. panaceam*] *Ambrosia*, herba est quidem rutæ affinis: sed hic haud dubie cibus ille potusve Deorum, de quo Ecl. v. 71. *Panacea*,

quæ *Columellæ panax*, Plinio *panaces*, herba est fœniculo, anetho, et ferulæ aliquatenus affinis: admodum salutaris, et morborum omnium remedia nomine ipso promittens, ut ait Plinius l. xxv. 4. a πᾶν omne, et ἄκος remedium: Gallico nomine caret.

422 *Stetit*] Fluere desiit.

Major agit Deus, atque opera ad majora remittit.
 Ille avidus pugnae suras incluserat auro 430
 Hinc atque hinc, oditque moras, hastamque coruscat.
 Postquam habilis lateri clypeus loricaque tergo est;
 Ascanium fuis circum complectitur armis,
 Summaque per galeam delibans oscula fatur:
 Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem; 435
 Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
 Defensum dabit, et magna inter praemia ducet.
 Tu facito, mox cum matura adoleverit aetas,
 Sis memor, et te, animo repetentem exempla tuorum,
 Et pater Aeneas, et avunculus excitet Hector. 440
 Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,

mea te sanat, o Aenea. Deus potentior agit, et mittit te ad majores labores. Ille Aeneas cupidus certaminis jam vestierat tibiis ocreis aureis hinc et inde: et aversatur moras, et quassat hastam. Postquam clypeus accommodus lateri, et thorax tergo adfuit; amplexitur Ascanium armis circumjectis, et osculans per cassidem summa ejus ora, sic loquitur: O puer, sume ex me exemplum virtutis et digni laboris; fortunæ autem ex aliis. Mox dextera mea faciet te bello securum, et ducet tuam securitatem inter magna sua praemia. Tu mox, quando aetas provecior adoleverit, fac ut sis memor meae virtutis: et pater Aeneas atque avunculus Hector excitet te revolventem animo exempla tuorum. Postquam protulit haec verba, extulit se e

////////

a m. pr. *surasque* pr. Hamburg.—431. *hastaque* Hugen.—433. c. c. *hamis* Menag. pr.—135. *veterumque* Leid. et Montalb. *juvenumque* alter Hamb.—436. *Non* te ed. pr. Burmann.—437. *magnum* Hugen. et ed. pr. Burm. *prælia* aliquot Pier., tum Menag. pr. et Goth. tert. cum secundo. *Sed prælia* sunt victoriae, ut in Notis dictum. Sup. *praemia pugnae*, xi, 78.—438. *Tum et adoleverat* Medic., sed a m. pr. *maturo* aliquot Pier.—439. *exempla virorum* Goth. tert.—440. *excitat* Goth. tert. *extulit* sec.—441. *Haec tibi* Goth. pr. et ed. Ven. 1484. *portis sese extulit altis* edd. vet. et pars codd., sed Pierii et Hein-

NOTE

430 *Suras*] Pars tibiae posterior, carnosa et ventricosa: pro tota tibia sumitur, quam vestiit Aeneas aureis ocreis.

431 *Hastamque coruscat*] Active, *Æn.* v. 642.

431 *Delibans oscula*] Ore contingens ora: hunc enim esse locutionis hujus sensus ostendimus, *Æn.* i. 260. 'Oscula libavit natae.' *Delibans*, leviter tangens, n. i. 740.

436 *Fortunam ex aliis*] Licet enim hoc Latino bello felix Aeneas fuisset:

tamen adversa fortuna jactatus catus fuerat.

437 *Magna inter praemia ducet*] Vel ducet te ad magna praemia, laudis, regni, &c. ut vult Servius: vel forte, ducet ac reputabit magni praemii loco, si post tot labores te defensum dare possit: videtur enim Aeneas Ascanii unius causa tot labores suscipere, supra 185.

440 *Avunculus Hector*] Creusa enim, Ascanii mater, soror erat Hectoris, Priami filia, *Æn.* ii. 772.

Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
 Antheusque Mnestheusque ruunt; omnisque relictis
 Turba fluit castris. Tum cæco pulvere campus
 Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus. 445
 Vidit ab adverso venientes aggere Turnus,
 Videre Ausonii, gelidusque per ima cucurrit
 Ossa tremor. Prima ante omnes Juturna Latinos
 Audiit agnovitque sonum, et tremefacta refugit.
 Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto. 450
 Qualis, ubi ad terras abrupto sidere nimbus
 It mare per medium: miseris, heu, præscia longe
 Horrescunt corda agricolis; dabit ille ruinas
 Arboribus, stragemque satis; ruet omnia late;
 Ante volant, sonitumque ferunt ad littora venti. 455

portis, altus, commovens manu grandem hastam: simul erumpunt cum magno numero Antheus et Mnestheus; et omnis multitudo exit desertis castris. Tum campus turbatur obscuro pulvere, et terra tremit commota pulsu pedum. Turnus ex opposito tumulo vidit accedentes: Latini viderunt et frigidus tremor subrepsit in intima ossa. Juturna prima ante omnes Latinos audit et agnovit sonitum, et fugit trepida. Ille Æneas volat, et trahit secum densum agmen patente campo. Qualis turbo cum effusa tempestate ruit ad terras per mare medium: heu! animi longe providi horrescunt miseris agricolis: scilicet, ille turbo inferet calamitatem arboribus et cladem segetibus, evertet late cuncta: venti prævolant, et portant sonitum ad littora. Tu-

//////////

sii meliores *ingens*, quod jam ed. Ald. tertia exhibet, sed male cum aliis ad *telum* refert: nam sic poëta jungere debebat: *telum ingens immane*. Immo vero cum Donato ad Æneam referendum: *ipse sese extulit ingens*, ut sup. IX, 597.—443. *Antheusque* reposuit Heinsius e Medic. et binis Moret.; adde aliquot alios apud Burm. An bene factum sit, ne dubita. Nam ex *Ἀνθεὺς* jam frequentaverat *Anthea* media brevi sup. lib. I, 185. 514, estque is ex Æneæ sociis. Nec tamen Medicus aliter quam *Antheus*. Et vulgatum ubique *Antæus* vel *Anteus*. *Ἀνταῖος*, *Antæus*: idem nomen jam sup. lib. X, 561 vidimus; mox omnesque Medic., teste Heinsio: sed Foggin. *omnis*.—444. *ruit c.* Gud. pro div. lect. et Menag. pr. *cæco vulnere* alter Menag. *campis* pr. Moret.—445. *fremit* Leid. pro var. lect. *plausuque tremit magno e. t.* Zulich. a m. pr.—446. *Vidit* ut Zulich. a m. sec. *agmine* aliquot Pier., inter quos Rom. et Sprot. conf. IX, 375.—448. *Latinis* Gud. et duo alii Burm.—449. *Archeit* Exc. Burm. *agnoscitque* Goth. tert.—450. *actum* Dorvill. *campumque atrum rapit agmine aperto* Goth. sec., elegans lectio: modo graviorem auctorem haberet. Transferunt poëta prædicata, adeoque h. l. ad campum, quod agmini debetur: *rapit campum agmine*.—451. *obrupto* Montalb. *adrupto* nonnulli. vid. Notam.—452. *heu tristia* sec. Rottend.—453. *ruinis* Goth. tert.—454. *ruit* in multis, in aliis *volans*, tum in nonnullis: *ruit omnia, late Antevolans*: eleganter et hoc: sic Medic. Leid. Zulich. Parrhas. cum Goth. tert.—455. *Ante sonant*

NOTÆ

451 *Sidere*] Tempestate, procella, 454 *Ruet omnia*] Active. Æn. I. 39. quæ siderum ortu et occasu concitatur, Æn. XI. 260.

Talis in adversos ductor Rhœteius hostes
 Agmen agit; densi cuneis se quisque coactis
 Agglomerant. Ferit ense gravem Thymbræus Osirim,
 Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
 Ufentemque Gyas; cadit ipse Tolumnius augur, 460
 Primus in adversos telum qui torserat hostes.
 Tollitur in cœlum clamor, versique vicissim
 Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
 Ipse neque aversos dignatur sternere morti;
 Nec pede congressos æquo, nec tela ferentes 465
 Insequitur; solum densa in caligine Turnum
 Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.

lis dux Trojanus impellit aciem in oppositos hostes: omnes densi conglobant se pressis ordinibus. Thymbræus petit gladio gravem Osirim: Mnestheus jugulat Archetium, Achates Epulonem, et Gyas Ufentem. Occiditur ipse augur Tolumnius, qui primus immiserat hastam in hostes oppositos. Clamor ad cælum mittitur, et Rutuli mutuo fugati obijciunt per fugam terga pulverulenta in agris. Ipse Aeneas neque dignatur dimittere morti dantes terga, nec insequitur pari gressu obstantes, nec jacientes eminens spicula: querit unum Turnum circumiens in opaco pulvere,

//////////

Mentel. pr. ad l. fluctus Parrhas.—456. victor alter Hamb. et Leid. victor R. heros Goth. tert. Rethus in hostes Dorvill. Alii aliter peccant. Est ὁ Πότρειος, inde Ποιτήριος.—457. densis Sprot.—458. Agglomerat alter Hamb. et Goth. pr. Ferit ante Goth. pr.—459. Corruptelas nominum vid. ap. Burm., nam enotare piget post tot millena inutili forte opera enotata. Suspicio tamen sine aspiratione scriptum fuisse *Arctetium*.—461. torsit in Rom. torserit Leid. hastis Bigot.—463. per hostes alter Menag.—464. adversos aliquot Pier. et edd. vett., usque ad Ald. tert. a Nangerio castigatam, quæ aversos edidit: recte. Nam membra hæc sunt: fugientes—congressos cominus—eminus petentes se telo: omnes omittit. Ge. Fabricius verum vidit; etiam Cuninghamus; Heinsius post Cerdam non æque. adversus Leid.—465. æquo jam Commelin. ex Palat. dedit. Nec pede congressos nec equo vett. edd., nisi quod Ven. 1484 congressos equo. Monuit jam Pierius fere omnes codd. habere: congressos æquo; saltem pauci scripti, ut Parrhas. Ven. et Goth. tert., nec equo exhibent. Ita tamen Servium, quem habemus, legisse manifestum est. congressus Goth. sec. et ed. pr. Burm.—466. denso Rom. in aberat

NOTÆ

456 *Ductor Rhœteius*] Trojanus, Aeneas: a Rhæteo Troadis promontorio, Æn. vi. 500. in Notis.

457 *Cuneis*] *Ordinibus*, in figuram cunei, infra 575.

460 *Tolumnius augur*, &c.] Supra, 257. *Augur*, quia ex avium consideratione futura prædicebat, Æn. ii. 703.

464 *Neque aversos*, &c.] Ita resti-

tuimus cum Pierio: ut tria pugnantium genera significantur; *aversorum* et jam terga dantium; *congrredientium* cominus et æquo pede; *eminus tela inferentium*. Alii sic legunt, sed minus sane: 'Ipse neque adversos dignatur sternere morti: Nec pede congressos, nec equo, nec tela ferentes.'

467 *Lustrans*] Circumiens, Æn. i. 612.

Hoc concussa metu mentem Juturna virago
 Aurigam Turni media inter lora Metiscum
 Excudit, et longe lapsum temone relinquit; 470
 Ipsa subit, manibusque undantes flectit habenas,
 Cuncta gerens, vocemque et corpus et arma Metisci.
 Nigra velut magnas domini cum divitis ædes
 Pervolat, et pennis alta atria lustrat hirundo,
 Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas; 475
 Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
 Stagna sonat: similis medios Juturna per hostes
 Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru;
 Jamque hic germanum, jamque hic ostentat ovantem;
 Nec conferre manum patitur; volat avia longe. 480

unum hunc vocat ad pugnam. Juturna virgo, commota hoc timore secundum animum, dejicit inter medias habenas Metiscum aurigam Turni, et relinquit procul lapsum e temone: ipsa succedit in ejus locum, et regit manibus habenas fluctuantes, præ se ferens omnia Metisci, et vocem, et speciem, et arma. Veluti quando nigra hirundo volat per amplam domum opulenti domini, et alis circum altas areas, colligens parva pabula et cibos nidis garrulis; et modo resonat in porticibus spatiosis, modo circa stagna humida: similis Juturna vehitur equis inter medios hostes, et percurrit cuncta celeri curru; et jam hic, et jam illic, ostendit fratrem exultantem; nec permittit eum conserere manum cum Ænea: volat procul

Goth. pr. Sprot. et edd. vett. pr. et Mediol.—467. *in certamine* sec. Hamb.—468. *Hinc Oblong.* Pierii. *Hæc* alii ap. Pier. *Hic* Parrhas. et Ven. c. manu Goth. tert.—469. *Metiscum* tuentur vett. edd. et codd. cum Grammaticis apud Heins. Solus Fulgentius de continentia *Methyscum*, Μέθυσκον, interpretatur, ebriosum. v. ad Auson. Epist. xiv, 16.—470. *longo* Dorrill. *lapsum a t.* Goth. tert. *reliquit* Heins. codd.—472. *et vocem* Zulich.—474. *et pennis* constans libb. scriptorum et edd. lectio. *pinnis* ed. Junt. *pennas* alter Menag. *pernix* sec. Rottend. *penitus* Parrhas., quod Masvie. expressit.—475. *p. petens* Hugen. n. l. *aufert* a m. pr. Rottend. sec. *escam* Goth. pr.—476. *p. variis* Goth. tert., *perperam*. vid. Not. Bene Jul. Sabin. *vacuis*, id est, magnis vel altis. Aliter sup. II, 761.—477. *volat* Parrhas. et Leid. a m. pr. cum Goth. tert., sed *sonat* exquisitis: *volat* cum cantu. *sonant* Medic. (a m. pr.) *sonans* duo Burm.—478. *rapit omnia* Parrhas. a m. pr. et alter Hamburg. *cursu* aliquot Pier. et Burm. cum ejusdem ed. pr.—479. *Atque hic* eadem ed. pr. *ostendit* eadem et ceteræ vett. edd. Primus Pierius e Rom. notat *ostentat*, receptum ab Heinsio, cum Goth. a m. sec. Gud. et

NOTE

468 *Virago*] A vir, dixerunt veteres, buitur: *virgo* cuilibet integræ.
 Festo teste, *viram* pro femina: hinc 474 *Atria*] Aream ante ædes, Æn.
virago, quæ viro esset similis: unde iv. 666.
 contracta est *virgo*. Tamen *virago* 479 *Ovantem*] Exultantem, Æn. III.
 generosæ feminae singulariter tri- 189.

Haud minus Æneas tortos legit obuius orbes,
 Vestigatque virum, et disiecta per agmina magna
 Voce vocat. Quoties oculos coniecit in hostem,
 Alipedumque fugam cursu tentavit equorum;
 Aversos toties currus Iuturna retorsit. 485
 Heu, quid agat, vario nequicquam fluctuat æstu;
 Diversæque vocant animum in contraria curæ.
 Huic Messapus, uti læva duo forte gerebat
 Lenta, levis cursu, præfixa hastilia ferro,
 Horum unum certo contorquens dirigit ictu. 490
 Substitit Æneas, et se collegit in arma,
 Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
 Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.

extra viam. Æneas non segnius percurrit flexos circuitus, occurrens ei, et quærit virum illum, et magno clamore vocat inter agmina dissipata. Quoties coniecit oculos in hostem, et imitatus est cursu pedestri celeritatem equorum Turni habentium alatos pedes; toties Iuturna deflexit conversum currum. Heu! quid faciat Æneas? frustra agitur variis motibus, et diversæ curæ rapiunt mentem in opposita. Messapus, cum forte leviter currendo ferret sinistra manu duo jacula flexilia armata ferro, librans certo ictu unum illorum immittit huic Æneæ. Æneas stetit, et occuluit se post clypeum, incurvans se in poplitē: tamen immissa hasta

Leid. idem offerrent: adde Goth. pr.—482. et abest ed. pr. Burm. *dejecta* Ondart. a m. sec. Sprot. et Hamb. pr. cum Goth. pr. edd. vett. Ven., usque ad Egnatianam emendationem. In fine magna Medic. et ceteri Heins. omnes, Goth., tum edd. vett. omnes: ut magna voce jungatur. At *agmina longa* primus Pierius ex aliquot suis notavit: in quibus tamen Romanus non erat: hinc recepit prima, ni fallor, ed. Commel. e Palat., inde edd. Pulmann., et hinc cett. vulgg., in his Dan. Heinsius: adversus codicum, ut vidimus, auctoritatem: ideoque nunc alterum retraximus.—484. *fuga cursum* apud Schol. Horatii Cruqu. i Od. 27. *tentabat* Zulich. a m. pr.—485. *Aversos* Goth. tert. et aliquot scripti apud Burm. cum ed. pr. *quotiens* Zulich. *curruis* vett. apud Pier., ut sup. v. 671. *cursus* sec. Moret. *recessit* alter Menag.—486. *quid agam* alii apud Serv. ex Æneæ persona.—487. *animo* tert. Rottend.—489. *levi curru* Bigot. et pr. Hamb. *levi cursu* Gud. et alii apud Burm. cum Goth. sec. *levis lato* alter Hamb. *præfixo* alter Menag. conf. sup. v. 557.—490. *uno* Parrhas. *torquens* Dorvill. *derigit* Medic. cum Romano.—492. *sub-*

NOTÆ

481 *Legit obuius orbes*] *Legere orbes*, nihil aliud videtur esse quam, *iisdem orbibus per eundem circuitum insistere*. Sed quia additur *obuius*, omnino est, *corripere orbes illos, et breviori circuitu sese hosti adversum offerre*.

484 *Alipedumque fugam, &c.*] *Æmulatus est cursu celeritatem equorum*

Turni: quæ tanta erat, ut alatos pedes habere viderentur. *Fugam* dicit, pro *celeritate*, Æn. i. 321.

491 *In arma*] *Arma* hic pro clypeo, ut egregie probat Cerdanus.

492 *Apicem tamen incita, &c.*] *Aper*, summa pars in cono galeæ: Æn. ii. 663. Æn. iii. 468. *De cristis*, ibid.

Tum vero assurgunt iræ ; insidiisque subactus,
 Diversos ubi sensit equos currumque referri, 495
 Multa Jovem et læsi testatur fœderis aras ;
 Jam tandem invadit medios, et Marte secundo
 Terribilis, sævam nullo discrimine cædem
 Suscitât ; irarumque omnes effundit habenas.
 Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmine cædes 500
 Diversas, obitumque ducum, quos æquore toto
 Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
 Expediat? Tanton' placuit concurrere motu,
 Jupiter, æterna gentes in pace futuras !
 Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes 505
 Pugna loco statuit Teucros), haud multa moratus,

abstulit summitatem galeæ, et abscidit e capite supremas cristas. Tunc autem ira intumuit, et dolis coactus cum vidit equos et currum rapi in diversam partem, sæpe attestans Jovem et altaria violati fœderis ; tum demum irrupit in medios, et Marte prospero terribilis, edit crudelem stragem absque ullo delectu, et immittit omnes habenas furoris. Quis Deus, quis carmine jam declaret mihi tot duras res, varias strages, et mortem ducum, quos modo Turnus, modo heros Trojanus disjecit vicissim toto campo? O Jupiter, an placuit tibi, populos mansuros in perpetuo fœdere certare tanto tumultu! Æneas, non multum tardans, invadit in latus Sucronem Rutulum ; ea pugna primum fœcit loco Teucros irruentes ; et, qua mors erat prom-

sistens alter Menag. summam Rom.—494. insurgunt Vratisl. subactis pars codd. apud Burm. cum ejusd. ed. pr. et Mediol. In Mentel. pr. ascripta glossa : id est repulsis, quod non assequor ; sed nec vulgatum satis diserte exponunt Intpp. Nam, si subactus est coactus, jejuna fit oratio. Accipio subactus, ut domitus, victus, δαμασθεις, de ira, propter insidias, quibus petatum se viderat. Sic alias adactus, permotus.—495. Diversos subsensit Gud. ubi sentit Medic. et aliquot alii cum Goth. tert. Diversos, in diversam partem actos : quis dubitet?—496. lasas Menag. pr. sævi Oudart. testatur Heins. secundum Pierium e libb. potioribus. Vulgg. testatus, unde lenior erat oratio.—497. et Marte secundo, Terribilis, interpungi posse in Servianis notatum est : et hoc præferam.—499. effudit aliquot codd. et edd. perfundit Parrhas.—500. Qui mihi....qui carmine Leid.—503. tanto Rom. et alii apud Pier. et bini Goth. tanto' ed. pr. Burm., sed tanton' tumentur Medic. et alii : tum Servius. Conf. sup. ad x, 668.—506. morantem, qui Æneam haud multum moraretur

NOTE

501 *Æquore*] Plano campo, Æn. II. 780.

504 *Gentes in pace futuras*] Ex illo enim fœdere Romana gens orta, quæ totam Italiam sub uno deinceps imperio conjunxit.

505 *Ea prima ruentes, &c.*] Duplex interpretatio. 1. Communis : ' Pugna

illa Æneæ cum Sucrone effecit, ut Trojani antea fugientes tunc primo subsisterent.' II. Cerdani : ' Pugna illa, sive occursus Sucronis, fortissimi militis, fecit, ut Trojani in hostem ante irruentes, tum primo impetum cohibuerint ac steterint.'

506 *Moratus*] Alii legunt *morantem*.

Excipit in latus, et, qua fata celerrima, crudum
Transadigit costas et crates pectoris ense.

Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorem,
Congressus pedes : hunc venientem cuspidē longa, 510
Hunc mucrone ferit ; curruque abscisa duorum
Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.
Ille Talon Tanaimque neci fortemque Cethegum,
Tres uno congressu, et mœstum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ ; 515
Hic fratres Lycia missos et Apollinis agris,

tissima, immisit durum ense trans costas et septum pectoris. Turnus occidit Amycum disturbatum ex equo, et fratrem ejus Diorem, pedestri congressu : hunc longa hasta irruentem, hunc gladio ; et affigit curru capita amborum amputata, et aufert stillantia sanguine. Ille Æneas dat morti Talon, Tanaim et fortem Cethegum, tres uno impetu, et tristem Onyten, virum Thebanum et prolem matris Peridiæ. Hic Turnus morti dat fratres profectos e Lycia et agris Apollinis : et Menæten Arcada,

adversus eum pugnando, Rom. et pars Pierianorum et Heinsiani omnes, interque eos Medicus cum Goth. tert. *moratur* Goth. sec. *moratum* Sprot. a m. pr., a sec. *moratus*, *moratum* etiam Servius agnoscit et interpretatur. Est igitur etiam hic locus ex iis, in quibus sententiæ ratio et natura omnem librorum auctoritatem evicit. Requiritur enim *moratus* : idque jam a vett. inde edd. vulgatum per Aldd. et cet.—507. 508. *crudo....ense* Aldd. et quæ hinc profectæ, invitis libris omnibus, usque ad Commelin., qui meliorem lectionem e Palat. induxit. *ensem Transadigit costas* exquisitius dictum, h. adigit trans costas : sic quoque sup. v. 275. 276. Sic *transfigere hastam, exigere ense per costam*, et alia dixit Maro. *Transadiit* aliquot Burmann. conf. sup. 274.—509. *Dioren* aliquot Burm.—510. *Congressos* Goth. alter.—511. *curruque* ed. pr. Burm. *abscisa* Medic. *abscissa* apud Serv. ad 11 Æn. 533, et sic Dorrivill. cum nonnullis edd. vett. etiam Aldinis. *accisa* Goth. tert.—513. *Thalon* Medic., et a m. pr. *Tanamque* : *Talum*, *Tagum*, et *Talaing*. *Tanaing*. *Thalaing*. *Thalarumq.* *Taganumq.* *Talarimque* alii. Vera nomina vix habemus : nam in istis nihil est Latine indolis. Debent autem esse Latinorum nomina, ut *Cethegus*.—514. *Onyten*, *Ὀνύτην*, melius quam *Oniten*, *Onithem*, *Orontem*, *Omentem*.—515. *Nomine Echionium* plerique Pier. cum Medic. et aliis. Sed *nomen* (κατά) doctius jam antiquitus editum. *Nominechionium* Rom. *nomine chionium* Leid. et Goth. sec. *Thonium* alter. Perperam Catræus a Burm. laudatus : *Erichthonium*. Mox *Perideæ* Parrhas. *Peridiæ* Exc. Burm. et Goth. tert. *Perrichiæ* pr. Hamb. Est *Περίδια*.—516. *Tunc* Zulich. *Et frat.* Serv. ad 111,

NOTÆ

508 *Costas et crates pectoris*] *Costas*, quæ pectori veluti crates obtenduntur.

510 *Cuspidē longa . . . mucrone*] Per longam *cuspidem*, intelligit acumen hastæ : per *mucronem*, acumen gladii. Alii aliter.

511 *Curru*] Pro *curru*, Ecl. v. 29.

515 *Nomen Echionium*] *Thebanum*, ab Echione, qui in condendis Thebis Bæotiis Cadmo adfuerat. De *Thebis*, Æn. ix. 697.

516 *Fratres Lycia*, &c.] Hos non nominat. *Lycia*, Asiæ Minoris regio

Et juvenem exosum nequicquam bella Menœten
 Arcada : piscosæ cui circum flumina Lernæ
 Ars fuerat, pauperque domus ; nec nota potentum
 Limina ; conductaque pater tellure serebat. 520
 Ac velut immissi diversis partibus ignes
 Arentem in sylvam et virgulta sonantia lauro ;
 Aut ubi decursu rapido de montibus altis
 Dant sonitum spumosi amnes, et in æquora currunt,
 Quisque suum populatus iter : non segnus ambo 525
 Æneas Turnusque ruunt per prælia ; nunc, nunc
 Fluctuat ira intus ; rumpuntur nescia vinci
 Pectora ; nunc totis in vulnera viribus itur.
 Murranum hic, atavos et avorum antiqua sonantem

juvenem frustra aversatum bella, cui ars et pauper domus fuerat circa aquas Lernæ piscosæ, nec dignitates magnatum notæ erant illi, et pater ejus serebat in arvis conductis. Et quemadmodum ignes injecti e diversis partibus in siccam sylvam et in virgulta laurea crepitantia ; aut quando fluvii spumantes præcipiti lapsu ex altis montibus edunt strepitum et currunt in mare, singuli vastantes suum iter : non lentius ambo Æneas et Turnus irrumpunt in certamina ; nunc ira movetur intus ; pectora antea nescia vinci perfodiuntur ; nunc toto impetu incurritur in vulnera. Hic Æneas saxo et turbine magni lapidis dejicit præcipitem et sternit humi Murranum,

//////////

8. *arvis* pr. Hamb. pro var. lect. Non recitat duorum juvenum nomina.—517. *Menætem* Arusian. *Menotem, Menontem, Monentem, Morentem*, depravationes.—518. *qui c.* Dorvill.—519. *Lar fuerat* conj. Heinsii : ab ipso spreta. *Advenerat* Dorvill. *parentum* ed. pr. Burm. et Goth. tert. Zulich. a m. sec.—520. *Limina* e Colot. et Mediceo jam ab Ursino, Cerda, Heinsio et Marklando commendatum, receptum est a Burmanno : etiam a Cuninghame pro eo, quod per scriptos et editos vulgatum : *Munera*. Satis utique frequentia *potentium limina*, vel ex Horatii Epod. II nota ; sed ea ipsa res dubitationem facit, an h. l. in sedem exquisitoris vocis venerit *potentium munera*, h. obsequia, officia salutandi, comitandi, et sic porro. Sic etiam Servius interpretatur.—521. *At* Goth. sec., et hoc malim.—522. *Ardentem* Medic. cum Leid. et Reg. *lauri* alius Leid., minus docte. v. Not.—523. *procursu* uterque Hamb. et Parrhas. *percursum* Goth. tert., utrumque vitiose.—524. *æquore* Hugen. et Zulich. a m. pr., et a m. sec. ad *æquora*. *verrunt* Parrhas.—525. *populatur* tres ap. Burmann.—526. *in prælia* aliqui apud Burm. et Pier.—527. *rapiuntur* Parrhas. *nescia rumpi* Zulich. a m. sec.—528. *in pugnam* alter

NOTÆ

ad meridiem, oraculis Apollinis nobilitata. Æn. IV. 143. 345.

518 *Arcada : piscosæ, &c.* Qui oriundus quidem ex Arcadia, Ecl. IV. 58. deinde in Argia regione piscatum exercuerat circa Lernam paludem ; Æn. VI. 287. denique cum Evandro

Arcade venerat in Italiam, tumque erat inter Æneæ auxilia.

520 *Limina*] Quidam legunt *munera*, id est, *munia, dignitates*.

522 *Sonantia lauro*] Ob crepitum ardentis lauri.

Nomina, per regesque actum genus omne Latinos, 530
 Præcipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
 Excudit, effunditque solo; hunc lora et juga subter
 Provolvere rotæ: crebro super ungula pulsu
 Incita, nec domini memorum, proculcat equorum;
 Ille ruenti Hylo, animisque immane frementi, 535
 Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
 Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
 Dexterâ nec tua te, Graium fortissime, Creteu,
 Eripuit Turno; nec Di texere Cupencum,
 Ænea veniente, sui; dedit obvia ferro 540
 Pectora; nec misero clypei mora profuit ærei.
 Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi

jactantem aros et vetera nomina avorum et omne genus deductum per reges Latinos: rotæ propulerunt ipsum subter juga et habenas, præterea protriverunt eum ungulæ multo pulsu incitatae equorum immemorum domini. Ille Turnus occurrit Hylo irruenti et dire sæcienti animis, et librat jaculum ad temporu tecta casside aurata: hasta stetit illi in cerebro perfosso per galeam. Nec tua dextera serravit te a Turno, o Creteu fortissime Græcorum; nec Dii propitii protexerunt Cupentum, Ænea irruente; ille obtulit pectus obviæ ferro, nec mora clypei ærei profuit

Hamb.—529. *sonantes* Hugen.—530. *que abest* Parrhas. Zulich. et Exc. Burm.—531. *ingenti* Rom. et Donat. cum Goth. sec. *immanis* Zulich. *t. montis* pro var. lect. Oudart.—532. *Excipit* Medic., quod malim amplecti. *Excudit* accipiendum pro, percutit. *Hinc* sec. Rottend.—533. *Involvere* Goth. sec., ut sup. v. 292 *oppositis a tergo involvitur aris*. In fine versus idem: *curso*, tert. *passu*.—534. *memorum domini* Parrhas.—535. *Ilo vel Hilo* ante editum. *Hylo* Heinsius e Medic. et Mentel. restituit: notum nomen; accedit aliorum: *Hylo*.—536. *arata* tentabat Jo. Schrader., quia solennius hoc. *in tempora* Zulich.—537. *fixa* aliquot Pier., ex interpolatione eorum, qui non viderunt, *fixo* esse ex Virgillii more pro *transfixo* cerebro. Recepit tamen *fixa* Cunningham.—538. *Rheteu* alii apud Pierium; alii *Reteu*, *Rhæteu*, quod esset *Ρητῆς*, *Cretheu*, *Cereu*. *Creteu* statim a principio editum. Praferendum tamen hic erat *Cretheu*, quod Rom. et Medic. tuentur; et est notum nomen *Κρητῆς*; alius ejusdem nominis jam sup. ix, 774 erat memoratus. Bis autem poetam eodem nomine uti in obscurioribus his viris quid vetuit?—539. *Cupencum* ex scriptis Pier. et suis restituit Heinsius. Accedit Servius: ‘Sane sciendum, Cupencum Sabinorum lingua sacerdotem vocari.’ Est adeo Italianum nomen: et repetiit Silius iv, 537. Vulgo *Cupentum* legebatur: *Tupentum* ed. pr. Burm.—541. *miseri* Goth. tert. *aris* Rom. Medic. et alii Pier. et

NOTE

531 *Turbine saxi*] Saxi, in modum ventosi turbine rotati.

540 *Sui*] *Ferentes*: supra 187.

542 *Laurentes campi, &c.*] Æn. vii. 63. *Argivæ*, Græcæ, Peloponnesiaca, Æn. i. 288. *Meta*, terminus, a circi me-

tis, Æn. v. 288. *Ida*, mons Troadis et Phrygiæ, Æn. ii. 801. *Lyrnessus*, urbs Phrygiæ, circa sinum Adramittenum, quo usque Idæ juga extendantur, Æn. x. 128.

Oppetere, et late terram consternere tergo;
 Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
 Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles; 545
 Hic tibi mortis erant metæ; domus alta sub Ida;
 Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
 Totæ adeo conversæ acies, omnesque Latini,
 Omnes Dardanidæ: Mnestheus, acerque Serestus,
 Et Messapus equum domitor, et fortis Asylas, 550
 Tuscorumque phalanx, Evandrique Arcades alæ.
 Pro se quisque, viri summa nituntur opum vi.
 Nec mora, nec requies; vasto certamine tendunt.
 Hic mentem Æneæ genetrix pulcherrima misit,
 Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen 555

misero. Te etiam, o Æole, agri Laurentini viderunt mori, et late tegere terram dorso. Moreris tu, quem Græcæ catervæ non potuerunt dejicere, nec Achilles vastator regnorum Priami. Illic erat tibi terminus mortis: domus sublimis erat sub Ida, domus sublimis in urbe Lyrnesso; tumulus in terra Laurentina. Toti etiam exercitus permixti sunt, et omnes Latini, et omnes Trojani: Mnestheus, et ardens Serestus, et Messapus subactor equorum, et fortis Asylas, et exercitus Tuscorum, et equitatus Evandri Arcadis: homines illi singuli pro se contendunt toto impetu virium: nec est mora, nec cessatio; certant immensi prælio. Tunc mater Æneæ formosissima immisit ipsi consilium, ut accederet ad muros, et admovent exercitum urbi

////////

Heins., omnesque Goth. Erf. cum edd. vett. et Schol. Statii Theb. i, 102. Erroris causa in promptu est. *are* lectum est jam inde ab Ald. pr.—542. *campis* Medic.—543. *lato* pr. Hamb. et Exc. Burm. cum Goth. sec., sicque olim conj. Heinsius: minime probandum. Nam *τὸ late* efficacius ad magnitudinem declarandam, et amat id poëta. *terre* Ven.—545. *versor* pr. Hamb. *aversor* Leid.—547. *Lyrnessi*, verum. Quis non ex Homero novit? Depravationes vide apud Burmann.—548. *Tota* Par.—551. *phalanx* Dorvill. et h. l., scilicet ex corrupto pronuntiandi genere superiorum atatum. *Arcades* reposuit Heins. e codd. suis et Pier., ut sup. xi, 685, dederat tamen jam idem Commelin. e Pal. Vulgo: *Arcadis*.—552. *Pro se quisque viri*: verba repetita ex lib. v, 501. Exemplum ex Attio in Melcagro laudat Ursin., ubi etiam *Pro se quisque*: quod inter imitationis exempla perperam refert. Etiam alterum hemistichium Ennianum esse Servius monet: *summa nituntur opum vi*: etiam Macrob. vi, 1, p. 573. cf. sup. ix, 532.—553. *summa* c. Bigot. e sup. versu.—554. *Hinc* duo Mentel.—555. *exerteret* Goth. tert.

NOTE

551 *Tuscorum*, &c.] Etruscorum, Messapum, Turni socium, Æn. vii. Æn. viii. 479. *Phalanx*, peditum 691.
 agmen, Æn. vi. 489. *Alæ*, equitum 552 *Opum vi*] Omni industria, virtute, armis, Æn. ix. 532.
 Æn. xi. 604. Hi omnes aut Trojani
 aut Trojanorum socii, præter unum

Ocyus, et subita turbaret clade Latinos.

Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit; aspicit urbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.

Continuo pugnae accendit majoris imago; 560

Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum,

Ductores, tumulumque capit; quo cetera Teucrum

Concurrit legio; nec scuta aut spicula densi

Deponunt. Celso medius stans aggere fatur:

Ne qua meis esto dictis mora. Jupiter hac stat. 565

Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.

Urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,

Ni frænum accipere et victi parere fatentur,

Eruam, et æqua solo fumantia culmina ponam.

celeriter, et percelleret Latinos improvisa strage. Ille Æneas postquam circumjecit oculos huc et illuc, quærens Turnum inter turmas remotas; videt urbem expertem tantæ pugnae et tranquillam absque damno. Statim species majoris prælii inflammat eum. Vocat duces, Mnestheum, et Sergestum, et fortem Serestum; et consendit collem, quo reliquus exercitus Trojanorum congregatur, et spissi non dimittunt clypeos aut jacula. Ipse medius inter illos sic loquitur erectus alto e tumulo: Ne sit ulla mora meis jussis: Jupiter hac parte stabit pro nobis; et ne ullus mihi sit inerior ob repentinum consilium. Nisi hostes volunt admittere frænum et superati obedire, hodie evertam urbem, causam belli, et ipsum regnum Latini, et sternam

//////////

—556. *eade* duo Rottend. *Latinus* Goth. pr.—558. *aciem* multi apud Burm., propius ad vulgarem formam de acie oculorum. Sed ad nostras acies Lucret. aliquoties.—559. *quietem* Rom.—560. *accendit pugnae* Goth. tert. *accedit* ed. pr. Burm. *Mavortis* Hugén. *origo* Zulich. a m. pr.—561. *Serestumque* v. f. *Cloanthum* Parrhas., interpolate ex Æn. I, 226, 514 et al. locis. cf. ad I, 615. IV, 288. *Serestus* indubitate legitur x, 541.—562. *rapit* ed. Ven. Burm.—563. *scuta et sp.* ed. pr. Burm. *haut sp.* Goth. tert. *fessi* Zulich. a m. sec.—564. *medio* pr. Menag. et Goth. tert. sic saltem *Celsus* medio esse debebat.—565. *hic stat* Donatus ad Terent. Phorm. II, I. *astet* Zulich. a m. pr. *astat* Erf.—566. *Ne, Nec, Heu quis,* aberratur.—568. In Oblongo vs. 569 ante hunc erat collocatus. *et dicto p.* Sprot. et alii apud Burm. cum binis Goth. *Petitum* ex lib. III, 189, ubi vide. *Urbem et victi* ad sensum, non grammaticæ, positum. Ceterum hunc versum quoddam per figuram Græcam exposuisse, observat Servius, ut esset: *ὁμολογῶσι μέλλειν λαβεῖν*. Sane ad vulgarem formam erat: *ni fatebuntur se velle accipere*. Sed mutato tempore et omissione τοῦ *velle* opus erat, ut a vulgari recederet oratio.—569. f. *fulminu* Vratisl.—

NOTÆ

558 *Acies*] Oculorum acies intelligit Servius, alii varias exercitus partes. *Urbem*, Laurentum, Æn. VII. 63.

563 *Nec scuta, ... Deponunt*] Mos

notatur militum Romanorum, qui armati concionantem imperatorem audiebant: a quo more sæpe Græcos discedere solitos ostendit Cerdanus.

565 *Jupiter hac stat*] Jupiter, vin-

Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno 570
 Nostra pati; rursusque velit concurrere victus?
 Hoc caput, o cives, hæc belli summa nefandi.
 Ferte faces propere, foedusque reposcite flammis.
 Dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
 Dant cuneum; densaque ad muros mole feruntur. 575
 Scalæ improviso, subitusque apparuit ignis.
 Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant;
 Ferrum alii torquent, et obumbrant æthera telis.
 Ipse inter primos dextram sub moenia tendit
 Æneas, magnaue incusat voce Latinum; 580
 Testaturque Deos, iterum se ad prælia cogi;
 Bis jam Italos hostes; hæc altera fœdera rumpi.
 Exoritur trepidos inter discordia cives:
 Urbem alii reserare jubent, et pandere portas

tecta fumantia æquata terræ. Nempe expectabo, dum placeat Turno pugnam ferre nostram, et dum victus iterum velit congregi mecum? Hæc urbs, o cives, est caput, hæc summa belli scelerati. Celeriter inferte faces, et ignibus repetite fidem fœderis. Sic dixerat: et omnes animis una pugnantis formant cuneum, et spissa multitudine irruunt in muros. Repente scalæ et subitus ignis visus est. Alii incurrunt ad portas et occidunt obvios: alii librant jacula, et obscurant aërem sagittis. Ipse Æneas inter primos protendit dexteram ad muros, et increpat alta voce Latinum; et attestatur Deos, se rursus cogi ad pugnam, Italos jam bis hostes esse, hæc secunda fœdera violari. Dissensio nascitur inter cives timidos: alii jubent suos recludere

571. *rursumque* Zulich.—572. *Hæc qu.* Moret. *Hic* pr. Hamb. *Hoc capit* Goth. tert. *O capita, o cives* Zulich. *o duces* Mentel. pr. *hoc belli* sec. Rot-tend. et Dorvill. *Mira vitia, quæ ascribere piget.* vid. Not.—573. *properi* plerique Pier., doctius; ut sup. v. 85, item Menag. pr. a m. pr. Hamb. cum Erf. et obtemperavit Wakef. *reponite* ed. pr. Burm.—575. *cuneos* sec. Moret.—577. *primosque fatigant* pr. Moret. alter Hamb. cum Oblongo Pierii.—578. *intorquent* idem et in fine *pennis*.—579. *dextra* Ven.—581. *Testaturque Deos se invitum ad lectio* e Donato a Ge. Fabricio illata recte iterum ejecta est ab Heinsio. *in prælia* Goth. tert.—582. *Bis victos hostes* Oudart. *hæc*

NOTÆ

dex violatæ fœderum religionis, hac parte stat a nobis: siquidem nudam et indefensam urbem nobis ob-jicit.

575 *Dant cuneum*] Sese in cunei figuram componunt: quæ, prima fronte acuta, tum magis ac magis in latitudinem secundum latera ex-

plicatur. Lipsius, de militia, l. iv. 7.

582 *Hæc altera fœdera rumpi*] Pri-mo enim Latinus ultro Æneam soci-um et generum asciverat, Æn. vii. 259. Secundo, singulare certamen Turni cum Ænea facto fœdere con-stituerat, supra 195.

Dardanidis, ipsumque trahunt in moenia regem; 585
 Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros:
 Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
 Vestigavit apes, fumoque implevit amaro;
 Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
 Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras; 590
 Volvitur ater odor tectis; tum murmure cæco
 Intus saxa sonant; vacuas it fumus ad auras.
 Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
 Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
 Regina ut tectis venientem prospicit hostem, 595
 Incessi muros, ignes ad tecta volare;

urbem et aperire portas Trojanis, et trahunt ad muros ipsum regem; alii inferunt arma et pergunt tutari muros. Veluti quando pastor quasivit apes inclusas in cavernoso saxo, et implevit eas fumo amaro; illæ timentes rebus suis volitant intus per suas domos, et excitant iram suam magnis fremitibus; dirus odor diffunditur domo, et saxa resonant intus obscuro murmure; fumus exit in aërem apertum. Præterea calamitas ista contigit Latinis fatigatis, quæ turbavit penitus dolore totam urbem. Regina, quando vidit hostem accedentem ad domos, muros infestari, flammis

jam altera Medic. a m. sec., nervosius utique Heinsio iudice.—585. trahunt pr. Moret., quod Heinsio impense arridebat, et Wakefield cupide arripuit, ut iubent modo cum infinito jungatur, nunc cum conjunctivo. Est sane prior junctura Maroni perpetua; occurrit tamen quoque altera: x, 54 magna ditione, iubeto, Carthago prenat Italiam. Ecl. v, 15 tu deinde iubeto certet Amyntas, in prælia alter Hamburg.—586. Arma fremunt Bigot., ut simile sit illi: fremit arma juvenis. Lapsus librarii non infelix! lapsus tamen. nam h. l. tumorem habet Statii aut Claudiani. Placuit tamen Wakefield. et deest Hugen. et Parrhas.—587. Inclusas veluti l. Medic. et pr. Hamb. in abest Hamb. sec. et ed. pr. Burm.—588. Investigat opes a m. sec. Hamb. pr.—589. per cerea claustra Goth. tert., minus eleganter. Cerea castra hinc petivit Claudian. de R. P. II, 125. 126.—590. alas Zulich. a m. sec. Qui lectionum varietatem captat, potest huc advocare Ge. IV, 202. 203, sed est vitium ex altero natum: aras, quod alter Menag. adhuc habet. iram acuire etiam pedestris oratio frequentat.—591. Solvitur Goth. tert. intus odor sec. castris alter Menag. nunc ante Heins. lectum. tunc nonnulli: et alii. Sed tum jam Pier. e suis commendaverat.—592. in auras tres apud Burmann.—593. hic fessis Goth. sec.—594. totam in l. Parrhas. tanto in luctu Hugen.—595. venientes p. hostes Dorrill. conspicit Oblong. et alii Pier., perperam.—596. Turbatum in prima voce. Incessi vett. edd., et in his Egnat. e Servio. Incendi propagatum inde

NOTE

585 *Ipsumque trahunt*, &c.] Trahunt ad muros Latinum regem suum; vel ut summi discriminis spectator urbem ipse Trojanis aperiendam esse intelligat; vel ut violator fœderis ipse pariter dedatur.

587 *Pumice*] Cavo lapide, Æn. v. 214.

589 *Trepidæ rerum*] Æn. I. 182. *Fessis rerum*.

596 *Incessi muros*] Infestari ab hostibus imminetibus. Ita lego cum

Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni;
 Infelix pugnae juvenem in certamine credit
 Extinctum; et, subito mentem turbata dolore,
 Se causam clamat, crimenque, caputque malorum; 600
 Multaque per moestum demens effata furorem,
 Purpureos moritura manu discindit amictus,
 Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
 Quam cladem miseræ postquam accepere Latinae;
 Filia prima manu flavos Lavinia crines 605

volare ad culmina, exercitum Rutulum nullibi comparere contra, nullas turmas Turni; misera putat juvenem occisum esse in contentione praelii; et commota repentino dolore secundum animum, fatetur se esse causam et scelus et originem calamitatum; et amens locuta plurima ex tristi furore, lacerat manu vestes purpureas moritura, et suspendit ex alta trabe laqueum facie mortis. Postquam Latinae mulieres infelices cognoverunt hanc mortem; filia ejus Lavinia, prima lacerans manu

~~~~~

ab Ald. pr. Hinc utrumque passim editum, a nonnullis, ut a Cerda, *Inscendi*, ex emendatione Canteri non mala, si ex libris nihil haberemus, quod probari posset. In multis Pier. et in Heins. fere omnibus, add. Erf., *Incendi* occurrit; quod ex *Inscendi* natum videtur; in Rom. *Incensi*, in aliis Pierianis *Incessi*, quod et in Medic. a m. sec. (nam pr. *Incedi* dederat) et unus Mentel. pro var. lect., item bini Goth. (in tert. *Incendi*) exhibent. Firmat id Servius: *Incessi*, invadi, cum Arusiano Messio et Eutyche apud Heins. et imitatio Statii xi Theb. 361, iterum occupavit edd. per Commel. Steph. Plant. *ignis ad* Heins. e Medic. et al. Vulgo *ignesque ad*. In Zulich. erat *ignem at t.*—598. *juvenem pugnae* pr. Hamb. et Gud., quem verborum ordinem malim, ne ambigua sit sententia. Jungendum enim *in pugnae certamine*. Tum in abest Gud. et quibusdam Pier. *a certamine* Rom. *in certamina* Ven.—599. *et abest* Gud. et pr. Menag. *dolore est* Goth. tert.—600. *exclamat* ed. Junt.—601. *efflata vel afflata item dolorem* in nonnullis Pier.—602. *discingit* Goth. sec.—603. *Ac* apud Lactant. de Persec. c. 30. *infamis* Vratisl. et Dorvill. *informem* Zulich. a m. pr. *ab alto* Gud. a m. pr.—604. *postquam miseræ* Goth. tert.—605. *flavos* omnes Pier. et, quantum video, Heinsiani omnes. *floreos* ex scriptis nulli præterquam quos Giphani. Ind. Lucret. excitat, et quod in Leid. ac Mentel. pr. *floros* fuisse suspicatur Barn. et retulit in areolas suas Wakefield. Servius tamen: “Antiqua, inquit, lectio *floreos* habuit, id est florulentos, pulchros; et est sermo Ennianus. Probus sic annotavit: neotericum erat *flavos*; ergo bene *floreos*: nam sequitur: *et roseas luniata genas*. Accius

NOTÆ

Pierio, ex veteribus codicibus. Vulgo legitur, *incendi*, quod pleonasmum efficeret; sequitur enim, *ignes ad tecta volare*. Canterus legit, *inscendi*, legitimo sensu, nullo tamen auctore.

602 *Purpureos amictus*] Qui color regius est. De *purpura*, Ge. II. 506.

603 *Informis leti*] Suspendium informe et ignominiosum fuit: quia ex

libris Pontificalibus apud Servium, suspensi abiciebantur insepulti: quia, ex Varrone apud Servium Danielis, iis non parentabatur, nisi suspensis oscillis, quasi ad ludibrium mortis: quia, ex Artemidoro, hos unos in mortuorum cœnis cognati non nominabant.

Et roseas laniata genas, tum cetera circum
 Turba, furit: resonant late plangoribus ædes.
 Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem.
 Demittunt mentes; it scissa veste Latinus,
 Conjugis attonitus fati, urbisque ruina,

610

Canitiem immundo perfusam pulvere turpans:
 Multaque se incusat, qui non acceperit ante
 Dardanium Æneam, generumque asciverit ultro.

Interea extremo bellator in æquore Turnus
 Palantes sequitur paucos, jam segnior, atque
 Jam minus atque minus successu lætus equorum.
 Attulit hunc illi cæcis terroribus aura
 Commixtum clamorem, arrectasque impulit aures

615

rutilos capillos et malas roseas, deinde reliqua multitudo furit: domus late sonat planctu. Hinc fama misera spargitur per totam urbem. Dejiçunt animos: Latinus incedit lacerata veste, territus morte uxoris et clade urbis, fadans albos crines mixtos sordido pulvere: et multum damnat se, quod non admiserit prius Æneam Trojanum, et ultro sociaverit sibi generum. Interim Turnus pugnans in remoto campo persequitur paucos errantes, jam tardior, et jam minus ac minus gaudens celeritate equorum suorum. Ventus pertulit illi hunc clamorem confusum incertis terroribus, et sonitus turbatæ urbis ac murmur

//////////

in Bacchis: Nam *florei crines*, vide, ut propexi jacent. In iisdem: *Et lanugo florea nunc demum irrigat*. Pacuvius Antiopa: *Cervicum flores dispergit crines.*" Hactenus Servius; cui adde quos laudat Burm. Probi acumen nihili est: et omnino vix inducor, ut cultissimum poetam duram et antiquatam vocem probasse credam. *Flores*, puta dissyllabum factum, unus Egnatius recepit, quantum video, et c recentioribus Cuningham.—606. *lacerata* sec. Moret.—607. *latæ*: hand dubie vitiosa lectio, quam miror Heinsium revocasse. Burmannus observat jam Cerdam et P. Danielem aliosque sic edidisse: sine codicum utique auctoritate, et verba saltem Donati notæ præfixa secutos: *latæ clamoribus ædes*; nam Medic. unus laudatur, is vero emendatus a sec. m. *late*; hocque poetæ usus et rei natura postulat: *resonant late*. Tum *clangoribus* Oblong., item Mentel. sec. et Hugon. cum Goth. tert. *clamoribus* Medic. Pierii.—612. 613 Hi duo versus desiderantur in Rom. Medic. et aliis vetustis, translati huc ex lib. xi, 471, 472, omissi etiam a Cuninghamo, Brunckio, ed. Parm. *Multum se Zulich. incusans* duo Burm. et Goth. tert. *quod Zulich. acceperat* alter Hamb. *alc. ultro* Oudart. pro var. lect.—613. *acceperit* ed. Ven. Burmann., item Zulich. Hugon. Leid. Sprot.—617. *huc* pr. Hamb. a m. sec. *cæcis illi* Rom. a m. pr. *clamoribus* Zulich. a m. sec. et Goth. tert.—618. *que abest Parrhas. arrectasque* ed. pr. Burmann.—620. *Ei vel Hec*

NOTÆ

612 *Multa*] *Multum*: neutrum pro adverbio. Ge. III. 500. *Dardanium*, Trojanum, Æn. i. 239.

614 *Æquore*] Plano campo. Æn. II. 780.

616 *Minus successu lætus equorum*] Vel quia minus jam celeriter currebant: vel quia minus jam gaudebat, quod eum a pugna tam longe abstulissent.

Confusæ sonus urbis et illætabile murmur.
 Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu? 620
 Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?
 Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.
 Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
 Aurigæ, currumque et equos et lora regebat,
 Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, sequamur 625
 Trojugenas, qua prima viam victoria pandit;
 Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
 Ingruit Æneas Italis, et prælia miscet;
 Et nos sæva manu mittamus funera Teucris.
 Nec numero inferior, pugnae nec honore recedes. 630
 Turnus ad hæc:
 O soror, et dudum, agnovi, cum prima per artem
 Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti;
 Et nunc nequicquam fallis Dea; sed quis Olympo
 Demissam tantos voluit te ferre labores? 635

minime latum pepulit aures ejus attentas. Hei mihi! cur muri turbantur tanto ululatu? et quæ tanta vociferatio erumpit ex urbe dissita? Sic loquitur, et territus stat compressis habenis. At vero soror, quippe quæ transformata in speciem aurigæ Metisci moderabatur currum et equos et habenas ejus, respondet illi talibus verbis: Turne, persequamur Trojanos hac, qua prima victoria aperit iter: sunt alii, qui possunt tutari manu domos. Æneas ruit in Italos et agitat pugnam: nos quoque manu demus Trojanis crudelem mortem: non exibis inferior aut numero aut gloria pugnae. Turnus respondet ad hæc: O soror, et jampridem animadverti, quando prima turbasti per dolos fœdus, et immisisti te in hanc pugnam; et jam frustra decipis me, quamvis sis Dea. Sed quis jussit te delapsam e cælo pati tantos labores? an ut specta-

~~~~~

multi. quod t. Zulich. a m. pr.—621. Quidve Zulich. et Parrhas. Quis venit t. Erf. tantos tres Burm. ad urbem tert. Rottend. et Hugen.—622. et ductis Zulich. a m. pr.—623. hic Gud. a m. pr. hinc alter Hamb.—624. currusque vett. edd. currumque ed. Ald. tert. dedit: idque libb. Pier. et Heins. tuentur cum binis Goth. conf. ix, 12. currum qui duo Rottend. tenebat Gud. a m. pr. et pr. Moret.—625. Ac Dorvill.—627. possint e præstantioribus Pier. et suis Heins. pro vulg. possunt.—628. Ingruet Hugen. Irruit Montalb. et a m. pr. Zulich. Tum I. A. armis apud Serv. ad xi Æn. 311. I. A. et talis Zulich. præmia Goth. sec. miscent sec. Moret.—629. multa manu Zulich.—630. neque e Bersm. Ms. Cuningham. recedens Gud. a m. pr. recedas Bigot.—631. Turnus ad hæc. Desunt hæc Gud. et Exc. Burm. Contra Leid. supplet: humili respondet talia voce.—632. O soror o d. Goth. pr. et tert. Vulgata accipienda: O soror agnovi, et dudum quidem, c.—633. atque hæc Oudart.—635. Præmissum Hugen. perferre quatuor Burm. et Goth. tert. cum Rom.

NOTÆ

633 Fœdera turbasti] Supra 224.

An fratris miseri letum ut crudele videres?
 Nam quid ago? aut quæ jam spondet Fortuna salutem?
 Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem,
 Murranum, quo non superat mihi carior alter,
 Oppetere, ingentem, atque ingenti vulnere victum. 640
 Occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens
 Aspiceret; Teuceri potiuntur corpore et armis.
 Exscindine domos, id rebus defuit unum,
 Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
 Terga dabo? et Turnum fugientem hæc terra videbit? 645
 Usque adeone mori miserum est? vos o mihi Manes
 Este boni: quoniam Superis aversa voluntas.

res crudelem necem infortunati fratris tui? Nam quid facio? aut quæ sors promittit jam mihi salutem? vidi ipse præ oculis meis Murranum, quo nullus alius superest mihi carior, magnum et magno occisum vulnere mori vocando me. Occidit miser Ufens, ne videret nostram infaniam; Trojani habent cadaver ejus et arma. An feram everti domos? hoc unum deerat miseriis; nec refutabo manu criminationes Drancis? Vertam terga? et hæc terra spectabit Turnum fugientem? An eo usque calamitosum est mori? o vos Dii inferi, estote mihi propitii, siquidem voluntas cælestium in-

//////////

quod et ipsum ferri potest; et reposuit Wakef.—636. *miseri fratris* apud Macrob. iv, 2.—637. *Nam quid ego?* Montalb. pr. Hamb. a m. sec., sicque ed. P. Danielis; et placere potest. Cf. tamen x, 675. *aut quam jam* Mentel. a m. sec. *spondit* Gud. *spondet jam* Dorvill. et Goth. pr. Totus versus deerat Regio.—638. *oculos ipse ante meos* Zulich. *oculis meis* quidam editi apud Quintil. ix, 3, p. 812, quo Burmannus remittit super hoc loquendi genere.—639. *quod Reg. non fuerat* Medic. a m. pr. et pars codd. ap. Burm. cum Goth. sec. Vulgare pro doctiore: *superat* pro *est*. cf. iii, 339 et al.—640. Idem fere versus sup. lib. x, 842.—641. *nostrum ne* Wakef. e cod. Coll. Jesu, utpote suavius. *Urens, Ufeus*, aberratt.—644. *ne D.* Menag. pr. *dextra Drancis hæc* Parrhas. *Dranci* maluerat olim Heins., forte tanquam magis poeticum.—645. *et aberat* Leid. Mentel. pr. Moret. sec. et Reg., quod placet. *videbo* Rom.—646. *est* abest Goth. tert.—647. *adversa* Medic. Gud. et multi alii ap. Burm. cum tribus Goth. et ed. pr. et Mediol., perperam. *aversa* recte jam in edd. Venetis. Sensus: quoniam Deorum superiorum voluntas, numen

NOTÆ

639 *Murranum*] Regii sanguinis virum, occisum ab Ænea, supra 529. *Ufens*, dux Æquicolarum, Æn. vii. 745. occisus a Gya Trojano, supra 460. *Teuceri*, Trojani, Æn. i. 239. *Drancis*, Latini principis, Turno infesti, qui ipsi fugam publica oratione objecerat, Æn. ii. 336.

646 *Usque adeone mori, &c.*] Moriar

quidem; sed mori malo quam ea me viventem culpa maculare, quod fugerim, quod urbem deseruerim: neque enim adeo misera res est mori. Ergo Manes, Dii inferi, excipite me propitii, siquidem Superi mea non amplius curant. Quibus verbis devovet se pro patria. De *Manibus*, Æn. vi. 743.

Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpæ
Descendam, magnorum haud unquam indignus avorum.

Vix ea fatus erat; medios volat, ecce, per hostes 650
Vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
Turne, in te suprema salus; miserere tuorum.
Fulminat Æneas armis, summasque minatur
Dejecturum arces Italum, excidioque daturum; 655
Jamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
In te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea regina, tui fidissima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit. 660
Soli pro portis Messapus et acer Atinas
Sustentant aciem. Circum hos utrimque phalanges
Stant densæ, strictisque seges mucronibus horret
Ferreæ: tu currum deserto in gramine versas.

fensa est mihi. Pura anima et ignara hujus sceleris, descendam ad vos, nunquam indignus claris patribus. Vix ea locutus erat: ecce Sages vectus equo spumante accurrit per medios hostes, vulneratus sagitta secundum vultum adversum; et accurrit invocans Turnum nomine: Turne, ultima salus in te est: miseresce tuorum: Æneas tonat armis, et minatur se exersurum et daturum exitio altas arces Italorum: et jam tædæ volant ad culmina: Latini conjiciunt in te vultus, in te oculos: ipse rex Latinus dubitat, quem appellet generum, quam ad societatem se vertat. Insuper ipsa regina, fidissima tibi, occidit sua manu, et attonita deseruit vitam. Messapus et ardens Atinas soli ante portas sustinent prælium: densa agmina circumstant illos utrimque, et seges ferrea rigescit nudis ensibus: tu volvis currum in solo

aversum est, vos, o Dii inferi, sitis mihi propitii.—648. Pro *Sancta* Goth. tert. *Causa*, forte pro *Casta*; sed alterum eodem sensu plus dignitatis habet. Sic et *δοτος* pro *ἀγρός*. *nescia* idem Goth. tert. cum altero Menag. Macrob. iii, 3 et ed. pr. Burm. Reliqui scripti et editi constanter *inscia*, quod cur poëta, metro vi illata, maluerit, equidem ignoro.—649. *Descendet* Dorvill.—650. *rolat ille* Hugen.—651. *Saces* Heins. e Medic. et aliis vetustioribus. Vulgo *Sages*. aliquot *faces*—655. *Disjecturum* Sprot. et Leid., vitiosius Ven. *Derecurturum*. *Italæ arces* Montalb. *excidiumque* pr. Moret.—656. *Ad te ora* ed. pr. Burm.—658. *in fœdera* pr. Hamb. a m. sec. *flectet* Leid. *mittat* Oblongus, non male: *se mittat*, demittat, inclinet.—659. *tua f.* alter Hamb. *tuis* Bigot.—661. *Atinas* jam sup. xi, 869 commemoratus: in aliquot Pier. et Burm. *Asylas*, quia is et supra cum Messapo jungebatur, v. c. v. 550; et hinc in aliis corrupte *Asilas*, *Asilus*, *Asillas*, *Atinas*.—662. *acies* Medic. et alii ap. Burmann.—663. *Sages* Zulich.—664. *diverso* in Ven. Interrogationem alii apponunt.—

NOTÆ

657 *Mussat*, &c.] Vix audet loqui, 662 *Phalanges*] Pedestres copiæ, dubitat. Æn. xi. 345.

Æn. vi. 489.

Delph. et Var. Clas.

Virg.

4 R

Obstupuit varia confusus imagine rerum 665
 Turnus, et obtutu tacito stetit. Æstuat ingens
 Uno in corde pudor, mixtoque insania luctu,
 Et Furiis agitatus amor, et conscia virtus.
 Ut primum discussæ umbræ, et lux reddita menti;
 Ardentes oculorum orbes ad mœnia torsit 670
 Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
 Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
 Ad cœlum undabat vortex, turrinque tenebat:
 Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse,
 Subdideratque rotas, pontesque instraverat altos. 675
 Jam jam fata, soror, superant; absiste morari;
 Quo Deus, et quo dura vocat Fortuna, sequamur.

gramine. Turnus obstupuit turbatus varia specie rerum, et constitit tacite intuens: ardet magnus pudor in intimo corde, et amentia mixta dolore, et amor commotus furore, et virtus sibi ipsi cognita. Statim atque tenebræ dissipatæ sunt, et lumen redditum est animo; turbatus vertit ad muros orbes oculorum inflammatos, et e curru respexit ad magnum urbem. Ecce autem torrens flammarum elapsus inter contabulationes erumpebat ad cœlum et hærebat turri, turri quam ipse struxerat trabibus conjunctis, et supposuerat ei rotas, et applicuerat altos pontes. O soror, inquit, jam jam fata vincunt: desine retinere me: eamus, quo Deus, et quo adversa

////////

666. *obtnutu* aliquot apud Burm. conf. vii, 250.—667. *Uno in corde* recepit Heins. e melioribus etiam h. l., ut sup. x, 871, ubi iidem versus legebantur. Vulgo, *Imo in c.*, quod majorem vim habere in tali loco nemo dubitet, etsi alterum exquisitius dictum concedam, pro, una in eodem corde. Cumque ea lectio *unus* et *imus* semper incerta fluctuare soleat: alteri non tantum tribuendum arbitror, ut *Imo* expellatur. Noli tamen iterum mutationem inferre, et lectorem turbare. *Una* Sprot. sec. Moref. Dorvill. *in corde dolor* uterque Hamb. a m. sec. Bigot. Goth. tert. *mixtaque* Goth. sec. *vesania* Reg.—668. *At F.* tert. Goth. *agitatur* alter Hamburg.—669. *et vox* aliquot Burm. In fine est Medic. et aliis deerat: hincque sublatum ab Heins.—670. *oc. acies* Goth. tert. et Dorvill., sed hic alterum in marg.—671. *ad m. respicit u.* alter Hamburg. *prospexit* Ven. *conspexit* Leid.—672. *volutis* Leid. et Hugon. ad vulgarem formam. Wakef. interpungit: *Ecce autem flammis, inter tabulata volutus, Ad cœlum undabat vortex.* nec hoc male.—673. *petebat* pro div. lect. prior Hamburg. et Zulich.—674. *compactam* alter Hamb. et Dorvill. *qua* Goth. sec. *duxerat* Parrhas. et Montalb., perperam. vid. sup. vi, 630.—675. *instraverat* lectum inde ab Ald. tert. firmatumque codd. Pier. et Heins. *intraverat*, vitiose, ed. Dan. Heinsii. *At instruxerat* edd. vett. cum Mediceo Pierii, Dorvill.

NOTÆ

666 *Æstuat ingens*, &c.] Hos animi motus totidem verbis ac versibus jam tribuit poëta Mezentio, Æn. x. 870.

672 *Tabulata*] Turres erant lig-

neæ, variis contabulationibus eductæ, pontibus inter se conjunctæ, rotis impositæ, ut pro rerum necessitate alio atque alio advolverentur.

Stat conferre manum Æneæ, stat, quicquid acerbi est,
 Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
 Amplius. Hunc, oro, sine me furere ante furorem. 680
 Dixit, et e curru saltum dedit ocyus arvis;
 Perque hostes, per tela ruit; mœstamque sororem
 Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
 Ac veluti, montis saxum de vertice præceps
 Cum ruit, avulsum vento, seu turbidus imber 685
 Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas,
 Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
 Exultatque solo; sylvas, armenta, virosque
 Involvens secum: disjecta per agmina Turnus

fortuna vocat me. Deliberatum est mihi conserere manum cum Ænea, deliberatum est tolerare quicquid est asperi in morte: nec me videbis ulterius inglorium, o soror: precor permitte me exercere hunc furorem ante mortem. Sic dixit, et statim desiluit e curru in agros: et irrumpit per hostes, per arma: et relinquit tristem sororem, et celeri cursu disjicit media agmina. Et quemadmodum quando saxum abruptum vento cadit pronum e montis cacumine, sive pluvia repentina exedit illud, sive vetustas dissolvit tempore labente: mons ille vastus cadit in abruptum magno impetu, et subsilit humi, rapiens secum arbores, pecora, et homines: sic Turnus inter

~~~~~

Goth. pr. Erf.; mutatum idem in nonnullis in extruxerat.—678. *acerbum est* Serv. ad Æn. II, 750. Sicque Goth. pr. Tum melius, puto, interpungitur post *Morte*, ut sit: *Stat, quicquid acerbi est Morte, pati.*—679. *neque me Reg.* Parhas. bini Goth. et Probus in Grammatica: sicque editum a Cuninghamo. *non indec.* Dorvill.—680. *Hoc pr. Hamb. luere* Zulich. a. m. pr. In archaismo in *furere furorem* nemo hærebit; sed, quod a viris doctis illustratum et expositum volebam, hoc erat: quam vim h. l. habeat *ante*. Servius exponit: “prius quam ad eum veniam, ut pugnam mente concipiam et instructus furore in bella prorumpam.” Digna Grammatico interpretatio, non poëta! Cerda: *priusquam moriar* supplet; quod æque putidum. Atqui in his et similibus obmutescunt summi viri. Nisi vitio coinquinatus est versus, est utique inter eos, quos poëta, donec emendaret, rudere, ne biarent, complevit. Alias facile poterat succurri: *sine me furere, alma, furorem*, vel *sine me insanire furorem*. Certe *ante* prorsus alienum. Sine me, o soror, indulgere furori huic meo, hoc est iræ, virtuti, ut congregiar cum Ænea, etiam si fatalis mors instet.—681. *a curru* pr. Hamb. *armis* sec., sed *arvis* est ex more poëtæ, in arva, in terram, χαράς.—682. *et telu* tres Burn.—683. *trepido* Goth. tert.—685. *ventis* sec. Moret.—686. *Proruit* Bigot. *Profluit* tres. apud Burn. *sublata* duo ibid., sicque ap. Schol. Cruqu. Horat. III Od. 30. *sublata* Goth. pr. *subcassa* Parhas.—687. *magno tunc* ed. pr. Burn. *ictu* ed. ead., tum multi codd. Pier. Heins. et Goth. sec., nonnulli a m. sec. Sed hoc Pierio placere non debebat. *agi*, moveri, deturbari, docte dictum: hincque *actus*.—689. *Dejecta* Oudart. et Zulich., perpetua varietate; vide modo v. 655.—

NOTÆ

680 *Furere furorem*] Græca locutio, 687 *Improbis*] Magnus, &c. Ge. 1.
 cujus multa exempla suppeditat Cer- 146. ‘Labor omnia vincit Improbus.’
 danus.

Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso 690
 Sanguine terra madet, striduntque hastilibus auræ ;
 Significatque manu, et magno simul incipit ore :
 Parcite jam, Rutuli ; et vos tela inhibete, Latini ;
 Quæcumque est Fortuna, mea est ; me verius unum
 Pro vobis fœdus luere, et decernere ferro. 695
 Discessere omnes medii, spatiumque dedere.

At pater Æneas, audito nomine Turni,
 Deserit et muros, et summas deserit arces ;
 Præcipitatque moras omnes ; opera omnia rumpit ;
 Lætitia exultans, horrendumque intonat armis : 700
 Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis
 Cum fremit ilicibus, quantus, gaudetque nivali
 Vertice se attollens pater Apenninus ad æuras.

agmina disturbata currit ad muros urbis: ubi multa terra tincta est fuso sanguine, et aër stridet sagittis: et signum facit manu, et simul alta voce incipit loqui: Abstinete jam, o Rutuli, et vos Latini cohibete arma: quæcumque est sors hujus pugnae, mea est: justius est me solum implere fœdus pro vobis, et dimicare ferro. Omnes qui erant in medio recesserunt, et fecerunt spatium. At pater Æneas, audito nomine Turni, relinquit muros, et relinquit altas turres: et accelerat omnes moras, et abrumpit omnia opera, exultans gaudio, et horrendum sonat armis. Quantus est Athos, aut quantus est Eryx; aut quantus est ipse pater Apenninus, quando sonat

//////////

691. *striduntque* ad vetustiorum Pier. et suorum ductum Heins. reposuit. Vulgg. *stridentque*. vid. sup. iv, 689 et Ge. iv, 556. *que* aberat Sprot.—692. *incipit ore* facile cuique in mentem veniat: sic tamen poëta hic noluit: ut tot alia, argutius dicta, quibus carere maluit.—694. *me justius unum* Sprot. ex glossa.—696. *mediis* Dorvill.—700. *exultat* Oudart. et Sprot. *horrendisque* Parrhas. *insonat* pr. Hamb. a m. sec. vid. sup. viii, 239 et al.—701. *Athos* Medic. et alii; atque sic Ald. sec. et cett. At veteres edd. cum codicum maiore parte *Athon*: quam male Servius pro vera lectione venditabat, metro perperam metuens. Est *Ἄθως*. Monuit quoque Benedictus. et

NOTÆ

694 *Verius*] *Æquius*. Livius l. xxxii. 33. Sociorum ‘audiri postulata verum esse.’

701 *Athos*] Mons Macedonia, imminens mari Ægæo, Ἄθως, ultima longa, nunc *Monte Sancto*. Ge. i. 332. *Eryx*, mons in Sicilia post Ætnam maximus, nunc *S. Juliani*: Æn. iii. 797. Æn. v. 759.

703 *Apenninus*] Montium perpetua series, ex Alpibus propagata, in Ligu-

ribus circa Gennam incipiens: tum continuo dorso mediam Italiam secundum longitudinem intersecans: et ad fretum Siculum desinens. *Patcr* dicitur, tot sylvarum, tot fluminum, quæ in utrumque latus Italiæ ex eo erumpunt. Vel ob dignitatem, quia montium omnium Italiæ maximus est. *Ilex*, *yeuse*, arbor e querno genere. *Coruscis ilicibus*, foliorum motu coruscantibus. Æn. i. 168.

Jam vero et Rutuli certatim, et Troës, et omnes
 Convertere oculos Itali, quique alta tenebant 705
 Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros;
 Armaque deposuere humeris. Stupet ipse Latinus,
 Ingentes, genitos diversis partibus orbis,
 Inter se colisse viros, et cernere ferro.
 Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi, 710
 Procursu rapido, coniectis eminus hastis,
 Invadunt Martem clypeis atque ære sonoro.
 Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus

ilicibus mobilibus, et gaudet tollens se nivoso cacumine in aërem. Tunc autem et Rutuli et Trojani et cuncti Itali certatim converterunt oculos, et qui defendebant sublimes muros, et qui quassabant ariete muros infimos: et demiserunt arma ex humeris. Ipse Latinus obstupescit, magnos illos viros ortos e disjunctis regionibus terrarum congregari inter se et dimicare ferro. Illi autem, postquam campi aperti sunt spatiosa planitie, ceteri incursu procul vibratis hastis incipiunt pugnam clypeis æreis sonanti-

quantus Reg.—703. *se tollens* Goth. tert.—705. *qui alta et qui imos* Dorvill.—706. *altos* Oudart. *abiete* Moret. sec.—708. *Ingentes* ante Heins. Tum *diversi partib. orbis* Maronis mos postulat. Sicque jam conj. Heins.—709. In Heinsianis et Burm. *coisse* vitiose expressum. Ceterum memorabile exemplum hic versus prodit librorum in manifestam corruptelam conspirantium; quo quis abuti possit ad auctoritatem codicum elevandam. Legitur enim in Rom.ano juxta ac Mediceo, et in ceteris Pierianis et Heinsianis omnibus, it. in Erf., adversus metrum: *viros et decernere ferro*. Unus erat Pier., a quo aberat *et*, quod et Goth. sec. ignorabat cum aliis, quos Ursin. viderat, qui et Færnium sic emendasse testatur. Sequuntur codicum vitium edd. vet., quantum video, omnes, exceptis iis, quæ ex Egnatii recensione Ven. 1597 profectæ, in quibus *et cernere*: hoc etiam Ge. Fabricius recte repetiit, hincque alii. Auctoritatem faceret jam per se satis magnam ratio poetica: sed *cernere* etiam firmat Seneca Ep. 58, tum Quintil. et Priscian., teste Heinsio, imprimis autem Servius, docta in Nota ad h. l., et *cernere* etiam a m. sec. in Mentel. erat emendatum. Post virorum doctorum observationem nunc constat, *cernere*, *κρίνειν ἀγῶνα*, pro decernere, jam Ennio esse frequentatum. conf. Heins. ad h. l. cum Cerda et Burm.—710. *p. pulvere* Zulich. a m. pr. Jo. Schrader. tentabat: *ut vacui patuerunt æquora campi*.—711. *conjectisque* Medic., ut Heins. tradit. Sed Foggini diligentia dedit a m. pr. *colectique*, et a sec. *conlectis*: hoc etiam Rom. exhibebat. Etiam Bigot. *collectis*, Goth. tert. *disjectis*.—712. *simul ære* sec. Menag.—713. *crebris ictis* Medic. (a m.

NOTÆ

706 *Ariete*] Machina, quassandis muris comparata, Æn. ii. 492.

709 *Cernere ferro*] Testatur Pierius codices antiquos fere omnes habere, *et decernere ferro*, ita ut in versu syllaba redundet. Tamen Seneca legit *cernere*: sic enim Ep. LVIII. ‘Quædam simplicia in usu erant, sicut cernere

ferro inter se dicebant: Virgilius hoc probabit tibi,’ &c. Muretus hujus item locutionis exempla affert, ex Ennio et Actio.

712 *Clypeis atque ære sonoro*] Clypeis æreis, ictuum inflictu sonantibus. Sic Ge. ii. 192. ‘Pateris libamus et auro.’

Congeminant. Fors et virtus miscentur in unum.
 Ac velut, ingenti Sila, summove Taburno, 715
 Cum duo conversis inimica in prælia tauri
 Frontibus incurrunt, pavidì cessere magistri;
 Stat pecus omne metu mutum, mussantque juvencæ,
 Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur;
 Illi inter sese multa vi vulnera miscent, 720
 Cornuaque obnixa infigunt, et sanguine largo
 Colla armosque lavant; gemitu nemus omne remugit:
 Haud aliter Tros Æneas et Daunius heros
 Concurrunt clypeis. Ingens fragor æthera complet.
 Jupiter ipse duas æquato examine lances 725

bus: terra reddit gemitum: deinde infligunt gladiis frequentes ictus: sors et fortitudo confunduntur simul. Et quemadmodum in magna Sila, aut alto Taburno, quando duo tauri obversis capitibus congregiuntur in certamen hostile, pastores timidi fugerunt: armentum totum manet tacitum præ timore, et juvencæ mugientes expectant, quis dominetur armento, cui tota armenta pareant: illi confundunt inter se plagas multo robore, et oblectantes infigunt cornua, et tingunt colla atque humeros multo sanguine: tota sylva reboat gemitu. Non aliter Æneas Trojanus et heros Dauni filius incurrunt in clypeos: magnus fragor ferit cælum. Ipse Jupiter librat duas lances examine æquato, et addit lancibus fatu opposita amborum: ut

pr. et Gud. a m. pr.—714. *Congeminat* sec. Rottend.—715. *Sila* disertè Medic. et al. In aliis, et in edd. vett., necnon in Servio *Sylla*. In Rom. *sylva*, ut supra erratum Ge. III, 219, et ut h. l. ab aliis errari Servius monet. *Sylla* Dorvill. a m. sec. *sub monte Taburno* ap. Serv. ad Ge. III, 219.—716. *conversi* alter Menag. *diversis* Menag. pr. et Goth. tert. *c. inter se prælia* Zulich. a m. pr. *in abest* alteri Menag.—719. *Quis nemori* Heins. tandem restituit e Medic., tum Rom. aliisque Pier.; adde Goth. sec. Vulgo lectum: *Quis pecori*. Porro *imperet* et aliquot Pier. et Burn. sequuntur Sprot. et duo alii Burn.—720. *prælia miscent* Gud. Sed alterum figuratius.—721. *infigunt obnixa* Parrhas.—722. *rigant* Oudart. a m. sec., ex interpretamento τοῦ *lavant*. *lavunt* aliquot Pier.—723. *Non aliter* duo Goth. et pars Pier. *Lavinius heros* pr. Moret.—724. *fr. a. pulsat* Oblong.—725. *Jupiter ille* Bigot., ut toties. vid. lib. VII, 110. *ex agmine* Parrhas. Goth. pr., ut toties alibi. *æquato pondere* Goth. tert.—

NOTÆ

715 *Sila .... Taburno*] *Sila*, sylva ingens Apennini montis, adhuc nomen antiquum retinens, in Brutiis nunc Calabre citerieure; circa Consentiam urbem, quæ hodie *Consenza*. *Taburnus*, mons olivifer, in Samnio Campaniæ confini; furcas, sive angustias Caudinas, a septentrione obvallans, nunc *Tabor*, vel *Taburo*. Ita Cluverius.

718 *Mussantque juvencæ*] Timide et quasi tacite mugiunt; videturque ipso vocabulo vox juvenearum expressa.

722 *Armos*] *Humeros*, Æn. x. 894.

723 *Daunius*] *Turnus*, Dauni filius, Æn. VII. 56.

725 *Æquato examine lances*, &c.] *Locus imitatus* ex Homero *Iliad*.

Sustinet, et fata imponit diversa duorum;
 Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.
 Emicat hic, impune putans, et corpore toto
 Alte sublatum consurgit Turnus in ensem,
 Et ferit. Exclamant Troës trepidique Latini, 730
 Arrectæque amborum acies. At perfidus ensis
 Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu:
 Ni fuga subsidio subeat. Fugit ocyor Euro,
 Ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem.
 Fama est, præcipitem, cum prima in prælia junctos 735
 Conscebat equos, patrio mucrone relicto,
 Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci;

videat, cui labor male succedat, aut quo pondere mors inclinet. Tunc Turnus exilit, et toto corpore exsurgit in gladium alte erectum, existimans id futurum impunitum, et ferit Æneam. Trojani et turbidi Latini clamant, et amborum exercitus suspensi. Sed gladius infidus rumpitur, et deserit ferentem in medio ictu, nisi fuga succedat in auxilium. Fugit velocior Euro, quando vidit manubrium incognitum, et manum exarmatam. Fama perhibet, Turnum inconsultum, cum conscenderet equos jugatos ad primum certamen, dum properat, omisso gladio paterno, sumsisse gladium

////////

—727. aut quo complures scripti Heins., tum Parrhas. et Goth. sec. ac tert. Possunt hi videri ad Servii exemplum interpretationem instituisse, sicque edidit Cuninghamus ex Huls. et Nonio p. 177, laudato Castalione Obs. Dec. III, 9. Monet tamen esse hoc durissimum, quod, in *Quem damnet* substituentum sit *voti*; quodque labor sit virtus, quæ alterum victorem reddat. Nescio, an procedat, si quis *τὸ labor* sicumat: *Quem damnet, labor* est Jovi, laborat Jupiter, dubitat, deliberat, *Quem damnet* (leto) et quo etc. Sed vid. Not.—728. hac Montalb. hoc Dorvill. a m. sec. *impune micans* Zulich. *corpore tanto* Sprot.—731. *acies amborum* Bigot.; idem cum multis ac, etiam Goth. sec. et.—732. que aberat sec. Hamb. in medio tardentem Medic. a m. pr. *ictum* Rom. et aliquot Pier. Post hunc versum in Zulichemio sequebatur versus imperfectus: *Quid superest?* Vidit scilicet aliquis, hic deesse aliquid sententiæ explendæ. vide Notam.—733. *ocior aura* Sprot.—734. *inertem* Leid., perpetua varietas.—735. cum primum tres Burm. et aliquot

NOTE

XXII. 209. ubi Jupiter Hectoris et Achillis fata lancibus imponit. Is autem morti destinatus putatur, cujus fatum præponderat, et magis ad terram accedit. *Examen*, filum est, sive lingula in medio bilanci pendula; cujus momentis judicatur, quo pondus vergat.

727 *Quem damnet labor*] Juxta Scaligerum: 'a quo labor frustra suscipiatur.' Juxta alios, 'quem labor in-

felix addicat morti.' Juxta alios, 'quem felix labor damnet votis, obnoxium reddat votis exsolvendis.' quomodo Ecl. v. 80. 'damnabis tu quoque votis.' Ceteri pugantur.

733 *Euro*] Vento orientali, Ge. 1. 371.

736 *Patrio mucrone*] Quem Dauno, Turni patri, Vulcanus fecerat, supra 90.

737 *Trepidat*] Properat, Æn. IX. 114.

Idque diu, dum terga dabant palantia Teucris,
 Sufficit; postquam arma Dei ad Vulcania ventum,
 Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu 740
 Dissiluit; fulva resplendent fragmina arena.
 Ergo amens diversa fuga petit æquora Turnus;
 Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis.
 Undique enim densa Teucris includere corona;
 Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt. 745
 Nec minus Æneas, quanquam tardata sagitta
 Interdum genua impediunt, cursumque recusant,
 Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urget:
 Inclusum veluti si quando flumine nactus
 Cervum, aut puniceæ septum formidine pennæ, 750

aurigæ sui Metisci. Is quidem dñ sufficiens fuit, dum Trojani objiciebant ipsi terga fugientia: sed quando ventum est ad arma Dei Vulcani, gladius mortali manu factus fractus est ictu, veluti glacies fragilis: fragmina relucet in fulva arena. Itaque Turnus attonitus adit fugiens campos remotos: et miscet dubios circuitus, nunc huc, deinde illuc. Nam Trojani undique cinxerunt eum spissa multitudine, et hinc magna palus, hinc alti muri sepiunt. Æneas non segnius persequitur, et ardens tangit pede pedem timentis: quamvis aliquando genua Æneæ impediunt et negent cursum, vulnere sagittæ remorante. Quemadmodum canis venaticus, cum aliquando reperit cervum deprehensum in fluvio, aut circumdatum formidine

//////////

Pier.—738. Jamque diu sec. Moret. et Montalb. Teucris Leid.—739. ventum est nonnulli scripti et editi cum trinis Goth. et Erf.—740. Fatalis Ven. gl. cri Rom. et aliquot Pier. fusilis Leid.—741. resplendet fragmen Rom. cum aliis Pier., tum Medic. a m. sec. aliique Heins. cum ed. pr. Burm., quod exilius esset. Heinsius tamen subtilitatem captat et conj. resplendent fragmen: ut crepitabant bractea exudebat sup. vi, 209. respondent Goth. tert. resplendent Dorvill. resplendet lumina Zulich. resplendent agmina Ven.—742. æquore Leid.—743. Nunc huc atque huc alter Menag. nunc huc Ven. deinde huc Oudart. Sprot. et pr. Hamb. cum binis Goth. nunc hunc inde illuc Dorvill. a m. sec.—744. Teucris densa Goth. tert. incl. catereæ Goth. tert.—745. mœnia spargunt Menag. pr.—746. tardante sagitta plerique libri, etiam Medic. a m. pr. et vett. edd. ante Dan. Heinsium, qui primus tardata sc. genua, sagitta s. vulnere: quod ex Rom. et aliis notaverat Pierius. turbata Montalb.—748. instat pro urget, ex Arusiano Messio laudat et illustrat Heins. conf. sup. viii, 433. 434.—749. in flumine vulg. ante Heins. unde prava erat nata interpretatio, ac si cervus in flumine natans mille vias fugeret, atqui erat ille ripa territus alta: quo minus in amnem se dejiceret.—750. captum Goth.

NOTÆ

738 Palantia] Vaga, Æn. x. 674.	xi. 339.
739 Dei ad Vulcania] Vulcani Dei,	746 Sagitta] Qua vulneratus fuerat,
qui Veneris rogatu ense, clypeum,	319. Sanatus ab Iapide et Venere,
galeam, Æneæ fecerat, Æn. viii. 370.	411.
620.	750 Puniceæ formidine pennæ] Fune,
740 Futilis] Fragilis, inutilis, Æn.	rubris et versicoloribus plumis dis-

Venator cursu, canis et latratibus, instat;
 Ille autem, insidiis et ripa territus alta,
 Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
 Hæret hians, jam jamque tenet, similisque tenenti
 Increpuit malis, morsuque elusus inani est. 755
 Tum vero exoritur clamor: ripæque lacusque
 Responsant circa, et cœlum tonat omne tumultu.
 Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
 Nomine quemque vocans, notumque efflagitat ensem.
 Æneas mortem contra, præsensque minatur 760
 Exitium, si quisquam adeat; terretque trementes,
 Excisurum urbem minitans, et saucius instat.
 Quinque orbis explent cursu, totidemque retexunt
 Huc illuc. Neque enim levia aut ludicra petuntur
 Præmia: sed Turni de vita et sanguine certant. 765

plumarum rubrarum, imminet ei cursu et latratu: ille vero territus insidiis et alto margine fluvii, fugit et refugit per mille vias: sed acer canis ex Umbria adhæret ipsi hians, et jamjam apprehendit, et similis apprehendenti insonuit dentibus, et deceptus est vano morsu. Tunc autem clamor emittitur, et ripæ et lacus respondent circum, et totum cælum sonat tumultu. Ille Turnus simul fugit, et simul objurgat omnes, appellans unumquemque nomine suo, et petit ensem solitum. Contra Æneas intentat necem et præsentem ruinam, si ullus adeat Turnum: et terret trepidos, minitans se eversurum urbem et urget eum licet vulneratus. Conficiunt cursu quinque circuitus, et totidem relegunt, huc, illuc: non enim quæruntur præmia tenuia aut ludicra, sed contendunt de vita et sanguine Turni. Forte oleaster

//////////

sec. pinnæ plures Pier. et Heins. conf. Ge. III, 372 et alibi.—753. ac Medic. et al. aut Sprot. invidus Bigot. umidus imber alter Hamb.—754. tenens Rom. et Hamb. pr. a m. sec.—755. illus alter Menag. et alter Goth.—757. Responsat Goth. pr. circum etiam legitur. et aberat Exc. Burm. intonat Sprot. et alii apud Burm. et Pier. fragore iidem et alii permulti cum Goth. tert. et Erf.—760. Æ. contra præsens mortemque m. ed. pr. Burm. et Goth. pr.—761. Excidium Ven. aderat Dorvill.—762. Excissurum Parrhas. saucius est vel etsi saucius; vel, quantum licebat ei saucio. Estque adeo poëta dignius, quam quod conicere possit aliquis: nec secius instat, aut et sævius instat. Nam poëta, et sævior instat, dixisset. instant Medic. a m. pr.—763. implent Menag. pr. et Leid. complent Parrhas.—764. Huc atque huc

NOTÆ

tincto, ad terrendas feras. *Linea* vocatur a Seneca Philosopho et Tragico, *formido*, a Virgilio et Lucano: *pennæ formidatæ* ab Ovidio. De *punico colore*, rubro, Ecl. v. 17.

753 *Umber*] Canis ex Umbria, Italiæ septentrionali regione: a septentrione Mari Adriatico definita; a meridie fere Tybri et Nare amnibus: Apennini jugis aspera, nunc fere

Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
 Hic steterat, nautis olim venerabile lignum :
 Servati ex undis ubi figere dona solebant
 Laurenti Divo, et votas suspendere vestes.
 Sed stirpem Teuceri nullo discrimine sacrum 770
 Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
 Hic hasta Æneæ stabat : huc impetus illam
 Detulerat, fixam et lenta in radice tenebat.
 Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
 Dardanides, teloque sequi, quem prendere cursu 775
 Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
 Faune, precor, miserere, inquit ; tuque optima ferrum

frondibus amaris hic fuerat sacer Fauno, arbor quondam veneranda nautis : ubi nautæ erepti e naufragio solebant affigere dona Deo illi Laurentino, et suspendere vestimenta devota. Sed Trojani absciderant sine discrimine sacram arborem, ut possent pugnare campo expedito. Hasta Æneæ hærebat illic : impetus illam impulerat illuc fixam, et retinebat in radice tenaci. Trojanus Æneas institit, et voluit manu extrahere hastam ferratam : et assequi hasta eum, quem non poterat attingere cursu. Tum vero Turnus exanimatus metu, ait : O Faune, oro, miserere :

~~~~~

Oudart.—766. *Fauni* Aldd. edd. inde a prima, cum sequacibus (usque ad Commel., quæ discessit), et sic Serv. laudat ad v. 779, quod præfert cum Cerda Schrader. ad Musæum pag. 330, tanquam exquisitius. Sed aliter codices ; et impedita fit junctura *sacer Fauni foliis. foliisque* pr. Hamb.—767. *olim nautis* Goth. tert. *signum* Menag. pr. et Parrhas., non indocte, ut Homericum *σῆμα*, quod late conspectum præbet.—768. *ibi* pr. Hamb. et Sprot.—769. *notas...vestes* edd. vett. ; emendatum *votas* in ed. Ald. tert. et a Ge. Fabricio : sicque Pier. et Heins., paucis exceptis. *voto* Leid. et a m. sec. Rottend.—772. *huic* tert. Rottend. *hic* tert. Goth.—773. *et abest multis, ab aliis in*, ut a tribus Goth. et Erf. Aberat etiam a Mediceo ; sed altera manus inseruit *ab r.* et delevit *et*. In Ven. *ut lenta*. Tum Bigot. *fixum lenta radice*. Porro, idque unice verum, Servius jungebat : *fixam et lenta radice tenebat*, non, ut vulgo factum, *Detulerat fixam, et l.* Ge. Fabricius Donatum legere ait : *Detulerat mollem et lenta r.* Quod verum non est : nam Donatus *lentam radicem* explicat mollem.—777. *tuque* sec. Rottend.—

NOTÆ

capit ducatum *Urbinate*m, *Spoletanum*, et *Anconitanam* Marchiam.

766 *Fauno oleaster*] De *Fauno*, Deo Laurentinorum, Latini patre aut avo, Æn. vii. 47. &c. *Oleaster*, olea sylvestris, sæpe pro templis constituta, suspendendis donariis : quia vivacitas hujus arboris tanta est, ut multis confixa clavis, nihil tamen lædatur.

768 *Dona*] Tabulas naufragii testes, et vestimenta. Sic enim Horat. Od.

l. i. 5. 13. ‘ me tabula sacer Votiva paries indicat uvida Suspendisse potenti Vestimenta maris Deo.’

771 *Puro campo*] Vacuo, absque impedimentis. Horat. Epist. l. ii. 2. 71. ‘ Puræ sunt plateæ, nihil ut meditantis obstat.’ Æn. xi. 711.

773 *Lenta*] Tenaci. Sic dicitur *Lenta pix*, Ge. iv. 41. *lentum gluten*, ibid. 161.

Terra tene; colui vestros si semper honores,
 Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
 Dixit, opemque Dei non cassa in vota vocavit. 780
 Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
 Viribus haud ullis valuit discludere morsus
 Roboris Æneas. Dum nititur acer, et instat:
 Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
 Procurrit, fratrique ensem Dea Daunia reddit. 785
 Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
 Accessit, telumque alta ab radice revellit.
 Olli sublimes, armis animisque relecti,
 Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
 Assistunt contra certamine Martis anhel. — 790
 Junonem interea Rex omnipotentis Olympi

et tu, o bona terra, retine ferrum: si fovi semper vestros cultus, quos Æneas contra reddidit bello profanos. Dixit: neque imploravit auxilium Dei in vota inutilia. Nam Æneas diu obnixus et moratus in tenaci radice, nullo robore potuit solvere tenacitatem ligni. Dum Æneas ardens conatur et urget: Dea filia Dauni, iterum conversa in formam aurigæ Metisci accurrit, et reddit gladium fratri. Venus irata quod id liceret audaci Nymphæ, venit et attraxit hastam e profunda radice. Illi alti, reparati animis et armis, hic confidens ensi, hic ferox et sublimis hasta, stant oppositi, anhelantes prælio Martis. Interim rex cæli omnipotentis affatur

778. *vestros colui* Goth. tert.—779. *ferro fecere profanos* duo Rottend. Zulich. et pro var. lect. Gud. Saltem hoc interpretationem juvat. Sed hic miror Maroni non tenuem et exilem visum versum, inprimis in hoc: *fecere profanos*, pro, profanarunt. Paulo ante ad v. 775 notatum erat in Servianis: humiliter quibusdam visum dictum: *prendere cursu*.—781. *Jamque Hugen. lento stirpe*, cf. Pier. et sup. v. 208.—782. *potuit* Leid. *discurrere* Medic. a m. pr. et Gud. pro var. lect. *discindere* Ven. *convellere* qu. Moret. et Leid.—784. *conversa* Zulich. Ven. et duo Rottend. cum Medic. a m. sec. *mentita* nonnulli apud Cerdam, non constat, qui.—785. *tradit* alter Hamb.—787. *ab abest* Parrhas. *revulsit* Ald. (prima et sec.) ap. Burmann.—788. *animis armisque* Parrhas. vide sup. II, 799.—790. *Assistunt contra certamina*: velim Heinsium, qui hoc reposuit, etsi jam Commelinum e Palat. idem recepissee video, vel Burmannum exposuisse, qua ratione hoc dictum sit. Exhibent utique hoc Medic. (nam Romanus hic mancus est) Mentel., ceterique Heins., sicque edd. vett. ed. pr. Burm. Venetæ nostræ 1484. 1486. Hinc aliæ, ut Norimb. et Veneta 1495 etc.; item Egnatii recensio: *Insistunt contra certamina*: quod rationem habet. Sic sup. Ge. III, 164 *viamque insiste domandi*. Rationem

NOTE

782 *Morsus Roboris*] Tenacitatem oleaginæ radiceis, quasi mordicus hastam tenentis. *Robur* itaque, durum quodvis lignum est, ut jam nota-

vimus, Ge. I. 162.

785 *Dea Daunia*] Juturna, Turni soror, Dauni filia, supra 139.

791 *Omnipotentis Olympi*] Æn. x. I.

Alloquitur, fulva pugnas de nube tuentem :

Quæ jam finis erit, conjux ? quid denique restat ?

Indigetem Æneam scis ipsa, et scire fateris,

Deberi cœlo, fatisque ad sidera tolli.

795

Quid struis ? aut qua spe gelidis in nubibus hæres ?

Mortalin' decuit violari vulnere Divum ?

Junonem, spectantem pralia e rutila nube: O uxor, quis nunc finis erit? quid demum superest? tu ipsa nosti et fateris te nosse Æneam destinari Divum cœlo, et fatis evelli ad astra. Quid paras? aut qua spe manes in frigidis nubibus? an decuit Divum illum lædi plaga inflicta a mortali? aut gladium subductum reddi

////////

habet quoque alterum, quod verum esse arbitror, quodque Servius alios legere ait, *Adstant contra certamine*: Sic *slare, astare, παραστανειν*, assistere, de certantibus, ut sup. xi, 710. *contra, αντιον. εναν.* Atque hoc exhibent Menag. et Sprot. cum Goth. tert., ita quoque edidit Ald. statim in pr. ed., quod sequuntur alii, ut Steph., alii e vulgatis *Insistent contra certamine*, quod Paulus Manutius intulisse videtur, vel *Insistent contra certamina*, quod Egnatium dedisse diximus; tum repetiit Pulmann. et hinc vulgg. Tandem *Adstant contra in certamine* Hugon. in *certamina* pr. Moret., doctius utique, ut sit *Assistent in certamina*, in pugnam; quod equidem ceteris praferam, si librorum auctoritas satis gravis adest. Sed *Assistent certamina*, aut *contra certamina*, equidem quomodo interpreter non habeo, adeoque revocavi vulgatam antiquiorem. Junxi quoque *assistent certamine Martis*, ut *anheli* ornet; non, *assistent contra, certamine Martis anheli*.—792. *pugnam* Bigot. *videntem* Mediceus Pierii.—793. *Qui* Leid. *Quis* pr. Hamb. erat sec. Menag.—796. *gaudis* Goth. tert. *pro gravidis. in montibus* Oudart. et Zulich. a m. pr., merus lapsus librarii; ne quis putet, cum ratione dictum e v. 133 sqq. Nam et ibi Juno ad cœlum redit v. 159.—797. Debet scribi *Mortali* 'n pro *Mortali an*; ut supra monitum. *Mortali* ed. Ven. Burn. cum Goth. sec. et tert. *Mortalem* legitur in marg. ed. Ven. Scoti 1544, non mala emendatio viri docti, qui in sententia hærebat; nam hoc utique indignum: vulnere Divum, h. Divorum, mortalem peti, violari. Video nunc esse cum virum doctum Benedictum in ed. Flor. 1520, cujus verba ascribam: "In vetustis et fide dignis codd. legitur *Mortalem decuit*; quod magis placet; etsi Servius *Mortalin* legat. Sensus erit: o Juno, *decuit mortalem*, hoc est Æneam, *violari vulnere Divum?* i. feriri manu Dearum, hoc est Juturnæ, quæ Dea est; q. d. minime. Et hoc dicit Jupiter, ut Junonem incesset, criminareturque, quod impulerat Juturnam ferire Æneam. Ad quod paulo post se expurgans respondet Juno: *Juturnam fateor* etc. v. 813 sqq." Scilicet sic statuendum, vulnus Æneæ sagitta ignotum unde allapsa (sup. 318 sqq.) Juturnæ tribui a Jove. Quod si statusas et inf. 813 sq. verba Junonis compares, lectionem *Mortalem* valde aridius non inficiabere. Contra id, quod nunc in libris legitur, difficultatem haud dubie facit, si *mortale vulnus* communi significato accipiendum est, ut sit vulnus mortalis, seu a mortali illatum: quid enim in eo mirum, si Æneas,

NOTÆ

793 *Quæ finis*] Nomen interdum Virgilio etiam fœmininum. Æn. v. 384.

794 *Indigetem Æneam*] Indigetes Dii, qui primo in terra *degentes*, inde

in cœlum traducti fuerant. Talis præcipue Æneas; quem Livius testatur, non tantum *indigetem* dictum fuisse, sed etiam *Jovem indigetem*. Ge. i. 498.

Aut ense[m] (quid enim sine te Juturna valeret?)
 Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
 Desine jam tandem, precibusque inflectere nostris; 800
 Nec te tantus edat tacitam dolor; et mihi curæ
 Sæpe tuo dulci tristes ex ore recurrant.
 Ventum ad supremum est. Terris agitare, vel undis,
 Trojanos potuisti; infandum accendere bellum,
 Deformare domum, et luctu miscere hymenæos; 805
 Uterius tentare veto. Sic Jupiter orsus;
 Sic Dea submisso contra Saturnia vultu:
 Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,

Turno, et robur augeri victis? nam quid Juturna posset absque te? Cessa nunc denique, et flectaris meo rogatu: nec tantus dolor angat te tacitam, sed mæstæ solitudines tuæ innotescant mihi sæpe e tuo dulci ore. Ventum est ad ultimum. Potuisti insectari Trojanos terra et mari, excitare dirum bellum, fœdare domum Latini, et turbare calamitatibus nuptias: prohibeo te aggredi quicquam præterea. Sic Jupiter locutus est: sic Dea Saturni filia contra respondit

futurus Deus, nunc tamen homo, a mortali, ab homine, telo petebatur, cum is in media pugna versaretur? cum Turno congrediretur? Itaque inducor, ut credam, Maronem primum h. l. ansum mortalem pro letali dicere: quod ad analogiam tot aliorum similium, v. c. letalis, fit præclare; etsi Serv. damnet, et Burm. recte moneat, esse usum vocis sequioris ætatis. Sed hæc ipsa, quæ seriores scriptores sibi permittunt, omnia fere a poetis primum perfecta sunt. Ita tandem sententia digna poeta exit. Erat utique quod miraretur Jupiter, Junonem, cum sciret ipsa Æneam immortalem futurum, tamen putasse se assecuturam hoc, ut ille telo percussus vulnere letali occideret. Ascribendus adeo hic locus iis, in quibus poeta novasse aliquid dicendus est, ne ineptæ orationis crimine oneretur.—798. *Haud e.* Reg.—799. *Erectum* Goth. tert. et deest Bigot.—800. *que abest* Dorvill.—801. *tacitus* Leid. edit Diomedes legerat, sicque Gud. a pr. m., quod copiose illustrat Heins. ex vetere forma: edim, is, it. *ne mihi* Dorvill.—802. *tristi* pr. Hamb. pro var. lect. τοῦ dulci. Male; et similis forma apud Tibullum notata: *Edidit hæc dulci tristia verba sono. tristes dulci* Goth. tert. *recurrant, recusant, recusent* (hoc et Medic. a m. pr.), *recurrant*, aberrationes apud Burm.—803. *est* deest Ven. *Ventum est ad summum* Leid.—808. *quod*

NOTÆ

798 *Aut ense[m]*, &c.] Merito sane accusatur Virgilius indiligentiæ, in hoc Turni cum Ænea certamine. I. Quod eos armis ita imparibus inter se commiserit. Hinc enim Æneas galea, clypeo, ense cælesti armatus: inde Turnus gladio mortali ac futile. II. Quod ubi suus Turno gladius, item cælestis, redditus est; Jovem inducat ea de re, quasi contra jus facta sit,

conquerentem. III. Quod Turnum ita bonæ rectæque mentis expertem describat, ut recuperato ense suo uti non meminerit sed eo omisso se saxi impulsu defendat, 896.

804 *Accendere bellum*, &c.] Excitata ex Inferis Furia, quæ fœdus Latini cum Ænea disturbaret, Æn. vii. 323. *Hymenæos*] Nuptias, Ge. iii. 60.

Jupiter: et Turnum et terras invita reliqui.
 Nec tu me aëria solam nunc sede videres 810
 Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsam
 Starem aciem, traheremque inimica in praelia Teucros.
 Juturnam misero, fateor, succurrere fratri
 Suasi, et pro vita majora audere probavi;
 Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum; 815
 Adjuro Stygii caput implacabile fontis:
 Una superstitio superis quæ reddita Divis.
 Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
 Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
 Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum: 820

dejecto vultu: O magne Jupiter, descrui et Turnum et terras invita, quod quidem tua voluntas mihi esset cognita: alioqui, non videres me jam solam in aëria regione tolerare digna et indigna; sed circumdata ignibus essem in ipso exercitu, et vocarem Trojanos in adversa certamina. Fateor, suasi ut Juturna auxiliaretur fratri suo infortunato, et approbavi ut susciperet majora pro vita ejus; non tamen ita ut iacula intenderet, neque ut arcum: juro per originem inexorabilem fontis Stygii, quæ sola religio imposita est Diis cælestibus. Et nunc quidem cedo, et aversata pugnas relinquo eas. Peto a te pro Latio, pro dignitate tuorum Latinorum, id

//////////

nota Sprot. mihi est tua Parrhas. tua magna voluntas perpetua lectio edd. vett., tum Ald. sec. et hinc profectarum. magne reposuit Paullus Manutius, hinc aliæ, Commelin. Steph. Pulmann., idque Pierii codd. et Medic. cum aliis Heins. firmarunt: et ex Goth. sic sec. ac tert. tua celsa v. ed. Ald. pr. Junt.—809. invisu Menag. pr. relinquo aliquot apud Burm. cum trinis Goth.—810. Nec me tu alter Menag. aëriam Dorvill. sub nube Parrhas. et pr. Hamburg. pro var. lect. sub sede alter Menag.—811. 812. sub ipsam—aciem e Medic., tanquam elegantius, refinxit Heins. pro vulgato: sub ipsa acie; nisi quod sec. Rottend. et Dorvill. cum binis Goth. ipsam acie, et Parrhas. ipsa aciem.—813. fateor misero tres Burm. et ap. Macrob. vi, 6, incondito ad aurem sono. fateor miseram Dorvill.—815. ut ostenderet alii olim ap. Serv.—816. implicabile Leid. intractabile Montalb. insatiabile Zulich.—817. Vana Parrhas., perperam. conf. Not. Aliter sup. viii, 187.—818. que abest Dorvill. exorsa ed. Ald. tert.—819. quod n. f. te l. Goth. tert. tenen-

NOTÆ

810 *Nec tu me aëria, &c.*] Supple, nisi tua voluntas mihi nota esset, nisi prohibuisses.

814 *Suasi*] Supra 157.

816 *Stygii, &c.*] Fontis inferni, Æn. vi. 323. Per hunc Dii jurare solent: causam habes Ge. iii. 551.

817 *Superstitio superis reddita*] Superstitio, gravis et formidolosa religio,

metus religiosus. *Reddita*: explicat Servius, data et imposita: compositum pro simplici. Explicant Passeratius, Germanus, Cerdanus, vicissim reposita superis Diis ab inferis: cum enim inferi superis subjecti sint multis in rebus; hac una re superi vicissim inferis subditi sunt, ut per Styga jurare cogantur.

Cum jam connubis pacem felicibus, esto,
 Component, cum jam leges et fœdera jungent :
 Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
 Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari ;
 Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes. 825
 Sit Latium ; sint Albani per sæcula reges ;
 Sit Romana potens Italia virtute propago ;
 Occidit, occideritque, sinas, cum nomine Troja.

Olli ~~subridens hominum rerumque~~ repertor :
 Et germana Jovis, Saturnique altera proles, 830
 Irarum tantos volvis sub pectore fluctus ?

quod nulla lege fatorum continetur : scilicet quando jam constituent pacem fausto conjugio (itaque sit) quando jam sociabunt leges et fœdera : ne imperes, ut Latini indigenæ amittant nomen antiquum ; neve imperes ut fiant Trojani, et appellentur Trojani, aut ut viri illi mutant linguam, aut convertant vestimenta. Sit in æternum Latium, sint reges Albani, sit posteritas Romana potens Italica fortitudine : Troja cecidit, permitte etiam ut ceciderit cum suo nomine. Auctor rerum et hominum respondit illi subridens : Tu es soror Jovis, et secunda soboles Saturni : an versas in animo tantos fluctus irarum ? Sed age, et mitiga furorem frustra susceptum :

~~~~~  
*tur Mentel. pr. a m. pr.—821. infelicibus Vratisl.—822. Componant Parrhas. Componet Goth. tert. leges ad fœd. pr. Rottend.—823. Nec ed. pr. Burm. Goth. tert.—824. Ne Parrhas. Nunc Serv. ad lib. i, 148. jubeas fieri Goth. tert.—825. vestem Medic. et Rottend. sec. ac tert.—826. Sint Latii Goth. tert.—828. sidas Medic. a m. pr., unde Heins. ejecto que facit : occiderit, si das. o. licet cum Goth. tert., ex interpretatione. Occidit Troja, et sit ita, occiderit adeo cum ipso nomine ; tum sine nomine Vratisl. cognomine Bigot.—830. Est Mentel. pr. et Hugen. Es duo Goth. Erf. et edd. vett. nostræ omnes ; sic quoque Aldd. Fabric. Dan. Heins. Et non nisi in Ven. Scoti 1544 video exhibitum. O germana complures codd. Burm. et edd. habere ait ; sed videtur vitio factum, cum vellet idem docere, es passim occurrere. Saturniaque Mentel. pr. a m. pr.—831. tantum Medic. (Fogginius tantos dedit,*

## NOTÆ

823 *Indigenas Latinos]* Itaque Virgilius Latinorum nomen, non a Latino rege profectum, sed multo antiquius censet : ut diximus *Æn. i. 10.* Quamquam aliter censet Dionysius : aitque vocatos eos ante Latinum regem, *Aborigines*, *Æn. vii. 181.* *Æn. viii. 314.* ubi quærimus, an reipsa *Aborigines indigenæ*, id est in ipsa Italia nati ; an vero aliunde advecti sint. *Teucros*, *Æn. i. 239.* *Latium*, *Æn. vii. 54.* *Albani reges*, ab Ascanio instituti, *Æn. vi. 763.* *Æn. viii. 48.*

830 *Et germana Jovis, &c.]* Sensus est, juxta Servium : ‘ Tu quidem mea es soror, et filia Saturni : unde non mirum est tantam te iracundiam animo concepisse. Potentissimi enim quique, iræ retinentissimi sunt.’ Juxta me secundus versus cum interrogatione legendus est, ut sensus sit : ‘ Tu quidem mea soror es, et Saturni filia : quid ergo irarum tantos volvis sub pectore fluctus ?’ quod affine est iis quæ dicta sunt *Æn. i. 15.* ‘ tantæne animis cœlestibus iræ ?’

Verum age, et inceptum frustra submitte furorem.  
 Do, quod vis; et me victusque volensque remitto.  
 Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt;  
 Utque est, nomen erit; commixti corpore tantum 835  
 Subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum  
 Adjiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.  
 Hinc genus, Ausonio mixtum quod sanguine surget,  
 Supra homines, supra ire Deos pietate videbis;  
 Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores. 840  
 Annuit his Juno, et mentem lætata retorsit.  
 Interea excedit cœlo, nubemque relinquit.

*concedo quod petis, ac me submitto et sponte et superatus tuis precibus. Itali servabunt linguam patriam et consuetudines, et nomen eorum erit, quale est: tantummodo Trojani juncti connubiis illic sedebunt: addam modos et ceremonias sacrorum, et faciam omnes Latinos unius lingue. Videbis posteritatem, que hinc orietur mixta sanguine Italo, pietate superare homines, superare Divos. Nec ulla natio adeo celebrabit cultum tuum. Juno assensa est his verbis, et gaudens convertit animum. Interim abiit ex aëre et reliquit nubem. His perfectis, pater ipse volvit*

//////////

sed volvi a m. pr.) volves tert. Mentel. Leid. volvit Serv. ad iv Æn. 377. volvens ed. Ven. Burm.—833. Dic q. Leid. qua ris Bigot. nam me alter Hamb.—834. 835. moresque tenebunt Usque: est n. Paris. commixti corpore tanto reposuit Heinsius; et illustravit exemplis, opportunis, importunis, corpus de universa rep., populo, civitate, imperio, exercitu dici, ad vulgarem comparisonem corporis et membrorum hominis. Sic sup. xi, 313 toto certatum est corpore regni. Itaque sunt h. l. Teucri commixti cum toto populo Latinorum. In quo facile sentis toto otiosum esse. Pessime ad concubitum traxit Cerda cum aliis τὸ corpore commixti et subsident. Enimvero veterum, et hinc omnium, quas vidi, edd. lectio est: commixti vel commisti corpore tantum. Eandem firmat Medic. cum aliis codd. Pier. et Heins. Erf., item Serv. ad i Æn. 249, nec, cur tantum mutare necesse fuerit, video. Nam sensus: Tantum Teucri subsident, commixti corpore, cum populo Latinorum: tantum transibunt in nomen eorum; nulla alia rerum mutatio fiet. Mediceus Pierii et Porcius, tum Parrhas. Montalb. Hamb. pr. et Goth. tert. commixto corpore exhibebant; sed commixti elegantius. Romanus autem commixti sanguine tantum. At tanto in nullo legitur præterquam in uno Pierii commixti sanguine tanto; et commixti corpore tanto in pr. Menag. et tert. Mentel., et commixto corpore tanto Goth. tert.—836. Teucris Goth. sec. sacrorumque Bigot.—838. Hinc g. Ausonium, mixto quod Goth. pr. mixtum cum s. Parrhas.—839. Ultra homines alter Hamb. a m. pr. pietate jubebis Leid.—842. relinquit Medic. cum plurimis aliis. Solenne tamen poëta, motum, inprimis concitatio-rem, præterito tempore declarare. Sed meo judicio totus hic versus melius abesset: nisi ille aliter olim lectus fuit. Saltem post retorsit sequi debuisset videtur: lumina, et c. Ut solent Dii in suorum morte. Ut sup. x, 473 Hercules: oculos Rutulorum rejicit arvis. Et ipsa Juno sup. 151 Non

#### NOTÆ

834 Ausonii] Itali, quos prius Latinos vocavit, Æn. vii. 54.

835 Commixti corpore] Initis conjugii.

His actis, aliud Genitor secum ipse volutat :  
 Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.  
 Dicuntur geminæ pestes cognomine Diræ, 845  
 Quas et Tartaream Nox intempesta Megæram  
 Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit  
 Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.  
 Hæ Jovis ad solium, sævique in limine regis,  
 Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris, 850  
 Si quando letum horrificum morbosque Deum rex  
 Molitur, meritas aut bello territat urbes.  
 Harum unam celerem demisit ab æthere summo  
 Jupiter, inque omen Juturnæ occurrere jussit.  
 Illa volat, celerique ad terram turbine fertur : 855  
 Non secus, ac nervo per nubem impulsa sagitta ;  
 Armatam sævi Parthus quam felle veneni,

*aliud secum, et meditatur deducere Juturnam a pugna fratris. Dicuntur esse duæ pestes, nomine Diræ; quas, et infernam Megaram, Nox profunda edidit uno et eodem partu, et implicuit similibus nexibus anguium, et applicuit eis alas celeres. Hæc adsunt ante solium Jovis et in vestibulo severi illius regis, et excitant timores miseris hominibus; si aliquando rex Deorum parat horribilem necem ac morbos, aut terret bello urbes quæ id meruerunt. Jupiter mittit ex alto cælo unam illarum velocem, et imperavit offerri Juturnæ quasi portentum. Illa Diræ volat et labitur in terras veloci impetu: non aliter ac sagitta per aërem inmissa nervo, quam Par-*

~~~~~

pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera possum. Jo. Schraderum conjicere video: et vultum lætata retorsit.—843. His dictis Goth. tert. secumque volutat Dorvill.—844. fratri Hugén. demittere quatuor apud Burm. descendere Goth. tert.—847. Unum Leid. reduxit Hugén.—849. Hæc, aberratur. sævique Leid. et Par. ad limina alter Menag. Oudart. Parrhas.—851. horrificos morb. Goth. pr.—852. meritasque Parrhas. ac bello Gud.—853. demittit editum ubique, quantum video, ante Commelin., qui primus demisit e Palat. edidit, cui Pier. et Nic. Heinsii codd. astipulati sunt. In nonnullis dimisit: pr. Moret. dimittit: tandem pr. Hamburg. summo demisit Olympo.—856. a nervo Exc. Burm. a verno Montalb.—857. Armatus Sprot. a m. sec. Armavit Goth. sec. quam Parthus Parrhas. Malim Codicem aliquem pro Parthus meliorem dare lectionem; nam illud vitiosum utique esse arbitror: quid enim Parthus, Parthus sive Cydon, aut gravitatis aut suavitatis habeat? Non

NOTE

845 Cognomine Diræ] Apud Inferos Furia, in medio Harpyiæ: in cælo Diræ et Jovis canes dictæ, Æn. III. 211. Et vero cum Virgilius ait eas esse duas numero, eodemque cum Megæra Furia partu editas, innuit Diras ipsas, esse Furias alias duas,

Tisiphonen, et Alecto, Æn. VI. 572. Noctis et Acherontis dicuntur filiæ.

846 Nox intempesta] Obscura, media, ad agendum intempeativa, Æn. III. 587.

857 Felle veneni] Veneno amaro: aut felle venenato.

Parthus, sive Cydon, telum immedicabile, torsit ;
Stridens et celeres incognita transilit umbras.

Talis se sata Nocte tulit, terrasque petivit.

860

Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni :

Alitis in parvæ subitam collecta figuram,

Quæ quondam in bustis, aut culminibus desertis

thus sive Cydon coniecit imbutam felle diri veneni, ut sit jaculum immedicabile, trajicit stridens et improvisa leves umbras. Filia Noctis talis intulit se, et adivit terras. Quando cernit exercitum Trojanum et exercitum Turni, statim contracta in formam parvæ avis, quæ aliquando nocte manens in sepulcris aut in tectis deser-

~~~~~

ignoro, tales iterationes et alliterationes occurrere apud poëtas, ipsum Homerum et Virgilium ; sed ubique vim aliquam habent, aut addunt aliquid tanquam pro compendio vel cumulo v. c. Ecl. viii, 55 *sit Tityrus Orpheus, Orpheus in sylvis, inter delphinus Arion.* at h. l. nihil ejusmodi video. Aut genus ponendum erat, ut individua vel formæ sequerentur : aut utrumque iterandum, ut v. c. Iliad. X, 127. 128. Latet, arbitror, epitheton seu Parthi in sq. versu, seu fellis : v. c. *Armatam sævi fallax quam etc.* aut simile quid. Nisi ultima poëtæ manus versui deest : quod probabile fit. Waddelium nunc video Animadv. Crit. p. 39 coniecisse *Arcu sive Cydon* : vel, *Partho sive Cydon*, h. in Parthum ; prius ferri possit. Jo. Schrader. autem Obs. 1, 2, p. 17 *Armatam sævo patrii quam felle veneni*, ingeniose sed parum probabiliter.—858. seu *Cydon* Oudart., male. cf. Ecl. x, 59. *medicabile* idem.—859. *auras* nonnullos legisse testatur Servius, qui rem male expedit de umbra sagittæ. Immo, ad majorem phantasmatis horrorem pro *auris* exquisitus dixit *umbras*, h. e. nigrum aërem, quem transvolat sagitta : hinc *celeris umbræ*, ut *celeris auræ*, quæ celeriter transmittunt telum. Vix tamen Maro, si carmen emendasset, ter eadem voce usus fuisset 853. 855. 859.—860. Non *Talem*, sed *Talis*, ut toties vidimus in voce *ferre* se pro *incedere*, v. c. vii, 492.—861. *acies venit* I. pr. Moret., quod non displicebat Heinsio.—862. *in parvæ* Waddel. conj. apud Burm., prave utique : etsi sic lectum in Parrhas., idque receptum a Cuninghamo ; nam usus sermonis non ita fert. Jo. Schrader. tentabat : *in ravæ, raucæ, furvæ*. Miror neminem incidisse in inauspicatam avem *parvam*. *subitam figuram* Rom. et plerique alii Pier., et Heinsianis Mentel., et secundum Burm. fere omnes : receptum ab Heinsio : vulgo, *subito collecta figuram*. Porro *subito conversa* Medic. Pierii, et Mediceus princeps : *subitam conversa figuram*. Sed *collecta*, quod ubique editum, copiose defendit et illustravit Heins. Conf. sup. 491, et x, 412, et multo magis de angue Ge. ii, 154 et al. Est autem ratio hæc formam contrahendi, diversa a nota illa Homérica, qua Somnus avi non assimilatur specie, sed avis more ac ritu in arbore sedet Iliad. E, 290.—863. *in abest* apud Marium Plotium de metris :

NOTE

858 *Parthus, &c.*] Parthi sagittandi arte nobiles, Ecl. i. 62. *Cydon*] Incola urbis, quæ *Cydon* ipsa quoque dicta est, in Creta sive Candia insula, Ecl. x. 59.

862 *Alitis in parvæ, &c.*] *Noctua* ab interpretibus intelligitur : quia 864. dicitur *nocte sedens* : tum quia minor

est quam *bubo*, unde *parva* : tum quia deserta loca incolit, bubo frequenter urbana ædificia. Et licet *noctua* Atheniensibus boni ominis haberetur ; omen erat in volatu faustum, non in cantu : at hic, ‘ canit importuna . . . Fertque refertque sonans.’ De *bustis*, Æn. iv. 494.

Nocte sedens, serum canit importuna per umbras ;
 Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora 865
 Fertque refertque sonans, clypeumque everberat alis.
 Illi membra novus solvit formidine torpor ;
 Arrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæsit.
 At, procul ut Diræ stridorem agnovit et alas,
 Infelix crines scindit Juturna solutos, 870
 Unguibus ora soror foedans, et pectora pugnīs ;
 Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare ?
 Aut quid jam duræ superat mihi ? qua tibi lucem
 Arte morer ? talin' possum me opponere monstro ?
 Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem, 875
 Obscenæ volucres ; alarum verbera nosco,
 Letalemque sonum ; nec fallunt jussa superba

tis, sero canit ingrata per tenebras ; Diræ mutata hanc in speciem, fert ac refert se stridens circa vultum Turni, et ferit alis clypeum ejus. Novus torpor debilitat ipsi membra timore ; et capilli subrecti sunt horrore, et vox stetit in gutture. At misera Juturna, quando procul animadvertit stridorem et volutum Diræ, lacerat capillos sparsos, turpans vultum unguibus et pectus planctu, quia erat soror, aitque : O Turne, quomodo tua soror potest jam succurrere tibi ? aut quid jam restat infelici mihi ? quo artificio producam tibi vitam ? an possum objicere me tali portento ? nunc nunc desero exercitum. Ne terreatis me jam timentem, o infauste aves : cognosco verbera alarum vestrarum et sonitum mortiferum ; nec dura im-

*****

ibidem : et culminibus. Bigot. aut cumulantibus aris.—864. serum canit in lib. apud Pier. Etiam serum Servius exponit triste, luctiferum, perperam. Est : sera nocte ; *νύκτερον ἀελδεῖ* Aratus. per umbram Menag. pr. cum parte Pier.—865. versa Medic. a m. sec. et Leid. se Turni Goth. tert. ob ora Heins. emendavit e Romano, Moret. et Leid. cum Arusiano Messio (accedit Donatus) : idque diserte illustravit. Vulgg. ad ora. in ora Medic. et Goth. tert.—866. fertque refertque volans, pr. Hamb. reverberat Medic. Pierii, Parrhas. et ed. pr. Burm.—867. Olli Bigot. novos Medic. et Mentel. pr., uterque a pr. m. solvat alter Menag., vel subito pr. Hamb.—868. errore pr. Hamb. haret idem a m. sec.—870. crines solvit Dorvill. scindit crines Rom.—873. duræ repositum ab Heinsio, auctoritate Romani, tum Medic. reliquorumque vetustiorum omnium. Sicque Servius : duræ, immiti, quæ posset fratrem cernere tot laboribus subditum. Locum ante oculos habuisse putatur Statius XII Theb. 214. 215. Vulgo editum : misera. Fateor hoc lenius, etiam ad sensum mollius, videri ; etsi alterum illud doctius est. diræ Goth. tert.—874. moror sec. Rottend. et Erf. tali non possum tres apud Burm. et Erf. me deest Leid. tali me possum Zulich.—875. Nam jam Leid. trementem Oudart.—876. dirarum verbera nosco Schol. Cruqu. ad Horat. I Od. 2. —877. fallant a m. pr. Zulich.—878. Magnanima Gud. Hoc pro Ven. et sec.

NOTÆ

576 Obscenæ volucres] Funestæ et mali ominis, Æn. III. 262.

Magnanimi Jovis. Hæc pro virginitate reponit !
 Quo vitam dedit æternam ? cur mortis ademta est
 Conditio ? possem tantos finire dolores 880
 Nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras.
 Immortalis ego ? aut quicquam mihi dulce meorum
 Te sine, frater, erit ? O quæ satis alta dehiscat
 Terra mihi, Manesque Deam demittat ad imos ?
 Tantum effata, caput glauco contextit amictu 885
 Multa gemens, et se fluvio Dea condidit alto.
 Æneas instat contra, telumque coruscat
 Ingens arboreum, et sævo sic pectore fatur :

peria magni Jovis decipiunt me. An reddit ista mihi pro virginitate erepta ? cur dedit mihi vitam perpetuum ? cur ablata est mihi lex moriendi ? jam certe possem terminare tantos dolores, et ire socia fratri misero inter umbras, si ego nunc essem mortalis. Nihil quicquam meorum bonorum jucundum erit mihi absque te, o frater. O quæ terra satis profunda aperietur mihi, et detruhet me Divam ad infimas umbras ! Eo usque locuta, Dea texit caput viridi velamine, gemens valde, et immisit se in profundum flumen. Contra Æneas urget, et quassat hastam magnam, arboream ; et sic loquitur dure animo : Quæ jam deinceps est mora ? aut quid jam revolvis, o

~~~~~

Moret. cum Parrhas.—879. *Cur vitam aliquot Pier. Quid vitam alter Hamb. Quo vitam æternam dedit, et cur Medic. Pierii. cui mortis Oudart. a m. sec. —880. possim Medic. ut possem Leid. et Zulich. cum Goth. tert. et Erf. labores pr. Hamb. sec. Moret. et Exc. Burm., idque receptum a Cuninghamo e Ms. Bæcleri.—881. sub umbras Medic. Pierii, pr. Hamb. duo Rottend. Ven. et Gud. pro var. lect., quod et ipse præferam.—882. Jam mortalis ego haud q. vett. edd. et multi codd., ut distinguant post ego, alii post haud quicquam. Sed jam Ald. pr. emendatum dedit : Immortalis ego ? Sicque Rom. alii que Pier. Malim tamen per exclamationem : Me miseram ! Immortalis ego ! Tum haud q. vett. edd., etiam Aldd. et hinc ductæ. Etiam sic Priscian. lib. xiv. haud mihi quicquam ed. Ven. et Mediol. et Goth. pr. Prima mutavit Commelin. e Pal. aut Cuningham. id sublatum esse volebat.—883. O qua Leid. quam Gud. a m. pr. quo Leid. alius. satis una Ven. satis ima, quod etiam Rom. habet, lectum vulgo ante Heins., qui alta et præstantioribus dedit.—884. dimittat multi ap. Burm.—885. detexit Zulich. ; an prætexit ? inquit Burm.—886. et fluvio se condit in alto Leid. et Reg.—888. Ingemens a m. pr. Medic. arboreum : Jo. Schrader. tentabat roboreum. Adeo poetæ nihil novare licet.—889. Qui Leid. relaxas*

NOTÆ

878 *Pro virginitate*] Quam Juturnæ rapuerat Jupiter, 140.

884 *Manes*] Inferos, Æn. vi. 743.

885 *Glauco amictu*] Ex colore aquarum, quibus præerat Nais Juturna, 139.

886 *Fluvio*] Tybri : unde in lacum suum, qui influit in Tybrim, facilis fuit via, 139.

887 *Coruscat*] Active. Æn. v. 642.

Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractas?
 Non cursu, sævis certandum est cominus armis. 890
 Verte omnes tete in facies; et contrahe, quicquid
 Sive animis, sive arte vales; opta ardua pennis
 Astra sequi, clausumve cava te condere terra.
 Ille caput quassans: Non me tua fervida terrent
 Dicta, ferox; Di me terrent, et Jupiter hostis. 895
 Nec plura effatus; saxum circumspicit ingens,
 Saxum antiquum, ingens, campo quod forte jacebat,
 Limes agro positus, litem ut discerneret arvis;
 Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
 Qualia nunc hominum producit corpora tellus; 900
 Ille manu raptum trepida torquebat in hostem,

Turne? non pugnandum est cursu, sed propius duris armis: muta te in omnes formas, et collige quicquid potes sive virtute sive dolo: opta adire alis alta sidera, et occultare te abstrusum cava tellure. Ille Turnus commovens caput ait: Dure hostis, tua superba verba non terrent me: Dii, et Jupiter adversus, me terrent. Nec locutus plura, aspicit magnum saxum: saxum magnum, vetus, quod forte jacebat campo, constitutus limes agri, ut dirimeret lites agrorum. Duodecim electi viri difficile sufferrent illud collo, tales, qualia sunt corpora hominum, quæ terra jam profert. Ille heros assurgens altius et impulsus cursu, mittebat in hostem hoc

//////////

Bigot., male. *retractare* eleganter, recusare, tergiversari, detrectare.—890. *est post certandum* omittit Ms. Coll. Jesu, et ex eo Wakef.—892. *armis Ven. animis aut arte* ed. pr. Burmann. *apta ardua* Gud. a m. sec. *pinnis* ed. Junt. *pugnans* alter Hamb.—893. *clausumque* vulgo. *clausumve* Menag. pr., recte. accedit Ms. Coll. Jesu. *te credere* Oudart.—895. *ferox hostis* jungit Servius, seu quisquis laciniam hanc attexuit, adeoque jungit: *ferox Di me t.*, perperam. *ferox*, o Ænea.—897. Deerat versus Parrhas. *Mox campo qui* (scil. *limes*) ubique editum ante Heinsium, idque eleganter, sicque pars codd. cum Goth. pr. Recepit tamen Heinsius *quod* e Medic. a m. sec. (erat a prima sigla q.) aliisque suis et Pier., scilicet idem mutaturus hoc in istud, si alterum reperisset.—898. *Limes agri* invenit nescio in quibus Pier., sicque ed. pr. Videtur sic variari oratio post antecedens *campo. agros* Leid. *agris* cod. Barthii, quod insuave sequente statim *arvis. positum* Parrhas. *decerneret* duo Moret. *arvi* Hugen. et Goth. pr.—899. *Vix illum* Medic. et Ven. *levarent* Leid. *moverent* Goth. tert. Intulit e Virgilio *bis senos viros* in Homerum, loco duo-

NOTÆ

898 *Limes...litem ut, &c.*] *Limes* dictus est, saxum vel via *lima*, hoc est *obliqua, transversa*, discernendis agris constituta. Hinc *lis* dicta creditur a *limite*, quod primæ lites et contentiones de limitibus fuerint. Alia tamen *litis* etyma affert Vossius.

899 *Bis sex, &c.*] Locus ex duobus

Homerici expressus: Iliad. v. 302. ubi Diomedes saxum in Æneam immittit, quale vix duo temporis Homerici homines efferrent. Iliad. xxi. 405. ubi Minerva saxo Martem percutit, qui agris limes erat positus. Quam indiligenter Virgilius id Turno tribuerit, diximus supra 798.

Altior insurgens, et cursu concitus, heros.
 Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
 Tollentemve manu saxumque immane moventem;
 Genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis. 905
 Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
 Nec spatium evasit totum, nec pertulit ictum.
 Ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
 Nocte quies, nequicquam avidos extendere cursus
 Velle videmur, et in mediis conatibus ægri 910
 Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ
 Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur:
 Sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
 Successum Dea dira negat. Tum pectore sensus
 Vertuntur varii. Rutulos aspectat, et urbem, 915
 Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit;

saxum apprehensum manu tremente. Sed neque cognoscit se currentem, neque irruentem, aut erigentem manu et versantem saxum grande. Genua titubant, sanguis gelidus cogitur frigore. Præterea saxum ipsum, rotatum per aërem, nec pertransiit intervallum hominis, nec servavit totam vim. Et quemadmodum nocte in somnis, quando languida quies clausit oculos, frustra videmur velle producere cursus optatos, et infirmi deficimus in medio impetu; lingua non viget, vires solitæ non suppetunt in corpore, nec vox nec verba erumpunt: sic Diræ divinæ abnuitt Turno successum, quacumque vi tentavit modum. Tunc diversæ sententiæ agitantur ejus animo. Respicit Rutulos et urbem, et moratur præ timore, et timet hastam

//////////

rum, (ὃν δόο γ' ἄνδρæ) Pindarus Theb. vulgo dictus.—903. nec curr. Dorvill. nec se Goth. tert. cognovit sec.—904. Tollentemque multi, vitiose, et ipse Mediceus: qui et perperam T. manus, sec. Moret. manum. Tum saxumve Medic. Dorvill.—905. concurrat alter Hamb. a m. sec.—906. viri vacuus Ms. Barthii ad Stat. Theb. vi, 938, qui ipse contorta oratione et sententia distinguit: ipse, viri vacuum. Burm. viæ vacuum tentat. Enimvero lapis viri (pro ejus) est lapis ab eo projectus: dictum ad vulgarem formam: jactus viri. Poterat viro dicere, ut esset viro volutus, h. a viro; sed alterum maluit: cur non feramus? inane de aëre nunc non primum occurrit, nec ejus epitheton vacuum; utrumque Lucretio sublectum.—907. evasit, totum nec interpungunt alii, etiam apud Servium. neque Medic. Menag. Parrhas.—908. veluti Dorvill. et nonnulli editi. oculos cum alter Menag. Post hunc versum in Leid. et Reg. sequebatur initium versus: Et jam jamque, vacuo spatio relicto. (Frangendo librario fecerat versus in idem verbum desinens 939. 940 repressit, Et jam jamque).—911. volet Medic. (a m. pr.) corpora Gud. motæ alter Menag. nocte Leid. et Exc. Burmann. cum Goth. sec.—912. aut verba inde ab Ald. tert. legitur: in aliis nec verba.—913. quancumque viam Leid. et Par., quod expeditius esset: alterum exquisitius. Sic Nulla viam fortuna regit sup. 405.—914. Dea dicta Zulich. cum pectore sec. Rottend. et Leid. pectora Bigot.—915. conspexit et urbem Zulich.—916. Cunctanturque alter Menag. et alter Goth. teloque pr. Hamb. a m. sec., argute: instantem Æ-

Nec, quo se eripiat, nec, qua vi tendat in hostem,
 Nec currus usquam videt, aurigamve sororem.
 Cunctanti telum Æneas fatale coruscat,
 Sortitus fortunam oculis; et corpore toto 920
 Eminus intorquet. Murali concita nunquam
 Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
 Dissultant crepitus. Volat atri turbinis instar
 Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
 Loricae, et clypei extremos septemplicis orbes; 925
 Per medium stridens transit femur. Incidit ictus
 Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
 Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
 Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
 Ille humilis supplexque oculos dextramque precantem 930
 Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit;

imminentem; nec cernit usquam, quo se subducatur, nec quo robore irruat in hostem, nec currum, nec sororem aurigam. Æneas incutit moranti hastam letalem, explorans oculis opportunitatem; et procul immittit toto corpore. Nunquam saxa sic sonant, pulsa murali machina, nec tanti crepitus eduntur fulmine. Hasta portans saxam mortem volat sicut nigrans procella, et aperit extremitates thoracis, et sinuosos circuitus clypei septemplicis: stridens penetrat per medium femur: Turnus magnus cadit percussus in terram flexo poplite. Rutuli surgunt cum lamentis, et mons totus reboat circum, et profundæ sylvæ late reddunt vocem. Ille abjectus et supplex, intendens oculos et dexteram supplicantem, ait: Sane merui, nec deprecor ut

neam telo. *letumque* Rufinian. de Schem. Lex. p. 258, ubi vid. Ruhnken. v. c. *tremescit* scribitur in multis etiam alibi: ut passim vidimus.—917. *Nec qua* Gud. a m. sec. *se rapiat* Ven. a m. pr. et Erf.—918. *currum* Oudart. *cursus* duo Burm. *curruus* Rom., etiam h. l. conf. sup. ad XII, 61. *aurigamve* Medic., unde Heins. recepit pro *que*.—920. *Sortitam* Goth. tert. *pectore* alter Menag. et Leid.—921. *nusquam* Bigot.—922. *saxa* sonant pro var. lect. pr. Hamburg.—923. *strepitus* nonnulli apud Burmann. *trepidus* Reg.—924. *Excidium* tert. Mentel. et Parrhas. *durum* Medic. Pierii, Goth. tert. et aliquot apud Burmann., qui laudat Sillii XVII, 188 *O dirum exitium mortalibus*; ex Virgilio adumbratum. *recluserit* Zulich. *recludens* Thuaneus ap. Burm., minus suaviter.—925. *Loricae clipeique extremos* Medic. Pierii. *clipei extremo septemplicis orbe* Heins. conj., causam non video.—926. *Et medium multi cum* Goth. tert. Erf. et Medic. Pierii, quod verum arbitror: *orasque recludit... orbes, Et medium stridens transit femur.* *stringens* Parrhas. *ictu* Hugen.—929. *Mons circa* pr. Moret. et Parrhas. *ictu* Hugen.—929. *Mons circa* pr. Moret. et Parrhas. *late vocem* Dorvill. *alta dederunt* Vratisl.—930. *que abest* aliquot Pier. tribus Burm. et Goth. tert.—931. *Præhendens* pr. Mentel. *nec d. unquam* Lutat.

NOTÆ

924 *Oras Loricae, &c.*] Extremitates capiti altius sustulerat.
 loricae, quæ femur attingunt; et ex 925 *Septemplicis*] Septem coriis, aut
 tremitates imi clypei, quem tegendo laminis ferreis æreisve contexti.

Utere sorte tua. Miseri te si qua parentis
 Tangere cura potest; oro (fuit et tibi talis
 Anchises genitor), Dauni miserere senectæ;
 Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis, 935
 Redde meis. Vicisti; et victum tendere palmas
 Ausonii videre; tua est Lavinia conjux:
 Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
 Æneas, volvens oculos, dextramque repressit;
 Et jam jamque magis cunctantem flectere sermo 940
 Cœperat; infelix humero cum apparuit alto
 Balteus, et notis fulserunt cingula bullis
 Pallantis pueri; victum quem vulnere Turnus
 Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
 Ille, oculis postquam sævi monumenta doloris 945
 Exuviasque hausit, furiis accensus, et ira
 Terribilis: Tune hinc spoliis indute meorum

ne me occidas: fructu tua fortuna: si ulla cura miseri patris potest commovere te, oro, miserere senectutis Dauni: fuit quoque tibi talis Anchises pater: et redde meis, vel me vivum; vel, si mavis, cadaver privatum luce. Vicisti, et Itali viderunt me victum tendere tibi manus: Lavinia tua est uxor. Ne progredere ulterius odiis. Æneas constitit ferox in armis, torquens oculos, et retinuit manum. Et jam jam magis sermo Turni cœperat commovere morantem Æneam; quando magnus ac infaustus balteus Pallantis juvenis apparuit in humero Turni, et cingulum emicuit notis clavis; quem juvenem afflictum vulnere Turnus occiderat, et gestabat humero insigne hostile. Ille Æneas, quando percepit oculis monumentum crudelis luctus et spolia, inflammatus furore, et terribilis ira, ait: An tu ornate

~~~~~

ad Stat. VIII, 116.—932. *te forte* Goth. pr. *si te qua* pr. Menag.—935. *sive meum corpus* Valer. Prob. Art. Grammat. lib. I.—936. *evictum* sec. Rottend.—938. *nec tende* Leid.—940. *flectere mentem* aliquot Pier.—941. *alto* editum inde a pr. edd. Attamen *ingens* Carisius lib. I laudat: quam Ge. Fabricius omnium veterum librorum lectionem esse ait, mutatam ab iis, qui bina uni nomini epitheta (*infelix ingens balteus*) adjungi vitiosum existimarent. Ex codd. tamen suis nec Pier. nec Heinsius id firmant: videtur ubique *alto* legi: *alte* Oudart. *ultra* Parrhas.—942. *fluxerunt* Bigot.—946. *incensus* Dorvill.—947. *Spoliis tune hinc* Goth. sec. *hic* Parrh., ita erit *Tune hic*; ut: ille ego. *in spoliis*

NOTE

934 *Dauni*] De illo, Turni patre, 44.

942 *Balteus, et notis, &c.*] *Balteus*, cingulum humero laterique circumdatum: ornatum *bullis*, id est, clavis aureis. Æn. ix. 359. Balteum hunc Pallanti a se occiso Turnus eripuerat, Æn. x. 496. Agnoscit eum Æneas

ex pictura Danaïdum, quarum facinus in eo expressum erat, ibid. Tumque accidit, quod a poetâ prædictum est, ibid. 503. 'Turno tempus erit, magno cum optaverit emtum Intactum Pallanta, et cum spolia ista diemque Oderit.'

Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
 Immolat, et poenam scelerato ex sanguine sumit.
 Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit 950
 Fervidus. Ast illi solvuntur frigore membra,
 Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

spoliis meorum sociorum eripieris hinc mihi? Pallas, Pallas mactat te hoc ictu, et sumit supplicia ex impio sanguine. Hoc dicens, ardens occulit ferrum intra pectus oppositum: illi autem Turno membra deficiunt præ frigore, et vita dolens abit cum gemitu ad usbras.

alter Menag.—948. *Eripiere Parrhas. te abest Leid.*—949. *pænas qu. Moret. et Dotvill. ex deerat alteri Hamb. de sanguine Oudart. pro var. lect.*—950. *adversum sub Bigot. adversus pectore Leid. in pectore torsit qu. Moret.*

NOTE

952 *Indignata*] Quod juvenis morte immatura moreretur, quod victus ab extero, quod regno et sponsa privatus, quod post spem veniæ conceptam.

PROOEMIUM

IN

C U L I C E M.

FUISSE aliquando Culicem inscriptum carmen, vulgo pro Maroniani ingenii juvenili foetu habitum, dubitari nequit. Docent id loca T. I ad Vitam Virgilii §. 28 excitata Martialis XIV, ep. 185, et VIII, ep. 56, 19. 20, Suetonii in Vita Lucani, Statii Sylv. II, 7, 14.¹ Quibus adde eundem præf. Sylv. lib. I, ubi veretur de Thebaide edenda: *Sed et Culicem legimus et Batrachomyomachiam etiam cognoscimus. Nec quisquam est illustrium poetarum, qui non aliquid operibus suis stylo remissione proluserit.* Nonius quoque Marcellus p. 211 versum laudat in labrusca—"Neutro Virgilius in Culice: *Densaue virgultis avide labrusca petuntur.*" An tamen is ipse, quem nunc manibus terimus, pro Maroniano Culice habendus sit, non modo inde confectum non est,² verum

NOTE

¹ Martial. XIV, ep. 185 *Accipe facundi Culicem, studiose, Maronis.* VIII, 56 *Protinus Italiam concepit et Arma virumque, Qui modo vix Culicem fleverat ore rudi.* Sueton. in Vita Lucani: *Quin tantæ levitatis, et tam immoderatæ linguæ fuit, ut in præfatione quadam, ætatem et initia sua cum Virgilio com-*

parans, ausus sit dicere: Et quantum mihi restat ad Culicem? Statii Sylv. II, 7, 73. 74 *Hæc primo juvenis canes sub ævo Ante annos Culicis Maroniani.*

² Virgilio Culicem Jo. Schraderus quoque vindicare voluit Emendat. 1. 2.

etiam dubitari potest: quandoquidem istud alterum carmen non invenustum fuisse necesse est; memoratur enim passim cum laude, et Lucanus non sine superbiæ nota dixisse existimatus est: *Et quantum mihi restat ad Culicem?* hoc autem, quod nunc habemus, splendet utique uno et altero loco, et habet laudes nonnullas; sed et tota illud summa peccat et plurima habet, quæ vel parum subtili judicio vix satis se probare possint. Quæ ne temere pronuntiasse videamur, age de carminis argumento et habitu dispiciamus paulo accuratius.

Inter lusus refertur hoc carmen merito argumenti sui vi et natura. Culex, cum pastorem infixio aculeo e somno excitatum præsentī morte liberasset, quam subrepens ei serpens inflicturus erat, inflicta manu obtritū, sequente nocte pastori per somnum oblatus, de male relata gratia conqueritur, hominemque adeo miseratione movet, ut tumultum culici exstruat. Nec tamen omnino poëta carmen epicum jocularē, cujusmodi nostra ætas plura vidit, componere voluisse putandus est. Narratio est serio instituta, nec tamen epica, sed ad pastoritium seu bucolicum carmen propior, et delectare voluisse poëta videri debet, partim rerum narratione et descriptione, partim culicis de injuria sibi facta conquerentis miseratione.

Argumentum, si intentiore animo contempleris, per se satis tenue ac jejunum esse vixque magnum ornatum capere posse videtur. Cumulavit tamen ornamenta quisquis hæc scripsit, et in ornamentis his majorem operæ partem consumsit; quod per se non erat improbandum, si ornamenta sagacitas aliqua ingenii ex ipsa re elicuerat; verum auctor ad locos poëticos communes fere omnia revocavit, quibus ita immoratus est, ut orationis ordinem et seriem penitus interrumpi et mentem a carminis summa abduci necesse esset, quod v. c. factum videas in loco de laudibus vitæ rusticæ, de arboribus ad fontem natis v. 122 sqq., in locis inferis, in Tartaro, in Elysio, in tumultu plantis conserendo. Nimium adeo in parergis hæret poëta; nec pravum hoc studium exemplo non minus pravo Catulli, in Pelei et Theti-

dos epithalamio, aut Panegyrici in Messalam Tibulli Elegis subjecti, defendi aut potest aut debet.

Est vero interdum puerilis prorsus in cumulandis et variandis rebus similibus copiae affectatio; quæ, si vel maxime eum juvenili ætate hæc lusisse dixeris (Scaligerum, qui jam grandiore natu Maronem scripsisse Culicem contendebat, nemo facile audiet æquo animo,) vix tamen ab eo poëta proficisci potuit, qui Georgica et Æneidem scripsit; ut adeo aliquando in eam opinionem pronior essem, quam etiam Franc. Oudinum tuitum esse video (disp. de Culice Virgiliano in Misc. Obs. crit. nov. T. IV, p. 307), qua persuasum mihi esset, nos veterem illum Maronis Culicem omnino non habere. Occurrunt tamen altera ex parte loci carminis præclari poëta bono haud indigni; video itaque haud paulo probabilius esse alterum: habere quidem nos carminis fundum aliquem Virgilianum, interpolatum tamen et oneratum infinitis aliorum laciniis intextis et interpositis. Ducit etiam eo diversitas illa locorum ac versuum in eodem carmine, et variata per plures diversæ notæ versus eadem sententia. Quod si teneatur, facile et virtutum et vitiorum in hoc carmine causæ explicari totaque ejus ratio constitui potest.

Scilicet, literarum bonarum studiis, jam per rhetoricas scholas et μελέτας corruptis, fuit doctorum hominum male sedulorum mos, ut cum Ovidianis, tum Virgilianis, his tamen maxime, quandoquidem intra Virgilianam orationem omne fere poëtices studium eorum temporum se continebat, versibus variandis, ornandis vel amplificandis, ingenium suum experirentur. Multa sunt sub Scholasticorum nomine in Anthologia Latina carmina, quibus, interdum decies vel duodecies, eadem sententia vel idem versus variatur. Alii thema, quod vocabant, seu argumentum fabulæ alicujus ex Virgilio vel aliunde desumptum, versibus modo ex Virgilio consarcinatis in Centonis morem, modo ad Virgilii exemplum formatis, pertractarunt: utriusque generis exempla in Ausonio prostant. Sunt vero in his multa non malæ notæ carmina; sunt singula loca, singuli versus docte et ornate facti.

Comparet v. c. aliquis narrationem de adulterio Martis et Veneris Anthol. Lat. P. 1, ep. 72. Non defuit homini, qui id carmen scripsit, ingenium nec poëtica oratio: defuit iudicium ad summam carminis constituendam et ad eliminandam copiam otiosam et inanem. Adde ibid. lib. 1, ep. 89 et al. Lecto itaque Virgilii carmine, ascripserunt in margine codicis sui hi homines ea quæ ipsi tentaverant, ad variandam vel amplificandam sententiam; idque inprimis in minoribus his Virgilii carminibus factum apparet; multo autem maxime in Culice, cujus, si recte iudico, plus quam dimidia pars ejusmodi Scholasticorum versibus consarcinata est. Versus hos aut inter lineas aut in margine ascriptos librarii indocti, qui codicem describebant, forte etiam ut plenior codicem venditare possent, in ipsum carmen infererant; atque sic evenit, ut illud interpolatum et, modo versibus satis bonis, modo inscitis et indoctis, aut hiulcis et scabris, foedatum ad nos perveniret. Quod non animadversum fraudi fuit viris doctis, quos, tam diversæ notæ monetam eodem loco habentes, in multis trepidare necesse fuit. Facile adeo ex his potest intelligi, fundum quidem carminis esse posse Culicem illum Maronianum, sed attextas esse a Scholasticis et Grammaticis lacinias plurimas, quibus priscus carminis nitor plerisque in locis admodum attritus ut sit necesse est.

Atque hæc ipsa faciunt, ut vix cum delectatione, nec nisi ab eo, qui jam aliquantum in poëtarum lectione versatus sit, legi possit hoc carmen.¹ Male enim cohærent tot panni a diversis hominibus assuti, et natæ sunt ex eo ipso corruptelæ dictionis et sententiæ plurimæ; ut adeo in his carminibus res aliter procedat, quam in superioribus vo-

NOTÆ

¹ Patrio sermone, octonis versibus in strophas coëuntibus, redditum est hoc carmen a Spensero, poëta nobili Britanno (*Virgil's Gnat*), in ejus Opp. Nec sine voluptate illud facile perlegas. Adeo mihi vel hoc exemplo patuit, quanto expeditius esset

poëtam carmine vernaculo reddere, quam verba subtiliter interpretari. Nihil enim vetabat sententias integras summatim efferre, ejusve partes in quemcumque placeret sensum deflectere, aut verba corrupta aptis et idoneis permutare.

luminibus, cum in interpretationis subtilitate major studii nostri pars versaretur. Nunc enim nostra opera fere tota ad criticas animadversiones, lectionemque constituendam vel emendandam, transferenda erat. Propositum itaque velim hoc volumen adolescentibus, qui in critico studio exercere ingenia volunt, tanquam campum, in quo lusus hujus ingenui periculum aliquod faciant, aut gustum saltem sibi comparent.

Ceterum, antequam lectionis originem et progressum ad emendationem satis accurate cognoscere liceret, molestiæ mihi in hoc et sequentibus carminibus enarrandis devorandæ fuere plurimæ eæque maximæ. Nunc satis mihi liquet Culicem statim in editione principe vulgatum, inde in multis aliis editionibus repetitum, vix tamen criticam manum esse expertum ante P. Bembum. Nam in Domitii Calderini, Pomponii Sabini, et Badii Ascensii commentariis præter vulgarem varietatem nihil occurrit, quod ad emendationem poëtæ faciat. Bembus autem præter alterum illum codicem, qui totum Virgilium complectebatur, codicem perantiquum adhibuit, truncum tamen et mutilatum, quippe cui, præter *juvenilis ludi* libellum et *Bucolica* ac *Georgicorum* primi libri partem, nihil supererat (conf. De Virgilii codd. Mss. s. VIII). Liber autem ille juvenilis ludi continebat *Culicem*, *Diras*, *Copam*, *Est et Non*, *Vir bonus*, *Moretum*, *Rosas*. Hæc ipse Bembus exposuit in *Dialogo de Culice et Terentii fabulis*, in quo ex codice illo Culicem recensuit. Exiit ille liber primum a. 1530 apud fratres Sabbios Venetiis: cum ex eo codice recensio minorum carminum Virgilii dudum facta esset ab Asulano. Aldus enim, in epistola ad P. Bembum editioni 1514 Naugerii auxilio emendatæ præfixa, *Virgilii lusus, quos Bembus correctissimos habeat, tunc se editurum esse promittit, cum ab eo acceperit, quod futurum putabat brevi; verum morte præventus fidem non exsolvit Aldus; perfecit tamen Asulanus, qui 1517 Diversorum poëtarum in Priapum lusus, P. V. M. Catalecta, Copam, Rosas, Culicem, Diras, Moretum, Cirin* etc. edidit, emendata a se, ut ait, collatis pluribus exemplaribus. In hac Culicis recensione Bembini

codicis lectio in multis locis recepta est, nec tamen in omnibus, quæ Bembus mox ex codice suo constituisse videri voluit. Repetita illa est in ædibus heredum Aldi et Andreae soceri 1534, mutatis tamen passim lectionibus, inprimis in Ciri. Ut adeo trina sit Aldina recensio; prima antiquior nec emendata ed. Ald. 1505, altera 1517 et tertia 1534. Quæ passim a me excitatur tanquam melioris lectionis fundus, media est anni 1517. Aldinam non vidi qui ante oculos haberet, præter Ge. Fabricium, quia alia et ipse emendasse aut aliorum emendationem admisisse videtur. Heinsius tractavit tertiam. Sed Bembina castigatio a multis recepta est, inprimis Venetis et Antwerpiensibus. Comparavit mox veterem membranam, seu excerpta P. Pithœi, et aliam Ant. Contii ICTi membranam, etiam editiones veteres, Josephus Scaliger, idemque emendationes adjecit plurimas, doctas utique, sed raro ulla ingenii vel dictionis ac numeri facilitate se probantes. P. Pithœus, qui haud multo post Scaligerum Epigrammata et Poëmatia vetera edidit, hactenus non nihil in Culicem et Cirin contulisse videri debet, quod in eo lectiones occurrunt nonnullæ, quas apud alios non observavi. Scaligeranas emendationes sine delectu recepit omnes Taubmannus, qui Culicem commentario instruxit, sed qui totus ex Scaligeri opibus aliisque eruditis copiis, inprimis Barthii, qui Advers. lib. xx, 13 et 19. xxi, 3 et 9 et 18. 20 et 23 Culicem emaculare voluit, consarcinatus est; qui enim ingenio suo in jocis lusibusque adeo indulgere narratus est, Taubmannus, in re critica et perspicendo sensu nec ingenio nec judicio suo ipse aliquid tribuisse videtur; adeo totus ex aliorum acumine pendet. Bembina hinc lectio e Scaligerana emendatione passim interpolari cœpit; idque diversorum virorum doctorum opera. Nam et in Heinsianis ac Burmannianis editionibus satis inconstanter multa expressa esse vidi. Cum in priore editione, quoniam per totum Maronem hoc secutus eram, lectionem editionis Burmannianæ majoris, quam in nonnullis ab Heinsiana, etiam a minore Burmanni

1704, discrepare vidi, retinuissem : in nova hac recensione paulo licentius versatus sum in lectione mutanda, quoties ratione satis idonea id me facere arbitrarer. Iis enim instructus eram copiis, ut aliquid mihi hac in opera sumere possem. Nam præterquam quod lectionis origines investigaveram, ad manus erant cum edd. veteres, quæ antiquam lectionem habebant,¹ tum Bembinæ lectionis auctoritas cum reliquis edd., in quibus emendatus est Culex vel tentatus. Habueram jam in priore editione variam lectionem, quam e codice suo excerptam miserat ad me Jo. Ge. Gu. Koehler v. c., alteram codicis Helmstadiensis a. 1450 exarati mihi obtulerat Wernsdorfii, viri doctissimi et humanissimi, benevolentia. In nova hac recensione ad manum fuere schedæ Jo. Schraderi cum descriptis ab eo schedis Nic. Heinsii, cujus sagacitatem in poëtis emendandis nemo alius æquavit.² Nolui tamen ea, quæ elegantius ille refinxerat, obtrudere indoctis grammaticis interpolatoribus ; quorum fraudes hunc eundem virum acutissimum tam parum odoratum esse sæpius miratus sum. Omnino valde diversa inter se habenda sunt : restituere veteris poëtæ lectionem etiam haud bonam, si haud bonus est ; et, poëtam refingere, minusque probis substituere meliora. Hoc non critici est, sed iudicis.

Extant adhuc passim in bibliothecis, imprimis in Regia Parisiensi, codices, qui poëmata illa minora, quæ sub Virgilii nomine venire solent, modo plura, modo pauciora, interdum Moretum tantum aut aliud carmen, exhibent. Quos codices si excussos, saltem inspectos a viris doctis, qui ea loca adeunt, audivero ; multo magis lætabor, quam si tot

NOTÆ

¹ Excussi edd. Vicentinam 1479 et Ven. 1486, Ven. 1482, Ven. 1484, Norimb. 1492, Ven. 1495, Ed. s. l. et a. Culicis et alior. minorum Carminum.

² Edidit nuper (1766) *H. Frisemanus* v. c. *Collectanea critica*, in quibus Cirin et Culicem exprimi curavit cum conjecturis nonnullis Jo. Schraderi magistri sui, quas ad marginem libri

annotatas ab oblivione vindicari voluit ; adjecit quoque ex eodem libro lectiones variantes in Cirin codicis Basileensis, in Culicem Petaviani et Vossiani. Cum mihi pleniores Schraderi schedæ obtigissent ; multa licuit diligentius constituere, et, quæ Heinsii essent, sejungere ac discernere.

vulgares libros, qui *Æneidem*, *Georgica*, et *Eclogas* habent, quorumque comparatione nullus prorsus fructus ad illa carmina expectari potest, in medium proferri videam. Nisi enim, in codicum inspectione et usu, judicio sano et recto utaris, nullum facile esse potest aliud studium tam jejunum, futile, et liberali homine vix dignum, quam hoc, quod in excutiendis librariæ inertiae quisquiliis collocari solet.

P. VIRGILII MARONIS

C U L E X

AD OCTAVIUM.¹

ARGUMENTUM.

PASTOR gregem mane in pascua eductum sub medium diem ad fontem in agro Thebano sub Cithærone (cf. ad v. 108) compulerat, qui erat in valle sylvosa: ipse juxta fontem recubuit et obdormivit—160. Ecce magnus serpens, ex hydrorum genere, in locis, quæ circa fontem erant, paludosis æstum levare solitus, advolvitur et pastori iratus imminet—

NOTÆ

¹ Petaviano codici præscripta erant hæc: “ Poëtarum sapientissimi, P. V. M. condiscipuli Octaviani Cæsaris Augusti mundi Imperatoris, juvenalis ludi libellus. Incipit Culex.”

Cum difficultates, quæ in hoc carmine occurrunt, lectionis fere depravatæ stribligini debeantur: plerorumque locorum enodatio ex Var. Lect. expositione erit petenda.

Exordium usque ad v. 40 continuatur. Exposito argumento, Phæbum, Musas, et Palem, tum Octavium invocat: quem puerum appellat, cujusque nondum res ullas gestas, quas commemorare posset, habuisse videtur. Octa-

vianum Cæsarem vulgo intelligi video; perperam utique. Cum ei primum commendatus est Maro a Mæcenate, non jam *Octavius* erat, sed *Cæsar Octavianus*; nec *puer*, sed *juvenis*, ut in Ecl. i. Nec huc faciunt, quæ de usu vocis *pueri* disputari solent. Videtur esse Octavius, cujus in Catalectis n. xiv mentio fit; nec tamen constat, sitne idem, qui ap. Horat. *Octavius optimus*. Nisi Statius cum Martiale et Suetonio Culicis Virgiliani jam meminissent, Octavii nomen fraudem fecisse grammaticis dicerem, ut ad Maronem auctorem carmen referrent.

180; cum forte fortuna Culicis aculeo in oculi angulo infixo expergefactus ex somno pastor manu quidem ad vulnus delata miserum Culicem attritu interimit, vigilantibus tamen oculis prospiciens serpentem sibi minantem aspicit. Itaque exilit et arrepto trunco serpentem trucidat—200. Nocte sequente Culicis umbra pastori se per somnum offert, graviterque cum eo expostulat, quod se, qui ei salutis auctor fuisset, manus afflictu vita privasset—230. Tum exponit errores suos per loca infera, sede certa nondum assignata—383. Pastor altero die, ut Culici officium persolveret, tumulum ei exstruit variis floribus fruticibusque consitum et titulo ornatum—ad fin. Videtur autem hoc, etsi diserte poëta non exposuit, eo consilio fecisse, ut ad sedem certam in locis inferis admitteretur umbra Culicis: ad eum morem, quo sine tumuli honore nec aliæ umbræ Stygem tranare posse creditæ sunt.

LUSIMUS, Octavi, gracili modulante Thalia;
Atque, ut araneoli, tenuem formavimus orsum.
Lusimus: hæc propter Culicis sint carmina dicta.
Omnis ut historiæ per ludum consonet ordo
Notitiæ, ducam voces: licet invidus adsit.

5

2. *f. usum* Ms. Helmst., et *ursum* scripti Petav. et Voss. ap. Heins., *struere orsus* ap. Plin. xi, 10, in nonnullis codd.—3. *hac propter* Scaliger malebat; nil refert. *sint* a Bembo est; *antea sunt*. Nic. Heins. conj. *Lusimus hæc propere; Culici sic c. d.* Voss. et Petav. *docta*.—4. 5. partim ex Scaligeri emendatione partim aliunde constituta lectio. Vulgata, quam Badius et Taubmann. cum Barthio frustra conantur interpretari, in vett. edd. erat: *Omnis et h.—c. o, Notitiæque ducum voces*; nec Bembo quicquam mutavit, nisi quod *Omnis ut* correxit. Legebatur quidem in nonnullis *Nutritæ*: etiam *Nutrices*: sed hoc interpolatum ex vitiosa lectione: *Notitæque pro Notitiæque*. In quibus cum sententia idonea non occurreret, Scaliger emendabat: *Omnis ut historiæ produdens consonet ordo Notitiæ, ducam vocem licet; invidus absit*. Emendatio dura et coacta, et cuius sensum ipse vix satis habet quomodo exponat: *ut omnis ordo historiæ notitiæ consonet, ducam vocem*. *Deducam vocem in re tam tenui et*

NOTÆ

1 *Gracili Thalia* prava imitatione dictum ex illo: *gracili arena, tenui carmine*. At comparatio, ab aranæ texturam ordientis conatu petita, suavis.

4. 5 *Ut omnis ordo notitiæ historiæ, pro historica, consonet per ludum, ducam voces*, h. deducam, canam. Sed vide Var. Lect.

Quisquis erit culpae jocos Musamque paratus :
 Pondere vel Culicis levior famaue feretur.
 Posterius graviore sono tibi Musa loquetur
 Nostra : dabunt cum securos mihi tempora fructus :
 Ut tibi digna tuo poliantur carmina sensu. 10

Latonæ magnique decus Jovis aurea proles,
 Phoebus, erit nostri princeps et carminis auctor,
 Et recinente lyra fautor : sive educat illum

*****

humili, ut stylus conveniat materiae. Et *proludens* quidem Ms. Pithœi habebat, sed quo sensu? an *pro ludens*? Quanto vero melius *per ludum*: cui ascriptum forte glossema (*pro ludens*) arripuit librarius Pithœani exemplaris. *Notitiæ historiciæ* jungit Scaliger, ut sit *pro historiciæ*, ut tot alia apud poetas occurrunt. *ducere vocem* ut, *ducere filum.* Barthius *Advers.* xxx, 24, et xix, 13 miro acumine *Notitiæ pecudum voces* legere suadebat. Sed nec hic nec in ceteris quicquam proficit. Heins. *adducam vocem licet*; ut sit *adducere vocem*, contrarium *remittere*. Mihi quidem de hoc loco ita videtur. Cum totum hoc exordium satis jejunum sit, interpolatum quoque illud est a v. 3 ad 7, in quibus nihil est, quod non ineptum versificatorem redoleat. Nec tamen interpolatio profecta ab una manu: nam vs. 5 ab homine, incito prorsus, infertus videtur; a doctiore vss. 3. 4 *Lusinus: hæc propter Culicis sint carmina dicta, Omnis ut historiciæ per ludum consonet ordo*; h. e. Cum *lusus* hoc esse debeat carmine, nomen quoque imposui ludicrum Culicis, ut *omnis historiciæ ordo*, h. tota narratio, *consonet per ludum*, h. ludicra sit, ipso quoque titulo. His ascripsit indoctus homo barbare versus 5 prorsus ejiciendo: *Notitiam ducunt voces*: pro: dant voces, nomina, tituli, notitiam, scil. rei, quæ tractatur. Hæc prave scripta ab aliis: *Notitiâ duci voces*; unde vulgaris lectio enata; hinc ex seqq. expletus versus: *licet invidus adsit*. Dubito vero omaino, an ante versum 41 quicquam sit, quod a Marone profectum esse dixeris.—7. *feratur* mavult Scalig. et Heins.—8. *Post erit, ut grav.*—loquatur emendat Heinsius. *Posterius* tamen apud Lucret. quoque occurrit. *g. sono Musaque* Ms. Helmst.—9. *Dicta* Voss. *dabunt cum securos mihi tempora fructus*. Invita Minerva scriptus versus. Significare voluit *fructus ingenii, studii, otii*; quibus conveniret *maturos*; quod et Heins. conj. *dabunt cum maturos mihi (vel sua) tempora fructus*. Nisi forte scriptum fuit: *securos—portus*; sic secessus et otia Musarum contubernio exacta appellant poëtæ.—10. *Ut te d. suo* Voss. *Ut mihi* cod. Kæleri; sed *tibi* in margine. *digna tuo* a Bembo emendatum. Vulgo: *dignato. digna nato* spoliatur Petav. *d. suos poliant ut* Voss., unde *Et tibi digna suos poliant ut carmina census em.* Heins., ut *census* sit ut Quintil. Decl. xiii, 9 *vagari tu nolles apes, in opus exire, et ad quotidianum censum laboris assidui non detrectare militum?* Verum nihil in his est, quod sponte fluere dixeris.—11. Scabra verborum junctura: cui succurri poterat: *Latonæ decus, et magni Jovis aurea proles*; vel *Latonæ magnum decus, et Jovis aurea proles*. Heins. em. *L. magnique adeo Jovis*. Idem: “*Jovis decus scripti. Lege Jovis genus.*” Pompon. Sabin. laudat: *Latonæ et Jovis a. p.*—12. 13. Languent hæc, sed poëtæ forte culpa. *Phæbus erit*; quidni *Phæbus adest. recanente* Scaliger e libb. reponi vult. *Atque canente* Kæl. Ms., sed et *recinente* in marg. *educet* Ms. Helmstad.

NOTÆ

13 *Educatur*, debet esse pro tenet, *thus perfusa liquore.* *Xanthus* urbs habet; ut *nutrire*, τρέφειν, φέρβεσθαι. *Lyciæ*, Apollini sacra, cum tota Lyciæ; vid. Var. Lect. *Alma Chimæreo Xan-* nec multum aberat Latonæ templum,

Alma Chimæreo Xanthus perfusa liquore,
 Seu nemus Asteriæ, seu qua Parnassia rupes 15
 Hinc atque hinc patula præpandit cornua fronte,
 Castaliæque sonans liquido pede labitur unda.
 Quare, Pierii laticis decus, ite, sorores
 Naiades, et celebrate Deum plaudente chorea.

educat Pompon. Sab. "puto, intelligi colat; quod enim colimus, fama, observatione, et veneratione nutrimus." Commodior poëtæ ad manum erat ratio: *seu detinet illum*. Jacobs v. c. conj. *sive occupat i.* Heins. conj. *Te recinente lyra: sive altrix e.*; haud dubie tersius, an vere, non dicam.—14. *Xanthus* e Bembi emendatione; antea: *Xanthi*. Sic *alma* de Latona accipiebant. At Scaliger hoc idem *Xanthi* revocabat, et *urbs* subintelligebat, scilicet, ne ullus facile versus in hoc poematio scabritie sua careret. Lectum quoque *Luna* Badius testatur. Heins. videtur conjecisse *cruore*: ut adeo cogitaret de Chimæra cæsa in istis locis a Bellerophonte. Etiam in Voss. est *Xanthi*, et inf. 301 *Et Simois Xanthique liquor* (ibi tamen de Scamandro). Unde Jo. Schrader. emendabat: *Alma Chimæra sui Xanthi perfusa liquore*. Vix tamen Apollinem ad Chimæram montem referas. Poterant advocare Antonin. Lib. 35, ubi Apollinem et Dianam amne Xantho abluit Latona: ἀφίκετο εἰς Λυκίαν, ἐπιφερομένη τοὺς παῖδας ἐπὶ τὰ λουτρὰ τοῦ Ξάνθου.—15. *Seu nemus Asteriæ*. Etiam hoc a Bembo. Vulgo: *decus astrigeri*, quod de Sole accipiebant; alii, et in his Voss. cum Petav., *decus astrigeri* vel *astrigerum*: quod Pompon. Sab. interpretatur. Scaliger ait, *omnes antiquitus excusos habere astriferum*; quod verum non est: quinque enim, quas in manibus habemus, vett. edd. *astrigeri* exhibent: quod eidem in Contii libro occurrebat, et Petav. *astriferum* vel *astrigeri*. Idem conj. *Seu specus æstriferum*, ut intelligatur specus Delphicum; sed mox tuetur *decus astriferum*; perperam utique: agitur enim de locis, quæ Phœbeæ frequentat: Xantho, Delo, Parnasso. Delum autem per Asteriam declarari, obvia res est. Heins. tentabat: *Seu specus Asteriæ*; vel *Seu tesqua A.*—16. *prætendit* mavult Scalig. e Ms. Pithæi. Sed *præpandere* est Lucretianum. v. Wakefield ad Lucret. 1, 145.—17. Ante Bembum: *liquido prælabitur*. Tum Scaliger e Ms. Pithæi mavult: *Castalia et resonans*.—18. 19. Supposititios versus esse arbitror: alienos utique a sententia. *P. nemoris* Voss. *ite* pro venite. *Naiades* pars vett. edd. Sic saltem deb. *Vos quoque, P...ite...Naiades*

NOTÆ

τὸ Δηῶον, nobile, v. Strab. xiv, p. 981 B. c., situm cum urbe ad fl. Xanthum; unde h. l. *Xanthus perfusa liquore Chimæreo*: h. urbs, quam alluit amnis Xanthus. Sane is quidem in monte Chimæra, quæ pars Cragi fuisse et ad mare pertinuisse videtur, ortum habere vix potuit. Itaque ad geographicam subtilitatem poëta h. l. non revocandus.

15 *Nemus Asteriæ*. Delus, vetere nomine. v. Callimach. in Del. 36. 37. Plin. iv, s. 23.

15. 16 Parnassus mons longe procur-

rit versus septentrionem, donec cum Cætæis jugis continuatur. v. Strab. ix, pag. 638 B. Sed auctor partem montis versus meridiem in theatri modum patentem describere voluit. Ib. p. 640 A. τὸ δὲ νότιον (αὐτοῦ μέρος κατέχουσιν) οἱ Δελφοὶ πετρώδες χωρίον, θεατροειδὲς, κατὰ κορυφὴν ἔχον τὸ μαντεῖον καὶ τὴν πόλιν. Subjecta erat camporum planities versus mare declivis, qua ludi Pythici habebantur.

18 *Sorores Naiades*, h. l. Musæ. Ad 20. 21. v. Var. Lect.

Et tibi, sancta Pales, ad quam ventura recurrit
 Agrestum bona cura, sequi sit cura tenentis
 Aëreos nemorum tractus sylvasque virentes.
 Te cultrice vagus saltus feror inter et astra.

20

At tu, cui meritis oritur fiducia chartis,
 Octavi venerande, meis allabere cœptis,

25

des celebrare Deum. ludente ante Bemb. etiam in Ald.—20...23. Fæde hæc corrupta; nisi forte, quod suspicor, totus locus ab interpolatore, haud uno, profectus est. Expressa est lectio Bembina. Antea uno versu extruso lectum: *Et tu s. P. ad quam ventura recurrunt Agrestum bona, secuta sit cura canentis. Aërios nemorum saltus feror inter et astra.* Primum video in Aldina vett. poët. lus. 1517... *se cura sit cura tenentum Aërios nemorum cultus sylvasque virentis, Te cultrice vagus saltus feror inter et astra.* Nec aliter in seqq. Ven. ut Junt. 1532, nisi quod correctum est: *secure sit cura canentis.* Petav. et Voss. *A. bona cura sequi secuta tenentes.* Videbimus de singulis: *Et tu, s. præfero:* quod et Voss. habet. *ad quam ventura recurrunt Agrestum bona:* quandoquidem pecundum et frugum ejus cura provenientium primitiæ ei libantur. *ventura herbæ, ventura lana,* apud poëtas occurrunt. v. Barth. Advers. xix, 13. Præstat tamen sic: *ad quam ventura recurrit Agrestum fetura,* quo alii libri ducunt, etiam Voss. Sequentia possint forte sic constitui: *tibi sit cura canentis Aërios nemorum tractus* (pro altis, editis, non damno) *syllvasque virentes Te cultrice* (o Pales, et juncta illa sint: *virentes Te c.*), *vagus saltus feror inter et antra.* Nam *astra sensum idoneum non habent;* sed poëta, per nemorum recessus vagatus, fertur *inter saltus et antra.* Scaliger e membrana Pithœi probabat:

*Et tu, sancta Pales, ad quam ventura recurrit
 Agrestum bona sors cura secuta, tenes quæ
 Herbiferos saltus nemorum sylvasque virentes,
 Te tutrice vagus s. f.*

Aliam item membranam eandem lectionem habere, quanquam paulo depravatiorem, testatur. *tenes quom antiquitus fuit exaratum in Pith.* Omnia in his dura sunt. *bona sors* debet esse copia lactis, proventus lactis, quia est pastoralis Dea; ea *sors secuta ab omni cura dicta*, quia sine omni cura ac labore illam percipiunt pastores. Probat hæc Barthius Advers. xix, 13, nisi quod v. 21 *curæ secuta* scribi jubet.—20. *ventura.* Kœler. Ms. in marg. *veritura*, et v. 21 *fetura sit cura tenentum*, v. 22 *A. n. saltus*, et in marg. *cultus*, quod et Voss. Ms. habet; et v. 23 *inter et arca.* In Ms. Helmst. corruptiora erant: *Et tuscum palem ad quam: ventura recurrunt Agrestum dona vobis sit cura retentum.* In v. 21 Heins. conj. *bona turba*; et v. 22 *saltus feror inter et arca vel antra*, hoc bene, etiam *vagos saltus*, quod non probo. In alteris schedis varie tentat: *ad quam votura recurrit agrestum bona turba, sequi sit cura canentem.* Item: *ad quam votiva recurrit agrestum fetura.* Naso iii Am. 13 *Accipit ara preces votivæ thura piorum:* sic *votiva chori* Stat. Theb. iv, 209. Iterum: *sequi cui cura tenes quæ Herbiferos tractus nemorum.* Jo. Schrader. ap. Frisem. *Et tu, s. P. ad quam votiva recurrit agrestum, bona Diva, frequens fetura, tinctque.* —24. At Bemb. Et Aldina et al. *castris* Ms. Contii et Petav., ex vitio scripturæ ortum, ut in Helmst. *castis.* Eadem varietas, *castris et chartis*, est ap. Tibull. iv, 1, 39. Attamen; recte, ait Scaliger: *Tu qui, ut veteres loquebantur, belli clues.* Hoc et durum per se et a loco alienum. Octavium invocatur, cui jam laudum meritum copia fiduciam facere potest, ut poëtæ tutelam suscipiat. *chartæ* pro carminibus, ut apud Tibull. iv, 1 aliquoties. *cui m. teritur fiducia* emendabat Barthius Advers. xix, 13, parum venuste. *meritis f. tantis* Aldina 1517 et hinc Ge. Fabric., quod malini poëtam dedisse, tanquam lucu-

Sancte puer: tibi namque canit non pagina bellum,
 Phlegra Giganteo sparsa est quo sanguine tellus;
 Nec Centaureos Lapithas compellit in enses;
 Urit Erichthonias Oriens non ignibus arces;
 Non perfossus Athos, nec magno vincula Ponto 30
 Jacta, meo quærent jam sera volumine famam;
 Non Hellespontus pedibus pulsatus equorum,
 Græcia cum timuit venientes undique Persas:
 Mollia sed tenui percurrere carmina versu,
 Viribus apta suis, Phœbo duce, ludere gaudet. 35

lentius. Et potest ex prava scriptura certæ ætatis ex *tâtis* factum esse *cartis*. —26. *Sancte puer*; nemo reprehendat dictum ex usu Romanorum. *tibi*: præstabat *mihî*: quod et Jo. Schrader. malebat. Mirum lectionis monstrum Ms. Contii, idem Kæler. Ms. cum Petav. et Thnan., habebat: *Triste Jovis ponitque canit non p. b.*; unde Scaliger non dubitanter legebat: *Triste Jovis Pænique canit non pagina bellum*. Sed ipse dubitat, *Jovis bellum* sitne Capitolium a bello obsessum, an Giganteum. *Punicum bellum* autem prorsus a loco alienum; jungitur enim: *Pæni bellum*, *Phlegra* G. Barthius Advers. xix, 13 emendabat *T. Jovis Otique* ex v. 233, unde felicior subnata Taubmanni conjectura: *Triste Jovis Rhæcique canit non p. b.* Nomen Rhæci Gigantis notum. cf. sup. Var. Lect. ad Ge. ii, 456. *Triste Jovis Cæique* Jo. Schrader. conj., laudato Lucan. iv, 596, et Propert. iii, 7, 47, Heins. *Triste Jovis mihî namque canit non p. b.*, aut f. *canet et compellet*, et uret. Idem mox conj. *compellit in Ossan*: quod alienum. Porro v. 27 *Phlegra tellus* offendit Jo. Schraderum, qui emendabat, *Feta* G. cf. Not. —31. *Jacta* emendatum a Bembo. Vulgo *Lecta*. Pinciana 1505 *Lacta*. Petav. Ms. *Leta*; unde Heins. conj. *Lata*, a ferendo. —33. *non timuit* Pompon. Sab. habuit in suo: sicque Ms. Kæler. —34. *Mollia sed tenui pede currere carmina versu* legebatur. *versum* Voss. Imbecillus versus, quem frustra Barthius recreare volebat interpunctione Advers. xx, 19; Heins. *decurrere*, s. *decurrens* emendabat; vel cum Scaligero, *percurrere carmina*, ut *percurrere telas pectine*; idque verum esse censeo. Nisi totus versus v. 34 obelo transfigendus, et in antec. versu *currunt* scribendum est. *gaudet*, scil. pagina ex vs. 26. —35. *V. acta suis* Ms. Kæler. *Phæbo duce*; interserit et, Heinsius, cui antea

NOTÆ

26 Namque nec Gigantomachiam nec pugnam Lapitharum cum Centauris nec bellum Persicum cantare aggredior: verum argumentum leve ac humile: in quo, ne ausis excidam, minor metus esse debet. Nec obscura autem illa ratio, ut, quæ poëta canit, ea in actum producat verbis: *nec compellit. nec Oriens urit* etc. conf. Ecl. vi, 62.

27 *Phlegra, tellus*, apposita: pro vulgari: *Phlegræa tellus*, quæ etiam

Pallene. Sic flumen Metaurum, terra Gallia. conf. Scalig. et Taubm., it. Barth. Advers. xix, 13.

29 sq. Novum hoc, quod poëta extra fabulas veteres argumentum carminis quærit, et ex historiis petit, h. l. belli Medici. Primum in Propertio talia ex historiis, heroum vita senioribus, occurrere meminî. Athenas a Persis crematas quis nescit? item vincula a Xerxe Hellesponto injecta?

Et tu, sancte puer, venerabilis, et tibi certet
 Gloria perpetuum lucis mansura per ævum;
 Et tibi sede pia maneat locus, et tibi sospes
 Debita felices memoretur vita per annos,
 Grata bonis lucens. Sed nos ad cœpta feramur. 40
 Igneus æthereas jam Sol penetrarat in arces,
 Candidaque aurato quatiebat lumina curru;
 Crinibus et roseis tenebras Aurora fugarat:

//////////

astipulabar. Nec tamen necesse esse video.—36. *Et tu, sancte puer, venerabilis, et t.* Bembina lectio. Vulgo: *Hoc tibi* (Pompon. Sab. *Et tibi,*) *sancte puer, mortalibus, et amplectebatur fere hoc Barthius* Advers. xx, 19, ut esset *Sancte mortalibus puer semper manebis.* Satis jejune! Alii, etiam Ald., *Hoc tibi s. p. memorabile, sic t.* Ms. Pithœi cum Contii libro: *Et tibi s. p. memorabitur: et t. c.* Mireris Scaligerum hæc referre ad morem apprecandi inter pocula. *En tibi s. p. memorabitur amplectebatur* Heins. *memorabilis* Ms. Kæler. cum Petav. et Voss. Suspitor fuisse: *Et tu, sancte puer, memorabere: sic tibi certet Gloria, h.* Etiam tu olim memoraberis carminibus etc., sequente poëtica asseveratione: *Sic.* Saltem hæc elegantior est ratio aliis, in quas facile quisque incidat. Nunc video Jo. Schraderum quoque conj. *Et tu, s. p. memoraberis; et.* Vossium autem olim: *Huc tu, s. p. memor adsis; et.*—37. *certet ...mansura* puto dictum ornate ad Græcam formam, pro permaneat, perseveranter maneat. Malim tamen vel sic: *Sic tibi cedit Gloria* h. veniat, contingat. Mox *mansura* sequente statim *maneat* parum nitet. Melius forte *victura.* Sed talia quis præstat a versificatore hoc esse profecta? *ærum lucis* vix bene dictum pro lucis, vitæ, fatali termino; an *dulcis* fuit? sc. gloria. *perpetuum lucens* ante Bembum lectum: quod jam prælatum est a Scaligero. In *lucis* quærebat vocem *culicis* Barth. Advers. xx, 19. Heins. conj. *et sibi perstet Gloria;* et v. 37 *sæcli* pro lucis. At apponitur fama post mortem v. 38.—39. *Didita* conj. Heins. *memoretur* molestum est, etiam ad sensum. Lego: *numeretur.* Vita sospes tibi debita numeretur per annos felices; eleganter.—40. *lucens* etiam codd. Petav. et Voss. Ante Bembum *liceat* legebatur. *bonis lucens* ex Æschyleo: ἀγαθοῖς φλέγονσα, illustrat Scaliger. Ergo copulandum erit *...vita...Grata, bonis lucens, h.* affluens; vel *grata* erit pro adverbio, ut *gratum lucens.* Heins. conj. *bonis Musis;* vel *Grata bonis: Ludi sed nos ad cœpta feramur.* Sed totus versus interpolatrici manui debetur cum reliquis antecedentibus.—41. Pro *æthereas* Ms. Pithœi: *etneæ,* unde Scaliger finxit: *Æteas;* docte utique: v. ad Ecl. viii, 30. conf. inf. 201 et Cirin v. 350 et Intpp. ad Senec. Herc. fur. 132, nisi Pithœanam lectionem ex compendio vocis ortam probabile fieret. *Ætnæus* etiam Ms. Kæler.—42. *limina* in edd. Fabric., prave. *quater lumina, h. l.* radios emittere, spargere, esse videtur: etsi hæc ipsa malim. Verum etiam in Ciri 350 *lux ubi diem quatiebat.* Contra *quater equos, currum;* ut infra quoque 201. Wakef. ad Lucret. iv, 406 elegantior poëtice dictionis formulam, ab aliis non intellectam, esse pronuntiat; esse enim ac si lampada “concuteret.” Heins. conj. *culmina* vel *limina:* si tamen jam in altum Sol evectus erat: *limina* aliena sunt.—43. *fugabat* edd. ante Bemb. Sed totus versus tanquam insititius delendus. Est appicta in margine variatio superioris. Inepte quoque auroræ mentio subjicitur, sole

NOTE

36—40 Etiam Octavium aliquando ruptis et interpolatis. celebratum iri ait: sed versibus cor-

Propulit ut stabulis ad pabula læta capellas
 Pastor, et excelsi montis juga summa petivit, 45
 Lurida qua patulos velabant gramina colles.
 Jam sylvis dumisque, vagæ jam vallibus abdunt
 Corpora; jamque omni celeres e parte vagantes
 Scrupea desertæ perrepunt ad cava rupis.
 Tondentur tenero viridantia gramina morsu, 50
 Pendula projectis carpuntur et arbuta ramis,
 Densaue virgultis avide labrusca petuntur.
 Hæc suspensa rapit carpente cacumina morsu

jam in altum evecto; et, an ejus *crines*, iique *rosei*, ad poëticum morem spectent, non teneo. Præstaret utique *Ignibus*.—44. *Protulit* edd. vett. *Propulit* ut *st.* Heins. emendavit recte. Vulgo *et*; tum *ad pascua* Ms. Kœler.—46. *Luridum* etiam de pallore dici bene memini: nec tamen in re grata et jucunda. Exc. Pithœi: *Humida*, quod verum esse arbitror, ex *Uvida*. Heins. conj. *Uvida*, etiam bene. Jo. Schrader. *Herbida*. Ms. Cont. *Lucida*, quod probabat Scaliger, scil. propter rorem. Laudat Heins. Lucret. II, 319 *Nam sæpe in colli...Invitant herbæ gemmantes rore recenti*, et Calphurn. v, 54 *Frigida nocturno tinguntur pascua rore, Et matutinæ lucent in gramine guttæ*. Pro *tinguntur* mavult *tanguntur*; ut apud Ovid. in *Fast.* *tactæ rore queruntur aves*. Et paulo ante v. 52 *Humida dulces Sufficit herba cibos*. Lindenbruch conj. *Plurima qua*. In fine versus in membranis Pithœi erat quoque *flores pro colles*, perperam.—47. Heins. conj. *cavis jam vallibus*.—48. *celer*. Heins. conj. *jamque alacres omni de p.*; alteris *schedis certatim e p.*; feliciter Jo. Schrader. *omni nemoris de p.*—49. *Scrupea desertæ perrepunt ad cava rupis*. Est hæc Bembina lectio. Edd. vett. ante Bembum cum Voss. habebant: *desertas hærebant ad cava rupes*. Ms. Kœler. *desertis hærebant*, et in marg. *errabant*. Scaliger e Ms. Contii probabat: *desertis hærebant ad cava rupis*. Hærere enim et pendere capras. Nec aliter Barth. xx, 19. Sed et *reperere*, ac *perrepere* propria caprarum sunt. cf. inf. 103. *p. avia rupis* conj. Heins., etiam in *Adversar.* p. 51. Jo. Schrader. *ardua, devia*.—50. *Tondebant* edd. vett. Eadem cum codd. Voss. et Petav. hunc versum ante v. 49 collocabant: minus scite. Mox *tenero...morsu*. Offendit, quod versus abhinc tertius iterum in *morsu* exit. Promptum erat *tenero dente* substituere. Erythræus apud Taubmann. *mansu* legit, quod a *mandendo* finxit.—52. *labrusca*. Mire corrupta fuit hæc vox in Julii Pomponii libris: *vel brusta*. Addit ille: "Brustum arbor est, quæ ad ornamentum mensarum secatur: meminit Plin. lib. xvi. Alibi invenio *bruscum* esse genus arboris." Sed et apud Plin. xvi, 16. s. 27 *bruscum* est tuber aceris: alienum ab h. l. Jam *labrusca petita est*: Ms. Helmst. ad vocis communio-rem formam: ut Ecl. v, 7. At vulgata defenditur a Nonio, qui hunc versum laudavit. vid. sup. p. 4 Proœmii.—53. *Hæc suspensa* recte jungit Taubm. ipsa erigens se capella. Olim male: *Nec s.* Sed displicet *carpente* post *carpuntur* et *morsu* post v. 50. Jo. Schrader. conj. *rodente m.* Wakef.

NOTE

47 sqq. Luxuries ornamentorum in capellis pascendis facile offendant etiam minus morosum. Laudat Taubmann. locum e Colum. vii, 6, unde

hæc omnia expressa videri possint. Sed in similia rerum phantasmata. quivis facile poëta incidit, etiam Columella non lecto.

Vel salicis lentæ, vel quæ nova nascitur alnus :

Hæc teneras fruticum sentes rimatur : at illa

55

Imminet in rivi præstantis imaginis undam.

O bona pastoris, si quis non pauperis usum

Mente prius docta fastidiat, et probet illis

Omnia luxuriæ pretiis incognita curis,

//////////

Sylv. crit. P. III, p. 119 *cupiente*. quod non præferam.—51. Heins. malebat : *vel qua* ; aut : *vel, quæ n. pascitur, alni*. Voss. *Hæc s. et pascitur a.*—55. *sentēs* ; quidni frondes ? Heins. conj. *teneræ fruticem sentis*. vid. Calphurn. Ecl. v (versum quem respiciat, non reperio). *sentes ruminatur* Ms. Kæler.—56. Nimis horret versus, si *unda rivi præstantis imaginis* dicta esse debet : itaque eum corruptum esse nullus dubito. Ita quoque Scaligero visum, qui legebat : *Imminet irrigui præstanti*, vel *properanti marginis undæ* : in quo facilitatem ingenii et versus non minus desideres. Refingerem saltem sic : *præstanti* vel *prætexti marginis*. Sed suavior multo est vulgaris lectio, modo si *imaginis umbram* legas poetice pro imagine in rivo visa : in hanc illa desuper e ripa imminet, prospectando. In *præstantis* videtur latere *prostans* aut ipsa aut ripa. Nam *prostans* prominens, ut *prostans angulus* apud Lucretium, *prostans rupes*. Jam ex rivi unda Ms. Helmst. Possit sic refingi : *Imminet e ripa prostante in imaginis umbram* : nisi malis *prostans in i*. Heins. conj. *in vivi*, vel irrigui, *præstantes marginis*, vel *graminis, undas*. In altera scheda : “ *Imminet irrigui præstantis* (vel *properantis*) *imaginis umbra*. In Catalectis Epigr. de Narcisso : “ *Cernis ab irriguo reptentem gramine ripas, Ut per quas perit crescere possit aquas* ;” memorat quoque Pontan. ad Macrob. II, 9. Wakef. l. l. em. *Imminet in rivum præstringens marginis umbram*. quæ non satis assequor.—57. Cum nobili loco Ge. II, 458 sqq. ea, quæ sequuntur, convenire, vix monere opus est. si qui vet. edd. *pauperis* non habet, quo referatur ; nam *pastoris pauperis* jungere vix licet, et *usum* quo retrahas, nisi forte ad *bona*, non habes. Conjicio rei olim, non prius, fuisse, *usum pauperis rei*. *pauper res* non insolens poetis. Compendium scripturæ errorem peperit. Heins. conj. si quis non *paupere* ab usu *Mente minus docta fastidiat* ; contra poetæ mentem. Nec minus Jo. Schrader. *pauperis usu*.—58. *et probet* : illi pars edd. vet. cum commento Ascensii. *et probet illic*, apud pastores, Scaliger emendabat. Ex vetere lectione verba sic procedunt : *O bona pastoris, si quis non pauperis usum Mente rei docta fastidiat et probet ! illi Omnia* (scil. sunt) *lux. pr.* Verum etiam hæc *et probet* ex interpretatione irrepsisse videntur ; quale tamen verbum antea ex-ciderit, nemo facile divinando assequatur. Expleri locus potest, v. c. sic : si quis non *pauperis usum Mente prius docta ruris* (l. tuguri), *fastidiat : illi etc.*—59. Versum non satis sincerum esse arguit structura et ordo verborum impeditior : si quis *probet Omnia incognita curis illis*, h. a curis vacua, *pretiis luxuriæ, quæ (curæ) lacerant etc.* Curæ adeo, quæ luxuriæ comitantur, *luxuriæ pretia* dicuntur, quibus illa emitur et paratur. Heins. comparat *Victum luxuriæ* ap. Petron. ex sua lectione. *spretis i. curis* legebat Ms. Kæler. et Voss. ; ita curis luxuriæ spretis omnia illi sunt incognita, quæ etc. Omitto ea, quæ invita Minerva ad h. l. protulit Barth. Advers. xx, 19. Scaliger pro *pretiis* emendabat *prævis*, idque vetere membrana confirmari testatur ; mox tamen Pithæanæ membranæ lectionem præfert : *et probet illis* (aut potius *illic*) *Omnia luxuriæ pretiis incognita*, vitans *Quæ lacerant avidas i. p. curas*. Interpolationem tam jejunam viro docto probari potuisse miror. Heins. conj. *et probet ullis O. luxuriæ pr. i. caræ* ; et in alteris schedis : *ruri* ; Jo. Schrader. *caris*. Equidem præfero veterem scripturam *illi*, et ante eam interpungo : *illi Omnia luxuriæ pretiis incognita curis Quæ*, h. e. illi omnia sunt incognita, quæ lacerant

Quæ lacerant avidas inimico pectore mentes. 60
 Si non Assyrio fuerint bis lauta colore,
 Attalicis opibus data vellera ; si nitor auri
 Sub laqueare domus animum non tangit avarum ;
 Picturæque decus, lapidum nec fulgor in ulla
 Cognitus utilitate manet ; nec pocula gratum 65
 Alconis referent Boëtique toreuma ; nec Indi
 Conchea bacca maris pretio est : at pectore puro

mentes curis, luxuriæ pretiis.—60. *inimico fœnore* l. *fœdere* l. *pignore* conj. Jo. Schrader.—61. *fuerunt* conj. Jo. Schrader. et *fulgent*.—62. *Attalicis ovibus* conj. Heins., ut alias, Milesiis, puto.—63. *Sublaqueare* una voce male scriptum ante Ge. Fabric. et Scalig. cf. *Æn.* i, 730. *domos* vett. edd. constanter, cum Voss. et Petav., quod et defendit Jul. Pompon., ut antiqua forma sit, quam Augustus quoque probavit ; tum *tangit*, h. movet, delectat, est lectio Bem- bina : vett. edd., etiam Ald., *angit* ; malim vero interpungere : *si nitor auri...* *avarum Picturæque decus : lapidum nec f.* Alia ratione Jul. Pompon. *picturæ lapidum*, inquit, propter imagines marmoreas.—64. *in ulla U. cognitus*, f. *ab ulla*.—65. *Igneus* pro *Cognitus* emendat Heins. Advers. iv, 8, quod improbat Jo. Schrader. ad Musæum p. 250. In schedis Heinsius aliud proponit : *Conditus* : ita *Condita vestis* et *supellex* Columellæ xii, 3. Ovidius : *Conditus ut tineæ carpitur ore liber*. Ita et h. l. de gemmis absconditis. Improbatur autem *Cognitus*, quia *incognita* præcesserat. Pro *manet* probabile fit fuisse *movet*. Etiam Jo. Schrader, sic conj. *nec poc. grata* Ms. Kœler. et Helmst. *nec poc. Gratium toreuma* conj. Heins. et Markland. ad Stat. p. 92.—66. *referent* ; quidni referunt ? At *Bæti* si verum est, ignavum poetam senioris ævi prodit. *Boëthus* est, *Βοῦθος*, qui binis syllabis efferri bene nequit.—67. *præsto* est Heins., ingeniose. *pretio est a pectore puro* : ante Bembum ; et mox :

NOTÆ

61 sqq. Locus ornatissimus et Virgiliana dictione dignus. Color orationis : *Si non... At* passim et alibi occurrit, et in ipso loco, quocum hæc conveniunt, Ge. ii, 461 sqq. Lucret. ii, 24 sqq. *Si* (ei) *non fuerint vellera, bis lauta colore Assyrio* (dibapha. v. Plin. ix, 39, s. 63) *data* (comparata, emta) *Attalicis opibus* (ingenti pretio : quippe cum ea purpura in libras denariis mille non posset emi *ib.*) Nam *data* vetat, quominus ad ipsam texturam locus revocetur : etsi non exciderit animo Plinii locus : *Aurum intexere invenit Attalus rex ; unde nomen Attalicis*.—64. *Lapidum fulgorem*, h. lapides fulgentes, ad marmorum polituram et picturam musivariam referre jubet cum Barth. xx, 19 Taub-

mann., quia de gemmis mox demum v. 67 agatur. Ibi tamen uniones commemorantur, non gemmæ. Porro *manet cognitus* debet esse dictum pro, *cognitus est*, ut sit : *si nec fulgor lapidum, gemmarum, inter res utiles ab ipso refertur, cognitus ipsi est ullius utilitatis esse ; sed v. Var. Lect.* Variat autem id, quod simpliciter erat : si non habet purpuram, aurum, gemmas etc. 66. *Alcon* Myleus, statuarius et cœlator apud Ovid. Met. xiii, 683. 684 (etsi hic ad fabulosa Annii, qui Deli rex et sacerdos erat, retrahitur) et Plin. xxxiv, 41, s. 40 occurrit. *Boëthus* paulo notior est inter cœlatores. vid. xxxiii, 12, s. 55. *toreuma* proprie de opere extante, anaglypho, est accipiendum.

Sæpe super tenero prosternit gramine corpus ;
 Florida cum tellus gemmantes picta per herbas
 Vere notat dulci distincta coloribus arva ;
 Atque illum, calamo lætum recinente palustri,
 Otiaque invidia degentem ac fraude remota,
 Pollentemque sibi, viridi cum palmite ludens
 Tmolia pampineo subter coma velat amictu.
 Illi sunt gratæ rorantes lacte capellæ
 Et nemus, et fœcunda Pales, et vallibus imis
 Semper opaca novis manantia fontibus antra.
 Quis magis optato queat esse beatior ævo,

70

75

//////////

Sæpe s. t. procumbunt g. c. Alterum hoc *prosternit* ex emendatione legi ait Ascensius.—69. *gemma* Voss.—70. *dulci* ex P. Bembi codice profectum est. Nam *dulcis* edd. vett., ut Ven. 1484. 1486. Ascensianæ: *pulchris*. Scaliger in vet. schedis invenerat mire interpolatum: *Vere notat duris distincta lignonibus arva*; et *dulcis*, in marg. *dubiis* Ms. Kœler. *Vere notat dubiis* Voss. Tum *notat distincta* est pro simplici, *distinguit arva coloribus*, h. floribus, per herbas gemmantes, scil. rore. Heins. conj. *notat*, ut v. 409 *Et quoscunque norant vernantia tempora flores*; et ap. Ovid. de P. II, 4, 4 *Oblectat cultu terra norata suo*.—71. *thalamo...palustri*; qs. ex arundinibus, ante Bembum vett. edd., etiam Ascens. In iisdem *retinente*. Utrumque præstare iudicabat Barth. xx, 16. Scaliger e membrana Contii emendat: *recanente*, ut jam fecerat v. 13. Sic et Voss.—72. *Otiaque in vita d. fraude remotu* vett. edd. apud Barth. Advers. xx, 19.—73. 74. Expectabam cum Heins. et Jo. Schrader.: *Pollentemque sui*. Ut *potens* sui, qui in potestate sua est, nec a rebus externis fortunæque casibus pendet. Mox vulgo *lucens*. At *ludens* Scalig. ex vet. Ms.; ludens, a flatu venti scilicet. Heins. conj. *nubens Ulmea p.*, ut, *ulmus marita*, niniis ingeniose. *Vitea* a Bembo illatum: antea vulgo lectum: *Mollia*, quod Ascensius explicat, molliter. Emendatum *Tmolia* a Scalig. e libro. Ita tamen jam ante Scaligerum lectum est. Nam extat *Tmolia* in Julii Pomponii interpretatione, tum in ed. Aldina minor. carm., hinc in edd. Ven. 1541. 1558, edd. Fabric. etc., idque haud dubie verum: quis Tmolium nescit? v. Ge. II, 98. Sententiam autem nolim ad corollam pampineam, sed ad umbraculum viteum, referre, sub quo sedens agricola frigus captat. Scilicet coma Tmolia, cum palmite pampineo, velat eum subter amictu purpureo, ludens. Heins. pro *relat* conj. *celat*.—75. *gravidæ roranti l. c.* conj. Heins.—76. *Et Venus* ant. edd. ante Bemb., sed illa Dea aliena est ab h. l. *Et pecus* conj. Jo. Schrader., sed id latet in *nemore*. et f. *palus* Ms. apud Scalig., prave: et miror Taubmannum illud recepisse. Tandem in fine versus et *vallibus intus* bini codd. Scaligeri, qui, ut solet, archaismum amplectitur: idem e scheda Pithei laudat: et *mollis Iacchus*; haud dubie ex interpolatione, etsi Barthius id amplectitur Advers. XXI, 3. et *valle sub ima* malit Heins., quod sane politius. Mox 77 *Semper novis jungit Taubm.* Malim quod in promptu est: *Semper opaca antra*. Sunt enim *novi fontes*, vivi, perennes.—78. *Qui* Scaliger ex uno cod. et vett. edd. profert. *magis beatior* pro alterutro, *beatior*, vel *magis beatus*: parum accurate. Sed exempla congerunt plura

NOTE

71—74 Ille sub umbraculis viteis otium fallit cantu.

Quam qui mente procul pura sensuque probando
 Non avidas agnovit opes; non tristia bella, 80
 Nec funesta timet validæ certamina classis;
 Non, spoliis dum sancta Deum fulgentibus ornet
 Tempia, vel evectus finem transcendat habendi,
 Adversum sævis ultro caput hostibus offert.
 Illi falce Deus colitur, non arte, politus; 85
 Ille colit lucos; illi, Panchaia thura,
 Floribus agrestes herbæ variantibus, adsunt;
 Illi dulcis adest requies, et pura voluptas,
 Libera, simplicibus curis: huc imminet, omnes
 Dirigit huc sensus, hæc cura est subdita cordi, 90
 Quolibet ut requie victu contentus abundet,

//////////

Scalig. et Taubm., etiam ex Aristophane: τίς γὰρ γένοιτο μᾶλλον ὀλβιώτερος; Quidni tamen jungas: *æro magis optato*, vita feliciore. Heins. emend. *optando*. —79. *puras* et *sensus* vett. edd. *mente potens* conj. Heins., item: *censuque probando*. Sed omnino versus est mali commatis. Voluit, qui lusit, dicere: dum procul se continet, mentemque puram et sensum probandum, animi propositum rectum servat, non *agnovit* opes, non appetit.—80. *nec tr.* Voss. cum vett. edd. *agnoscit* Voss. *non avidas inhavit opes* Heins. præclare conj., laudatque ex Prudentio in Psychom. *pretiosi ponderis axem Defixis inhians obtutibus* cum al. ex.—81. *Nec f. tenet* vett. edd., et *valida*.—82...84. *Non sp. a Bembo* esse videtur. Vett. edd. *Quo*; nec male: *Quo*, quorsum, dum...*ultro caput hostibus offert*? Male eadem v. 83 *nec pro vel*, et *transcendit*: et v. 84 *Aversum et sociis pro sævis*. At *ornet* refinxit, ut conveniat cum *transcendat*: *pro ornat*.—85. *juste pro falce* ed. Fabric., nescio unde. Sane *fulx* omnino pro quocunque γλῦφεϊα scalpello, accipienda, nec res exemplo caret. Laudat Taubm. Martial. vi, 73 *rudis indocta fecit me falce colonus*.—86. *Panchaica* legebatur. *Panchaia* exquisitior forma in vett. edd., etiam in Ald. et in Petav. De re v. Ge. ii, 139. iv, 379.—87. *viridantibus* em. Wakef. e Lucret. ii, 33. *Mihi videbantur variantes flores* colore esse ποικίλοι. αἰόλοι. *herbis* vett. edd. *herbas* edd. Ascens. Sensus autem: agricolis sunt herbæ florentes, quæ thuris pretiosi vicem sustineant. Sed vss. 86. 87 et plerosque e seqq. usque ad v. 105 ab alia, etsi non indocta, manu assutos esse suspicor.—89. *Distinxi post Libera*, ut jam Barthius *Adversar.* xxi, 3 factu opus esse monuerat: tum *voluptas* simplicium curarum, seu *curis simplicibus*, quales vita simplex affert, non impeditas, graves, ærumnosas. *supplicibus curis* Behot. Apoph. ii, 4. *Liberaque, implicitus c. huc i.* Pontan. ad Macrob. vii, 4, et Heins. *Libera ab implicitis c.*, ut inf. *Hoc minus implicuit dira formidine mentem*. Jo. Schraderus: *sollicitis curis*, vel *Liberat implacidis c. l. implicitum curis*. Porro huic i. Aldina et edd. Ascens. et Fabric. *huc mittit et o. Dirigit huc s.* Scalig. Ms., et sic Casaub. ad Pers. p. 269.—91. *Quolibet ut requie victu contentus abundet* Bem-

NOTÆ

82—84 Qui non caput discrimini e præda sibi paret. Respicit militiam, quæ illa ætate inter artes et vias divitiarum parandarum erat. Vid. Tibull. i, 1 pr.

Jucundoque liget languentia corpora somno.
 O pecudes, o Panes, et o gratissima Tempe
 Fontis Hamadryadum : quarum non divite cultu
 Æmulus Ascræo pastor sibi quisque poëtæ
 Securam placido traducit pectore vitam.
 Talibus in studiis baculo dum nixus apricas
 Pastor agit curas, et dum non arte canora
 Compacta solitum modulatur arundine carmen :

95

bina est lectio : cum Aldina *Qualibet ut requie* dedisset. Ordo verborum est in duriore hac junctura : *Ut, quolibet victu contentus abundet requie*. Vett. edd. *Qualibet ut requie motus contemptor abundet*. *Qualibet requie* probavit quoque Scaliger : quod parum placet. *requiem* Petav. Voss. *victus contentus* Fabric. edd. Tandem Scaliger conj. *Quolibet ut requies* (pro *requietus*) *victu contentus abundet*. Heins. in *Quolibet* quærebat vili, unde factum *quili* : mox inde commiscitur *tenui victu*, hocque multis exemplis illustrat. Enimvero, *tenuem victum* frugalitatis notam habere posse nemo dubitet; de versu quæritur; voluitne; *Quolibet ut tenui victu c. a.* Mox idem tentat : *Qualibet ut specie victus* (f. *cultus*) *c. a.*—92. *Hirundoque liget* et in marg. *domet* Ms. Kæler. *liget* etiam Thuan. et Petav. et Voss., in hoc superscriptum *licet*. Heinsius conj. *levet*. Ante vulgatum *locet*.—93...96. *quarum cultu*, quas colendo, non divite, sine impensa et sumtu, adeoque sine opibus et divitiis, *pastor quisque traducit vitam* etc. *æmulus Ascræo poëtæ*, h. exemplo vatis Hesiodi, cf. Theogon. v. 22. 23. *O pecus o* vett. edd. *Fontis Hamadryadum* ab indocto poëta esset : quid enim Hamadryasi cum fonte? Heins. conj. *Frondis H.*, sed et hoc jejunum. Idem emendat *quorum*. At Jo. Schrader. inter plura alia : *gr. Tempe Fontibus, ac Dryades, vel Naisin ac Dryasin.* cf. v. 115. Comparat quoque Ovid. Met. vi, 451 sq. de Philomela. Porro Voss. et Petav. *poëta, traducis*. In fine v. 96 vett. edd. fere *curam*, perperam. *vitam* recte Bembus dedit. Forte simili exemplo emendes Tibulli illud : *At mea paupertas vitam traducat inertem*. Verum vix digni versus, in quibus unguem arrodas; sunt haud dubie interpolatoris.—97. sqq. Superiores interpretes ea, quæ sequuntur, ad pastorem, de quo carmen hoc agit, retulerant. Vident et monuit Scaliger annectenda hæc esse laudibus, quæ præcesserant, vitæ rusticæ, et accipienda universe de pastore, qualem illa vita habet. Vir doctissimus tamen in hoc non substitit, sed refinxit quoque locum sic : *O pecudes...pastor...Securam placido traduxit pectore vitam* Dulcibus in studiis : *baculo dum nixus apricas* Lætus agit curas. Bene et hoc. Nec tamen vulgata displicet : Dum *Pastor agit curas*, occupatus est, *talibus in studiis*, quæ modo descripserat et iterum describit vs. 98. 99. Curas an putes dictas *apricas*, quatenus sub dio agit, in campo, gregem pascendo? quia ipse *apricas* (quod et in Voss. legitur). Jo. Schrader. in schedis conj. *baculo...agresti*, ut Ovid. Met. xv, 655 *baculumque tenens agreste sinistra*. Heins. tentabat *P. agit choreas*, l. *pecudes* l. *capras*; hoc saltem ferri potest. Etiam Jo. Schrader. in hoc inciderat.—99. *solidum carmen*; integrum explicat Accensus, nullis modulis contum, adeo rusticum, Barthius Advers. xxi, 3, nulla ægritudine contaminatum Scaliger; scilicet, *ut gaudium solidum*. Sed ista dura, hoc longe petitum, dum nihil adsit, quod ad ærumnas revocet animum. Saltem debet esse carmen, quod ab exordio ad finem ab otioso homine decantatur. Dubito nullus a poëta profectum esse *solidum* car-

NOTE

97—105 Inter delicias has vitæ fallit, ad meridiem sole progresso, in rusticæ dum pastor tempus canendo umbram compellit gregem.

Tendit inevectus radios Hyperionis ardor, 100
 Lucidaque æthereo ponit discrimina mundo,
 Qua jacit Oceanum flammās in utrumque rapaces.

Et jam compellente vagæ pastore capellæ
 Ima susurrantes repebant ad vada lymphæ,

//////////

men: et nunc ita video in edd. Fabric. esse excusum. Id modulatur pastor non arte canora, h. e. inconditum, ut Ascens. At Heins. malit canorus cum Petav. et nulla arte.—100. Hic magnam versuum transpositionem Scaliger induxit, multum adjutus, inquit, scheda vetere. Collocat post v. 99 versus, qui infra sequuntur, 152. 146. 147. 144. 145. 148. 149. 150. 151. 155. 153. 154. 156. Tum 100. 101. 102. 103 sqq., sed hos ipsos versus admodum immutatos exhibet, ut apponere eos necesse sit:

98. — — — et dum non arte canora
 Compacta solidum modulatur arundine carmen,
 100. Quem circa fessæ passim cubuere capellæ.
 His superat gelidis manans e fontibus unda,
 Quæ levis placidum rivis sonet orta liquorem.
 At volucres patulis residentes dulcia ramis
 Carmina per varios edunt resonantia cantus.
 105. Hinc illi geminas avium vox obstrepit aures:
 Hinc querulas referunt voces, quæ nantia limo
 Corpora linfa fovet. Sonitus alit aëris Echo.
 Argutis et culta fremunt ardore cicadis.
 Seu libet ad fontem densa requiescere in umbra
 110. Excelsis supra dumis: quos leniter afflans
 Aura susurrantis possit confundere venti:
 Anxius insidiis nullis, et lentus in herbis
 Concipit hic mitem projectus membra soporem,
 114. Tendit ut evectus radios H.

Si tali transpositione lucidior ordo sententiarum et lenior verborum junctura inferretur: minus haberem, quod conatum similem retundendum putarem. Sed vulgarem, fateor, ordinem multo minus, meo sensu, esse molestum.—100. Tendit inevectus Aldinæ debetur videtur; nam Bembus e cod. suo proferebat Tendit in evectos; sed recte alterum revocarunt sequentes editores. Tendit et evectus edd. vett. Tendit ut Scaliger emendabat. T. humo evectus Heins. conj. Redit idem voc. inevectus pro simplici, evectus, infra v. 340 Iret inevectus cælum super. Tum alius poeta forte maluisset inevecti Hyperionis.—101. ponit. Jo. Schrader. ap. Frisemann. promit vix bene.—102. Dum jacit vett. edd., et capaces, quod Domitius quoque et Ascens. interpretantur. Conjiciebam rapaces, quod probat Wakef. ad Lucret. v, 398, ubi rapax vis Solis equorum. Accipienda verba de Sole in medio cæli convexo constituto: solis ardor tendit, intendit, radios, et ponit mundo discrimina lucida, h. discrimen lucis, cælum in duas partes discriminat, quatenus versus Orientem et Occidentem radios æqua lance dispergit. Laudat Taubmannus post Barthium illud Statii Theb. v, 85 Sol operum medius summo librabat Olympo Lucentes, ceu staret, equos, et Lucani notum versum: cum cardine summo Stat librata dies. Durior est Barthii interpretatio, qui ponit, perdit, discrimina accipit, cum pari spatium ab utroque fine distet.—103. Interpolatio in seqq. est manifesta; bis eadem me morantur. Probabilius tamen fit 106. 107. 108 a seriore manu accessisse.—104. Lene susurrantis conj. Jo. Schrader. repetebant ad vada legebatur ubique: per archaismum dictum videri posse, Scaliger judicabat. Sed idem mox melius subjicit: repebant ad vada. Nec de eo dubitandum censeo. Nam ineptus homo v. 49 perreperit ad cava, ante oculos habuit. Miro conatu Barth. Advers. xxx, 24 conj. repedabant Noniana voce. Melius Heins. reptabant.

Quæ subter viridem residebant cœrula muscum. 105
 Jam medias operum partes evectus erat Sol:
 Cum densas pastor pecudes cogebat in umbras;
 Et procul aspexit luco residere virenti,
 Delia Diva, tuo: quo quondam victa furore
 Venit Nyctelium fugiens Cadmeis Agave 110

////////

(Nunc Wakefield ad Lucret. vi, 278, ubi ei voc. *repedavit* restituit, eandemque Horatio obtrudit Carm. i, 37, 24 *Classe cita repedavit oras*, et astruxit vocis antiquatæ usum pro *recedere*, ex Pacuvio, Juvenco, S. Damaso, Fortunato, pergit: "Nec dubito quin Barthius verissime restituerit—*repedabant ad vada lymphæ*; quamvis inscitissime sannis excipiat emendationem Heynius, ipse vicissim deridendus, nisi sit nulla seges Nonianarum dictionum in Virgilio.") —105. *residebant*. Pro hoc facile est conjicere *resonabant*, aut potius *resonabat*, sc. *lymp̄ha*. Heins. scribit: *Quæ subter viridem saliebat garrula muscum*. Inf. 389 *Rivum propter aquæ viridi sub fronde latentem*. Ovid. ii Fast. *Garrulus in primo limite rivus erat*. Sen. Hippol. 5111 *Garruli gramen secuere rivu*. Calphurn. iv, 2. *Quidve sub hac platano, quam garrulus astrepiit humor*. Prudent. Psychom. *Fons patribus de rupe datus, quem mystica virga Elicuit scissi salientem vertice saxi*. Lucret. ii, 30 *Propter aquæ rivum sub ramis arboris altæ*. Quorsum has opes allatas esse dicemus? aquam *garrulam* et *salientem* bene dici, nemo sanus dubitet; fatearis quoque versum factum esse meliorem; enimvero an vetus poëta ita scripserit, nullo modo probatum hinc est.—106. *operum*: pro, operis: ut modo ex Statio vidimus ad v. 102, quasi opus diurnum Sol expleret. Heins. conj. *athræ in partes*. At Jo. Schrader. *oper. part. emensus*.—107. *densas...in umbras*: f. *densis in umbris*. Heins. *densa in umbra*.—108. Satis turbata hæc. *Ut nihil habet, quod sequatur*. Vett. edd. *Et procul adspexit*, hoc itaque revocavi; non tamen ac si locum sic sanatum putarem; quis enim aspexit? et quid aspexit? Solne pastorem? an pastor gregem? hoc præfero: *aspexit pastor*, prospexit, *pecudes residere*, cubare, *in luco tuo*, o Diana. Suspicio tamen insertos esse vss. 106. 107. 108 et fuisse: *Et jam...muscum, Luco, Diva, tuo, quo*. Barthius xxi, 9 emendabat: *Et procul accessit*. Jam vss. 108 sqq. locum, quo Culicis argumentum actum est, accuratius describit: est is lucus Bæotiæ, Dianæ sacer, idem ille, quo Penthei cæde peracta mater Agave bacchata pervenerat; adeoque sub Cithærone. cf. Ovid. Met. iii, 702. Hic multa desiderari, et forte tantum pastoris recenseri putabat Heinsius. Immo vero multorum lacinia in unum locum congestæ sunt, quæ inter se parum sunt conglutinatæ.—110. *Nyctileum fugiens*. Immo vero *Nyctelium f.*, h. Bacchum. Verum hoc esse negat Scaliger; non enim fugiebat Bacchum Agave, quem non offenderat, cum ejus ministra esset: sed hoc, inquit, poëta vult: in eum lucum, in quem Agave, victa furore Bacchi, metuens pœnam, hoc est, *ἄγος*, quod imminabat ejus posteritati propter interfectum Pentheum, confugerat, compulisse pastorem pecudes suas. Itaque sic legit: *quo quondam victa furore Venit Nyctilei, fugiens Cadmeis Agave* Posterius pœnam natis e morte futuram; versum itaque, ut vides, 113 retraxit. Mihi nec hæc, nec alia Scaligeri trajectio versum placet. *Fugere Deum, fugere Bacchum*, commodè satis dictum est de *Θεολήπτοις*, quos premit, urget, Deus, ut vates, quæ *bacchatur*, magnum si pectore possit *Excussisse Deum*; inprimis de Bacchis, quæ furore actæ discurrunt, ac si liberare se a furore velint. In hanc sententiam jam Barthium inclinasse ex Taubm. disco: etsi nec eo confugere necesse videtur. Cognito enim scelere

NOTÆ

108 Lucum sub Cithærone monte describit Dianæ sacrum. vid. Var. Lect.

Infandas scelerata manus e cæde cruenta :
 Quæ gelidis bacchata jugis requievit in antro.
 Posterius poenam nati se morte futuram.
 Hic etiam viridi ludentes Panes in herba,
 Et Satyri Dryadesque choros egere puellæ 115
 Naiadum coetu. Tantum non Orpheus Hebrum
 Restantem tenuit ripis sylvasque canendo,
 Quantum te, Peneu, remorantem dia chorea,

interemti materna manu nati abhorrens sacra Bacchica Agave Nyctelium fugiens in solitudinem secessit, ut mœrori indulgeret. *furorem Nyctelium* conj. Heins.—111. *et cæde c.* vett. edd. et codd., quasi esset *et cruenta ex cæde*.—112. *Quo g.* em. Heins. *Ogygiis b. i.* Jo. Schrader., docte.—113. Versus ut edd. Fabric. sic est emendatus: *Posterius pœnam gnati de morte datura*. Heins. conj. *Post verita et pœnas nati se morte daturam*. Sed totum versum una cum antecedente ejiciendum arbitror tanquam supposititium. In Ms. Helmst. subjectus erat versui 110.—116. *catus* vulgg., nonnullæ etiam Ald. cum Ms. Helmstad. Puto fuisse: *Naiadum et catus*. Nam paulo durius cum suppletur. *horridus* pro *Orpheus* Aldina et edd. Fabric. cum Ms. Helmst. et Petav. cum Voss. Heins. conj. *Non tantum Œagrius H.* vel, *tantum haud Rhodopeius H.* Idem jungit *Naiadum cœtu non tanto*. Sane *Orpheus* trisyllabum esse, ut *Pentheus*, et in Catalectis Pith. p. 31 *Theseus*: verum Virgilio vix licuisse esse tam audaci. *silvasque sonantes* Jo. Schrader. em.—117. *rivis* Ms. Contian. perpetua variatione: unde tamen Scaliger refingit: *rivis silvisque canendo*. Mihi vulgata suavior procedit: *non Orpheus canendo tantum tenuit Hebrum, ripis restantem* (cursum intra ripas sustinentem), *sylvasque*: h. delectavit Hebrum sylvasque. Etsi totus hic locus, et is qui sequitur, ex variorum versificatorum symbolis coaluisse videri debet.—118. Hic versus contaminatus (a Πηνειὸς esset Πηνειὸς), quod et vidit elegans carminum iudex Jo. Schraderus Emen-datt. Præf. pag. XXI. XXII. conf. ad Ge. IV, 355. At idem hic versus alienus prorsus est a tota sententia. Si in Bœotia res geritur, non Peneus delectari potuit chorea Nympharum. Sin in Thessaliam rejicias carminis argumentum, aliena sunt quæ v. 108 sqq. de Agave narrantur, etiamsi cum Jano Parrhasio in Quæsitis per Epist. pag. 51 Lucani locum (lib. VI, 355—359) huc advoces: nam ex eo nihil constitui potest, cum poëta ipse parum docte loquatur. Afferre voluit medicinam huic versui Scaliger. Apponam verba: “Quia paulo ante, inquit, dixerat, *tantum non Orpheus*, putarunt hic ἀνταποδοτικὸν deesse; ita hic *Quantum* posuerunt. Atqui legendum: *Non tam te, Peneu, remorata est dia chorea*.” Altera versus parte carere possumus medicina, nam suppleri potest ex sup. *tenuit te* remorantem. Suspiciatur autem sagacissimus vir, auctorem carminis instituisse vestigiis Catulli in Pelei et Thetidis nuptiis (vss. 285—293). Tamen ne sic quidem versus tres sequentes commodam orationem subjungunt. *Quantum te, Pentheu*, conj. Heins., nullo cum fructu. In vett. edd. pro *dia* invenio *Diva* et *Dive*, in aliis *choreæ*, et in margine pro *Peneu, pastor*, ex viri ejusdam docti emendatione, puto. Etiam *penu* pro

NOTE

114 seqq. Iterum luxuriatur seu poëta sequi interpolatoris ingenium in describendo luco et antro, quo pastor consedit. Alia aliorum poëtarum lusi-bus assuta. De singulis vid. Var.

Lect. Comparari potest similis arba-rum enumeratio ap. Ovid. Met. x, 86 sq. in cantu Orphei: quem locum auctor hujus emblematis ante oculos habuisse videri potest.

Multa tibi læto fundentes gaudia vultu,
 Ipsa loci natura domum resonante susurro 120
 Quis dabat, et dulci fessas refovebat in umbra.
 Nam primum prona surgebant valle patentes
 Aëreæ platanus: inter quas impia lotos,
 Impia, quæ socios Ithaci mœrentis abegit,
 Hospita dum nimia tenuit dulcedine captos. 125
 At, quibus insigni curru projectus equorum
 Ambustus Phaëton luctu mutaverat artus,

Peneu plures edd. Venetæ servant; Aldina autem, et hinc Ge. Fabric., *Quantum te pernix remorantem diva chorea*. Atque hæc lectio tenenda, tanquam vera, et ex cujus corruptela importunus ille Peneus versum invasit; tantum non Orpheus cantu Hebrum sylvasque tenuit, quantum te, o Luna (v. 109), tenuit chorea Nympharum: *Quantum te pernix remorantem, Diva, chorea*. Eandem fere lectionem Ms. Kæler, quoque habebat: Ms. Helmst. autem, *Qua te perpigra morantem diva corea*. Petav. *Quam te nigremorantem*. Voss. *Quam te per nigra morantem*, meri librariorum stupores. *remorantur* em. Heins. Nodell Not. crit. p. 80 conj. *pernox chorea*; ut *παννύχιοι χοροί* ap. Sophoclem.—119. *Multa tuo late f.* vett. edd. *tuo late* (scil. choreæ) Ascens. et alia, quod et Heins. probat. *tuo late* Ald. Quam nunc habemus, Bembina est lectio: *chorea—fundentes* nota synthesis. *tibi* int. Dianæ, Lunæ desuper aspicienti. *Multa tuo late f.* ed. Fabric. *tuae late f. g. luctu* Petav. Heins. conj. *fluctu*. Interpositi sunt ab alio vss. 116. 117. 118, et juncti erant: *puellæ Multa*.—121. Hæc adhuc ad Naidas referenda. Importunum tamen *Quis*: ferrem saltem *His dabat*. Mox in *antro* Ald.—122. *Nam prima in p.* conj. Heins. *prona vallis*, ut ap. Catull.—123. Recte hoc (Heinsium non probare miror) revocatum, Scaligero monente, et priscis edd. Ita quoque Bembus correxerat. Sed iterum illatum erat ex vett. edd., etiam Aldina: *Aëriæ platani: inter quas erat impia lotos*. Sic et Petav. Saltem esse deb. *quas inter et i. l.* In marg. ed. Ven. Scoti notatum: alios legere: *Lotis*, quæ nympha fuit. Perperam.—126. Ac malit Heins., et *ignipedum c. p. equorum*.—127. *Ambustus Ph.* legendum, pro *Ambustos*, quod in oculis incurrit et Scaliger monuit. Et hoc idem e Ms. Helmst.

NOTÆ

124 *Impia lotos, Impia, quæ*; nota figura Horatii exemplo jam a Scaligero notato: *Impiæ, nam quid p. m. Impiæ d.* Carm. III, 11, 30. 31, et Catull. LXIV, 404. 405. Impietas spectat haud dubie ad injuriam Ulyssi factam sociis retentis. *abegit*, scil. ab Ulyssis navi, advocavit: intercessit loti suavitas, quo minus socii Ulyssis ad naves redirent (v. Odys. I. 94 sqq.). Ceterum confudit poëta diversi generis lotos. Lotus illa Ulyssis in Africa reperta non erat Bæotiæ domestica.

126...129 Populi arbores, vel alni

(nam utrasque Virgilius agnoscit Ecl. VI, 62 et Æn. X, 190), in quas mutatae Phaëtonis sorores, Heliades, tanquam Solis ex Clymene filiæ. Factum ex luctu de fratris casu suscepto; unde poëta: *Phaëton luctu iis mutaverat artus*. Mox v. 128. 129 hoc velle videtur poëta: populos illas sororias ita inter se condensatas situ fuisse, ut implicarent mutuo nexu ramos et umbracula facerent: *fundebant tentis ramis velamina* (ut v. 74 *Tmolia pampineo subter coma velat amictu*) candida; scilicet populus alba est intelligenda. *amplexæ br.* vid. Var. Lect.

Iliades teneris amplexæ brachia truncis
 Candida fundebant tentis velamina ramis.
 Posterius, cui Demophoon æterna reliquit 130
 Perfidiam lamentandi mala, perfida multis.
 Quam comitabantur fatalia carmina quercus:
 Quercus ante datæ, Cereris quam semina, vitæ:
 Illas Triptolemi mutavit sulcus aristas.
 Hic, magnum Argoæ navî decus, edita pintus 135

notatum video.—128. *amplexæ* passive accipit Taubm. Nec tamen vel sic expedio: *amplexæ brachia truncis*. Nonnus Dionys. II, 167 Εἰην Ἡλιάδων καὶ ἐγὼ μία—φιλοθρήνοις τε κορύμβοις Γέλτονος αἰγέροιο περίπλοκα φύλλα πελάσσω. Suspicio: *implexæ brachia*, h. habentes ramos truncis (vicinarum invicem populorum) implexos. Nec aliter Heins. conj. *teneris*, et in marg. *tentis* Ms. Kæler.—129. *pandebant* conj. Jo. Schrader., feliciter. *tentis* pro *extentis*. Sed facile incidit animus in *lentis*. Conjecit quoque Scaliger, et extat in edd. Fabric. Sed idem malebat: *lentis sudamina ramis*, ingeniose; nam electrum stillare populus dicta. vid. Ovid. Met. II, 364 sq., verum sic *candida* parum commode appositum esset. Heins. conj. *concita* f. *lentis ululamina* r., parum feliciter: nam de umbra arborum quæritur.—130. 131. Misere corrupti versus nec sine libris sanandi, etsi unum et alterum conjectare licet: *Perfidie lamenta*, et latere *inultis* in *multis*; ita ut expleri possint reliqua: *dolis cum lusit inultis*, vel propius ad corruptam scripturam: *malis quæ flevit inultis*. Agi de amygdala, in quam Phyllis mutata fertur, seu quæcumque alia illa arbor fuit, obvium est. Sed primo loco monendum, in vett. edd. et codd. post v. 131 subiei alium: *perfide, multis*,

Perfide Demophoon, et nunc defende puellam, vel puellis.

Tum varietas lectionis hæc fere est: in vett. edd. *Perfidia* legitur. Bembus reposuit *Perfidiam*: idem versum modo ascriptum ejecit. Probarem, si sententia integra sic absolveretur: quæ omnino sic nulla est, quantum video. Scaliger e vett. edd. laudat *Perfida lamentandi mala*, et corrigit modo: *Perfida lamentandi diu mala*, ut sit *malum perfidum* pro *perfidia*; modo: *Perfidie lamentandi mala*: Neutrum feliciter. Reliqua, versu a Bembo ejecto iterum admissio, sic constituit: *perfide multis*, *Perfide Demophoon et nunc defende puellis*. Sed unde de Demophoontis amoribus, iisque adhuc a puellis defendendis, constet, Scaliger vix habuit dicere; et tota sententia jejuna est; versus autem inepti versificatoris commentum, etsi etiam Barthius Advers. XXI, 9 sensum exsculpere eumque defendere maluit. *et nunc defuncte puellis* Ms. Helmst. *Post etiam*, vel, *Post vero, cui D.* em. Heins.; tum iterum: *Post, meritis cui Demophoon æterna reliquit Perfidiam lamentandi mala*. *Perfide, inultis*, *Perfide Demophoon et nunc defende puellis*. Jo. Schrader. *Perfidie monumenta sua mala*. Omnino suspicio primo unum tantum versum ascriptum fuisse: *Posterius, cui Demophoon lamenta reliquit*. Quam c.—132. *fatali carmine* malit Heins.—133. *quam semina, victu*, vel *quam semina, adultæ* conj. Heins.—135. 136. Alter versus pro

NOTÆ

130. 131 Postea stabat arbos amygdala, in quam mutata fuit Phyllis Demophoontis perfidiam lamentata.
 132...134 De quercu Dodonæa fatidica nota est fabula. *quercus carmina*, ex apposito, h. e. quæ carmen reddunt, vel e quibus carmen

redditur; canoræ. Carmen adeo pro canente, vaticinium pro vate. cf. Taubm. *fatale* igitur, quia de oraculo. Glandes ante frugum sationem a Triptolemo monstratam meministi vel ex Ge. I, 7. 8. *mutavit*, permutavit.

Proceras decorat sylvas hirsuta per artus;
 Appetit aëreis contingere montibus astra
 Ilicis et nigræ species, et læta cupressus;
 Umbrosæque manent fagus, hederæque ligantes
 Brachia, fraternos plangat ne populus ictus;
 Ipsæque excedunt ad summa cacumina lentæ,

140

fulcro additus ab alio. *pinus edita*, h. excelsa (cf. inf. 170), *hirsuta per artus*, *magnum decus Argoæ navi*, h. e. e qua Argo confecta et exornata fuit, *decorat sylvas proceras*; nisi quod elegantius putem *Proccros...hirsuta per artus*: hoc et Heinsio video probari. Scaligerum itaque mireris primum legere: *Proceras decorans* s., tum mutata sententia: *Hic...decorat sylvas*; *hic suberis arbos Appetit a*. Male habuit virum optimum hiulea in seqq. oratio, sed ei medela in promptu est interpunctio: *Appetit a.—astra Ilicis et nigræ—cupressus*. De voc. *edita* adhuc monendum, falsam ejus acceptionem videri peperisse lectionem ed. Fabric. *addita*. Ita tamen etiam Heins. conj. et Jo. Schrader. Emendatt. p. 23.—136. *hirsutaque taxus* Ms. Kæler., sed non consentit vs. sequens.—137. *Ac petit* em. Heinsius. *motibus pro montibus* emendat Scaliger; docte quidem, ut sit quod poetæ *βλαθρὸν* appellant (secundum illud Virgiliti: Quantum vere novo viridis se subiecit alnus). Sed quis non præferat illud multo lenius et comitius: *aëriis frondibus*, quod et Heins. conj., vel *frontibus* vel *motibus*. Aldina et Fabric. edd. quoque: *conjungere*.—138. *Ilicis species* pro periphrasi habendum, pro ilice simpliciter dicta. *series* tamen conj. Heins.; expectabam *vertex*. *læta cupressus* adversatur arboris naturæ et poetarum usui; nec Barthii defensio Advers. xxi, 9 bona est, ex eo petita, quod apud Aristænetum inter amœnas arbores ea recensetur. Gifanius apud Scaliger. conjecerat *Lethæa* c., non male; modo non desideraretur copula. An fuit: *Ilicis et nigræ, et species Lethæa cupressus* (h. cupressi). Verum simpliciore modo vulgaræ lectioni succurrere licet: *nec læta cupressus*. Venit et hoc Heinsio in mentem. Idem vel, *et lenta* c. Jo. Schrader. *et læva* c. conj. Frisemann., nescio quo sensu.—139. *Atque umbrosa manet* f. Frisem. e Jo. Schrader., nescio quo fructu. *manent*. Vim vocis h. l. non satis assequor; an *virent?* vel *patent?* ut Jacobs conj. In Voss. erat *monent*; tum *ligantes hederæ* scripsi pro *ligantis*. Sequentia sic interpungo: *...fagus; hederæque ligantes...ictus, Ipsæque...Pinguntque* etc. Causas deprehendere in promptu est.—140. *fraternos* Voss. et Petav. *p. ne p. artus* vett. edd. Sane fulmine percussi Phaëtonis artus laceros conquiescere Heliades, donec in populos mutarentur. Sed quomodo hoc facit ad ceteram sententiam? Bembus dedit: *ictus*; ita referam ad Phaëtonem fulmine percussus, ictum. Phaëtonis sorores in populos mutatas supra vidimus: eæ fratris mortem lacrymis humectatæ æterno luctu prosequuntur. Melius sic me interpretari arbitror, quam Taubm. *ne plangat et percutiat ob fratrem fulmine ictum*; modo tum legas: *fraternos plangit quæ populus ictus*; aut, ut copula adsit, *plangens et p.* pro vulgari: *brachia populi, quæ plangit*. Sed totum v. 140 inepti versificatoris commentum esse arbitror ex vss. 128. 129 confictum, in quibus jam eadem res exposita fuit. Et series versuum fuit hæc: *hederæque ligantes Brachia, succe-*

NOTE

141. 142 Hederæ fagos amplexæ bene descriptæ sunt. Earum racemi cum acinis, *corymbi* dicti, *aureoli* sunt; est ergo de genere hederæ cum fruc-

tu croceo intelligendum hoc; sed foliis albis; ergo *viridi pallore* distinguitur corymborum flavor. Est aliquid simile in loco Ecl. iii, 39 *vitis Diffusus*

Pinguntque aureolos viridi pallore corymbos.
 Quis aderat veteris myrtus non nescia fati.
 At volucres patulis residentes dulcia ramis
 Carmina per varios edunt resonantia cantus. 145
 His suberat gelidis manans e fontibus unda :
 Quæ levibus placidum rivis sonat orta liquorem.
 Et, quanquam geminas avium vox obstrepit aures,
 Hanc querulæ referunt voces, quis nantia limo
 Corpora lympha foveat ; sonitus alit aëris Echo ; 150
 Argutis et cuncta fremunt ardore cicadis.
 At circa passim fessæ cubuere capellæ,
 Excelsisque super dumis : quos leniter afflans

//////
 dunt ad s.—141. *excedunt* ; suspicor fuisse *escendunt*. Nam *excedere* ad an dicatur, non memini, sed *escendere* ad. Nisi, ut copula importuna ejiciatur, malis: *Ipsæ succedunt*. Porro *passuque erepunt...lento* conj. Heins., quod *flexipedes* hederæ dictæ occurrunt apud poëtas. Plin. xxiv, 10, s. 49 *Similem huic* (smilaci) *aliqui clematida appellaverunt, repentem per arbores*.—143. Versus et hic insititius. Jam versus, qui hunc sequuntur, 144...151, Scaliger, ut supra vidimus, retraxit post v. 100.—144. *Et* Voss.—145. *Carmina per varios cantus* ; ut alias, per sonos varios. Jo. Schrader. conj. *per varios campos ; per racuos saltus*. Saltem bonus poëta sic scribere debebat.—146. *superat* Voss. Petav. et Scalig. e vet. libro : ipse malit *superet*.—147. *placido liquore* melius dici monet Scaliger : recte, sed homini, qui hæc scripsit, videtur placuisse : *sonare liquorem*, ut, *sonare carmina*, et alia similia. Scaliger quoque *sonet* substituit. *vomit* conj. Jo. Schrader. *sonet ore* ed. Antwerp., forte et aliæ. Certe orta otiosum est, Barth. xx, 23 emendat *aucta*. In Ms. Voss. *acta*. Sed totus versus damnandus, non emendandus est. Est enim insititius cum seqq., in quibus eadem repetuntur, quæ jam supra dicta erant v. 104. v. 46 sq.—148. *Et quanquam*. Corruptum hoc. Scaliger *Hinc illi gem*. Barthius ibid. conj. *Et quæqua*.—149. *Ac querulæ feriunt voces* refingit Heins., ut suppleantur aures ex antec. *hanc q. reserant fauces* Jo. Schrader. *Hac* var. lect. in vett. edd. *Hinc querulas referunt* v. bene Scaliger e vet. scheda : item *quæ nantia* : ut sint λιμναῖα κρηνῶν τέκνα, ut is cum Aristophane loquitur, h. *ranæ*. Ge. i, 378 *Et veterem in limo ranæ cecinere querelam*. cf. Taubm. Sed jam Jul. Sabin. de ranis accepit.—151. *et culta* vetus scriptura apud Scaliger., eaque elegantior. *ardore*, per æstum. Barth. l. c. conj. *fremunt ardere* ; quod ipsi remittam. *fremunt arbusta* Heins., elegantius ; idem in mentem venerat Jacobso ex Ecl. ii, 13. add. Ge. iii, 328, et van Kooten Spicileg. ad Jo. Schraderi Emendatt. pag. 8.—152. *fessæ*. Jo. Schrader. conj. *fusæ*.—153. *supra* Scalig. Puto fuisse : *cubuere capellæ Excelsis subter dumis*. Sic in Pervig. Ven. *subter genestis explicant tauri latus*. Jo. Schrader. *Excelsos subter dumos* Emendatt. p. 20. Desidero quidem commodius epitheton dumorum : videntur tamen *excelsi* dicti, qui in excelsis rupibus crescunt. *et amantes ardua dumi* etiam in Georg. Omnino *dumos* amant poëtæ commemorare, ut et *dumeta*. Et eo

NOTÆ

hedera restit pallente corymbos: ubi vid.
 Not. et ii, 50. *Mollia luteola pingit*
vaccinia caltha.

143 In myrtum mutata fœmina
 Myrsine v. Serv. ad Æn. iii, 23. Geo-
 pon. xi, 6.

Aura susurrantis possit confundere venti.

Pastor, ut ad fontem densa requievit in umbra, 155

Mitem concepit projectus membra soporem,

Anxius insidiis nullis : sed lentus in herbis

Securo pressos somno mandaverat artus :

Stratus humi dulcem capiebat corde quietem :

Ni Fors incertos jussisset ducere casus. 160

Nam solitum volvens ad tempus tractibus isdem

Immanis vario maculatus corpore serpens,

Mersus ut in limo magno subsideret æstu,

Obvia vibranti carpens gravis aëra lingua,

Squamosos late torquebat motibus orbes. 165

////////

spectat, quod adjicitur, a ventis eos perflari : *ἡνεμόντας*. Heins. conj. *ex-cisis* l. *exesis*; et comparat illa : *Dum tenera attondent simæ virgulta capellæ*. Barthius XXI, 24 emendabat : *Excelsique super dumī. quæ* vett. edd. et codd. quos a Bembo profectum est. Barthius non male conj. *qua*. *qua* vel quo etiam Heins.—154. *possit* friget; sed est genus circumlocutionis pro *confundit* aura dumos. *poscit* Contianus liber Scalig., qui explicat *περπατα*, quasi: *poscit* sibi, aggreditur. Sic et Ms. Helmst.—155. *ad fontes* vett. edd. mutavit Bemb. *requietus* conj. Heins., et mox *porrectus* Lindenbruch. Scaliger, qui hunc locum transpositione sanare voluit (vid. ad v. 100 et 143), rejectis ad superiora versibus 156. 157 sic interpolavit hæc :

Pastor ut ad fontes densa requietis in umbra

Securo pressos somno mandaverat artus;

Stratus humi dulcem capiebat corde quietem,

Ni fors incertos jussisset dicere casus, etc.

Nihil est ex omnibus, quod placeat. Mihi omnes vss. 157 ad 160 usque Scholastici operam redolent.—158. *fessos* em. Nodell. Obs. crit. p. 38, atqui non minus illud bene dicitur.—159. 160. Uterque versus lacinia sunt inepti versificatoris : qui variavit et obscuravit sententiam, quæ iis sublati bene procedit, modo v. 161 pro *Nam* restituatur *Cum* hoc modo : *Pastor...mandaverat artus : Cum solitum volvens ad t. t.*—161. *tractibus hydræ* Ms. Helmst., et hæc erat Aldina lectio ex interpolatione ducta. Vett. edd. *idem*, Ms. Kæler. *idem*, et in marg. al. *Idra*; sic et Thuan. *Idæ* Petav. *Idæ* Voss. Bembo autem *iisdem*: hocque revocatum ab Scaligero : non enim *tractus* esse serpentis (subjiuntur illi vs. 165); sed *loca eadem*. *volvens* autem vel *se*, vel *volvens* torquebat. In edd. Fabric. *sonitum volvens*. Barthius XXI, 23 emendabat s. *volvens...varie maculatus, corpora* s. Heins. *involvens...tractibus undam vel umbras*: parum feliciter; idem mox *maculatus tergore*.—163. *subsideret* Bembo emendatio, nescio an satis probanda, recepta a Scaligero. Vett. edd. *sub sideris æstu*. Serpens in limo, quem fons in propinquo effusus fecerat, a solis æstu recreare se volebat. conf. Ge. III, 432. *magno subsideret æstu* jam Heins. emendavit ad *Æn. XI, 268*, ubi alia exempla quarti casus cumulavit.—164. *Obvia vibranti* græce dictum puto pro adverbio; obviam, adversum vibrat lingua. Non expediebat se bonus Taubmannus. *gravis* de gravi anima. Ge. III, 415 *graves nidore che-lydros*. *carpens aëra lingua vibranti*, exerta. Miror vero placuisse poëtæ *carpens*, non *lambens*, quod solemne est. Heins. conj. *Obvia vibranti decerpens*, vel, *detergens gramina lingua*. Jo. Schrader. *carpens gravis ore trilingui*.—165. *latis* ed. vet., nec male; at Aldina: *montibus*. Solenne esset *nexibus*.—

Tollebant auræ venientis ad omnia visus.
 Jam magis atque magis corpus revolubile volvens
 Attollit nitidis pectus fulgoribus, et se
 Sublimi cervice rapit : cui crista superne
 Edita purpureo lucens maculatur amictu,
 Aspectuque micant flammantia lumina torvo.
 Metabat late circum loca : cum videt ingens
 Adversum recubare ducem gregis. Acrior instat
 Lumina diffundens intendere, et obvia torvo

170

//////////

166. *Tollebant auræ venientis ad omnia visus.* Est hæc Bembina et cod. Petav. lectio : quæ sensu idoneo caret ; etsi Barthius XXI, 23 aliquem inesse putabat. In ceteris magna varietas. Vett. edd. *Tollebant auræ juvenis* l. *inven-tis ad omnia nixus* l. *nissus* ; Domit. Calder. et edd. Ascens. *vehementis ad omnia nisus*. Hinc in Aldina vir doctus castigavit : *Pallebant auræ viventis ad omnia visus*. Corrigit ad *omina* Scaliger : sic saltem tolerabilis sensus exit : *palluisse auras ad omnia visus viventis*, h. oculorum obtutu e longinquo propius admoto. Etsi vel sic *auræ visus* fuissent opportuniore ; et bene procudi posset versus sic : *Omnia pallebant visus viventis ad auras*. Scaliger etiam conjiciebat : *Squallebant auræ vehementis ad omnia visus*. *Pallebant herbæ* Heins., vel *Squalebant auræ vitiantis ad omnia visum* vel *virus*. Ovidius : *quique halitus exit Ore niger Stygio vitiatas conficit auras*. Enimvero ludimus operam ; totus enim versus ex ingenio inepti hominis irrepsit.—167. *corpus resolubile malit* Heins.—168. Ordo elegantior ex Aldina et a Bembo est. Edd. vett. *pectus nitidis*.—168. 169. *et se sublimi cervice caput*. Ita edd. vett., quod Ascens. interpretatur : et se attollit caput. At Aldina et hinc edd. Fabric. emendarant : *et fert S. c. caput*. Quod nunc habemus, *et se S. c. rapit* ex Bembino codice fluxit : sic et Petav. Jo. Schrader. em. *exit S. c. caput*. Frisemann. *effert*.—170. *Addita malebat* et hic Heins., etsi non video, quid in *crista edita*, alta, jure reprehendas. Supr. 135 *edita pinus*. In reliqua versus parte varia tentabat Jo. Schrader., sed *maculatur* ausus est poëta dicere pro distinguatur, variatur, *purpureo amictu*, pro externa specie et colore.—171. *micat flammarum lumine torvo* Petav. et Voss. ; in hoc quoque *flammatum*.—172. *Metabat late circum loca* : de hydri capite quaquaversus se movente et circumferente, tanquam si loca circa se recognosceret et signaret. *Metari* ergo (de quo v. Taubm.) etiam *Metare* olim fuit. Et sane Horatio *Metatæ porticus* dictæ. Alioquin evitari poterat insolens forma...*micant flammantia lumina* Metantis late circum loca. Ge. II, 273 *sin pingues agros metabere campi*. Et sic sæpe *metari* in poëtis. Pro *sese*, quod vulgo legebatur, Ms. Voss. *late*, bene. Mox *tum* vett. edd. Sed in fine *ingens* nullum habet sensum ; an fuit *anguis* ? ut revocetur in animum subjectum. Et sic nunc diserte scriptum video in var. lect. Ms. Kæler. et Helmst. Sentio tamen, quam molle et flaccum hoc sit. Præstat dicere, esse positum pro simplici *ille*.—174. 175. 176. Etiam hos tres

NOTÆ

166 sqq. Iterum ingenii intemperantis exspatiatio in tortibus et gyris hydri ; aut potius hominum scholasticorum lusus. Tandem v. 172 videt pastorem ad fontem recubantem. Ab

aditu fontis ita se exclusum sentiens exasperatur serpens et adoritur. Tum v. 180 culicis morsu somno excitatus pastor, trunco arrepto serpentem necat. 185...200.

Sæpius arripiens infringere, quod sua quisquam 175
 Ad vada venisset : naturæ comparat arma ;
 Ardet mente, furit stridoribus, intonat ore ;
 Flexibus eversis torquetur corporis orbes ;
 Manant sanguineæ per tractus undique guttæ ;
 Spiritus et rumpit fauces. Cui cuncta paranti 180
 Parvulus hunc prior humoris conterret alumnus,
 Et mortem vitare monet per acumina. Namque,
 Qua diducta genas pandebant lumina gemmis,
 Hac senioris erat naturæ pupula telo

*****

versus pessime cusos ex margine irrepsisse suspicor. *instat intendere diffundens* (pro simplici intendit) *lumina*, et, *sæpius arripiens obvia torvo* (quæ ipsi obvia, ante eum torvum serpentem posita, erant) *infringere* (ut infringeret, propterea quod etc.), *comparat arma naturæ*. Non tanti est locus, ut conjecturis in eo indulgeas. Forte tamen fuit : *Acrior instat, Lumina diffundens intenta*, ore *obvia torvo Sæpius arripiens* i.—*mature comparat arma*. Et sane Voss. *matura* ; unde Jo. Schrader. *matura et c.* In Aldina et hinc in edd. Fabric. *Lumina d. intentus*, et o. t. excusum video. *instat intendere* defendit Heins. et accipit : intendere cursum, properare, et remittit ad Ge. 1, 51. Inf. 320 *instat depellere*. Cas. B. G. 111 *fuga salutem petere intenderunt* Mss., vulgo *contenderunt*. Propert. 1, 20 *Oscula suspensis instabant carpere pennis*. Idem pro *obvia* conj. *sibila*. Forte hoc voluit substituere paulo ante pro *lumina*. Jo. Schrader. conj. *contendens diffundere*. Tum v. 175 *infringere* vett. edd. expulsum ab Asulano et a Bembo, at defensum a Scaligero, Barthio et Tanbmanno : est antiquior vox eodem sensu. Scaliger etiam emendabat : *arrepens*. Ascensius *abripiens* legerat ; nam sic interpretatur : *lumina intendere* (cœpit) et *abripiens* sæpius obvia torvo aspectu infringere.—177. Etiam hic cum tribus seqq. verss. inter insititios referendus. Prior quidem 177 tam inficetus est, ut etiam Barthio Advers. XXI, 18 suspectus fuerit. Jo. Schrader. tamen tentat : *Stridet vel Frendet dente et insonat*.—178. *Flexibus eversis* ex Aldina et a Bembo est ; nec capio satis. Debebat *inversis* aut aliud quid legi. Vett. edd. *Flexibus et versis*, h. seu circumactis seu variatis ; hoc tenebimus. et *versi* em. Jo. Schrader. *orbis* pro *orbes* accipere præstat, ut magis poetica sit oratio : *serpens torquetur* (κατὰ) c. *orbes fl. r.* Heins. conj. *Flexibus et spissis torquetur corpora* (saltem deb. corpus) *in orbes*. Mox 179 *per tractus*, ut Ge. 11, 154.—180. *Spiritus et rumpit fauces* revocavi e vett., h. anhelitus. Nam Bemb. *Spiritibus rumpit fauces*. Heins. em. *Spiritus erumpit f.* Quo cuncta parante legendum monet et illustrat Scaliger. Sic jam edd. Ascens. Quo c. paranti. Hic vero in gravissimo narrationis momento nimis brevis, tenuis et exilis est poëta. De Culice advolante et pastori consulente locus ornandus erat vel maxime. Sensit forte et Heins., cui versus unus et alter abesse videbatur. Saltem comitius foret : Quo cuncta parante Parvulus humoris pastorem exterret alumnus.—181. Ed. ant. vitiose : *propior humeros*, vel *prior humeros*. Omnino seqq. valde turbata in vett. edd. *humoris alumnus* est culex. *conterret* vix satis commodum h. l. vocabulum.—182. Bembina est lectio ; *acumina*, pro punctione, ictu aculei. Vetus lectio erat : *per culmina namque*, Qua. Præfert hanc Scaliger, ut sint κρόταφοι, tempora, et secundum eum Barth. Advers. XXI, 18. Ascensius sic reddebat : qua parte oculi aperti per summities aperiebant sinus oculorum pupillis in morem gemmarum relucens. Heins. jungenda monet : *per acumina namque*, ut in vett. edd. erat. Recte, sed quid tum de reliquis ? *per culmina f. per spicula*.—183. 184. Bembina lectio, quam

Icta levi. Tum prosiluit furibundus, et illum 185
 Obtritum morti misit: cui dissitus omnis
 Spiritus excessit sensus. Tum torva tenentem
 Lumina respexit serpentem cominus: inde
 Impiger, exanimis, vix compos mente, refugit,
 Et validum dextra truncum detraxit ab orno: 190
 Qui casus sociaret opem, numenve Deorum.
 Namque illi dederitne viam casusve, Deusve,
 Prodere sit dubium: voluit sed vincere tales.

equidem quomodo interprete non habeo. *pendebant* in textu Heins. esse relictum miror: scriptum enim haud dubie vitiose, pro *pendebant*, ut sit, *qua lumina diducta pandebant genas gemmis*, h. in ipso oculi sinu. *deducta* vett. edd., ex more. Laudat Jo. Schrader. e Statio: *diducta putares Lumina consumtumque genis rediisse nitorem*. Scaliger *genas* pro palpebris accipit et legit *obdebant*; nam vett. edd. habere *ponebant*; nisi hoc ipsum sit pro *abdebant*. Jo. Schrader. tentabat varie: *gemmans Hac s. e. n. pupula telo Icta levi*.—184. *Hac senioris erat....Icta levi*. Etiam hæc est Bembina lectio, cum Petav., etsi in ipsis Bembi edd. corrupta: *Hac ferioris* et *Hac savioris*. Vetus lectio erat: *Ac senioris erat naturæ pupula, telo Icta levi*; quam Scaliger prætulit, astipulante Barthio Advers. xxi, 18; *senioris naturæ*, ut araneosam cutem et senilem, hoc est rugosam, intelligat. Senex enim pastor cf. v. 387. In Aldina excusum video: *Ac levioris erat naturæ*: h. mollioris, quod mihi magis arridet. Forte enim olim scriptum fuit: *telo Icta gravi*. Jo. Schrader. *tacta*. Vitiose aliæ edd. *Hoc et pupula*. At in Fabric. non male emendatum: *Ut levioris e. n. p.* Totus versus est ab interpolatione profectus. Fuerat primo: *Qua diducta genas pandebant lumina, telo Icta levi*: scil. sunt.—185. *Cum pros.* Petav. Mox malim: *sic diss.*, vel *tum d.*—186. In *dissitus* nil mutandum: quæ disjecta sunt, ea sunt *dissita*: h. dispersa; *disserere*, dispergere. Vocabulum Lucretianum. *dissitus excessit* est ornate pro simpl. Omnis spiritus excessit, reliquit sensus. Nam *Spiritus sensus* non capio. *Sp. e. sensim* Aldina dedit; hoc et Heins. cum Jo. Schradero probat; et præstare ipse arbitror. Dignius poëta esset *membris*, quod et Jacobs conj.—187. Fortasse, ait Scaliger, *Tum torva tuentem Lumine*: nec improbat Heins.; sed nihil mutandum. *Tenentem lumina* est, immotis luminibus stantem. *tremement* Heins. conj., quod vix accommodatum.—189. *compos mente* antique, pro mentis. *exanimi vix mente* Heins. maluit. In Petav. *exanimus. resurgit* reponi jubet ex vett., quibus Ms. Kæler. astipulatur, Scaliger; non parebo. Jam surrexerat pastor vs. 186 *Tum prosiluit*.—190. *ab orno* præclare Bembus. Ant. edd. et codd. *ab ore*.—191. 192. 193. Interpolatio in his manifesta. In vett. edd., etiam in Aldina, necnon in Ms. Helmst., medius versus *Namque illi* etc. abest; etiam in Petav. Natus videtur versus ex revocatis huc in margine e Ciri 279 *Nam nisi te nobis malus, o malus, optima Carme, Ante hunc conspectum casusve Deusve tulisset*. Equidem omnes tres versus 191. 192. 193 a mala manu irrepsisse arbitror. Tentarat aliquis supplere: *Qui casus* (vel *Num casus*) *sociarit opem numenve Deorum, Prodere sit dubium*. Subscripsit alius: *Namque* (f. Hancce) *illi dederitne viam casusve Deusve, Prodere sit dubium*; utrumque inepte; nec minus inepte supplevit versum alius: *voluit sed vincere tales* (sc. casus) vel *talem*. non enim dicam utrum; hoc tamen alterum sic accipies; *voluit Deus vincere talem*, hominem sic armatum. At quam jejune! tali Voss. *voluit sedere tales* Voss. et Petav. Ms. Helmst. habebat: *vincere callens*. Scaliger tantum duo versus *Namque illi....Prodere s. jugulat*, et legit: *Qui*

Horrida squamosi volventia membra draconis,
 Atque reluctantis, crebris fœdeque petentis 195
 Ictibus, ossa ferit, cingunt qua tempora cristæ :
 Et quod erat tardus, somni languore remoto,
 Nescius aspiciens ; timor occæcaverat artus :
 Hoc minus implicuit dira formidine mentem.
 Quem postquam vidit cæsum languescere, sedit. 200
 Jam quatit et bijuges oriens Erebo cit equos Nox,
 Et piger aurato procedit Vesper ab Cœta :
 Cum, grege compulso pastor, duplicantibus umbris,
 Vadit et in fessos requiem dare comparat artus.
 Cujus ut intravit levior per corpora somnus, 205
 Languidaque effuso requieverunt membra sopore :

~~~~~

(casus sociavit opem numenve Deorum) *Horrida sq.*, ut qui sit pro quo trunco. Barthii conatum parum prosperum in emendando loco videat qui volet Advers. xxi, 18. Heins. conj. *sociavit* cum Aldo ; et vidit *casusve Deusve* Virgilianum esse ; sic *Æn.* xii, 321. Idem laudat ex Aldo *vivere talis*, quod non reperiō. Jo. Schrader. *Quem* vel *Quam*, *casus sociavit opem* ; et *mox dederit vitam et vincere fata* vel *clades*.—194. *volventia* vel *volventis* Ascens., alterum hoc etiam Heins. malebat. *crebro* Ms. Helmst.—195. *fœdeque* vett. edd. *petentis*, scil. ore, motu. Sed Scaliger non male : *fœdeque patentis Ictibus* ; patet ictibus, vulneribus, qui recipit. Nec aliter Ms. Kœler. *creber* conj. Heins. Idem varie tentat : *avideque petenti*, vel *petentis*, vel *patientis Rictibus ora ferit*.—196. Heins. refingit : *Ictibus usque ferit* vel *Ictibus ossa ferit*. *feris* vett. edd. *feris* vel *feri* Ascens. *ferit*, c. q. t. *cristam* Bembina est lectio. *cristæ* vetus erat lectio, ut video, ante Bembum, itaque recte emendavit Scaliger, cum Heinsio ; ut sit, *qua cristæ cingunt tempora*. Itaque revocavi.—197. *somni* pro *omni* haud dubie cum Scaligero emendandum ; sicque edd. Fabric., etiam ante Aldina. Sed totam versibus vellent ad viri docti exposuissent. Scilicet et hi tres versus 197. 198. 199 insititii et spurii sunt. Voluit ineptus versificator in margine explicationem subungere : pastorem tanto minus metu obtorpuisse, quod e somno repente expergefactus tempus non haberet de periculo cogitandi. Hoc binis versibus extulerat : *Et quod erat tardus somni languore remoto : Hoc minus implicuit dira formidine mentem*. Ascripsit alius : *Nescius aspiciens ; tum tertius misere explevit versum : timor occæcaverat artus*. Barthius xxi, 20 frustra operam ludit in loco emaculando. Heins. *Utque erat haud tardus, somni languore remoto, Nec suus, adspiciens*, ut Ovid. *Vix meus* ; ubi vid. Not. Jo. Schraderus em. *Nescius, ad speciem t.* In Voss. *occæcaverat*.—199. *Non minus...mortem* Ms. Kœler. *impleret* Voss. ap. Frisemann.—200. *cæsum, languescere capit* Ms. Helmst. Heins. em. *Quæ...sedit*, scil. formido, vel *Quæ...languescere desiit*, sc. mens.—201. *bijugis* vett. edd. ante Bemb. *quatit* equos, non flagrum, ut supplebat Scaliger. Item : *Jam quatens bijuges*. *Mox crebo* vett. edd., et hinc, quæ crederet ? edd. Fabric. *crebro*. Feliciter Heins. *Jamque atro b.*—202. *aurata* Petav. et Voss. *Vesper procedit* vett. edd. *ab Cœta* conf. ab v. 41 supra. *ab ora* Ms. Helmst. *Mox v. 203 duplicantibus* est pro *domatis*.—204. Noluit, puto, *in requiem* dicere, ne confunderentur voces et *irrequiem*. Ascens. et Taubm. jungunt : *dare requiem in artus*.—206. *effuso requieverunt membra sopore*. Magis accom-

Effigies ad eum Culicis devenit, et illi
 Tristis ab eventu cecinit convicia mortis.
 Inquit : Quid meritis, ad quæ delatus acerbas
 Cogor adire vices ? tua dum mihi carior ipsa 210
 Vita fuit vita, rapior per inania ventis.
 Tu lentus refôves jucunda membra quiete,
 Ereptus tetrus e cladibus : at mea Manes
 Viscera Lethæas cogunt transnare per undas ;
 Præda Charontis agor. Viden' ut flagrantia tædis 215
 Lumina collucent infestis omnia templis ;

////////

modatum foret *infuso*. vid. Obs. ad Tibull. III, 4, 81.—208. *ab eventu c. c. amaro* conj. Heins.—209. *Quis meritis* vett. edd., etiam Aldina; unde Scaliger emendat : *Quis meritis, inquit*, h. quibus meritis. Nisi forte præstat : *Quis, inquit, meritis*. Licentius, adeoque felicius, Heins. *En, quid, ait, meritis ; aut quo delatus*. Sed Scaliger pergit : *aut quæ delatus, antique, deferor* aliquid. Alias, *ad quæ delatus*, est : in quam culpam incidi? *dilatus* vett., ex more. Ascens. ad quæ mala reservatus.—210. *me carior ipso Vita fuit, vita rapior* vett. edd. Fertur autem anima per aërem ad loca infera. Sic mos poetis. Eorundem more mox *Manes* sunt Dii inferi, ut Ge. IV, 489. Notabile quoque, quod vss. 214. 215 trans Lethen Charon umbras vehit, non trans Stygem.—211. *rapior p. i. rectus* Ms. Helmst. *per inania Averni* ingeniose Heins. conj.—215. *Videt, Videt et, Videt ut* vett. edd. *Vidi ut* Mss. uterque et edd. Ascens. *agar* et *Vide ut* Petav. et Voss. *Video ut* Aldina. Et si verum dicendum, alterutrum probandum est. Narrat enim Culex sibi adeunda fuisse loca infera : adeoque *Vidi ut. Viden' ut* alienum ab h. l. est. *Vidi et* Heins., ut Æn. VI *Vidi et crudeles dantem Salmonæa pænas. tælis* quoque ed. Ven. 1486.—216. *Lumina cum lucent* Petav. et Voss. *infestis* Ms. Kæler. *infernis* Domit. Calder., quod miror desertum esse a sequioribus edd. *inferna templi sunt Acherusia templa* Ennii. Manet tamen vel sic *omnia* otiosa vox. Heins. pro *templis* conj. *palmis*, quod non capio. Jacobs *Limina*, ut omnia infernorum templorum limina colluceant tædis. Suspicio versus dilatatos esse insertis ex margine laciniis diversis, et poetam tantum hæc scripsisse : *video flagrantia tædis Lumina ; Tisiphone, serpentibus undique cincta, Et flummas et sæva quatit mihi verbera Pana*, h. Furia, quatit flagrantia tædis

NOTE

207 Sequitur locus, in quo poëta non modo luxuriatur, sed adeo ineptit, dum fabulas de rebus inferis non tantum molesta copia retexit ; nam, etsi major earum pars ex interpolatione irrepsisse videri debet, tamen aliquas saltem, at vel illas a re alienas, a poëta profectas esse necesse est ; verum etiam partes narrantis umbræ Culicis tribuit, qui iustis sibi nondum persolutis necdum loca ea adierat, sed e longinquo pro-

spexerat. *Effigies*, h. l. εἰδωλον, umbra Culicis, ut bene Scaliger monuit. Mox v. 214 pro ea *viscera* dixit miro modo ; dum corpus et corporis umbram cogitaret. *cecinit* convicia docetius quam fecit, ex antiquo sermone ; ut in XII Tabl. *occulture*. Sed *ab eventu* v. 208 quorsum referemus ? an, cecinit c. propter id, quod evenerat ? Nisi magis placet ad effigiem referre, ut ea sit *tristis ab eventu*.

Obvia Tisiphone, serpentibus undique comta,
 Et flammās et sœva quatit mihi verbera pœnæ;
 Cerberus et diris flagrat latratibus ora,
 Anguibz hinc atque hinc horrent cui colla reflexis, 220
 Sanguineique micant ardorem luminis orbes.
 Heu! quid ab officio digressa est gratia, cum te
 Restitui superis leti jam limine ab ipso?
 Præmia sunt pietatis ubi? pietatis honores
 In vanas abiēre vices; et rure recessit 225
 Justitiæ prior illa fides; instantia vidi
 Alterius, sine respectu mea fata relinquens;
 Ad pariles agor eventus; fit pœna merenti;

lumina (faces), et flammās et verbera (flagella).—218. *pœnæ*, prave, ut facile in oculos incurrit. *Pœna* est Πῶνῃ, Furia, conf. Scalig., et sic vett. edd. Male mutavit Bembo: *pœnæ Cerberus*. Heins. conj. *pœnam*, non video quam bene, vel *pœnas*.—219. Vulgo *flagrant*. Haud dubie *flagrat* fuit: Cerberus flagrat ora latratibus. Dicitur autem flagrare, calere, ardere, de repetito alicujus rei actu et intentione operæ. Notatum quoque *flagrat* video e Ms. Kœler. et Helmst. Scaliger emendat *flagrans*; supplendum erit: obviu fit. Jo. Schrader. tentat: *pandens, aperit*. Barthius xxi, 20 non nisi dura et contorta affert. At Heins. eleganter: *Cerberea et d. flagrant l. ora*. Ita tamen et alteri versui medendum. Idem conj. *Cerberus et diris acuens latratibus iram*: sed tum deficit verbum.—220. *arent* cui colla vett. edd., quod cum Scaligero explicari possit, squalent *repexis* em. Heins., nam et supra 217 *serpentibus undique comta*.—221. *orbes* per se sunt oculi, et ii *micant ardorem luminis sanguinei*. Sed vett. edd. *Sanguineumque*: quod melius. Sic *orbes luminis micant sanguineum ardorem*. Ms. Helmst. *Sanguineique ardore micant jam luminis orbes*. Petav. *Sanguineaque et orbos*. Heins. conj. *micant infandum*. Jo. Schrader. *ardentis luminis*.—222. Sententiam non satis exploratam habeo. *gratia* tamen aut beneficium vel benevolentia, aut gratus beneficii accepti sensus est. Si prius, tum sententia est nimis forte arguta pro hoc poëta: Heu quare *gratia*, beneficentia et benevolentia mea, *digressa est ab officio*, scil. eo, quod mihi ipsi debebam. Cur mihi ipsi defui, dum alium servare studui. Sin alterum tenemus, queritur Culex de pietate et grata memoriâ, quæ officio et beneficio accepto non respondet. Alterum hoc melius poni arbitror; *quantopere tu ab officio animi grati digressus es!* discessisti. Taubmannus *officium* de beneficio accipit; quo sensu reliqua, ignoro. Ascensius reddit: heu quid est gratitudo, digressa ab officio grati animi?—223. *lumine ab ipso* Voss. et Petav.—224. Scaliger recte concinnicus putat: *Præmia ubi pietatis? ubi pietatis honores? In vanas abiēre vices*. Manifesta imitatio Virgiliani versus ex pr. Æncid. *Hic pietatis honores?* etc. *in vanas vices* eleganter pro, in vanum. *Vices* fuissent in retribuendo, *et rure*, h. e. heu etiam inter ruricolos abiit, recessit, *Justitiæ fides*, ornate pro justitia: sed in reddendo, quod debetur, fides cernitur. cf. Ge. ii, 473. 474. Male Aldina *et jure* cum Petav. et Voss. *iterumque recessit* conj. Heins.—226. Bene cum Jo. Schrader. Jacobs em. *Justitia et prior illa Fides*. Mox *i. rici* vel *adici* Heins.—228. Jam ab his inde verss., quæ sequuntur, meri sunt lusus versificatorum: in quibus tamen docti homines fuere. *fit...fit*. Scaliger hæc corrupta arbitratus emendat: *sit pœna merenti: Pœna*

Pœna fit exitium ; modo sit dum grata voluntas !
 Existat par officium ! Feror avia carpens, 230
 Avia Cimmerios inter distantia lucos :
 Quem circa tristes densentur in omnia pœnæ.
 Nam vinctus sedet immanis serpentibus Ofos,
 Devinctum mœstus procul aspiciens Ephialten,
 Conati cum sint quondam rescindere mundum ; 235

sit exitium ; modo, si cui grata voluntas, Existat par officium. Retineo saltem illud : *modo sit dum ; nisi malis : modo dum sit*, pro dum modo sit *grata voluntas et par officium*, sc. ut memoriam Culicis gratus colat. Poterat tamen et ferri ; *fit pœna merenti*, h. mihi bene merenti ; *Pœna fit exitium* ; h. e. et pro pœna, mercede, exitium infligitur. Quæ sequuntur putida sunt. Taceri hic nonnulla puta : tum pergit : sit ita : *modo sit dum* etc. (cum g. v. vett. edd.) dum modo sit grata voluntas ! dum modo officium par beneficio meo existat ! habeo hoc pro solatio. Paulo ante male interpungebatur plene post *relinquens*. Nam hoc significat : *vidi alterius fata instantia* : tum ego mea fata, vitæ meæ periculum, *relinquens*, negligens, *sine respectu agor ad p. e.*, ad eandem mortem præsentem propero. Interpolatoris tamen manum etiam in toto loco agnoscere facile est. Forte a poëta profecta sunt tantum illa : *Justitia et prior illa Fides ! feror avia carpens.*—231. Parum suaviter hæc : *avia distantia inter lucos*. Unde inf. 258 *magis distantia limina.*—232. *Quem circa*. Etiam hunc versum ejiciendum censeo. Alienum esse arguit importuna junctura et structura. Nam *quem* de Culice accipiendum. Feror carpens (cursu, volatu) avia (loca), avia distantia, inter Cimmerios lucos, dum circa me pœnæ tristes densentur *in omnia*, h. quaquaversum, undique. Sic enim videtur posuisse, cf. inf. 241. Jacobs noster, *densentur in agmina*. Saltem Quos (lucos) circa legendum arbitrer. *densentur* recte revocatum. Alii *densantur* et *pæne*. Describit autem Tartarum. Ceterum Scaliger hic iterum plures versus transponit, nullo ad poëtam et sententiam cum fructu, me quidem arbitro. Scilicet post 232 *Quem circa*, inserit v. 247 *Atque alias alio densent super a. t.* ; tum 238 *Terreor* etc.—233. *victus al. mœstus* Petav. Mox *Othon* pessime dederant. Est Ὀτὼς satis notus vel ex Od. A. 307.—234. *Devinctum* lego, h. pariter vinctum. Id quoque Asulanus et Bembs ediderant. Intelligit Aloidas ex Æn. vi, 582. Vulgo : *Devictum*. Edd. vett. aliquot *Devictus*. Ceterum alligatos columnæ Aloidas et alii dixere ; sed sibi aversos. Hygin. f. 28 *Qui ad Inferos dicuntur hanc pœnam pati : Ad columnam aversi alter ab altero serpentibus sunt deligati. Est Strix inter columnam sedens, ad quam sunt delegati*. Postrema corrupta sunt, nisi, quod suspicor, ab alia manu assuta ; saltem : et *Strix in columnam sedens.*—235. *Conati quondam cum sint incendere* vulgg., prave ; natum ex *inscendere. escendere* conj. Heins. In promptu erat *rescindere* e v. 583 Æn. vi et Ge. i,

NOTÆ

230 Ad loca infera delatus vagatur per avia lucorum Cimmeriorum, quos hic in remotis Orci partibus versus Tartari limina collocat. In Tartaro enim sceleratorum supplicia prospicere debuit Culex : Oti, Ephialtæ, Tityi, Tantali, Danaïdum, Medææ,

Philomelæ et Procnes, Eteoclis et Polynicis : usque ad v. 259. Inde ad Sedes Piorum (ad quas vs. 295 sq. pervenit) defertur : sed in limine Campos Lugentium prospicit : inque iis heroidas Alcestin, Penelopen, Eurydicen. *feror carpens*, carpo avia.

Et Tityos, Latona, tuæ memor anxius iræ,
 Implacabilis ira nimis, jacet alitis esca.
 Terreor ah tantis insistere, terreor, umbris,
 Ad Stygias revocatus aquas. Vix ultimus amni
 Restat, nectareas Divum qui prodidit escas. 240
 Gutturis arenti revolutus in omnia sensu.
 Quid, saxum procul adverso qui monte revolvit,
 Contempsisse dolor quem numina vincit acerbus,
 Otia quærentem frustra? Vos ite puellæ,

280. Jam Jo. Schrader. e cod. Voss. protulit in Emendatt. pag. 19, id quod posui: *C. cum sint quondam rescindere*. Non igitur recte positum est a Frisemanno, *inscendere* legi in Voss. et Petav.—236. *tuas..iras* vett. edd. cum Ald., quasi sit: *memor iras*.—237. *Implacabilis ira nimis!* per parenthesis cum exclamatione dictum (De Tityo conf. ibid. 595). Lectio est Bembina, et proba. Vett. edd. (non una, quod Scalig. putabat) sic efferunt: *I. ira jacet virus alitis esca*. Emendatum in Ascenss. edd. *virī alitis*, in edd. Fabric. *viva a. e.* At Scaliger inde refingebat: *Implacabilibus Divis jacet a. e.* Heins. *Jure impuati fibris jacet alitis esca*. Virgil. *Nec fibris requies datur ulla renatis*.—238. *Terreor ah tantis* legendum; et edd. Fabric. bene exhibent. Vulgg. *a tantis*. Sed pessimi poetæ versus sunt.—239. 240. Sensus velim et hic subjecissent viri docti, qui, quantum intelligo, nullus est. *At Stygiis r. aquis* Voss. et Petav. Vett. edd. ad superiora trahunt interpunctione: quasi retrahatur ad Stygem Culex, *Vix ultimus amni*, vix proximus factus, Coccyo vel Phlegethonti, qui Tartarum ambit: h. cum vix ad annem accessisset. Forte leg. *Vix ultimus amnis Restat* (scil. ei) *nectareas d. qui p.* Tantalus eluso fugiens a labiis amnis vix in imo fundo alvei supererat. *ultimus*, infima pars. *amne* Voss., unde Heins. em. *Extat* eleganter, quatenus Tantalus in flumine stat, vix summa sui parte eminens. Pergit autem describere phantasma Tartari, quem tamen non adiit.—241. Aut fæde corruptus est versus, aut, quod mihi probabile fit, margini fuit ascriptus. Certe sive annem, sive Tantalum intelligas, nulla exit sententia commoda: *Tantalus revolutus in omnia*, in omnes partes convertens se, ut aquam captet, *sensu arenti gutturis*, præ siti. *in obvia* conj. Jo. Schrader. Audacius refingam: *Gutture ab arenti revolutis fluminis undis*.—242. *de monte* Voss. cui monte volutum Heins.—243. *Quem vincit dolor contempsisse Numina*, satis jejune. *dolor* ex eo, quod Deos contempsit Ixion. *vincit dolor*, occupat, tenet. Poterat commodius verbum poni: etsi per se non est insolens, dolorem vincere, superare animum. *n. v. acerba* Ms. Kæler. *acerbus* Voss. et Petav. Ex Heins. notatum: *Contempsisse labor quem numina sancit acerbi*: puto voluit, *acerbus*.—244. Hæc et seqq. misere fœdata sunt. Primo vett. edd. omnes ante Bemb. pro *Vos ite*, *sub lite* vel *sublite*. Codd. *sublite*. Voss. *ceu rite*, *puellæ*; tum *querentes f.*, ut ad Danaidas referatur, Ascens. Pomp. Sab. Ms. Helmst. et idem e vett. edd. malebat Scaliger: *Otia quærentes frustra sub lite puellæ*, *Ite, q.*, nam certatim dolia implent; dure profecto. Heins.

NOTÆ

238. 239 Hæc conjungenda sunt cum v. 257. 258 *auferor ultra In diversa magis*. Errabat umbra Culicis per loca infera avia et ad limen Tartari pervenerat. Ibi vero territa monstris eorumque suppliciis refugit et tandem deferitur in alteram partem, ad Elysios campos.

Ite, quibus tædas accendit tristis Erinns : 245
 Sicut Hymen præfata dedit connubia mortis :
 Atque alias alio densat super agmine turmas ;
 Impietate fera vecordem Colchida matrem
 Anxia sollicitis meditantem vulnera natis ;
 Jam Pandionias miseranda prole puellas, 250
 Quarum vox Ityn, et Ityn, quod Bistonius Rex,
 Orbus epops mæret volucres evectus in auras.
 At discordantes Cadmeo sanguine fratres
 Jam truculenta ferunt infestaque vulnera corpus

////////

O. quærentem frustra sibi. *Ite*, p. cum hiatu. Nec felicius in hoc loco sanando versata est Barthii opera lib. XXI, 20, quem adeat, cui placet; piget enim transcribere ea, unde nullus ad nos fructus redit. Retineo Bembinam lectionem *Otia quærentem frustra*, ut adhuc ad Ixionem referatur. Verum appellationem *Vos ite* prorsus alienam a loco esse video. Narrat enim Culex quæ viderit. Forte : *Otia quærentem frustra sibi? quidve puellas? vel frustra? Belire puellas?* (scil. quid memorem? ex v. 242.)—245. *Ite*; accipiendum erit: discedite a me! ut averteretur Culex aspectum. Sic fere Ascensius; satis frigide. *Ire* ed. Ven. 1486. F. *Dira*; quod mox per *tristis* interpretatum cum esset, glossa in textum venit. Forte fuit: *Dira quibus tædas accendit* pronuba *Erinns*, subiecit tum alius versificator: *Sicut Hymen*: expletus versus mox ab alia manu.—246. Scaliger: *Si cui*, legit: sed quæ sententia commodior sic exeat, non video. Vett. edd. *Sic Hymen*. Heins. *Quis et Hymen*. Jo. Schrader. *Sævus H. post fata l. per facta*. Forte *præsaga*: est enim versificatoris lacinia ex interpretatione superioris versus nata: accipienda ea iterum de *Erinny*: *præsaga dedit connubia mortis* (scil. obtruncatis in thalamo sponsis), *Atque alias alio densat super agmine turmas* (scil. sponzorum numero L); cumque his *Impietate fera v. C. matrem*.—247. *densat* Bembo debetur. *densas* vett. edd., etiam Aldina cum codd. *densent* Scaliger, qui retraxit versum post v. 232 *Quem c. tr.* Heins. conj. *Statque alias alio densens*.—248. *Impietate fera cum cernam Colchida matrem* vett. edd. ante Bembo, quasi jungantur: *Ite...cum cernam*, scil. tanquam majus scelus. Sed malo *vecordem Colchida matrem...natis?* scil. an narrem? ex v. 242.—249. *Anxia vulnera vix placent*; saltem: *Impia v.*—250. *Jam P.*, sc. an memorem? ex v. 242, nisi *An P.* scribendum. *miserandas* vett. edd. ante Bembo. cum codd. Heins. f. *miseranda forte*.—251. *Quarum vox querula est, superat quod* vett. edd. ante Bembo. Cum tamen in Bemбина lectione metrum et sententia peccet, refinxit Scaliger: *Quarum vox querula est. Superas quoque B. R.* Codd. Petav. et Voss. *vox sit in edityn*. Heinsius apud Burmann. ad Anthol. Lat. p. 496 T. I versum sic constituebat: *Quarum vox cit Ityn, et Ityn quoque B. R.*, satis dure. Puto ex vetere et Bemбина lectione comparata veram reperiri posse: *Quarum vox Ityn ingeminat, quo Bistonius Rex Orbus epops mæret, v. e. in a.* Ad *ingeminat* ascripserat aliquis: *Ityn et Ityn*. Mox quo orbus jungo, quo Ity orbus Tereus. Q. vox iteratur *Itym* quo Ms. Kœler. Q. vox sit in *itim* Ms. Helmst. Jo. Schrader. tentat: *Q. vox iterabat Ityn*; vel, *iteratur Itys*.—253. *Cadmeo semine* e Ms. Petav. præstat legere cum Burmanno ad Anthol. Lat. T. I, p. 165. Exhibebat idem cod. Helmst. Heins. conj. *Cadmeo e sanguine*.—254. *vulnera* Bembo intulit. At *lumina* vett. edd. cum ipsa Aldina, etiam membrana Contii apud Scalig., quod unice verum; non jam pugnabant iuvi-

Alter in alterius: jamque aversatus uterque, 255
 Impia germani manat quod sanguine dextra.
 Eheu! mutandus nunquam labor. Auferor ultra
 In diversa magis: distantia limina cerno:
 Elysiam tranandus agor delatus ad undam.
 Obvia Persephone comites Heroidas urget 260
 Adversas perferre faces. Alcestis ab omni
 Inviolata vacat cura, quod sæva mariti
 Ipsa suis fatis Admeti fata morata est.

cem, sed infestis oculis se invicem intuebantur; aversantes jam mutuam cædem peractam. Opinatur tamen legendum Heins. *ferunt infesti vulnera...sibi jam*, vel, *jamque et, gratatus uterque*. Apud Statium Theb. xi, 550 et sqq. sunt quæ ad h. l. commendes. *infectaque lumina* Petav.—255. *aversatus* haud dubie recte Bembus ediderat, ut mirer *aversatus* iterum relictum esse; nisi melius, *aversatur*, quod in Voss. est; quodque Oudendorp. ad Jul. Obs. c. 118 e Mss. affert; at in Petav. *aversatus*.—257. *Heu! heu!* vett. edd., quod ex virorum doctorum opinione præstat; tum distinguo post *labor*. *Auferor ultra In d. magis*. Nam superiora illa adhuc ad Eteoclem et Polynicem refero. *Ærumna* eorum æterna! Miro ausu versus hos tres 257. 258. 259 rejicit Scaliger infra post v. 382. 383, ubi vide Var. Lect.—258. *numina distantia* velim explicet mihi aliquis. Edd. vett. *lumina*, quod de Elysiorum cælo puro ac sereno accipi potest; sed *limina* præstant. Margo ed. Ven. ap. Scotum et ed. Fabric. *flumina*, quod etiam melius. *distantia limine certo* refinxit Scaliger. *nomina* Petav.; forte jungenda: *In diversa: magis distantia*; cf. sup. 231.—259. Primum *Elysiam undam* nondum legi. Tum *tranandus* quod monstrum orationis est! *Elysium* legebat Barth. xxi, 20. Divinabat Jo. Schrader. *Eridanus tranandus* (ex *Æn.* vi). Obelo transfigendus et hic versus ex margine illatus, et ex v. 214 confictus.—260. *Persephone*. Restituit Bembus. Edd. vett. *Tisiphone*, cui in locis Elysiis nullus locus.—261. *Adversum* edd. vett., nonnullæ etiam *præferre*: ut et Heins. corrigit; modo sensum prodidisset. Idem conj. *perferre vices*. Jo. Schrader. *acies*. Obscura est sententia; videtur *perferre faces adversas* dictum de amoribus infastis (nam *cura miseræ non ipsa in morte relinquunt*), ut nunc *Lugentes campos* describat. vid. *Æn.* vi, 440 sqq. Reliqua tamen de Elysiis campis agunt.—263. *Ipsa suis fatis A. fata m.* Est lectio Bemb. Nec facile quisquam subodoretur vitium, nisi vett. edd. et codd. inspexerit, in quibus: *Hic alcedonias*, Ascens. *Hic Culcedonias Admeti cura morata est*. Ascensius quidem post Domitium Megarenses interpretatur, quorum Chalcedon colonia fuit, et ad Scyllam Nisi refert: quod fieri non potest. *In Calcedoniis* Fabric. edidit ex Aldina, quod et Ms. Kæler. legebat cum Ms. Helmst. Petav. Voss.; iidem *cura*. *Alcyonen*, pietatis in maritum, Ceycem, exemplum, facile quis in animum revocet: idque fecit Scaliger, qui, postquam in *Chalcedoniis* mulieribus argutus erat, sine dubio legendum ait: *Isthe Alcyonas Admeti cura morata est*; ut Alcyonas plurali numero pro ceteris dixerit, quæ similiter ex luctu de morte maritorum perierunt. Ipse exponit: stupuerunt Alcyones (saltem *Alcyonæ*) exemplum simile Alcestidis in maritum; sed est durissimæ venæ versus per se; tum cum ceteris parum cohæret; Bembina vero lectione ad sensum explendum carere plane nequimus. Suspicio itaque ascriptum fuisse a viro docto in margine

NOTÆ

257 Nunc Umbra ad Elysios campos tendens campos Lugentium prospicit.

Ecce, Ithaci conjux semper decus Icarioris
 Foemineum incorrupta decus; manet et procul illa 265
 Turba ferox juvenum telis confixa procorum.
 Quin misera Eurydice tanto mœrore recessit,
 Poenaeque respectus et nunc manet, Orpheus, in te.
 Audax ille quidem, qui mitem Cerberon unquam
 Credidit, aut ulli Ditis placabile numen; 270
 Nec timuit Phlegethonta furem ardentibus undis,
 Nec mœsta obtentu diro et ferrugine regna,
 Defossasque domos, ac Tartara nocte cruenta
 Obsita, nec faciles Ditis sine iudice sedes,

exemplaris aliud exemplum *Ceycis et Alcyones*; quod alius librarius intexit verbis poëtae, quibus accommodarunt emblemata alii.—264. *Icarioris* recte Bemb.; est enim Penelope Icarii f. Vett. edd. *una charontis*. Domitius legerat *Icarioris*. Non redolet versus doctum adeo poëtam; manifestum tamen fit, *semper decus* esse aut corruptum aut admodum jejunum, multo magis, cum iteretur versu sequi. Nisi latet epitheton, v. c. *Ecce Ithaci conjux Lærtiadæ Icarioris*. Interpolatum erat in Ms. Helmst. *semper decus enitet oris*.—265. *Foemineum concepta* d. vett. edd. ante Bembum, etiam Aldina, cum codd., quod Scaliger verum esse ait, esse enim archaismum: *concepta decus*, nec tamen addit, quo sensu. *illa* ubique video post *procul*; ut mirer *illam* viros doctos maluisse. Interpunctionem mutavi, quæ erat: *decus manet, et pr.* Versus autem hic et sequens non ad Cupidinis tela, quo male referunt Interpp., sed ad eandem respiciunt procorum ab Ulysse factam.—267. Totus hic de Orpheo, qui sequitur, locus novum facit episodium; quod a primo carminis auctore profectum esse vix potest. Vides ubique cumulatam tentamina versificatoris refingendi et variandi studio occupati. *Quin h. l. transitum orationis facere debet*. Forte fuit *En m., At m.* Voss. *Quid m.*, ut 242. *tanto m.* non satis intelligo, quid sibi velit. f. *tacito mœrore*. Jacobs conj. *infando m.*, voce Virgiliana. Porro Barth. xxi, 20 conjiciebat *recessi* pro *recessisti*.—268. Versum, ut nunc est, vix expedias, etiam si *Orpheus* pro *Orpheu* accipias. *Orpheos* alii, ut secundus casus sit. An poëta significare voluit: Eurydicen esse in Elysio, Orpheum vero sejunctum ab ea puniri, quod eam respexit. Scaliger emendavit: *Poenaeque respectus et nunc in te manet, Orpheu*. Heins. ingeniose: *Poenaeque respectans et nunc manet Orpheu serum*, et ablegat ad Voss. Anal. ii, 9. Nec tamen ipsa respectabat, verum Orpheus.—270. *illi* edd. vett., et 271 *furens* vitiose, etiam Aldina cum codd.; iidem *haud illi*, et *unda*.—272. *obtentu Ditis f.* codd. et vett. edd., quod Ascens. reddidit: in possessione Ditis. *obtentu diro et f.* a Bembo est; ut sit *obtutus* caligo, quæ obtenditur. Scaliger antiquam scripturam ita refingit: *obtentu Ditis ferrugine*: Ditis tenebris obtentis. Aldina exhibet: *Nec mœsta obtentum Ditis ferrugine regnum*; ex emendatione, ut judicare licet, viri docti non inserta. *obtuitu* corr. Heins.—273. Scaliger in membr. Contiana reperiebat: *Nefossus* (ut in Helmst. Ms. *Nec fessusq.*, in Voss. *Nec f.* erat), et recordabatur antiquæ vocis apud Festum: *Cnefosum* pro obscuro: ex *κνεφας*. Ita vero prima vix producta esset. *Defossæ domus* haud dubie eleganter pro locis subterraneis. Sic *Defossos specus* Ge. ii, 376 vidimus. *Depressasque* conj. Jacobs, h. domos profundas, qua voce delectantur poëtae. Porro ad T. vitium ed. Taubm., nil amplius. *Tartara nocte obsita*: bene; sed *nocte cruenta*? an simpl. pro horrenda? Sic et Jul. Sab. accipit, ut sit, *sava*. Nisi aliud olim fuit epitheton: *nocte tremenda, nocte silenti*.—274. *nec faciles*: ad quas non facilis aditus, quæ

Judice, qui vitæ post mortem vindicat acta. 275
 Sed fortuna valens audacem fecerat Orphea.
 Jam rapidi steterant amnes, et turba ferarum
 Blanda voce sequax regionem insederat Orphei;
 Jamque imam viridi radicem moverat alte
 Quercus humo, steterantque amnes, sylvæque sonoræ 280
 Sponte sua cantus rapiebant cortice amara.
 Labentes bijuges etiam per sidera Luna
 Pressit equos; et tu currentes, menstrua virgo,

~~~~~

non admittunt aliquem, nisi judicium subierit. *Æn.* vi, 431 *Nec vero hæc sine sorte data, sine judice, sedes.* Scaliger maluit tamen: *nec faciles Dictæo judice sedes*, h. Minoë, docte: *scit judicis urna Dictæi* Statius viii, 102.—275. *indicat* vett. edd. *judicat* vet. cod. Scaligeri, et sic edd. Verum e Bembi codice *vindicat* eodem sensu doctius positum, respectu suppliciorum simul habito infligendorum ex sententia lata.—276. *Sed f. favens* em. Heins. Edd. Ald. et hinc Ge. Fabric. cum Ms. Kæler. et Helmst. et Petav. ac Voss. *audacem fecerat*, ante *Jan r.*—278. *insiderat* Petav. et Voss. Reliqua versus verba non satis docta sunt: *regionem* multo minus expectabas.—279. *unam* vett. edd. pro *imam*, ut sæpe alias. *viridis* Ms. Kæler. *Jam vox una viri euridicen moverat* Ms. Helmst.—280. *que* a Bembo illatum post *steterant* in vett. edd., etiam Aldina, non male abest. Sed omnino interpolatio in h. l. grassata est. *steterant amnes* jam præcesserat v. 277. Heins. conj. *sequiturque comes*; tum *sonoros* mavult.—281. *c. avara* Petav. et Voss. Heins. f. *vertice prono*.—282. *Albentes* tentat Jo. Schrader. Sed versificator dixit *labi per sidera. Lunæ*

NOTÆ

276 *Fortuna audacem fecerat Orphea*, scil. quod tantam cantus sui vim in aliis rebus alio tempore jam sæpe antea expertus fuerat, quæ mox enumerantur: hoc tanquam successu elatus ille audebat nunc adire infera loca. *Fortuna valens*: simpl. ornans epitheton; plerumque alias *fortuna potens*. 277. 278. *regionem*, locum, quo Orpheus canens cithara consederat, *turba ferarum, sequax blanda voce*, propter blandam vocem *Orphei*, jam alias sæpe suavi cantu allecta, *insederat*. 279. 280. Hic peccavit poëta, quisquis ille fuit (nam totum episodium de Orpheo ab alio, sed docto, homine profectum videtur), cum Ovidio et aliis, quod vim cantus Orphici in arbores nimis dilute descripsit. Recte vetus poësis arbores carmine motas et deli-

nitas dicere potuit. Sed ineptum erat, huic phantasmati immorari et motus adeo rationem describere velle. Quercus radicitus evulsa ad vatem accedere debuit secundum poëtam nostrum. Mox redit ad eandem v. 280. 281 *sylvæ sonoræ* (ornat h. l. epitheton proprium arborum vento strepentinum) *rapiebant* cantus, avide audiebant, arripiebant, idque ornavit adjecto: *cortice*; ut alias *auribus rapimus cantum*: sonus autem per corticem penetrabat. 282. Etiam Luna repressit bigas per cælum invectas: cursum inhibuit. *Bigæ* nunc equorum sunt, alias taurorum. Parum suaviter mox eandem alloquitur: et tu, *menstrua virgo*, propter vices Lunæ menstruas, ut audires lyram, *tenuisti currentes equos, nocte relicta*,

Auditura Ilyram tenuisti nocte relicta.

Hæc eadem potuit Ditis te vincere conjux, 285

Eurydicenque ultro ducendam reddere. Non fas,

Non erat in vitam Divæ exorabile numen.

Illa quidem, nimium Manes experta severos,

Præceptum signabat iter; nec retulit intus

Lumina, nec Divæ corrupit munera lingua. 290

Sed tu crudelis, crudelis tu magis, Orpheu,

Oscula cara petens rupisti jussa Deorum.

Dignus amor venia, parvum si Tartara nossent

Peccatum ignovisse. Sed et vos sede piorum,

Voss. et Petav.—284. *nocte relecta conj.* Markland. ad Statium p. 283.—286. 287. *Non fas, Non erat in vitam Divæ exorabile Numen* Bembina lectio: in qua non constat verborum sententia. Vetus lectio erat: *Non erat in vitam Divæ*, vel *Dire*, et in Aldina *diræ*, *exorabile mortis*: quod et Petav. habet. Arripuit Scaliger *diræ e. mortis*, nec expedito tamen satis sensu. Puto fraudem latere in *in vitam*. Lego: *Hæc eadem—Eurydicenque ultro ducendam reddere (non fas, Non erat, invitam), Divæ exorabile numen!* h. ut jungantur: Ditis conjux, Divæ inexorabile numen, et potuit Proserpina Eurydicen abducendam reddere ultro; non enim fas erat, invitam reddere: non cogi poterat, ut invita reditum daret. Precibus tamen illa exorari potest. Et eo fere tendit lectio vitiosa in edd. Ascens. *nam fas Non erat invitam, nec Divæ exorabile mortis*. Acute Heins. *viro pro ultro*. Post omnia tamen hæc vss. 286, 7. pro alienis habeo.—289. 290. *inter Limina* vett. edd., et mox iterum: *nec d. e. limina*. Etiam Scaliger *corrupt limina* profert e membr. Contiana et præfert: vetuerat enim, inquit, Proserpina loqui intra limina et respicere. Bembinam tamen lectionem deserere nolim: *munus Proserpinæ* erat venia data relinquendi loca infera; reditus in vitam. Illa *non corrupt munus*, non irritum reddidit, *lingua*, loquendo. Ms. Kœler. prorsus corrupte: *Lumina, quæ Divæ nec rupit imagine linguam*. Ms. Helmst. *nec rupit munere linguam*.—293. 294. Bembina lectio. Edd. vett., etiam Aldina, *gratum si Tartara nossent*. *Peccatum meminisse grave*. et *vos s.*; sic et Petav. et Voss., nisi quod *possent*, et *est. vos s.* Scaliger veterum lectionem præfert et interpungit: *gratum si T. nossent Peccatum meminisse*. *Grave: at vos*; sensum tamen non satis ad liquidum perducit, mox autem emendat: *Peccatum minus esse*. Atqui iniquum est deserere

NOTE

cursu, quo noctem efficit, regit. 285 —287. Hæc eadem Ilyra, o conjux Ditis, potuit te vincere, ut redderes Eurydicen. *hæc potuit reddere*, solito poëtis more, efficere, ut redderetur. *ducendam*, reducendam in vitam.

288 Eurydice quidem severum et strictum jus inferorum Deorum jam experta, iter præscripto modo faciebat, neque, uti jussi erant, respexit neque verbum elocuta est. Ingeniose

sic poëta non modo Orpheo interdictum, ne retrospectaret, verum et novam legem Eurydicæ datam memorat, qua nostros poëtas nondum uti vidi: *ut nec illa silentium voce rumpe-ret*: quæ lex longe durissima fuit, utpote fœminæ dicta. Fuit tamen illa magis compos linguæ, quam maritus amoris. *signare iter*, vestigiis impressis.

294 Nunc ipsum Elysium adit Cu-

Vos manet Heroum contra manus. Hic et uterque 295
 Æacides: Peleus namque, et Telamonia virtus
 Per secura patris lætantur numina, quorum
 Connubis Venus et Virtus injunxit honorem.
 Hunc rapuit serva: ast illum Nereis amavit.
 Assidet hac juvenis, sociat quem gloria, fortis, 300

////////

meliora, quæ libri dant, quæque hausta esse ex Ge. iv, 489 manifestum est: *Ignoscenda quidem, scirent si ignorare Manes.* Si quid e vet. lect. servare placet, esto illud: *Grave.* At vos, ut sit: Grave quidem est hoc. At contra, ex adverso, a Campis lugentibus, habitat, in piorum sede, heroum contubernium. Sensus teneo; verba tamen sunt aspera ac dura. Saltem delebo vos altero loco, ut sit: *Sed et me sede piorum manet h.* heroum manus, contra vos, ex adverso, in sede piorum, manet me, adeunda mihi est. Nam de his nunc sequitur locus. Mox in fine priorum male recensio Heins. et Burm. cum vet. edd. Sic sæpe piorum et priorum permutantur. *sedem piorum* quis nescit! contra est *avta.* Majorem interpunctionem apposui ante *Sed et vos.*—296. *Peleusque una et T.* Heins. conj. Saltem malim sine copula: *Peleus una et T.* nam hi sunt Æacidae.—297. Vett. edd. *locantur*, et *locitantur.* A qua lectione discessum esse videtur, quod transpositas esse voces non videbant viri docti: *per patris secura locantur n.* Sic totus locus sic procedebat: *Hic et uterque Æacides, Peleus nempe et T. virtus, Per patris secura locantur numina.* Ut sit: namque hic locantur, collocati sunt, (etsi satis tenue hoc est) uterque Æacides, patris numina ad Jovem, patrem Æaci, avum Pelei et Telamonis, erunt referenda. Scaliger emendavit: *munia*, id est, præfecturam Æaci, quam obtinet ille apud Inferos. *muncra* in Aldina expressum video. Tamen vel sic *secura* parum placet; erunt: perpetua, æterna. Saltem præstabat scribere: *Peleus—virtus Latatur secura, patris per numina.*—298. C. *genus et r.* Jo. Schrader. emendat, vere arbitror.—299. *Hunc rapuit feritas:* vetus erat lectio; manifeste corrupta. De nuptiis Pelei et Telamonis agitur; alteri Virtus, alteri Venus, eas astruxerat; ille Thetidem duxerat, hic Glaucen, Peribœam, et Hesionem: quam Troja capta ab Hercule accepit et abduxit. Potuit adeo ille ipse dici rapuisse Hesionem: *Hic rapit Hesionem;* at alterum amat Dea. At: *Hunc rapuit serva:* ast; Bembina lectio, digna utique quam amplectamur: quidni enim Hesione bello capta minus *serva* dici potuit, quam Tecmessa Ajacis? et bene oppositæ sunt Nereis et serva: diversa ut sit Telamonis et Pelei fortuna. Maluit tamen Scaliger retrahere pristinum: *H. r. feritas*, ut sit virtus, *ἡνὸπείη* Homérica. *H. r. ferrum* Ms. Helmst. Petav. et Voss. *ferit. ast.* *Hunc rapit Hesione* substituit Heins. Pari jure substituas: *Hunc cepit Peribœa;* illum N.; et hoc substituit quoque Jo. Schrader. Emendat. p. 24 *Hunc rapuit Peribœa;* estque illud propius ad literarum ductum in codd.—300. Ajacem memorari manifestum est. Achilles non sequitur nisi v. 320. A. ac j. vet. edd., Aldina quoque, et *sociat te gloria sortis*, et Ascens. ac j. *sociatæ gloria sortis;* quod Scaliger probavit, ut esset: *Assidet hac juvenis, sociatæ gloria sortis, Alter, ut sit, puto, sors sociata,* consessus heroum in Elysiis modo memoratus. Ita tamen melius procederet sententia, si legeretur: *Assidet his juvenum sociatæ gloria sortis: Alter, sc. Ajax, h. assidet par juvenum æquali fama; ut sit: gloria juvenum, juvenes gloriosi, gloria cumulati.* Barthius xxi, 20 malebat: *Assidet at juvenis, sociat quem gloria sorti. sociat quem* Petav. quoque,

NOTE

lex, et recensum heroum facit, ea tum Romanorum.
 loca incolentium, primo, Græcorum,

Acer, inexcussus, referens a navibus ignes
 Argolicis Phrygios torva feritate repulsos.
 O quis non referat talis divortia belli,
 Quæ Trojæ videre viri, videreque Graii!
 Teucra cum magno manaret sanguine tellus, 305
 Et Simois, Xanthique liquor; Sigeaque præter
 Littora cum Troas, sævi ducis Hectoris ira,
 Videre in classes inimica mente Pelasgas

et sortis idem cum Thuan. Heins. emend. *Assidet hunc juvenis sociatæ gloria sortis*. Ita tamen *sociata sors* cum Peleo et Telamone vix esse potest.—301. 302. *inexcussus* etiam e Bembino codice; accipio, ut sit imperterritus, qui mentis statu non excutitur. Vett. edd. *Alter in excessum*. Aldina: *in excelsum*, et Scaligeri duæ membranæ: *Alter in excissum* (hoc etiam in Petav. et Voss.) et *in excidium*, quod et in Ms. Helmst. erat: unde ille fecit: *in excursu r.* Heins. conj. *inexcusis navibus*. *referens repulsos* est pro repellens incendia a Trojanis illata classi. Iliad. M. sqq. *Phrygios—repulsus* edd. Fabric. *P. turba fremitante r.* Ms. Helmst., interpolate. *turba feritate repulsos* Petav. et Voss.—303. *O quisnam* Ms. Helmst. *tali devortia bellis* Petav. et Voss.—304. *Trojæ viri*: saltem *Troës*, aut potius: *Quæ Troës videre, viri videreque Graii*. Sic *Graii viri* apud Ovidium. Heins. *Troës feri vel Trojæ subire viri*.—305. *magno...sanguine*; non dubito fuisse, *multo*. Est enim hæc perpetua mutatio ex primis statim Tibulli versibus nota. Vidit quoque Jo. Schrader. et late illustrat Emendatt. pag. 21.—306. *Sigea*, non *Sigæa*. Est τὸ Σίγειον. propter malebat Heins. et Jo. Schrader. Emendatt. p. 27. Interpunctionem mutavi: cum ea esset: *X. liquor, Sigeaque præter Littora: cum*.—307. 308. *cum Troës savi ros Hectoris ira* Bembina erat lectio, ut sit: *cum videre* (scil. homines) *ros, o Troës, paratos inferre etc.*, quod ingratum est. Vett. edd. *cum Troas savi ros Hectoris ira Viderit*, et Ms. Helmst. *Vidit, et* (Voss. et Petav. autem *Vidi in cl.*): neutrum satis commode. Licet *Troas* tenere et suspicari in *ros latere actos*: *Sigeaque propter Littora cum Troas savi actos Hectoris ira Videre*; ut ipsa littora viderint. Alioqui debebat *videret* sequi: excidit forte hoc ad finem versus, v. c. hunc in modum: *cum Troas savi Hectoris ira videret Fortiter in classes...inferre paratos*, aut, quod Ms. Helmst. habet, *parantes. Hectoris ira, μένος* Ἑκτορος, pro Hectore. Sed Scaligerum hoc eo ducebat, ut *ris Hectoris* mallet, et reliqua accommodaret: *cum Troas savi ris Hectoris ire Viderit in cl.* In ed. Ven. 1484 *rox Hectoris* erat vitium. Ecce tamen protulit Jo. Schrader. Emendatt. p. 27 e Cod. Vossiano, quod totam litem tollat; esse enim in eo diserte scriptum: *Troas savi ducis Hectoris ira*. Verum adeo esse non potest, quod apud Friesemannum est, in Voss. et Petav. legi *savi dos*. At *Troas* jam in edd. vett. et in Petav. visitur. *Pelasgas* vid. ad Æn. I,

NOTE

303 *Divortia belli*: quod inter diversos duo populos geritur, quasi ad duo divertitur: ut *divortia riarum, aquarum*; et ex altera parte similiter, *jurgia belli, discordia pugnae*, dici solent. Elegans translatio, quam nescio num aliunde acceperit poëta. Mox 304 facit iterum in digressionem

novam digressionem de bello Trojano poëta: nisi tota hæc lacinia cum tot aliis assuta est ab alio. Cogitandum autem de τευχοναχία Iliad. N. in qua Ajax Telamonius ignem a classe propulsavit 107 seq. Tum alter Eacides, vers. 322 Achilles, Hectorem interemit.

Vulnera, tela, neces, ignes inferre paratos.

Ipsa jugis namque Ida, potens feritatis, et ipsa

310

Æqua faces altrix cupidis præbebat alumnis,

Omnis ut in cineres Rhœtei littoris ora

Classibus ambustis flamma superante daretur.

Hinc erat oppositus contra Telamonius heros,

Objectoque dabat clypeo certamina; et illinc

315

Hector erat, Trojæ summum decus: acer uterque,

Fulminibus cœlo veluti fragor editus alto;

Ignibus hic telisque super, si classibus Argos

Eripiat reditus: ille ut Vulcania ferro

//////////

628, Not.—310...314. Quatuor hi versus, forte etiam sequentes, a deterioris notæ versificatore inserti videntur.—310. *Ipsa magis* edd. vett. *Ipsa vagis* Ald. cum Petav. et Voss. In fine *et ipso* ed. Ven.—311. *Ida faces* Ald. cum Ms. Kœler. *Datque faces* edd. vett. *Daque* f. Petav. Unde Scaliger refingebat: *Ipsa magis namque I. p. f. et ipsa Acta vel Dicta faces*. *Dicta* ita, *Δίκη*, mons erit; *acta*; *ἀκτῆ*, ut Æn. v, 613. Mire autem et insolenter dictum: *Ida potens feritatis*, pro, ferarum potens: ut *μητέρα θηρῶν* alii dixere. Scaliger etiam multo durius ferarum arborum altricem exponit. Heins. non emendat, sed substituit: *Ipsa jugis namque Ida parens* (vel *putens*, quod Petav. et Voss. habent) *vernantibus* (vel, *frondentibus*) *ipsa Ida faces altrix* c. p. a. "Meurs. Exerc. Crit. P. II, p. 103 *Ata parens*: nam *Ata* collis, in quo sita Troja. Apollod. III et Lycophr., ubi idem Meurs. videndus." Male vero Meursius. Nam *Ates collis* est: vid. Apollod. p. 245 et Not. p. 743 *τῆς Ἀτης λόφος*. Verum totum versum non sanandum, sed ejiciendum arbitror tanquam insititium: et legendum in proximo: *Ida faces altrix cup. p. alumnis*, h. Trojanis suis. Et Voss. cum Petav. *Daque faces a. cupidus* f.—313. *flamma lacrymante* ut codd., sic vett. edd. ante Benbum, etiam Aldina, et membranæ Scalig., quod hic præfert; ut sit *δακρύνουσα φλόξ*, *πόμενος δακρύνουσι*: sed hoc Virgilius reddebat: *lacrymabile bellum*, et sic malim *lacrymabilem flammam*, non *lacrymantem*. Heins. conj. *populante* vel *crepitante*.—314. *opp. conto* conj. Jo. Schrader. ex Homero.—316. *summum Trojæ decus* Ald.—317. 318. Ergo erit: acer uterque velut tonitru, hic super ignibus telisque. Laborat in his τὸ *super*. Forte, *furens*. Tnm Heins. *Ignibus hic tædisque*. Vett. edd. *Fulminibus cælo veluti fragor editur ense*. *Tegminibus telisque super Sigeaque præter Eriperet reditus*; quo et alludunt Ms. Kœler. Voss. et Petav., nisi quod in hoc *Fulminibus*, et *editus* in se. Aldina: *Fulminibus veluti fragor sonat* (in Ald. 1534 mutatum in *intonat*) *ætheris in se Tegminibus telisque super Sigeaque præter Eriperet reditus*. In his corrupta haud dubie et ejicienda illa: *Sigeaque præter ex vs. 306* huc retracta, et tenendum est, quod habemus: *si classibus Argos Eripiat reditus*: est hoc, quod Scaliger quoque monet, Homericum, *ἀφείλετο νόστιμον ἡμῶν*. si *eripiat* pro ut, uti Æn. VI, 78 *magnum si p.* At priora e vetere lectione non male procedant: *Fulminibus cælo veluti, fragor editur ense Tegminibus telisque super*. Comparatio illa Virgilio quoque frequentata. *tegmina* sunt clypei; malis quidem: *Tegminibus galeisque super*; sed ferendum est alterum. Scaliger tentat: *Fulminis ut cælo volitat fragor*, vel, *Fulmineus* (hoc et Heins. conj.) *cælo veluti fragor: ut super editur sit*, sc. *uterque*, quam dura hæc et invita!—319. 320. *Eriperes* ante Bemb., *Eriperet* codd. et vett. edd. *alter Vulc.* ante Bemb., et *projectus et instat*; sic et codd. forte: *ille at ..protectis navibus instat*. In edd. Ge. Fabricii emendatum video *protectis*

Vulnera protectus depellere navibus instet. 320
 Hoc erat Æacides alter lætatus honore :
 Dardaniæque, alter, fuso quod sanguine campis
 Hectoreo victor lustravit corpore Trojam.
 Rursus acerba fremunt, Paris hunc quod letat, et hujus
 Alma dolis Ithaci virtus quod concidit icta. 325
 Huic gerit aversos proles Laërtia vultus,
 Et jam Strymonii Rhesi victorque Dolonis,
 Pallade jam lætatur ovans ; rursusque tremiscit
 Jam Ciconas, jam jamque horret Læstrygonas atrox.

naribus. Flammarum autem incendia dixit *Vulcania vulnera*, quæ Ajax avertit. *Æn.* ix, 109 *Cum Turni injuria matrem Admonuit ratibus sociis depellere tædas.* Heins. conj. *alter Vulcania tergo Sulphura protectus* : ut sit tergum pro clypeo ; et *sulfur* pro igni.—321. 322. 323. Etiam hi tres versus acumen interpolatoris sapiunt. Malim tamen eos e lectione Bembina sic legere, ut sunt. In vett. edd. et codd. *Hoc c. A. vultu l. honore vel honores*, et v. 323 *Hectoru lustravit victor de corpore Troja.* Aldina utrumque versum paulo aliter expressit : *Hoc erat A. multum l. h.*, idque non male teneas ; quod et Heins. facit ; et *Hectore lustravit victor de c. Trojam.* Ms. Helmst. et Kæler. *Hector lustravit victor de c. T. Hectora lustravit victor de c.* Voss. et Petav. Scaliger audacter satis ita refinxit, ut ad unum Achillem omnes tres versus spectent : *Hic erat Æacides, vultus elatus honore, Alter Dardanio fuis quod sanguine campis Hectoreo victor lustravit corpore Trojam.* At Heins. em. *Dardaniisque alte fuso quod sanguine.* Etiam Jo. Schrader. conj. *alte*.—323. Inter hunc et 324 inseruit Scaliger inf. versus 336 et 337.—324. *fremut* vett. edd. *acerba*, pro *acerbe*. *latat, lætat* vett. edd., eodem sensu, ut sit *lætatur vel lætat* ; leto dare, *πέφνειν* corruptius alii *lædat*. Ms. Kæler. *fremunt pars huic pars destinat illi.* Ad rem vid. *Æn.* vi, 56 sqq. Sed uterque versus subdititiis.—325. *Alma* a Bembo venit ; vett. edd. *Arma* cum Petav. et Voss., vel *Alta* : hoc haud dubie præstat et Scaligero quoque probatum. *hujus*, sc. Ajacis ; et ad armorum judicium respicitur. Ms. Kæler. *virtusque c. ira*.—326. Ulysses ex adverso Ajaci, sed averso propter arma Achillis intercepta vultu, sedere et veterum factorum recorde delectari fingitur. Sed vett. edd., etiam Aldina, *Hinc gerit aversos p. L. currus* : ut poeta adhuc in emblemate descripti belli ad Trojam subsistat. Ita *currus Rhesi* intelligendi sunt, unde solutos equos abigit apud Homerum Ulysses *Iliad.* K. 498 sqq. Sed potuit hoc variare poeta. Scaliger conjicit *aversos*, ut abegerit ipsum currum : ut testatur auctor tragædiæ Rhesi. Nisi *currus* dixit Homericum more pro equis, quos abegit. vid. *Æn.* i, 476. Heins. conj. *Hinc regit aversos p. L. currus.* conf. Jo. Schrader. *Emendatt.* p. 18 et 171. Petav. *virtus*.—328. *Palladio lætatur ovans* Ald. et ed. Fabric.—329. Corrupte edd. vett. *Pamoeicon asiamque h. L. atrox*, vel *atros*. Aldina : *Jam Cicones : jamque horret atrox Lastrigone*.^{*} Pro hoc in fine versus *atros* vulgo lectum ; *acres* ed. Fabric. effinxit ; sed tenendum *atrox*. Voss. lectio : *Jam Cic. jamque horret atrox Lastrygonas ipse*, præfertur a Jo. Schra-

NOTE

321 Achilles Paridis, Ajax Ulyssis fraude cecidit. ladis auxilio ; sed verius, Pallade rapta, Palladio, ut jam Ascensius,

328 *Pallade ovans* potest esse, Pal- vid. *Æn.* ii. 163 sqq.

Illum Scylla rapax canibus succincta Molossis, 330
 Ætnæusque Cyclops; illum metuenda Charybdis,
 Pallentesque lacus, et squalida Tartara terrent.
 Hic et Tantalei generis decus, amplus Atrides,
 Assidet, Argivum lumen: quo flamma regente 335
 Doris Erichthonias prostravit funditus arces.
 Reddidit, heu, gravius pœnas tibi, Troja, ruenti;
 Hellespontiacis obiturus reddidit undis.
 Illa vices hominum testata est copia quondam,
 Ne quisquam propriæ fortunæ munere dives
 Iret inevectus cœlum super; omne propinquo 340

*****

dero, in Emendatt. pag. 28, quia *jamque* dicendum erat, non *jamjamque*, conf. sup. 254. 255. Recte hoc. Reposuissem et ipse hoc, nisi finem versus in *ipse* claudicare viderem; id quod et Aldina lectio docet. Quod habemus, sic refinxit Scaliger.—331. *metuenda Charybdis*. Voss. corrupte *ranolea*, unde Jo. Schrader. Emendatt. p. 26 eruit *Zanclæa*, docte, ut ap. Ovid. Fast. iv, 499.—333. Vett. edd. *Hic et Tantaleæ gener Æacus amplus Atridæ* vel *Atrida*. Sic et Petav. ac Voss., sed omisso *Æacus*. Non male Ascensius *Tantaleus* legit (ita esset: *Tantaleus gener: Æacus: amplus Atrida*) et de Amphione, Niobes marito, accipit. Nec tamen is in hoc de Trojanis temporibus loco sedem recte suam tueretur. Alia corruptela in Ms. Kæler. *gemmatæ prolis Atridæ*. Ms. Helmst. *Tantaleum genus jam Plistenatrides*. An *Plisthenes*, Agamemnonis pater, fuit memoratus? *Hic et Tantalei stirps Plisthenis, amplus Atrides*.—334. *tegente* vett. edd., sed *quo regente* est, quo moderante, imperante: οὗ στρατηγούντος, ut bene Taubmann. Agamemnonis ductu eversa Troja.—335. *Oris E. male* vett. edd. *flamma Doris, Dorica, Achivorum*. Ausus idem Maro lib. ii Æn. 27, ubi vid. Not. *Erichthonias arces*: de Ilio vid. Iliad. τ. 219 sqq.—336. *furanti* erat in vett. edd. Sed *ruenti* præstat. Est autem verborumordo ac sensus: *O Troja, reddidit tibi ruenti pœnas gravius, pro, pœnas graviores*, scil. Agamemnon; domum redux a conjuge interemtus. Quæ sequuntur, iterum interpolatoris manus sunt, meo judicio. In Agamemnonem profecto hoc non convenit, quod in Hellesponto obierit. Itaque Scaliger, qui primum corripbat: *Heu reditus Graium p.*, mox transponit versus supra ante v. 324 *Rursus a. f.*, ut ad Achillem retrahantur, quem ad Sigeum, adeoque ad Hellesponti ostia, sepultum esse constat. Barthius xxi, 20 reponere jubebat vs. 337 *obituri*, quam obituri. Dure! ut fere omnia hujus viri. In Ald. scriptum: *Reddidit heu Graius pœnas tibi, Troja, furanti* (ut fere Voss. et Petav., nisi quod *gravis*). Ita de toto Achivorum exercitu accipiendum. Nec tamen is in Hellesponto sed ad Eubœam naufragium fecit. Heins. *Graius* adoptabat; non video quo sensu: tum versu altero *subiturus, vel luiturus et Euboicis*. Sed pammus hic est ab alio versificatore assutus, qui iterum de Achille cogitabat. Sequentes quatuor versus sunt nimis exiles.—338. *copia* pro multitudine hominum, pro copiis. Ita Virgilius vix est locutus. Etsi pedestrium scriptorum exempla non desunt. vid. Barth. xxi, 20.—339. 340. *proprio* vel *prono* em. Heins. Scaliger ex membrana vet. excerptorum sic legit: *Cur aliquis propriæ fortunæ munere dires Tendit inevectus cœlum super?* Iterum hic *inevectus* pro *evectus*. Male vett. edd. in *atcrmon*, et edd. Ge. Fabric. in *evectos*. *inevectus* etiam Petav. Heins. iterum *humo evectus*, ut v. 160. Lenius Jo. Schrader. *ne..f. m. fidens Tenderet evectus c. s.* Mox

Frangitur invidiæ telo decus. Ibat in altum
 Vis Argea petens patriam, ditataque præda
 Arcis Erichthoniæ : comes huic erat aura secunda
 Per placidum cursu pelagus ; Nereis ad undas
 Signa dabat, pars inflexis super acta carinis ; 345
 Cum seu cœlesti fato, seu sideris ortu
 Undique mutatur cœli nitor, omnia ventis,
 Omnia turbinibus sunt anxia. Jam maris unda
 Sideribus certat consurgere ; jamque superne
 Corruere et Sol iis, et sidera cuncta minantur. 350
 Ac venit in terras cœli fragor. Hoc modo læta
 Copia nunc miseris circumdatur anxia fatis,

hand dubie distinguere præstat : omne propinquo *F. i. t. decus* ; non ut ante erat *super omne* ; pr. Aldina : *telo* ; *Deus ibat*. Iterum nova interpolatio, & loco aliena, sed docti hominis, hinc orditur : *Ibat in a.*—342. *Vis Argea petens* a Bembo est. Ita vero *Argiva* legendum ; nam *Argoa* ab navi *Argo* esset ductum. Aldina dederat : *Vix Argo repetens p. Vis Argo r.* Petav. cum Voss. Ms. Helmst. *Vix agros r.* Edd. vett. *Bis ergo repetens vel Bis repetens Argo*, vel *Vis r. Argo* ; unde Scaliger conj. *Vis repetens Argos patrium*. Sed nimis durum, ut *Vis* absolute pro copia ac classe dicta sit. *Vis argea* vel *Argiva* Heins. et Jo. Schrader. Emendatt. pag. 23.—343. *comes aura* ; *πρόπυμος ὄδρος*, ut Scaliger illustrat.—344. 345. *Scabri et hiulci versus ex margine profecti*. Forte fuit : *comes huic erat aura secunda* ; *Per placidum cursus pelagus* (sc. fuit), *Nereides undis Inabant* (nam alterum barbarum aut corruptum est). *Pars inflexis super acta carinis* : designat currus, quibus insident, belluis junctis ? Scaliger emendat : *Nereides undis Signa dabant* : et *mox pars* (scil. *Nereidum*) *i. subit acta carinis* ; subit adeo navi pars *Nereidum*, ut propellat ; sed quid *acta* esse dicemus ? Barth. XXI, 20 *Nereia turba* legebat, et de delphinibus accipiebat ; esse enim in vet. edit. *Nereia fundit*. Videtur barbarus et illepidus interpolator junxisse : *pars* (cursus per pelagus) *superata erat*, h. confecta erat a classe. *inflexæ carinæ* ; ornat epitheton ; ut *curræ pandæ*. Ms. Kæler. *Per pl. cursus pelagus venientis...superata carinis*. Heins. conj. *Nereides uia Signa dabant vel Adnabant* ; et : *pars inflexas circum acta carinas*. Nodell Not. crit. conj. *pars inflexis subjecta carinis*.—346. *Cum ceu cœlestis f. s. s. orto* Petav.—348. *anxia parum dixit commode*. Heins. conj. *concita*. Mox 349 *Sideribus*, ad sidera.—350. *Corruere et Sol iis et sidera*. Parum propitia Musa proculus versus : ex Bembo lectione. *Corripere et Sol et vel et Sol jam* vett. edd. An fuit : *jamque superne Corripere* (maris unda) *Corripere et solem et jam sidera cuncta minatur*. Giganteum hoc ; sed versificatore, quem sæpe in carmen hoc grassari vidimus, non indignum. Ms. uterque *et soles et*. Nec longe abit Aldina lectio : *jamque superne Corripere et solis et sidera cuncta minantur*. *Ac ruere in terras c. fragor*. Petav. *superne Corripere et solis et s.* Heins. conj. *jamque superne Corripere*, vel *Opprimere, et soles et s. c. minantur*. *Ac ruere in terras cœli fragor* : ut Phædr. LXXIV, ubi leg. *Canes confusi, subitus quod ruerat fragor*.—351. *Ac vero in t.* Petav. et Voss. *Ac venit* melius alii. *Ac ruere in terras* Aldd., ut modo vidimus. *calo* conj. Jo. Schrader. *Hic modo latum*, pro lætorum, Bembo dederat. *Hinc m. læta* vett. edd. *Hic modo læta* alii. *Hic modo lethum* Ms. Kæler., cum Ms. Helmst. Voss. Petav., in quibus *lætum*.

Immoriturque super fluctus, et saxa Capharei,
 Euboicas et per cautes Heræaque late
 Littora: cum Phrygiæ passim vaga præda peremtæ 355
 Fluctuat omnis in æquoreo jam naufraga tractu.
 Hic alii sidunt pariles virtutis honore
 Heroës, mediisque siti sunt sedibus omnes:
 Omnes Roma decus magni quos suscipit orbis.
 Hic Fabii, Decique; hic est et Horatia virtus; 360
 Hic et fama vetus nunquam moritura Camilli;

////////

Mox *Copia* iterum pro copiis, classe.—353. Conf. *Æn.* xi, 259. 260, unde *Capherei* refingendum.—354. *E. en per c.* vel *at per* Heins. malebat. *Heræaque*...littora jam Scaliger monuit in Eubœa nulla memorari, et egregie emendavit *Gyræa*. *Γυραῖαι πέτραι*, et *Γυράλ*, Homero *Odys.* Δ. 500. 507, ad quas Ajax Oilei interiit. In vet. edd. *Cæciæque* legitur: “An,” pergebat ille, “in membranis scriptum fuit *Æcea* pro *Ægea*? Nam *Ægea* littora legendum esse, etiam Euripides docet in *Ione*—*πέτραις Καθηρείαις ἐμβαλὼν αἰγέϊτε*.” Probat emendationem Jo. Schrader. Emendatt. p. 29; accedere enim Voss. *Ægea*. At debebat docere vir doctus, quænam sint *Ægea* littora. *Leg. Ægæa littora*, seu maris *Ægæi*, seu, quod præfero, ab *Ægis*, Eubœæ urbe maritima aut insula in ipso littore; a qua etiam nomen ductum putatur maris *Ægæi* v. Hesych. in *Αἰγάλ*, et Strabo viii, p. 592 B. C. Et locus, quem Scaliger respexit, non est Ionis, sed ex Helena 1140 *πέτραις Καθηρείαις ἐμβαλὼν, Αἰγαίαις τ' εἰναλίοις πέτραις*. *Ægeaque* e Ms. Kœler. quoque notatum video. Alias vir doctus in ed. Aldina emendavit: *E. aut per cautes Ceteaque*, minus feliciter. Nam *Cetam* in Eubœa non novimus. Etiam alienum *Ceneaque*: nam illud promontorium in diversa Eubœæ parte. *E. aut per cautes Æreeque* Petav. et Voss. apud Friesemannum; quod de Vossiano recte pronuntiatum non est.—355. tum *P.* malebat Heins. *præda peracta* vet. edd., quod Scaliger retrahere jubet, ut sit penitus aversa et convectata, ut *sidus peractum*, confectum. Quæ non satis capio: dicam saltem *prædam peragere* esse dictum pro agere. *vaga præda perempta* Aldina dedit; nec aliter Voss. et Petav., qui et, cum *Phrygia*.—356. *F. æquoreo omnis jam* edd. vet., vel *Fl. æq. nunc omnis*, et in fine *fluctu*: quod et Scaliger legit; in Contii Ms., ut et in Ms. Kœler., erat *luctu*. In eodem (et Voss. ac Petav.) *Fl. omnis in æquorio naufraga*, unde Scaliger conj. *navifraga*. Sed præstat vel sic Bembina lectio. *navifraga tractu* Petav. *fluctu* et ipse probat Heins. et conj. *male naufraga*.—357. *Hinc alii sidunt* Aldina. *Hoc alii assidunt*, vel *se dant* conj. Heins.—358. *Heroës...omnes*. Totus versus ludus est hominis, qui superiorem versum aliis verbis reddebat. *m. insistent s.* Heins. conj. vel *incedunt*.—359. *Sensus*: Quos omnes Roma suscipit, vel pro suscepit, quorum parens fuit Roma, vel pro tenet, habet. Alii accipiunt, suscipit in numerum principum virorum suorum. Nec præstat legere: *suspicit*, miratur. Hoc tamen conj. Heins. et Friesem. Post hunc versum Scaliger vs. 368 *Jure igitur t.* retrahit.—360. *Gracchia* Voss. apud Jo. Schrader.—361. *n. m. peractum* vet. edd., etiam Aldina; unde patet, *Camillum* interpolatoris manu irrepsisse. Ms. Helmst. *n. m. Metelli* legebat: et hunc versum superiori præmittebat. Voss. et Petav. *mota Melli*. Itaque, quod Scaliger jam fecit, jungenda: *Hic et*

NOTE

357 Nunc heroës Romani, h. e. clarissimi viri, memoranter in Elysio.

Curtius et, mediis quem quondam sedibus urbis
 Devotum bellis consumsit gurgitis haustus ;
 Mucius et prudens ardorem corpore passus,
 Legitime cessit cui fracta potentia Regis. 365
 Hic Curius claræ socius virtutis, et ille
 Flaminius, devota dedit qui corpora flammæ.
 Jure igitur tales sedes pietatis honorat.
 Illic Scipiadaeque duces : devota triumphis
 Mœnia quos rapidos Libycæ Carthaginis horrent. 370

//////////

fama vetus nullum (nam sic leg. pro nunquam) moritura per ævum, *Curtius*: ut ipse Curtius sit κλέος, fama vetus, nota elegantia: καὶ μῦθος παλαιὸς ὁ Κούρτιος. Heins. tamen em. *Hic fama et veteris*.—362. *e mediis* Aldina; sicque emendat Scaliger. Equidem desidero *in mediis*.—363. Bembina lectio est. Vett. edd. *gurgis in unda*; Voss. autem *greges in unda*. Scaliger hinc effingit: *gurgis inundans*. De Curtio narratio fuit valde diversa, quod Scaliger jam monuit. In pugna cum Sabinis facta sub Romulo narratur ille trajecto lacu in medio foro salvus evasisse. v. Dionys. lib. II, 42. Varro triplicem historiam affert de LL. IV, p. 36 ed. Dordr. Potuit itaque et alia esse, qua Curtius in eo lacu periisse ferebatur. Fit tamen manifestum, *bellis* esse corruptum; forte *tetri c. gurgitis*. Ceterum *devotum* puta inferis Manibus.—364. 365. Versus in seqq. suspicor esse plures in margine ascriptos ab iis, qui nova exempla cumulare vellent. *prudens*, sciens ac volens. Sed quid vs. 365 velut non satis capio. Scaliger dedit: *Legitimi...Regis*: ut Porsema sit, cum Scævola antea scribam falso pro rege habuisset. Parum placet acumen. Malim *Legitime* ad *passus* annectere: ut forte cavere voluerit poetaster, ne ob maleficium perpeusus ignem putaretur. Etiam Burmanno in Anthol. Tom. I, pag. 199, parum placere video *Regem legitimum*; conjicit ille *Finitimi*, quod et Heinsio in mentem venit. Cur tamen non placuit *Clusini, Etrusci, Tyrrheni*?—366. *Hic C.* Heins. em., bene; et mox *illi*. Jungenda: *socius virtutis et ille*: si versus sequens deletur.—367. *flammis* edd. vett. Hunc Flaminius, qui flammæ se dederit, nemo facile ex historia vetere eruat. Metaphorice accipi de bello, adeoque de Flaminio Cos., qui cum Annibale conflixit, Scaliger: nimis argute. Satis prodit vel inepta alliteratio: *Flaminus flammis*, ab indocto homine procusus versum esse, qui veteri poetæ excidere non potuit. Accommodatior historiæ est Jac. Nic. Loënsis Epiphyl. IX, 2 emendatio: *Cacilius, devota dedit qui lumina flammis*, ut sit notus ille Metellus, luminibus orbatus, quod Palladium ex incendio ædis Vestæ rapuerat. Enimvero Curii memoratio vix alium quam *Fabricium* postulat vel admittit. Forte librarius turbas fecit, cum esset exaratum: *Mucius et, prudens ardorem corpore passus. Hic Curius, claræ socius virtutis et ille Fabricius, cessit cui fracta potentia Regum*. Jam ascriptum repperat ille in margine ad v. 363 *devota dedit qui corpora flammæ*. Nec longe ab hoc aberat Jo. Schrader.—368. *talīs* pro *tales* accipiendum: *Jure igitur sedes pietatis, piæ sedes, honorat tales*. Versus parum affabre procusus. Vett. edd. cum Petav. et Voss. *honores*. Heins. conj. *Jure triumphali*, nescio quo fructu.—369. *Ist-hic* vett. edd. *Istarum piadasque duces quæ rox triumphet* Petav. *Scipidasque duces quorum d. tr.* *Scipiadae rapidi*, qui et Virgilio: *duo fulmina belli*. Aldina: *Scipidasque*.—370. *Mœnia Romanis* Ms. Kæler. et Voss., parum commode. *Mœnia rapidis* L. Ms. Helmst. *M. quos rapidis* Petav.,

Illi laude sua vigeant; ego Ditis opacos
 Cogor adire lacus, viduos a lumine Phœbi,
 Et vastum Phlegethonta pati: quo maxima Minos
 Consclerata pia discernit vincula sede.
 Ergo jam causam mortis me dicere vinctæ
 Verberibus sævo cogunt ab iudice Pœnæ:
 Cum mihi tu sis causa mali, nec conscius adsis,
 Sed tolerabilibus curis hæc immemor audis;
 Quæ tamen, ut vanis dimittens omnia ventis,

375

melius.—372. *locos* corr. Jo. Schrader. *viduos a lumine* P. ἡλιοστερεῖς ex Sophocle appellat Scaliger. Malis tamen *viduatos lumine*. Et sic Heins. quoque conj., vel *viduos ab l.*—373. 371. Scaligero commodius videbatur legi posse: *Cognita discernit scelerata piacula sede*: ut sensus sit: Minoem discernere maxima piacula scelerata cognita, h. dijudicata, sede h. sedibus pro ratione criminum assignatis. Equidem hæc non minus scabra esse sentio quam vulgata: *quo*, aut potius *qua*, qua parte, ubi (et sic edd. Ge. Fabricii), *Minos discernit maxima vincula consclerata* (h. Tartarum, unde nullus reditus; qui etiam Maroni est, *Sedes scelerata*) *pia sede*, h. a sede pia. Barth. Advers. xxi, 20 primum se jactat loci sententiam perspexisse; *vincula* esse corpus, *consclerata*, contaminatum a scelerata anima. Nihil vidi contortius. Jo. Schrader. *discernit sacula*. Jacobs conj. ingeniose: *quo proxima M.—discernit limina sede*. Nodell cum Jo. Schradero conj. *quo*, maxime *Minos, Consclerata pia discernis vincula sede*.—375. A Bembo est lectio, in qua *vinctæ* expeditu difficile. *cinctæ* em. Oudin. Misc. crit. nov. Tom. iv, p. 313. Ferrem, si angues vel serpentes adjecti essent. Nisi verbera pro flagellis dicta esse putes, cum Propertius flagellis incinctas Furiæ dixerit. Præstat etiam *me...vinctum*. Vett. edd. et Aldus: *Ergo quam causam mortis, quam d. vitæ*; quam lectionem reduxit Scaliger: *Tò quam ego non magis expedito*; saltem malim sic constituere: *Ergo jam causam mortis, jam dicere vitæ*, scil. cogunt. Et aspirat Petav. *Ergo quam c. m. jam discere vitæ*.—376. *sæva* vett. edd., ut *sæva Pœnæ* sint, Furiæ, idque melius: etiam codd. Tum Scaliger cum Heinsio emendat, *cogunt sub iudice*. Forte poëta a iudice sic dixit, ut sit: ad jussum iudicis.—377. *malignæ conscius* vett. edd. cum codd. Petav. et Voss. *consciis* h. l. tanquam advocatus. συνήγορος. σύνδικος. c. ausis conj. Heins.—378. *Nec t.* Bemбина lectio sensum vix habet. *Sed tolerabilibus curis* vett. edd., quod merito revocat Scaliger: sunt enim *cura tolerabiles*, mediocres, modicæ. Audis hæc, nec multum mea calamitate tangeris, parum memor beneficii mea morte accepti. Codd. Petav. et Voss. cum Aldina: *Sed tolerabilis*.—379. Est Bemбина scriptura. Vetus vero: *Et tamen in vanis dimittes* (Aldina *dimittis*) *somnia ventis*, quam Scaliger sic ornat et cum versu

NOTÆ

sqq. Miro phantasmate poëta
 Culicem per diversas Inferorum partes
 vagatum, cum primum lucos Cim-
 merios, monstrorum sedes (v. 230 sq.),
 mox impiorum loca (v. 238 sq.) tum
 Elysias sedes (v. 257 sqq. ad v. 370)
 a lumine salutasset, nunc in eo esse

narrat, ut coram Minoë iudicium sub-
 cat. Scilicet corpore sepulto et
 funeris honore sibi persoluto sperare
 poterat, iri se admissum ad certam in
 Inferis sedem. Nam ad humanæ
 umbræ exemplum hæc adumbrata
 sunt.

Digredior nunquam rediturus; tu cole fontes 380

Et virides nemorum sylvas et pascua lætus:

Et mea diffusas rapiantur dicta per auras.

Dixit; et extrema tristis cum voce recessit.

Hunc ubi sollicitum dimisit inertia vitæ:

Interius graviter mentem æger nec tulit ultra 385

Sensibus infusum Culicis de morte dolorem.

Quantumcumque sibi vires tribuere seniles,

(Quis tamen infestum pugnans devicerat hostem)

Rivum propter aquæ, viridi sub fronde latentem

Conformare locum capit impiger: hunc et in orbem 390

Destinat, ac ferri capulum repetivit in usum,

Gramineam ut viridi foderet de cespite terram.

Jam memor inceptum peragens sibi cura laborem

Congestum cumulavit opus, atque aggere multo

~~~~~

382 continuat: *Tu tamen in vanos dimittes somnia ventos Et mea diffusas rapiantur dicta per auras.* Sin alterum nec admiseris, prius tamen erit refingendum: *Hæc tamen, ut vanis dimittes somnia ventis?* somnia Heins. quoque em., vel propius ad vulgata: *Quæ tamen haud vanis permittens omnia ventis.* Sed totus versus miseri interpolatoris est. Debuerat saltem cum sup. jungere: *Ut vana hæc rapidis dimittens somnia ventis.* Porro autem Scaliger post hos quos dixi versus: *Tu tamen...Et mea...* inseri volebat versus 257...259 *Eheu m. ... In diversa...Elysiam.* Tum subjici novissimos v. 380. 381. 383. *Digredior* etc.—380. *D. n. moriturus* Voss.—382. *At mea forte. rapiuntur* Ald. cum Petav. Heins. *En mea...raptantur.* Verum est et hic versus interpolatoris.—384. *inertia vitæ* quid hic sit, non dicam. Lego: *inertia somni*, h. somnus, ubi pastorem dimisit, reliquit. *visi* conj. Heins.—385. *æger* Scaliger emendat, nec male. Potest tamen oratio continuari: *æger nec tulit* pro, *non t.*, ut feci, sublata distinctione post *æger*. Aliam lectionem, quam etiam Ms. Helmst. cum Petav. et Voss. habet, profert Scaliger et probat: *Interius graviter regementem*: ita enim scribendum, non *rege mentem*. Jacobs noster em. *Ingemit et gr.* Malim *Ingemit graviter, mentem æger, n.*—386. *S. inclusum* Ms. Kæler.—388. *Quis, Quis*, viribus. *pugnus* vett. edd., male. *hostem* int. hydram.—389. *Uti distinximus, v. s. fronde latentem locum junximus.* Alii *Rivum latentem junxerant, vel hostem latentem.*—391. *hac ferri cupidum* vett. edd., male, et v. 392 *abest ut*: tum Aldina cum edd. Ge. Fabric. *viridi fodiens de. capulum in usum repetere* mire dictum est. Heins. conj. ac ferri c. r. *acuti*, quod non satis facit.—393. In hoc et seqq. plura plurium versificatorum tentamina. Hic saltem versus delendus.—394. *Aggestum* c. Heins. em.,

NOTÆ

384 Exsurgit a somno pastor et Culici tumultum parat. Etsi enim non diserte de eo Culex conqueritur, quod justis sibi non præstitit umbra in Inferis sedem habitura certam non sit, totam tamen po-

etæ fabulam eo attemperatam et efformatam esse apparet. 390. *capit conformare*: suscipit, ut supra comparat dare. v. 204 *et in fessos requiem dare comparat artus*. Aliud est *locum capere*, quod Scaliger huc vocat.

Telluris tumulus formatum crevit in orbem: 395
 Quem circum lapidem levi de marmore formans
 Conserit assiduæ curæ memor. Hic et acanthus,
 Et rosa purpureo crescit rubicunda colore,
 Et violæ genus omne hic est, et Spartica myrtus,
 Atque hyacinthus; et hic Cilici crocus editus arvo; 400
 Laurus item Phœbi surgens decus; hic rhododaphne,
 Liliaque, et roris non avia cura marini,
 Herbaque thuris opes priscis imitata Sabina,
 Chrysanthusque, hederæque nitor, pallente corymbo,

////////

et utque a. m. Forte fuit: Aggestam cumularit humum.—396. Scaliger conj. *Quem circum lapidum levi de marmore formas Conserit*: ut sint crustæ marmorum, emblemata; nimis eleganter et opipare pro pastore. d. m. acervans Heins. conj., et lapidis et *Congerit*. Valer. Fl. vi *supremos puero sic fatus honores Congerit*. *Lapidem* tamen et *marmor* quomodo jungam non video. An *lapide et levi de marmore*. Pessime vero interpolator marmor memorat, cum saltem maceria aut *θρυκός* aggestam humum circumdare deberet.—397. *assiduæ curæ memor*; iners repetitio est ex v. 393, cum deberent sequi gramina, herbæ, flores, quibus conserit tumulum. Saltem jung. *Quem conserit*: ita *lapidem formans* de monumento intellige. *Congerit* conj. Heins. *acanthos* Ald.—398. *crescens* Ms. Kæler. *purpureum crescit rubicunda tenorem* Ms. Helmst. *purpureum crescent r. t' rorem* Petav. *putibunda rubore* Voss. eleganter; idque recte probat Wakef. ad Lucret. II, 416.—399. *Et violæ omne genus, hic est* vulgg. *Spartica myrtus* merito suspecta jam Scaligero: qui varie tentat: *Astartica*, ab Astarte, Venere, vel *Parthica*; est enim myrti genus, philadelphum, quod apud Parthos inveniri Athenæus tradit, tandem agrum Sparticum Achaia ex Theophrasto narrat. Dalechamp. ad Plin. xv, 29. Veneris aliquod nomen latere videtur: forte etiam regionis. Ægyptia myrtus olim præstitisse ceteris narratur (Athenæus xv, p. 676 D). Conjiciat aliquis *Memphica*, *Nilotica*. Myrtus ad Eurotam Catullus memorat 63, 89. Verum a *Sparta* non fit *Sparticus*. Heins. conj. *Epirotica*, quod miror. Jo. Schrader. *Cythereia*.—400. *Cilico* edd. vett. Scaliger archaismum inesse putabat. Sed cur *Cilix arum* non feramus? Est tamen aliud vitium, quod hic latet: si de croco agunt poëtæ, non memorant *arum* sed *antrum* Corycium Ciliciæ. Hoc videtur h. l. reponendum; et jam repositum nunc video in Aldina, et hinc in ed. Ge. Fabric. *additus* malebat Heins. Idem ante: *et hinc C.*—401. *L. item decus, exurgens rh.* vett. edd., sed *laurus Phœbi decus* recte. *Laurus item Phœbea ingens d.* conj. Heins., tum ed. Ge. Fabric. *hic urgens rhododaphne*; quod vitium operarum esse arbitror. *rhododaphne* est nerion Plin. xxiv, 11, s. 53, et in nostris herbarum auctoribus.—402. *non avia cura* a Bembo restitutum; forte quod ipse *ros marinus* vulgo nascitur. Heins. conj. *non avia turba*. Vett. edd. *novania cura*. Voluit aliud exsculpere Scaliger: *Nonacria thura*, ut *ros marinus* Arcadibus pro *thure* fuisse dicatur, vel *non annua cura*; sed non successit.—403. *Sabinis* vett. edd. Scaliger: *Sabina* Bembo restituit, et herbæ nomen id est. Plin. xxiv, 11, s. 61 *Herba Sabina*, brathy appellata a Græcis, duorum generum est, altera tamaraci similis folio, altera cupresso. ... A multis in suffitus pro *thure* assumitur. Numeratur nunc inter Juniperos.—404. *Chrysanthusque* Scaliger emendat ex Nicandri

Et Bocchus Libyæ Regis memor; hic amarantus, 405
 Bupthalmusque virens, et semper florida pinus.
 Non illinc Narcissus abest: cui gloria formæ
 Igne Cupidineo proprios exarsit in artus;
 Et quoscumque novant vernantia tempora flores.
 His tumulus super inseritur: tum fronte locatur 410
 Eulogium, tacita format quod litera voce:
Parve Culex, pecudum custos tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddit.

//////////

versu apud Athenæum lib. xv, p. 684 D. Videtur idem esse ac chrysanthemum. Mox *hedera nitor* pro *hedera nitente*. Scaliger *ρόδου ἀγλαΐαν* apud Theocritum comparat. Genera ejus plura esse notum est; h. l. candida intell. conj. Ge. iv, 124. Ecl. iii, 39. *palante* conj. Heins., quia sunt *errantes hederae*.—405. Quod aliunde non constat, ex h. l. discimus, florem fuisse Bocchi nomine insignitum. Rex ille Mauretaniæ facile hunc honorem consequi potuit Jubæ Regis beneficio, quem cum de aliis rerum naturis tum de plantis scripsisse ex Plinio tenemus. *Bacchi* edd. vett. *Boccus* Ald. Heinsius laudat Hesych. *Βῶχ, βοτάνης εἶδος*, ubi vid. Not.—406. *Bumastusque* Ald. cum vett. edd. et codd. Petav. et Voss. Est ea quidem inter uvarum genera, vid. Ge. ii, 102, sed inter flores *Bupthalmus*, quem Bembus primus edidit, erat serendus: vulgari nomine *Bupthalmum*. Inter pratenses flores etiam a Nicandro ponitur loco sup. laudato, quem Scaliger emendavit. Nunc inter *Teuciria* referri solet. Heinsius tamen tuetur *Bumastus*, ut sit herbæ nomen; laudatque Hesych. *Βουμανής, οἱ δὲ Βουμαστὸς, εἶδος βοτάνης*. “*Bumastus* semel iterumque *Columellæ* restituimus” subjicit Heinsius. In fine *semper florida pieris* a Bembo erat reposita, quæ apud Plinium inter lactucas et intuba numeratur. Sed Scaliger defendit veterem lectionem *pinus*, ut sit *χαμαίπιτος*, quæ inter flores topiarios est; et *Columellam* laudat, ubi scilicet ix, 4, 2 *semper virens pinus* est, sed non de herba ibi agitur, nec apud Virgil. Ge. iv, 112, ubi vid. Not. Heinsius tamen et ipse: “*pieris*, perperam; *pinus*, bene; posuit pro frutice, quomodo *Columella*: *Posthæc frequens sit incrementi majoris surculus, ut ros marinus et utraque cytisus, et semper virens pinus et major ilex*. Ita et Ovid. in *Arte*: *Ros maris et lauri cultaque pinus abest*, ubi plura annotamus. Salmasius in hoc loco et in *Columellæ* et *Naseniis tinum* pro pino voluit reponi. vid. Constant. Fanens. Collect. cap. 9. Bochart. Hieroz. lib. ii, cap. 5.”—407. 408. Inseti versus ab eo, qui recensum florum augere volebat; sed parum scite; vult dicere: correptum fuisse amore sui ipsius ex superbia, quam de forma susceperat. *cui gratia formæ* cum Francio conj. Burmann. ad Anthol. Tom. i, pag. 101. *qui gloria formæ* legebat Heins., vel *gratia formæ*.—410. *His floribus tumulus superinseritur, vel super, in superficie. ingeritur* Heins. conj. et laudat locum Quintil. Declam. v (cap. 6). *tum fronde* vett. edd., vel solenni vitio, vel ex vs. 389.—411. *Eulogium* Ald. *quod firmat* eadem et ceteræ edd. vett., quod præfert Scaliger.—412. *custos pecudum* vett. edd. *nil tale merenti* vett. edd. *tibi tale* Donatum legere Ascensius monet. An is in *Culicem* scripsit? et Ascensio visus est? Jung. *tale officium*.—413. *reddo* vett. edd., sed alterum stylo lapidari magis consentaneum. *funeris officium*, h. l. de sepultura, cenotaphio. In edit. Virgilii cum Opusculis, Antwerp. Exc. Mart. Nutius 1556, 12. pag. 418 *Culici* subjicitur hoc epigramma:

ALBANI COMANTIS.

*Rana loquax, Graia multum celebrata Camæna,
Et Phrygiæ docto carmine lecta senis,
Quid tibi cum nostris animantibus usque pusillis;
Si potuit fructus vincere Nux reliquos?
Et licet inde Elephas pretioso dente superbus
Barriat, hunc potuit nunc superare Culex.*

Non vacabat, dum in his occupati eramus, in auctorem carminis inquirere, quod alibi occurrere non meminimus.

C U L E X

PROBABILITER RESTITUTUS,

CUM NOTATIONE INTERPOLATIONUM.¹

LUSIMUS, Octavi, gracili modulante Thalia;
 Atque, ut araneoli, tenuem formavimus orsum:
Lusimus: hæc propter Culicis sunt carmina dicta,
Omnis ut historiæ per ludum consonet ordo.
Notitiam ducunt voces. Licet invidus adsit.
Quisquis erit culpæ jocos Musamque paratus,

5

NOTÆ

¹ Cum ne tolerabilis quidem lectio Culicis sit, nullaue inde omnino percipi possit voluptas: periculum feci, an mutata ejus lectione, tum ex librorum corruptelis, tum ex virorum doctorum emendationibus et conjecturis, interpolationibus vero caractere literarum diverso notatis, exiturum esset carmen, quod sine offensione legi possit. Me non omnes mutationes præstare aut veram ac genuinam lectionem ubique restitutam venditare, vix opus est ut moneam.

In iis, quæ interpolatorum intemperantia et mala sedulitate interposita sunt, haud pauca legi suspicor meliora iis, quæ ipsi erant commenti parum docte ac scite. Licebat similem operam Ciri commodare. Verum specimen proponere volebam; in quo expoliendo, impugnando, defendendo, qui velint, ingenia exerceant! Lusus ingenii et hic esto.

v. 3 seqq. et 11 sqq. Interpolatio variorum.

Pondere vel culicis levior famaue feretur.

Posterius graviore sono tibi Musa loquetur

Nostra, dabunt cum securos mihi tempora portus

Ut tibi digna tuo poliantur carmina sensu.

10

Latonaè magnique Jovis genus, aurea proles,

Phæbus erit nostri princeps et carminis auctor

Et recinente lyra fautor; seu detinet illum

Alma Chimæreo Xanthus perfusa liquore,

Seu nemus Asteriæ, seu qua Parnassia rupes

15

Hinc atque hinc patula præpandit cornua fronte,

Castaliæque sonans liquido pede labitur unda.

Vos quoque Pierii laticis decus, ite, sorores

Naiades, celebrare Deum plaudente chorea.

Et tu, sancta Pales, ad quam ventura recurrit

20

Agrestum fatura; tibi sit cura canentis

Aërios nemorum tractus sylvasque; virentes,

Te cultrice, vagus saltus feror inter et antra.

At tu, cui meritis oritur fiducia chartis,

Octavi venerande, meis allabere cœptis.

25

Triste Jovis Cœique canit non pagina bellum,

Phlegra Giganteo sparsa est quo sanguine tellus;

Nec Centaureos Lapithas compellit in enses.

Urit Erichthonias Oriens non ignibus arces;

Non perfossus Athos, nec magno vincula ponto

30

Jacta, meo quærent jam sera volumine famam;

Non Hellespontus pedibus pulsatus equorum,

Græcia cum timuit venientes undique Persas;

Mollia sed tenui percurrere carmina versu, et

Viribus apta suis Phœbo duce ludere gaudet.

35

Et tu, sancte puer, memorabere; sic tibi perstet

Gloria perpetuum lucis victura per ævum;

Et tibi sede pia maneat locus, et tibi sospes

Debita felices memoretur vita per annos

Grata, bonis lucens. Sed nos ad cæpta feramur.

40

NOTE

v. 18. Nova interpolatio. Iterum
20,

Interjecti ab alia manu v. 33. 36 ad
40, et v. 43. 53. 54. 55. 56.

Igneus ætherias jam Sol penetrarat ad arces,
 Candidaque aurato quatiebat lumina curru;
Crinibus et roseis tenebras Aurora fugarat:
 Propulit ut stabulis ad pabula læta capellas
 Pastor, et excelsi montis juga summa petivit; 45
 Uvida qua patulos velabant gramina colles.
 Jam sylvis dumisque vagæ, jam vallibus abdunt
 Corpora; jamque omni nemoris de parte vagantes
 Scrupea desertæ perrepunt avia rupis.
 Tondentur tenero viridantia gramina dente; 50
 Pendula projectis carpuntur et arbuta ramis,
 Densaque virgultis avidæ labrusca petuntur.
Hæc suspensa rapit rodente cacumina morsu,
Vel salicis lentæ vel, quæ nova nascitur, alni,
Hæc teneræ fruticem sentis rimatur, at illa 55
Imminet e ripa prostans in imaginis umbram.
 O bona pastoris, si quis non pauperis usum
 Mente prius docta ruris fastidiat; illi
 Omnia, luxuriæ pretiis, incognita, curis
 Quæ lacerant avidas inimico pectore mentes. 60
 Si non Assyrio fuerint bis lauta colore,
 Attalicis opibus data, vellera; si nitor auri
 Sub laqueare domus animum non tangit avarum
 Picturæque decus; lapidum nec fulgor ab ulla
 Cognitus utilitate movet; nec pocula Graium 65
 Alconis referunt Boëthique toreuma; nec Indi
 Conchea bacca maris pretio est: at pectore puro
 Sæpe super tenero prosternit gramine corpus;
 Florida cum tellus gemmantes picta per herbas
 Vere novat dulci distincta coloribus arva; 70
 Atque illum calamo lætum recinente palustri,
 Otiaque invidia degentem et fraude remota,
 Pollentemque sui, viridi cum palmite ludens
 Tmolia pampineo subter coma velat amictu.
 Illi sunt gravidæ roranti lacte capellæ, 75
 Et nemus, et fœcunda Pales, et valle sub ima
 Semper opaca novis manantia fontibus antra,

<i>Quis magis optato queat esse beatior ævo, Quam qui mente procul pura sensuque probando Non avidas inhiavit opes; non tristia bella Nec funesta timet validæ certamina classis; Non, spoliis ut sancta Deum fulgentibus ornet Templa, vel evectus finem transcendat habendi, Adversum sævis ultro caput hostibus offert!</i>	80
<i>Illi falce Deus colitur, non arte, politus; Ille colit lucos; illi Panchaia rura, Floribus agrestes herbæ variantibus, adsunt; Illi dulcis adest requies, et pura voluptas, Libera; simplicibus curis: huic imminet, omnes Dirigit huc sensus, hæc cura est subdita cordi, Qualibet ut tenui victu contentus abundet, Jucundoque liget languentia lumina somno. O pecudes, o Panes, et o gratissima Tempe, Naides ac Dryades: quarum non divite cultu Æmulus Ascræo pastor sibi quisque pœtæ Securam placido traducit pectore vitam! Talibus in studiis baculo dum nixus agresti Pastor agit curas, et dum, non arte canorus, Compacta solitum modulatur arundine carmen; Tendit jam evectus radios Hyperionis ardor, Luciduque æthereo ponit discrimina mundo; Qua jacit Oceanum flammæ in utrumque coruscas.</i>	85 90 95 100
<i>Et jam compellente vagæ pastore capellæ Lene susurrantis reprobant ad vada lymphæ, Quæ subter viridem resonabat garrula muscum: Jam medias operum partes evectus erat Sol: Cum densas pastor pecudes cogebat in umbras, Et procul aspexit luco recubare virenti, Delia Diva, tuo: quo quondam victa furore Venit Nyctelium fugiens Cadmeis Agave</i>	105 110

NOTÆ

Ab v. 78 inde interpolationes variorum; saltem novæ sunt accessiones v. 85. 93 et 97 sq.

Interpolationes variorum inde a v. 106, aliæ præclaræ, ut v. 114. 115. 120 sq. 132 sq., aliæ dete-

Infandas scelerata manus e cæde cruenta ;
Et gelidis bacchata jugis requievit in antro,
Posterior pœnam nati de morte data.
Hic etiam viridi ludentes Panes in herba
Et Satyri Dryadesque choros egere puellæ 115
Naiadum et cœtus. Tantum non Orpheus Hebrum
Restantem tenuit ripis sylvasque canendo ;
Quantum te pernix remorantem, Diva, chorea ;
Multa tibi læto fundentes gaudia vultu.
Ipsa loci natura domum resonante susurro 120
His dabat, et dulci fessas refovebat in umbra.
Nam primum prona surgebant valle patentes
Æriæ platanus ; inter quas impia lotos,
Impia, quæ socios Ithaci mœrentis abegit,
Hospita dum nimia tenuit dulcedine captos ; 125
Ac, quibus insigni curru projectus equorum
Ambustus Phaëton luctu mutaverat artus,
Heliades teneris implexæ brachia truncis,
Candida pandebant lentis velamina ramis.
Posterior, cui Demophoon æterna reliquit 130
*Perfidia lamenta, *dolis dum lusit inultis**
Quam comitabantur, fatalia carmina, quercus,
Quercus ante data, Cereris quam semina, vitæ ;
Illas Triptolemi mutavit sulcus aristas.
Hic, magnum Argoæ navi decus, edita pinus 135
Proceras decorat sylvas hirsuta per artus ;
Ac petit æriis contingere frondibus astra
Ilicis et nigrae et species haud læta cupressus ;
Umbrosæque patent fagus ; hederæque ligantes
Brachia, fraternos plangit quæ populus ictus 140
Ipsæ succedunt ad summa cacumina lentæ,
Pinguntque aureolos viridi pallore corymbos ;
Quis aderat veteris myrtus non nescia fati.
At volucres patulis residentes dulcia ramis

NOTÆ

riores, ut v. 112. 113. 116—119. 130. Prava interpolatio v. 140. 143. 147.
 131. 152—154. 159 et 160.

- Carmina per varios edunt resonantia cantus ;* 145
Astrepiet et gelidis manans e fontibus unda,
Quæ levibus placidum riviis sonat orta liquorem ;
Et circum geminas avium vox obstrepiet aures ;
Hinc querulas referunt voces, quis nantia limo
Corpora lymphæ foetet ; sonitus alit æeris echo, 150
Argutis et cuncta fremunt arbusta cicadis.
At circa fessæ passim cubuere capellæ
Excelsis subter dumis, quos leniter afflans
Aura susurrantis possit confundere venti.
- Pastor, ut ad fontem densa requievit in umbra, 155
 Mitem concepit projectus membra soporem,
 Anxius insidiis nullis ; sed lentus in herbis
 Securo pressos somno mandaverat artus :
Stratus humi dulcem capiebat corde quietem :
Ni Fors incertos voluisset ducere casus. 160
 Cum solitum volvens ad tempus tractibus isdem
 Immanis vario maculatus corpore serpens,
 Mersus ut in limo magnos subsideret æstus,
 Obvia vibranti lambens gravis ore trilingui,
 Squamosos late torquebat nexibus orbes. 165
Pallebant herbæ visus liventis ad auram ;
Jam magis atque magis corpus resolubile volvens
Attollit nitidis pectus fulgoribus, et se
Sublimi cervice rapit : dum crista superne
Edita purpureo lucens maculatur amictu, 170
Aspectuque micant flammantia lumina torvo.
*Metabat late circum loca ; tum videt *herba**
Adversum recubare ducem gregis. Acrior instat
Lumina diffundens intenta, ore obvia torvo
Sæpius arripiens infringere, quod sua quisquam 175
Ad vada venisset, matura et comparat arma.
Ardet mente, furit stridoribus, intonat ore ;

NOTE

Ornamenta serpentis aliunde illata a v. 166 ad 180. A deteriore tus, iterumque v. 191. 192. 193 et 197—200, qui omnes pessimi versificatoris fœtus sunt.

- Flexibus et versis torquetur corpus in orbes ;*
Manant sanguineæ per tractus undique guttæ ;
Spiritus et rumpit fauces : quo cuncta parante, 180
Parvulus humoris pastorem exterret alumnus,
*Et mortem vitare monet, per spicula ; *namque*
Qua diducta genas pandebant lumina gemmis,
Hac senioris erat naturæ pupula telo
Icta levi. Sic prosiluit furibundus, et illum 185
Obtritum morti misit ; cui dissitus omnis
Spiritus excessit membris. Tum torva tenentem
Lumina prospexit serpentem cominus ; inde
Impiger, exanimis, vix compos mente, refugit,
Et validum dextra truncum detraxit ab orno ; 190
Qui casus sociarit opem numenve Deorum :
Namque illi dederitne viam casusve Deusve
Prodere sit dubium : voluit sed vincere talem.
Horrida squamosi volventis membra draconis,
Atque reluctantis, crebris foedeque patentis 195
Ictibus, ossa ferit, qua cingunt tempora cristæ.
Et quod erat tardus, somni languore remoto ;
Nescius aspiciens ; timor occæcaverat artus
Hoc minus implicuit dira formidine mentem ;
Tum, postquam vidit cæsum languescere, sedit. 200
Jamque atro bijuges oriens Erebo cit equos Nox,
Et piger aurato procedit Vesper ab Œta :
Cum, grege compulso, pastor, duplicantibus umbris,
Vadit, et in requiem fessos dare comparat artus.
Cujus ut intravit levior per corpora somnus, 205
Languidaque infuso requierunt membra sopore :
Effigies ad eum Culicis devenit, et illi
Tristis ab eventu cecinit convicia mortis.
En, quid, ait, meritis, aut quo delatus, acerbas
Cogor adire vices ? tua dum mihi carior ipsa 210
Vita fuit vita, rapior per inania Averni.
Tu lentus refoves jucunda membra quiete,
Ereptus tetris e cladibus : at mea Manes
Viscera Lethæas cogunt transnare per undas.

<i>Præda Charontis agor ; video ut flagrantia tædis</i>	215
<i>Lumina *collucent infestis omnia tædis.*</i>	
<i>*Obvia* Tisiphone, serpentibus undique cincta,</i>	
<i>Et flammæ et sæva quatit mihi verbera Pæna.</i>	
<i>Cerberus et diris flagrat latratibus ora,</i>	
<i>Anguibus hinc atque hinc horrent cui colla repexis,</i>	220
<i>Sanguineumque micant ardorem luminis orbes.</i>	
<i>Ecquid ab officio digressa est gratia, cum te</i>	
<i>Restitui superis leti jam limine ab ipso !</i>	
<i>Præmia ubi pietatis ? ubi pietatis honores ?</i>	
<i>In vanas abiere vices ; et rure recessit</i>	225
<i>Justitia, et prior illa Fides. Instantia vidi</i>	
<i>Alterius, sine respectu mea fata relinquens :</i>	
<i>Ad pariles agor eventus ; fit pæna merenti ;</i>	
<i>Pæna fit exitium ; modo sit dum grata voluntas,</i>	
<i>Existat par officium. Feror avia carpens,</i>	230
<i>Avia Cimmerios inter distantia lucos :</i>	
<i>Quæ circa, tristes densentur in omnia pænæ.</i>	
<i>Nam vinctus sedet immanis serpentibus Otos,</i>	
<i>Devinctum mæstus procul aspiciens Ephialten ;</i>	
<i>Conati cum sint quondam rescindere mundum ;</i>	235
<i>Et Tityos, Latona, tuæ memor anxius iræ,</i>	
<i>(Implacabilis ira nimis !) jacet alitis esca.</i>	
<i>Terreor ah, tantis insistere terreor umbris</i>	
<i>Ad Stygias revocatus aquas : vix ultimus anni</i>	
<i>Extat, nectareas Divum qui prodidit escas,</i>	240
<i>Gutturæ ab arenti revolutis fluminis undis.</i>	
<i>Quid, saxum procul adverso qui monte revolvit,</i>	
<i>Numina contempsisse dolor quem vincit acerbus,</i>	
<i>Otia quærentem frustra sibi ! quidve puellas,</i>	
<i>Dira quibus tædas accendit pronuba Erinnys,</i>	245
<i>(Sicut Hymen præsaga dedit connubia mortis ;)</i>	

NOTÆ

Ab versu inde 215 variorum hominum ingenia et conatus ornamenta nova inserendi et lacinias alias super aliis assuendi cognoscere in promptu est. Ita a v. 222 alieno loco senten-

tia interposita sunt, quæ ascriptæ fuerant ad v. 209—214. Inferas res persecuti sunt plures quibus pessimus versificator alia intextuit, ut v. 231. 232. 238. 239.

Atque alias alio denset super agmine turmas?
Impietate fera recordem Colchida matrem
Anxia sollicitis meditantem vulnera natis?
An Pandionias miserandas prole puellas? 250
Quarum vox cit Ityn et Ityn, quo Bistonius rex
Orbus epops mæret volucres evectus in auras.
At discordantes Cadmeo semine fratres
Jam truculenta ferunt infestaque lumina corpus
Alter in alterius; jamque aversatur uterque, 255
Impia germani manat quod sanguine dextra.
Heu! heu! mutandus nunquam labor! Auferor ultra
In diversa. Magis distantia limina cerno;
**Læta loca* Elysiamque vagor delatus ad umbram.*
Obvia Persephone comites heroidas urget 260
Adversas perferre vices. Alcestis ab omni
Inviolata vacat cura, quod sæva mariti
Ipsa suis fatis Admeti fata morata est.
*Ecce Ithaci conjux *Lærtiadæ* Icarioris*
Famineum incorrupta decus! manet et procul illa 265
Turba ferox juvenum telis confixa mariti.
Quid misera Eurydice! tacito mærore recessit,
Poneque respectantem et nunc manet Orpheu serum.
Audax ille quidem, qui mitem Cerberon unquam
Credidit, aut ulli Ditis placabile numen; 270
Nec timuit Phlegethonta furem ardentibus undis
Nec mæsta obtutu dira et ferrugine regna
Defossasque domos ac Tartara nocte tremenda
Obsita, nec faciles Ditis sine judice sedes,
Judice, post mortem qui vitæ vindicat acta. 275
Sed fortuna favens audacem fecerat Orpheu;
Jam rapidi steterant amnes, et spissa ferarum
Blanda voce sequax insiderat arva corona;
Jamque imam viridi radicem emoverat alta
Quercus humo, sequiturque comes, sylvæque sonoros 280

NOTÆ

Locus de Orpheo inde a v. 269 sq., men ex felicioribus.
 etsi alieno loco interpositus, est ta-

Sponte sua cantus rapiébant cortice amara.
Labentes bijuges etiam per sidera Luna
Pressit equos ; et tu, currentes, menstrua virgo,
Auditura lyram tenuisti nocte relecta.
Hæc eadem potuit, Ditis, te vincere, conjux, 285
Eurydicenque viro ducendam reddere. Non fas,
Non erat, invitam. Divæ exorabile numen !
Illa quidem, nimium Manes experta severos,
Præceptum signabat iter ; nec retulit intus
Lumina, nec Divæ corruptit munera lingua. 290
Sed tu, crudelis, crudelis tu magis, Orpheu,
Oscula cara petens rupisti jussa Deorum ;
Dignus amor venia, gratum si Tartara nossent
Peccatum ignovisse. Sed et vos sede piorum,
Vos manet, heroës, contra nemus. Hic et uterque 295
Æacides, Peleus nempe et Telamonia virtus,
Per patris secura locantur numina ; quorum
Connubis Venus et Virtus injunxit honorem :
Hunc cepit serva, ast illum Nereis amavit.
Assidet his juvenis, sociat quem gloria ; fortis, 300
Acer, inexustis referens a navibus ignes
Argolicis Phrygios, torva feritate repulsos.
O quis non repetat talis divortia belli,
Quæ Troës videre, viri videreque Graii !
Teucra cum multo manaret sanguine tellus, 305
Et Simois Xanthique liquor ; Sigeaque, propter,
Littora cum Troas, sævi ducis Hectoris ira,
Videre in classes inimica mente Pelasgas
Vulnera, tela, neces, ignes, inferre paratos.
Ipsa jugis namque Ida patens vernantibus, ipsa 310
Ida facies altrix cupidis præbebat alumnis,
Omnis ut in cineres Rhætei littoris ora
Classibus ambustis flamma superante daretur.
Hinc erat oppositus contra Telamonius heros,

NOTÆ

Vss. 282. 283. 284. 287. 294 sqq. 303 sqq. a docto poëta profecti varias manus experti sunt. At vss. sunt.

<i>Objectoque dabat clypeo certamina ; et illinc</i>	315
<i>Hector erat, Trojæ summum decus: acer uterque,</i>	
<i>Fulminibus cælo veluti fragor editus alto ;</i>	
<i>Ignibus hic tædisque furens, si classibus Argos</i>	
<i>Eripiat reditus ; ille at Vulcania ferro</i>	
<i>Vulnera protectis depellere navibus instat.</i>	320
<i>Hic erat Æacides alter, lætatus honore,</i>	
<i>Dardaniis alte fuso quod sanguine campis</i>	
<i>Hectoreo victor lustravit corpore Trojam.</i>	
<i>*Rursus acerba fremunt, Paris hunc quod letat, et hujus</i>	
<i>*Alma dolis Ithaci virtus quod concidit icta.</i>	325
<i>Huic gerit aversos proles Lærtia vultus,</i>	
<i>Et jam Strymonii Rhesi victorque Dolonis,</i>	
<i>Pallade jam lætatur ovans ; rursusque tremiscit</i>	
<i>Jam Ciconas, jam rursus atrox Læstrygonas horret ;</i>	
<i>Illum Scylla rapax canibus succincta Molossis,</i>	330
<i>Ætnæus Cyclops illum, Zancleæ Charybdis,</i>	
<i>Pallentesque lacus et squalida Tartara terrent.</i>	
<i>Hic et Tantalei generis decus, amplus Atrides,</i>	
<i>Assidet, Argivum lumen ; quo flamma regente</i>	
<i>Doris Erichthonias prostravit funditus arces.</i>	335
<i>Reddidit heu Graius pænas tibi, Troja, ruenti !</i>	
<i>*Hellespontiacis obiturus reddidit undis.*</i>	
<i>Illa vices hominum testata est copia quondam,</i>	
<i>Ne quisquam nimium fortunæ munere fidens</i>	
<i>Tenderet erectus cælum super ; omne propinquo</i>	340
<i>Frangitur invidiæ telo decus. Ibat in altum</i>	
<i>Vis Argeia petens patriam ditataque præda</i>	
<i>Arcis Erichthoniæ ; comes huic erat aura secunda ;</i>	
<i>Per placidum cursus pelagus ; Nereides undis</i>	
<i>Innabant, pars inflexas circum acta carinas :</i>	345
<i>Cum seu cælesti fato, seu sideris ortu</i>	
<i>Undique mutatur cæli nitor ; omnia ventis,</i>	

NOTÆ

Diversorum forte ingeniorum conatus sunt versus 314 sqq., utique vss. 321 sqq., interpositis a mala manu

324 et 325, et iterum 336. 337. Præclarus locus sequitur inde a v. 341.

- Omnia turbinibus sunt concita ; jam maris unda
 Sideribus certat consurgere, jamque superne
 Corripere et Soles et sidera cuncta minatur ;* 350
*At ruere in terras cœli fragor. Hic, modo læta,
 Copia nunc miseris circumdatur anxia fatis,
 Immoriturque super fluctus et saxa Capherei,
 Euboicas et per cautes Ægæaque late
 Littora: tum Phrygiæ passim vaga præda peremtæ* 355
Fluctuat omnis in æquoreo navifraga fluctu.
*Hic alii sidunt pariles virtutis honore
 Heroës mediisque siti sunt sedibus omnes ;
 Omnes Roma decus magni quos suspicit orbis,
 Hic Fabii Deciique ; hic est et Horatia virtus ;* 360
*Hic et fama vetus nullum peritura per ævum
 Curtius, in mediis quondam quem sedibus urbis
 Devotum tetri consumsit gurgitis haustus.
 Mucius et prudens ardorem corpore passus,
 *Legitime, cessit cui fracta potentia regis.** 365
*Hic Curius, claræ socius virtutis et ille
 Fabricius, cessit cui fracta potentia regis.
 Jure igitur tales sedes pietatis honorat.
 Illic Scipiadæque duces, devota triumphis
 Mænia quos rapidis Libycæ Carthaginis horrent.* 370
*Illi laude sua vigeant : ego Ditis opacos
 Cogor adire lacus, viduatos lumine Phæbi,
 Et vastum Phlegethonta: atro quo flumine Minos
 Conscelerata pia discernit limina sede.*
Ergo jam causam mortis, jam dicere vitæ, 375
Verberibus sævo cogunt a iudice Pænæ :
Cum mihi tu sis causa mali, nec conscius adsis :
Sed tolerabilibus curis hæc immemor audis ;
Hæc, vana ut, rapidis dimittens, somnia ventis.
Digredior, nunquam rediturus. Tu cole fontes 380
Et virides nemorum sylvas et pascua lætus.
Et mea diffusas rapiantur dicta per auras.

NOTE

Pessima interpolatio vss. 358. 365. 368. 377 sq.

Dixit, et extrema tristis cum voce recessit.

Hunc ubi sollicitum dimisit inertia somni:

Ingemuit graviter, mentem æger; nec tulit ultra 385
Sensibus infusum Culicis de morte dolorem.

Quantumcumque sibi vires tribuere seniles.

Quis tamen infestum pugnans devicerat hostem,

Rivum propter aquæ, viridi sub fronde latentem

Conformare locum parat impiger; hunc et in orbem 390

Destinat, ac ferri capulum repetivit in usum,

Gramineam ut viridi foderet de cespite terram.

Jam memor inceptum peragens sibi cura laborem

Aggestam cumulavit humum; jamque aggere multo

Telluris tumulus formatum crevit in orbem. 395

**Quem circum lapidum levi de marmore formans*

Conserit, assiduæ curæ memor: hic et acanthus

Et rosa purpureo crescit rubicunda colore,

Et violæ genus omne hic est; Spartanaque myrtus

Atque hyacinthus; et hic Cilici crocus editus antro; 400

Laurus item Phæbi surgens decus; hic rhododaphne

Liliaque et roris non avia cura marini,

Herbaque thuris opes priscis imitata Sabinis,

Chrysanthæque, hederæque nitor pallente corymbo,

Et Bocchus Libyæ regis memor: hic amaranthus 405

Bupthalmusque virens, et semper florida pinus;

Non illinc Narcissus abest: cui gratia formæ

Igne Cupidineo proprios exarsit in artus;

Et quoscumque novant vernantia tempora flores.

His tumulus super ingeritur; tum fronte locatur 410

Elogium tacita quod format litera voce:

Parve Culex, pecudum custos tibi tale merenti

Funeris officium vitæ pro munere reddit.

NOTÆ

388 Jejunii versificatoris conatus, et poëta manum admovit.
392 sq. et 396. 397. Inde doctus

PROŒMIUM

IN

C I R I N .

CARMEN hoc, etsi inter Virgiliana opuscula vulgo referri solet, an Virgilium tamen auctorem habeat, fides nos satis certa deficit. Sunt quidem multa, quæ probabile hoc faciant : nec dubitationis tamen causæ desunt ex parte altera ; itaque ægre ferendum non est, si in diversas opiniones discessisse viros doctos videas. Scilicet de rationibus, quibus contenderunt inter se, videndum erat ; inter eas autem multas esse leves ac futes negari nequit. Ea tamen omnia, quæ de his dicta sunt, ut iterum recocta apponam necesse, puto, non est ; ut summatim pro more meo exponam, iudicio meo qualicumque interposito, hoc forte est quod lector a me expectet.

Qui *Virgilio* carmen vindicant, argumentis fere utuntur iis, quibus carmen hoc politissimum, præstantis ingenii poëta, ipsoque Marone, non indignum declarent. Ita vero non evictum est, habendum quoque esse Virgiliani ingenii foetum, si quod carmen est, quod eum non dedeceat. Vetus aliqua eaque idonea auctoritas allata in medium non est. Nam, quod ex Seneca vulgo laudatur Ep. 92 ut ait *Virgilius noster in Scylla*, non viderunt viri docti ad *Æn.* III, 426 sq.

spectare, et in *Scylla*, esse in loco de *Scylla*. Quid? quod nec a Pseudodonato, qui reliqua carmina Virgilio tributa recenset, nec, quantum memini, ab alio vetere Grammatico, in simili instituto, *Ciris* mentio fit. Indocti enim monachi, Servianis in *Æneidem* commentariis in fronte assutus, pannus, in quo adeo *Cirina* scribitur,¹ memorari adversus me vix potest. Quod autem poëmatii præstantiam adeo verbis ornant, ut Scaliger id nulli Latinorum neque nitore neque elegantia cedere dicat, Barthius vero luculentissimum inter omnia antiqua poëmata appellet, in eo studium virorum doctorum video, iudicii subtilitatem desidero. Non enim satis circumscribunt prædicationem suam, adeoque, dum ultra terminos evagantur, ne id quidem obtinent, quod in medio positum erat, quodque recte se habebat. Quod in carmine hoc tantopere admirati sunt viri docti, si propius intuearis, nihil aliud fuit, quam orationis in plerisque locis dignitas summa, ornatus præclarus, splendor quoque; tum numerorum concinnitas. Hæc sunt, quæ viris doctis adeo se probarunt; sed, an hæc illa sint, quibus poëticæ laureæ decus parari possit, admodum dubito.

Omnino ab inventi felicitate, quæ tamen res una omnium maxime poëtæ nomen et laudem continet, carminis hujus laus magna vix peti potest: uti nec tractatio arte aliqua insigniore se commendat, nisi in locis singularibus iisque fere ad communem poëtarum orbem spectantibus: cujusmodi est nutricis opera in virginis dolore allevando, puellæ miseræ querelæ, et sic alia. Contra sunt alia poëtica narratione vix comprehendenda, adeoque a poëta relinquenda, quia ad pedestrem orationem proniora erant: ut locus de diversis super *Scylla* opinionibus v. 63 sqq.—90, alius super fabulæ in *Britomarti* varietate 303 sqq. Hæc et similia cum tractata nitescere nequeant, bonus poëta non facile attinget. Alia ad rhetoricam δεινότητα egregie accommodata sunt, ut in querelis puellæ: et, si quid est, quo ad-

NOTÆ

¹ Ita etiam in Ms. Helmstad. exaratum erat *Decircina*, non, *Ciris*.

ducar, ut Maroniani ingenii foetum esse hunc putem, hunc propiorem ad tragicam vehementiam et rhetoricam declamationem affectum esse dicam, quem in Virgilio me agnoscere jam alibi accuratius exposui.¹ Accedit orationis poëticæ facultas, quæ in hoc poëta fuit summa: quæ ea ipsa causa fuit, qua adducti viri docti cetera etiam omnia in eo carmine pronuntiarent esse summa. Poëtæ Maronis ingenium agnoscere mihi videor etiam in hoc, quod, cum argumentum hoc ab aliis poëtis esset pertractatum, relictis ille iis, quæ ab aliis prærepta erant, ingenium applicuit ornandis iis, quæ ab aliis nondum essent occupata. Ita forte excusari potest, quod ille id, quod summum rei momentum, ipsa ἀκμή, erat, resectionem comæ, verbo exposuit, et verone verbo quidem attigit ea, quæ resectam Nisi comam subsequuta sunt, donec abstraheretur Scylla navi alligata. Expectabam in primo Minois conspectu, in pactione cum eo sancienda, in coma Nisi resecanda, tradenda, et fide Minois ex conditione pactionis exigenda, poëtam disertum, copiosum, et ornatum. Vix verbo memoravit hæc omnia. Vitio hoc factum dices; nisi iudicio illi subtiliori illud tribueris. Levioribus equidem argumentis accensebo omne illud, quod a repetitis tot Virgilianis versibus ducitur, sive ut hinc colligas ipsum Maronem sive ut alium auctorem fuisse statuas. Vix enim firmo fundo nititur argumentum, quo Scaliger usus est, cum diceret: auctorem carminis ut esse Virgilium credamus, hanc unam rationem vincere, versus crebro hic repetitos,² qui passim in Æneide et in Georgicis atque in Bucolicis leguntur. Atqui potuit carminis esse alius serior auctor, qui ex Virgilio plurima mutuaretur, vel qui id ageret, ut Virgilii nomen et auctoritatem mentiretur.

Commemoravi adhuc ea, quæ probabile facere possint, ad Maronem auctorem hoc carmen referendum esse. Alias rationes Barthii aliorumque nec commemorare juvat, nec

NOTE

¹ Vid. Tom. II. Disquis. I. s. VIII. extr. s. XIII. Exc. ad Æn. II. p. 364. 5. Vol. II. et Æn. X. pr. Tom. IV.

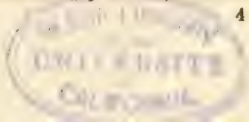
² Apposuit eos Jo. Schrader. Emendation. p. 33 sq.

opus est, cum eas dudum exposuerit ac refellere studuerit doctissimus Præsul, Justus Fontaninus in Hist. Litt. Aquilei. p. 35. Eodem loco magna cum iudicii subtilitate ac doctrina vir doctissimus ex Virgilio Ecl. vi, 74 sqq. verum Ciris auctorem eruisse visus est, ut, quod Gifanius jam olim suspicatus erat, Barthio mox probante, is *Gallus* sit, cujus carmina illis versibus attigerit poëta plura, inter quæ duo fuerint: alterum, quod nunc habemus, Ciris, de Scylla, Nisi f., in cirim mutata, alterum de Scylla, Phorci filia: *Quid loquor? aut Scyllam Nisi? aut quam famæ secuta est Candida succinctam latrantibus inguina monstros Dulichias vexasse rates et gurgite in alto Ah timidos nautas canibus lacerasse marinis?* Non equidem, tanquam satis valida, argumenta omnia amplectar, quæ ille attulit; nec tamen quicquam ingeniosæ conjecturæ obstare video: convenit enim ætas Galli ac Messalæ; nisi quod difficile est ad intelligendum, quo cum pudore tot ex Ciri hac versus Virgilius in sua carmina aut ex his Gallus in Cirim adoptare potuerit. Nam, quod Gallum Epicuræ philosophiæ operam dedisse nunc ignoramus, morari potest neminem, quin assentiatur Præsuli dignissimo. Superest igitur, ut versus illos seriore ætate ab interpolatrice manu in Cirim insertos esse dicamus; quod nec improbabile fit.

Qui *Catullum* pro auctore carminis habuere (in quibus Eglinus fuit, cujus *Vindiciæ Ciris Catullianæ* sunt), quandoquidem cum Epithalamio Thetidis et Pelei nonnulla posse comparari videbant; non animadverterunt, Messalæ, cui inscripta est Ciris, ætate se refelli: nam is paucos ante Catulli obitum annos natus est. Sed et hæc accurate tractavit Fontaninus l. c. pag. 33. 36. Quo argumento *Valerium Catonem* Ciris auctorem ediderit Delrius in Comment. ad Senecam, ex ejus verbis intelligi nequit. Quod si tamen Virgilium auctorem Ciris adoptare cum Scaligero et aliis¹

NOTE

¹ Nuper quoque Jo. Schraderus vindicavit; nec tamen is argumentis Emendat. c. 3 pag. 31 Virgilio Cirim gravioribus, quam alii, suffultus. Idem Delph. et Var. Clas. Virg.

malit aliquis, non tamen cum eodem Scaligero comminiscetur tot alia, quæ probatione idonea destituuntur: paulo ante mortem suam, et Athenis aut adeo Megaris, Virgilium hoc carmen composuisse: etsi jam tum, cum Cirim scriberet, auctor carminis nonnulla carmine se tractasse, et, cum famæ poeniteret, iis depositis ad philosophiam se contulisse narret ipse v. 1 sqq. 42 sqq. Juvenem tamen se testatur auctor satis manifeste vss. 42 sqq. *Sed quoniam ad tantus nunc primum nascimur artes, Nunc primum teneros firmamus robore nervos: Hæc tamen interea quæ possumus, in quibus ævi Prima rudimenta et primos exegimus annos, Accipe.* Si porro Messalam juvenum doctissimum v. 36 appellare potuit, juvenili ætate constitutum cum et ipsum tum fuisse necesse est, cum Maro illa scriberet; id quod temporum docet comparatio.¹ Rem tamen vel sic in medio relinquere satius duco.

Inter hæc, etsi carminis facies omnino satis liberalis est; negari tamen nequit, varices passim et ulcera corpus obsidere, loca occurrere plurima scabra et horrida, versus duriores aut pedestri oratione depressos, alios prorsus corruptos ac sensu carentes, ut interdum honestas illa oris fœde contaminata ac prorsus oblitterata sit. Scilicet primum id, quod in carminibus his minoribus evenisse videtur fere omnibus, etiam in Ciri factum arbitror, minore tamen cum audacia quam in Culice, omnium uno maxime fœdato carmine, ut jam antiqua satis ætate in ea exercerent se poëtarum seu versificatorum ingenia, variando et amplificando carmine. Ascripti in margine versus, sæpe imperfecti, a librario, qui describebat codicem, in textum sunt recepti: nonnulli satis arguti, alii ex similibus veterum poëtarum locis retracti vel adumbrati, qua de re supra ad Culicem dictum est. Accessit alia calamitas, ut carmina illa per plura sæcula ignota et sepulta jacerent, et ut vix unum vel

NOTE

docte adversus Galli nomen disputat p. 48, et adversus Catullum auctorem p. 46, Scaligerum autem refellit p. 41. ¹ Natus enim Virgilius a. u. c. 684, Messala a. 695, nec hic claruit ante 718, æt. 23.

alterum exemplar ad nostram ætatem perveniret; quod cum obscuris fugientibusque literis oculos librarii recentioris, aut etiam operarum typographicarum, falleret, corruptelas infinitas inferri necesse fuit.

Conspirant itaque in corruptelis editiones fere omnes, nec e libris scriptis, qui et numero paucissimi, et, quantum intelligo, omnes recentiores sunt, auxilium expectari posse videtur. Nic. Heinsius in Epistola ad Octavium Falconerium fatetur, Ciris exemplar sibi nullum evolvere licuisse, ante artem typographicam inventam descriptum. Evolvit tamen ille postea Ms. Basileensem, aut variantem lectionem ex eo accepit; attamen et ille fuit chartaceus, et, quantum intelligo, in corruptelas vulgares ubique consentit. Abfuit Ciris a prima Virgilii editione, etsi ea minora Virgilii poemata complectitur; accessit vero in Romana altera: vid. Recensum edd. h. a. Omissa hinc ab aliis, ab aliis addita: cf. Fontanin. Hist. litt. Aquilei. p. 40. Enarrare eam primus aggressus est Domitius Calderinus in edit. Ven. 1483 per Baptistam de Tortis, hinc 1489. 1491. 1492 et al. Paulo doctior commentator successit Julius Pomponius Sabinus, commentariis a. 1486 vulgatis, et 1519. 1544 hincque in edd. Henricopetrinis repetitis: tum copiosior commentator Ascensius a. 1500. 1505 et al. Tandem etiam critica manus accessit, eaque viri summi Josephi Scaligeri in Appendice Virgiliana Lugd. 1573; multas ille attulit emendationes præclaras, alias durissimas, nonnullas prorsus non ferendas. Lectiones ejus et interpretationes recepit omnes Taubmannus, vir doctus, qui, quod supra jam diximus, ex aliorum judicio totus pendebat, suo parce uti solitus, edita Ciri a. 1618. Vix bis terve Barthium comparat, qui interea 1608 Cirim commentario instruxerat, valde tum adolescens, et omnino doctrinæ copia præstantior quam judicii subtilitate. Attigit idem loca nonnulla in Adversar. xx, 20. xxii, 9. xxiii, 9 et 21. xxx, 24, et, ut eo loco se facturum profitetur, denuo Cirim edere constituerat, si exemplum aliquod manuscriptum nancisci unquam posset. Cf. Fontanin l. l.

Equidem comparatis antiquis, quæ ad manum erant, editionibus, omnes fere inter se in easdem lectiones et vitia conspirare intellexi. Quod cum semel animadversum esset, satis habui, Venetam 1484 per Thomam de Alexandria expressam, mox quoque Aldinam primam 1505, comparare. Manum emendatricem non experta est Ciris nisi in Aldina: *diversorum veterum poëtarum in Priapum lusibus* etc. 1517, de qua editione ab Asulano curata et 1534 repetita jam in procemio ad Culicem dictum est.¹ Ex Bembino codice, cujus ope Culex tam præclare fuit emendatus, Ciris nihil auxilii consequi potuit; quandoquidem in eo codice illa exarata non erat. Alios igitur codices Asulano in Ciri ad manum fuisse necesse est, de quibus nunc nihil constat; proficitur quoque vir doctus in præfatione, se hæc carmina *collatis pluribus exemplaribus* emendasse. Aldinam recensionem expressit in plerisque editio Veneta apud Aloysium de Tortis 1541, sed pleræque aliæ, quod mireris, Aldinam deseruere et veterem lectionem repetivere. Occurrunt mox editiones, uti Ven. apud Hieron. Scotum 1544, apud Bonellum 1558, Georg. Fabricii, Plantini, quæ in margine varias lectiones habent, quarum magnam partem emendationes virorum doctorum esse vidi. Nam fuere passim, qui singula loca in Ciri, ut in aliis veterum libris, emendarent. Sic, ut unam vel alteram Jani Parrhasii et Paulli Leopardi correctionem taceam, plurima correxerat in Miscell. Epiphyll. VIII, 23 sqq. Jac. Nic. Loënsis, qui ab amico Leopardo exemplum Ciris acceperat ex prisca editione descriptum, addita ejus castigatione. Hanc ipsam editionem Catalectorum intelligo fuisse illam, quam Heinsius diu se frustra quæsisisse ait in Epist. ad Daumium Tom. v Sylloges Burmann. p. 218; nam Barthius in Adversariis ea non ipse usus est, sed ad Loënsis fidem provocat. In Miscell. Obs. Vol. IV loca nonnulla ex Ciri retractarunt viri docti: sed levioris fere momenti.

NOTÆ

¹ Editio illa 1517 intelligenda, quoties Aldina, tanquam emendatior, a me excitatur. Reliquas duas non nisi in nova recensione nactus eram.

Cum a nemine adhuc operam datam viderem, ut lectionum origines et causas indagaret; studium in ea re posui præcipuum, etsi res molestiæ plus quam credi potest haberet. Quandoquidem autem inde intellexeram, librorum scriptorum auctoritatem nos fere deficere; conjectandi licentiæ materiem in hoc libello relictam nobis esse putavi tanto majorem. Ea itaque ita usus sum, ut, quam aliis veniam dederim, vicissim et mihi ipsi a viris doctis petam.

* * *

In nova recensione anni LXXXVIII ad manus fuere Schedæ Heinsianæ, de quibus supra ad Culicem dictum est, tum Jo. Schraderi; hæ tamen tam moleste ac perplexe scriptæ, ut iis extricandis vacare vix possem; inprimis cum in Cirim meliora jam ipse in Emendationibus vulgasset. Cum a viro docto *Edvardo Burnaby Greene* ad calcem Apollonii Rhodii T. I versam in Anglicum sermonem Cirim recorderer, multis emendationibus apposis (1780); has quidem enotare institueram: mox tamen sensi calamo frænum injectum, cum perpaucae in iis sint, quæ sermonis indoli convenient aut sententiam expeditam habeant.

P. VIRGILII MARONIS

CIRIS¹

AD

MESSALAM.

ARGUMENTUM.

M. VALERIO Messalæ inscriptum est carmen: eique adeo in exordio satis diserto ad v. 100 illud offert poëta.

NOTÆ

¹ Ciris quænam veteribus avis dicta fuerit, nondum satis expedita res est. Accipitris genus fuere qui putarent; idque Etymol. M. firmat: Κίρρις, εἶδος ἱέρακος. Inde alii eandem eam cum circo tradidere. v. Munker. ad Hygin. f. 198. De haliaëto (halyætum scribunt alii, non satis bene) minor est dubitatio: cum ipsum nomen aquilam marinam prodât, et Aristoteles Hist. Anim. ix. c. 32 inter sex aquilarum genera ἀλαιοῦτον recenseat. Addit alia Plinius lib. x. 3. cf. Munker. ad Antonin. cap. 11. Thynoaquilam, seu potius Dunoaquilam, nunc appellari Loënsis tradit in Miscell. Epiphyll. viii, 26, quoniam versatur in dunis seu collibus arenosis juxta mare. Cuniculis quoque eum insidiari et fœtus deprædari.

Perdicem alios putasse esse cirim, quæ solitaria avis sit, disco ex Julio Sabino. Notas edidit poëta ipse has:

esse eam pulchriorem cygno vs. 489, in vertice crista purpurea 501, pluma vario colore 502, crura rubentia 505. 506, degit solitaria in locis desertis 518. 519, odium in eam pertinax est haliaëti 532 sqq. Adde eam in Græcia, et Italia forte, habitare, et inter serenæ ex pluvio cœlo tempestatis præsagia referri in Ge. i, 404 sq., si in conspectum veniat haliaëtus cirim fugans. Quæ de ciri commemoravimus, vix videntur in alaudam cadere, quam uno cristæ argumento multi in ea quæsivere: in quod avium genus sævire solet accipiter fringillarius, dictus inde aliis Nisus. Scaliger ad Cirim v. 528 falconem interpretatus est haliaëtum, cirim autem egretam: quo nomine appellasse videtur ardeam albam minorem, garzettam quoque appellatam. Inter hæc nihil effici potest, nisi avium per istos tractus genera melius teneamus; fit enim probabile, domesticam Mega-

Narrare inde incipit fabulam de Scylla, Nisi Megarensium regis filia. Habebat Nisus in vertice crinem purpureum, urbi ac regno fatalem, ut capi Megara non possent, quamdiu ille incolumis esset. Minos, Cretæ rex, Megara urbem cum obsideret, Scylla, cum ex muro forte eum prospexisset,

NOTE

rensibus avem cirim fuisse. Mercurum Megaridem frequentare (*αἰθνιαν*) ex Paus. I, 5, p. 13 didici.

In fabulæ autem tractatione per hoc carmen mirum videri potest, multa vix verbo attingi, quæ tamen potiora narrationis capita esse videbantur, ut comæ ipsa resectio et Scyllæ cum Minoë super ea pactio. Quæ quidem res aut poëtæ vitio aut loci luxatione accidere debuit, aut a poëtæ arte profecta est, dum ille leviter tantum attigit ea, quæ ab aliis diligenter erant ornata. Fabula enim a multis jam erat tractata, Græcis scilicet poëtis, et variis figmentis etiam per interpretationem, exemplo ipsius Callimachi, in *Αἰτίοις*, variata: quod in ipso carmine, etsi parum poëtice, exponitur, vss. 54 sqq., ubi vid. Not. Neque adeo Hyginus insciitiæ accusandus erat, qui fab. 198 in piscem mutatam esse Scyllam narravit. Tradiderat et hoc scilicet alius poëta, forte Tragicus aliquis. Æschylus monili aureo corruptam Scyllam, *φοινίαν Σκύλλαν*, Minoi patris immortalitatem capillum (*ἀθανάτην τρίχα*) prodidisse: *κιχάνει δέ μιν Ἑρμῆς*, quod ad Nisum refert ejusque mortem Scholiastes; nisi de Scylla illa accipienda putes, ut exquisitior aliqua fuerit narratio de pœna per Mercurium ab ea sumta. Prior tamen explicatio cum eo convenit, quod apud Apollod. est III, 15, 8 *ταύτης ἀφαιρεθείσης τελευτῶ*. Ceterum Æschylus ad avaritiam refert Scyllæ facinus, quod alii ab amore incesto repetunt. Capilli color purpureus a plerisque traditus; etiam a Callimacho apud Suid. in *Κρέκα*.

Πορφυρέην ἤμισε κρέκα, demetuit crinem purpureum: cf. Toup. Curæ noviss. p. 81 et Apollod. Auream comam narrant nonnulli, confusa forte fabula simili, cum Pterelao Neptunus immortalitatem dedisset *ἐν τῇ κεφαλῇ χρυσῇν ἐνθελὺς τρίχα* Apollod. II, 4, 5, et 7, ubi conf. Not. Omnino haud assequaris, quid antiquos homines in his fabulis ad hoc figmentum adduxerit, ut, quod etiam de Samsone narratum novimus, in capilli natura mirabilem aliquam virtutem latuisse narrarent.

Cum *κρέξ* et ipsa sit inter aves carnivoras aliis infestas (v. Aristot. H. An. IX, 1 et 17), putabam forte nominis lusum fabulæ opportunitatem dedisse; nec tamen eam avem in hac fabula memoratam vidi. Sed Scyllam a Minoë ex navi suspensam, et quidem gubernaculo alligatam, inde in cirim avem mutatam, tradiderat quoque Metamorphoseon libello, qui nunc inter deperditos est, Parthenius: ut ex Eustathio ad Dionys. Perieg. 420 didici (v. de eo Mellmann. de causis et auctorib. Narrat. de mutatis formis pag. 83). Jam hunc nostro poëtæ ante oculos fuisse probabile facit studium Parthenii legendi et latine convertendi, quod inter Latinos poëtas magnum fuit. Hos autem in argumentis mythicis, a polioribus poëtis Græcis tractatis, imprimis ingenia exercuisse, tot aliis carminibus, quorum nonnulla quoque servata sunt, satis constat. Ceterum similia argumento sunt nonnulla in Propertii Eleg. IV libri IV de Tarpeia, quæ Sabinis Capitolium prodidit.

insano ejus amore correpta est: quo illa victa noctu surrexit, ut crinem illum fatalem clam rescinderet, quo sibi Minois amorem conciliaret. Exeuntem cubiculo animadvertit nutrix, Carme, Jovi olim amata, ex quo illa Britomartin pepererat. Ea alumnae meliora primum persuasit, mox autem multis frustra tentatis ut Nisus pactione bellum componeret, in nutriciae sententiam concessit. Resecta igitur Niso coma aurea et cum urbe Minoi tradita. Is vero facinus tam atrox et impium aversatus, cum in Cretam rediret, puellam, ne piaculo tanto classem contaminaret, ne navi quidem recipere voluit, sed ex navis exteriori latere alligatam secum duxit. Tum illa multa diu conquesta in avem cirim mutata est: additus tamen mox ei pater Nisus in haliaetum mutatus, qui cirim avem internecino odio persequitur.

ETSI me vario jactatum laudis amore,
Irritaque expertum fallacis præmia vulgi,

Minus adhuc adolescentum manibus tritum esse hoc carmen, etsi tot præclaris locis insigne, nemo mirabitur, qui, quam fœdis illud corruptelis laboret, intellexerit. Versabitur igitur nunc quidem præcipua operæ nostræ pars in vulneribus illis sanandis. Statim in fronte carminis fœda occurrit labes, cui jam Scaliger mederi voluit. Sententiam loci omnino hanc esse, ut, etsi studiis philosophiæ Epicuræ sese addiderit, carmen tamen hoc inceptum se absolvere velle significet, manifestum est. Itaque vss. 1—8 ad priorem sententiæ partem spectare, inde alteram sequi necesse est. Nunc singula videbimus.—1. *vario amore*. Cum altero versu eandem rem per *irrita præmia vulgi* declaret; quis dubitet poëtam *vano laudis amore* scripsisse? Ita et Nic. Heins. emendat, et præterea *lactatum* legit, bene. “Festus: *laci*, *decipiendo inducit*; *lax etenim fraus est*; *laci*, *in fraudem inducit*: unde et *allicere et lacerare, inde lactat, illectat, delectat. et laqueus*. Symmach. lib. viii, ep. 57 *si se amor speratus et ex mutuo debitus lactari laude pateretur*; ubi puto, *amor spectatus*. Vide Sciopp. Verisim. iv, 15 et Susp. Lect. v, ep. 19 restituit Plauto *amor lactat, lactari amantem* Terentio; idem Symmachus alibi: *neque me jurat falsa lactatio*.” Mitscherlich. v. c. Lect. in Catull. p. 78

NOTE

Cum difficultas hujus carminis interpretandi plerumque ex depravata lectione proficiscatur: ad criticas animadversiones pleraque rejicere et hic necesse fuit.

1—4 Se, abjectis iis studiis, quibus apud vulgus inclarescere voluerit, philosophiæ Epicuri operam dare ait. Color orationis similis est Catulliano carmini LXXIV *Etsi me assiduo confec-*

Cecropius suaves exspirans hortulus auras
 Florentis viridi Sophiæ complectitur umbra ;
 Num mea quæret eo dignum sibi quærere carmen ? 5
 Longe aliud studium atque alios accincta labores,
 Altius ad magni suspendit sidera mundi,
 Et placitum paucis ausa est ascendere collem :

defendit vario, quia *jactatum* se dixit, quo innuit, variis modis se laudem quævisse.—1. Veteres edd. *Florentes viridis Sophiæ c. umbras*. Sic fere Bas. cod. Meliorem lectionem *Florentis* (amœnæ) *viridi Sophiæ complectitur umbra* Aldina 1517 exhibuit. Scaliger mutato ordine : *Florentis Sophiæ viridi* dedit. Turnebum miror l. c. maluisse : *Florenti viridi S.*—5. *Num mea quæret eo dignum sibi quærere carmen*. Pessime habitum versum facile agnoscas. Nulla varietas vett. edd. et codd., quam quod *Tu, Tum* et *quiret* occurrit. At ex vett. edit. P. Leopardi J. Nic. Loënsis Epiphyll. VIII, 23 *Non me ea curat eo dignum se cudere carmen*, recitat, et ad Sophiam refert: parum commode. Turnebus Advers. XXVIII, 25 varie tentat; vel: *Musa quoque Actæo dignum s. q.*, vel *Musaque Erechtheo*, vel: *Musaque Aratæo sene*. Docta conjectatio: sed orationis vincula nulla video. Nomen *mentis* vel *Musæ* in verbis latere obvium est, nam ea *suspendit* et *ausa est*, sed reliqua nemo sine libris expediat. Scaliger reposuit: *nec mea quit Erato dignum se quærere carmen*: ut, qui sequuntur, tres versus in parenthesi habeantur. Versum scabriorem procudere ipse vix poterat. Refinxit eum Heins. *Nunc mea fert Erato dignum tibi quærere carmen*: etsi cum ceteris parum cohæret. Jacobs: *Musa tamen curat dignum te quærere* (saltem *pangere*) *carmen*. Greene: *Num me quæret ea dignum? sibi quærere carmen?* (*will wisdom search after me, as worthy of her?* (hoc esset: Num me quæret se dignum?) *is it hers to seek poetry?*) Malim reseccare totum versum 5 tanquam inepti versificatoris, qui innuere volebat: quæri poëtæ huc ipso philosophiæ studio novam carminum materiam, et conjungere verba sic:—*umbra, Mensque aliud st.*, etsi, si dicendum est, quod sentio, omnes hos verss. 5—8 ab altera manu intextos esse suspicor.—7. 8. *suspendit* vid. Not. Tuentur vocem *Livineius* et Barthius apud Taubmannum. Verum etsi *suspendit* pro *suspendit se*, suspenditur, ferri forte potest; duriora tamen sunt reliqua: *suspendit ad sidera*; nec mollius illud: *Musa suspendit studium et labores ad sidera*. Probanda itaque Scaligeri lectio: *subtendit*, ad cælum tendit altius, hincque alterum pendet: *Et placitum paucis ausa est ascendere collem*, scil. Sapientiæ seu Virtutis: ad quam via ardua, οἶμος ὄρθιος, vulgari voce ferebatur. cf. vs. 14. Male de poëtices laude et Helicone monte accipiunt hæc interpretes, etiam Fontanin. Hist. litt.

NOTÆ

tum cura dolore Serocat a doctis, Hortale, virginibus. vario amore laudis, variis modis ac viis laudem et famam venatus erat. Sed v. Var. Lect. *irrita præmia*, h. vana, inania; sunt autem ipsa fama et gloria, quam carmine consequi studuit. 3. *Cecropius hortulus*. Epicuri sectam et disciplinam per hortum ejus, quem Athenis

habuit, in quo docere solebat, declarari notissimum. Illustrat locum Barth. Advers. xx, 20, et Jo. Schrader. Emendat. p. 31 sq.

5—8 *Musa*, ejus nomen in corruptis vs. quarti verbis latere necesse est, *accincta aliud studium et labores*, h. aggressa aliud studium, philosophiæ scilicet (ut Æn. iv, 493 *magicas*

Non tamen absistam cœptum detexere munus.

In quo jure meas utinam requiescere Musas,

10

Et leviter blandum liceat deponere morem.

* Quod si mirificum proferre valent genus omnes

//////////

Aquilei. p. 35. Basil. *suspensi*: unde Heins. *suspendi* vel *se tendit*. Jo. Schrader. Emendatt. c. III, p. 35 *suscepit*: cum Jacobs nostro: inf. 218 *et altum suspicit ad culti nutantia sidera mundi*. Et sic codd. Æn. ix, 402 *suspiciens altam ad Lunam*. Durum tamen et hoc: mea Musa suscepit ad cœlum. *placitum* et *paucis* vett. edd. omnes habere Scaliger ait: quod verum non est. Legitur passim, etiam in Basil., *multis*, et *placidum*: sed vitiose. Vetus editio P. Leopardi apud Jac. Nic. Loënssem Epiphyll. viii, 23 *Nec facilem multis*, ex interpretatione. *ascendere cullem* conj. Heins.—10. 11. In quo carmine utinam liceat finire labores meos poëticos: forte, ut totum se philosophiæ addicat. Sed utque versus ab interpolatore profectus videtur. Otiosum enim et durum *τὸ jure* et *leviter*. Heins. conj. *rure*, hortulo. Melius Jo. Schrader. *rite*. Tum *meas Musas liceat requiescere in hoc carmine*, parum comita oratio. Attamen *blandum morem* non male dictum putes de studio poëtico, cui indulget. Jac. Nic. Loënsis Epiphyll. viii, 23 ex vet. edit. *deponere amorem* profert, idque Barthius Advers. x, 12 probat, cum Heinsio (qui et conj. *Leviter* et *blandum*, ut Lucret. lib. i pr.) et cum Jo. Schradero Emendatt. p. 64; esse enim idem hoc apud Catullum lxxxv, 13 *Difficile est longum subito deponere amorem*. Narrat præterea Jo. Schrader fuisse qui mallet: *deponere honorem*.—12. In vett. edd., etiam in Aldina, tantum: *Quodsi mirificum genus omnes* legitur. *Mirificum seclis* eadem vet. edit. apud Loënssem l. c. Nec aliter Basil. Qui carmen hoc a diversis doctis hominibus interpolatum, interpolationes autem in margine, obscuro interdum et parum elaborato literarum ductu ascriptas meminerit, is intelliget, quam facile in locis his a librario, qui novum inde exemplum petebat, depravationes inferri potnere, quas nullus alius codex sanare potest. In h. l. tamen lacunam seriores grammatici suo quisque more supplere, et alii alia in margine novare et versus variare tentarunt. Itaque utrumque versum 12 et 13 esse delendum censeo, tanquam inepta pericula grammaticæ manus in versu seu vetere, qui exciderat, supplendo seu novo procedendo. Scaliger tamen refinxit: *Quodsi majorum, Valeri, genus omne tuorum Mirifice seclis modo sit proferre libido*, h. e. si esset mihi libido mandare seclis et memoriæ æternæ genus Valeriorum, ex quo Messalarum familia, non ego te acciperem hoc munere, sed longe excellentiore carmine. Ipse tamen Scaliger suæ conjecturæ non satis confidit. Barthius minus docte refinxit: *Quod si versificum proferre volent genus omnis Mirificum secli: modo sit tibi velle libido*. Turnebus Advers. xxviii, 25 *valet genus omne Mirificum secli* corrigit, de sensu verborum idoneo parum sollicitus. Pomponius Sabinus ita interpretatur vulgatam, ut acumen viri non assequar: “Omnes, supple, tradere suadent. Si omnes suadent, ut scribam philosophiam, et tu etiam id vis et ego paterer scribere, non vene-

NOTÆ

invitam accingier artes), *suspendit* (vel *se*, h. suspensa est, suspenso animo contemplatur, vel *me*, ut Julius Sabinus explet, aut, quod melius, *subtendit*) *altius ad magni sidera mundi, et ausa est*. Collem Sapientiæ, ad quem

pauci emergunt, ascendere: absolutam tamen cœptum carmen. Videtur adeo carmen jam olim cœptum, mox sepositum esse. Ceterum carminis initium habet aliquam similitudinem cum epigr. vii inf. in Catalectis.

* Mirificum sæcli, modo sit tibi velle libido ;
 Si me jam summa Sapientia pangeret arce,
 Quatuor antiquis quæ heredibus est data consors : 15
 Unde hominum errores longe lateque per orbem
 Despicere, atque humiles possem contemnere curas :
 Non ego te talem venerarer munere tali ;
 Non equidem ; quamvis interdum ludere nobis,
 Et gracilem molli liceat pede claudere versum ; 20
 Sed magno intexens, si fas est dicere, peplo,

rarer te munere Ciris, sed carmine philosophico."—14. *arce* Aldina dedit. Vett. edd. *arte*, idque Calderin. et Ascens. interpretantur ; pronum est in *pangeret*, quod tamen non male est dictum pro *figeret*, eductum collocaret, suspicari *panderet*, ut reliqua consentanea sint, scribendum : *Si mihi jam summum Sapientia panderet arcem*. Incidit quoque in hoc Frisemann. et Jacobs ; nisi quod hic *summas arces* asciscit cum Greene. Heins. conj. *Si mea* (vel *mihi*) *jam summum Sapientia tangeret arcem*. Ms. Helmst. *Si mea jam summas S. p. artes*. Melius Basil. *summas arces*, quod Heins. probat, recte. —15. *quæ* in vett. edd., etiam in Ald. et in Basil., excidit. *heredibus* eleganter seu ut simpliciter sint κληροῦχοι, seu proprie respectu Socratis. Parum caute Pallus Leopard. ap. Loënsem Epiphyll. viii, 23 *hæresibus* emendabat. Heins. *Quatuor antiquis heroibus addita consors*, vel *heroisin*, ut quatuor philosophiæ ipsius partes designet. Martian. Capella lib. vi, p. 189 *Tantorum qui philosophiæ heroum matrem non agnoscis*.—17. *possim* Ald., quod Heins. et Jo. Schrader. probant. *possum* Basil.—18. *munere vili* conj. Jo. Schrader. —20. *liceat* ; forte *libeat*.—23. *dona* vett. edd. ante Ald. cum Ms. Basil.—

NOTÆ

14 sqq. Si in philosophiæ studio jam satis profecissem,—ut majus carmen de rerum natura conscribere possem ; hoc tibi dedicarem. Hæc subjiciuntur vs. 36 sqq. *summa arce* cf. ad v. 8. *me pangeret*, *figeret*, *staueret*, *collocaret*. 15. *Arx*, quam quatuor summi philosophi tenent, Plato, Aristoteles, Zeno, Epicurus. (Pro Zenone Pythagoram veteres interpretes nominant.) *arx data est consors*, elegantius, quam *iis consortibus*, quatenus heredes sunt Socratis. Expressus autem totus locus ex Lucretii notis verss. lib. ii, 9 sqq.

21 sqq. Celebratissima res in Panathenæis magnis, quæ Athenis quinto quoque anno agebantur, peplum Minervæ. vid. Meurs. Panathen. c. 17 sqq. Ducebatur occultis machinis

per terram navis, ad speciem remis instructa, ad Minervæ templum ; peplum, pro velo suspensum, mox utrum pro veste Minervæ signo injectum, an sedentis gremio appositum, an, quod probabile fit, pro aulæo prætextum sit, nulla auctoritate expressa doceri posse video. Ceteroqui Aulæa signis Deorum obducta in adyto passim fuisse satis constat : unde etiam in ultimam opinionem proniores sumus cum Stuardo (*Antiqu. of Athens*, T. ii, p. 7.) Pollucis auctoritas, qui vii, 50 πέπλον etiam ἐπίβλημα fuisse ait, idque colligi posse ἐκ τῶν τῆς Ἀθηνῶς πέπλων, de amiculo vel indumento est accipienda : id enim ipsi est ἐπίβλημα. Peplo intextæ res a Pallade gestæ, inprimis pugna cum Titanibus et Gigantibus :

Qualis Erechtheis olim portatur Athenis,
 Debita cum castæ solvuntur vota Minervæ,
 Tardaue confecto redeunt Quinquatria lustrò,
 Cum levis alterno Zephyrus concrebuit Euro, 25
 Et prono gravidum provexit pondere currum.
 Felix ille dies, felix et dicitur annus;
 Felices, qui talem annum videre, diemque.
 Ergo Palladiæ texuntur in ordine pugnae:

24. *Tardaue* haud dubie legendum, ut jam a Taubmanno editum video: non *re*. *Quinquatria* vett. edd., quod doctius esse vocabulum videri potest, et improprie de Panathenæis dictum. *Quinquennia* Aldina et Ascensianæ intulerunt.—26. *Legebatur*: *Et prono gravidum provexit pondere cursum*. Superior versus 25 ad declarandum tempus Panathenæorum habendorum spectabat. Cum non appareat, cuius rei cursus intelligi possit, nec ad navigationem ad quam Turnebus xxviii, 25 versum refert, quicquam aliud nos ducat: vitium subodorari in promptu est, ut *currum* legamus; ut jam Barthius emendavit, Taubmanno probante. Navis Panathenæis ad Palladis templum ducta machinis agi debuit, peplo tamen pro velo expanso, quod adeo Zephyrum excipiebat, vid. Not. ad v. 21. Navim per currum declarari, idem Barthius docuit: v. c. apud Catull. lxxiii, 9, 10, ubi vid. Intpp. Ex Julio Pomponio exsculpere aliquis possit lectionem *gravidam p. p. Chlorim*. Sed lusus is esset, non emendatior lectio.—27. *illa dies* Ald.—30. *pepla*. Sic jam ed. Ven.

NOTÆ

mox quoque strenuorum ducum Athenis egregia facta, aiunt viri docti, Scaliger ad h. l. et Meurs. l. c. Volunt id docere ex Aristoph. Equ. 563, ubi majores prædicantur digni ea urbe καὶ τοῦ πέπλου. Hoc tamen clariorem locum afferri velim: nam Comicum pompam Panathenæicam respicere potius arbitror, qua armati incedebant viri. Etiam Pepli nomen, quo Aristoteles librum inscripsit, quem de heroum tumulis confecerat, viri docti hinc illustrant. Nostri poëtæ locus rem non magis probat. cf. inf. ad v. 36.

21 *Si fas est dicere*: non tam ad religionem refero, quam ad audaciam cœpti; et *olim*, pro *tum*, sequente etiam *cum*. Æn. viii, 391 *Non secus atque olim, ὥς δ' ὄρε*.

25. 26 *Cum levis alterno Zephyrus concrebuit Euro*: alternis Zephyrum

cum Euro spirare ait, eoque tempus Panathenæorum habendorum declarat: quod hic ad primum ver retrahere videri potest. Mense tamen Hecatombæone, et quidem die xxiii, tertio ejusque Olympiadis anno, ea celebrata esse satis constat; est ille primus mensis anni Attici, quem a primo plenilunio post solstitium æstivum processisse quis ignorat? Æstatis igitur ingressæ tempus declarari hoc versu dicendum est: quod tamen quam commode per pugnam Zephyri cum Euro designetur, non dicam. Etsi Zephyri flantes non modo ver, sed et æstatem ineuntem alibi quoque indicant. cf. Ge. iii, 322. Hactenus itaque illud ferri potest. De altero versu 26 v. Var. Lect.

29—34 Locus, etsi ab h. l. forte alienus, classicus tamen post Eurip. Hecub. 466 sq. de peplo Minervæ.

Magna Giganteis ornantur pepla tropæis ;	30
Horrida sanguineo pinguntur prælia cocco ;	
Additur aurata dejectus cuspide Typho,	
Qui prius, Ossæis consternens æthera saxis,	
Emathio celsum duplicabat vertice Olympum.	
Tale Deæ velum solenni in tempore portant.	35
Tali te vellem, juvenum doctissime, ritu	
Purpureos inter Soles et candida Lunæ	
Sidera, cœruleis orbem pulsantia bigis,	
Naturæ rerum magnis intexere chartis ;	
Æternum Sophiæ conjunctum carmine nomen	40
Nostra tuum senibus loqueretur pagina sæclis.	

1484 et aliæ cum Aldina. Male aliæ vett. edd. *templa*.—31. *cocco*. At Ald. *succo*. Sic et vetus editio apud Loënssem Epiphyll. viii, 23.—32. *dejectus* Aldina emendatum dedit. *delectus* vett. edd. cum codd. *deletus* Loëns. ibid., quod placere non debebat Drakenborchio ad Silium ix, 39. *irato*.... *fulmine* conj. Frisemann., quod sane et ipsum dici posset; sed hoc est variare, non emendare. *aurata cuspide* poëta dixit respectu texturæ coloribus variatæ.—33. *Qui superum* conj. Heins. *consternans* ed. Flor. vetus apud Barth. Advers. x, 12.—35. *solenne* edd. nonnullæ. in abest Ald.—38. *bigis*. Ita video primum editum in Ald. At veteres edd., ut Ven. 1484 et aliæ, cum Ms. Basil. *signis*, perperam. Barthius ex vet. ed. sua Loëns. viii Epiphyll. 24 laudat pr. edit. *sumis*, et inde conj. *mulis*. Nihil est facile tam absurdum, quod non Critico in mentem venerit.—40. *Æternum ut Sophiæ* Loëns. l. c. e vet. edit.; malim *et* legere. Heins. em. *Æterno* vel

NOTÆ

conf. ad vs. 21. *Giganteis tropæis*; prælio et victoria de Gigantibus Palante et Echione Enceladoque prostratis inprimis Dea tum inclaruit. *pinguntur*, quod vs. 29 *texuntur*. Typho vel Typhoëus, diversum a Gigantibus monstrum, sæpe tamen in eorum censum a poëtis relatum, procellarum et turbinum, cumque iis eructantium ignes montium symbolum satis frequentatum, alias a Jove prostratum narrari solet: quæ vel ex Apollodoro teneas. Minervæ in ea victoria partes etiam Horatius tribuere videtur in noto loco Carm. iii, 4, 53. Stans cum hasta capiti prostrati monstri imposita Dea occurrit in patera Medicea apud Demster. t.

v (cf. Comment. Soc. Gotting. T. iv, P. ii, p. 82. 83 not.) *Emathius vertex*, Pelion esse debet, Olympo h. l. impositus, ut Ge. i, 281 Ossæ.

36 *Tali ritu*, hoc modo ait auctor velle se, tanquam peplum, carmen de rerum natura scribere eique Messalæ nomen intexere. 37. 38. *Luna*, quæ invehitur per cælum *bigis*. *Sidera* pro sidere, et *pulsare* de curru seu equis curru tracto solum quatientibus solenne. *purpureus* pro pulcher, frequens poëtis.

40. 41 *Nomen tuum, conjunctum Sophiæ, carmine*, (h. nomini Sophiæ in carmine), *pagina nostra loqueretur atcrum sæclis senibus*, h. seris.

Sed quoniam ad tantas nunc primum nascimur artes ;
 Nunc primum teneros firmamus robore nervos :
 Hæc tamen interea, quæ possumus, in quibus ævi
 Prima rudimenta et primos exegimus annos, 45
 Accipe dona, meo multum vigilata labore,
 Et præmissa tuis non magna exordia rebus :
 Impia prodigiis ut quondam exterruit amplis
 Scylla, novosque avium sublimis in aëre cœtus
 Viderit ; et tenui conscendens sidera penna 50
 Cœruleis sua tecta supervolitaverit alis ;
 Hanc pro purpureo pœnam scelerata capillo,

~~~~~  
*Alternò, quod non capio.*—43. f. *Nunc primum* et t. Heins. *Nunc primum*, vel *primo, hoc.*—45. *et juvenes exegimus annos* Ald. Sicque Ms. Helmst., probat Burm. ad Sammonic., renuente Jo. Schraderò Emendatt. pag. 45.—47. *pro-missa* edd. vett., ut Ven. 1484. Emendatius *præmissa* dedit Aldina. *permissa* Ms. Basil.—41. *Impia .... exterruit amplis.* Vitium in extremis latens non difficile est deprehendere. Nam *amplis* importunum est de prodigiis, et *exterruit* suspectum fit propter sequens *viderit* et *supervolitaverit*. Latens in eo *exterrita* statim occurrit, idque vidit Jo. Schrader. Emendat. p. 56. explens reliqua: *prodigiis...exterrita amoris Scylla novos avium...Viderit*; ut fuerit Scyllæ amor prodigiosus et portenti similis. Nec tamen ad cetera bene se habet hoc: Scyllam *exterritam amore* in avem fuisse mutatam. Scaliger emendavit *prodigiis...exercita amoris*: sicque jam in marg. edd. *exercuit*. Heins. conj. *exercita diris* vel *miris*. Bonum vocabulum, *exerceri curis, amore*, sed *prodigiis* magis exterremur, quam exercemur. Malim itaque: *prodigiis ...exterrita*, prodigio formæ mutata. Omnino dubito an, qui sequuntur, versus 48...100 ab eodem poëta sint, qui carminis auctor fuit. Produunt enim Scholasticum aliquem senioris temporis inepta quoque doctrinæ copia intempestive illata.—49. *que post novos*, quod sublatum volumus, abest quoque ed. Ven. 1484, Ald. et al.—50. *Auxerit*: vetus editio ap. Nic. Loëensem Epiphyll. viii, 24, quod Grævius probabat: ut apud Nasonem de Pieriis puellis Musarum æmulis: *Auxerunt volucrem victa certamine turbam*. Nil tamen mutandum esse, ipse Heins. censet; qui et *leves catus* maluerat, mox tamen ipse respuit. Videt avium catus novos in aëre, quia humo affixa fuerat. Barthius comparat inf. vss. 200 sqq. Porro *conscendens athera* Ald., inde aliæ edd. in margine, ex interpretatione.—51. Hic versus ex Ecl. vi. 81

## NOTE

42 *Ad tantas artes*: non de poëtica, ut perperam post ceteros Fontaninus quoque Hist. litt. Aquilei. p. 37. statuit, sed de philosophiæ studio accipe, ad quod nunc primum accessit.

47 *Et præmissa*. Si sensus inest, debet poëta significare, se præmittere quasi exordia, s. præludia, carmini, quo aliquando Messalæ res gestas

persequetur, hos lusus, ut *Scylla in avem mutata sit*: quod eleganter extulit: *ut—novos avium, sublimis in aëre, catus Viderit, et tenui conscendens sidera penna Cæruleis sua tecta supervolitaverit alis*. 48 Corruptis verbis declarat versus ipsam Scyllam exterritam fuisse formæ suæ mutata, videns scilicet se avem factam.

Proque patris solvens excisa funditus urbe.  
 Complures illam, et magni, Messalla, poëtæ  
 (Nam verum fateamur : amat Polyhymnia verum) 55  
 Longe alia perhibent mutatam membra figura ;  
 Scyllæum monstra in saxum conversa vocari ;  
 Illam esse, ærunnis quam sæpe legamus Ulyxi  
 Candida succinctam latrantibus inguina monstribus  
 Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto 60  
 Deprensos nautas canibus lacerasse marinis.  
 Sed neque Mæoniæ hæc patiuntur credere chartæ,  
 Nec malus istorum dubiis erroribus auctor.  
 Namque alias alii vulgo finxere puellas,  
 Quæ Colophoniaco Scyllæ dicantur Homero. 65

traductus.—53. *Pro patris solvens excisa et fund.* Ms. Helmst. *excisam f. urbem* Ms. Basil.—54. *Cum plures, Dum plures*, codd. et vett. edd. *et aberat ab* Aldd.—55. Vett. edd. *Polymnia* ; unde alii Polyhymnia, alii Polymneia fecere, ex Πολύμνεια, Πολυμνηΐα, et hoc doctius ac verius, ut Musa sit memoriæ rerum et factorum servandæ invigilans ; eaque adeo verum amare dici possit. Porro *amant* vett. edd., ut *poëtæ* subintelligantur.—56. *Longe alia... figura.* Jam in Aldina comparet. *mutatam m. figuram* ed. Ven. 1484. *mutatam m. figura* et *mutata figura* aliæ. *Longe aliam... figuram* Ms. Helmst.—57. Suspectus versus. Deficit quoque nexus cum antec. versu. Etsi inserere licet : *Scyllæum* et *m.*—58. *arumnis* durum est, ut sit inter ærunnas, labores Ulyssis. *quam sæpe* bene em. *quam nempe* Jo. Schraderus. *Ulyssæi* ed. vet. apud Loënsen l. c. *Ulyssi* Ald.—59...61. Ex Ecl. vi, 75...78.—62. 63. Totum hunc locum, qui sequitur, insitiis locis annumerandum esse arbitror. Grammaticum acumen video, poëticum nusquam comparet. Sententia impedita et verba male juncta. Homerus de Scylla agit Od. M. Non patitur, inquit, is hæc credere, seu quod nihil tale memorat, seu quatenus Scyllam Cratæidis filiam edit, non Nisi : nec patitur credere auctor malus, h. parum idoneus, istorum hominum erroneis interpretationibus. Versum alterum tanquam ineptum prorsus deleo, et lego : *Atque alias alii.* In priore versu *hæc* om. Ald. In altero Scaliger *Nec Lamus* conjiciebat : ut Læstrygonum ille rex Scyllæ pater forte habitus fuerit. Sed ne sic quidem verba ad sensum commodum redigi posse video. *Nec malus est horum, vel historia,* conj. Heins. Ceterum cum tot de Scylla narrationes attigerit homo, miror omissum esse amorem Glauci, quem exposuerat carmine Hedyle poëtria in carmine Scylla : v. Athen. vii p. 297. B.—65. Admodum dure *Scyllæ* pro singulari : ut sit,

## NOTÆ

54 sqq. Multi poëtæ Scyllam in Saxum Scyllæum, naufragiis infame, in Italiæ extremæ ab occidente oris, haud longe a Freto Siculo, mutatam narrant. Nota res est, de Scylla diversas fabulas tradi, et plures Scyllas ab aliis memorari, ab aliis confundi. conf. ad Ecl. vi, 74. Scylaceum, quod

Scaliger et Taubmann. memorant, in altera Italiæ ora ad Mare Ionium, alienum est. conf. ad Æn. iii, 553. *monstra conversa in Saxum Scyllæum* pro monstro. *canibus marinis*, quibus succincta erat Scylla. cf. Æn. iii, 424 sqq. 431. 432.

Ipsi seu Lamie mater sit, sive Crataëis,  
Sive illam monstro genuit Persea biformi,

~~~~~

alii aliam puellam ediderunt, quæ Homero Scylla esset. Quæ dicantur legi necesse est. Et nunc sic in Ms. Helmstad. legi video; nunc et Heins. sic e Basil. Vulgo dicuntur.—66. 67. Corruptissimi versus. Vetus lectio est: *Ipsi Cratinei matrem; sed sive Erichthei, Sive illam monstro genuit grandæva biformi.* Nec occurrit varietas, nisi quod in aliis, ut in Ald. 1517, Junt. 1520, *Gratinei*, et in Junt. 1532 *Ipsæ Cratem matrem, sed sive hanc sive Erychthei.* Sive etc. Ascensius *Cratin* legit, sed verum nomen est *Crataëis*. Odyss. M, 124 *βωστροῦν δὲ Κραταῖν, μητέρα τῆς Σκύλλης.* Erichthei filia, quam intpp. Atthidem esse aiunt (quæ tamen Cranai filia fuit; Pausan. 1, 2, p. 7), aliena ab hac fabula est. Ut nunc leguntur versus (in Ald. 1534, ubi Lamio est), ex emendatione prodire Jani Parrhasii, quam se Minutiano exprimendam typis dedisse narrat ad Claudian. R. Proserp. lib. III sub fin. Quam Virgilii editionem curaverit Minutianus, nondum cognitum habeo. Sed ex Parrhasii verbis illud satis constat, sine codd. et ex aliorum de Scylla narrationibus ab eo versus esse concinnatos: et quantum quidem intelligo, admodum pro lubitu, et perperam in hoc, quod tres matres pro binis intulit, cum sequatur *neutra parens.* Scribit etiam *Lamiæ* (vitiose haud dubie pro *Lamie*, *Λαμῖη* pro *Λαμία*), et *Persæa*, cum *Persea* esse debeat, sub qua Hecaten intelligit, sicut in *monstro biformi* Phorcum. Nituntur hæc partim Apollonii verbis Argon. IV, 828. 829, quibus Phorcus et Hecate, cui Crataëis quoque nomen sit, Scyllæ parentes traduntur: *Σκύλλης Ἀσσανίης ὀλοόφρονος, ἣν τέκε Φόρκυν Νυκτιπόλος θ' Ἐκάτη, τὴν τε κλεινοῖσι Κραταῖν*, partim Grammatico vetere ad e. l., qui cum Homeri tum Acuililai auctoritatem sequi Apollonium notat, namque hunc Phorceynis et Hecates filiam edere Scyllam; in veteri autem carmine, *ταῖς μεγάλαις ἡοίαις*, Phorbantis et Hecates, in Scylla Stesichori *Lamiæ* filiam tradi eam. Heins. Scyllam ipsam Lamiam dici volebat, ut esset una e Lamiis, de quibus ad Petron. Fragm. remittit, et refingit: *Ipsi seu Lamia mater sit sæva Crataëis.* Nec Heinsii, nec Parrhasii acumen improbo, sed in versu priore restituendo eos operam lusisse arbitror; nam in codd. *Lamiæ* vestigium nullum est; et utrumque: *Ipsæ Cratinei matrem*, et alterum, *sive Erichthei*, grammatici notam in margine ascriptam sapit: *Ipsæ Homerus Cratæin matrem tradidit.* Etiam in Ms. Basil. ad verba *Sed sive Erichthei* est superscriptum *Ipsæ....matrem.* Alias, proxime ad verba, ad hariolationem expedita est via: *Ipsæ Cratæin ait matrem; sed sive Crataëis Sive illam* etc., digna tali poëta oratio. Quod *Perseam* attinet, potest illa locum tueri, si quidem apud Statium quoque IV Theb. 482 ita meliores libri, pro eo, quod vulgatus est, *Perseis*, habent. Perses enim ex Titanibus ortus, ex Asteria Hecaten genuit. v. Apollod. I, 2, 4. Hinc illa Πέρσεια, Περσηή, Περσηῆς recte dici potuit. Ex Julio Pomponio colligo, lectum ei esse: *Grænæa*; nam hæc iste ascripsit: “Volunt quidam hanc Scyllam fuisse filiam Erichtheidis, quidam filiam Grænææ et Tritonis.” *Grænæa* notatum quoque e Ms. Helmstad. video. Scaliger Parrhasianam lectionem et ipse retinuit, sed miris modis tentavit locum, sive ut legeret: quod et Taubmannus recepit:

*Sive Crataëis ei mater de semine Erichthei,
Seu Lamie monstro genuit grandæva biformi.*

sive ut esset:

*Sive Crataëis ei mater, sive et Cretheis
Sic illam monstro genuit grandæva biformi.*

Sed *Erechthei* nomini nullus hic locus; natum illud librarii stupore supra diximus. Nec magis *Cretheis* ex fabula ulla firmari potest; nam, quod *Cra-*

NOTÆ

66 Ordo sententiæ ab his usque ad v. 89 sqq. procedit: *Sed ipsi seu La-*

Sive est neutra parens : atque hoc in carmine toto

Inguinis est vitium et Veneris descripta libido ;

Sive etiam est jactis speciem mutata venenis,

70

Infelix virgo : quid enim commiserat illa ?

Ipsa Pater nudam sæva complexus arena

thin fluvium patrem Scyllæ prodidisse dicitur Martianus Capella, ex vitioso codice acceptum videri debet, cum *Crataeis* esset scribendum, uti emendavit Grotius lib. vi, p. 205. Est enim *Crataeis* vel *Cratais* fluvius juxta Scyllæum in extrema Italia, ut ex Plin. iii, 5 constat : *Cratais fluvius, mater, ut dixere, Scyllæ*. Varie corruptum nomen illud v. apud Intpp. Hygini f. 199 et Heins. ad Ovid. Met. xiii, p. 649. Nova ratione Scaliger refingit :

Seu Luna hunc monstro genuit grandæva biforini.

Monstra enim veteres e Luna demissa putasse, quod utique factum in Leone Nemæo probat. cf. Gesner. ad Claudian. p. 395. Wernsdorf. Poëtæ min. Tom. i, p. 276.—69. Male interpungebatur post *vitium*. Est enim ordo : Atque in toto hoc carmine vitium inguinis (libidinis immoderatæ) et Veneris libido descripta est. Canes scilicet, quibus inguine tenuis cincta est, ad impudentiam caninam referebat ille quisquis hæc exposuerat allegorice. Lectio versus debetur Aldinæ. Vett. edd. *I. in vitium et inscripta*, unde Ascensius *vitium inguinis* de canibus subnatis accepit. *id vitium* Ms. Basil. *damnosa libido* vett. edd. apud Loënssem l. c.—70. *exactis venenis*. Non video quam commode dicatur. Scaliger quidem *exacta venena* vocat, ut medici *ἀκριβῆ πυρετόν*. Longius petitiim hoc. Dicam clarius, esse venena explorata adeoque potentia. Taubmannus venena accuratissima, exquisitissima, et præsentissima exposuit. Sed latere puto aliud venenorum epitheton ; forte *Ææis venenis*, h. Circes *Æææ* ; ut passim poëtis mos est loqui. Aldina dederat *jactis*, quod et Ms. Helmst. legebat ; non male ; accedit Heinsii judicium. v. Ovid. Met. xiv, 55 sqq. Barthius Advers. x, 12 *ex jactis* emendaverat, parum scite ; immo *est jactis*. Heins. *hæc jactis*.—72. *Sive pater* vet. ed. apud

NOTÆ

mia mater sit, seu Crataeis, seu Persea, h. e. Hecate ; *sive illa allegorice est libido Venerea, sive puella a Neptuno oppressa et in monstrum mutata, sive puella quæstum corporis faciens : quicquid est, de ea potius agamus Scylla, quæ in cirim mutata est. Lamiæ* filiam tradiderat Scyllam Stesichorus. vid. Schol. Apollonii iv, 828. *Crataidis* autem Homerus Od. M. 124. *Persæa* est Hecate, *Persæ* ex Asteria filia. *monstrum biforme, διφύες*, Phorcys vel Phorcyn.

68. 69 *Seu fabula Scyllæ allegorica est libidinis narratio. Simili modo eam interpretatur Fulgentius Planciades Mythol. ii, c. 12 et Heraclides in Allegor. p. 496.*

72 *Ipsa Pater*, Neptunus, ex noto

Delph. et Var. Clas.

poëtarum more de Jove, de Plutone, et Neptuno. Is igitur Scyllæ vim intulerat : quam Amphitrite irata in monstrum mutavit corruptis *veneno*, quod h. l. per *sanguinem* declarari necesse est, aquis, in quas illa descendere. Qua ratione id sit factum, non diserte exponit auctor Ciris, sed marinas aquas infectas narrare videtur, contra quam alii, qui fontem, in quo Scylla se lavaret, Amphitriten medicaminibus inquinasse narrarunt : ex quibus Tzetza rem exponit ad Lycophr. 45. 648. Circes artibus id factum traditur in vulgari narratione de Glanci amoribus apud Ovidium, Hyginum, et alios. 75. dum invehebatur mari *cura conjugis* : sive ipsa Amphitrite sive amata a conjuge pellex.

Virg.

5 A

Conjugium caræ violaverat Amphitrites :
 Attamen exegit longo post tempore pœnas,
 Ut, cum cura sui veheretur conjugis alto, 75
 Ipsa trucem multo misceret sanguine pontum.
 Seu vero, ut perhibent, forma cum vinceret omnes,
 Et cupidos quæstu passim spoliaret amantes ;
 Piscibus et canibus rabidis vallata repente,
 Horribiles circum vidit se sistere formas. 80
 Heu quoties mirata novos expalluit artus !
 Ipsa suos quoties heu pertimuit latratus !
 Ausa quod est mulier numen fraudare Deorum,
 Edictam Veneri votorum vertere pœnam :

Loënssem l. c., sed perperam. Porro *nudam* ead. vetus ed. c. Aldd. Ex prioribus *timidam* iterum induxerat Pithæus et Scaliger. At *sava arena* quis ferat? Leg. *flava arena*: frequens et elegans verbum. Nam *Ausonia arena* si legam, verendum est, ne longius sit petatum. Nodell. not. erit. p. 82 *sola arena* conjicit.—73. *canæ Amphitrites* Heinsius conjecerat, parum suaviter.—74. Iterum tres versus a mala manu submissos suspicor. *Has tamen* idem Heinsius emendabat, et alius vir doctus *Hæc tamen* Misc. Obs. Vol. iv, p. 318, quod et ipse malim. *Ast tamen* Basil. Ms. Greene legit: *Nec tamen*—et mox *Aut cum cura*; quæ non capio.—75. *Ut cum ex Aldina* fluxit. *Ut tum* edd. vett., item: *At cum*, et *cura suæ v. conjugis*; sicque vet. ed. apud Loënssem l. c. cum Ald. *cura tuæ* Ms. Helmstad. *suæ* etiam Ms. Basil. Jo. Schrader. conj. *Ut cum rore sui*.—76. *multo*. Heins. hariolatur, *immerito*.—78. *spoliaret*. Ald. *popularret*: docte ac vere. Ms. Helmst. corrupte *procularet* descripserat; recentior manus *procaret*.—79. *Pristibus et c.*, h. bellais marinis, emendare in promptu est.—80. *Terribiles* alii ap. Loënssem l. c.; idem emendat: *circumque videns*. Mox vulgo *vidit sibi*. Ms. Helmst. *circum vidit se*, nec male. Heins. conj. *videt subsistere vel vidit se existere formis*.—82. *pertinuisse latratus* edd. vett. ante Aldum, inscite.—83. *Ausa quoque* Taubm. edit., nescio unde. *quod et* mavult Heins.—84. *Edictum* vett. edd. nonnullæ. *Edictam* Ms. Basil. Tum *notorum*, quod et ipsum illud Ms. habebat, emendabat Barthius, ut essent noti, amatores, qui cum Scylla consueverant: quorum *pœna* sint præmia, quæstus decimæ. Sed vid. Not. *avertere prædam* conj. Heins. *dictam Veneri* illustrat ex Petron. (c.

NOTE

77—88 Sive Scylla fuit puella eximix formæ, quæ corporis quæstum fecit et a Venere in monstrum marinum est mutata.

83. 84 Læserat, ad horum poëtarum mentem, Scylla meretrix numen, intervertendo et intercipiendo *pœnam votorum dictam Veneri* a juvenibus, quos illa amore sui irretierat. Spec-
 tat pœna ad reatum quasi votorum,

quibus se obligaverant Veneri, quæque ipsi nunc erant persolvenda; sed juvenes ea, quæ ex voto debebant, aut voti solvendi causa Veneri destinaverant, ad puellam, quæ quæstum faciebat, apportabant. Scaliger aliter accepit: “ *πρωήν*, more Græcorum, debitam mercedem: an quod noluit persolvere decumas quæstus sui, quas voverat Veneri? sed tunc

Quam, mala multiplici juvenum quod septa caterva 85
 Dixerat atque animo meretrix jactata ferarum,
 Infamem tali merito rumore fuisse,
 Docta Palæphatia testatur voce papyrus.

132 extr.), ubi em. *Ipse pater Veneri dictis Epicurus in hortis Jussit*. Qui sequitur locus vix a primo interpolationis auctore profectus est. *prædam* vel *partem* etiam Jo. Schrader. conj.—85. 86 *Quam modo m.* Ald. At Scaliger ad Chronic. Euseb. *Quæ mala...Vixerat*, unde Taubm. recepit: quod parum placet, nec magis Heinsii: *male...quod...Vixerat*, vel *Vixit parque animo*, vel *æquata ferarum*. Lenior medicina esset: *Quam,...mala...quod...Struxerat*, tum pro atque malim: *ipsa animo m. juvenum quoque* ed. vet. apud Loënssem Epiphyl. viii. 25. Mox *agitata* unde in Heinsianam et alias vulgatas venerit, ignoro: ubique editur *jactata*. Scaliger interpretatur docte *θηριώδως ἐκμανεῖσα*. Barthius Advers. xxiii, 9 *jactata erat* pro jactavit, dictum esse vult, qua auctoritate vel analogia, non intelligo.—87. *tali merito rumore* Cujacii et, Taubmanno monente, Pauli quoque Leopardi Emendatt. x, 24 emendatio est apud Scaligerum, pro librorum lectione: *tali meritum more*; quam ipse Scaliger non improbare videtur, dum recte interpretatur: quod ita se in juvenes gessisset, quod ita de iis promerita esset.—88. *Palæphatiæ vel Palæpaphiæ* (quod ad Palæpaphon Cypri referebant interpretes) et *Pachynus* vel *Pachinus* vett. edd. cum codd. Quod nunc habemus, ex Jani Parrhasii emendatione profectum est, quam ad Claudiani R. Proserp. sub fin. testatur. cf. sup. ad v. 66. 67. Receptam eam jam video in Aldina 1517, quam semper intelligi in his carminibus volumus, quoties Aldinam excitamus. De *Palæphatia* voce dubitari vix potest; *papyrus* commoda quidem lectio, defensa quoque a Schotto Not. in Procli Chrestomath. p. 22, nec tamen dictu facile, quomodo ea in *Pachynus* abire potuerit. Scaliger eo nomine poema seu opus *μυθολογικόν* Palæphati fuisse suspicatur, quod de Sicilia fabulosis multa continuerit, cum Pachynus Siciliae promontorium sit. Verum, quod eam suspicionem juvet vel firmet, nihil occurrit; et monstra corruptellarum similia in vocibus, quæ librario notiores esse debebant, quam eæ, quas substituit, plura ad manum sunt; et *papyrus*, *charta*, frequens est certo poeta-

NOTÆ

melius legeretur: *avertere*, an, quod melius est, mercedem a juvenibus accipiebat, juvenes ipsos excludebat?" Hæc Scaliger; sed in poetæ verbis vix ea latent. Scyllam de scorto avaro etiam Heraclitus de Incredib. cap. 2 exposuit.

85—88 Quam merito tali rumore infamem fuisse, recteque adeo illa de ea narrata esse, testatur Palæphatus, quod, septa meretrix multiplici juvenum caterva, atque animo ferarum (h. fero ac sævo) *jactata*, *agitata*, *mala dixerat*, fraudes, mendacia: quod latratum pro pœna Scyllæ mutatae attributum respicere videtur. Sed cf. not. crit. Ceterum, cum de lec-

tione *Palæphatia* vix dubitari possit, apparere videtur etiam hoc ex loco, nos verum Palæphatum non habere, et esse alterius auctoris libellum *περὶ ἀπίστων*, qui a nobis teritur; nam in hoc c. 21 diversa utique ratione, etsi satis inepta, de navi Tyrrenorum piratica, fabula exponitur. Viderunt hoc jam Grotius et Scaliger. Nisi forte permutavit auctores poeta: nam is, qui nunc sub Heracliti nomine venit, *περὶ ἀπίστων* scriptor fabulam fere ad istum modum interpretatur. In eodem c. 14 occurrit simile quid de Sirenibus, quod sub Palæphati nomine profert Hieronymus Chron. Euseb. n. 843. Miror tamen, homi-

Quicquid, et ut quisque est tali de clade locutus,
 Omnia sint : potius liceat notescere Cirin ; 90
 Atque unam ex multis Scyllam non esse puellis.
 Quare, quæ, cantus meditantī mittere certos,
 Magna mihi cupido tribuistis præmia, Divæ
 Pierides : quarum castos altaria postes
 Munere sæpe meo inficiunt, foribusque hyacinthi 95

rum generi pro libro.—89. Vulgata erat *et ut quisque* quod nec Latinum esset; verum *et ut quisque est tali de clade locutus*, legendum ex Aldina et e vet. editione apud Loënssem l. c., ac Ms. Helmst.; tum licebit accipere: *Omnia sint*, habeant se, ut volunt. Jejuna tamen hæc sunt omnia. Heins. divinat: *Quicquid et (vel id) est, tali quod quis de clade locutus, Sonnia sunt*.—90. Scaliger cum Aldina minus bene jungit: *Omnia sint potius, πάντα μάλλον*. Tum sunt (quod et Ms. Basil.) et *crini* edd. vett. ante Aldinam, ut sit: *liceat Scyllam notescere crini*, propter capillum patris recisum.—91. *Atque liceat* (notescere), *Scyllam non esse unam ex multis puellis*, *μὴν ἐκ πολλῶν*, non esse ignobilem, ut bene Scaliger explicat, sed scilicet carmine meo inlarescere. Sic si juvetur oratio, etsi versus sunt parum politi, non desideres subjectam mox a Scaligero correctionem satis obviam, ut *novisse pro non esse* legamus: ut sit: et nosse Scyllam puellam. Laudat idem Theocriteum epigramma: *εἰς ἀπὸ τῶν πολλῶν ἐμμι Συρακοσίῳν*. Duriora dedere Barthius et Taubmannus: Scyllam non esse amplius puellam, sed avem: aut *non esse* pro fuisse, fato esse functam, perperam. Heins. *nunc scire vel cantare* conj.—92. *Quare et*. Melius abesset *et*. Nec habet Ms. Helmst. cum Aldina. *Quare æquæ* conj. Heins. Ms. Helmst. *cantus...cecos*.—93. *mihi cupido, meditantī mittere certos cantus* (*ἰέναι φωνήν, αἰοδῆν*). Sic jungenda verba. Nec tamen locum satis expedit, qui omnino ex Virgiliana vena profluere vix potuit; adeo invita versus Minerva procusi sunt; etsi sententia satis sit poetica. *certos cantus* Barthius interpretatur veros: at parum apte. An ad fiduciam animi spectat vox, in quibus ipse certus auxiliū sit? *cupido* non satis appositum videtur. *Præmia* ad favorem ac studium Dearum ac præsentiae beneficium erunt referenda. In vet. edd. *Magnanimis* vel *magna nimis cupidis* (hoc et Ms. Basil.) *tribuisti pr. Diva*. Quod nunc legimus excusum primura video in ed. Aldina.—94. 95. Multa in his vss. laborant. vid. Not. Forte fuit: *quarum castos violaria (vel topiaria) postes Munere sæpe meo cingunt*. ex more religioso, ut

NOTE

nem nostrum ad Palæphatum provocare, cum notior ei esse deberet Callimachi auctoritas Fragment. CLXXXIV: is sive in *Aἰτλοῖς*, sive in Hecale, (ut Toup. Cur. noviss. ad Suid. p. 80 putabat,) Scyllam mulierem libidinosam ediderat: *Σκύλλα, γυνὴ κατακάσα, καὶ οὐ ψύθος οὐνοῦ ἔχουσα*. Scylla, meretrix, nec falsum nomen habens. Dixerat de eadem: *πορφυρέην ἤμυσε κρέα*, h. e. *τρίχα*, v. ad pr.

89 sqq. Verum cuiusque modi hæc omnia sint, quicquid et ut quisque de

iis narravit; equidem de ea Scylla agam, quæ in cirim mutata est. *Clades* videtur ipsa perniciosa puella esse: *fundi nostri calamitas*.

92—100 *Quare...Divæ Pierides... nunc age, Divæ, nunc præcipue aspirate labori nostro*. Is ordo sententiæ: adeoque pravam interpunctionem emendavi.

94—95 De sacrificio Musis fieri solito agit: *quarum castos postes altaria sæpe inficiunt munere meo*. Ara in templi aditu vel vestibulo stabat;

Deponunt flores, aut suave rubens narcissus,
 Aut crocus alterna conjungens lilia caltha,
 Sparsaque liminibus floret rosa : nunc age, Divæ,
 Præcipue nostro nunc aspirate labori:
 Atque novum æterno prætexite honore volumen. 100
 Sunt Pandionis vicinæ sedibus urbes,
 Actæos inter colles et candida Thesei
 Purpureis late ridentia littora conchis :
 Quarum non ulli fama concedere digna
 Stat Megara, Actæi quondam munita labore 105

convenient seqq. Nec sacra Musarum alibi facile victimis fiunt.—96. Iterum hic mutavi distinctionem; erat enim expressum *f. h. Deponunt flores: aut s.* Sed melior, puto, ordo verborum: et *Deponunt* suos flores in foribus aut *hyacinthi aut narcissus...aut crocus...sparsaque liminibus floret rosa.* Fores templi sertis ac corollis se ornare ait. *Deponunt flores* ornate pro deflorescunt, *μαρπαύοντα*, quatenus suspensæ corollæ prostant. *Dependent* Ms. Basil., sicque conj. Heins. et Jo. Schrader. Emendatt. p. 57.—100. *per texite* Ald. 102 et c. *Tensa* vet. ed., unde Calderinus nomen urbis in Peloponneso faciebat.—103. *late*; *lutex* ed. Ven. 1484, perperam; etsi Calderinus agnoscit. *late* mavult Wakef. ad Lucret. II, 375. *radiantia* conj. Frisemann.—104. *non nulli* eadem, cum Ms. Basil. *non vidi* Junt. *non ulli* recte Aldina.—105. *Megara*

NOTE

ita, victimæ sanguine, postes ac janua templi aspergi poterant. Ita saltem ea, quæ habemus, interpretanda sunt. Sintne integra, alia est quæstio. Scaliger *inficiunt* ad nidorem refert: *Κνισσῶσι*. Durum hoc, meo sensu.

96. 97 Vestigia Virgilianæ Musæ: Ecl. III, 63 *suave rubens hyacinthus*. Ecl. II, 50 *Mollia luteola pingit vaccinia caltha*.

101 seqq. Ornate. Inter alias Athenis vicinas urbes fuit Megara. Pandionem Athenarum regem fuisse notum est. *littora candida* propter marmor candidum; et *ridentia conchis*, accurate ad naturam loci: nam, quod Scaliger jam monuit ex Pausania lib. I, 44, totus ille tractus agri Megarensis lapide conchite abundat, candido admodum colore, cui plurimæ insunt conchæ marinæ.

105 seqq. Fabula Megarensium domestica v. Pausan. lib. I, 42 pr., quam jam Theognis attigit v. 771. 772. Alcathous Pelopis f. Megaram, seu vicius acropolin, Nisæam, muris cinxisse ferebatur, Phæbo operæ consorte: unde seu saxum aliquod, cui Phæbi cithara fuerat imposita (sic Pausan. I. c. et Epigramma a Scaligero laudatum, quod vide in Antholog. lib. IV, p. 490. Steph. p. 351. nunc Analect. To. III, p. 192. Jacobs To. III, p. 160.) seu turris erat, quæ lapillo percussa, in citharæ tactæ morem, resonabat (Ovid. Met. VIII, 14 seqq.) Alcathous *Actæus* h. l., quatenus Megarensis ager Atticæ pars haberi poterat, et olim in Atheniensium ditione fuisse credebatur: cf. Pausan. I, 39, p. 94. f. 95. Nam alioqui e Peloponneso advenerat Alcathous, Pelopis quippe filius.

Alcathoi, Phœbique ; Deus namque adfuit illi :

Unde etiam, citharæ voces imitatus acutas,
Sæpe lapis recrepat Cyllenia munera pulsus,
Et veterem sonitu Phœbi testatur honorem.

Hanc urbem, ante alios qui tum florebat in armis, 110
Fecerat infestam populator remige Minos :
Hospitio quod se Nisi Polyidos avito,
Carpathium fugiens et flumina Cæratea,

//////////

perpetuo usu plurali effertur : itaque *Stant* fuisse videtur. Sic etiam Heins. legit. Idem *Argæi*, aut potius *Argei*, *Alcathoi*, quia Argis venerat. Pelasgus dictus Ovidio. *Attei* Junt. *mutata* ead. cum Ven. 1484 et Ms. Basil., sed recte *munita* dedit Aldina.—106. *Alcathœ* eadem Ven. *Archadio* Junt. cum Basil., sed iterum emendate *Alcathoi* editum in Aldina. *Phæbique decus* Ven. eadem. *Phæboque decus* Junt., sed etiam hoc emendatum in Aldina.—107. Legebatur *imitantur*, scil. saxa, quod vix ex antecedentibus elicias. Si *Stant* *Megara* legeretur, posset eo referri. Legendum igitur aut *imitatur sæpe lapis: recrepat C. m. pulsus Et r.* Occurrit quoque *imitatur* in ed. Junt. 1533, sique Loënsis emendaverat Epiphyll. viii, 25, aut, quod magis placet, *imitatus*. Sic Heins. et vir doctus Miscell. Obs. Vol. iv, p. 319 correxerant ; et sic jam legitur Ald. 1534.—109. *Ut r.—testetur* Junt. et Ascens. *amorem* conj. Nodell. Obs. crit. p. 39.—112. 113 Vetus lectio, etiam Mss., *Hospitioque senis* (vel *senisque*, Basil. *senio*) *hypolidosa victo* ; et Junt. cum aliis interpolate : *Hospitioque seni fuit Hippolydosaque victo*. Errant fere inter has ceteræ edd. At Aldinæ : *Hospitioque senis hypolidos avito* : in quibus *Hospitio quo se Nisi Polyidos avito* facile agnoscitur. Scaliger hinc aliam lectionem extudit : *Hospitio qua se Nisus Pelopeus avito Carpathium fugiens et flumina Cæratea Texerat* : ponit ille, quod nulla fabulæ auctoritas probat, Nisum ultro bellum intulisse Minoi, huncque injuriam acceptam ulturum vonisse. Alia, sed parum probanda, emendatio secundum vestigia vet. editi libri facta Paulli Leopardi a Loënsi prodita est Epiphyll. viii, 25 inverso ordine versuum :—*Minos Carpathium linquens et flumina Niseina. Hospitio canum namque urbs Lelegeiu Nisum Texerat* etc. Lectio, quam nunc vulgatam habemus, a quo primum in textum illata sit, ignoro : prolata est primum a Contareno Var. Lect. 8, propior illa ceteris ad literarum ductum (nisi quod pro quo malim quod), nec a fabula abhorrens, qua Polyidos vates, Glauco Minois filio in vitam reducto, Creta

NOTÆ

107 *imitatur* saxum citharæ sonum. *Cyllenia munera*, lyram a Deo Cyllenio, Mercurio, inventam. Lapis igitur pulsus, si percussus fuerit, *recrepat* lyram, h. resonat, imitatur sonum lyræ. *veterem Phæbi honorem* : videtur hoc eodem sensu dictum, pro munere, invento, Apollinis, cithara, cujus sonum saxum retert, adeoque memoriam lyræ ei impositæ servat.

110 *florebat* absolute : cum alias adjici solet, laude, virtute. Sic Ca-

tull. *florantem Iacchum* absolute dixerat, scilic. annis, LXIII, 251, ob semipiternam juventutem : at Mitsch. Lectt. p. 110 floribus ornatum. *remige* : docte : nam cum classe advenerat Minos, cujus *θαλασσοκρατίαν* illustravimus in Commentar. Soc. R. Gotting. T. I, P. II, p. 71 sqq. 112. Causa belli Niso a Minoë illati memoratur, quod Polyidus, qui Creta aufugerat, a Minoë armis repetebatur.

Texerat. Hunc bello repetens Gortynius heros
 Attica Cretæa sternebat rura sagitta. 115
 Sed neque tunc cives, neque tunc rex ipse veretur
 Infesto ad muros volitantes agmine turmas
 Ducere, et indomita virtute retundere mentes :
 Responsum quoniam satis est meminisse Deorum.
 Nam capite a summo regis, mirabile dictu, 120
 Candida cæsaries ; florebant tempora lauro ;

aufugit (Apollod. III, 3), adeoque Megara proficisci indeque bello a Minoë repeti potuit. Legitur quoque Polyidus Megara venisse, ut Alcathoum de cæde Callipodis filii lustraret: narrantur porro ejus filia Megaris sepultæ Pausan. I, 42, p. 104. Quod *avitum* hospitium ait, potuit alias fabulas respicere, quas nunc ignoramus. Sed *Carpathium mare*, tanquam vicinum Cretæ, posuit pro Cretico. Sequuntur flumina *Cæratea*. Jam in vet. edd. *Ceratea*, quod Aldina quoque dedit, et *Cerathea* scriptum est. Scaliger in priore edit. legerat: *Carpathium fugiens et flumina Cretæ*, in altera vero: *Carpathium fugiens et flumina Cretæ*, Græce ad verbum: *Καπάθιον λείπων καὶ νάματα Κουρήτεια*, cum *Curete* antiquum nomen insulæ fuerit, mox *Crete*. Videtur tamen et ipse mox in *Cæratea* animo inclinato ferri; est enim fluvius Cretæ *Cærat*us ex Callimacho notus in Dian. 44 *χαῖρε δὲ Καίρατος ποταμὸς μέγα*. Alluebat ille *Cnossum*, cui urbi quoque olim ab eo nomen fuit. vid. Meurs. in Creta I, 8.—114. *Cothinius*, *Corthinius* vet. edd. *Cortinius* Aldina.—115. *sternebat* vix sanum. Heins. em. *terrebat*.—116. 117. 118 Obscura oratio, et, si recte judico, corrupta. *Turmas volitantes ad muros infesto agmine* Megarenses esse non possunt; nam ii non *infesto agmine ad murum accedere* poterant, nisi dicas valde improprie esse: *ducere turmas ad muros*, ut muros conscenderent, defendendæ urbis causa. Verum nec *agmine* nec *infesto* convenit; ergo Cretenses sunt, et ad eosdem debent referri *mentes indomita virtute*. Ita vero claudicat sententia verborum in reliquis, quocumque te vertas. Heins. pro *Ducere* conj. *Reicere*, ut in Ecl. *Reice capellas*; aut ut *Ducere* sit pro trahere. Melius conjicias: *Sistere*; nisi totum locum sic refingas: *Sed neque—veretur Infesto—turmas Ducentem indomita virtute retundere mentes*. Ut *Ducentem* intelligas Minoëm. Suspicio versum tertium *Ducere* et i. v. r. *mentes* a seriore manu assutum esse. *volitanti ex agmine* Ven. ed. 1484 et Ald. cum Ms. Basil.; unde Heins. tentat: r. *examine*. *indomitas* v. r. *mentes* emendabat Lindenbruch et Heinsius; sed hoc tenue. Ascensius non *veretur* accipit non *curat*, negligit ducere turmas Nisus etc. In *mentes* potest latere videri: *Cretas*. Heins. conj. *Martem*.—119. *quoniam in fati* meminisse conj. Heins. *fas est* Jo. Schrader.—121. *florebant tempora lauro* in medio interposita, dure quidem: nec tamen Scaligeri emendatio mollior, qui conjiciebat primum: *Candida cæsaries, florens interprete lauro*, h. *divinatrice*, qua reges redimiti esse solebant, postea autem: *C. c. florebat tempore longo*. Heins. varie tentabat: *Cand. cæsaries florebat tempore utroque*, vel *t. læro*, l. *tempora in ambo*. In Basil. erat *tempore*. Jo. Schrader. *Candida cæsaries replebat tempora late*. Nolim operam perdere in supposititiis. A vetere poëta fuisse apparet tantum hæc: *Responsum—Deorum*:

NOTÆ

116 sq. Sed Megarenses et Nisus pillo purpureo (de quo v. ad pr. Ciris) confisi etc., sed vid. Var. Lect. non cunctantur Minoi occurrere et muros urbis defendere: quippe ca-

At roseus medio fulgebat vertice crinis :
 Cujus quam servata diu natura fuisset,
 Tam patriam incolumem Nisi regnumque futurum,
 Concordes stabili firmarunt numine Parcae. 125
 Ergo omnis caro residebat cura capillo ;
 Aurea solenni comtum quoque fibula ritu
 Mopsopio tereti nectebat dente cicadæ.
 Nec vero hæc vobis custodia vana fuisset,
 Nec fuerat : nisi Scylla, novo concepta furore, 130
 Scylla, patris miseri patriæque inventa sepulcrum,
 O nimium cupidis si non inhiasset ocellis!

//////////

Nam roseus medio f.—122. *At* Ald. 1534. Vulgo: *Et. fulgebat*. Scaliger ex vett. edd. *surgebat*; quod et Ms. Helmst. habebat cum Basil.—125. *Versus* ex Ecl. iv, 47. *firmarunt*: debebat esse *firmarant*.—126. *caro*. Ita Aldina. Edd. vett. cum Basil. Ms. *cano*.—127. *comtum quem* editum a Taubmanno, ex Ald. tert. (1534), ut Loënssem emendasse video l. c.—128. *ritu Corsellæ* vett. edd., vel *Corpsellæ*: unde Scaliger refingebat *Cecropiæ*, cum olim *Cypsellæ* et *Tortilis* et *t.* legere voluisset. Sed emendatum *Mopsopio* jam animadverto in ed. Ald.; et sic Parrhas. ad Claudian. R. P. p. 2. b. legere jusserat. Felicius tamen his omnibus ex vetere scriptura veram lectionem eruisse arbitrator Loënssem Epiphyl. viii, 25 *Crobylus et tereti*. Nota res vel ex Thucyd. 1 pr. *Crobyliæ* conjecerat alius vir doctus in schedis Wolf., minus probe. *teretis*—c. malebat Heins.—129. *vobis*: ut ad Megarenses conversa sit oratio. Scaliger legit *volis*. Ms. Basil. *nobis*. Immo vero scriptum fuit *urbis*. *Nec vero hæc urbis custodia vana fuisset*. Etiam Heins. sic emendat.—130. *Nec fuerat*. Quid hoc loci habeat post *Nec fuisset*, equidem non assequor; nec minus jacet oratio, si subintelligas *ante*; nec fuerat vana ad id tempus. Nisi doctus urbis epitheton fraudem fecit: *Nec vero hæc urbis custodia vana fuisset Nisææ*. Saltem poëta: *infelix nisi Scylla*, et pluribus aliis modis scribere poterat. Heins. conj. *Debuerat*; si. Voluit *defuerat*. Sic quoque Jo. Schrader. *Defuerat si S. novo concepta furore*. Frustra defendit hoc Barthius. Obvium est poëtam scripsisse *correpta*. Nunc hoc idem exhibere video Aldinam et Pith. Minus placet *novos concepta furores*; etsi sic in Culice quoque 265. Scaliger e libb. refinxit: *Femineis concepta decus*.—131. Male in fine versus plena interpunctio ponebatur in edd. De toto versu dubito an ab alia manu venerit. *infensa* vel *infesta* conj. Heins., nescio quo fructu.—132. Præclare Heins. *Minoem c. si vel Minoa heu*. Sublegerat ei hoc jam Toll. ad Auson. p. 148. Ita vero *nisi*—*si non* se excipiunt. Unde Jo. Schrader. Emendatt.

NOTE

123 *Cujus*—*natura*, pro qui crinis. Barthius Advers. xxiii, 9 laudat ex Avien. Perieg. (v. 57) *pigra ponti Se natura tenet*, h. pontus.

127. 128 Fibula aurea nectebat eum crinem dente tereti cicadæ. Erat scilicet fibula in cicadæ formam facta

ritu Attico. Nota nunc res, Athenienses *τεττιγοφορούντας* fuisse; habuisse cicadam auream crinium cincinnis innexam. Post Scalig. et Taubmann. ad h. l. et Meurs. v. Perizon. ad Ælian. iv, 22. Sed princeps locus est Thucyd. i, 6.

Sed malus ille puer, quem nec sua flectere mater
 Iratum potuit, quem nec pater atque avus idem
 Jupiter: ille etiam Pœnos domitare leones, 135
 Et validas docuit vires mansuescere tigris;
 Ille etiam Divos, homines; sed dicere magnum est;

////////

p. 58 malebat: *O nimium cupidis Minoi inhiasset ocellis.*—135. Quæ sequuntur ad v. 138 ab interpolatoribus inserta suspicor.—136. *vires m. tigris*; Scaliger maluit ex vet. edd. *victas m. tigres*, quod et in Basil. Sed durum id post *validas*. Etsi hoc *validas* vix ipsum sanum est, latere enim videtur solenne tigrum epitheton, *rabidas*. Heinsius in notis ineditis apud Burmann. ad Anthol. T. 1, p. 19 emendabat: *Et rabidæ docuit vires mitescere tigris*. Et 137 *Divos homines*, ut hic interpungitur, Deos et homines mansuescere docuit Amor. Alii junctim *Divos homines* exhibent, h. e. Deorum filios, heroës. Sed cum prior ratione melius convenit quod sequitur: *sed dicere magnum est*; ut

NOTE

133 Non ignobilis de Amoris potentia locus, etsi a multis tractatus, et alienus forte ille ab hoc loco, cum ira Cupidinis nullum in seqq. locum habeat: quo tamen viam sibi poëta struit ad ipsam narrationem a v. 139 sqq. Quæ tamen inde sequuntur omnia sunt fœde corrupta et interpolata usque ad 163. Obscura quidem res est, sed Scyllam apparet religionem Junonis violasse, cum inter lulum pilæ cum æqualibus in loco sacro ulterius, quam fas erat, processisset. Ita evenisse, ut Minoëm prospiceret ejusque amore capta insaniret. Nec vero apparet e poëtæ verbis: peccatumne fuerit in hoc, quod locum sacrum et arcanæ religionis imprudens adierit; an quod nudaverat corpus; qua quidem re Junonem tantopere exarsisse quis non miretur? ferres, si Diana aut Minerva esset. Nostri poëtæ multa haberent, quibus hæc probabiliter fingi possent. De ludis Junoni, quales Paus. v, 16 memorat, institutis agi non videtur. Quid? quod nec Junonis templum aut præcipua aliqua religio Megaris fuisse videtur. Certe Pausanias ne ædem quidem vel signum Junonis in ea urbe memorat. Videtur aliquid de perjurio puellæ

attingi, quo Junonem læserit. Sed locus tam stribliginosus est et interpolatus variis versificatorum laciniis, ut nihil habeas cui satis confidas. Expectabam cum Scaligero, ut studio ludendi provectam ad ipsa urbis mœnia pervenisse diceret puellam poëta, unde illa cum prospiceret, Minois amore esset correpta. Sed in poëtæ verbis nihil, quod eo ducat, video. Poterat a poëta causa iræ Junonis ex eo astrui, quod Minos Jovis erat filius ex pellice. Nec illud satis dilucide exposuit poëta, quare et quatenus amor Junonis iræ ac vindictæ in amore puellæ injiciendo indulserit. Veneris impulsu Minoëm a Scylla amatum esse prodiderant alii, quos Hygin. sequitur f. 198. Monili aureo inductam Scyllam Æschylus; vid. snp. ad pr. Ciris.

134 *pater atque avus idem Jupiter*. De hoc v. docta disputatio Valkenarii ad Eurip. fragm. p. 159. add. Musgravii ad Hippol. 539. Scilicet a diversis poëtis Venus Jovis filia et eadem mater Amoris e Jove tradita fuerat; unde nunc lusus. Jungenda autem: *Sed malus ille puer,—Idem tum tristes a.*

Idem tum tristes acuebat parvulus iras
 Junonis magnæ: [cujus perjuria Divæ
 Olim se meminisse diu perjura puellæ 140
 Non ulli liceat:] violaverat inscia sedem,
 Dum sacris operata Deæ lascivit, et extra
 Proccedit longe matrum comitumque catervam,
 Suspensam gaudens in corpore ludere vestem,
 Et tumidos agitante sinus Aquilone relaxans. 145
 Necdum etiam castos agitaverat ignis honores,

////////

quasi præfiscini dictum esse velit: ne temerarium quid et quod Nemesis ulciscatur, dixisse videatur. cf. Barth. Advers. XXIII, 9. *Ille etiam Divos omnes* conj. Heinsius apud Burmann. l. c.; ut postea versus exciderit: cui subjungatur: *sed dicere m. est.* Sed totus versus Scholasticum, qui nova exempla ascribere volebat, redolet.—138. Distinxeram plene ad finem versus: ut diceret primum de Superis universe, quod mox de sola Junone locum habet: et mox jungebam: *Junonis magnæ violaverat sedem.* At nunc mutavi. *iras Junonis acuit Amor.* Porro legebatur: *Idem tum Superis.* Heins. conj. *super his, in superis, e superis.* *Idem cum superis* edd. vett., vel *quum.* At Aldina: *Idem tum tristes a. p. iras Junonis m.* Sicque Ms. Helmst. et Jul. Sabinus legerat. Et hoc esse verius arbitror.—139...141. *cujus perjuria Divæ...Non ulli liceat.* Sensum idoneum nemo facile ex his versibus extundat: et, si recte judico, assutus est pannus ex grammatici, experientis vires ingenii in compingendo versu, nugis in margine ascriptis. Scaliger misere se torsit, ut hinc proferret hunc sensum: *cujus puellæ perjuriam, o Musæ, nemini fas meminisse.* Sed iis rescissis sententia sic sese expedit: *Idem tum tristes acuebat parvulus iras Junonis magnæ: violaverat inscia sedem.*—139. *per jura Dianæ* ed. Fabric. Heins. tentat: *cujus per ludicra Divæ: vel fera jurgia.*—140. *se meminere* edd. vett., etiam Ald. cum cod. Basil., et *per jura...tum nonnulli.* Heins. tentat: *O nolim meminisse:* ut Ovid. Fast. *Ah nolim victas hoc meminisse Deas:* vel *Hoc nolim m.,* vel *Nolim te meminisse tui;* et porro jurare vel temerare puellæ *Non ulli liceat.* Pœnitet acuminis in tam pravis versibus. *Non nulli vett. edd. lutam* Ms. Basil., unde Heins. conj. *licitum.*—143. *caterva* edd. vett. et Aldd. *catervam* inde a Juntina: hoc verius.—146. *F. Nondum jam.* Tum agitaverat ortum ex agitante sup. versu; Heins. conj. *adoleverat.* Sane gus-

NOTÆ

141 *sedem* de templo et *τεμενει* accipe. *sacris operata Deæ lascivit*, sacris factis puella cum æqualibus ludit. 144. 145. Veste igitur recincta, soluta, incedit, ut auram, qua recreetur, excipiat.

146. 147. 148 Obscura sententia, quam nec Scaliger habet quomodo expediat. An, inquit, nondum initiatam sacris Junonis intelligit, cujus ageretur *ἀγών* quidam *λαμπαδοῦχος*; an nondum sacra ab antistita patrata

—an potius nondum nupsisse intelligit? Media sententia vero propior videtur: etsi, quæ in ea violatæ religionis causa lateat, non assequor. Videamus verba: *honores ignis castos nondum agitaverat sacerdos, h. e. nondum flabello aura agitata ignem succenderat in ara. nec dum solenni—oliva*, h. nec ea rite lota caput ex more sacrorum sertis et infulis velaverat.

Necdum solenni lympha perfusa sacerdos
 Pallentis foliis caput exornarat olivæ :
 Cum lapsa e manibus fugit pila, cumque relapsa
 Procurrit virgo : quo utinam ne prodita ludo 150
 Aurea tam gracili solvisset corpora palla !
 Omnia, quæ retinere gradum, cursumque morari
 Possent, o tecum vellem tua semper haberes !
 Non unquam violata manu sacraria Divæ,
 Jurando infelix nequicquam jura piasses. 155
 Et si quis nocuisse tibi perjuria credat,

//////////

taverat emendabat Loënsis l. c. cap. 26 ex Aldd., quod et Ms. Helmstad. legebat. Accipi hoc potest : ignis nondum gustaverat honores, h. victimam. —148. *Pallentis*. Ed. Pithœi *Pallantis* au *Palladiæ* ? inquit Heins. ; sed f. *Albentis*. Quorsum tamen hæc : cum ipse Virgilius *Pallentem olivam* dixerit : vid. Eel. v, 16. —149. *relapse* vel *relaxe* vett. edd. Sed recte *cumque relapsa*, scil. pila procurrit virgo. At Heins. em. *cumque relapsa est*. —150. *quod uti ne p.* Aldd. et Ms. Helmst. —151. *Aurea tum* forte legendum. *jam* vett. edd. et *pallam* ; etiam Aldina. *corpore pallam* Ms. Helmst. Cum cl. Jacobs suspicor fuisse scriptum : *Auratam gracili solvisset corpore pallam*. Heins. conj. *Aurea tam gracili solvisses corpore pallam !* Greene : *Ast utinam ne... Auratam gracili solvisses corpore pallam !* —152. sq. Interpunctione ac distinctione locum ita constituisse arbitror, ut aliqua saltem exeat sententia, etsi poëta venustiore vix digna. *Vellem o haberes (habuisses) tecum tua omnia* (de vestimentis intelligendum ex v. 151), *quæ retinere gradum cursumque morari possent* (ne distincta procurrare auderet) : *Ita non piasses nequicquam jurejurando* (ita lego), *o infelix, sacraria Divæ non unquam violata manu tua esse ;* ut penetrale ingressa illa, quod adire nefas erat, frustra postea jurarit, se manu res sacras non contrectasse. *Piure* videtur nove positum, pro purgare se, amovere culpam a se. Sequentia vs. 156. 157 assuta arbitror ab alio, quam qui superiora male infererat. Voluit is urbanus videri : posse forte aliquem suspicari puellam pejerasse, eaque culpa sibi Junonis iram conscivisse ; sed falsum hoc esse : causam piam fuisse, h. e. Junonem, benevolentia in puellam permotam, cavere voluisse, ne, si illa intraret in Deæ penetrale, Jovis in conspectum veniret ; facile enim illum Deum adduci potuisse, ut insidias faceret puellæ pudori. Hæc aut similia videtur voluisse is, qui hæc intexuit, ineptus forte clericus, vix digna, ut in iis hæreas. Quod Scaliger suggerit, nimis acutum est : maluit te hoc modo punire Juno, quam Jovi te excrucians tradere, qui solus perjuria ulciscitur. —152. *cursusque* Ald. cum Ms. Helmst. et Basil. —154. *Non u. v. manus* : agnoscit idem et Jul. Sabin. —155. F. *Jurando jure*. Heins. *Infelix ne quid jurando jure piasses !* Conjicias melius : *Juranda..jura piasses*. Nam piatur perjurium. Hoc et Jo. Schraderum maluisse video.

NOTÆ

150 *prodita* eleganter, in errorem, fraudem, inducta.

152 Obscura et hiulca tota hæc oratio. Utinam veste impedita, re-tenta fuisses, quominus longius pro-

cederes ! Sic nunquam violatæ religionis pœnam dedisses. Si modo ea per perjurium declarari potest ; per-jurii tamen proprie dicti nulla hic subest ratio. vid. Var. Lect.

Causa pia est : timuit fratri te ostendere Juno.

At levis ille Deus, cui semper ad ulciscendum

Quæritur ex omni verborum injuria dicto,

Aurea fulgenti depromens tela pharetra,

160

Heu nimium tereti, nimium Tirynthia visu,

Virginis in tenera defixerat omnia mente.

Quæ simul ac venis hausit sitientibus ignem,

Et validum penitus concepit in ossa furorem :

Sæva velut gelidis Ciconum Bistonis in oris,

165

////////

Tum vero scribam : *Juranda infelix aut unquam jura piasses!*—157. *Sontica caussa est* em. vir doctus in schedis Wolf. Non video qua metri cura.—158. cui s. *adolescentum* vett. edd. ante Aldinam cum Basil. Ms. Iterum impetiginem suam affricuit sequentibus Scholasticus aliquis ; et forte ab initio totus locus his versibus solis constabat : *At levis ille Deus, depromens tela pharetra, Virginis in tenera defixit mente sagittam.* Nam quæ tandem hæc oratio : *ex omni dicto quari injuriam verborum!* Ceterum pro his, quæ assuta sunt, excidisse videntur alia, quibus Minoëm puellæ conspectum narraret poëta.—161. 162. Manifeste corrupti versus nec sine libro sanandi. Vs. 161 *Heu nimium... visu* omnino insititius est. In Ms. Helmst. *Heu n. terret.* In edd. vett. pro *tereti, terei*, et pro *visu, nisu* vel *jussu* (hoc et in Basil. Ms.) legitur ; unde Scaliger refingebat : *Heu nimium Terei, nimium Tirynthia visa* : tela non puerilia, sed Herculeæ et qualia Tereus in Procne expertus erat. Mox eo dam-nato tentabat : *Heu nimium celeri, nimium torrentia nisu.* Barthius *Tirynthia in Gortynia* mutabat. *nimium certo nimium ferientia nisu* vel *missu* vir doctus ap. Jo. Schrader., qui tentabat : *nimium celeri, nimium torrentia nisu.* Heins. *nimium penetrantia nisu*, vel, *certis nimium penetrantia jussis.* Jo. Schrader. *parentia* substituit.—162. *interea* vett. edd. ante Aldinam. *interna* Loëns. l. c. emendabat : apud eundem *Virgineo* scribitur. *omnia* sc. tela. *defixit acumina* conj. Heins.—165. *Ciconum Bistonis in oris.* Est Aldina lectio. Cum alii *Βιστωνίδα* scribant scriptores, solus est Apollonius 1, 34 *Περίη Βιστωνίδι*, cujus auctoritate producta h. l. media in Bistonis syllaba defendi possit. Accedit Stephani Byz. in *Βιστωνία* auctoritas, qua Benteleius quoque ad Horat. 1 Carm. 25, 11 vulgatam h. l. tuitus est. Si tamen vett. edd. conferas, et vitium ex iis et medela in promptu est. Nam ut Ms. Helmst. taceam : *gelidi Sidonum Bistonis honoris*, Ms. Basil. *Sidonum Biston honores* ; in Ven. 1484 *gelidi Cidonum Bistonis honoris* ; in Norimb. *Sidonum* ; in Junt. et aliis *gelidi Sithonum Bistonis ore.* Quis non in male irrepsisse, eoque sublato, *gelidis Edonum Bistonis oris*, *ἠδῶνων νιφόνεα κατ' οὐρεα Βιστωνίς*, facile agnoscat? et sic Scaliger quoque emendavit, sicque Heins. in schedis. Bistones et Edones vel Edoni Thraciæ circa os Hebri et Ismarum montem sæpe occurrunt apud poëtas. conf. *Æn.* XII, 365. Bentl. ad Horat. III, 25, 9.

NOTÆ

159 *ex omni verborum dicto* : est ex Scaligeri sententia *dictum* h. l., ut *ἔπος*, res ; sed potius ad jusjurandum voluit referre inscitus homo, qui hos versus seu struxit seu interpolavit : *injuria verborum*, offensio.

161. 162 Vid. Var. Lect.

163 Comparat Scaliger Catull. LXIII (Epithal. P.), 91 sq. add. Apollon. III, 280 sq., et ad v. 165 Nicand. Alexipharm. 217 sqq. *ἡ ἄτε κερνοφῶπος* etc.

Ictave barbarico Cybeles antistita buxo,
 Infelix virgo tota bacchatur in urbe ;
 Non styrace Idæo fragrantès picta capillos,
 Cognita non teneris pedibus Sicyonia servans,
 Non niveo retinens baccata monilia collo. 170
 Multum illi incerto trepidant vestigia cursu.
 Sæpe redit patrios ascendere prodita muros ;
 Aëriasque facit causam se visere turres.
 Sæpe etiam tristes volvens in nocte querelas,

Broukhus. ad Propert. 1, 3, 5 et alios. Ceterum simili modo Sithones se habent : in ποῖτα est *Sithoniusque nives*, et Ἄδωνιδες αἱ τ' ἐνὶ βήσσει Σιθωνίῳ κόρυμπ' ἐπὶ μύριον αἰδέσθουσιν apud Parthen. c. 11. Et sunt tamen Steph. Byz. Σιθώνιοι. vid. ad Ecl. x, 66.—166. *Jactave* ed. Scot. Fabric. F. *tactave* Heins.—168. *Et, aut*, perperam alii ; et vulgo *storace*, ut seriore ævo scribebant. *picta capillos* non intelligo ; f. *uncta* ; et *fragrantès capillos* haud dubie, non *flagrantès* ; ut in vett. edd. Video quoque laudari e vett. *vinctos perfusa capillos*. Heins. *uncta*, vel *tacta*, vel *lauta* tentabat ; *tincta* Jo. Schrader. et Jacobs.—169. *Sicyonia* primum apparere video in Aldina : restituerat jam Leopardus in Emendatt. 1, 11, cum in vett. edd. esset *sic omnia*. Sicyonii calcei noti sunt. conf. Taubm. τὰ Σικωνία, scil. ὑποδήματα. Male *Cognita* ad superiora retrahunt vulgg. edd. ; nam sunt *Sicyonia cognita*, ut alias *nota*, quibus illa utitur ; epitheton ornans. Scaliger post Ascensium, ut video, refingebat *Condita*, quibus conduntur pedes, et Leopard. l. c. *Commoda*. Lenzius, doctus juvenis, ad Catulli Epith. Pel. e Catullo (63, 129) conj. *Mollia* vel *Tegmina*. Si semel a scripto recedere ausis, multa alia scribere liceret.—170. Perperam *bacchata* retinent edd. recentiores. *Baccatum monile* ipse Maro dedit Æn. 1, 635.—172. *prodita*, scil. amore. Sed vix hoc omitti poterat. Leg. *perdita*, ut sæpe amantes dicuntur. Sic inf. 428. Ita quoque emendasse post Dousam jam alios nunc video Jortinum Misc. Obs. Vol. iv, p. 319 et Heins. in schedis. At Jacobs non male conj. *percita*. Græce extulit *redit ascendere* (redit, ut ascendat), et *facit causam se visere*, prætexit, comminiscitur causam, ut visat. Etsi hoc valde scabrum. Heins. quærit in verbis *per causam*, ut ap. Ovidium sæpe, v. c. *Candida per causam brachia sæpe tenet*. Ita scribi possit : *Aëriasque parat per causam visere turres*, vel *Aërias quarens per c.* Enimvero totus versus est ex variatione antecedentis natus. Greene legit : *Se sæpe aërias causatur reddere turres*, ut sit : *She blames herself, that she visits the citadel*. Estne *causari* objurgare ? an voluit *accusat* ? et quid est *reddere* ? voluitne *scandere* ?—174. An olim fuit : *tristes volvens in pectore curas*.—175. *amorem*

NOTE

166 *Ictave*, h. tibia Phrygia audita stimulata et in furorem acta. Alias Gallos nominare solent poëtae. Forte h. l. una ex Manadibus intelligenda, cf. Catull. LXII (de Aty), 22 sq.

167 Cf. Æn. iv, 300 sqq. de Didone, et vii, 376 sq. de Amata. Sed sqq. adumbrata sunt ex Catullo XXIII, 63 sqq.

168 *Styrax*, frutex et succus seu gummi officinis adhuc nostris pharmacæuticis frequens, *storax* vulgo dictus, ex Syria perierumque petebatur. Plin. XII, 17, 40. *Styracem* Idæum, h. Creticum, Plin. XII, 17, 40. Plinio parum probari lib. XII, 25, 55, jam a Scaligero notatum est.

Sedibus ex altis cœli speculatur amorem ; 175
 Castraque prospectat crebris lucentia flammis.
 Nulla colum novit : carum nec respicit aurum.
 Non arguta sonant tenui psalteria chorda ;
 Non Libyco molles plauduntur pectine telæ.
 Nullus in ore rubor. Ubi enim rubor, obstat amori. 180
 Atque ubi nulla malis reperit solatia tantis,
 Tabidulamque videt labi per viscera mortem :
 Quo vocat ire dolor, subigunt quo tendere fata,
 Fertur ; et horribili præceps impellitur æstro :
 Ut patris, ah demens, crinem de vertice ferret 185
 Furtim, atque arguto detonsum mitteret hosti.

de amato Minoë accipere licet sane ; ita vero illud durum, ut ex altis cœli sedibus sit, desuper ex turri. Scaliger refinxit : cœli speculatur ad oram, unde dies solet existere, cum diei ortum illam optare necesse esset. Vir doctus in Misc. Obs. iv, p. 320 secum speculatur arripuit inf. ex v. 469. Broukhusius cœli amores legebat et stellas intelligebat, in quas virgines olim essent mutatæ. Tandem ibid. alius vir doctus cœlo corrigit, nihil tamen expedit. Equidem, si vestigiis scripturæ cœli (celi) inhærendum est, lego : Sedibus ex altis tecti, h. ex edita domus parte. Jacobs noster in cœli (Specim. Emendatt. p. 79) quærebat oculis.—177. movit ed. Junt. nubit conj. Scalig. ; esse enim colum nubere στέφειν (scil. lana inducere ac vestire, mox nendo deducenda, quomodo Catullus LXIII, 311 amictam, Plinius contam colum dixit). nevit Heins. Sed novit et respicit sibi respondent. nulla pro non, ut alibi, antiquum esse aiunt. Est Græcis, et inde poetis, frequentatum. aurum sive ad texturam, seu, cum de ea vs. 179 demum agatur, ad ornatum et mundum muliebrem spectat, etsi eum hic non expectabam ; nec omnino satis cohærent membra. Illa, inquit, non curat colum, non aurum, non psalterium, non texturam. Forte vs. 179 saltem præmittendus versui antecedenti.—179. Lycio vel Lydo em. Heins. At vid. Not. clauduntur male edd. Plant.—180. obstat amanti ap. Jul. Sab. legitur. Heins. conj. superat vel suberat, ut ap. Ovid. in Ep. Acont. Quique subest niveo latus in ore rubor. Jo. Schrader. nisi cum pudor obstat amori. Totus versus ex interpolatione conflatus est.—185. ferret primo editum in Ald. 1534. Legebatur olim etiam in Ald. servet. Tum ah scrum, h. diu servatum, legisse videtur Jul. Sabinus. Ut patrio dentum cr. Jo. Schrader., præclare ; modo esset quod cogeret nos refingere. conf. v. 281.—186. Furtimque a. Aldd. arguto hosti. Dictum esse necesse est pro vafro et callido. astuto

NOTE

179 Libyco pectine : citrino vel lotino, ait Scaliger. Malim cum Taubmanno de eburneo accipere. Æn. vi, 647 pectine pulsat eburno. Nam et ebur ex Libya. Julius Sabinus Palladios interpretatur, quia Minerva Tritonia a Libyæ palude Tritonide dicta : quod nimis subtile. plauduntur,

pulsantur adducto pectine, quo dentantur licia, κροτοῦνται. Latus plaudi dictum simili modo a Tibullo II, 1, 66, ubi vid. Obs.

180 Laudatum jam ab aliis tanquam ex Ovidio : Non bene conveniunt pudor atque amor. In nostro vereor ne nimium acumen illatum sit.

Namque hæc conditio miseræ proponitur una.
 Sive illa ignorans : quis non bonus omnia malit
 Credere, quam tanto scelere damnare puellam ?
 Heu tamen infelix (quid enim imprudentia prodest ?) 190
 Nise pater : cui, directa crudeliter urbe,
 Vix erit una super sedes in turribus altis,
 Fessus ubi exstructo possis considerare nido.
 Tu quoque, avis, moriere : dabit tibi filia pœnas.
 Gaudete, o celeres, subnixæ nubibus altis, 195
 Quæ mare, quæ virides sylvas, lucosque sonantes
 Incolitis ; gaudete, vagæ blandæque volucres ;
 Vosque adeo, humani mutatæ corporis artus,
 Vos o crudeli factorum lege, puellæ

quoque Heins. conj. Scaliger videtur pro pulchro, formoso, accipere. Expectabam epitheton Minois gentile vel patronymicum : *Gnosiaco, Dictæo. adentum mitteret* Ms. Basil. Ita melius : *crinem de vertice adentum Furtim.*—187. *conditio miseræ proponitur.* Lectio hæc ex Aldina fluxit. Vett. edd. *nisi raptō opponitur.* Alii *c. raptori opponitur* ; unde Scaliger, etsi vulgatam non damnabat, conjiciebat : *Namque hæc conducti ratio proponitur una* : quod elegantius esse nemo non videt ; nam iis, quibus arcem aut urbem prodituri sunt, proditores *condicere* et *constituere* recte dicuntur. Barthius *miserandæ opponitur* tuetur ; parum scite. Heins. *conditio miseræ proponitur una* vel *ultra Criminis ignare* ; et ex Basil. Ms. *vestigii nisi apto opponitur una* refingit : *Niseidi ponitur.*—188. In sqq. iterum lacinias ab ineptis poetastris assutas agnoscere mihi videor. *quis enim non omnia malit Credere* conj. Heins.—189. *tanto scelere* etiam Aldina. Alii *scelere tanto.* Barth. conj. *sceleri*, non male, ut parti, capiti, et alia sexto casu occurrunt. Multo tamen magis obvium est refingere : *tanti sceleris.* Sic quoque ed. Junt. et Ascens. Eadem Heins. tentat ; et, *scelere infamare.*—190. *Tu tamen malit vir doctus* Misc. Obs. iv, p. 321. *prudentiā* Ald. ed., quod Grævius probabat ; tum ante illam *potest*, et mox *N. pater cum quo d.*, et 192 *Vixerat una semper* vitiose scriptum.—193. *conscendere* vett. ante Aldinam cum Basil. Ms., in quo et *extincto.*—194. Ineptus versus. *Tu quoque avis moriere* : tu, o Nise, in avem mutaberis ante diem supremum. *filia tamen tibi pœnas dabit*, quippe et ipsa in avem mutata, quam haliaëtus pertinaci odio persequitur. Sed totus locus a mala manu interpolatus est, ut otium in eo castigando perdere pigeat.—196. *Aëra quæ* conj. Heins.—197. *vagæ laudate v.* Ms. Helmst.—198. *Usque adeo* vett. edd. cum Ms. Basil., et mox *Vix o crudelis* ; hoc *crudelis* etiam Ms. Helmst. Lœnensis corrigebat *Atque adeo.*—199. *crudelis* Ms. Basil., saltem *crudeles.* Hoc

NOTÆ

188 *Sive illa ignorans*, scil. hoc fecit, ut crinem Niso patri auferret, cum nesciret fata regni in eo esse posita.

195 Non male inventa, quæ sequuntur. Nam si Nisus Pandionis II. Athenarum regis fuit filius, Philome-

lam et Procnen, Pandionis I. filias, quarum altera Tereo, Daulidis regi, nupta fuit, ei cognatione conjunctas fuisse necesse est. *Vos, o puellæ Dauliades, crudeli factorum lege mutatæ (κατὰ) artus corporis humani.*

- Dauliades, (crudele) venit carissima vobis 200
 Cognatos augens reges numerumque suorum
 Ciris, et ipse pater; vos, o pulcherrima quondam
 Corpora, cœruleas prævertite in æthera nubes,
 Qua novus ad Superum sedes Calcheius, et qua
 Candida concessos ascendat Ciris honores. 205
 Jamque adeo dulci devinctus lumina somno
 Nisus erat; vigilumque procul custodia primis
 Excubias foribus studio jactabat inani:
 Cum furtim tacito descendens Scylla cubili
 Auribus arrectis nocturna silentia tentat; 210
 Et pressis tenuem singultibus aëra captat.
 Tum suspensa levans digitis vestigia primis
 Egreditur; ferroque manus armata bidenti
 Evolat: at demtæ subita in formidine vires.
 Cœruleas sua furta prius testatur ad umbras. 215

versu melius carebit carmen.—200. *crudele*. Præclare Scaliger emendat: *gaudete*; quod et Heins. probat, nisi quod tentat: *Dauliades querulæ, venit en c.* Mox *numerumque sororum* conj. Barthius.—203. *præverrite* em. Heins. in *æthere* Jo. Schrader., probe.—204. *novus ad Superum sedes Haliæetus* vere utique a Scaligero restitutum arbitror, ut ab eo iterum discessisse editores mirer. In idem acumen jam ante Nic. Loënsis viii Miscell. Epiphyll. 26 inciderat. Heins. tamen: *ad sedes Superum Alcatæius heros*.—205. *accedat* idem Loënsis, probat Heins. Forte lenius foret: *et qua Candida concessos succedat Ciris honore*, scil. ad Superum sedes.—206. *devinctus* vett. ante Aldinam. Utrumque ferri potest: melius tamen *devinctus*. Nimis nota hæc sunt quam ut verbum addere necesse sit. Jam Homer. Od. Ψ. 17 ἐπέδησε φίλα βλέφαρα... ὕπνος.—207. *primas Excubias* conjiciebat Lindenbruchius, ut temporis esset, non loci, notatio.—208. *ductabat* Heins. ad Ovid. Fast. iii, 245. *Jactare* tamen præstat, quia studio *inani*. v. Not. Ecl. ii, 5 hæc montibus et sylvis studio jactabat *inani*.—211. *Et primum t.* Ms. Basil.—214. 215. *ac d.* male Heinsiana et aliæ edd. *testantur* nescio quis primus intulerit; video jam in Pithœana. Ita *vires demtæ testantur* jungenda sunt. Subita, ut in ardua re, præ metu, virium defectio prodit consilium ejus occultum. Vetus lectio est, etiam Aldinarum, *testatur*; ita oratio sic procedit: *At* (Scaliger sic malebat *Ut*, simulac) *demtæ* (sunt) *subita* (nam in sublatum malo) *formidine vires*. *Cœruleas* (scil. illa) *sua fata prius testatur ad umbras*, vota facit ad Deos, quod vs. 218. 219 disertius exponitur. Sic alias præcantur homines *ad auras*. *Umbras cœruleas*

NOTE

206 sqq. Qui sequitur locus magno poëta dignus videri potest.

208 studio jactabat inani, excubias agebat: sed respectu Scyllæ, quæ eos fefellit.

212 Ovid. Fast. i, 425 Surgit a-
mans, animamque tenens vestigia furtim
Suspensio digitis fert taciturna gradu.
Mox ferrum bidens int. forcem.

Nam, qua se ad patrium tendebat semita limen,
 Vestibulo in thalami paulum remoratur; et altum
 Suspicit ad culti nutantia sidera mundi,
 Non accepta piis promittens munera Divis.

Quam simul Ogygii Phoenicis filia Carme 220
 Surgere sensit anus (sonitum nam fecerat illi
 Marmoreo æratus stridens in limine cardo)
 Corripit extemplo fessam languore puellam :
 Et simul, O nobis sacrum caput, inquit, alumna !
 Non tibi nequicquam viridis per viscera pallor 225
 Ægrotas tenui suffudit sanguine venas ;
 Nec levis, hoc faceres (neque enim pote), cura subegit :
 Haud fallor, quod te potius Rhamnusia fallit.

////////

dixit ut νόκτα κτανέην, κτανέαν ὄρφναν.—218. ad culti primum ab Asculano excusum video, pro vitioso ad cæli. Cultum mundum de cælo dici posse non inficior: tamen id orationem male affectatam sapere videtur. Malim ad celsi...mundi; hoc et Heins. conj. Tum nictantia sidera cum Scaligero et Ms. Basil. præferam, scintillantia. Alius est mundus pondere nutans in Ecl. iv, 50. Heins. rutilantia.—219. piis Diis. Greene: a whimsical expression; it should be: pie. Dubitare non debebat: si meminisset vel illud Æn. iv, 382 si quid pia numina possunt, h. benigna, bona.—220. Carme scribendum, non Charme. Est Κάρυη, non Χάρμη.—223. obsessam languore conj. Jacobs; ut sæpe poetæ malis obsessum dicunt aliquem.—224. Et famulo nobis Ms. Helmstad. carum caput malit Jo. Schrader. pag. 58 Emendatt. caput alumnae Aldina et hinc edd. Fabric. et al., male.—226. Ægroto tenui et tenuis edd. vett. cum Ms. Basil., sed emendatius dedit Aldina.—227. hanc faciem e Pithœana in edd. Plantin. et alias venit: ab emendatione viri docti utique profectum. Vetus lectio etiam Aldinae cum Ms. Basil. erat hoc faceret: quod facile cum Scaligero refingi poterat: Nec levis hoc facere (neque enim pote) cura subegit; nec levis amor te ad hoc faciendum adegit, ut noctu surgeres. Greene: Non levis, ut faceres quod non pote, cura subegit.—228. quod te potius Rhamnusia fallit. Qui sensus inde elici possit, non video. fallat Loënsis l. c. emendat. Basil. Ms. fallor. In Junt. et aliis fallar, et hoc Scaliger retraxit, ut sit: Haud fallor: quod te potius, Rhamnusia, fallar! omisso: precor; hoc est: quod potius te precor, Rh. Nemesis, ut fallar. Alii poetæ simili

NOTÆ

223 Corripit Carme eam, ut sustineat lapsuram. Ceterum comparari cum seqq. potest Ovidii locus de Myrrha ejusque nutrice Met. x, 382 sqq. 225. viridis pallor ex χλωρός pro ὀχρός, nota res est. 228. quanquam utinam fallar, o Nemesis! De verbis v. V. L. 230. gravidus Cereris

fætus. Scaliger γονίμους, fæcundos vel fætificos, interpretatur. Ge. ii, 143 gravidæ fruges et Ge. i, 319 grarida seges, ubi ad succum nutritivum retuli. 233. requiescunt, transitive, ut obvium est videre, pro retardare: uti jam Ecl. viii, 4 vidimus.

Nam qua te causa nec dulcis pocula Bacchi,
 Nec gravidos Cereris dicam contingere fœtus? 230
 Qua causa ad patrium solam vigilare cubile,
 Tempore quo fessas mortalia pectora curas,
 Quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus?
 Dic age nunc miseræ saltem, quod sæpe petenti
 Jurabas nihil esse mihi, cum mœsta parentis 235
 Formosos circum virgo morerere capillos?
 Hei mihi, ne furor ille tuos invaserit artus,
 Ille, Arabis Myrrhæ quondam qui cepit ocellos,
 Ut scelere infando, quod nec sinit Adrastia,
 Lædere utrumque uno studeas errore parentem. 240
 Quod si alio quovis animo jactaris amore;

more dicerent: *Haud fallor: quanquam o potius Rh. fallar!* Heins. atque o potius, Rh., fallar! Jo. Schrader. Emendatt. pag. 60 quod ut o potius, Rhamsusia, fallar! Porro Amathusia conj. Markland. ad Stat. v Sylv. 3, 258.—231. *Qua causa* Alld. *quæ* in al.—232. Ergo pectora requiescunt, faciunt quiescere, curas fessas: cum ipsa sint fessa. Alioqui fessæ mortalia pectora curæ conjicerem: ipsæ curæ fessæ pectus quieti se dare concedunt.—234. nunc tandem malebat Jacobs.—236. morerere. Ita etiam Ald. mori de vehementis amoris æstu ac tæbe non ignoramus, sed ab h. l. alienum est. Edd. Junt. de Tortis et aliæ remorere. Loënsis l. c. emendat remorare, sed tota sententia laborat. Pro cum leg. cur et sic totus locus constituendus: Dic age nunc saltem miseræ, quod sæpe petenti Jurabas nihil esse mihi: cur mæsta parentis Formosos circum virgo remorare capillos? h. e. Nunc saltem mihi dic, cur circa parentis comam hæreas? id quod quoties adhuc ex te audire volui, tu mihi jurabas, nihil esse. Sumtum hoc ex vulgari sermone. Formosos capillos dixit pro uno aureo crine. Sed multa in hoc carmine vix cum delectu posita. Ita mox furor cepit ocellos.—239. sinit, siverit, ait Scaliger, ut edit apud Horat. pro edat. sinit antiquum, ut apud Plautum et Catonem occurrat, detortum fere in sinit, h. l. metro repugnat, omninoque malim sinat! hoc etiam Loënsis protulit Epiphyll. viii, 26. Et Grævius emendaverat cum Jo. Schradero.—240. Lædere malit Scaliger: non ego. Incesto huic amoris et adulterio gravius verbum quæritur.—241. animum melius legi unusquisque facile intelligat. animos conj. Jo. Schrader. Scaliger malebat nimio jactaris amore. Barthius: Quodsi animo quovis alio jactaris amore.

NOTE

238 De Myrrha nota fabula ex Ovid. Met. x. Arabs ea dicta, etsi Cinyræ Paphiorum in Cypro regis filia fuerit, sitque omnino narratio ex Cyprii fabulis ducta. Sed fuga delata est Myrrha in Arabiam ibique in arborem mutata, ut ipse Ovid. x, 477 latosque vagata per agros, Palmi-

feros Arabas Panchæaque rura relinquit ...tandem terra requievit fessa Sabæa. 240. utrumque parentem, scil. Myrrhæ. Argutatur Scaliger, qui Nisum et nutricem Carmen intelligere jubet. Videtur autem Carme suspicari, Cirim patris amore incesto exarsisse.

241 Proceedit sententia ad vss. 249.

Nam te jactari, non est Amathusia nostri
 Tam rudis, ut nullo possim cognoscere signo;
 Si concessus amor noto te macerat igne,
 Per tibi Dictynnæ præsentia numina juro, 245
 Prima Deum quæ te mihi dulcem donat alumnam,
 Omnia me potius digna atque indigna laborum
 Millia visuram, quam te tam tristibus istis
 Sordibus et scoria patiar tabescere tali.

Heinsius (Misc. Obs. Vol. iv, pag. 323) *animos* vel *amens*. In Ms. Helmst. erat *animis jactaris amorem*.—242. *Amathuntia* Junt. et aliæ: quod præfert Scaliger, etsi utrumque usitatum poetis. *nostri* vett. edd. cum Aldina agnoscunt: quod accipiendum: Venus non tam ignara mei, a me non tam aliena est: h. ego amoris non tam rudis sum. Consueverat enim illa cum Jove ex eoque Britomartin pepererat; sed Junt. *nostra* dedit, idque Scaliger probat: non ita aversa mea Venere de amore judico: *ὅχ' ὅτως εἶμ' ἀπειραφρόδιτος*. Capiro. Durius tamen hoc: mea Venus non est tam rudis, h. e. ego in amore non tam rudis sum.—244. *concessus* vett. edd. cum Aldina tuentur; *confessus* ed. Junt. et aliæ: quod arripit Scaliger, ut sit amor, qui in confesso est, et quidem, ut recte Taubmann. explicat, abjecto omni pudore. Id per se bene dici nemo dubitet: Petron. 127 *Idæo quales fudit de vertice flores Terra parens, cum se confesso junxit amori Jupiter*. Enimvero non inhoneste amori operam et studium suum pollicetur nutrix; sed honesto et licito. Induxit viros doctos in fraudem τὸ σιν: quod h. l. vulgo legebatur. At requiritur, quod in Aldd. habetur, *Si concessus*, quod interpretatur illud superius: *alio quovis amore*: scil. excepto illo incesto patris. Etiam Barthius Scaligerum refellit Advers. iv, 23.—246. Vett. edd., etiam Aldd., cum Ms. Basil. *P. D. quæ dulce mihi te donat al.*, hinc Junt. *P. D. dulcem mihi quæ te d.*, de Tortis: *P. D. quæ dulces mihi te d.* In promptu est: *Prima decus quæ dulce mihi te d. a.* Videtur et Heins. sic conjecisse; sicque Jo. Schrader. Quod nunc vulgo legitur, videtur a Pithæo profectum. *quæ, prima Deum*, h. quæ Dea magna, potens inter ceteras Deas, *donat* pro donavit. Æn. ix, 266 *Cratera antiquum quem dat Sidonia Dido*.—247. *digna atque indigna laturam* vett. edd. cum Ms. Basil., corrupte. Emendatum dedit jam Aldina, ut dicat, se potius omnia millia laborum esse visuram, experturam (Propert. *At tibi curarum millia quanta dabit*!) cf. inf. 521, *digna atque indigna* (cf. Æn. ix, 595), quam ut eam misero amore contabescere sinat.—249. *scoria patiar tabescere tali*. Recte Scaliger negat Virgilium sordida verba ex plebis fece huc inferuisse. Heins. ingeniose: *te tam tristibus agram Sordibus et cura*. Idem tentabat: *Filiu, laturam*, vel *passuram*: nam in Basil. Ms. *nilio laturam*. Certe *scoria*, de metalli sordibus proprie dicta, an de morbi vel luctus squalore ab aliis dicta sit, ignoramus. Tum *scoria* ex *σκωρία* vel *σκωπέλα* primam haberet longam. Possit quidem huic vitio ita occurri, ut dissyllaba vox *scorja* fiat; sed ipsa vox serioris grammatici et forte monachi, qui de scoria scabiei, qua vexabatur, cogitabat, manum redolet. Multo foedius vocabulum substituebat Reinesius Epist. ad Daumium Append. p.

NOTÆ

Quod si alio quovis animo jactaris amore; nam te amore aliquo jactari bene intelligo; Si, inquam, concessus amor noto te macerat igne: sequitur apodo-

sis: Per tibi D.

245 Dictynnā nunc de ipsa Diana poeta videtur accipere.

Hæc loquitur : mollique ut se velavit amictu, 250
 Frigidulam injecta circumdat veste puellam,
 Quæ prius in tenui steterat succincta corona.
 Dulcia deinde genis rorantibus oscula figens,
 Persequitur miseræ causas exquirere tabis ;
 Nec tamen ante ullas patitur sibi reddere voces, 255
 Marmoreum tremebunda pedem quam retulit intra.
 Illa autem, Quid nunc me, inquit, nutricula, torques ?
 Quid tantum properas nostros novisse furores ?
 Non ego consueto mortalibus uror amore,
 Nec mihi notorum deflectunt lumina vultus, 260

//////////

332 *forica*, h. latrina. Barthius *carie*, Scaliger legebat : *scabre tabescere tali* : a scabres, antiquata voce. Sed, si antiquata inferenda sunt, possit alius *squale* conjicere, a squalis, h. e. squalor. De veritate tamen scripturæ ita non magis constat. Vetus edit. apud Loënssem l. c. habebat *cilia*, Ms. Helmst. et *sconia*, quod ad *scoriam* alludit. Nec tamen eo deveniendum erat poetæ, ut casca tali voce uteretur ; poterat enim scribere : *tali tabescere peste, tali liquescere tabe*. Vir doctus Misc. Obs. iv, p. 323 tentabat *cura vel senio* ; *cura* quoque Heins. et Jo. Schrader. Ex his vero corruptela ista enasci vix potuit. Verum omnino totus locus inde a 241 a seriore manu venit.—250. Vir doctus in Misc. Obs. Vol. iv, p. 323 tentabat : *ut se revelavit*, vel *mollis ut se revelavit* : nam nutricem detractum suis humeris tegmen puellæ injecisse. Recte. Annon vero sic nutrix ipsa erat velata ? Ergo : ut illa erat veste amicta, puellam circumdat ea. Si quid mutandum, legam saltem *reclarat*. Sed *reclavit* defendi potest, quod præsentis tempore utitur, *circumdat*. Si *circumdabat* fuisset, necessario *reclaverat* requirebatur.—251. *intacta veste* Ascens. legerat.—252. *Quæ prius in tenui steterat succincta corona*. Equidem totum versum sublatum velim tanquam assutum inepti hominis interpretamentum. *Coronam* ex *στέφανῳ* pro strophio dictam esse posse putabat Scaliger ; mox *cincta in strophio*, non satis latinum esse videns, *crocotam* ex ingenio substituit. Est sane ea muliebris vestis, sed palla pretiosa et opipara, qua in publico, quoties prodirent, usæ sunt puellæ, vix in thalamo, cum e lecto surgerent. Manet deinde vel sic illa scabrities : *in tenui succincta crocota* ; etsi jungi posse video : stabat in tenui crocota, succincta. Defendit tamen Scaligeri acumen Ruhnken. ad Vellei. p. 347. Contaren. Var. Lect. 8 distinguit : *Quæ prius in tenui steterat, succincta corona*, h. strophio, *in tenui veste*. Sed parum hoc rem expedit. *prius ut* edd. vet. ante Aldinam.—254. *Prosequitur* Aldina. Alterum hemistichium, *causas exquirere talis*, iterum inquinatum : sive enim *causas tales*, seu cum Barthio *miseræ talis* jungas, utrumque inficetum est. Haud dubie fuit *tabis* : et sic video virum doctum in Misc. Obs. Vol. iv, p. 325 dudum coniecisse ; sicque Heins. Repetitur tamen *tabis* nimis ex propinquo vs. 249. Mox *Marmoreum pedem* cf. Ge. iv, 523.—257. *Quid me inquit* Aldd. Heins.

NOTE

250 Utque ipsa, scil. Carme, amicta erat molli veste. Nota forma dicendi, pro quoniam, quandoquidem.

256 Interrogat eam simulque intra

cubiculum reducit : conf. 222...224.

260 *Notorum vultus*, non noti, amici, *deflectunt lumina*. Ait se non amicorum amore tangi, sed, quod vix credibile,

Nec genitor cordi est : ultro namque odimus omnes.
 Nil amat hic animus, nutrix, quod oportet amari,
 In quo falsa tamen lateat pietatis imago :
 Sed media ex acie, mediis ex hostibus. Heu heu,
 Quid dicam ? quove ipsa malum hoc exordiar ore ? 265
 Dicam equidem : quoniam quid tu tibi dicere, nutrix,
 Non sinis ; extremum hoc munus morientis habeto.
 Ille, vides, nostris qui mœnibus assidet hostis,
 Quem pater ipse Deum sceptri donavit honore,
 Cui Parcæ tribuere nec ullo vulnere lædi : 270
 Dicendum est, frustra circumvehor omnia verbis,
 Ille mea, ille idem oppugnat præcordia Minos.
 Quod te per Divum crebros obtestor amores,
 Perque tuum memoris haustum mihi pectus alumnae,

em. *Quid io ! me, inquit.* Ovid. *Quid, io, freta longa pererrat.*—263. *In quo.* Melius *Nil* repeteretur : *Nil, quo falsa tamen.*—266. *quoniam quid tu tibi dicere, nutrix, Non sinis.* Non intelligo quid sibi velit. Nescio an alii intellexerint. Ed. Junt. *quid me.* Edd. vett. cum Ms. Basil. *quid non.* An fuit : *Dicam equidem : quanquam, o, quid me non dicere, nutrix, non sinis ; ut non dicere sit, silere, silentio tegere ; eaque adeo iterum, quæ orsa est dicere, interrumpat.*—267. *extremum hoc munus morientis habeto* petatum ex Ecl. viii, 60 et fidem facit utrumque versum 266 et 267 Scholastici commentum esse habendum.—270. *Cui P. et tribuunt nullo quo vuln. vet. edd. ante Aldinam, et Ms. Basil., nisi quod pro quo est quod.* Mox in eadem deest *est.* De sensu vid. Not. Sed versus vix a primo carminis auctore profectus.—273. *Quod per te Divum elegantius.* Monuit quoque vir doctus Misc. Obs. Vol. iv, p. 325.—274. *memori mihi alumnae* cum hiato legendum esse, jam Scaliger monuit. Licebat tamen scribere : *Haustum perque tuum memori mihi.* Quod Heinsius comparat ex Ovid. Ep. v, 45 *Et flecti et nostros vidisti flectis*

NOTÆ

hostium, ut Scaliger bene explicat. *Deflectunt lumina,* oculos nostros, ea, quæ admiramur aut quorum amore et cupiditate incendimur, ut ab intuitu male nobis temperemus atque eadem discedentes respiciamus. Mox *ultra* significatione illa, qua pro ultra, insuper, positum habetur ; immo vero, multo magis ; ut *Æn.* xii, 3 et toties.

263 *In quo f.* puta, si patrem amaret.

269 *Quem pater ipse Deum sceptri donavit honore ;* vel, quatenus omnes

reges *διογενεῖς* sunt, a Jove regnum habent ; vel quod Minos a Jove genus ducit. Sed alterum 270 *Cui Parcæ tribuere nec ullo vulnere lædi,* obscurum est ; fabulam reconditam continere videri potest. Minoëm tamen vulnerari nequuisse, non aliunde constat. Sed expeditur locus, si cogites te in auctore versari, qui a proprietate verborum sæpe recedit. Hand dubie immortalem fore Minoëm, inter Deos aliquando recipiendum heroëm, declarare vult. Aliis hujus loci partibus non deest elegantia sua.

Ut me, si servare potes, ne perdere malis. 275
 Sin autem optatae spes est incisa salutis;
 Ne mihi, quam merui, invidias, nutricula, mortem.
 Nam nisi te nobis malus, o malus, optima Carme,
 Ante hunc conspectum casusve Deusve tulisset;
 Aut ferro hoc (aperit ferrum quod veste latebat) 280
 Purpureum patris demsissem vertice crinem,
 Aut mihi praesenti peperissem vulnere letum.
 Vix hæc ediderat, cum clade exterrita tristi
 Intonsos multo deturpat pulvere crines,
 Et graviter questu Carme complorat anili: 285
 O mihi nunc iterum crudelis reddite Minos,

ocellos, diversum est. Possum enim bene dicere: *mei flentis oculos*. Idem in schedis conj. in *teneris h.* Mox *nec perdere* Ms. Basil., et *Nec 277.—278. Nam nisi bene*; at vett., etiam Aldinae, *Nam si.—279. Ante expectatum* legi malit Scaliger, ut Ge. III, 348, aut *Ante hunc conspectum* eo sensu accipi: quod non necesse est; nam: *Ante hunc conspectum*, obtutum, ante oculos meos, h. mihi obtulisset, meis oculis objecisset. Drakenborch. ad Silium II, 31 non magis Scaligeri acumen probat, idem tamen malit: *Ante in conspectum*; idque praestat haud dubie. *casusve Deusve* vid. ad Cul. 192.—281. Heins. *patrio*; cf. sup. 185.—283. *tristis* Ms. Basil. ed. Ven. 1484. Eadem vs. sequ. *multo deturpat vulnere. multo turpavit pulvere* Ms. Basil.—284. *Intonsos crines. Vix recte de vetula. Incomtos* melius Heins.—286. Scaliger jungebat: *crudelis reddite*, o mihi nunc iterum effecite crudelis. Mox non verum putabat hoc, et emendabat: *mihi nunc iterum crudeliter addite Minos*: ut sit dictum ad illud exemplum: *Teucris addita Juno* Æn. VI, 90, ubi vid. Not. Verum in ea notatione vocis adverbium apponi vix solet. Turbavit viros doctos male instituta verborum structura. Debebant jungere: *O crudelis Minos, nunc iterum mihi reddite*. Interpunctionem etiam in sqq. 288. 289 emendavi. Nam: *Et propter eundem te semper aut olim nata, aut nunc amor insanæ alumnae, luctum portavit mihi*, h. apportavit, attulit. Miro modo interpolat hæc Scaliger: *Semper et ante olim natae te propter eundem, Ah amor insanæ luctum portabat alumnae*. Idem portare luctum comparat cum Græco κῆδος προγενεῖν. In vett. edd. ante Juntinam *natae o te vel, ut Aldina, natae te p.*, quod non deterius sed multo comitius dixerim; ut sensus sit: *Et semper amor portavit luctum propter te eundem aut olim natae aut nunc alumnae, τῇ παιδί*. Lenius quoque esset: *Semper enim. Jo.*

NOTE

275 Landarunt viri docti ad h. l. illud ex Medea Ovidii: *Servare potui: perdere an possim, rogas?* ex hocque adeo versu Ciris auctore profecisse crediderunt. Antiquiorem auctoritatem Aristophanis Nub. 1179 Νῦν οὖν ὅπως σώσῃς μ', ἐπεὶ κἀπόλεσας commemorat Burmann. Sec. ad Anthol. T. I, p. 149; verum nec ex hoc nec

ex illo versum hunc fluxisse arbitror. Est sententia, quæ se sponte ingenio poetæ in tali rerum articulo offerre debebat.

280 *Aperit ferrum quod veste latebat.* Æn. VI, 406 *aperit ramum qui veste latebat.*

286 sqq. Conf. Var. Lect. Respicit fata filiæ Britomartis, cujus amore

O iterum nostræ Minos inimice senectæ,
 Semper et, aut olim nata, o te propter eundem,
 Aut amor insanæ luctum portavit alumnæ.
 Tene ego tam longe capta atque avecta nequivi, 290
 Tam grave servitium, tam duros passa labores,
 Effugere, ut sistam exitium crudele meorum?
 Jam jam nec nobis ea, quæ senioribus, ullum
 Copia vivendi vitæ genus. Ut quid ego amens
 Te crepta, o Britomarti, meæ spes una salutis, 295
 Te, Britomarti, diem potui producere vitæ?
 Atque utinam celeri ne tantum grata Dianæ

Schrader. conj. *Semper ut aut olim nata*—portaret alumnæ. Nec hoc male.—287. *O ninium nostræ* Ms. Basil., recte.—292. *ut sistam*: ut finis tandem sit calamitatum, quas ex te experiuntur meæ et filia et nutritia. Emendatio hæc est, a Pithæo profecta, sed bona. Scaliger ex vett. edd. lectione, quæ erat *obsistam* (ut et Ms. Basil.): alicubi etiam, *absistam*, exsculpit *qui obses tam*; magis ingeniose Heins. inde elicit: *o siste exitium*.—293. 294. Versus mali commatis, quibus liberandum carmen est. *Jam jam nec nobis ea, quæ senioribus, ullum Copia vivendi genus*. Lectio hæc nobis primum in Juntina visa: probata eadem Scaligero, etsi satis impedita: ut tamen sententia saltem aliqua crui possit: *Jam nobis ne ea quidem, quæ tamen senibus* esse, contingere, solet, *Copia est vivendi genus vitæ*, si non quod volumus, tamen ullum. Scaliger bene: *πᾶς βίος ἀβίωτος ἡμῶν*. Edd. vett. cum Ms. Basil. *Vivendi copiam vixit genus*; inde Aldinæ *Vivendi cupiam vixit genus*. Heins. tentat: *Junjam nec nobis ævi* (vel *ævo*) senioribus ullum *Vivendi optatur, Dicit! genus*. Mox *Ut quid ego*; leg. *At vel Ah, vel Ecquid*; nam *Ut quid* pro quare, barbarum puto. In marg. ed. Scot. Aut.—295. In edd. ant. et Ms. Basil. *Te erepto britomarte est spes vana sepulcri*. Sed, ut nunc legitur, est emendatum in Aldina; at in Juntina: *Te erepta, Britomartis, spes est vana sepulcri*. Scaliger idem in aliis repertum probabat: *mei spes una sepulcri*. Loënsis l. c. *spes est ulla sepulcri*. Ms. Helmst. *mei spes una sepulcri*. Ita saltem legam: *Te erepta, o Britomarti, mihi spes una sepulcri est*: te erepta nihil amplius est, quod in votis habeam aut sperare possim, quam sepulcrum. *meæ spes una senectæ* non male conj. Heinrichs.—296. *Te Britomarte* vett. edd.—297. Legebatur *Cereri*; cur *Cereri*? quodnam ejus studium vel contubernium esse poterat, cui puella se addiceret? Ferrem, si Palladem memoraret. In promptu est, *celeri* legere; sicque in Aldina et inde in ed. de Tortis expressum et ex Ms. Helmst. notatum video, ut fuisse arbitrer: *Atque utinam celeri ne tantum grata Dianæ* etc., utinam ne esses sectata venatus, Dianæ celeri tantum grata. Ita et Jo. Schrader. Emendatt. pag. 61. nisi quod *non tantum*. Parrhasium in Quæsitis per Epistol.

NOTÆ

Minos exarserat, quem illa fugiens a Dictynnæo promontorio in mare se precipitare maluerat. vid. Exc. ad v. 220.

290 *Capta atque tam longe avecta*. Ex Creta igitur Carne captiva ab-

ducta Megara pervenisse putanda. Nec tamen hic Minoëm se effugisse videt. 293. 294. Jam nec in senio quidem mihi vita tolerabilis relinquitur! Sed verba sunt scabra.

297 Britomartis venatrix a Minoë

Venatus esses virgo sectata virorum,
 Cnossia neu Partho contendens spicula cornu
 Dictæas ageres ad gramina nota capellas: 300
 Nunquam, tam obnixè fugiens Minois amores,
 Præceps aëreis specula de montibus isse:
 Unde alii fugisse ferunt, et numina Aphææ
 Virginis assignant: alii, quo notior esses,

~~~~~

30 (p. 50 Steph.) *Veneri legisse video: ita Venatus virorum nimis lepide subiiciuntur.* Video tamen et Heinsium hoc amplecti.—298. *Venatus—virorum:* esse ergo debent, quibus viri studere solent. Immo leg. *Venatus virgo sectata ferarum.* Hoc et Jo. Schrader. l. c. Porro ed. Ven. 1484 *sacrata.*—299. *Gnosia neupharis* eadem vetus editio: *neufarto* Ms. Helmst. *neupactio* vet. ed. apud Loënsen l. c., et Junt. *naupacto:* idque Domitius interpretatur cum Ascensio. *naupharæo cornu* Jul. Sabinus legerat. *neu Partho* emendatum jam in Aldina.—300. *puellas* in fine habet Aldina perperam, etsi de puellarum choreis velis accipere. Etenim laborat totus locus luxatione, unde nec membra sibi respondent; estque is adeo, nisi versus 299 omnino a mala manu illatus est, sic restituendus:

*Atque utinam celerè ne tantum grata Dianæ,
 Cnossia neu Partho contendens spicula cornu,
 Venatus esses virgo sectata ferarum!
 Dictæas ageres ad gramina nota capellas:
 Nunquam etc.*

Si pascendis gregibus illa vacasset, non in conspectum Minois venantis ventura fuisset.—301. *fugeres* cum Basil. Ms. vett. edd. ante Aldinam; eadem *Minoos.*—302. Vett. omnes: *aëriis specula de montibus.* nisi quod in ed. de Tortis *specula* non comparet, et in vet. ed. apud Loënsen *Nec specula aëriis præceps de.* Forte *specula* substitutum, cum olim montis nomen fuisset: *aëriis Dictæ de montibus*, Callimachi exemplo, in Dian. 198 sq., ubi vid. Spanhem., etsi is a Strabone propterea reprehensus fuit lib. x, p. 733. 734. Scaliger, probante Heinsio, corregebat: *aërii specula de montis abissis:* ut Ecl. viii, 59 *Præceps aërii specula de montis in altum Deferar;* alia emendatio suppeteret ex carmine, quod noster poëta perpetuo ante oculos habere solet, Catull. lxxiii, 244 *Præcipitem sese scopulorum e vertice jecit.*—303. 304. Si sequentia ab ipso poëta profecta sunt: alieno utique loco sunt interposita. In lamentis matris quis talia expectet! Legebatur: *et numina Phocæ Virginis assignant.* Sic Aldina dederat. Vett. edd. *Phoræ, Photæ.* Mirum *Phocæ* nomen relictum, cum manifesta sit corruptela et a viris doctis Paulo Leopardo Emendatt. x, 24 et jam ante eum, ut video, a Jano Parrhasio, Quæsit. per Epist. 30 dudum deprehensa et emendata. Delatam in mare Britomartin, Æginetæ narrabant, piscatorum retia casu excepsisse, sicque eam servatam in insulam Æginam deportatam, ubi sub Deæ Aphææ nomine culta est. Nomen et ipsum cum fabula consentit, ἀπὸ τοῦ ἀφιέραι. conf. Pausan. ii, 30 et Excurs. ad v. 220, et est *numina Aphææ* in Ms. Basil. Sed cetera verba incertæ sunt lectionis. Leopardus l. c. legit: *et numen Aphææ Virginis Æginæ est.* Scaliger et nomen *Aphææ Virginis assignant.* Non video cur non retineamus, quod proximum est: *et numina Aphææ Virginis assignant.* Nam facta illa Dea. vid.

NOTÆ

conspecta, et, ut ejus insidias fugeret, 303 sqq. in quibus illa nomina *Aphææ* præceps in mare delata. cf. Var. nymphæ et *Dictynnæ* accepsisse narrat. et Exc. ad v. 220, ubi et de vss. ratur.

Dictynnam dixere tuo de nomine Lunam. 305
 Sint hæc vera velim: mihi certe, nata, peristi.
 Nunquam ego te summo volitantem in vertice montis
 Hyrcanos inter comites agmenque ferarum
 Conspectiam, nec te redeuntem amplexa tenebo.
 Verum hæc tum nobis gravia atque indigna fuere, 310
 Tum, mea alumna, tui cum spes integra maneret;
 Et vox ista meas nondum violaverat aures.
 Tene etiam Fortuna mihi crudelis ademit?
 Tene, o sola meæ vivendi causa senectæ?
 Sæpe tuo dulci nequicquam capta sopore, 315
 Cum premeret natura, mori me velle negavi,
 Ut tibi Corycio glomerarem flammea luto.
 Quo nunc me (infelix) aut quæ me numina servant?

Pausan. l. c.—304. *quo notior esset vett. edd. nonnullæ.*—305. F. *Dictynnam dixere, tuo de nomine, Luna.*—306. *perisset vett. edd. ante Aldinam cum Ms. Basil.*—307. *in abest Ald. volitantem:* illustrat Mitscherl. noster in *Lection. p. 111.*—308. *Hyrcanos inter comites.* Canes esse volunt, satis notos ex auctoribus venaticæ rei, sed quis canes *comites* dixerit? Lego: *Hyrcanos interque canes agmenque ferarum.* Heins. *Hyrcanas* cum Basil. Ms. amplectitur, scil. *Nymphas.* At illas quis tandem in Creta quærat!—310. 311. 312. Non bene sententia procedit. Videtur ea esse debere: Verum hæc tum, cum meæ filiæ infaustus casus evenisset, intolerabilia visa sunt: postea vero, cum te alumnam haberem, resedit dolor. Forte fuit: *Nunc, mea alumna,...* Haud vox ista tuas unquam violaverat aures, nunquam a te hæc querelæ de filia erepta auditæ fuere.—311. *mea luna* ed. Junt., corrupte. *manebat* malit Heins.—312. Versus aliunde interpositus.—315. *sopore* sane friget. Nisi accipias ut in *Nota factum.* Heins. conj. *lepore.*—316. *Cum premeret mors dura vel Cum premerent jam fata* conj. Jo. Schrader.—317. *flamina* conj. Heins.—318. *fata reservant* Ms. Helmst. *ad quæ me n. s. conj. vir doctus Jortin.* Misc. Obs. Vol. iv, p. 326, perperam; quis Deus et quo, h. ad quæ fata, servat me? Heins. *heu*

NOTÆ

305 Alii Lunam tuo de nomine Dictynnam appellavere: id quod ponit tacite, Dictynnæ nomen Britomarti fuisse inditum. At illa fuit Dictynna dicta a Dianæ nomine; quæ h. l. eadem cum Luna esse videtur. Diversitas utique narrationis in hoc fuit, quod alii Dictynnam interpretabantur Dianam, alii Dianæ nympham. conf. sup. ad v. 223.

310 *Indigna*, intolerabilia, ut sæpe alias. Evenerunt hæc acerba filiæ fata tum, cum te alumnam haberem. *fuere*, evenerunt. Sed oratio scabra,

et vix sana v. V. L. Mox 312 *vox ista* de amore Nisi, et 314 *vivendi causa meæ senectæ*, mihi seni.

315—317 Sæpe Scylla infante in sinu dormiente, cum ipsa dolore animi victa vita se privare vellet, mortem distulisse se ait, ut antea viro nuptam eam videret. *capta*, delectata: an, et ipsa ad somnum invitata, sed nequicquam? *cum premeret natura*, senectus moleste gravaret. De *flammeo*, veste seu velo ac tegmine, quo novæ nuptæ nubebantur, eoque flavi coloris, nota sunt omnia. *lutum*,

An nescis, qua lege patris de vertice summo
 Edita candentes prætexat purpura canos? 320
 Quæ tenui patriæ spes sit suspensa capillo?
 Si nescis, aliquam possum sperare salutem:
 Inscia quandoquidem scelus es conata nefandum.
 Sin est, quod metuo; per me, mea alumna, tuumque
 Expertum multis miseræ mihi rebus amorem, 325
 Per me, et sacra precor per flumina Ilithyæ,
 Ne tantum in facinus tam molli mente sequaris.
 Non ego te incepto, fieri quod non pote, conor

~~~~~
quæ me. At Jo. Schrader. *Quo nunc te i. aut quæ te n.*—320. *Indita* Ms. Basil., et *prætexit.* *Addita* Heins. et h. l.—321. *Quæ t. p. sps.* Aldina est lectio. Scaliger malit: *Quam tenui p. s.* Heins. *Quam tenuis* cum cod. Basil., sed is sensus alienus foret ab h. l. In vett. edd. *Quæ tenues*, vel *tenui, patrio pressit s. c.* Heins. quoque tentat: *Quanta tui patrio.*—324. *per me, mea.* Scaliger mavult: *te per mea a.* Saltem debet scribere: *per te, mea a.*, ex more obtestationum. Alius vir doctus in Misc. Obs. Vol. iv, 327 corrigit: *Per, te, meum, alumna, tuumque.*—326. *Per me et sacra precor per flumina Ilithyæ.* Deficit nos in hoc versu antiqua manus. Vett. edd. *Perdere sava precor per flumina sacra Ilithyæ*, vel *Elythiæ*, ut et cod. Basil. Mutatum primum in Aldina sec. *Per te sacra precor per flumina Ilithyæ.* Etiam Julius Sabinus similem depravationem interpretatur: “timeo, ne causa mea velis perdere tuum amorem expertum in multis rebns. Elathia (Elatia) civitas est cum flumine ejusdem nominis in Phocide celeberrima.” Scaliger legit: *Per te sacra precor*; ut sit: *te per s.* Hoc jam in Aldina expressum modo monui. Pergit corrigere Scaliger: *per lumina I.* *ὡς τὰν φωσφόρον*, ut Ilithyia, Lucina, Diana, Luna, sit eadem Dea, per cujus lumen mulier obtestatur. Altera ejus conjectura deterior: *Per te sacra precor per luminis Ilithyæ*, nova voce procusa. *Flumina I.* Taubmannus fœdo acumine exponit. Ferrem saltem, si lavationem infantis recens natæ commemorasset. Heins. varie tentat: *per flumina Ilissea*: quia ad Ilissum sacra Cereris celebrata: vid. Periegetes, Avienus, et Priscianus; vel *per numina Ithonea* aut aliud Palladis epitheton; vel *per te sava precor per fl. sancta Cytheræ.* Salmas. ad Solin. p. 121 C. *per flum. Lethæa* emendat, a fluvio Cretæ Lethæo: quod præferam ceteris harioationibus. Sed totum omnino versum augmentum esse scholastici, sententiam variantis, suspicor. Saltem *numina Ilithyæ* legendum.—327. *Nec* vett. edd. ante Ald., et: *tam molli mente*; hoc præfert Scaliger, et recte puto; etiam Heins. e Ms. Basil., etsi *tam nulla mente* et ipsum habet, quo defendas: ut sit stulta, amens. Pro *sequaris* præstaret *feraris*; quod et Heinsio in mentem venit.—328. 329. *Non ego te incepto, fieri quod non pote, conor* *Flectere, amor*; scabrities et his verbis inest. Non amorem, sed puellam, alloquitur anus;

NOTE

herba, cujus succo inficiuntur vestes. v. ad Tibull. i, 8, 52. *Corycium*, a Coryco Ciliciæ monte, croco, cui similis color est, celebrato. Sed *glomerare* mire dictum est pro texere: adeoque proprie colligere fila, quæ

pro stamine texturæ sint.

318 *Infelix!* διὰ μέσον, ut Scaliger monuit, sine regimine; δαιμονίη. Quæ numina, et quo, nunc me servant? Mox 320 *Edita*, nata, et 325 *Expertum* passive.

Flectere, amore, neque est cum Dis contendere nostrum :
 Sed patris incolumi potius te nubere regno, 330
 Atque aliquos tamen esse velis tibi, alumna, Penates.
 Hoc unum, exitio docta atque experta, monebo.
 Quod si non alia poteris ratione parentem
 Flectere ; (sed poteris ; quid enim non unica possis ?)
 Tunc potius tamen ipsa, pio cum jure licebit, 335
 Cum facti causam tempusque doloris habebis,
 Tunc potius conata tua atque incepta referto.
 Meque, Deosque tibi comites, mea alumna, futuros
 Polliceor : nihil est, quod texas ordine, longum.
 His ubi sollicitos animi relevaverat æstus 340
 Vocibus, et blanda pectus spe vicerat ægrum :
 Paulatim tremebunda genis obducere vestem

////////

hanc non conatur flectere, deflectere, avertere, revocare ab incepto. An fuit : incepto flectere amore ; nec est cum Dis c. n. Saltem distinguam—conor Flectere (*Amor ! neque sit cum Dis contendere nostrum*). Sensit eandem mecum verborum molestiam vir doctus in Misc. Obs. Vol. iv, p. 327, qui, amor, accipiebat, pro nūi amor amata puella ! quod alius vir doctus latine fieri non posse monuit. Sed video nunc illud, quod conjeceram, legi in Ms. Basil. et jam extare in Ald. 1534, adeoque recepi.—331. *Utque* emendabat Loënsis Epiphyll. viii, 27. Tum alius vir doctus Misc. Obs. Vol. iv, p. 327 *velim* malebat ; nec aliter sententia rite procedit : *Sed velim te nubere incolumi patris regno, Atque aliquos tamen esse tibi Penates*, h. aliquos saltem ; non nullos.—332. *exitio* conj. viri docti Misc. Obs. ibidem ; quod unice verum. Nam Carme ipsa exulabat a patria.—333. *non aliqua* vel *ulla* Jo. Schrader. Emendatt. pag. 62.—335. *ista* vir doctus Misc. Obs. l. c. bene corrigebat. *tuo cum jure legebat* Loënsis l. c. Heins. quoque : *Nunc potius* hic et 337, et *dum jure licebit*, *Dum f.*—336. *facti causam*, scil. negatis tibi precibus. *fracti ... doloris* bene Heins. vel *tanti*.—337. *incerta* Ms. Basil. et vett. edd., etiam Aldd., at 1534 *incepta*.—339. *quod extat in o.* ed. Ven. 1484, aliæ : *quod texat in ordine* : sic et Ms. Basil. Quod nunc legitur dedit Aldina. vid. Not.—340. *Hic ubi*, et, *relevaverit* vett. edd. *Hoc tibi ... relevaverat* Ms. Basil.—341. *viscerat* ed. Ven. 1484. *vinxerat* Aldinæ pr. et sec. *vicerat* Junt. *luserat* Aldina tert. *spem clauserat* Ms. Basil., quod eo alludit. *foverat*

NOTÆ

334 Quid enim non unica possis ? cum unica sis filia. 335. pio cum jure licebit, si parens negaverit nuptias cum Minoë ineundas. tempus doloris, cum tempus dolendi habebis justum, adeoque erit, quod doleas, negatis a patre nuptiis. referto : iterum consilium hoc extremum resecandi capilli patrii revoca, repete. 338. Meque, D. Com-

parat Scaliger Græca : ὡς ἐμοῦ σὺν θεοῖς συλληφομένης σοι, οὕτω ποιοῦ. 339. nihil est ; non res est, quæ non nisi longo tempore et multo apparatu perfici possit : sed res est brevi tempore expedienda. Verum recte Jul. Sabinus in sententiam mutavit : nihil est longum, quod ipsa natura ordine texuit ; et sic nunc interpunxi.

Virginis, et placidam tenebris captare quietem,
 Inverso bibulum restinguens lumen olivo,
 Incipit, ad crebros insani pectoris ictus 345
 Ferre manum, assiduis mulcens præcordia palmis.
 Noctem illam sic mœsta super morientis alumnae
 Frigidulos cubito subnixa pependit ocellos.
 Postera lux ubi læta diem mortalibus alnum,
 Et gelido veniens mani quatiebat ab Æta; 350
 Quem pavidæ alternis fugitant optantque puellæ:
 Hesperium vitant, optant ardescere Solem:
 Præceptis paret virgo nutricis, et omnes
 Undique conquirat nubendi sedula causas.
 Tentantur patriæ submissis vocibus aures, 355

////////

conj. Dorvill. et Jo. Schrader.—343. *et placidam tenebris captare quietem.* Hoc facit puella, ut capter quietem, capiat somnum; at nunc anus puellam ori obducta veste ad somnum componit. An aptare hic latet? Sed *captare* esto: arcessere, parare, per tenebras, quas obducit, extincta lucerna, *olivo inverso*, ut obruatur oleo affuso elychnium: proprie vas invertitur. Ad superstitionem trahit rem Scaliger, nimis subtiliter. *placidam* conj. Heins.—344. *restringens* vett. edd. ante Aldinam et Ascens., ex more. *Inverso* esse ab invergendo patet.—345. Vinculum in his versibus orationi deesse unusquisque videat. Scaliger vett. edd. *Incipit et* habere ait et hinc refingit: *Incipit: et crebros insani pectoris ictus Ferre manu:* ut *ferre manu* sit sustinere, ἀνέχειν χειρ. Non placet acumen. Malo distinguere: *Paulatim tremebunda ... Incipit: ad crebros insani pectoris ictus Fertque manum, assiduis mulcens præcordia palmis.* Manu mammæ imposita subsultus pectoris observat.—346. *mulcans* Pricæus ad Apulei. pag. 221, perperam.—347. *morientis*, defendi forte potest. Heins. tamen tentat varie: *rorantis, morientis, marcentis.* Mox *cubitis* Ms. Basil.—349. Heins. conj. *lux elata, oblata;* saltem deb. *erecta...* Ut g.—350. *veniente mane* male vett. edd. cum Ms. Basil. *Et gelida veniente mihi* Ald. *Egelido* esse legendum Scaliger monuit: ut sit verborum junctura hæc: *ubi postera lux læta, veniens mane egelido ab Æta quatiebat diem alnum.* Tenue tamen et vix poëta dignum *Egelido mane* vel *mani.* Gronov. ad Sen. Herc. fur. 132 *E pelago veniens summa q.* At Heins. *Egelida veniens jamjam q.,* aut *Occiduo v.* Jo. Schrader. *Et gelido Eous veniens q.* Bene se habet sol veniens ab Æta; de qua Æta, et ortu ex ea vid. ad Ecl. viii, 30, in Culic. 202. Heins. laudat Turneb. Adv. xxviii, 21. Sen. Herc. fur. (132. 133) et Siliî *Vixdum clara dies summa lustrabat ab Æta Herculei monumenta rogi* (lib. vi, 452). At *quate diem* quomodo dictum sit, non satis capio. Si de Solis equis ageretur, ii possent *cursu quati*, ut Ge. iii, 132, et Cnl. 209 *Jam quatiit ... equos Nox;* et Auson. Ep. iv *Jam succedentes quatiebat Luna juvencos.* Videtur dictum pro simplici, movere, proferre. Qui argutari vult, etiam tremulum lumen significari dicat. Occurrit quoque Cul. 42 *quatiebat lumina Sol.* Malim tamen vel sic *diem ... spargebat ab Æta.* Wakef. ad Lucret. iv,

NOTÆ

349—351 An descriptio hæc orientis diei cum judicio ornata sit, v. ante *frigidulos oculos* ex Catullo mutatus est LXIII, 131.

Laudanturque bonæ pacis bona; multus ineptæ
 Virginis insolito sermo novus errat in ore.
 Nunc tremere instantis belli certamina dicit,
 Communemque timere Deum; nunc regis amicos;
 (Namque ipso verita est orbari mœsta parente) 360
 Cum Jove communes qui quondam habuere nepotes;
 Nunc etiam conficta dolo mendacia turpi
 Invenit, et Divum terret formidine cives;

406. "me hic magnas turbas movere ait de nihilo." Clementer vero! Velim tamen docuisset vir doctus, quam bene dicatur *dies quater lucem*. Aurora, Phœbus, *spargit lucem*, non *quatit*. Quatitur fax; at dies non habet facem. Quæ sequuntur v. 351. 352 ornamenta sunt, in quibus poëtæ judicium desidero: nisi lacinia sunt e margine assutæ. De Hespero acute dici poterat, et, si bene memini, dictum est a vetere poëta (est is Callimachus fragm. LII *αὐτὸν μὲν φιλέουσ', αὐτὸν δέ τε πεφρίκασι*, ut h. l. *Quem p.*): *Quem pavida alternis fugiunt optantque puellæ*: respectu sponsarum ad sponsum deducendarum; quo Catulli illud spectat: *Hesperæ, qui cælo lucet crudelior ignis!* Hunc versum forte ascripserat aliquis, cum Ceta injecisset recordationem hemistichii: *procedit Vesper ab Ceta*. Accessit alter versus: *Hesperium vitant, optant ardescere solem*. *Hesperium* (sidus) pro Hespero, *vitant* pro metuunt: *ardescere*, f. *tardescere*. Nam novæ nuptæ metuunt vesperam ingruentem: non auroram. Heins. *Hesperon vitant, optant ardescere Eoum*. Alterum hoc idem jam conjecerat Bentlei. ad Callimachi fragm. laudatum: in quo *Ἑσπέριον φιλέουσιν, ἀτὰρ στυγέουσιν ἔφον*. Enimvero in Callimacho bene se hoc habet de juvenibus seu sponsis. At h. l. puellas, si in amplexibus sponсорum habentur, quomodo putabimus optare diem illucescentem? Est igitur alienum a loco totum hoc e Callimacho.—356. 357. *Laudantur pacisque bonæ bona* Ms. Basil. *inepto Virginis insolitæ* vett. edd., etiam Aldd.; primus emendavit Pithæus. Aliæ edd. *inepte*.—359. *Communem Deum*. v. Not. Laudat Heins. Eleg. ad Messalam *Communem belli nec meminisse Deum*. Ita tamen belli noster omittere non debuit. Greene: *Affinent ... Deum* legit, Jovem scil. Cujus tamen respectu ita dici possit, non video.—Porro, *regis amicis* vett. edd. et Aldd. cum Ms. Basil. *amicos* a Pithæo profectum: puto ut sit, eos illa timere dicit. Sed totus locus 359. 360. l. est pannus assutus.—360. *Namque ipso verita est orbari mœsta parente*. *Μῆριος εἰρωνυχὴ* est Scaligero; mihi videbatur esse monachi ineptus lusus ex margine; una cum sequente versu: *Cum Jove communes qui quondam habuere nepotes*. Sugillabat, suspicor, lepidum caput Jovem, tanquam qui cum eorum filiabus consuevisset: ita enim communes cum Jove nepotes ex filiabus suscipere poterant. Nisi v. 361 *Cum Jove*, est insititius quidem, vix tamen a monacho proculus; sed alieno loco e margine insertus. Ita ascriptus esse potuit ex alio poëta ad v. 134 *pater atque ævus idem Jupiter*. In Ald. 1517 *Namque ipsi verita est: orbum flet mœsta parentem*: nec aliter Ms. Helmstad., nisi quod *orbum* sit magis corrupte legitur. Heins. inde r. fingebat: *Namque ipso verita est coram furi ista parente*; ingeniose. Putabat idem post hunc desiderari versum. Tum parum venerat in mentem, hæc carmina esse interpolata sexcentis locis.—362. *con-*

NOTE

359 *Communem Deum*: belli fortunam. Alias dicimus Martem communem. Laudat Taubm. illud Annibalis Liv. xxx, 30 *Cum tua vires, tum vim fortune Martemque belli communem pro-*

pone animo. Sed et inf. in Catalect. xi, 50 *Communem belli nec timuisse Deum*. Conf. Burm. Antholog. Lat. Tom. i, pag. 299. De toto loco corrupto v. V. L.

Nunc alia ex aliis, nec desunt, omina quærit.

Quinetiam castos ausa est corrumpere vates :

365

Ut, cum cæsa pio cecidisset victima ferro,

Essent, qui generum Minoa auctoribus extis

Jungere, et ancipites suaderent tollere pugnas.

At nutrix patula componens sulfura testa,

Narcissum, casiamque, herbas incendit olentes ;

370

Terque novena ligat triplici diversa colore

Fila ; Ter in gremium mecum, inquit, despue virgo,

Despue ter, virgo : numero Deus impare gaudet.

Inde Jovi geminat magno Stygialia sacra,

ficta Aldina eadem dedit. *confecta* edd. vett., suo more. *conferta* Ascens. *conserta* Loënsis l. c.—364. *Nunc alia ex aliis, nec desunt omnia, quærit* aliarum edd. est lectio, quæ suas argutias habet. Sed ea, quæ subjiciuntur, *omina* postulant, quæ Aldina habet, et Scaliger reduxit. In fine versus *quærent* vett. edd., male, cum Ms. Basil.—366. 367. Aldina lectio est, quam habemus. *Et cum cæsa... Ut sint, qui g. M.* vett. edd. cum Ms. Basil. *Mox auctoribus extis*, ut Æn. x, 67 *fatis auctoribus*.—370. *herbas contundit olentis* Ms. Basil., ex Ecl. ii puto.—372. *circum inquit* vett. edd. ante Aldinam alt. cum Ms. Basil.—374. In ant. edd. mire interpolatus erat versus : *Hinc magno generata*

NOTÆ

369 sqq. Locus, qui sequitur de magicis sacris, ab antiquis, antiquis acceperit et suavior, quam nobis esse debuit ; nec male tamen a poëta est tractatus, etsi aliorum poëtarum exemplo, nec forte satis accommodate ad h. l., cum ea non ad amorem instillandum, sed ad Nisi parentis animum flectendum et, ut filiæ cum hoste Minoë nuptias probaret, impellendum valere debeant. Vs. 370. *Narcissum, casiamque, herbas incendit olentes* ; compositus ad illum Ecl. ii, 11 *Allia serpillumque herbas contundit olentes*. Vs. 371 *Terque novena ligat triplici diversa colore Fila*. Novem fila triplicis coloris nequit ter, seu nudo facto, seu inter se implicita. Sumtum ex Ecl. viii, 73 *Terna tibi hæc primum triplici diversa colore Licia circumdo*. Inde etiam vs. sq. repetit : *numero Deus impare gaudet*. Tum 376. 377 *Amyclæus thallus, θαλλός*, ramus, termes olivæ esse videri potest, quo aram aqua aspergit : nam

Æn. vi, 230 in lustratione : *Spargens rore levi et ramo felicitis olivæ*. Itaque olivarum proventum in Laconica fuisse ex h. l. patet, quod Scaliger partim ex studio palæstræ, partim ex Statio, qui *Eurotam oliviferum* appellavit, firmari posse putabat. Verum palæstræ studium non statim olivæ culturam infert ; et in Statio lectio est ambigua : Theb. iv, 227 ; nam alii *oloriferum Eurotam* habent, quod verius esse arbitror ; nam idem Eurotas arundinosus, *δονακότροπος*, Theogn. 783, quales amnes amant olores ; tum *olivifer* ad idem palæstræ studium inter Laconas referendum erat. Nec vero ad hæc confugere necesse erat. De myrto accipiendum esse thallum Amyclæum, ex carmine Catulli patet, quod toties expressum in Ciri. Nam v. 89 *Quales Eurota progignunt littora myrtus*. Alioqui lauros ad Eurotam memoravit ipse Maro Ecl. vi, 83. *Ioliciaca rota*, sunt devotiones Thessalicæ.

Sacra nec Idæis senibus, nec cognita Graiis; 375
 Pergit, Amyclæo spargens altaria thallo,
 Regis Iolciacis animum defigere votis.
 Verum, ubi nulla movet stabilem fallacia Nisum,
 Nec possunt homines, nec possunt flectere Divi:
 Tanta est in parvo fiducia crine cavendi: 380
 Rursus ad inceptum sociam se adjungit alumnae,
 Purpureumque parat rursus tondere capillum,
 Cum longo quod jam captat succurrere amori:

Jovi frigidula sacra. In Ald. alt. et hinc in aliis: *Inde Jovi geminat magno frigidula sacra.* Hæc in *Stygiolia sacra* mutavit Scaliger, feliciter utique: ut sint magica: *Æn. iv, 638 Sacra Jovi Stygio quæ rite incepta parari,* atque hæc emendatio in vulgarem lectionem transiit, servata editionis Aldinæ lectione in ceteris. Hoc ipsum tamen hemistichium aliter refinxerat Scaliger: *Hinc magico venerata Jovi St. sacra:* dura verborum junctura, ut venerari sacra dicatur anus. Alterum tamen tollere et servare malim *magico Jovi:* nam *magnum Jupiter* vix locum habet in his sacris. De sagarum nominibus reconditis, ut ipsiplices, auriplices, simulatrices, fictrices, veratrices vel potius veteratrices dicantur, docte ad hunc locum Scaliger agit. *geminat sacra,* instaurat, iterat. Editio vet. Leopardi apud Loënssem l. c. legebat (ex correctione utique viri docti) *Junoni Stygiæ facit inde Hecateia sacra.* Barth. Advers. xxiii, 21 monstrum emendationis affert: *Hinc magico venerata Jovi Phrygia indole sacra.* Heins. tentabat *fert stridula sacra:* mox tamen ipse abiecit. Jo. Schrader. conj. *Inde Jovi ingeminat magico Stygia edere sacra.* —375. Scaliger, omnes, inquit, antiquitus excusi: *Idæis anibus,* quod vetus editio apud Loënssem, ex nostris antiquis edd. nulla præterquam Norimberg. agnoscit: ceteræ, etiam Aldina sec., *Idæis senibus.* Multa inde molitur Scaliger, ut interpretetur aves has Idæas; mox favente Ald. tert. emendat: *Idæis anibus;* ut Ms. Helmst. quoque legit; Ms. Basil. *avibus.* Nos a senibus non recedemus: erroris librarii causa manifesta est. Quos autem *Idæos* hos *senes* dicemus esse? Jul. Sabinus Idam Troadis vel Phrygiæ, et hinc sacra Cybeles, infert; Taubmannus Cretenses interpretatur. Ita quomodo *Graci* opponi possunt? Artes magicas modo inter Thessalos modo inter Colchos celebratas exhibent poëtæ: legamus itaque: *Sacra nec Ææis senibus nec cognita Graiis.* Æa et hinc Æara de Colchide frequens poëtis; senes Graii de Thessalis. Nunc justa comparatio. Heins. conj. *Ææis anibus* vel *Edonis,* tum *nec c. Tæreis.* (Thressis!) At non de furore Bacchico, sed de sacris magicis hic agitur.—378. *stabulis fallacia* vett. edd. constanter habere affirmat idque præfert Scaliger: quod iterum de nostris verum non est. Una Juntina eam lectionem exhibet; et Domitius et Ascensius eam interpretantur; vix tamen eam probandam arbitror. *Nisum stabilem* bene dixit a sententia animi firma, in qua ille perstabat.—380. *in patrio* Heins., quod alienum. Niso enim est fiducia in sno crine. *fiducia cavendi* est forte paulo insolentius dictum, potest tamen ferri: ut putet facile se sibi cavere posse a malis, quæ metuebant aut ominabantur alii. Vir doctus Misc. Obs. Vol. iv, pag. 329 varie sed frustra tentat. Præstat forte *caventi* Niso: si modo caveat, ne crinis fatalis sibi eripiat. Nisi fuerit: *crine;* *parenti Rursus... puellæ.* Sed totus versus suspectus mihi est.—381. *sociam se jungit* Aldina. *sociæ* conj. Heins., vix bene.—382. *rursus* otiose repetitur: saltem *ferro.*—383. 384. 385. Turbata et luxata sunt omnia. Nec mirum: adhæserant, puto, versus in margine aliqujus codicis a sciolo scholastico male alliti. Scaliger in antiquata verba

Non minus illa tamen revehi, quod moenia crescant,
Gaudeat: et cineri patria est jucunda sepulto. 385

Ergo metu capiti Scylla est inimica paterno.
Tum coma Sidonio florens succiditur ostro.
Tum capitur Megara, et Divum responsa probantur.
Tum suspensa novo ritu de navibus altis,

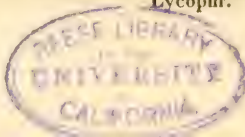
proclivis sic comprehendebat sententiam: *Tum longo quod jam captet succurrere amori, Non minus illa tamen.* Ut quod sit pro, quamvis. Lenior forte medicina: *Tam longo quod jam captat succurrere amori.* Versus tamen vel sic enervis, etsi facile erat meliorem substituere. In Juntina editur: *Quum longo quoniam.* Ferrem, si daret codex: *Quum, longo quanquam captat* (f. *cupit ah*) *succurrere amori, Non minus illa tamen ... Gaudeat*; ut jungatur: *Quum gaudeat.*—384. *Non minus illa tamen revehi, quod moenia crescant, Gaudeat*; fæde corrupta. Pro *revehi* in vett. edd., etiam Ald., *rauci*, et *crescat* Ms. Basil. et Helmstad., ascripto *cernat*. In *crescant* nomen *Cretæ* latere facile assequare: Carme ad Cretam, in qua nata, saltem educata, erat, sibi reditum dari non sine gaudio agnoscebat. Scaliger refinxit: *Non minus illa tamen revehi quoque mania Cretes Gaudet.* Sed dura sunt *mania Cretes*. Malim: *Non minus illa tamen revehi se ad mania Gnossi Gaudeat.* Heins. *revehique ad mania Cretæ.* Jo. Schrader. *mania cressa.*—385. *et cineri patriæ est jucunda sepulto.* Vett. edd. *patriæ et*, vel *cineris patriæ est*. Vetus edit. apud Loënssem l. c. *Gaudere et cineris patriæ lata esse sepulcro*, quæ interpolationem manifeste produunt. Scaligeri correctione ne ipsi quidem monachi veteres scabriorem proferre potuissent. *Gaudet: at ei cinis est patriæ jucunda sepultæ*: ut esset: huic placet ruina patriæ suæ. Utrique causa est, quod gaudeant illi, quod iterum in Cretam reverti sperat: huic vero, quod de casu patriæ certa sit. Hoc vero Scylla non gaudebat. Itaque nec Heins. bene: *et cinis est patriæ jucunda sepultæ.* Barthium sensum verum tenuisse video, qui tamen legere maluit: *Gaudeat: et cineri patria est jucunda sepulcro*, h. anui illi jucundum est in patria sua cineri suo invenire sepulcrum. Sed veram lectionem invenire in promptu est, eamque mox in Aldina dudum vulgatam vidi: *et cineri patria est jucunda sepulto.* Ita et Ms. Helmst. legebat. Etiam cineri sepulto patria humus grata est. Si non vivere licet in patria, saltem, in ea humari ut contingat, in votis habemus.—386. *Ergo metu capiti Scylla est inimica paterno.* Iterum inepti monachi acumen ex margine illatum, sed valde obtusum. *Metus* saltem disertius erat exponendus. Barthius non male emendat: *Ergo tum capiti.* Puto tamen interpolatorem scripsisse: *Ergo iterum c.* Hoc idem Heins. conjicit.—387. Per tres versus diversa narrationis capita jejune satis per *Tum* junguntur. Saltem tertio: *At suspensa.* Omnino hic erat carminis locus, qui disertissime tractari debebat. cf. Ovid. Met. viii, 81 sq. Pro *succiditur* vett. edd. ante Aldinam male *succin-*

NOTE

383. 384. 385 Sententia esse debet: partim ut alumne amoris succurrat, partim quod in patriam sic se redituram et saltem tumultum in solo patrio habituram esse videt.

387 sqq. Potiora narrationis capita tantum verbo attingit: vid. ad pr. carm.

389 Mira Minois crudelitas, quod puellam navi alligat; cf. v. 416. 417; non adjicitur, an in prora, ubi paraseum erat: in quo forte fabulæ potest origo ac causa latere: cum puella efficta esset, quæ suspensa per mare trahi videri posset; Tzetza ad Lycophr. 648. *κρεμασθεῖσα τῆς πρῶ-*

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

AA 000 406 807 8

University Of California, Los Angeles

L 007 625 758 3

SOUTHERN BRANCH
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
LOS ANGELES, CALIF.

Tibia
minus
Pedi
cornu
Pruna

